A MAGYAR
EGYHÁZ TÖRTÉNETE.

A MAGYAR EGYHÁZ TÖRTÉNETE.

Irta

Cherrier Miklós J.

posonyi kanonok, a szent Háromságról nevezett siklósi apát, cs. k. tanácsos, a szép művek, bölcselkedés, s hittudomány tudora, a pesti királyi tudományok egyeteménél a hittudományi kar tagja, az egyházi történelem s jog hajdani r. tanára.

A f. m. Bibornok, herczeg Áldor s esztergomi Érsek helybehagyásával.

PESTEN, 1856.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

Praeclarum est, mentem historiarum cognitione instructam, ac refertam habere. Historia enim conglobata quaedam et coacervata sapientia est, hominumque multorum mens in unum collecta. S. Greg. Naz. ad Nicobul.

Etudier l' histoire c' est etudier la providence.
La verité est le soleil de l' intelligence.

Fenelon.

A történelem az isteni gondviselés tanuja;
Az igazság az értelmesség szövétneke.

Nyomatott Schreiber Alajosnál Pozsonyban 1856.

Előszó.

Kedves hazánk tudományokbani növekedését, s erkölcsösségbeni haladását parányi tehetségemhez képest elősegiteni kivánván, s magyar szent Egyházunk történetét azon terv szerint, mely hivatalos felszólitásoknál fogva a pályázók tudomására jutott, előadni kisértvén, ez igénytelen szerkezményt az igen becses közönség elibe bocsátani bátorkodtam, tisztelettel nyilatkoztatván, hogy számos és több oldalu foglalatosságaim mellett is azt minden, csekély itéletem szerint szükségesnek talált kellékekkel ellátni, s mind a tanuló, mind az olvasó közönség használatára idomitani törekedtem.

Továbbá oly érdekes lévén korunk haladása, hogy azt majd nem egyedül boldogabb jövendőnk alapjául tekinthetni, e munka tartalmát, különösen pedig az ősi szent vallásunkat előmozditó, s gátló eszközöket, honi irodalmunk hátását s terjedelmét, oktató intézeteink, s iróink elősorozását, az ugy nevezett hitujitás eredetét, mai állapotát s törekvését, egy-

házi főnökeink buzgóságát s jótékonságát, korunk legutólsó éveig némileg ecsetelni iparkodtam, s annál fogva a jelen élőkről is, mennyit szerénységökkel összeférhetőnek véltem, emlitést tennem, elkerülhetlenül szükségesnek találtam. A munka anyagát körülményesb s hosszasban tárgyalni czélszerünek nem tartottam, miszerint a tisztelt olvasó közönség használatára, s egyházi növendékeink haladására annál biztosabban szolgálhasson.

Minthogy pedig magyar Egyházunk csak akkor s ugy szabad s méltányos állásban tünik fel, ha az őshitü romai Egyház főnökével, mint az egész kereszténység feje s Üdvözitőnk helytartójával alárendelt, s kölcsönös viszonyban áll, minden korszak második részében, mely az Egyház kormányát tárgyalja, a római Egyház főnökének helyzete- s hatalmáról szóló rövid értekezést el nem mellőzhetőnek tartottam.

S ámbátor kedves hazánk előnyeit s bár mely osztályu honosaink ide vágó nemes tetteiket minden oldalról kiemelni törekedtem, mindamellett lényeges tisztemnek tekintettem abban ugy eljárni, hogy Plinius ezen jeles szavait: *) *szép öszhangzással foly a történet,*

---

*) Plinius in Trajano.

midőn valaki azt ép hittel kezdvén, szintén ugy folytatja is, sem hona tulzó szeretetétől, sem pedig saját szemérmességétől el nem vakitva, munkálatom elvének választottam. Vagy nem mondá-e már a nagy nevü spanyol tudós *): hogy *azok, kik költött s csalárd Egyháztörténetet közrebocsátanak, vagy saját hasznukat vadásszák, vagy hibáikat tovább terjeszteni törekednek?!*

Sokévi tanodai előadások által tapasztalván, hogy a többi történeti munkáimban követett rendszer, mellyén fogva az egész tárgy korszakok, részek, fejezetek s szakaszokra osztatik, mind a tanulók, mind az olvasók felfogását könnyebbiti, abban a minden korszakban divatozó polgárzatot kellőleg leirhatni, alrendü elosztásokat nélkülözhetni, s az előadandó anyagot legczélszerübben kezelhetni, ugyan azt e munkában is követendőnek véltem, annál inkább, minthogy maga a felszólitás is csekély véleményem szerint hasonló rendszert igényelt vala.

Ámbár elvégre jelen kisérlettel a kitüzött feladatnak minden oldalról csekély tehetségemhez képest megfelelni szorgoskodtam, mindamellett nem mellékes érdekek, vagy dicsvágy, hanem a kedves hazánk s szent Egyházunk iránti

---

*) Melchior Can. de Loc. Theologic. Lib. IX. Cap. VI.

hódolat s tisztelet egyedüli ösztönül szolgáltak e parányi áldozattal mindkettőnek oltárához járulni. S valóban minden földi jutalmak legfőbbikét érendem, ha avval az erkölcsösséget s a tudományok ösvényén pályázókat bár kevéssel is gyámolitandom. Posony majushó 15-én 1856.

A szerző.

ELŐZETEK.

I. Fejezet.

Bevezetés.

1. §. A magyar Egyház történetének ismerete s tulajdonai.

Magyarhon Egyháztörténetének nevezzük azon jelesb események rendszeres és hiteles elöadását, melyek annak keresztény öshitü vallását, s egyházát érdeklik. Annak tulajdonai pedig: 1. az igazság, miszerint tudnillik Cicero szerint se valami hamisat állitani ne merészeljen, se pedig valami igazat el ne hallgasson [1]. 2. az események kiszemelése, azaz minden korszakban egyedül a jelesbeket elösorozva. 3. azoknak oknyomozó (pragmatica) elöadása, vagyis az események indokait, eredetét, s következéseit elöszámlálva. Ilyetén tulajdonok által az Egyháztörténet minden nevezetesb alanyi nézetektől menten maradván, tárgylagos igazsággá válik.

Az előadásban pedig erkölcsi komolyság, isteni szellem, s a tárgyhoz méltó, azaz történeti iránynak kitünnie szükséges.

2. §. A magyar Egyház történetének elve.

Minden keresztény öshitü Egyháztörténet feladata lévén az egyházat s a vallást érdeklö jelesb eseményeket oknyomozólag elöadni, magától következik, hogy a magyar-

[1] M. T. Cicero de Orat. lib. 2. Cap. 15.

honi Egyháztörténet elve sem lehet más, mint ugyanazon eseményeket hiteles forrásokból kipuhatolva, elősorozni, s azoknak, ámbár külsőleg egymástól különböznek, mindamellett egységre, azaz keresztény őstani hit s erkölcsiségre czélzó irányát ecsetelni. S valóban több eseményeket csak akkor fogunk fel, ha ezen egységet figyelmünkből ki nem bocsátjuk. Midőn továbbá e katholikus nézetekből kiindulva, az egyházat isteni üdvünkre szolgáló intézetnek tartjuk, a történeti eseményeket is más szempontból tekintjük, mint azon felekezetek, melyek az ősi egyháztól elpártolva, az Egyháztörténetet csak országlati közönbös, vagy ellenzéki, söt csupa változó bölcseleti rendszer szempontjából kezelték. Katholikus nézeteknél fogva az Egyháztörténet feladata a katholika egyház s vallás valódi igazságáról az olvasót meggyőzni, az erkölcsiséget tények által a hivek szivébe mindig mélyebben cseppegtetni, s igy mivelt honfiakat képezve, a haza boldogságát elömozditani.

3. §. *Annak rendszere.*

A tudósok tekintetbe vevén azon számos alkalmatlanságok, s czélszerütlenségeket, melyek a történetben az évek vagy századok szerinti elöadásából keletkeznek, átalánosan azon rendszert legczélszerübbnek tartják, melyben az iró a tárgyakat korszakokra osztva, ugy sorozza elő, hogy minden idegen elemektől tartózkodva, egyedül felvett tárgyáról a korszak végéig értekezik [1]). Ezeknél fogva mi tárgyunkat három korszakra osztva, mindeniket bizonyos jelesb eseménytől kezdjük. Az elsöt Árpád uralkodásától kezdve III. András király koráig, azaz 894-ik évtől 1301.

[1]) Gervinus Grundzüge der Historik Leipzig 1837. Ullman über die Stellung des kirchenhistorischen theol. Studium's und Kritik 1829. Jahrg. 4. Heft. Tittmann über die Behandlung der Kirchengesch. vorzüglich auf Univers. Zeitsch. für die Theol. 1832. 1. B. 2. S.

évig folytatjuk. A második korszak III. András utódjától azaz Cseh Venczel királytól II. Lajos királyig, azaz 1301. évtől 1526-ig terjed. A harmadik korszak II. Lajos utódjától, azaz I. Ferdinánd királytól kezdve korunkig, azaz 1526. évtől 1856-ig folytattatik. Minden korszakot két részre, s több fejezetekre osztottuk ugy, hogy az első részben szent vallásunk, s egyházunk külső állapotáról értekezve, az I-ső fejezetben ugyanazoknak alapittatásáról, a II-dikban azoknak szerencsés haladásáról, a III-dikban pedig azok akadályairól szólunk. A második részben szent vallásunk s egyházunk belső állapotáról értekezve, az I-ső fejezetben az Egyház kormányáról, azaz hierarchiáról, a II-ikban honunk egyházai, tanárai, s iróiról, a III-dikban szent vallásunk tanitásáról, a IV-dikben a tévtanokról, az V-dikben honunk keresztény szertartásairól, valamint magyar egyházunk fegyelméről, a VI-dikban honunkban tartott zsinatokról szólunk.

4. §. *Annak haszna.*

A magyarhoni Egyháztörténet hasznos mivoltát ezekből következtethetni: 1. hogy általa értesittetünk, miképp az ófrigyi szövetség a próféták jóslatai bételjesitése által a szeretet vallására Krisztus urunktól átalakitva, e keresztény vallás és egyház honunkban mai állapotára jutott; 2. az Istennek az egyesség fentartására szükséges bölcsességéről, s gondviseléséről hazánkra nézve is oktatást nyerünk; 3. az Egyháztörténet azon védveket, melyekkel a keresztény vallás igazságát biztositjuk, azaz Üdvezitőnk csudáit, jóslatait, s a keresztény magyar vértanuk állandóságát elősorozza; 4. a keresztény vallás eredményeit, ugy mint az ész, szü és test miveltetését, a társas életet, s az általa keletkező szeretetet kölönösen honunkban lerajzolja. Ezekhez képest mit Cicero a történetekről átalában szólott, azt honunk Egyháztörténetére is helyesen alkalmazva,

mondhatjuk, hogy az Egyháztörténet „az idők tanuja, az igazság szövétneke, az emlékezet tápja, az élet utasitója, s a régiség hirnöke.“ [1]) Miért is azt nem csak a hittanitó, hanem a világi történetiró, jogász, s a bölcselkedő sem nélkülözhetik a nélkül, hogy tiszteik bételjesithetésében fogyatkozást ne szenvedjenek, s ha ezen okok valakit avval meg nem ismertetik, mond Camil Liviusnál, azt bár mi sem birandja arra, hogy azt tulajdonává tegye.

II. Fejezet.

A kútfőkről.

5. §. *Kútfőinek minősége.*

Valamint minden Egyháztörténetet, ugy honunkét is hiteles kutfőkből meritenünk kell, ha hitelre számot tartunk. A kutfők eredetökre nézve vagy istentekintetüek, például az ó és ujszövetségi szent könyvek, vagy embertekintetüek, milyenek rendesen azok, melyek emberektől származnak. Mindkettő nyilvános, vagy magán, irott vagy nem irottak lehetnek. Nyilvános embertekintetü irott kutfőkhez tartoznak 1) a magyar zsinatok, vagy más hivatalos tanácskozások iratai [2]). 2) a romai pápák határozatai [3]), s püspökeink parancsai. 3) a magyar egyház szertartásos könyvei, nyilvános hitvallások letételei, vagy egész község levelei. 4) az oklevelek, a magyar fejedelmek egyház vagy vallás iránti határzatai [4]). 5) honunkban hozott itéletek tárgyai, s jegyzőkönyvei. Nyilvános nem irott kutfőkhez tartoznak oly emlékek, melyek nyilván állittatnak fel, azon-

---

[1]) Cicero lib. de Orat. Cap. 2. Nro 15.

[2]) Péterfy Carol. S. Eccles. Cathol. Concilia in Hungaria. 2. Rész 1742.

[3]) Laert. Cherubini jur. Cons. Roman. Bullar. magn. melyett Lantusca Angyal és mások korunkig folytatták.

[4]) Extractus legum de Statu eccles. in Hungar. latar. 1792.

ban irással el nem láttatnak. Ilyenek 1) az emlékkövek [1]). 2) oszlopok, 3) oltárok, 4) festések, 5) épületek, 6) ünnepek. Ezek midőn felirásokkal elláttatnak, vegyes kutfőknek mondatnak [2]). Magán kutfőknek neveztetnek oly emlékek, melyek magán személyektől keletkeztek. Ezek szinte irott vagy nem irottak, például végrendeletek, alapitványok, festések sat.

6. §. *A kútfők vizsgálata s használata.*

Annak, ki kutfőkkel czélszerüen élni kiván, azoknak történeti értékét vizsgálnia kell, s kieszközölnie szükséges: 1) czimszerüek-e (authentici) azon kutfők, melyeket használni kiván, s ha czimszerüek, épen maradtak-e, vagy megmásittattak. Mit belső s külső jegyekből bebizonyithatni, 2) képes vala-e a kutfő szerzője mind tehetsége, mind állására nézve tárgyait igazsággal előadni, s ha képes vala, megtevé-e azt ugy, hogy valaki hitelébe bizhassék, 3) ha pedig bizonyos kutfők czimszerüsége, épsége s hitelességéről alapos kétkedések támadhatnának, akkor legalább keletkezésök kora s más lehető körülményeik kipuhatolandók, s azokhoz képest használtatásuk meghatározandó [3]).

7. §. *A kútfők hitelessége.*

A kutfők megitélésére a tudósok három fokozatot állitanak fel. Tudnillik a hitelesség első s legfőbb fokozata az, midőn az iró az előadott eseményeket tudni s hiven elősorozni erkölcsileg kénytetett. Ez osztályba tartoznak a

[1]) Mozes I. könyv XXVIII. 18. XXXI. 45. s köv. Josua IV. 5. s köv.

[2]) Gruteri Corpus inscript. és Ludov. Ant. Muratorii novus Thesaur. vet. inscript Com. IV. fol. Mediol.

[3]) Ernesti de fide histor. recte oestimanda. Annak opuscul. pilosoph. Critic. Lugduni 1764. pag. 33. Griesbach de fide histor. ex ipsa rer. natur. judic. Halae 1768. s ugyanannak Opuscul. Academ. melyet Gabler hirdetett Jena 1824. 1. köt. 167. s köv. lapok.

szent könyvek irói, a nyilvános oklevelek, s emlékek szerzői, valamint azok is, kik nyilván, vagy sokaság előtt történt dolgot előadnak akkor, s ottan, midőn s hol még sokan élnek azok közül, kik előtt történt az esemény. A második, azaz középfokozat az, midőn az iró az előadott tárgyakat tudni kénytetett ugyan, de azokat hiven elbeszélni kénytetve nem vala, mindamellett annyi őszinteséggel birt, hogy igazat mondott. Ilyenek az irók, kik olyasmit közlenek, mi nyilván tudva, s elismerve lévén, annak hiv előadására egyedül ép érzékek kivántatnak. A harmadik vagyis a hitelesség utolsó fokozata ottan létez, hol az iró sem a tárgyat tudni, sem azt hiven előadni nem kénytetett ugyan, de mindkettőben hiven eljárottnak hisszük, okunk nem lévén, ellenkezőt állitáni. Ilyenek az irók, kik szorgalmas és szilárdok lévén, oly kedvező kor s helyzet körülményeiben voltak, hogy az igazságot könnyen közölhették. Lásd Ernesti de fide histor. aestimanda in Opuscul. philos. Crit. Lugduni 1764. JJ. Griesbach de fide histor. ex ipsa rer. natur. judicand. Halae 1768. Ejusdem Opus academ. apud Gabler Jenae 1824. I. köt. 167. s köv. lap.

III. Fejezet.

A magyar Egyház történetének segédeszközei.

8. §. *Annak előkészitő tudományai.*

Valamint az egyetemi, ugy a magyarhoni Egyháztörténetnek is előkészitő tudományokul szolgálnak: I. az idegen vallások története [1]; mert a katholika vallás valamint más tartományokban, ugy szinte nálunk is bár melly akadályokat más vallásoktól szenvedjen, mégis minden vallások közül a legszelidebb, legtürőbb s legtökélyesb lévén,

[1]) Meiner allgem. Gesch. der Religion Hamburg 1806. 2. B. Benjam. Constant de la religion consider. dans sa source etc. Paris 1824. 2. Tom.

csak jótékonyul hathat szivünkre, ha emezek türelmetlensége, s tökéletlensége ellenében amannak isteni szellemét felkaroljuk. II. a bölcselet története [1]) honunk Egyháztörténetének szinte felvilágositás s elökészitö tudományul szolgál. III. a világ köztörténete, melyet minden Egyháztörténet legközelebb viszonyban áll.

9. §. *Segédtudományai.*

Hogy az Egyháztörténetben szerencsés sikerrel eljárhassunk, többféle segéd tudományokra is szükségünk vagyon. Ilyenek I. az egyházi Philologia, mely minket a bibliai nyelveken kivül más idegen nyelvek tudományával, s azok sajátságaival megbarátkoztat [2]). II. a Diplomatika, mely az oklevelek olvashatására oktat, s azok korát kikutatni tanit [3]). III. az egyházi földleirás, melly a földnek az Egyház által elrendezett elosztásáról értekezik, kedves hazánkat különösen érdekelve [4]). IV. a kortan, mely az idöt, s annak elosztását tárgyazza, s valamint más országok, ugy kedves hazánkra is alkalmaztatja. Lásd Frank

[1]) Tenneman Gesch. der Philos. Leipz. 1798—1820. 11. B. Ritter Gesch. der Philos. 2. Auflag. Hamburg 1837. 3. B. Vindischman die Gesch. der Philos. im Fortgang der Gesch. Bonn 1827. . . 3. B.

[2]) Suiceri Thesaur. eccles. e patrib. Graec. Amstelod. 1728. 2. Tom. fol. Du Chesne Glossar. med. et infim. Graecitat. Lugdun. 1688. 2. Tom. fol. et Glossar. med. et infim. Latin. Halae 1772. 6. Tom.

[3]) Mabillon de re diplom. edit. 2. Paris 1709. Toustain et Tassain nouveau traité de diplom. de la congreg. de S. Maur. Montfaucon Palaeograph. Graec. Paris 1708. fol.

[4]) Gáal Geograph. Sacr. in Introd. in Histor. Eccles. item nostrae Institutiones Hist. Eccles. Tom. 1. pag. 145. Samson Atlas antiq. sac. et praefat. collect. ex tab. Geogr. 3. Tom. Paris 1740. Stäudlin Kirch. Gesch. und Stat. Tübing. 1804. Le Sage Histor. Geneal. Geogr. Atlas Carlsruhe. Scalliger opus de emendat. tempor. Jenae 1629. fol. Petavii de doctr. temporis Antverp. 1703. L' Art de virifier les dates par un Benedict. Ideler Handbuch der Mathem. und Chronologie 1825.

Chronolog. in Introd. in Histor. Eccles. Budae 1783. 8. Gáal Ignácz Chronol. in Introd. in Histor. Eccl. Albae reg. 1808. Vass Ladisl. Instit. Histor. Eccl. Introd. Pest. 1828. item Nostrae Institut. Histor. Eccles. edit. lat. Tom. 1. pag. 145. Cap. IV. §. 76. et seq. A külhoniakat alól az 5-ik szám alatt olvashatni.

IV. Fejezet.

Használt kút s segédforrások.

10. §. A XVI. XVII. s XVIII. századból.

Jelen munka kidolgozásában saját helyöken kijelelt kutforrásokon kivül a következők is használtattak: 1) Adprobatae constitutiones Transilvaniae, et partium Hungariae eidem adnexarum ex articulis ab anno 1540. ad praesentem hunc usque 1653. conclusis compilatae; azaz Erdélyország Törvénykönyvének első része. Annak második része: Compilatae Constitutiones ab anno 1654—1669. Harmadik része: Articuli novellares Claudiopoli 1779. 2) Zavodzky György „Diarium rerum gestarum per Hungariam ab anno 1586—1624.“ 3) Bel Mátyás a posoni protestans tanodák tudós igazgatójának munkái közül: „Notitia Hungariae novae Historico-Geographica divisa in partes 4; quarum prima Hungariam cisdanubianam, altera transdanubianam, tertia cistibiscanam, quarta transtibiscanam, universim 48 Comitatibus designatam, exprimit. Bécsben 1735“... Eddig csak 4 kötet közre bocsáttatott ivrétben. 4) Bethlen János gróf: „Commentarii de rebus Transilvanicis;“ két kötetben 1629—1663. Szebenben 1663. Amsterdamban ugyan akkor, Bécsben 1779-ben hirdettetett. 5) Zacchino Ferencz Jezus társasági szerzetes: Historia Societatis Jesu,“ Romában 1652. 6) Benger Miklós: „Annales eremo-caenobitici ordinis fratrum Eremitarum S. Pauli primi eremitae 1663. vol. 2.“ 7) „Acta Comitiorum anni 1647. 1649. 1662. 1681.

1687." 8) Inchoffer Melchioris: „Annales Ecclesiastici regni Hungariae Romae 1644. Posonii recusum 1795. Tom. 1. vol. IV." 9) Istvánfy „Regni Hungariae Historia Kölln-ben 1685." 10) Bechet Chanoine de l' eglise d' Usez, „Histoire du ministére du Cardinal Martinusius, archevêque de Strigonie Primat de Hongrie Paris 1715." 11) Lampe Adolf „Historia Ecclesiae reformatae in Hungaria et Transilvania 1728. Utrecht." 12) Timon Samuel „Epitome Chronologiae rerum Hungaricarum Kassán 1736." s annak „Purpura pannonica 1745. ugyanott." 13) Kazy Ferencz „Historia Universitatis Tirnaviensis Nagyszombatban 1738." 14) Péterfy Károly: „Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Hungaria 2. kötet Posony 1742." 15) Károly Lőrincz győri nagyprépost „Speculum Jaurinensis Ecclesiae 1747." 16) Schmitth Miklós „Archi Episcopi Strigonienses compendio dati," 2. rész Nagyszombatban 1758. és Annak „Episcopi Agrienses ugyanott 1768." 17) Páriz Francisci „Breves rerum ecclesiasticarum Hungaricarum ac Transilvanicarum inde a reformatione Commentarii Cibinii 1684." 18) „Acta Sanctorum Ungariae" a Bollandisták munkáiból Nagyszombatban 1743. 19) Fridrich Orbán „Historia provinciae Hungaricae SS. Salvatoris 2 rész Kassán 1759." 20) Kollár Ádám Ferencz „Historia diplomatica juris patronatus Apostolicorum Hungariae regum 1762. Bécsben. 21) Molnár János Jezus rendi pap Anyaszentegyház történetei 3 kötet 1769—1771. Nagyszombatban." 22) Dezericz Incze Jósef ajtatos rendi tag „De Episcopatu Vaciensi Pesten 1770." 23) Róka János „Vitae Veszprémiensium praesulum Posonii 1776." 24) Vagner Károly Jezus rendi tag s hajdan nagyszombati egyetem hittanára „Analecta Scepusii et sacri et profani Posony s Kassán 1778." 25) Ganóczy Antal prépost „Episcopi Varadienses 1776. Bécsben 2. kötet." 26) Forgách Ferencz váradi püspök „Rerum Hungaricarum sui temporis Commentarius 1788." Horányi

által Budán közrebocsáttatott. 279 Benkö Jósef középajtai reformatus lelkész Erdélyben „Transilvania Vindobonae 1781.“ két kötet s Annak „Milkovia seu Episcopatus Milkoviensis in Transilvania Vindobonae 1781.“ 29) Koller Jósef pécsi kanonok „Historia Episcopatus Quinquae Ecclesiensis 1782. Posonyban 5. kötet.“ 29) Frank György budai egyetem tanitója s győri kanonok „Introductio in Historiam Ecclesiasticam Budae 1783.“ 30) Batthyányi Ignácz gróf erdélyi püspök „Leges ecclesiasticae regni Hungariae 1785. Károlyfejérvárott.“ 31) Szvorényi Mihály hajdan budai egyetem tanitója „Historia Religionis et Ecclesiae Christianae Posonii 1782. 2. kötet; s Annak „Historiae Ecclesiasticae Amaenitates Jaurini 1796. fasciculi 6.“ 32) Katona István kalocsai kanonok „Historia Critica regni Hungariae 42 kötet Pesten 1790.“ ugyanannak Historia Metropolitanae Colocensis Ecclesiae Tom. 2. Colocae typis scholar. piar. 1800. 33) Plathy Mátyás beszterczei kanonok „Primordia Sanctae Catholicae et apostolicae Ecclesiae sacris 4 primorum saeculorum monumentis Budae 1790.“ 34) Alber János ajtatos rendi tag Istitutiones Historiae Ecclesiasticae Tom. 4. Colocae 1793. czimü munkáik. 35) Seraphicus sz. Ferencz atyánknak szentséges élete; mely szent Bonaventura Doctor és Cardinál által summában foglaltatott. Egy ajtatos Clarissa szüz által német nyelvről magyarra fordíttatott. sat. Posonyban Royer János Pál által 1722. a clarissa szüzek költségével, Superiorjok engedelmével kinyomtattatott.

11. §. A XIX. századból.

Jelen századból használt kut s segédforrások a következők: 1) Pray György nagyváradi kanonok „Historia regum Hungariae Budae 1801.“ 2) Belnay „Fragmenta ad Historiam Ecclesiasticam Hungariae“ Posonyban 1802. két füzet. 3) Fuxhofer Demény benedeki szerzetes „Monasteri-

logia“ 2 rész Veszprém 1803. 4) Keresztury Alajos Jósef akademiai történetoktató Nagyváradon „Compendiaria descriptio fundationis ac vicissitudinum Episcopatus et Capituli Magno-Varadiensis 1806. ugyanottan. 5) Gáal Jósef Ignácz székesfejérvári egyháztörténeti oktató. „Historiae Religionis et Ecclesiae christianae prolegomena Albae regiae 1808.“ 6) Fessler Ignácz Aurel „Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen“ 10 kötet. 7) báró Szepesi Ignácz erdélyi püspök „Statuta Dioecesis Transilvaniensis 1822. Claudiopoli.“ 8) Vass László pesti egyetemi tanitó, nagyváradi kanonok „Institutiones Historiae novi foederis“ melynek csak az elsö kötete, azaz „Introductio in Historiam Ecclesiasticam“ közre bocsáttatott 1828. 9) Dóczi Jósef „Szent Gothárd története 1832.“ 10) Breznay Pál „A keresztyén ecclesiának Historiája“ Kolosvárott 1836. 11) „Nitriensis Episcopatus ejusque praesulum memoria“ Posonyban 1835. 12) C. De Cherrier, Párisban lakó föranguhivatalnok ily czimü munkája: „Histoire de la lutte des Papes et des empereurs de la maison de Souabe, de ses causes et de ses effets. Paris 1841—1844. 2 Tomes.“ 13) Horváth Mihály „Magyarok története 1842. Pápán.“ 14) Lányi Károly „Magyarföld egyháztörténetei, austriaházi korszak Nagyszombatban. 1844. 3 kötet. 15) Körmöczy Imre „A keresztény hit s egyháztörténeti kifejlése 1845—1852. 4 kötet. E dicsö kut s segédforrások mellett következö saját munkáimat is használtam „Institutiones Historiae Ecclesiasticae n. foederis Tom. IV. 1840. Pestini“ „Közegyháztörténet“ I. kötet 1844. Posonyban. Belnay örököseinél. Epitome Historiae Eccles. 2. Tom. Viennae 1854. Bécsben Wallishauser által.

I. KORSZAKA

a magyar Egyház történetének.

Árpád uralkodásától III. András király koráig, azaz 894-ik évtől 1301-ig.

I. Rész.

A keresztény őshitü Egyház külső állapota.

I. FEJEZET.

A keresztény vallás és Egyház alapittatása honunkban.

12. §. *A hon országlati állapota a vezérek alatt.*

Árpád fejedelem öt évi harcz s diadal után országunk legnagyobb részét elfoglalta, de látván, hogy annyi, s oly hatalmas ellenségek közt, milyenektől környeztetik, a még fejletlen s összefüggetlen kormányrendszer nem képes az uj hont kellőleg megszilárditani, hóditásait befejezte, s Puszta-Szerenbe a Tisza vidéken 34 napig tartó első nemzeti gyülésre a törzsök, s nemzetségfejeket összehiván, a jog, kötelesség, a nép, főrendek, s fejedelem közti viszonyok felett tanácskozván, birákat rendeltetett, s törvénykezést alapittatván, büntető törvényeket hozatott [1]). Ha pedig a későbbi kifejlést fontolóra vesszük, mindenki szemébe ötlik az is, hogy Árpád az országban talált számos várakat, mint a hon védfokhelyeit maga s utódai számára elfoglalta, s a várispánoknak (comites castri) azokban nem örökbirtoki,

---

[1]) Anomyni Belae reg. Notar. Cap. 40 de victoria Arpadi ducis apud Schwandtner pag 26.

hanem csak kormányzói jogot engedvén, őket külön birtokokkal ellátá [1]). Noha pedig a magyarok legkedveltebb foglalkozása ez idő alatt pusztitó harcz s vadászat vala, mindamellett a nép egy része halászat és pártoskodással foglalkozott. Árpád 907-ikben Csepel szigeten legkedvesb lakáshelyén meghahálozván, s Zoltán kiskoru fiára a kormányt hagyván, a magyarok Zoltán felnötteig ideiglenes kormányzókat választottak, s hadakozó indulatjoknak engedvén, szomszéd országokba ismét berohantak. Noha pedig némely csatákban vesztesek valának, mégis többnyire győzedelemmel tértek vissza honukba. De Zoltán felnőve a kormányhoz jutván, s látván, hogy ily szünetlen harczok a nemzet erejét csak gyengitik, s emésztik, nyugalmat s békét parancsolt népének. Söt 946-ik évben Taksony fiára a főhatalmat áttevén, a cselekvőség szinpadáról egészen lelépett. Taksony fiatal s tüzes vezér eldődei példáját követve, karddal birtokot, hirt, s nevet szerze magának. Augsburgnál azonban nagy csapást szenvedvén, kimerült országát keleti gyarmatokkal ujonan népesité. Taksony 972. évben meghalálozván, a kormány Gejza fiára szállott. Ez Gyula erdélyi fejedelem leányával Sároltával házasságra lépvén, s harczi kalandoktól idegen a törzsök s nemzetségfejeket, mindjárt kormány kezdetén egybe gyüjtvén, azon határozatra birta, hogy kalandokkal felhagyjanak s javaikat békében éldelvén, a szomszédokkal barátságos közlekedésre lépjenek. A förendek Gejza tanácsába megegyezvén, azt meg is tartották addig, mig Henrik bajor fejedelem II. Otto császár ellen hadat inditván, s őket pártjához vonván, mind e csatára, mind másokra alkalmat nyujtana. De 985. évben Mölknél Babenbergi Leopold által meggyőzetve, s Kalenbergig vissza veretve, III. Otto császárral békét kötöttek.

[1]) Et dux Árpád Hubam fecit Comitem Nitriensem, et aliorum castrorum, et dedit ei terram propriam juxta fluvium Zitva usque ad Sylvam Turzoe cap. 37. ugyanott.

Gejza halála után István fia 997-ik évben a kormányra lépett, s azt 3 évig mint vezér viselte.

13. §. *A királyok alatt.*

István vezér három év lefolyta után II. Sylvester pápa küldötte koronával 1000-ik évi augusztus 15-én Esztergomban magát megkoronásztatván, elsö királlyá lön a magyaroknál [1]). István Gyula erdélyi fejedelem s nyughatatlan rokonát meggyözvén, Erdélyt Magyarországhoz 1003-ik évben csatolta [2]). Az országnak polgári alkotmányt adandó, hongyüléseket egybegyüjtött, s rendelt, melyeken a király s a nemesség közös tanácskozás által a nép szükségeihez alkalmazott törvényeket alkotának. Istvánnak ezen s más bölcs rendelkezései annál virágzóbbá tevék az országot, minthogy kormányát, mely 41 évig tartott, hosszu béke jellemzé. Szent István király 1038 évben érdemdús életét szentül végezvén, országát utódaira s kedves nemzetére bizta. Noha pedig Istvánnál a béke is hosszu idöre eltünvén, zavargó események következtek az országban, s a fejedelmek a trónon gyakran változtak, mindazáltal jogaikat mind a királyok, mind az éber nemzet hősileg védeni törekedvén, az ország alkotmányát is fentartották épségében. E korszak királyai közül különös figyelmet gerjesztett szent László, kinek bölcs kormánya alatt uj időszak derül vén fel Magyarhonra, a trónváltozás zavarai, s a királyság birtoka végetti hosszas viszálkodások is megszüntek, a hon pedig nagyságában s jólétében sokat gyarapodott. Utóda könyves Kálmán vala, ez, miszerint népe szükségeit, s igazgatás hiányait bövebben kitanulhassa, az országot keresztül utazván, 1100 év körül a világi s egyházi nagyokat

---

[1]) Carthuitius vita S. Stephani apud Schvandtner: Scriptor. rer. Hungar. edit Lips. 1746. pag. 418.

[2]) Chronicon Hildesheimens. apud Du Chesne scriptor. rer. Franconicar. Tom. 3. pag. 517.

Tarczalba összegyüjté, s különféle határzatokat hozott [1]), melyek alkotmányunk kifejlési történetét, s akkori szellemét ismertetik. Horvát és Dalmát tartományokat országunkhoz csatolván, azok királyává koronásztatott [2]). IV. Bela szinte egyike volt legjelesb fejedelmink közül, kinek a tatár pusztitás után feloszlásához közeledő országunk fenmaradását, s helyreallittatását köszönhetjük. Árpád férfiága 1301. évben III. Endre királyban kihalván, végét éré azon szilaj korszak is, mely nálunk szinte ugy mint más országokban zajlongások s harczokat honosíta. Ehez honunkban még az is járult, hogy a beköltözött kunok, s a többször betört pusztitó tatárok a nemzet jólétét s miveltségét hátráltaták. A magyarok azonban folyvást haladtak, mert kik azelőtt mások birtokát pusztiták s rablások után vágyodván, minden polgári foglalkodásoktól idegenkedének, vérszomjazó s kegyetlen pogánysághoz hajlának, szelid keresztény nemzetté váltak, s miveltséghez ragaszkodván nemzetiségöket felkölték, alkotmányukat szilárditák, s előzményeket azon nagyságra készitének, mely a következő korszakban országunkat egész Europában hiressé tette.

14. §. A keresztény vallás némi nyoma Panonia s Erdélyben.

Ámbár a keresztény őshitü vallás Pannoniaban már nagy Károly császár alatt hirdettetnék, midőn némelly irók szerint Urolf paszaui püspök Morava torkolatán mai Posony megyépen fekvő divéni (Speculunum, Dievina, Teben)

[1]) Azok töredékei Törvénykönyvünkben máig olvashatók (Corpus Jur. Hungar. Decret. Coloman.) Azonban e törvények eredetileg magyarul alkottatván azokat Albericus leforditá latin nyelvre, de miután magyarul saját vallomása szerint (praefat. Decret. Coloman. §. 16.) jól nem tudott tökéletlen a munka.

[2]) Lucius de reb. Dalmat. et Croat. lib. 3. apud Schvandtner scriptor. rer. Hungaric. major. 3.

püspökséget alapitá, s a már régóta fenálló nyitrait (27. §. megerősité [1]), sőt mind maga Urolf, mind utódai több morva fejedelmeket az igaz hitre megtériténok, mindamellett ezekben, ha talán némely megtért avarokat kiveszünk, többnyire Slav s Wend elem létezvén, vagy csak rövid ideig tartván [2]), a keresztény vallásnak a magyarok közti első nyomáit Erdély országban leljük. Itten tudnillik Cedrenus szerint „Boluzudes erdélyi fejedelem s Gyula testvére Constantin bizanzi császár tiszteletére menvén, ettől szivesen s fényesen fogadtattak," sőt Hierotheus nevü görög papot magokkal vitetvén, általa Erdélyben a keresztény hitet terjesztették [3]). Azonban e kezdete a keresztény vallásnak Magyarhonban igen gyenge volt, s mély gyökereket nem verhetvén hamar elenyészett. Mert hogy az erdélyiek ismét a pogányságra visszatértek, kétséget nem szenved, minthogy ötven évvel későbben, azaz Szent István király alatt ifjabb Gyula erdélyi fejedelem minden népével együtt annyira irtózott a keresztény vallástól, hogy az anyaországtól épen azon okból pártola el, s Szent István ellen hadat inditana, mivel ő a keresztény vallást Erdélybe is terjesztetni kivánta. Ebből tehát nyilván tetszik ki, hogy az erdélyieknek Hierotheus pap által történt megtérése, ha végbe vitetett is, állandó nem vala, s annak Magyarhon megtérésére nézve más sikere nem lehetett, mint hogy Sarolta herczegnő az öregebb Gyula leánya Hierotheus által oktattatva, megkereszteltetve, s Gejza magyar vezér nejének választatva férje kedélyét is a keresztény vallás elfogadására hajlandóbbá tehette. Ennél fogva csak alap-

[1]) Salagius Status Eccles. Pannon. libr. 3. cap. 10.

[2]) Ditmar Chronic. lib. II. Chronic. Magdeburg. apud Meibom tom. 1. pag. 731. tom. 2. 269. Sagittarii Antiquit. Archi. Epp. Magdeburg. Saxo grammat. Hist. lib. 9. Adam. Bremens. Histor. Eccl. lib. 2. cap. 2.

[3]) Cedren. apud Stritter in scriptor. Byzantin. tom. 3. pag. 619. s Zonaras, Curopalates, irók.

talannak lehet azon következtetést is tekinteni, melyet Schwarz Godfried Luther követője, s nem régiben honunk némely protestans tanárai tevének, hogy tudnillik görög szertartásu papok honunkban a keresztény vallást az ország kezdetével tanitván, s terjesztvén, nálunk eleinte a görög szertartásu katholika, nem pedig a romai szertartásu mostani vallás divatozott. Schwarczot megczáfolák Kollár Ádám [1]), Benczur Jósef [2]), Belnay [3]), Katona [4]), különösen pedig Stilting János [5]). Hetényi protestans tanár pedig azok egyike, kik e véleményt ujdan felélesztték, a Religio s nevelés 1843. évi folyamában megczáfoltatott. Mily hiányos legyen Schwarcz s követői véleménye az érintett lapból is kitetszik.

15. §. A keresztény vallás kezdete Magyarhonban.

Taksony vezér békét kötvén Otto császárral, több buzgó s apostoli férfiaknak alkalom adatott magyar földre léphetni, s annak szilaj népét oktatván, a keresztény vallásra térithetni [6]). A téritők közé Farkas (Wolfgangus) szent benedeki szerzetes számitandó, ki 971. évben magyar földre szállva, más-fél évig tanitott, buzgóságának azonban kivánt siker nem felelvén meg, s regensburgi püspöknek neveztetvén, hazájába visszatért, s Isten országát ottan gyarapitá. Taksony halála után Otto császár Gejzával Magyarország fejedelmével békére lépvén, a keresztény vallás hirdettetésének szinte utat készitett, s valóban nem sokára Piligrin paszaui *) s Bruno verdeni

[1]) Historia diplom. juris patron. Apostolicorum Hung. regum Viennae 1762. czimü munk. 2. s. k. lap.
[2]) Hungaria semper libera cap. 1.
[3]) Fragmenta ad Histor. Hung. pag. 10 et seq.
[4]) Historia Crit. ducum Hung. pag. 413.
[5]) Vita S. Stephani Cassoviae 1767. §. 6. pag. 43. 60.
[6]) Hansiczius Germania sacra Tom. 1. pag. 204.

püspökök által, nem különben a Bajorhonból küldött hitterjesztők által nálunk annyi haladást tön a keresztény vallás, hogy honunk elökelöi közül mint egy ötezer megkereszteltetett, s minden keresztény foglyoknak, kik az előtt csak alatomban keresztheltethették gyermekeiket, szabad vala most nyilván azokat az Istenhez a keresztség s igaz hit által megtérittetni [2]). E szerencsés elömenetelek azon zavarok által melyeket II. Otto császár s Henrik bajor fejedelem közti ellenségeskedések okoztak, megakadályoztattak ugyan, mert Gejza Henrik pártját követvén, hadi készületei által a vallás haladását szinte hátráltatá. Minek annál inkább következnie kellett, minthogy a szerencsésen sikerült csata után a magyarok tovább is ellenségeskedö kitöréseket tevének Némethonban [3]) addig, mig Gejza látván, hogy nem csak vesztett, hanem még a nyert csatáknak sem lenne más eredménye, mint a nemzet elgyengitése; Otto császárral békét kötött, s ugyan azt minden nemzetnek hirdetve, az idegeneknek országábai beköltözhetés, a keresztény hitterjesztőknek pedig müködhetés szabadságát engedé [4]). Miket hallván Bela (S. Adalbertus) prágai püspök, mind maga személyesen jöve az országba, mind más hitterjesztőket, tudnillik egyháziakat s szent benedeki szerzeteseket Csehországból külde, kik a hitet szerencsés sikerrel terjesztték [5]).

*) Piligrin eleve lorchi (Laureacum hajdani érsekség, mely ottan létezett, hol ma Ens váraskát szemléljük, a Duna partján, nem messze Lincztől), későbben paszaui érsekké lön, ki alá tartozának a bécsi (Fabianus), divéní (Speculunensis), Nyitrai (Nitraviensis), s más segéd püspökségek (Episcopatus Suffraganei)

---

[2]) Piligrin Epistol. ad Benedict VII. apud Hansicz. Germania sacra Tom. 1. pag. 211. et 480.

[3]) Diploma Otton. III. anno 985. apud Pray. in Annal. vet. pag. 375.

[4]) Chartuitz in vita S. Stephani.

[5]) Biographus S. Adalb. in actis SS. mensis April. Tom. 3. ad diem 3. et Pray in annal. veter. pag. 376.

melyek közül némelyeket bizonyos irók szerint maga Piligrin, némelyeket pedig elődе Urolf alapitott. 41. §.

16. §. Gejza s fiának Vajk megtérése.

Az uralkodó békének s a barátságos viszonyoknak nem sokára dús eredménye lön. Mert számos kalmár és kézműves jövén az országba, itten letelepedett, s azon idő alatt, hogy ezek a kézmiveket s ipart előmozditák, Bela *) pragai püspök Otto csaszártól küldetve, személyesen hirdeté nagy buzgósággal az Isten igéjét János, Máté s Izsák szerzetesek társáságában oly szerencsésen, hogy maga Gejza is hajlandó lön a keresztség felvételére. E hajlandóságát Gejzának kétség kivül az is szaporitá, hogy Vajk fiának feleségül kiszemelt bajor herczegnőt Gizelát csak azon feltétel alat nyerendő vala, ha fia Vajk a herczegnőnek leendő férje a keresztény vallást felvenné. Gondolván azonban Gejza, hogy a keresztény vallás felvétele népében, melly az ősi szokások s véleményekhez erősen ragaszkodék, bizonyosan ellenszegülést okozand, biztositás végett Otto császártól néhány német zászló alját eszközlött ki **), s azonnal 994. évben Béla prágai püspök által mind maga s fia, ki István nevét nyeré mind pedig egész családja némely irók szerint Esztergomban kereszteltetett meg. Sőt a főrendekkel nemzeti gyülést tartván, Gejza mindenkit komolyan inte, miszerint a pogányság s annak szertartásaitól elállva, keresztény oktatást elfogadván, a keresztséget családja példájára felvegye. E gyülésben egyszersmind a keresztény foglyokat átalában szabadoknak hirdette, s nekik földbirtokot adatni parancsolt. Gejza intésére példáját sokan követék, s keresztény oktatást elfogadván, szent hitünk felkentjeivé válának. Midőn Gejza buzgóságában oly annyira menne, hogy némelyeket fenyegetéssel s erőszakkal a keresztény vallást felvenni kénytetné, oly ingerültséget kelte fel népében, hogy tán

lázadásra fakandó vala, ha buzgalmától el nem áll. Sőt a lázadásnak annál bizonyosb elhárittatása, vagy talán saját meggyőződése hiánya miatt maga is az ősi vallás ***) szertartásaihoz alkalmaztatá magát, s népének tökéletes megtéritését István fiára bizá. E nagy feladatot tehát szomszéd fejedelmek rokonsága s összeköttetése által fiának megkönnyitendő, őt Gizelával, Henrik bajor herczeg nővérével, Otto császár befolyása mellett 996. évben megesketé. István a házassági szertartást esküvel megelőzé, hogy tudnillik nem csak maga hü maradand a keresztény vallásnak, hanem egész népét is arra megtéritendi. Gejza fiának házassága utáni évben kevés idő mulva jobb életre szenderült.

*) Bela (Adalbert) Slavink cseh vajdának fia eleve caszinoi, később romai szent Bonifácz s Elek kolostorának szerzetese, azután pedig prágai püspök, Otto császár jó barátja a hittudományban s más ismeretekben igen jártos és bölcs férfiu vala.

**) A behittak közűl különös figyelmet érdemlenek: Adeodat szeverini gróf, ki Istvánt Gejza fiát nevelé, s Tatát alapitá, Wolfger s Hedrich hennebergi grófok 300 fegyveressel. Az utólsó Hedervár s a Hederváriak alapitója vala. Venczelin s István vaszerburgi grófok, Hunt és Pázmán vitézek harczosaikkal együtt, s mások szinte a behivottak közé tartoztak. Chronicon Budense 47. Podhráczky által 1838. évben.

***) Valamint a magyarok ősi vallásáról keveset érintenek a régi irók, ugy nyelvünkből sem sajtolhatunk ki sokat arról, mit hittek s mit követtek a régi magyarok. Annyi bizonyos, hogy e szó Isten egyedül a magyarok tulajdona lévén, egy jótékony s egyedüli Istenség nevezete vala, s azért ugyan azt megtérésök után is fentartották. A régi magyarok azonban egy, mindent alkotott Istenen kivül, a tüzet, légct, vizet, s a földet is tisztelték. Az Istennek tiszta, fejér lovakat, ökröket, s juhokat áldozának források mellett ligetekben, s hegyeken, s papjaik jóslataitól függének [1]).

---

[1]) Theophilakt Stritternél a 3. köt. első rész. 70. lapján ezeket mondja: Turci admodum stolide ignem colunt, aeremque et aquam venerantur, telluri hymnos concinunt, adorant autem tantummodo et Deum nuncupant, qui hanc rerum universitatem aedificavit, huic equos, boves, et oves sacrificant, habentque sacerdotes, in quibus incesse vaticinandi

II. FEJEZET.

A keresztény hit terjedése.

17. §. A keresztény hit haladása sz. István király alatt.

Gejzának fia István, kinek a nemzet már 993. év körül hódolt, eleve szinte csak vezér czime alatt, de teljes joggal országa kormányára lépett. Atyának eltökélt szándoka kivitelére, azaz a kereszténység népébeni honositására oly szerencsés ritka s szép tulajdonokkal vala ellátva, hogy kitartósága, s mérsékeltségének meg sem felelhete más, mint hazájának boldogsága. Szigoru lévén a bünösök s gonosztévők iránt az igazságot mindamellett annyira szolgáltatá ki minden alkalommal, hogy tzelidség s engedékenységről soha sem felejtkezve ellenségei iránt mindenkor tágasb nagylelküséget tanusitott, mint bár ki kora fejedelmei közül. Azonban alig ismételte atyja kihirdette parancsait, melyeknél fogva minden magyar a keresztény hitet felvenni, s rabszolgáit szabadon bocsátani köteleztetett, tüstént lángba fellobbant a már atyja alatt mutatkozott ingerültség. Veszélyes forradalom támad az egész országban, s a fejedelemtől kedvelt németek üldöztetése kezdete volt a lázadásnak. Kupa Somogyi vezér a fejedelem rokona pártjával együtt a keresztény vallás behozatalát, s az ősi szokások elmellőztetését neheztelvén, maga köré gyüjtvén az elégületleneket 998. évben István fejedelmet székéről letaszitani, s a főhatalmat magára ruházni készüle. István azonban kevés keresztény magyarjait, s még atyja alatt bejött német vitézek zászló aljait összegyüjtvén, s Hunt s Pázmán vitézektől német szokás szerint karddal öveztetve, vitéznek kijelentetvén, Kupa ellen hadait személyesen kiséré. Venczellin, ki az egész sereg

facultatem arbitrantur. Hasonlitsd Cornides Commentar. de religion. veter. Hungaror. Viennae 1791.

fővezére vala, a csata közepett Kupával találkozván, ezt párviadalban legyőzte. Veszteségöket látván a lázadók megijedve szétoszlottak, s Istvánnak mind a győzedelmet átengedék, mind tágas tért nyitának minden terveinek végbevitelére. Ennél fogva István ellenségeivel békét kötvén, a csata előtt tett fogadását, hogy győzedelme esetében Somogy megye termékeinek tizedét a szent Márton hegyén még atyja által megkezdett kolostornak adandja, beváltá, s a keresztény hit terjesztését legnagyobb buzgósággal folytatá, személyesen eljárván országa határait részint gyülekezetekben, részint magán körökben népét tanitá. Czéljának biztosb elnyerésére pedig számos hitterjesztőket, papokat s szerzeteseket Cseh és Németországból meghivάn, s azokat megyékbe s kolostorokba osztván, egész tervét II. Sylvester pápának mint az egész kereszténység atyja s főigazgatójának elibe helybehagyás végett terjeszté [1]).

18. §. *István tervének további kifejlése.*

István működése szerencsés sikerét tapasztalván, annak apostoli szentesitést szerezni kivána. Azért országát tiz egyházmegyére s egy érsekségre osztván, s némely püspököket mindjárt kijelelvén, azok megerősittetéseért Asztrikot kijelelt kalocsai püspököt Romába küldötte II. Sylvester pápához, s hogy nemzete boldogságában annál foganatosban működhessék, Otto császár s mások biztatása következtében országát királyságra emelni kivánván, a pápát arra is megkéré, miszerint koronát, melylyel királynak megkoronáztathassék, küldeni sziveskedjék. A pápa István kivánságait annál örömestebben teljesité, minthogy Otto császár épen akkor Romában mulatván öt szinte arra ösztönzé. Söt a pápa Istvánt nem csak koronával, hanem

[1]) Carthuit. Vita S. Stephani apud Schvandtner scriptor. rer. Hungar. pag. 413—428.

kettős kereszttel s apostoli méltóság czimével is megtisztelé, őt feljogositván, hogy helyette a magyar egyházról rendelkezhessék, mondván: Én apostoli vagyok, de ő méltán Krisztus Apostolának mondathatik, ki által Krisztus annyi népet magának megtéritett" [1]). Hogy a pápa Istvánt ilyes apostoli követ czimével s jogaival felruházá, maga István több iratokban emlité [2]). Asztrik Romábóli visszatérte után 1000. évben István Esztergomban Domokos helybeli érsektől, Gizela királyné pedig István veszprémi püspöktől *) megkoronáztatott [3]). Koronáztatása után országát rendbe hozván, a lelkészek s egyházak számát öregbitvén, királyi nagylelküségénél fogva jövedelmekkel, s más egyházi szerekkel tulajdonából megajándékozván [4]), mindenben népe üdvét előmozditá. A rabszolgák iránt pedig, hogy a kereszténység ez által is előmozdittathassék, azt határozta, hogy a keresztények szabadsággal megjutalmaztatván, a pogányok azután is szolgaságukban maradjanak.

*) Gizela királyné megkoronáztatását utánozva, szokásba vétetett a magyar királynékat is megkoronáztatni. E koronáztatásról értekezvén Révay [5]) azt mondja „királynéink külön koronával koronáztatnak, valamint azt törvényeink bizonyitják. A király teljes hatalma 1848-ik év előtt egyedül koronáztatásával kezdődött, midőn tudniillik feje a szent koronával megkoszoruztatott. E szent korona az esztergomi érsek, s országunk áldora által szokás szerint nem a királyné fejére, hanem csak vállára tétetvén, maga a királyné tulajdon koronájával megkoronáztatni szokott a veszprémi püspök által, valamint Gizela királyné is már külön koronával tiszteltetett meg. Lásd Pray dissert. de S. Ladisl. pag. 109. edit. Poson. 1774.

19. §. A pápától küldött ékszerek.

Hogy II. Sylvester pápa István fejedelemnek koronát s kettős keresztet küldött légyen, kétséget nem szenved. A

[1]) Carthuit. vita S. Steph. apud Schwandtner pag. 418. Tom. 1.
[2]) Péterfy Concil. Hungar. part. 1. pag. 5. Katona Histor. Crit. Tom. 1. pag. 441.
[3]) Katona Histor. Crit. Tom. 7. pag. 651. Péterfy concil. Hung. part. 1. pag. 1.
[4]) Carthuit. Schwandtnernál 1. köt. 418. lap.
[5]) Apud Schwandtner Scriptor. rer. Hungar. Tom. 2. pag. 476.

koronáról Ditmár nyilván teszen emlitést e szavakkal: „A császár (III. Otto) kegyelmes felszólitása következtében Henrik bajor vezérnek veje Vajk koronát s áldást nyert [1]).“ Mit II. András és Kún László királyok szinte emlitenek. Régiebb időkben vita volt ugyan a tudósok közt, valjon a korona, melylyel ma királyaink megkoronáztatnak, ugyan az-e, melyet II. Sylvester pápa Istvánnak küldött. Azonban a vitát fontolóra véve, s mindazt, mit a két rész előhozott, megvizsgálva, ilyes eredményre jutottak a tudósok, hogy a mai szent korona kettőből, tudnillik zárt s nyilt koronából keletkezett, melyekben mind az anyag s munka, mind az arany szine különbözik. A zárt koronán közönséges munkát, s latin felirásokat látunk, s azt a nyilt koronával alólról oly formán összekapcsolva leljük, hogy amabban az Apostolok képeit s neveit szemlélhetjük. A nyilt korona görög, munkára, s ügyességre mutat, s azon Üdvezitőnk Szent Mihály, s Gabriel főangyalok, valamint más vértanuk képei látszatván, e görög felirások olvastatnak: *Μιχαελ εν χςισω πιςος Βασιλευς Ρωμαιων ό Δυκας;* és *Κωνςαντινος Βασιλευς Ρωμαιον ό πορφυρογεννητος;* továbbá *Γεωβιτξ* (Gejza) *Δεσποτη πισος Κραλες Τυρκιας*. Ezekből azt következtethetjük, hogy a nyilt korona István király kora után készült, s Dukas Mihály görög császártól, ki Konstantin (Porphyrogenitus) fiát 1074. évben kormány társának vállalá fel, I. Gejza magyar királynak, mint kedves barátjának ajándékul adatott. A zárt korona pedig, melyet vagy I. Gejza vagy Szent László a görög koronával összekapcsolván, emennek aljára forrasztatott, ugyan az, melyet II. Sylvester pápa István királynak küldött, valamint azt a latin nyelven feljegyzett, s maiglan olvasható szent Apostolok, ugymint Péter, János, Bertalan, Tamás, Jakab, s a többiek nevei, s az állandó hagyomány bizonyitja. Országunk szent koronája ma 9 markot nyom-

[1]) Ditmar Chronic. libr. IV. et Pray annal. reg. Hungar. part. 1. pag. 6.

ván, 53 zaphyr, 50 rubin, egy smaragd s 338 gyöngygyel diszeskedik[1]). Mi a kettős keresztet illeti, erről Chartuitius szinte emlitést tesz e szavakkal: „Mit hallván a pápa s nagyon örvendezvén, mindent, miért megkéretett, kegyesen megengedett. Söt a király elött hordandó keresztet is annak apostoli követsége jeléül küldött“ [2]). Ennél fogva méltán irta Verböczy Sz. István királyról „Az egyházi méltóságokat s javadalmakat a pápa engedelmével maga (István) osztogatja érdemes egyéneknek — miért is kettős keresztet szent s apostoli követsége jeléül nyervén — Király s Apostolnak mondatik, s azóta a magyar nemzet szinte kettős keresztet czimerében viselni szokott [3]). Ámbár pedig e kettős kereszt az idönek mindent emésztö foga, vagy az emberek hanyagsága által elenyészett, királyaink elött mindamellett, midön ünnepélyesen fellépnek kettős keresztet máig vinni szoktak. Nem pedig csupa érdeknélküli jeléül mond Katona [4]), hanem azon másodrendü kiváltság emlékeül, melylyel Sylvester pápa Sz. Istvánt feldiszité. Mert Magyarhon királyai igy szól XIII. Kelemen pápa Maria Terezia fejedelmünkhez [5]), apostoli királyok czimével élnek. Mely szokás vagy kiváltság eredetét a pápa ámbár tulajdon vallomása szerint nem tudja, mindamellett azt mind Maria Terezre, mind az után következendö magyar királyokra nézve megerösitette.

Nem kis nehézség támad a Sylvester küldötte levél felett. Hogy Sylvester pápa István fejedelemnek levél által válaszolt légyen, mind Chartuitius emliti, mind maga az ügy természete követelé. E levélnek nyoma azonban eddig semmiféle iratok közül ki nem kutathatván, mást nem mondhatunk felőle, mint hogy eddig is valahol rejlik, vagy pedig égészen elenyészett. Mert hogy azon levél, me-

---

1) Pray annal. reg. Hung. part. 1. pag. 10.
2) Chartuit. vita S. Steph. apud Schwandtner pag. 818.
3) Tripart. part. 1. tit. 11. §. 2. 3.
4) Katona Hist. Crit. Tom. 1. pag. 29.
5) Az 1758. évről szóló levelét olvashatni Palma Károlynál Heraldica Hungar. czim munk. 21. lap.

lyet Inchoffer jezuita Levakovics horvát szerzetes után hirdetett [1]), s melyet Pray [2]), Katona [3]), Palma [4]), Stilting [5]) elfogadván, szinte közre bocsátottak, eredetinek el nem ismerhető, mind Schwarz Godfrid protestans iró [6]), mind Kerchelich zágrábi kanonok [7]) alaposan tanusiták. A levél költeménye már abból is kivehető, minthogy abban mondatik, hogy Szent István az országot Szent Péternek ajánlván, azt Sylvester pápa hatalma alá vetette, ki azt Szent Istvánnak s utódainak kormányára azon feltétel mellett bizta, hogy mindnyájan megkoronáztatásuk előtt megerősittetésöket a pápától követeljék, holott tudva vagyon, hogy a magyarok minden alkalommal azon romai egyház követeinek ellenszegültek, kik valamely polgári hatalmat az országban követeltek, tettleg tanusitván, hogy a pápa olyas jogát el nem ismerik. De István azt nem is tehette, mert noha Árpád nemzetségének öröksége vala az ország, azt mindamellett nem oly értelemben vehetni, mintha ő azt eladni, elzálogositani, vagy elajándékozni képes leendett, egész hatalma abban állapodván meg, hogy ő azt az alkotmány szelleméhez képest kormányozza. Ennél fogva nyilvános, hogy István Sylvester pápának az országot nem polgári, hanem csak szellemi, s lelki kormánya alá ajánlotta. Ki költötte legyen az érintett levelet, nem tudhatni, annyi bizonyos, hogy az Veranczius esztergomi érsek hátramaradt irásai között 1550. évben találtatott, ki azt Dalmatia Tragurium nevü városa levéltárából, hol létezett, lemásoltatta [8]).

20. §. *István király a magyar egyházat rendezi.*

István király meg lévén győződve arról, hogy országa s népe boldogságát egyedül ugy szilárdithatja, ha azt a keresztény vallással tökéletesen s átalánosan megbarátkoztatja, nem csak tanittatá azt hitterjesztők által, nem csak kegyesen leereszkedve személyesen népét jó s hiv keresztény tisztjeivel megismerteté, hanem egy érsekséget s tizen egy püspökséget, s annyi káptalanokat alapitott, azok határait

[1]) Inchoffer Annal. Eccles. Hungar. Tom. 1. pag. 9.
[2]) Pray Annal. reg. Hungar. Tom. 1. pag. 7.
[3]) Katona Hist. Crit. Tom. 1. pag. 9.
[4]) Palma Heraldica Hung. Tom. 1. volum. 3. pag. 268.
[5]) Stilting vita S. Steph. pap. 150.
[6]) Schwarz Initia Relig. christ. inter Hung. §. 53. és Entlarvte Bulle Sylvester II.
[7]) De origine et usu potest. legislat. circa sacra regum Apost. Hung. Vindobonae 1764. cap. 14. pag. 155—161.
[8]) Fessler Geschichten der Ungern 1. B. Seite 378. Leipzig 1815.

kiszabván tulajdon vagyonából birtokkal, jövedelmek, s dézmával oly feltételek mellett megajándékozta, hogy azokat bár mely ürügy alatt elvenni, vagy más czélokra forditani tiltá [1]). Az alapitott érsekség s püspökségek nevei a következők: az esztergomi érsekség, melynek érseke jelenleg az egész magyar egyház áldora, s kormányzója. A püspökségek nevei pedig 1) a bácsi, 2) a csanádi, 3) az egri, 4) az erdélyi, 5) a győri, 6) a kalocsai, 7) a nyitrai, 8) a pécsi, 9) a váczi, 10) a váradi, 11) a veszprémi. Mindegyikről külön, a mennyiben tudnilik a körülmények engedik, szólandunk.

21. §. *Az esztergomi érsekség s káptalan.*

Az esztergomi érsekség egyike, s első vala azon megyék közül, melyeket István király Sylvester pápától felhatalmazva alapitott. Ez érsekség továbbá mind terjedelme mind jogainál fogva a többi megyéket, megelözi, melynek érseke tudnillik az egész magyar egyház áldora s főnöke lévén, elöjogait királyaink s a romai pápák nagylelküségétől nyerte. Annak elsö érseke Domokos vala, István királytól kineveztetve, s Sylvester pápától megerősittetve. Domokos érsek, ki működésének elejét mind saját, mind a többi püspökségek elrendezésével tevé, s ugyan azon évben tudnillik 1000-ikben, melyben István királynak megkoronáztatott, Asztrik kalocsai s István veszprémi püspökök által, kik valószinüleg Romában szenteltettek fel [2]), szinte felkenetett. Ennek példája után a többi püspök is felszenteltetett. Domokos érsek királyi meghagyásnál fogva az esztergomi káptalant is alapitotta [3]). De kevés levén akkor még a tudományos emberek száma, a kanonokok öszvege is

[1]) Chartuit. apud Schwandtner Tom. 1. pag. 418.
[2]) Turóczi Hungaria suis cum regib. pag. 110. Schmitth. archi episcopi Strigon. part. 1. pag. 9.
[3]) Batthyányi Leg. EE. Tom. 3. pag. 303.

csak kevésből állott. Azonban mily hamar gyarapodott a kanonokok száma, onnét látszik, hogy már a 13-ik században 38-an voltak [1]), kik mind a hivek igazgatásában dicséretesen müködének. Domokos érsek Isten egyházáról is gondoskodván, az esztergomi várban nagyszerü székes egyházat építtetvén fel, azt Szent Adalbert püspök s vértanu tiszteletére felszenteltette. De 1002-ik évben meghalálozván, az esztergomi érsekség kormánya boldog Sebestényre, pannonhalmi Apátra átszállott. Ezt, ki müködésközben szeme világát veszté, egy ideig Asztrik kalocsai érsek helyettesité, míg néhány év után szemei világát vissza nyervén, ismét hivataloskodott. Ő István király fiát Imrét, ki Fejérvárott született, megkeresztelte, az által jogot szerezvén az esztergomi érsekeknek a király magzatait, ha emez a honban lakik, megkeresztelni. Boldog Sebestyént az esztergomi megye kormányában II. Domokos követte, kit mint tudományos és ügyes férfiut István király a pápa megerősittetése mellett érseknek nevezvén, régi nyert jogát az által tanusitá. A többi esztergomi érsekek közül emlékezetre méltóbbak· Lőrincz, ki 1114. évben Esztergomban nemzeti zsinatot tartván, üdvös rendeleteket hirdetett [2]). Márton (Martir), ki 1151. évben egri püspökből érseknek neveztetve, a keresztény vallás haladását, valamint annak terjesztőit különös figyelemre méltatva, a ciszterczi barátokat, kik akkor az országba költözének, különösen pártolta, esztergomi káptalanát Gejza király beleegyezése mellett 70 helység dézmájával örökösen megajándékozta, a székes egyházban ritka szépségü oltárt emelt, s minden közhasznu intézeteket pártolt. Bánffy Lukács, ki 1169-ik évben szinte zsinatot tartott, s János Esztruni magyar születésü püspök ellen, kit a német fejedelmek egyik része III. Sándor pápa ellenében III. Callisztus neve alatt pápának választá,

[1]) Pray specim. hierarch. Hungar. part. 1. pag. 2.
[2]) Péterfy Concil. Hung. part. 1. pag. 53.

hazánkat védette, ne valahogy a német zavarok nálunk is lábra kapjanak. Job érsek, ki az 1202. év körül felfedezett selmeczi arany bányákból folyó járandóságát (pisetum) s a posonyi s szepesi tájék dézmáját Imre királytól nyerte, s Boszniában a keresztény vallást hitterjesztők által az ottan befészkelt tévtanok ellenében visszahelyezte. Robert érsek, ki a moldvai kunokat megtérittette. Azokhoz tudnillik Szent Domokos szerzeteseit küldé, miszerint ottan az evangeliomot hirdessék, mit ezek oly szerencsés sikerrel vivének ki, hogy rövid idő mulva Robert érsek Bemborch a kunok fejedelme által oda hivatva, öt egész családjával 1227. évben megkeresztelte. A fejedelem példáját 15,000-nél többen követték. II. András király nem sokára a megtért kún tartományt, azaz a mostani Moldaviát a fejedelem s nemzet egyetértésével Magyarországhoz kapcsolta*). Robert látván, hogy a magyarok, zsidók, s szerecsenek által, kik hatalmukat a király tudtával vészteljesen napról napra kiterjeszték, magukat elcsábittatni, s leigázni engednék, az egész országot egyháztiltás alá vetette, s a királynak egy évet megjavulására engedve, annak tanácsosait s tisztviselőit, ugymint Dénes nádort, s Sámuel kincstárnokot az egyházból kizárta [1]). Mátyás érsek, ki IV. Béla király engedelmével az esztergomi érseki várost épitette, Magyarország áldora czimével is megtiszteltetve, de rövid idő mulva többekkel együtt a berohanó tatárok áldozattá lőn. Vanchai (Vancsai) István, ki a magyar egyház első bibornoka vala, s egyháza számára rokonától Vancha Lampertől Kürth helységet megvevén, avval az esztergomi érsekség birtokát szaporitotta [2]). Ez miután praenesti püspöknek neveztetnék, esztergomi érsek czimét fentartva Romába költözött. IV. Béla király a tatároktól meglepve, kincstára, hitvese s gyermekei gondviselésével öt megbizá, s Dalmatiaba, későbben pedig II. Fridrik

---

[1]) Pray specim. Hierar. Eccles. Hung. part. 1. pag. 161.
[2]) Fejér Codex diplom. Tom. IV. vol. II. pag. 330.

császár, s IX. Gergely pápához segitség végett küldé. Ő a tatárok pusztitása által lakásától megfosztatván, a király által szolgálati jutalmául az esztergomi várral s királyi lakkal megajándékoztatott. Ez alatt Özséb esztergomi kanonok a szent páliak szabályát követvén, azok számára a pilisi kolostort épiteté, s azok kormányát felvállalván a rendet e tájékba behozta. Fülöp, ki Sebrid gróftól 1265. évben Udvard, Örs, és Vért, négy évvel későbben pedig Chaak Domokos baranyai gróftól a nyitra megyében keblezett Baboch helységeket egyháza számára szerzette [1]). Lodomer, ki herczeg családja fényét tudománya s erkölcsével felmagasztalván, áldori méltóságát s czimét Fülöp romai követ, s IV. László király kegyelméből 1279. évben székével összekapcsolta [2]). Ez egész tehetségét a keresztény egyház kiterjesztésére, Kún László király megjobbitására, az ország védelmére, s üdvére forditotta. E főmegye alkottatásából nyiltan következtethetni azt, hogy a keresztény vallás annak egész területében szerencsésen haladott. Söt e megyének érsekei s kormányzói által azon szent tanok, melyeket Szent István, s általa választott papok előadának, nem csak az esztergomi érsekségben, hanem egész Magyarhazában jó sikerrel terjesztettek.

Az esztergomi érsekség e korszakban a hason nevü megyén kivül Nyitra, Turócz, Árva megye részét, Gömör, Liptó, Hont, Bars, Komárom, Posony, Zolyom, Szepes és Torna megyéket foglalá magában, kilencz főesperességre, ugymint a nyitrai, nógrádi, gömöri, honti, barsi, komáromi, sasvári, zolnai, és tornaira felosztatva. Az ide tartozó társas káptalanok, prépostságok, s apátságokról különösen maga helyén szólandunk. Továbbá nem csak az esztergomi érsekek, hanem a kanonokok is látván, hogy vallásunk felállitott kolostorok, s más ajtatos alapitványok által annál szerencsésebben előmozdittatik, nem kevés önmegtagadás mellett is ajtatos alapitványokat tettek. Azt tevék Sixtus és Valentin eszter-

[1]) Ugyanott Tom. IV. pag. 534.

[2]) Péterfy Concil. Hungar. part. 1. pag. 96. Egyházi jogunk 1. köt. 199. lap. Katona Tom. 7. pag. 812. Spányik Histor. Hung. pag. 219.

gomi kanonokok, kik közül az első 1272. évben Kún László király engedelme mellett Hetény, a második pedig Kiskeszi helységeket részint az esztergomi székes egyháznak hagyományozták, részint szent Anna kolostora felállittatására, s más vallásos működésekre szentelték [1]). Ugyanazt tevé László esztergomi prépost, ki 1277. évben tett végrendeletében Györk nevü birtokát az esztergomi székes egyháznak hagyta. A káptalan részére pedig valamint a ferencziek s domokosiak kolostora számára szinte nagy mennyiségü alapitványokat tett [2]). Hasonló alapitványt teve Péter kanonok, ki Csepán László s Fábiántól némelly javakat vevén azokkal 1294. évben az esztergomi káptalant megajándékozta [3]).

*) Robett érsek alatt némely buzgóbb hitterjesztők még az ugy nevezett Nagymagyarországot is felkeresték. A magyarok (az ősi hunnok) tudnillik Asia lakhelyökből, az Imäus melletti déli tartományból, (Tibet) költözvén ki, három táj felé indultak. Egyik része észak, a másik dél, a harmadik nyugottnak vette utját [4]). Ez utólsóktól, kik eleve az Ural hegytől a kaukazusi bérczekig terjedtek, s Kama s Volga közötti völgyekben (Lebedia), azután a vad besenyektől elűzetve Don, Dneper, s Dniester közötti tartományba (Etelköz) települtek, Etele a hunnok királya, s azok kik Álmos és Arpád vezérlete alatt Panoniaba költözének, származtak. Pannoniaban lakásukat helyezvén, egészen meg nem feledkeztek kedves rokonaikról, kiktől elszakadtak, hanem szájról szájra századokon át fentartották az ősi hazájukról szóló hagyományokat. Ezekről tudván a magyar szerzetesek nemzetök iránti hajlamukból IV. Bela király alatt Asiaba költöztek, az ottan felkeresendő rokon magyarokat megtéritendők. Ezt tevé mindnyájok előtt Otto szerzetes, ki miután egy ideig az ohajtott tartományban mulatott, visszatért, s noha a mongoloktól sok üldözéseket szenvedett, mégis a kedves régi hon felől kecsegtető hireket terjesztvén, Julian szerzetes több társokkal együtt 1237. év előtt ugyan oda utnak indult. De utközben annyi viszontagságokkal küzdeniök kellett, hogy Juliánt kivéve a többi utazók mindnyájan elhaltak, s igy csak maga Julian költözhetett be nagy Magyarországba. A rokon nép őt szivesen fogadta ugyan, de társaitól a halál által megfosztva, nem sokat működhetvén visszatért hazájába, hol számos üldöztetéseit s viszontagságait társaival közlötte. Annak utazását hihetőleg hagyomány vagy jegyzetek után Richard domokosi szerzetes leirta. Annak kézirata Ro-

[1]) Pray Hierarch. Hungar. Tom. 1. pag. 3. Cod. diplom. Tom. V. vol. II. pag. 43.

[2]) Codex diplom. Tom. V. vol. II. pag. 411.

[3]) Codex diplom. Tom. VI. vol. I. pag. 319. és 340.

[4]) J. Ch. Besse voyage en Crimée au Caucase en Georgie, Armenie, en Asie mineure et á Constantinople en 1830. pag. 339. et les suiv. Paris 1838.

mában a vaticani könyvtárban fentartatik, hol azt Dezericzius Incze kegyes rendi szerzetes a magyar régiségek buvárja 1745. évben lemásolta, s közre bocsátotta [5]). Mivé vált azonban ezen asiai magyar törzsök, melyhez szent Domokos szerzetesei utaztak, a történetekből kikutatni igen nehéz feladat. Annyi bizonyos, hogy még 1254. évben IV. Incze pápa, 1288-ban IV. Miklós pápa azon asiai törzsökhez szent Domokos és szent Ferencz rendi szerzeteseket küldöttek. Továbbá Plano Carpino János, és Ascellin sz. Ferencz szerzetesei szinte Portugalliából e tajékokat 1246. év körül beutazván az ott lakó magyarokat emlitik [6]). Sőt később időkben is tudnillik Robert Károly király alatt 1329. évben az asiai magyarok fejedelme népével együtt a keresztény hitet megkedvelvén a romai pápától papokat s hitterjesztőket kért. Lásd a II. korsz. 3. §.

22. §. *A bácsi s kalocsai érsekség s káptalan.*

A bácsi püspökség szinte egyike azon püspökségeknek, melyeket szent István király alapitván, püspökkel s káptalannal ellátott. Mit ámbár a többnyire elenyészett oklevelek hiánya miatt történeti tanusitásokkal terjedelmesen be nem bizonyithatunk, az irók mindazáltal megegyeznek abba, mert sokan a bácsi egyházmegyét s káptalant külön emlitik [7]). Szent László király azonban meggyőzvén a kunokat, s az országba fogadván, sőt Fábián bácsi püspök által a keresztény vallásra megtérittetvén, s igy a hivek száma sokat gyarapodván, részint hogy lelki szükségöknek megfelelhessen, részint hogy Fábian püspök buzgóságát méltányolhassa, a bácsi püspökséget 1085. év körül érsekségre emelte, s a körülötte létező megyéket mint segédpüspökségeket (episcopatus suffraganeos) alája rendelte. A bácsi érsekek közül Fábián, Gergely, s Mikó a jelesbek közé tartoznak. Az utólsó alatt a bácsi érsekség II. Gejza király megegyezése mellett 1149. év körül a kalocsai püspökség-

[5]) De initiis ac majoribus Hungarorum Budae 1748. czimü munkáb.
[6]) Fejér Codex Diplom. tom. IV. vol. 1. pag. 142. s a köv.
[7]) Pray Specim. hier. part. 2. pag. 21. et s. Katona Hist. Tom. 1. pag. 119. Tom. 4. pag. 510. Tom. 16. pag. 696. Spányik Hist. Hung. pag. 48.

gel összekapcsoltatván, avval egy megyét s érsekséget képezett [1]). Mi pedig a kalocsai megyét illeti, ennek Szent Istvántól vett eredetét minden régi irományok bizonyitják. Chartuitius igy szól felőle „A bölcs vezér (István) megismervén Asztrik vallásosságát, őt kalocsai püspöknek tevé" [2]). E püspökség hajdani nagyobb terjedelmét mutatják a régi oklevelek. Hogy Solt megye hajdan a kalocsai püspökséghez tartozott, onnét bizonyos, mivel I. Péter, ki 1190. évben kalocsai érsek vala, a solti nemeseket hűbéreseinek nevezi [3]) Igy szinte Csongrád s Szerém megyékre terjedett, bizonyos lévén az, hogy valaha Szeged városa a kalocsai megyéhez tartozott [4]). Sőt régi oklevelek tanusitják, hogy a szegedi és szerémi főesperesség hajdan kalocsai megye részét képezték. II. András király alatt még kiterjedtebb volt, magában foglalván minden Boszna, Száva s Uszora melléki földeket. E püspökség a 12. század közepétől kezdve a bácsi érsekséggel összekapcsoltatva, ezután bácskalocsai érsekség nevezete alatt létezett. Mi pedig kalocsai megye régi egyházát illeti, azt szinte Szent István bőkezüsége épitette, s pedig annyi pompával, hogy a mostani kalocsai székes egyháznál 10 öllel hosszabb, s minden akkori egyházak közt első volt [5]). Hogy továbbá István mind a két megyében egyszersmind káptalant alapitott, melynek tagjai többnyire szent benedekiek voltak, kétséget nem szenved, minthogy a régi oklevelek mind a kettőről említést szinte tesznek [6]), s bizonyos, hogy a 12. században

---

[1]) Pray ibidem part. 2. pag. 6. et 19.
[2]) Chartuitius vita S. Stephani apud Schwandtner part. 1. pag. 417.
[3]) Epistola 115. pag. 228.
[4]) Wadding Histor. Tom. 15. fol. 169. Nro 42.
[5]) Matolay apud Bel: Selecta Hungar. notit. Tom. 3. pag. 537. Nicol. Istvánfy Hist. libr. 33. pag. 512. Katona Histor. metrop. eccles. Coloc. Tom. 2. pag. 236.
[6]) Pray Specim. Hierarch. Eccl. Hungar. part. 2. pag. 22. et seq.

Hedervári buzgó kalocsai érsek mind káptalanát, mind prépostját uj adományokkal dijazta meg [1]). Jelesbek a kalocsai püspökök közül e korszakban valának Asztrik, kit István vezér tudománya, ügyessége s bölcsessége miatt egész terve kivitele végett Romába küldvén, s első kalocsai püspöknek kijelelvén, azt visszajövetele után annak valóban nevezte ki. Ez boldog Sebestény esztergomi érsek helytartójává kineveztetvén, érseki czimmel felruháztatott, melyet annak felgyógyulása s tiszti eljárása után is élete végeig megtartott. A többiek voltak Benedek, Tulbert, s az emlitett Mikó, ki alatt a két megye összekapcsoltatása megtörténvén, nem csoda hogy levelezéseit néha bácsi, néha kalocsai érsek neve alatt vezette. Utódai voltak Péter, ki III. Béla király alatt spalatrói érsekségre átvitetvén, de onnét visszajövén régi székébe ismét beigtattatott. Saul, ki III. Béla király korlátnoka volt, s élete szentségéről nevezetes [2]). Berthold II. András király nejének testvére, ki a tudományokbani járatlansága s fiatalsága miatt III. Incze pápa által eleve meg nem erösittetvén, székét csak késöbben foglalta el s 1218. évben mint patriarka Aquilejába átvitetett. Ugrin, ki III. Honor pápa által azon perben, mely Kálmán az oroszok királya (Ruthenorum Rex et Slavoniae dux [3]) s a templomosok közt bizonyos javak miatt folyt, megbizott birónak rendeltetvén, bölcsességével a királyt arra vezérlette, hogy a felperes félt kielégitette. Egyháza javára Posega várát pénzen vásárlotta, s Erdősumla birtokát is reá adta [4]). Életét a tatárok elleni ütközetben végezte. III. István, ki a kalocsai kanonokságból érsekké választatott. Mind ezek, mind a többi érsekek voltak azon őrállók, kik az ur népe felett őrködve annak szent hitét e megyében részint

[1]) Katona Histor. Crit. regni Hungar. pag. 510. Tom. 4.
[2]) Pray Specim. hierar. eccles. Hungar. part. 2. pag. 49. sub a.
[3]) Pray Specim. Hier. Eccles. Hung. Tom. II. pag. 54. sub not. a.
[4]) Koller Histor. Episcopat. Quinque Eccles. Tom. II. pag. 63.

személyesen, részint papjaik által szerencsésen terjesztették. Lásd Pray Specim. Hierarch. Eccles. Hungar. part. 2. 1—67.

23. §. *A csanádi püspökség s káptalan.*

Csanád városa valamint a csanádi püspökség is, melyek hajdan Maros folyótól Morisena város, és püspökségnek neveztettek, nem különben annak káptalana István első királytól vették eredetöket. Ezt bizonyitják mind a szent alapitó oklevele [1]), mind IV. Béla király bizonyitványa [2]). Alapittatása évét nehéz ugyan kinyomozni, annyi mégis bizonyos, hogy a buzgó király azt csak élete utólsó éveiben állitotta fel. Szent Gellért élet irója azt mondja, hogy Gellért magyarhonbani beléptével mindjárt Morisena város püspökének jeleltetett [3]); de a XII. század névtelen irója [4]) azt jegyezvén, hogy 1030. évben felszenteltetett, hanem négy évig a bakonbéli kolostorban még tartózkodott, hihető hogy a püspökségbe csak 1035. évben, Achtum a tájék kegyetlen zsarnoka legyőzettetése után igtattatott be. E megye hajdan tágas határig terjedvén, mind azon részeket foglalta magában, melyek Vidin Oláhország városa, Erdély s Maros folyó közt léteznek. E korszak jelesb püspökei közül voltak szent Gellért, ki Sagredi nemes velenczei családból 993. évben születvén, s idővel benedeki szerzetesnek állván be, tudománya s erkölcse által oly annyira tünteté ki magát, hogy eleve a kolostor perjellé, későbben pedig apáttá választatott. Néhány évi kormánya után Jerusalembe Üdvezitőnk koporsója tiszteletére utazni szándékozván, a szelek viharai által tengeri utjában Zárába

[1]) Diploma S. Stephani apud Hieronym. Rubeum Italicar. et Ravennatum Historiar. lib. V. pag. 249. Thesauri antiquit. et Hist. Ital. Graevio-Burmaniani Tom. VII. part. I.

[2]) IV. Béla k. bizonyitványa Pray annal. regn. part. 1. pag. 41.

[3]) Biographia Gerardi apud Wion.

[4]) Chronicon M. SS. Saeculi XII.

vitetett, innét Magyarhonban megismerkedvén, s a király figyelmét magára vonván, tüstént csanádi püspöknek neveztetett. De hivatalában azonnal nem működhetvén, azon idő alatt Imre herczeg István fia neveltetésére s oktatására alkalmaztatott. Megyéje kormányát átvevén, abban 12 évig oly buzgón működött, hogy azt számos megtért hivekkel gyarapitotta. Hogy pedig ezt annál sikeresben folytathassa 1035. évben Csanád megyében Szent György vértanu tiszteletére apátságot alapitott, mely később a boldogságos szüzről neveztetett. Annak első apátja Fülöp volt, ki alatt az elkészitett apátság templomában Szent István a boldogságos szüz tiszteletére oltárt épitetett, s a templomot arany füstölővel megajándékozta. Teste Szent Gellértnek a szent györgyi apátság templomába takarittatott el, miután azt Maurus csanádi püspök a pesti boldogságos szüz kápolnájából átvitette. Pestre azonban az 1526. évi vésznapok előtt ismét vitetett vissza, s a sz. ferencziek kolostorában fentartatott, mig Velenczébe vitetve Szent Donát templomába tétetett [1]). A csanádi püspökség többi jelesb püspökei valának Hedervári Saul, ki egyszersmind II. Gejza király korlátnoka lévén, a kalocsai érsekségre átvitetett. Desider, ki II. András pecsétlevelét aláirta. Vazul vagy Bulcsu, ez IX. Gergely pápa meghagyása következtében azon pert, mely az erdélyi püspök s kolosmonostori apát közt folyt, megitélte, s Bánfy Lukács esztergomi érsek életét, kit a pápa a szentek közé sorolni készült, nyomozta. Antal, ki bajor Ottót Magyarország királyának megkoronázván, azon zavaros időkben egyszersmind királyi korlátnok hivatalát viselte. Mi a csanádi káptalant illeti, hogy ez a püspökséggel egykoru, mind a mondottak, mind abból világos, hogy Gellért püspök életirója szabályokat idéz, melyeket Gellért kanonokai részére szerzett. Hogy továbbá a kanonokok

[1]) Mabillon után Fuxhoffer monasteriol. és Acta SS. Hungar. part. II. pag. 236.

száma s birtoka hajdan sokkal nagyobb s fényesb volt, mint mostan, a régi oklevelek máig bizonyitják. Mind az emlitett, mind e megyének többi püspökei s papjai tartoztak azok közé, kiknek munkássága, s hitterjesztéséről már szent Pál mondá „Mily szépek a békesség hirdetőknek lábai, s azoké kik jókat hirdetnek." Mert valóban szent hitünket egész Csanád megyében terjesztették s uralkodóvá tették.

24. §. *Az egri püspökség s káptalan.*

Az egri püspökséget szinte szent István alapitotta [1]). Mert szerencsésen legyőzvén Kupa rokonát, s ellenségét, a pannonhalmi, fejérvári, esztergomi, s egri egyházakat épitetni kezdette, s az utólsót elvégezvén püspöki s káptalani lakokat melléje helyeztetvén, 1009-ik évben első püspöknek Katapránt nevezte. A megye határait kitüzvén *), annak püspökét ingatlan javak s kiváltságokkal király bőkezüséggel ellátta [2]). Katapran püspök nevezetesb tettei közé tartozik, hogy ő is azon gyülésbe, melyet a király egyházi s világi nagyokkal 1016. évben tartott, megjelenvén, s tanácskozván azon törvények alkotásában részt vett, melyek mind az ujdan alapitott egyház, mind az alkotott ország üdvére szolgáltak, s melyek magyar törvénykönyvünkben szent István király rendeletének neve alatt olvasunk [3]). A többi nevezetesb egri püspökök közé számittatnak Buldus püspök, ki a keresztény hitet buzgón terjesztette, s Fejérvárból András és Leventhe herczegek elejébe Budáig

---

[1]) Belae IV. reg. diplom. apud Schmitth Nicol. in Episcop. Agriens. Tom. 1. pag. 5. Stilting Joan. vita S. Stephani §. 16. Inchoffer Melchior. Annal. Eccles. regni Hung. Tom. 1. vol. 3. pag. 253. Szentiványi Mart. dec. 3. part. 1. catal. XI. Turóczi Lad. Hungar. cum suis regib. 1729. Tirnav.

[2]) Schmitth ugyanott 15. s köv. lap.

[3]) Corpus Jur. Hung. decret. S. Steph. és Péterfy conc. Eccles. Hung. part. 1. pag. 1.

érkezvén, s Vatha lázadása alatt keresztény hithezi ragaszkodása miatt megköveztetvén, többek társaságában vértanui koszoruval feldiszittetett. Lőrincz püspök, ki apostoli hivataloskodása mellett Kálmán királyt Dalmat országba kisérvén, azt nehéz állásában ellenségei ellen jó tanácscsal támogatta. Ő idővel Esztergomba érseknek áttétetett. Cletus, ez az esztergomi 1114. évi zsinatba megjelenvén, üdvös határzatok alkottatásában részt vön. Bánfy Lukács, ki nagylelküsége, s igazság szeretete miatt nem sokára esztergomi érseknek neveztetvén, halála után élete szeplőtelensége okáért a szentek közé számittatott. II. Péter, ez a hittudomány, romai s honi jog, valamint más ismeretekben jártos lévén, nagy ügyességgel Casimir lengyel, s III. Bela magyar királyok közt, kik haddal egymást pusztiták, békét többek társaságában szerzett. Katapan, ki tulajdon adakozásaival is egyháza vagyonát gyarapitotta, midőn 1212. évben végrendeletileg II. András király engedelme, s IV. Bela megerősitése mellett Cserép nevü birtokát az egri egyháznak hagyta. Tamás, ki II. András királyt több püspökök, egyháziak, s országnagyokkal együtt keresztes hadra kisérte, visszajövetelével szent Domokos rendét Egerbe vevén fel, s pártolván, a keresztény hit terjesztésére, s a hivek oktatására alkalmazta. II. Cletus, ez egyházi hivatala mellett királyi korlátnok tisztét viselte, különös nagylelküség s jótékonyság által magát oly annyira kitüntette, hogy nem csak káptalana jövedelmét bővitte, a cziszterczitáknak egy apátságot alapitott (74. §.); szent Jakab kórházát segitte, hanem minden valódi, s segitségre méltó szegényekről megemlékezett, ámbár maga is a tatárok pusztitása által sokat szenvedett. Lambert, ki az egri egyházat s megyét a tatárok elköltözése után ujra felelevenitette, s valamint a király az ország helyre állittatásában, ugy ez a vallás és azt előmozditó eszközök alakitásában fáradozott. Jogtudománya miatt több viták eldöntésére meghivatván,

azokat bölcsen határozta el [1]), s 1275 évben 32 évi fáradtalan kormány után meghalálozván, megyéje II. András püspökre bizatott, ki a megszorult eldöde által az egri káptalantól visszatartott földeket, dézmát s járandóságokat minden per nélkül visszatéritvén, káptalanát régi fényébe helyezte, a keresztény vallást terjeszteni, s oktató intézeteket alapitani törekedvén, megyéjét, mely a tatárok által majd egészen elpusztult, szinte felsegiteni iparkodott, mit annál könyebben tehetett, mivel III. András király hitvesének Fenenianak korlátnoka volt [2]).

* Az egri püspökségnek területe Borsód, Zemplén, Bereg, Szabolcs, Sáros, Abauj, Heves, Ung, s későbben Marmaros megyékre terjedt [3]), s ennek következtében a keresztény vallás ez egész területben fentartatott, sőt tovább terjesztetett.

25. §. *Az erdélyi püspökség s káptalan.*

Szent István király Erdélyt 1003. évben Magyarországhoz csatolván (13. §.), s a keresztény vallást oda is nagy buzgósággal terjesztvén, igen hihető, hogy az erdélyi püspökséget szinte azon évben alapitotta, ámbár azt a XI. Század oklevelei szüke miatt történeti adatokkal bé nem bizonyithatjuk. Hogy továbbá szent István a püspökség székét Károlfejérvárott tüzte ki, onnét bizonyos, mivel nem csak Erdély régi oklevelei e káptalant károlfejérvárinak, hanem még a püspököt is részint erdélyi, részint karolfejérvarinak nevezik [4]). Mi a püspökség megdíjasztatását illeti, erről szinte oklevelek hiánya miatt sokat nem mondhatunk, annyi mind azáltal bizonyos, hogy valamint szent István király a többi püspökségeket [5]), ugy ezt is

[1]) Schmitth Episcopi Agriens. Tom. 1. pag. 179.
[2]) Az oklevelet Schmitth idézett munkájáb. elősorozta 1. köt. 219. s k. lap.
[3]) Pray Specim. Hierarch. Eccles. Hungar. part. 1. pag. 195.
[4]) Pray Specim. Hierar. part. 2. pag. 203.
[5]) Chartuitius vita S. Stephani regis apud Schvandtner Tom. 1.

gazdagon s dusan látta el. A megye területét onnét vehetjük ki, hogy valamint ma, ugy e korszakban is egész Erdély ország néha kevés kivételek mellett [1]) ez egyetlen püspökséghez tartozott. Söt a püspök hatósága egykor Magyarországra, például a marmarosi tájékra is terjedett. Erdélynek elsö püspökei történeti adatok hiánya miatt az irók nem idézhetvén, azok sorát csak a XII. század elejétöl adhatják, söt azokról is neveiken kivül más adatokat alig adhatnak. Ilyen vala Simon, ki 1103. évben Erdély püspöke volt. Utódai közül nevezetesb Vilmos, ki a templomosoknak Borza föld dézmáját ajándékozta. Rajnald, ki a váradi prépostságból erdélyi püspöknek átvitetett, ámbár hiányos volt az egyik szeme. Gallus, ez IV. Béla királytól azon kiváltsággal ruháztatott fel, hogy jobbágyait tulajdon birószéke elibe idézvén, elitélhesse. Gergely, ki esztergomi érsekségre átvitetvén, egyszersmind erdélyi helytartó maradt. Péter püspök, ki Gyulától, Rudolf gróf fiától Sussag föld egy részét a többi birtokosok beleegyezése mellett 1295. évben egyháza részére örökre vette meg [2]). Hogy pedig az erdélyi káptalan a püspökséggel egykoru, onnét bizonyos, mivel Szent István a többi püspökségekben szinte káptalanokat alapitván, azokat a püspökök segitségére s tanácsára rendelte. Mely viszonyokat szenvedett legyen e püspökség a következö korszakokból látandjuk. E püspökség buzgó fönökei s papjai müködéséböl keletkezett, hogy a keresztény vallás már e korszakban egész Erdélyben uralkodóvá válott.

26. §. *A györi püspökség s káptalan.*

Biztosan nem állithatván, hogy Györ régi Breget városa, a hasonnevü egyházmegye alapittatását sem következtethetjük régiebbnek szent István koránál, s valóban

[1]) Pray ugyanott part. 2. pag. 207.
[2]) Katona Hist. Crit. Hungariae Tom. VI. pag. 138.

bizonyos lévén az, hogy István Pécs és Veszprém megye alapittatása oklevelét Győrött adta ki, s pedig 1009-ik évben, mint alább látandjuk; továbbá bizonyos lévén, hogy a király Veszprém megye nyugati határát ki sem tüzhette egyéb, ha a győri megye körét is kiszabja, bizonyosnak vehetjük, hogy szent István azon 1009. évben a győri megyét is alapitotta. Annak területe Győr, Moson, Sopron, s Vas megyéket foglalta. Noha pedig e püspökségnek szent Istvántól vett eredetét ki sem tagadhatná, annyi mindazáltal bizonyos, hogy később királyaink, söt magán családok is például a Hederváriak, kiktől Viczay grófok származtak, e püspökség adományoztatását nagylelküleg segitették. Továbbá valamint szent István a többi püspökségeket káptalannal, s székes egyházzal ellátta, ugy szinte azt a győri püspökségről is feltehetjük, hogy tudnillik a király annak káptalant, s székes egyházat alapitott, minthogy itten is a káptalan a püspök segedelmére, egyházi növendékek kiképeztetésére, a keresztény hit terjesztésére, s a hivek szolgálatára szinte oly szükséges volt, mint más ügyekben. E megye első püspökéről nem kis vita lévén, az igazhoz legközelitőbbnek tartjuk azok véleményét, kik Modest püspököt e megye volt első pásztorának állitják, ki majd félszázadig a megyét kormányozta. Azután következének Miklós, ki Henrik császár s András király között békét szerzett. Desider, ez Salamon királyt Gejza s László vezérekkel kiengesztelte. Harduin, ki szent László királytól Siciliába küldetett, Kálmán herczeg részére Roger siciliai gróf leányát, mint annak jegyesét Magyarhonba kisérendő [1]). Ennek utódairól ismét vita keletkezvén, mi tudós Pray után azok névsorát igy számláljuk elő: Harduin után következett első György, ezt követé Gervas, kit I. Pál, Zachaeus, Antal,

---

[1]) Ganfred Malaterra lib. IV. cap. 25. specul. Jaurin. Eccles. pag. 42.

s többen követték. Utólsó volt e korszakban I. Tamás püspök, a király alkorlátnoka. E püspök s eldödei voltak szent hitünk terjesztői Győr megye szép tájékán, oly sikerrel, hogy e korszakban a keresztény vallás mindenütt uralkodóvá lőn.

27. §. *A nyitrai püspökség s káptalan.*

A nyitrai püspökséget Rosemund markomani király neje Fritigil a IV. század vége körül alapitotta. Ez tudnillik a keresztény hithez hajolván, söt megtérvén, s szent Ambrus hirét hallván, azt megkérette, miszerint valamely kivonatot a keresztény hitből vele közölne, melyből további oktatást nyerhetne. Mire szent Ambrus jeles levelet készitvén [1]), a királyné várakozásának megfelelt oly annyira, hogy a királyné Sunniat s Fretellát, annak tanitványait Majlandból a keresztény hit terjesztésére az országba hivatván, a nyitrai s olmüczi püspökséget alakitotta. A legyözött markomanok helyébe a szarmaták s tótok, azaz morvák következvén, Pannonia északi részét elfoglalták. Noha pedig Nagy Károly császár öket meghóditotta, mindazáltal a keresztény vallás nagy pártolója lévén, öket vallásos haladásukban nem csak nem akadályozta, hanem Arno salzburgi érsek alá rendelvén, inkább elősegitette. Pannoniának része, s az egész nyitrai tájék Moraviában későbben lorchi, azután paszaui érsek alá jutván, a keresztény hitben annál inkább haladott, minthogy Moravia fejedelmei szinte a keresztény vallásra térének meg, s Privina herczeg szent Emerán templomát Nyitrán alapitotta. Methodius és Cyrill testvérek 863. évben Thessalonikából Nyitrán megjelenvén, a hitterjesztését folytatták. Mindkettö Romába II. Hadrian pápától meghivatván, s hitelességöket bebizonyitván, Methodius mint ugyanazon pannoniai s morvai részek érseke visszaküldetett, Cyrill pedig Romában a szerzetesek közé állott *).

[1]) S. Paulinus in vita S. Ambrosii.

Methodius idővel némely morvai egyházakban a tót nyelv használatát a romai liturgiába béhozván, ezt pedig a szomszéd német egyház főnökei neheztelvén, s Romába jelentvén, VIII. János pápa e vitát ugy döntötte el, hogy ezután az Evangeliom ez egyházokban tót nyelven olvastassék, s magyaráztassék ugyan, de a liturgia átalában latin nyelven tartassék. Ez alkalommal a pápa Vichin német áldozárt, ki Methodiust Romába kisérte, nyitrai püspöknek felszentelte. Noha pedig a magyarok Árpád vezér alatt Pannonia s Moravia részét elfoglalnák, a nyitrai püspökség mindamellett tulajdon kormányzói alatt maradt addig, mig azt VII. Leo pápa 938. év körül Gerard paszaui érsek alá rendelte, ki oda papokat küldvén, a hiveket oktatással s isteni szolgálattal ellátta. Gejza vezér alatt Piligrin paszaui érsek VII. Benedek pápától felhatalmazva, Pannonia s Moraviában püspököket s papokat rendelvén, a nyitrai egyházi tagokat (káptalant), kik a régi káptalan maradéka lévén, püspök s prépost nélkül voltak, uj főnök azaz prépost alá rendelte, ki azon vidéket püspöki hatalommal kormányozta. Azért olvassuk szent István azon 1006-ik évi oklevelében [1]), melynek tartalma szerint a nyitrai káptalant birtokkal adományozta, hogy kilencz romai egyháziakat talált, kik szent Emerán temploma kanonokainak neve alatt az Istent angyali karokkint dicsérték oly buzgón, hogy a király is azokhoz csatolva, több napokig azt tevén, a szent zsolosmákat velök együtt énekelte.

*) Szent Cyrill Moraviának nem csak Apostola, hanem más tekintetből is igen hasznos volt, ki tudnillik a tót betük szerzője, s a tudományok főpártolója lévén, mind a szent irást, mind az egyházi zsolosmákat s liturgiát tót nyelvre forditotta. Lásd Kohl Introd. in Historiam et rem literar. Slavorum sive Histor. vers. Slavon. pag. 124. et seq.

[1]) Az 1006. évben kijött oklevelet e czimü munkában olvashatni: Episcopatus Nitriens. ejusque praesulum memoria Posonii 1835. 94. s köv. lap.

28. §. *Szent István a nyitrai püspökség alapitója.*

Ámbár nyilvános és tagadhatlan tanuságokkal be nem bizonyitható, hogy szent István király a nyitrai püspökséget alapitotta, mindazáltal oly védvek harczolnak e vélemény mellett, hogy mást alig lehet mondani, mint hogy e megye ugyan azon szent királytól származott [1]). Valóban a nyitrai káptalan a legrégiebb időktől fogva azon hagyományt vitatja, hogy szent István a nyitrai püspökséget régi alakjába helyezvén, s alapitván, arra Beszterd *) püspököt nevezte. Mi előtt azonban azt a többi püspökségekhez képest megadományozhatta s környeztethette volna, meghalálozott. Mely hagyomány annál nagyobb érdekü, minthogy a káptalan szent István kora alatt, söt az előtt már létezett (27. §.), s máig létez. Nem tagadhatni ugyan, hogy az érintett oklevél czíme, s akkor még nem szokott kezdete ellen kifogást tehetni, azonban e kifogás könnyen megszünik, ha arra figyelmezünk, hogy ilyes szokatlan czim a leiró által becsuzhatott a nélkül, hogy az oklevél többi tartalma megmásittatnék, mint azt más esetekben is tapasztalhatni. Továbbá ha a körülményeket jól megfontoljuk, alig tehetünk mást fel szent Istvántól, mint hogy Nyitrára is az egész tájék vigasztalására püspököt helyezvén, az ottan s a környékben létező számos keresztényeket lelki oktatással ellátta. A nyitrai püspökök közül figyelemre méltóbbak voltak e korszakban az emlitett Beszterd, ki Timon szerint nyitrai prépost, Schmitth, Du Mesznil s mások után szent István által kinevezett püspök volt. Szent Gellért püspök életleirója öt szinte püspöknek nevezi, minthogy pedig semmi más honi megye öt püspökének nem vallja, nem lehet öt máshová helyeztetni, mint Nyitra megye püspökei közé. Ez többekkel együtt Vatha lázadása alatt életét a

---

[1]) Péterfy Sacr. Concil. Hungar. part. 1. pag. 44. Cap. XI. alias XXII.

vallásért vesztette. Beszteri halála után a püspökség javaitól megfosztatván, s püspököt el nem tarthatván, a prépostok kormánya alá rendeltetett, kik azt helytartóilag igazgatták addig, mig annak birtokába első Miklós püspök jutott. Ez, ki előbb szinte prépost volt, első lön, kit évkönyveink Beszterd után 1133. évben püspöknek neveznek [1]). Utódai közül valának: I. Jakab, ki a szkalkai apátságot a szent benedekiek részére Trencsin mellett alapitotta; Ádám, ez a tatárok pusztitása alatt Sajó vizénél elesett; III. János, ki I. Károly király alatt nyitrai örökös főispán méltóságával feldiszittetett. Az elősorolt püspökök s azoknak többi társai tudnillik a káptalan **) a megyebéli papok s szerzetesek a keresztény hitet Nyitra megye területében oly előmenetellel terjesztették hogy annak sokasága az ur népévé vált, s számosan megkereszteltettek.

*) Péterfy s mások Beszterdet Benethának is nevezik. Lásd Péterfy S. Concil. Hungar. part. 1. pag. 12.

**) Chermel Dénes magtalan maradván 1264. évben a nyitrai káptalannak a király helybehagyásával jószágait végrendeletileg oly feltétel alatt hagyta, hogy a káptalan őt holta napjáig tisztességesen kitartsa. Georgii Fejér Codex diplomat. Tom. IV. V. III. pag. 241.

29. §. *A pécsi püspökség s káptalan.*

A pécsi püspökség, mely hajdan Juvavia (Salczburg) érsekség része volt, szent Istvántól 1009-ik évben káptalanával együtt alapittatott [2]). E püspökség területét Tolna, Baranya, Posega s hajdani Valkó megyék képezték. Határai mindazáltal a körülményekhez képest majd tágasb, majd szükebbek voltak, s azért nem is csodálkozhatni, hogy

[1]) Kerchelich in Histor. Episcop. Zagrab. és Episcopat. Nitriens. et praesul. memor. Posonii 1835. pag. 133.

[2]) Az alapitó oklevelet lásd Pray Specim. Hierar. Hungar. czimü munkáj I. rész 224. lap. Koller Histor. Episcop. Quinque Eccles. Tom. I. pag. 62. Roka vita veszprém. praesul. pag. 10. Batthyányi leg. Eccl. lib. 1. pag. 371.

azok felett a kalocsai s pécsi püspök közt vita támadt, mely azonban a pécsi részére döntetett el [1]). Mindazáltal idővel a pécsi püspökség egy része a zágrábi püspökséghez csatoltatván, határai szükebb korlátok közé szoríttattak. E püspökség előkelőbb diszei közé tartozik, hogy püspökei érseki köpennyel élhetnek. Első, ki 1190 évben e diszszel megkülönböztetett, Kálán püspök volt. Ez III. Bela király alatt Horvát s Dalmát országot püspöki működései mellett lelki szolgálattal ellátván, s az utólsó tartományban a patarenek tévtanait megczáfolván, s kiirtván hazájának, s az egyháznak annyi szolgálatot tön, hogy az egyház feje öt s utódait az érintett kegyelemmel megajándékozta. Nem tagadhatni ugyan, hogy Fülöp esztergomi érsek e jogot 1263. évben kétségbe huzván, az iránt nagy vitát támasztott, minthogy Pál akkori pécsi püspök magát az esztergomi érsek törvényhatóságából épen azon okból kiváltottnak állitná [2]), s ámbár e vita későbben is megujittatott, mégis mindenkor ugy döntetett el, hogy a pécsi püspök régi joga mellett meghagyatva, az esztergomi érsek törvényhatosága alól soha ki nem bocsáttatott. Jelen korszak püspökei közül a jelesbek Bonipertus, kiről ámbár sokat nem tudunk, mindazáltal már e tekintetből is emlékezetre méltó, hogy a pécsi püspökök névsorát ő kezdette, s hosszu ideig püspökségét kormányozta. Utódja Maurus vala, kit 1057. évben a püspökök között találunk, s kit I. András király alatt Rado nádor lelki atyának választván, birtoka részével megajándékozott [3]). Tudós Belius Jobot is az ekkori pécsi püspökök közé számitja, mondván, hogy innét az esztergomi érsekségre átvitetett. Ennek, ha igaz, történnie kellett Antimius püspök után, ki 1158-ik évben meghálálozott. II. Makarius, ki Job után 1163. évben követ-

[1]) Pray ugyanott 1. rész. 233. lap.
[2]) Pray idéz. munk. 1. rész 238. lap.
[3]) Péterfy Conc. Hung. part. 1. pag. 11—14.

kezett. Kálán, kit már előbb emlitettünk, s 28 évig a megyét igazgatta. Bertalan, ki 48 évig megyéjét káptalana segitségével bölcsen kormányozta. Ez alatt az országunkban létező remeték társaságba gyülvén össze, első magyar rendet szent páliak neve alatt honunkba képezni kezdettek, miután Bertalan püspök számukra kolostort s egyházat Patachon 1225-ik évben szent Jakab czime alatt épitetett, s közös szabályt részükre alakitván, őket jövedelmekkel ellátta volna. II. András király Bertalan püspök személyes érdemeit, melyekkel magát Jakab aragoniai királyhozi négyszeres követségében kitüntette, megjutalmazni, s annak e küldöttségekben tett költségeit potolni akarván, őt 1235. évben Boda, Nyárad, s Maza földekkel megajándékozta [1]). Bertalan utódai közé tartoznak Job, s II. Pál. Ez tudománya által magát különösen kitüntette, s mind ő, mind eldődei a káptalan, papok, s szerzetesek segitsége mellett oly buzgósággal törekedtek a vallást terjeszteni, hogy már e korszakban az egész tájékot áldással elárasztották.

30. §. *A váczi püspökség s káptalan.*

Több ujabb kori irók megegyeznek abban, hogy a váczi püspökséget szent István alapitotta, noha annak alapittatási évét ki nem nyomozhatnák. Minden körülmények azonban oda látszanak nyilatkozni, hogy a váczi megyét élete végével több más megyékkel együtt alkotta, a templomot utódaira bizva. Területe e megyének körül belül ugyan az volt, melyett ma foglal [2]). A székes egyház, mely I. Gejza királytól veszi eredetét, szinte azon viszonyokon ment át, melyeken a megye. A tatárok mindkettőt egyenlően pusztitották, s csak IV. Bela királynak köszönhetik helyre állittatásukat, kinek munkáit Báthory Miklós váczi püspök olaszhonból müvészek s gyárosokat honunkba idéz-

[1]) Koller Histor. Episcopa. Quinque Eccles. Tom. II. pag. 91.
[2]) Péterfy Concil. Hung. part. II. append. 1. Synodi 1629. celeb.

vén, nagylelküleg felsegitte, s ápolgatta. Mi a káptalant illeti, ez országunk elejétől fogva azon átalános viszonyokat szinte tapasztalta, melyek honunkat pusztitották. Valamint tudnillik Vatha lázadása s más nyugtalanságok, de különösen az 1241. év az egész országra nézve pusztitó, ugy a váczi káptalannak is veszélyesek voltak, s ez utólsó csata annál vésztelyesbé lön, minthogy a tatárok nem csak a káptalan vagyonát, s jószágait, hanem még levéltárát is pusztitották. A váczi püspökök névsorát Kelemennel kezdjük, ki egyike volt azon püspökök közül, kik a Vathaiak dühét túlhaladván, I. András királyt 1046. évben Fejérvárott megkoronáztaták. Kelement követé Áron, ki I. Gejzától Nógrád s Alpár hajdani várakkal megajándékoztatott. Ennek utóda Marcell vala, ki II. István, s vak Béla királyok, sőt az egész ország támaszszá lön. A váczi jelesb püspökök közé továbbá számittatik Boleslaw, kit II. Bela király mint keresztfiát s váczi püspököt Lelesz pusztával megajándékozott. Ő azt azonban a prémontréiek számára kolostor s ékes egyházzal feldiszitvén, azoknak átadta. Bricci olasz származatu, ki bibornok s kormány tanácsossá lön. Vanchai István, ki tudománya s bölcsessége által nemzetségét felékesitvén, s az esztergomi székre átvitetvén, szinte bibornoknak neveztetett, ki mint apostoli követ Esztergomba nemzeti zsinatot tartott. I. Fülöp, ki Kún László király hitvesének korlátnoka, s Nógrád megye főispána vala. I. Tamás és Haab (Aba); amaz eleve a királyné, azután a király korlátnokának választatván, egyszersmind Pilis megye főispánná neveztetett. Emez pedig utólsó püspöke volt Váczanak e korszakban, s Omodé Nádor, kitől némelyek szerint az Amadéek családa származik, testvére volt. Ez egyházmegye kormányzói szinte azon buzgó munkával főkép foglalkoztak, hogy a keresztény vallást megyéjökben részint terjeszszék, részint fentartsák, s ápolgassák. Mit szerencsés sikerrel véghez vittek.

31. §. *A váradi püspökség s káptalan.*

Hogy e püspökség szinte egyike azon megyéknek, melyeket szent István magyar király alapitott, világos, mert ha szent István király Nagyváradon egyházmegyét nem alapitott volna, akkor az egész tájékot, mely a váradi megye területét képezi, későbben más szomszéd megyékből kiválasztania kellendett. Hogy pedig ez megtörtént, semmi adatokból meg nem mutathatik. Továbbá azokat, kik a váradi püspökséget sz. László királytól alapittatottnak állitják, Turóczi ezen szavai czáfolják, melyeknél fogva ő már Salamon király alatt a váradi püspököt emliti, mondván hogy Gejza vezér Vatha grófot, s a váradi püspöket Salamon királynak túszul küldette [1]). Továbbá 1609. évben Nagyváradon szent István s szent László királyok szobrai alatt oly felirás találtatott, mely azt foglalja, hogy nagy Lajos király alatt a negyvenedik püspök, tudnillik Demeter a váradi megyét kormányozta, minthogy pedig Demeter Sixtus püspök után, ki Kálmán király alatt a megyét igazgatta, a 21-dik püspök vala, nyilván világlik, hogy Kálmán király elött tizenkilencz püspök a váradi megyét már kormányozta legyen, ennél fogva a megye csak ugyan szent István királytól keletkezett [2]). Ezeknél fogva a nélkül hogy e tárgy felett hosszabb vitába ereszkedjünk, több tudósok után bizonyosnak fogadhatjuk el, hogy szent István a váradi megyét alapitotta, ámbár nem tagadhatjuk, hogy szent László király Nagyváradot várossá emelte, s székes egyházzal ékesitette. Mi továbbá a káptalant illeti, arról sem lehet kétség, hogy azt is szent István király alapitotta, minthogy minden más püspökséghez káptalant is ragasztott. Noha pedig a püspökök névsorát nem birjuk,

---

[1]) Turóczi Chronic. Hungar. pag. 121. Schvandtnernál.

[2]) Keresztury Aloys. Compendiar. descriptio fundation ac vicissitud. Episcopat. et Capit. Magnovarad. 1806. §. 8. pag. 19. 20. 21.

kik a váradi megyét szent Istvántól kezdve Kálmán királyig igazgaták, a megyének mindamellett akkori virágzó állapotáról bizonyságot tesznek minden későbbi adatok. Kálmán király óta azonban már a püspök rendes sorát birjuk. Igy Kálmán király 1103. évi oklevele Sixtus püspöket már érinti. Annak utóda Valter püspök lön, ki alatt 1133. évben II. Bela király alatt Felician esztergomi érsek Váradon nemzeti zsinatot tartott. Valtert követé Esztoráđ Mátyás, ki eldődei példáját utánozva, szent vallásunkat minden sérelem ellen védvén, azt egész megyéjében uralkodóvá tenni törekedett. Utóda I. Mihály volt, ki alatt káptalanának Martir esztergomi érsek ajándékozta 70 helység dézmája II. Gejza által megerősittetett. Őt I. Miklós követé, ki után II. Miklós és I. János következett, emez alatt László királynak a szentek közé soroztatása történt. Minthogy pedig az ily szertartás előtt az eltakarittatás helyén történni szokott nyomozásokon III. Bela király, a püspök, s nagy sokaság megjelent, a váradi egyház s maga a püspökség szinte megtiszteltetett. Azt Elvin, emezt pedig Simon püspök követte, ki több pápai megbizottságokban pontosan eljárta. Utóda Sándor vala, kire Honor pápa, miután IV. Bela király hitvesétől elválni kivánkozott, annak ügyét bizván, a pápának válaszolt, hogy az elválásra törvényes okot nem találván, a királyt nejétől nem választhatja el. E püspök továbbá szivén viselvén az egyház érdekét, a vallást egész megyéjében terjeszteni törekedett. Utána Benedek következett, kit az akkori divat szerint a káptalan választott. Ezt a pápa atyailag serkenté fel, miszerint a keresztény hiveket a pogányoktól elválasztva, az elcsábitástól őrizze. Mit ámbár okkal moddal végre hajtani törekedett, mindamellett a tatárok berohanása akkor történvén, az egyház, a püspökök s kanonokok lakásai, a szentek sirjai általuk elpusztittattak, számos keresztények megsértetve, s megöletve a megye pusztulásához közeledni

látszott, azonban a király, s a püspök munkásságuk s buzgóságuk által e megyét ujdan feltámasztani törekedtek. Utóda Vincze lőn, ki elöde nyomait követte. Ennek utódai közül Lodomer, ki az esztergomi érsekségre vitetett, nevezetes Ezt ámbár nem közvetlenül követte Imre, ki e korszakban utólsó püspök volt, s a megyét számos évig igazgatván, abban szent vallásunkat egész tehetségéhez képest terjesztvén, s hivei üdvét elömozditani törekedvén, a tatárok pusztitásai által okozott károkat is helyre ütni iparkodott [1]).

32. §. *A veszprémi püspökség s káptalan.*

Ugyanazon időben s alkalommal, melyben szent István király a pécsi s győri egyházmegyét alapitá, a veszprémi püspökséget is állitotta fel, mint azt nemcsak a megye helyezete, hanem maga az alapittatási oklevél is bizonyitja [2]). Ugyanazon oklevélből az is kivehető, hogy a veszprémi püspökség Somogy, Szala, Fejér, Veszprém s Pilis megyékre terjedt. Szent László király azonban mind a megyét, mind az egyházat uj adományokkal meggazdagitotta. Miből az következett, hogy a veszprémi püspök birtokát, némely esetekben más püspökökkel például az esztergomi érsekkel könnyebb közlekedés, igazgatás, vagy mostoha csapások okáért felcserélte, valamint azt a 13-ik század oklevelei bizonyitják [3]). Hogy továbbá a veszprémi káptalan szinte szent Istvántól veszi eredetét; mind abból érthetjük, hogy minden püspökségnek kiegészitő része a káptalan, s szent István azt más megyékben is alapitotta, söt a régi okiratokban annak prépostja főesperességei, s kanonokai

[1]) Pray Specim. Hierarchiae Eccles. Hung. tit. Episcopat Varad. Keresztury Compendiar. Episcop. et Capit. M. Várad. descriptio. §. 13. pag. 33. et seq.
[2]) Az oklevelet Pray idézett munk. olvashatni I. r. 260. lap.
[3]) Pray Specim. Hierar. Eccles. Hungar. pag. 277—284.

neveztetnek [1]), s szent István király életleirója különösen emliti, hogy a káptalanokat a püspökök felügyelése alá rendelte [2]). A veszprémi püspök kiváltságai közé tartozik, hogy ő Magyarország királynéját koronázza, s midőn a királyné Magyarhonban az országot személyesen kormányozza, annak korlátnoka. S noha évkönyveink némely eseteket elősoroznak, melyekben a váczi püspökök a királyné korlátnokai voltak, az esztergomi érsekek pedig némelykor azt megkoronázták, mindazáltal az esetek csak kivételek lévén, maga a jog egyedül a veszprémi püspököt illeti. Minek következtében Zsigmond király, miután Rozgony Péter veszprémi püspök bebizonyitaná, hogy e jog szent István király óta a veszprémi püspök tulajdona, 1425. évben azt annak részére ujdan erősitette meg [3]). Ez utolsó jogról későbbi időben ismét vita keletkezett az esztergomi érsek s veszprémi püspök között, de kölcsönös egyetértés következtében a veszprémi püspök részére döntetett el. Noha pedig az esztergomi érsek II. Ulászló királynak Anna nejét egyedül azon okból koronázná, mivel a veszprémi püspök akkor még felszentelve nem volt, mindamellett a király minden jövendő vita elkerülése végett a veszprémi püspök jogát uj oklevéllel megerősitette [4]). A veszprémi püspökök közül jelesbek valának: I. István, ki 1009-ik évben első püspöknek rendeltetvén, a veszprémi egyházi kormányzók sorát kezdette. Gizela királynét azonban korábban, azaz mint kijelelt veszprémi püspök koronázta. Máté, kinek beigtatási évét határozottan nem tudhatni ugyan, de hogy 1082. év előtt veszprémi püspök volt, szent László királynak ugyan az évi leveléből világos, melyben veszprémi

[1]) Ugyanott I. rész 263. lap.
[2]) Chartuit. vita S. Steph. pag. 419. apud Schwandtner Scriptor. rer. Hungar.
[3]) A megerősitő levelet lásd Pray idézett munk. 284. s köv. lap.
[4]) Ugyanott 289.

püspöknek neveztetik [1]). Robert, ki a veszprémi egyházat 15 évig kormányozván, s annak kincseit tetemesen szaporitván, azt drága öltönyök, arany s ezüst edényekkel ellátta, s 1225. évben az esztergomi püspökségre vitetett át. Zalánd, ki a tatárok pusztitása után saját jószágán Tatika s Szánthó várakat építetvén, ezen jószágokat holta után a veszprémi egyháznak hagyta. Mi IV. Béla király által is megerősittetett. Pál, ez udvari korlátnok hivatalát viselte, s végrendeletében szinte nagy kincset hagyott a veszprémi egyháznak. Abból Kún László király veszprémbeni léte alkalmával az ország szükségére nagy összeget vevén fel, annak kifizettetése fejében 1275. évben az egyházat Zerethne földdel ajándékozta meg [2]). Utólsó e korszakban Benedek püspök vala, s mind ő, mind a többi püspöktársai papjaikkal együtt a keresztény vallást oly szerencsés eredménnyel e megyébe terjesztették, hogy az egész tájékban uralkodóvá válván, áldást mindnyájokra árasztott. Mi a székes egyházat illeti, azt Gizela szent Istvánnak ajtatos, példás, és istenfélő neje ujdan épitetvén, arany s ezüst ékszerek, s minden szükséges ruházattal feldiszitette [3]); Fulczer veszprémi prépost s III. István király udvari papja pedig Zala megyében fekvő jószágaival megajándékozta [4]).

33. §. *A zágrábi püspökség és káptalan.*

Szent István király utódai hasonlóan a magyar egyház elrendezéséről gondoskodván, s annak nyomait követvén szinte püspökségek, káptalanok, apátságok s más egyházi intézeteket alapitottak. Ilyen vala szent László király, ki a zágrábi püspökséget alapitótta, valamint azt több rendü iratok

---

[1]) Pray idézett munkája 293. lap.
[2]) Codex diplom Georg. Fejér Tom. V. vol. II. pag. 265.
[3]) Chartuit. vita S. Stephani apud Schwandtner Scriptor. rer. Hungar. part. 1. pag. 418. Viennae 1746.
[4]) Egyházi értekezések 1821. III. köt. 181. lap.

ugymint ok- s királyi levelek kétségkivülinek teszik [1]). Noha pedig alapittatása évét nyiltan meg nem határozhatjuk, minthogy azonban szent László király 1091. évben a horvátországi kunokat győzvén meg, s Álmos rokonát királynak oda rendelvén, mind a pogányságot onnét kiirtani, mind pedig a már ottan tartózkodó keresztényeket hitökben megerősiteni törekedett, a zágrábi püspökséget ugyanazon idő körül alakitottnak vesszük. Ámbár továbbá némelyek azon véleményt pártolják, hogy hajdan e püspökség Csaszmán alapittatott, mindamellett azt alaposnak nem tarthatni már azért is, mert a király e megyét zágrábinak nevezvén, azáltal maga is tanusitja, hogy azt nem Csaszmán, hanem Zágrábban alapitotta [2]). Mi pedig a káptalant s székes egyházat érdekli, azt szent László szinte Zágráb városában alapitotta, minthogy nyiltan mondja, hogy a zágrábi megyét, egyházat s kolostort (azaz a püspök s kanonokok lakját) alapitotta [3]). Mi pedig a megye területét illeti, azt II. András király leveléből [4]) kivehetjük. Szent László tudnillik elfoglalván Slavoniát, s a zágrábi püspökséget, ennek határait Valkó folyóig tüzte ki, s igy északfelé a pécsi megyével határos lön; déli s keleti része Száva folyóig terjedt, nyugati része pedig Dráva folyóig haladván, Stiriával határos. A zágrábi püspökség jelesb főpásztorai valának Duh, kiről oklevelek hiányából sokat előszámlálni nem tudunk ugyan, mindazáltal azon tekintetből is emlitést érdemel, hogy a zágrábi püspökök névsora vele kezdődik. Szingidun, kit Kálmán király Dalmatiába utazván, különösen kitüntette, Francica, ki a bácsi érsekségre átvitetett. Prodanus, ki három birtokot vevén, kettővel káptalanát, a harmadikkal

---

[1]) Kerchelich Histor. Eccles. Zagrab. pag. 1. Pray Specim. Hierar. Eccles. Hungar. part. 2. pag. 306. et seq.
[2]) Ugyanott.
[3]) Ugyanott.
[4]) Ugyanott I. rész 310. lap.

pedig a templomos lovagrendet ajándékozta meg [1]). II. István, ez a zágrábi káptalant saját dézmájának részével megajándékozván, a csaszmai társas káptalant prépost és 12 kanonokkal tulajdonából 1232. évben alapitván [2]), a spalatoi érsekségre átvitetett *). Fülöp, ki szent Márton birtokot IV. Béla király helybehagyása mellett egyháza számára vette [3]). I. János, ki zágrábi prépostból püspöknek választatott. Mihály, kit III. András király püspöknek nevezett, VIII. Bonifácz pápát megelőzni akarván. S valóban Mihály a püspökséget elfoglalván, számos kedvezőket András részére Robert király ellen hóditott. Ezen egyházmegye püspökei paptársaikkal együtt oly buzgósággal téritették meg Horvátország népét, hogy a keresztény vallás még e korszakban annak minden részeibe elfogadtatott.

*) Kálmán király Dalmatiát elfoglalván, az ottan már létező spalatói érsekséget, melynek birtokosa egyszersmind Dalmatország áldora (primas), megerősitette. A spalatoi (Spalatro, Salona nova) érsekséghez a czengi, vagy szegniai püspökség, mely 1180. évben alapittatott, a modrusi vagy korbavi, melyet Péter spalatoi érsek tulajdon jövedelmeiből ugyan azon év körül felállitott, a makarskai, naronai, stagnoi, s bosznai, mint segédpüspökséghez tartoztak. Lásd Farlati Illyria Tom. 3. pag. 213.

34. §. *A szerémi püspökség s káptalan.*

A szerémi püspökségről itten szót emelvén, nem azon régi szerémi püspökséget emlitendőnek vélem, mely a VI. század végével megszünt, hanem egyedül arról szóllani szándokom, mely magyar királyaink alatt keletkezett. Ennek alapitója pedig Ugrin kalocsai érsek volt [4]), ki a Dráva s Száva közti tajékot a patarenek s nem egyesült görögök tévtanától megszabaditani akarván, arra legczélszerübb

[1]) Farlati Illyria Tom. V. pag. 355. Kerchelich Histor. Episcop. Zagrab. pag. 78.
[2]) Farlati Illyria Tom. V. pag. 364. Fessler Geschicht. der Ungern II. B. Seite 954.
[3]) Koller Episcop. Quinque Eccles. Tom. II. pag. 168.
[4]) Salágii Steph. de statu. Eccles. Pannon. lib. 3. cap. 1.

eszköznek tartá, püspököt oda helyeztetni, ki őrállóul az ur népét őrizvén, oda törekedjék, hogy Üdvözitőnk vallása terjedjen, s az eltévedtek visszakerüljenek. Mit annál inkább szükségesnek tartott, minthogy megyéje oly tágas volt, hogy ő magánosan azt kivánsága szerint lelki szolgálattal el nem láthatta. Püspöki laknak Cuchet, vagy Kew nevü, a Duna partján Szemendria átellenében fekvő üres kolostort jelelte ki. Mit annál könnyebben tehetett, minthogy a kolostor jövedelmei is annak eltartására elégségesek voltak. Ezeknél fogva Ugrin érsek IX. Gergely pápát szándokáról értesitvén, s annak beegyczését kérvén, a pápától az ügy megvizsgáltatása után kérelme végbevitelére II. András király helybehagyása mellett felhatalmaztatott [1]). Későbben pedig Ugrin a megyét nagyobbitani akarván alsó Szerémet, vagyis azon tájékot, mely Szerviába esvén, IV. Béla hitvese Mária királynéé volt, a szerémi megyéhez kapcsolni igyekezett, s noha czélját e tekintetből el nem érte, mindamellett nyilvános, hogy Szerémnek a szávántuli vidéke is már akkor része volt Magyarhonnak. Mi az alkottatás idejét érdekli, azt IX. Gergely pápa Ugrin érsekhez intézett leveléhez képest [2]) 1230. évre tüzhetjük. Mi annak területét illeti, az Kew kolostor s ahoz tartozó keletfelé fekvő tájékra terjedt. Annak püspökeit illetőleg jólehet a megye előbb keletkezett, mindamellett régiebb püspököt mint Olivért, ki 1247. évben kormányozni kezdett, nem lelhetni. Ez az által tüntette ki magát, hogy ámbár csekély jövedelmeket birna, mégis a szerémi káptalan prépostját a pápa engedelme mellett saját birtoka részével tudnillik Zlacho nevü majorjával megajándékozta. Miből a szeremi káptalan alapittatása, s annak régiségéről meggyőződünk. Azonban e püspökség székes egyháza, mely Kewben létezett, az 1248.

---

[1]) A pápa megengedő pecsétlevelét lásd Pray Specim. Hierarch. Hung. part. 2. pag. 364.
[2]) Pray Specim. Hierarch. Eccl. Hung. part. 2. pag. 369. et seq.

évbeni kunok s tatárok berohanása által döntetvén el, IV. Incze pápa helyeslése mellett a püspöki szék Mitroviczra, késöbben pedig Bánmonostorra vitetett át [1]). A megyének többi püspökei közül jelesbek voltak János, ki egyszers mind orodi prépost volt; I. György, ki e korszakban utólsó püspöke volt a megyének. Ez egyházmegye püspökei paptársaik segitsége mellett annyi buzgósággal terjesztették a keresztény vallást, hogy a szerémi népesség annak boldog hatását minden alkalommal érezte.

35. §. *A bosznai püspökség s káptalan.*

Mit a szerémi megyéről mondottunk, azt szinte jelen püspökségről is emlitve, nem a régi Boszniában alapitott, hanem királyaink által szerzett püspökségről szólunk. Ennek tárgyalása már Imre király alatt történt, midőn Casemariai János apostoli követ 1199-ik évben a patarenek s görögök megtéritésére érkezvén, czélját szerencsésen elérte, s kezdett munkáját befejezendő a pápát s a királyt sürgette, hogy a nem régiben meghalt boszniai görög püspök helyébe egy latin püspököt oda rendelnének. Ez ügy azonban mostoha körülmények miatt elhalasztatván csak II. András király alatt sikerülhetett. Ő tudnillik azt Ugrin lelkes kalocsai érsekre bizván, s ez által a tartomány az ottan divatozó tévtanoktól tisztittatván ki, nem sokára Jakab prenesti püspök s pápai követ által Boszniában püspökség s káptalan alakittatott. Azokat fia Kálmán Gallicia királya s Tótország vezére birtokkal megajándékozván alkotójuknak tekintethetik. Mely helyen a megyének tüzte ki a püspöki széket, nem könnyen tudhatni. Mindazáltal azt vélik mindnyájan, hogy Szerai nevü várost lakhelyének rendelte. A boszniai püspök eleve Spalatro, azután ragusai érsek alá tartozván, később a kalocsai érsekséghezi szomszédsága miatt ennek törvény-

[1]) Pray ugyanott.

hatósága alá rendeltetett. Püspökei közül ezek emlékezetre méltóbbak: János, ki szent Domokos rendüek társaságában számos patarenek, görögök s más tévtanitókat megtéritvén, a megye első püspökének neveztetett. Pousa, kit némellyek János püspökkel ugyanazonnak lenni hibásan vélnek. Mert János püspök sz. Domokos rendébe visszatérvén, annak kormányát vállalta fel, s mint szerzeti kormányzó 1253. évben halálozott meg, holott Pousa még 1254. évben a püspökséget viselte. Utolsó püspök e korszakban Tamás volt. E megye püspökei szinte törekedtek szent vallásunkat minden alkalommal terjeszteni, ápolgatni, s mindenütt uralkodóvá tenni annál inkább, minthogy elszakadt görögök közt lakván, arra elegendő okot találtak.

A többi, Serviaban létezett egyházokról, ugymint az ipeki érsekség, vagy patriarkaságról, s ahhoz tartozó vidékekről, minthogy már akkor a görög nem egyesült egyházat követték [1]) szólani feleslegesnek tartjuk.

36. §. *Több görög községek visszatérnek az egyházba.*

Ámbár a görög egyházi meghasonlás Magyarhonban is elharapodzván, a szent István által alapitott, s a magyar papság által terjesztett vallást megcsonkitaná, s számos követőkre találna, mind a mellett sokan visszatérvén az egyházba, a hivek számát gazdagon öregbitették. Ilyenek voltak a moldaviai oláhok, kiket IX. Gergely pápa a Robert esztergomi érsek által megtéritett kunokkal együtt Esztergom megyéhez tartozó segédpüspök alá rendelvén*), lelki vigaszszal s szellemi oktatással ellatott. Ilyenek valának az oroszok, kik I. András, Kálmán, s II. András királyok alatt oroszországot elhagyván, s Magyarhonba költözvén, az őshitü egyházba oly nagy számmal tértek vissza, hogy a 13. században Imre király III. Incze pápát arra megszólitotta, miszerint azok részére tulajdon püspököt Magyarhonban kiszemelne. Nehéz lévén azonban e megtért, de az országban szerte lakó

[1]) Pray Specim. hierarch. Eccl. Hungar. part. 2. pag. 489.

népet tulajdon püspök alá rendelni, a pápa azt az illető latin püspökre bizta, kik megyebéli lelkészeik által a népet saját szertartasa mellett oktatták, s minden lelki szolgálattal ellátták, oly buzgósággal, hogy ugyan azon század közepe körül ismét uj követséget küldöttek IV. Incze pápához azon okból, hogy saját püspököt nyerhessenek [1]). Tulajdon szertartásu, azaz a munkácsi egyesült görög püspökség azonban csak a következő korszakban II. Ulászló király alatt számukra alapittathatott, mellyről illető helyén szólandunk. Mindezekből nyilván világlik, hogy szent István első magyar királynak buzgósága s törekedése a keresztény vallás terjesztését illetőleg szerencsés sikerrel koronáztatott, s az általa s utódai által alapitott, s a kereszténység közös atyja által megerősitett püspökök, káptalanok, s a papság segitsége mellett a keresztény vallás még ő alatta oly mély gyökereket vert hü magyarai szivében, hogy az minden ellene támadt viharok, s mostoha viszonyok ellenében is azokból többé ki nem törültethetett, hanem mindinkább haladván, s az ország minden részeiben terjedvén, a trónt s alkotmányt biztositá, a népet nevelte s felvilágositotta, a nemességet s elökelöbbeket az igazság s józanság korlátai közé szoritva, az egész hazára áldást s boldogságot árasztott.

*) Némelyek azt vélik, hogy e püspökség a milkói volt. Mindazáltal e véleményt nem pártolhatjuk azon oknál fogva, mert a következő korszakban megmutatjuk, hogy a miklói püspökség nem más, mint az Arga várasából (argensis episcopatus) nagy Lajos király által Milkóra átvitetett püspőkség, s késöbben keletkezett.

37. §. *A vallásért működtek a keresztesek.*

Valamint Europának egész nyugati része a keresztény vallás terjedését keresztes hadak felvétele által hősileg felsegitette, ugy Magyarország s királyai is ugvanazon czélt elömozditván a keresztes hadakat nem csak tartományaikon

---

[1]) IV. Bela király a pápához 1252. évben küldött levele Péterfy e czimü „S. Concil. Hungariae“ munkáj. I. rész 72. lapj.

átköltözni engedék, hanem személyes összemunkálkodással is felsegitették. Indoka pedig annak, hogy egész nyugat fegyverrel keletnek indult, a többi közt az is vala, hogy az ottani lakósok a keresztényeket a szent földre zarándokolván, azon szent helyeket, mellyek Krisztus urunk tanitása, csodái, szenvedése, s halála által vigasztaltattak, tisztelni akarák, illendőkép el nem fogadták, sőt inkább üldözték. Valóban jólehet addig míg az arabok azon tájékot birták, a zarándoklók sorsa türhető vala, de miután a Zelczukíak amazokat meghóditották, a zarándokló keresztényeket is üldözték, őket kegyetlenül megzaklatták és nem csak vagyonuktól, hanem életöktől is megfosztották. Arról értesittetvén a nyugotiak seregekbe oszlatva, honosiak segitségére siettek. S valóban a franczia, spanyol s angol királyok szent Lászlót vitézségéről elhiresztelt magyar fejedelmet a seregek vezérlésére felszólitották. Miután azonban szent László ugyan azon évben az örök létre költözött, Kálmán király pedig az ujdan elfoglalt országot távol léte által elhanyagoltatni nem akarta, a keresztesek kiköltözése egy ideig elhalasztatott. Azonban el nem maradt, miután fejedelmek, pápák, s az egész kereszténység arról meggyőződnék, hogy minden hivő jó s Isten előtt kedves cselekvényt viendne végbe, ki e szent munkára méltán elkészülve, az az szent vallásunk szelleme szerint lelkileg minden büneitől feloldozva, s a kereszténység közatyától teljes bucsúval ellátva magát a keresztes vitézekhez csatolná. Ez szolgált támokul, hogy fejedelmek s uralkodó családokból származott bajnokok s püspökök készek valának, mind a hadakat vezérelni, mind elkisérni, noha az egész terv nagy készületeket kivánván, tüstént nem hajtathatott végbe [1]). E vitézek kereszteseknek neveztettek

[1]) Du Fresne glossar. med. et inf. latin. vocibus Crucem assumere Guil. Tyrius lib. 1. Cap. 5. Chronicon Ursperg. 245. Egyháztörténeteink lat. kiad. 3. köt. 170. lap. 9. §. Magyar kiad. 6. §. 198. s k-lap.

mind azért, hogy czéljuk volt, Üdvözitőnk szent keresztjét a pogányok hatalma alól kiváltani, mind azért, mivel mellükön veres keresztet viseltek. Az első sereg 1099-ik évben hosszu készület, s számos áldozatok után Bouillon Gottfrid lotharingiai herczeg vezérlete alatt Jerusalem városát elfoglalta, s vezérét a keleti uj ország királyának választotta, de egy esztendei uralkodása után meghalálozván országát, utódainak hagyta. Nem szándokom elszámlálni, mennyi áldozatokkal összekapcsolva voltak e keresztes hadak, s mennyi ideig tartották meg e tartományokat a nyugotiak, egyedül azt közleni akarván, mit a magyar Egyház s hivei e tekintetben tettek. Azt, ki e keresztes hadak átalános folyamával megismerkedni kivánkozik, latin Egyháztörténeteink 3. kötete 9. s köv. §-aira utasitjuk.

38. §. II. András keletnek indul.

A keresztények állapota különösen pedig a keresztes vitézek sorsa keleten nagyon csökkenvén, s Honor pápa II. András magyar királyt tett fogadására emlékeztetvén, ötet keresztes sereg vezérlésére szólitotta fel. A király tudván, hogy atyjának III. Bélának fogadását teljesiteni kezeskedett, magát a keresztes hadra elszánta, annál inkább, minthogy bátyja Imre király ilyetén fogadását szinte nem teljesithette. Költségei e vállalatra nem lévén, az Isten kincséhez nyult, s a veszprémi egyház ékszereit, valamint Gizela királyné 12 marknyi arany koronáját, a rajta lévö drága kövekkel együtt [1]) eladatván, eldödeinek legszentebb emlékét elpazarolta. Spalatonak tehát, hová minden katonáinak összesereglését rendelte, indult, midön a pápa levelét megkapta. Leopold ausztriai herczeg Spalatónál egész német csapattal Andráshoz állván, a király a város elött tömérdek sereggel

[1]) Pray dissert. de S. Ladisl. pag. 109. Fessler Geschicht. der Ungern II. B. IV. Buch. 427. S.

jelent meg. A városba szállván, a helybéli püspök, papság, polgárság, s minden előkelőbbek által az egyházba diszmenettel kisértetett. Honnét Isten áldása által megerősitve terve végrehajtásához fogván, András király 10 ezer lovasaihoz az Erdélyből összesereglett hadakat csatolta, s katonaságát kölcsönzött velenczei hajókra szállittatván, utnak indult. Péter győri, Tamás egri püspök, Dénes kincstárnok, az ujvári s posonyi grófok, s több országnagyai társaságában voltak [1]), s őket az ausztriai seregek is követték. András király az egész sereg fővezérének választattván, tizenhat nap tengeri utazás után Cyprus szigethez érkezett, hol a többi keresztesek, ugymint Brienne János jerusalemi király [2]), Lusignan Hugo a sziget királya, s Rudolf jerusalemi patriarka őt megköszöntve, fogadták, s hosszasb tanácskozás után a had tervébe megegyezve, hajókon Akre (Ptolomais) városának indultak, melyet Rikard angol, s Fülöp franczia királyok 26 év előtt vettek be, szent János vitézei (maltai leventék) pedig mint erős várat lakásuknak választottak. Mihelyt ide érkeztek a vitézek, Saladin sultán s fia Conradin tüstént hátrább vonultak. De a király s Leopold herczeg, miután a jerusalemi patriarka az akrei püspök s az egész papság által a szent kereszt ereklyejével elfogadtatva, az üdvösség jele előtt fejet s térdet hajtottak, s hódolatuk jeléül azt megcsókolták volna, az ellenséget felkeresvén, tovább indultak. Akre városát elhagyván, s az éhség s dögvész által elgyengült keletiek seregeit már kiterjedt hirökNél fogva elszélesztvén csekély ütközetek után már Jordán folyót is meghaladták. Az innét rögtön visszavonult Conradin hátramaradt eleségének birtokába jutván, néhány napig a galilei tenger mellett mulattak, s azon szent helyek tiszteletére, melyek Üdvözitőnk müködése, tanitása, jótékon-

[1]) Katona Histor. Crit. Hungar. Tom. V. pag. 276. 280. Fessler ugyanottan.

[2]) Közegyháztörténeteink 202. lap. Posony 1844.

sága, s csodái által megszentesittettek, buzgón siettek. Meglátogaták Bethsaidát, András és Péter apostolok szülővárosát, imát végzének azon helyeken, hol Üdvözitőnk tanitványit választotta, hol száraz lábakkal a tengeren járt, hol a nép sokaságának élelmet szerzett, s boldogoknak vélték magokat, midőn a szent hegy ormán (Keren el hutin, mons Christi) melyen Üdvözitőnk imáját többször végezte, tanitványyit az üdvösség titkaiba avatta, s nemesen cselekedni, s imádkozni tanitotta, állának. Tovább haladván, Nazaretbe érkeztek, hol ismét azon házat látogatták meg, hol Maria a megtestesült igét méhébe fogadta, hol Isten fia bölcsesség, kor s kegyelemben az Isten s emberek elött növekedett. Innét a Tábor hegyén álló, s Mahomed követőitől épitett, s hetven toronynyal erősitett várat, hős összemunkálattal megtámadták, s noha Mahomed követői erős visszahatással magokat védelmezték, András, Leopold, s a templomos lovagrend a hegy egyik részéről, a másikról pedig Rudolf patriarka, a jerusalemi s cyprusi királyok oly hősileg megrohanták Tábor várát, hogy az ellenségen eleinte fényes diadalt nyertek, azonban a vitézek közül Raimund tripolisi gróf összeveszvén a Joanniták nagymesterével a keresztes hadakat hátul nem csak nem támogatták, hanem a győzedelem eredményét is meghiusitották, s a többi vitézek haladását megakadályozták oly annyira, hogy András király már akkor visszamenetelét elhatározta. Látván mindazáltal, hogy az ellenkező vitézek kibékülve közös egyetértésben Feniczíába költöznek, s ottan elfoglalásokat tenni kivánnak, magát hozzájuk csatolta. Azonban Libanon hegy tövébe érkezvén, s ottan minden járást török s arab csapatokkal meggátolva találván, tovább nem haladhattak annál kevésbbé, minthogy seregeiket mind az összetódult keletiek gyengitették, mind pedig a beköszönt tél megemésztette. Mihez az is járult, hogy valaki a pártosok közül András királynak méreggel vegyitett italt nyuj-

tatván, őt annyira elgyengitette, hogy kedvét további hadakozásra elvesztette. Ezt látván a keresztes vitézek, Akrébа visszaköltöztek, de itten a keletkezett mirigytől veszélyeztettvén, közmegegyezéssel magok közt elosztott tartományokba vonultak. András Tripolist választotta, hol lakását tüzte[1]). Itten azonban hazai szerencsétlen hirekről, tudnillik országának pártokrai eloszlatásáról s belső zavarokról értesittetvén[2]), visszamenetelét elhatározta.

39. §. *András visszajövetele Magyarhonba.*

Mindamellett, hogy Rudolf jerusalemi patriarka András király visszamenetelét neheztelné, a király saját országa boldogságát minden külföldi ügyeknél előbbnek vélvén, miután a Joanitáknak vendég szeretetőket, s nagylelküségöket megköszönte, s őket a szegények iránt további jótékonyság gyakorlatára serkentve, nagy birtokkal s jövedelmekkel ellátta[3]), a fen nevezett magyar püspökök, s korlátnoka társaságában hazájába költözött. A Libanon völgyében benyujtott mirigyes italból egészen még fel nem üdülve, utját nem a tengeren, hanem szárazan tenni akarván, Tripolisból kis Ásián keresztül Konstantinápolig folytatta. Ámbár pedig ez alkalommal görög császár leányát, Máriát, Bela fiának eljegyezné, mindamellett látván, hogy kincstára kiürittetett, az igazság kiszolgáltatása elhanyagoltatott, s a szegények a nagyok által elnyomatnak, nem másban, mint legnagyobb sziv fájdalomban részt vehetett, s egész keresztes hadának alig vala más eredménye, mint hogy jerusalemi király czimét nyerte[4]). Serege hadban gyüjtött zsákmányát az uti költségre

[1]) Oliver scholast. Histor. Damiattina apud Menken Tom. II. Jacob. de Vitriaco lib. III. apud Bongars Gesta Dei per Franc. Tom. 1.
[2]) Thomas Archi-Diaconus Histor. Salonit. Cap. 26. Epistol. Andreae apud Pray Annal. regni Hungar. part. 1. pag. 214.
[3]) Katona idézett munkája 5. köt. 276. s 283. 280. s 287. lap.
[4]) Corpus Jur. Hungar. pag. 152.

forditani kénytetvén, mindenétől megfosztatott. A magyar alkotmány elemei annyira elgyengültek, hogy András király IX. Gergely pápához irt levele szerint a kirabolt királyi kincstár, s a keresztes hadra tett költségek pótlására 15 évet, az ország régi ereje megszerzésére pedig félszázadot szükségesnek véltek [1]). A király Galliciában is mindent zavarban létezni, s Kálmán fiát Miecislav novogrodi herczeg által országától megfosztottan fogságban tartatni értette. Ezt kiszabaditá ugyan, de országába vissza nem helyezvén, András második fiát helyébe királynak igérte, miután Mieciszlav herczeg leányát részére eljegyzte. Kincstárát továbbá avval helyre állitotta, hogy azon néhány denár helyett, melyet némely nemesek az előtt szabadság fejében fizettek [2]), rendes adót követelvén, még az egyházak hübéri népét is adó alá vetette. Az ezüst pénzt nemtelen ércz vegyitésével meghamisitotta, s mi a magyar nemességet leginkább bántotta meg, az ércz és sóbányákat, az adóztatás ügyét, s a szent korona javait izmaeliták s zsidók kezelésére bizta [3]). Mi által ezek nagy tekintélyt nyervén, a nemesség s népen uralkodni, zsarnokoskodni, s azt nyomni kezdék. Ezekhez járult, hogy az ország nagyai, kik a kincstár javait elfoglalták, azok visszaállitására kénytetve, András ellenzőivé válván, Bela fiához magokat csatolták, s az atya s fija közt oly ellenkedéseket támasztottak, hogy nyilvános ütközetekre fakadtak volna, ha az ország józan s bölcs elökelöbbjei öket ki nem békitik. Ámbár pedig ez sikerült, azt mindazáltal el nem hárithatták, hogy a két párt egymással ellenkezvén, s egyik a másik birtokába dühösködvén, viszonyos károkat egy másnak nem okozott volna. Az ország s a nép ilyes sebeit a király nem orvosolhatta máskép, mint mindaket-

[1]) Annal. regni Hungar. part. 1. pag. 230.
[2]) Coloman. Decret. libr. 1. Cap. 80.
[3]) Az arany bulla 24-ik czikke.

tőnek régi jogait visszaállitva. Ezt az 1222. évben kiszolgáltatott arany pecsét levéllel végre is hajtotta. Erről azonban, mennyire minket érdekel, más alkalommal szólandunk.

40. §. A keresztes hadak okai s eredményei.

A keresztes hadak okai közül honunkra nézve legfőbb volt Mahomed követőit nyugatnak további meghóditásától eltiltani, s haladásukat megakasztani. Ez leginkább a magyarokat, mint azok szomszédjait érdekelte. Az arabok tudnillik folyami rohamkint Sicilia, Spanyol tartományokat, s Franczia ország részét meghóditván, egész nyugat, különösen pedig Magyarhon diadalaiktól méltán tarthatott vala. Mert jólehet győzedelmeiket nem Magyarhonban kezdék, mindamellett a többi részeket egyszer elfoglalva, mást nem várhatott honunk, mint hogy azt is meghóditsa. Ehez képest nyilvános, mily nagyon tévednek némely tulzók, kik azt vélik, hogy egyedül a szent koporsó visszafoglalása indoka volt azon vérontásnak, melyet a keresztes hadak keleten tettek. Szükséges volt a nyugotiaknak jókor gondoskodni arról, ne valahogy egész Europa az arabok, törökök, vagy szerecsenek hatalma alá kerülvén, zsákmányukká váljék. Azt pedig el nem érhették egyéb, ha bizonyos védfalat ellenök emelendők valának. Ez volt oka, hogy nem csak számos magyarok a keresztes hadak csapatjaihoz csatlakoztak, hanem II. András királyukat is a keletiek ellen hősileg követték *). Nem tagadhatjuk azonban, hogy ámbár a magyarok királya keleten dicsőségesen munkálkodván, a kereszteseket, s a keleti uj országot oly annyira felsegithette volna, hogy tökélyes országgá válandó vala, mindamellett annak fáradozásai sem koronáztattak meg dusabb sikerrel, mint a többieké (38. 39. §.), mert a király minden haladását, s fegyverei szerencséjét félbe szakasztván, honába tért vissza, tulajdon hazájának szerencsétlen s zavaros állapotát felsegitendő. Mi pedig a keresztes hadak

eredményeit érdekli, valamint az elökor az utóbbinak magvát s jövendőjét magában rejti, valamint a jelen esetek a következendőket nemzik, ugy a keresztes hadak is számos intézetek, s találmányok alapját magukban foglalták. Ilyen eredmény vala: 1) hogy a nyugatiak átalánosan, de különösen a magyarok is utazásaik által, melyeket görög ország, Asia, s Aegyptusban majd a tengeren majd a szárazon tevének, reájuk igen hatottak, kik tudnillik azon részek tudományai, művészetei, s üzérletével megismerkedvén, sokat tapsztaltak, tanultak, s mindenben okultak. Ide számithatók például a sok közül a hajozás tudománya, melyet különösen honosaink tettleg gyakorolván, mind abban, mind az arra szükséges tudományok, s művészetekben haladniok kellett. 2) valamint Europa átalában, ugy elölegesen honunk is e keresztes hadak miatt szabályos és jobban rendezett katonaságot tartani kénytetvén, ebben is haladott. 3) külső országok példájára honunk több helyein földleirás, történetek, s a régi klaszikusok tudományossága behozatott, azon nyilvános bebizonyitás mellett, hogy jólehet a keresztes hadak természetöknél fogva, nem mindjárt s mindenütt jó eredményeket hoztak **), mindamellett idövel az emberiségre szerencsés sikerrel hatottak [1]).

*) Némely irók azonban a keresztes hadakat más inditó okokból is származtatják. Ilyenek: 1) a haszonvágy s kereset, melyből némely szegények kiindulva, s a keresztes hadakhoz csatlakozva, azt remélték, hogy vagyont szerezhetnek, 2) a keletiek iránti szánakodás egyrészről, s bosszuvágy a másik részről, miszerint tudnillik az üldözötteknek segitségül siethessenek, az üldözőket pedig további kegyetlenségöktől eltávolithassák, 3) némelyek kivánsága vétkeikért bünhödni, minthogy minden büneit megszánó, s töredelmesen meggyónó keresztes vitéz teljes búcsút nyerhetett.

**) Azonban valamint mindennek árnyék oldala is lenni szokott, ugy a keresztes hadaknak is ilyes bal következéseket tulajdo-

[1]) Viller Essai sur l' influence des Croisades etc. Paris et Strasbourg 1808. H. L. Heeren Versuch einer Entwickelung der Folgen der Kreutzzüge für Europa. Kleine Historische Schriften III. rész Göttingen 1808.

nitani szoktak: 1) Europa nyugati tartományai a keresztes hadak által mind lakosaik, mind vagyonuk részétől megfosztattak. 2) nagy s dús családok a keresztes hadak által szegénységre jutottak. 3) a földmivelés és honi ipar elhanyagoltatott. 4) az egyháziak s szerzetesek némely elnökei a keresztes hadakhoz csatlakozván, az egyházi s szerzetes fegyelem csorbulást szenvedett. 5) az osztogatott s nyert teljes búcsu által a régi nyilvános bünbánás fegyelme megváltozott. 6) a keresztesek hadi szabadsága s féktelensége az erkölcsöseket is nem keveset fertőztette. Ámbár nem tagadhatni, hogy a keresztes hadaknak némely részről tekintve, ilyes következéseik is valának, mindazáltal távol vagyunk azoktól, kik mindent, mi a vallást illeti, nagyitó üveggel szemlélve, azokat is csak a legsetétebb szinekkel ecsetelik.

41. §. Okai a hamar terjedt keresztény hitnek Magyarhonban.

A keresztény vallás nagy haladásának okai ezek voltak: 1) szent István magyar király buzgósága, s törekvése, ki nemcsak alapitott püspökségek, káptalanok, s papság által, hanem valódi apostolkint személyesen is az ország nemességét, s népét oktatva, a keresztény vallást terjesztette. 2) a felső s alsó papság állandó működése. Amaz nem csak személyes oktatás, bölcs kormány, s igazgatás, hanem tettleges szegények felsegitése, s ápolgatása, tanodák felállitása, s fogantatása által, emez pedig czélirányos lelki szolgálat, s hivek igazgatása által a hitet szerencsésen terjesztették. 3) a keresztény vallás igazsága s belső érdeke, mely minden figyelmező szemébe ötlött, s azt isteni eredetéről meggyőzte. 4) az első magyar keresztények állandósága, s erkölcsies magok viselete, kik birtokuk, s életök feláldozásával a keresztény vallást megerősitették. Ilyenek voltak szent Gellért s Beszterd püspökök, Szolnoki gróf, s mások kikről illető helyen többet szólandunk. 5) sokat segitette a keresztény vallás haladását számos külföldi hitterjesztők beköltözése, kik tudnillik a szomszéd tartományokból honunkba lépvén; s a honi papságunkkal össze munkálkodván, Üdvözitőnk szent tanát nagy buzgósággal előadták oly szerencsés eredménynyel, hogy rövid idő alatt

az ország nagy része annak üdvös elveivel megbarátkozva, átalakittatott.

III. FEJEZET.

A keresztény hit akadályai.

42. §. Az egyházat üldözi Vatha s pártosai.

Azon királyi apostoli alkotmányt, melyet szent István király bölcs törvényei által alakitott, melyet Péter szent István utóda, ámbár a kormányt szerencsétlenül viselte, söt elvesztette, de mégis fentartott, melyet Aba király Péter utódja szinte megőrzött, azt az I. András alatt kitört belső mozgalmak, s Vatha pártütése majd semmivé tették. Mert a magyarok sem Aba király, sem pedig visszahelyeztetett Péter kormányával meg nem elégedvén, közmegegyezéssel Andrást, Kopasz László szent István király rokona fiát, Lengyelországból a magyar kormány elfoglalására hitták. András Leventa öcscsével Magyarhonba érkezvén, nem kevéssé lepetett meg, midőn Vatha pogány pártos Abaujvárnál egész seregével elibe lépett azon követeléssel miszerint szent Istvánnak, minden a vallást érdeklő törvényeit törölje el, s mindnyájának engedje meg, hogy pogányságra visszatérhessenek, a püspökök, papok, olaszok, s németeket kiirtva, mindent törölhessenek el, mi a keresztény vallást érdekli, máskép a magyar koronát el nem nyerendi. András látván, hogy a fellázadt pártokat meg nem győzheti, kénytelen volt kivánataikat türni addig, mig rövid idő alatt a bajon segithetend. Miről értesittetvén a pártosok az olaszokra, németek papok s keresztényekre rohanván, őket kegyetlenül e világból kiirtották. E lázadás legkegyetlenebb napja volt september 24-ike, melyen számos hivek e világból kipusztittattak. A többiek közt sz. Gellért csanádi, Besztert nyitrai, s Buld egri püspökök (24. 28. §.), nemkülönben szolnoki gróf s mások Budán szent Gellért hegy

tövén, hova András elfogadására s tiszteletére siettek, életöktől megfosztattak. A többi nehány püspök, s ország nagyai a viharból fenmaradván, Andrást Fejérvárra kisérték, hol megkoronáztatván András király tüstént a támadt zavarokat lecsilapitani törekedett. Söt Vatha tetteit megbánván, s Bolgárországba költözvén, a béke nem sokára visszahelyeztetett. András tudnillik a fentartott püspökök közül Nehemiást esztergomi érseknek nevezvén, annak s az ország nagyai segitségével a vallás dolgait ismét rendezte, élet s birtok koczkáztatása alatt parancsolván, hogy mindenki a pogányságtól elállva, a keresztény hitet kövesse [1]). Ezáltal az ősi szent vallás régi tisztelete vissza állittatott. Lásd Belnay Fragm. ad Histor. Eccles. Hungar. Posonii 1802. pag. 72—79.

43. §. *Az egyházat üldözi Ján s követői.*

Az elköltözött s meghalt gonosz Vathának fia Ján nyugtalan atyja példáját követve, szintugy egész tehetségével a régi pogányságot, melyet I. András király országos törvény által kiüzött [2]), visszaidézni kivánta. Ennek következtében számos büvészek, jóslók, tátosok, s tátosnőket összegyüjtvén azok által a népet pogány szokások, énekek, s szertartások gyakorlata által oly annyira csábitotta el, hogy a keresztény vallástól ismét elállva, semmi vallást nem követett többé. I. Béla király a bajon segiteni kivánván, az egyház fönökeit, s az ország nagyait fejérvári gyülésre hivta meg, hozzá csatolván, miszerint minden község két elökelöje is jelenjenek meg, kik tudnillik a gyülés végzéseit haza térve a néppel közölhessék, s végrehajthassák. Azonban Béla parancsán túl nemcsak a községek elsöbbjei, hanem számosak azok közül is, kik a hittől már elpártoltak,

[1]) Schmitth in Histor. episcop. Agriens. Tom. 1. pag. 13. Katona Histor. Crit. Hung. Budae 1782. Tom. 1. pag. 330—322. §. 2.
[2]) Andreae I. edictum in Corpore Jur. Hungar. part. 1. pag. 133.

jelenvén meg, s a többi népet maga után vonván, azt a gyülésben inditványozni kivánták, miszerint nekik a régi pogány szertartásaikra visszatérni, s a keresztény vallást kiirtani szabadjon. Béla király e veszedelemtől, melyben ő s az ország rendei valának tartván, a város kapuit bezáratta, hogy az összegyült rendekkel a jelen veszedelem fölött annál szabadabban tanácskozhassék. A nép a városbóli kizáratását látván, követeket küldött a gyülésbe, szándokáról a rendeket értesitendőket. Követelei pedig szinte azok voltak, melyeket Vatha nem régiben I. András király alatt tett (42. §.). A király ezekről értesülvén bölcs lélek éberséggel a népnek felelt, miszerint csendben maradna addig, mig három napi tanácskozás, s megfontolás után kivánatára választ adhatand. Ez idő alatt a király az összegyült rendekkel e veszedelemről értekezvén, abban állapodott meg, hogy az összesereglett lázadók által felbuzditott nép katonaság által szélesztessék el. S valóban a király ez idő alatt katonaságának titkon megparancsoltatta, miszerint meghatározott napra az egybegyült tömeget egész erejével támadván meg, szélesztesse el, az egész hazát ily móddal a lázadás dühétől megmentendő. A királyi parancs beteljesedvén a nép erőszakkal oszlattatott szét, nem kevésnek élete áldozatával. Mert a katonaság az ellentálló seregre erőszakkal rohanván, sokat elpusztitott, söt a rokon szellemü távollevők közül is nem keveset áldoztak fel. Minthogy pedig az előbbi lázadás szerzője Vatha, a jelennek pedig Ján ugyan annak fia volt, e megrögzött család megbünhödtetése végett az határoztatott, hogy semmi keresztény annak családjával össze ne keljen többé. Az elcsábitottak pedig Béla király segitsége s buzgósága által a keresztény hitre ismét térvén vissza, azt ezután oly buzgón tartották meg, hogy attól soha sem pártoltak el többé. Ámbár nem tagadhatni, hogy némelyek még találtattak, kik ligetekben vagy források mellett isteneiknek alattomban áldoztak addig,

mig szent László király ezeket is szigoru törvénynél fogva attól eltiltotta.

44. §. *Az izmaëliták, zsidók s tatárok üldözése.*

II. András király jövedelmei kezelését izmaelitákra s s zsidókra bizván, ezek pedig a só s érczek árát felszöktetvén, söt az ezüst pénzt meghamisitván, a népet uzsora s adóztatásokkal terhelvén, az egész országnak, de különösen a vallásnak vérengző sebeket ejtettek. Mert nem ritkán történt, hogy a keresztények a lefizetendő adóban szükölködvén, s magzataikat biztositékul elzálogolni kénytetvén, azokat ki nem válthatták többé. Ennek pedig nem más lön a következése, mint hogy e kegyetlen uzsoráskodó s zsaroló néptől a keresztény gyermekek kemény munkával megzaklattattak, söt a keresztény vallástól elidegenitve, a zsidó vallásban neveltettek. Továbbá nem kevesen találkoztak olyanok is, kik szegénységgel küzdvén, s magukon nem segithetvén, az egyik vagy a másik felekezet vallását elfogadták, vagy legalább azok szolgálatába állottak csupán azért, hogy az által kegyelmöket nyerve, annál könnyebben vagy állandó hivatalra, vagy keresetre szert tehessenek. Mi által az izmaeliták s zsidók tömérdek keresztény szolgák számát gyüjtve számtalan birtokhoz s különféle hivatalokhoz jutottak oly annyira, hogy idővel magyar öltönnyel élvén a nemességgel társalkodtak, s azok leányait feleségül vették, söt sokan azokat ágyasnöül tartották. E visszaélések egy ideig senki által nem korlátoztathatván, tovább terjedtek, s számtalan keresztények az izmaelitákhoz költözvén, vallásuktól elpártoltak. Honunk püspökei ilyes szomoru állapoton tüstént nem segithetvén azon okból, mivel Dénes nádor, s több föhivatalnok a nem keresztelteket pártolták, a vallás védelmére legalább annyit tenni törekedtek, mennyi hatalmukban volt, minden izmaelitát s zsidót az egyházi s honi törvényekhez képest keresztény nőkkel kötendő házasságoktól

eltiltottak [1]), söt világi hatóság közbejöttével öket keresztény ágyasaiktól, de keresztény feleségeiktöl is elválasztották. A nem kereszteltek e szigoruság ellen nádor pártfogójuk elibe panaszokat terjesztettek, mondván, hogy házasságaik mind világi, mind egyházi törvényekkel megegyezvén, jogaikban az egyházi fönököktöl megsértetnek, s noha ilyes helytelen panaszok az egyház fönökeit, kik rendeleteiket az idézett törvényekben alapiták, elveiktöl el nem mozditották, mindamellett a nádor András királyt az egyháziak ellen felingerelte, annál könnyebben, minthogy a király Máriának, töle elvált nejének részére nem régiben hozott itélet miatt a papságtól elidegenitve volt. Igaz ugyan, hogy a király az egyháziak jogait megcsonkitani kivánta, azonban emezek, az Egyház, szent István, László s Kálmán királyok törvényeire hivatkozva, jogaikat védették. Mível továbbá a nádor s többi pártosai erövel az egyházat s vallást elnyomni akarván, némely hiveket még illetlen verések s arczcsapásokkal megtámadtak, az egyház fönökei mind e viszontagságokat IX. Gergely pápának megirták, s a magyar egyház szomoru állapotjáról tudósitást adtak. A pápa e tárgyban mitsem hirtelenkedve a királyt illö s tisztes pecsétlevéllel megkérte, miszerint a bajon segiteni méltoztassék. Siker nélkül maradván kérelme, Robert esztergomi érseket a király kegyenczét megbizta, miszerint a királyt arra birni törekedjék, hogy a vallást s egyházat Magyarhonban az izmaeliták s zsidók terhe, s némelly országnagyok üldözésétöl megmentse, de haszontalan maradván minden esedezése, sikeretlen minden törekedése, Robert az 1232. évben Budán összegyült egyház fönökeiveli tanácskozása következtében egész Magyarországot egyházi eltiltás alá vetette. Dénes nádort pedig Samut, s más kormánytanácsosokat nevök szerint az egyházból kizárta, egyedül a királyt abból kivéve. Minden isteni

[1]) S. Ladislai Decret. libr. 1. Cap. 10. Egyházi jogunk latin s magyar kiadás II. köt. 156. §.

szolgálat s a szentségek kiszolgáltatása egész honban megszünvén, nyomasztó elszomorkodás támadt annyira, hogy András király rövid idő mulva az esztergomi érsekkel a baj megszüntetéséről tanácskozott. Sőt praenesti Jakab apostoli követtel Béla s Kálmán herczegek több országnagyai közbejötte mellett értekezvén, 1233. évben ünnepélyes oklevelet szolgáltatott ki*) melyben miután megigérte, hogy ezután semmi zsidó, izmaelita, vagy szerecsen közhivatalt nem nyerend, s senki közülök keresztény rabszolgákat, vagy feleséget nem vehetend, az egyházi ősi szabadságát s kiváltságait megerősitette. Ezt látván Robert érsek az egész országot az egyházi eltiltás alól vonván ki a régi bizodalom s béke helyreállott. Azonban ez eddigi üldözéseknél dühösb volt az, melyet a tatárok IV. Béla király alatt követtek el. Azok tudnillik Bath vezérök alatt Oroszországból Magyarhonba rohanván, s az egész tartományt Pestig meglepvén, mindent, mi utjokban vala, kirabolván, s elpusztitván semmivé tettek. Az egyházakat, paplakok, tanodák, s mindent, mire akadtak hamuvá változtattak, olly dühösen pusztitván s dulván az országot, hogy a mindent emésztő csatában Mátyás esztergomi s Ugolin kalocsai érsekek az erdélyi, győri, s nyitrai püspökök, s számos országnagyok életöket vesztették. Röviden honunk a tatárok által annyira elpusztittatott, hogy ritka ország annyi szerencsétlenségek, pusztitások s rablásokat valaha szenvedett [1]).

*) Az oklevél ide vonatkozó szavai igy hangzanak „Nem akarjuk s nem engedjük, hogy ezután a hozomány s hazasság ügyeit világi, hanem csak egyházi biró itélhesse, s intézhesse el. Mert ilyesekbe ereszkedni sem nem akarunk, sem hozzánk nem tartozik. Továbbá megegyezünk abba, sőt akarjuk, hogy a papok s minden egyházi személyek bár mely perben egyházi honbirák által itéltessenek el. S a felek perüket felebbvitelnél fogva csak akkor pápai birák elibe vihessék, miután azok iránt a honi birák tisztökben már eljártak, minthogy kár, sőt veszedelemmel összekötöttnek véljük, a pereket tőlünk elvonva, közvetlenül római birák elibe vitetni.

[1]) Thomas Spalatens. Histor. Salonit. Cap. 37. Rogerius cap. 30. et 31.

Semmi adókat, sem pedig más valami pénzbeli kivetéseket reájuk nem tolandunk, kiváltságaik ellen mit sem cselekedendünk. Ezeket pedig átalánosan saját akaratunkból s minden visszatartás nélkül teljesitendjük.

45. §. *Az egyház Kún László alatt.*

Kún László király alatt sem volt örvendetesb az egyház allapotja, mert a király gyenge korában Erzsébet anyjától elhanyagoltatva, s a puhasághoz szoktatva, továbbá a Kún asszonyoktól, kikhez különös hajlammal viseltetett, elcsábitva, magyar népét amazok kitüntetése mellett háttérbe szoritotta annyira, hogy az udvari hivatalok nagyobb részét többnyire a kunokra ruházván, kamarai s királyi jövedelmeit általuk kezeltette. A pogány kunok az által elbizván magokat, a keresztény vallás, melyre szorittattak, elmellőzése mellett, minden keresztény papok s hitterjesztőket tájékukból kiüztek, s még azon sorsosaikat is, kik már megtértek vala, a pogányságra visszakeritették, keresztény szüzeket erőszakkal majd feleségül, majd ágyasnőül vettek, söt a szegény keresztény szülők gyermekeit elszedve, nem csak szolgálatukra használták, hanem pogány vallásukban is neveltették. Ilyes tetteket pedig a kunok a király beegyezése, vagy elnézése mellett cselekedvén, s a magyarokat mindenben megelőzvén, kevés idő után már kormányzást s uraságot is igényelni kezdettek, s több részekre osztott sereggel az országot keresztül futván, az egyház, főpapok s nemesek falvait s pusztáit fegyverrel megtámadták, s azokat elfoglalván számos keresztényeket rabságukba keritettek. E szerencsétlen viszonyok elháritására az ország nagyai különféle eszközökhez folyamodtak ugyan, de siker nélkül, mert a király a kunoktól körülvéve, s kunasszonyok szeretetétől elvakitva, minden józan s bölcs férfiak tanácsát megvetve, mitsem tett, mi a bajon segithetett volna. Ennek okáért az ország nagyai, s püspökei egybegyülve közös egyetértéssel III. Miklós pápához levelet intéztek, melyben

a király romlott erkölcseit, s a kunokkali szorosb összeköttetését lerajzolták, töle mint az egész kereszténység atyjától tanácsot s segitséget kérve. Mire a pápa Fülöp fermoi püspököt követül küldötte a végre, hogy a királyt szelid s bölcs közbevetéssel jobb utakra téritse, s nejével, kit megunván, társaságából elüzött, kiengeszteltesse, a kunokat pedig keresztény hittel megbarátkoztassa. Mit a követ 1279. évben szerencsésen érvén el, a királyt arra birta, hogy udvarából a kun asszonyokat elüzve, Izabella nejét visszavette, s nyilvános esküvel megerösitett biztositást adott, hogy mindazt, mire a királyok megkoronáztatásuk alkalmával megesküsznek, beteljesitendi, arra is szertteendö, hogy a pogányság minden nyomait az országból kiüzve, a kunok mindnyájan keresztény vallásban oktatást nyerjenek, s megkereszteltessenek, az egyházi törvényeket teljesitsék, s mind azon birtokot, melyet a kunok az egyházak, kolostorok, s nemesektöl elraboltak, visszatéritsék, söt meghatározott helységekben házakat épitve ottan állandóan telepedjenek le. Mely határozatok bételjesitését a kunok Uzak s Tolon nevü elökelöbbjeik által megigérték, söt többeket túszul küldöttek, addig a magyarok hatalmában maradandókat, mig minden igéreteiket beváltandják [1]). Mind ezen rendelkezések meghatárzata, s megerösittetése után az apostoli követ honunk püspökeit, s más egyháznagyait Budára zsinat tartására meghivta. Miröl másutt szólandunk.

Valamint átalában a keresztény öshitü ugy a magyar egyházban is mind azon jámbor s nagylelkü hiveket, kik az egyház s vallás üldöztetése alkalmával életöket feláldozták, koczkáztaták, vagy sanyargatásokat szenvedtek, különös tisztelettel feljegyeztettek, s az elsö rendüek Vértanúk (martyres), a másodrendüek pedig hitvallóknak (confessores) neveztetvén, különös történetnek, tudnillik a vértanúk s hitvallók történetének alapul szolgáltak. Hogy továbbá ily nemes tettek a többi hiveknek ösztönül szolgáljanak, a régi egyház azok közbevetése, s könyörgésénél fogva a bünösök bünhödésének részét elengedte. Söt miután az egész egyház közös fönöke, ö szent-

[1]) Fessler Gesch. der Ungern II. B. IV. Buch. 665. Seite.

sége a római pápa a vértanúkat s hitvallókat a szentek közé soroztatta, azok tisztelete az Egyházban megünnepeltetett. Ez egyházi szertartás mind nálunk mind az egész keresztény egyházban máig divatban vagyon.

II. Rész.

A keresztény őshitü Magyar Egyház belső állapotja.

I. FEJEZET.

Az Egyház kormányáról.

46. §. A honi papság sorsa s tekintélye.

Az őshitü magyar papság azon hatalmat, melyet eldődeitől öröklött, e korszakban nem csak megtartotta, hanem királyai s a római pápák gyámolitása mellett gyarapitotta is. Szent István király kormánya óta a magyar papság a világi fejedelmek kivánatához képest országlati dolgok igazgatásába befolyván, s bölcsen müködvén, tekintélyében sokat növekedett. Oka vala annak: I. a világi fejedelmek bölcsessége, kik átlátván, hogy a polgári törvények hatása sokkal öregbedik, ha azok az egyház tekintélye által megerősittetnek, a püspökök s más egyháznagyokat országlati tanácskozásokra meghiván, világi hivatalokra alkalmazták, sőt avval is felruházták, hogy világi ügyeket itélhessenek el [1]). II. a római pápák hatalmas pártfogása. Tudva vagyon, mely fokon állott e korszakban a római pápák hatalma, tudva vagyon, miképp nagyobb ügyekben az igazság kiszolgáltatása, az egész mivelt világ fentartása, s haladása e korszakban jobbadán tőlük függött [2]). A magyar papság tehát minden ügyében a római pápával, mint az egész keresztény Egyház fejével közlekedésben, s alárendeltségben

---

[1]) S. Steph. Decret. lib. 2. cap. 52. §. 2.
[2]) Egyházi jogunk magyar kiad. 1. köt. 141. §. s követk. 162. s követk. lap.

maradván, s tőle minden igaz ügyben pártoltatván, tekintélyében csak növekedhetett. III. a hivek ajtatos bőkezüsége, kik az egyházak, papok, s kolostorokat világi javakkal megajándékozták [1]) IV. a személyi, helyi s vagyoni szabadság, mely e korszakban növekedett [2]). V. a világi személyek tudatlansága, mely a mostoha körülmények által annyira növekedett, hogy alig találtatnék más, ki az olvasás, irás, s latin nyelvben jártas vala, mint a papok s szerzetesek. A fejedelmek tehát titoknok s tanácsosoknak mást fel sem vehetvén mint papokat, azoknak szinte tágasb hatalmat engedtek, mi által tekintélyöknek is növekednie kellett.

47. §. A magyar egyház főnökeinek munkássága.

Az őshitü magyar egyházat a püspökök s más egyháznagyok alárendelt papjaik segitsége mellett a romai pápával mint az egész keresztény őshitü Egyház fejével állandó s hü összeköttetésök, s alárendeltetésök mellett buzgón igazgatták. Előlegesen pedig az esztergomi érsek mint annak feje teljes hatalommal annak minden ügyeit viselte. Domokos érsek szent István király alatt első esztergomi érseknek neveztetvén, mind a keresztény vallás, egyháza, káptalana s megyéje ügyeinek igazgatásában, mind pedig a király által reája bizott dolgok kieszközöltetésében müködvén, a szent mártoni, s pécsváradi apátságok részére kiszolgáltatott okleveleket mint alkorlátnok irta alá, s ámbár ez utólsó oklevélnél fogva a pécsváradi szent benedeki szerzetesek a megyés püspökök, vagy más alábbrendü egyházi főnökök törvényhatóságából kiváltattak, ámbár amazok zsinataiba megjelenni nem tartoznak, mindamellett az esz-

[1]) Lud. An. Muratorii dissertat. de redempt. peccator. in antiqu. Ital. aevi med. Tom. 5. pag. 712.

[2]) Verböczy part. 1. tit. 9. S. Ladisl. decr. lib. 2. Cap. 1. Coloman. decret. lib. 1. Cap. 84.

tergomi érsek törvényhatóságából semmi esetben ki nem vétetnek, sőt valamint a többi kiváltott egyházak s személyek alája, mint az ország első egyházi főnöke alá rendeltetnek [1]), s általa tartandó zsinatokba megjelenni tar toznak. Miből világlik, hogy már Domokos országunk első érseke tartományi s megyei gyülekezetekről, azaz zsinatokról gondoskodott, melyek a papság s a nép erkölcsét kijavittatták, s emezt szent hitünk ágazataiban oktatták, neveltették. Szinte azt tette Sebestény, ki Domokos érseket két évi müködése után a megye kormányában követte. Ez a pannonhalmi egyházat, melynek apátja volt, a király jelenlétében felszentelte, s esztergomi érseknek neveztetve, a magyar egyháznak különös gondját viselte. Sebestény érsek szeme világát rövid idő mulva vesztvén el főmegye kormányát Asztrik kalocsai püspökre bizta, ki azt mint helytartó addig igazgatta, s mint olyan szent Henrik császár által az 1006-ik évi frankfurti zsinatra meghivatott. Sebestény érsek szeme világát vaksága 2-ik éve után visszanyervén, s megyéjét ismét kormányozván, Imre herczeget szent István fiát, ki 1007-ik évben Fejérvárott született, megkeresztelte, s két évvel későbben Gizelát István hugát Otto velenczei vezérrel megeskette. Továbbá 1016-ik évben az ország püspökeit esztergomi zsinatba összegyüjtvén, s azokkal tanácskozván, oly bölcs rendeleteket hozott, hogy szent István király azok tartalmát saját rendeleteibe felvállalván hason értelmü törvényeket hirdetett [2]). Sebestény halála után II. Domokos érseknek választatván, eldőde nyomaiba lépett, de Vatha lázadása által életétől megfosztatván, Nehemias annak érseki székére emeltetett. Ki szinte

---

[1]) Egyházi jogunk magyar kiad. 1. köt. 320. s köv. lap. 258. §. s 4. Latin kiad. 1. köt. 254. §. hol e kiváltságokról többeket olvashatni.

[2]) Decret. S. Steph. lib. I. II. collat. cum Péterfy Conc. Hung. part. 1. pag. 1. et seq.

ugy mint eldődei az egész magyar egyházat kormányozta. Salamont András király fiát Zsofiával Henrik császár leányával megeskette, s az országi ügyek igazgatásában a királyok segédjeül szolgált. András király Bela öccse által az ország kormányától megfosztatván, söt a csatában elesvén, Nehemias Belát, ennek halála után András fiát Salamont, ezután Gejzát, s ezután szent Lászlót magyar királyokká koronázta, s érdemdús életét érseki müködési harminczadik évében végezte. Nehemias utódai hasonló szellemben igazgatták a magyar egyházat, különösen Marcell érsek, ki 1123. évben akkor épen léptetett elő az esztergomi megye kormányára, midőn II. István király Dalmatiat elfoglalva, Magyarországhoz csatolta, söt a királyt a bácsi érsek s pécsi püspök társaságában Dalmatiaba kisérte, s mind ő, mind püspök társai, minden érdekesb munkákban a király szolgálatára voltak. Utóda Felician nem csak egyházi szellemre nézve öt követte, hanem különös jótékonysága által is magát kitüntette, mert nagy éhség 1143. évben a hont s szomszéd tartományokat érvén, Felician minden raktárait s eleségét a szegények felsegitésére forditván, több ezer mérő buzát Magyar s Erdélyországban osztogattatott. Felician utódai is részint hasonló, részint más jótékonyságuk által magokat kitüntetvén, ez egész korszak alatt az egyház javát s boldogságát előmozditani szinte törekedtek. Mikép kénytetett Robert esztergomi érsek az országot egyházi eltiltás alá vetni a 44. §-ban, hogyan ruháztatott fel Lodomer érsek áldori méltósággal s czimmel a 21. §-ban mondottuk.

48. §. A pápák a magyar egyházat védik.

A magyar egyház fönökei nem ritkán üldöztetéseknek kitétetvén, vagy birtokaiktól megfosztatván, a romai pápáknál segitséget kértek, s nyertek is. Ezt tette Miklós esztergomi érsek, ki 1180. évben az esztergomi székre lép-

tetvén, de a királyi családban kiütött ellenkezések mellett az ország nagyaitól javaiban sérelmeket szenvedvén, III. Lucius pápa által, Miklós utóda pedig Job III. Kelemen pápa által védelmeztetett. Pecsétleveleikben a pápák az esztergomi egyházat különös pártfogásuk alá vevén, annak minden jelen s jövendő birtokát, előjogait, szabadságait, valamint minden szokásait a romai egyház sérelme nélkül megerősitették; hozzá adván, hogy e pecsétlevél megsértőit nem csak Üdvözitőnk szent teste s vérétől kiközösitik, hanem minden ideiglen becsök, hatalmuk, s méltóságuktól megfosztottaknak nyilvanitják [1]). Három év lefolyta után Job érsek a pápához ismét folyamodván, kettős rövid levelet kapott. Az elsőben III. Caelestin pápa őt arról biztositja, miszerint ezentúl a romai udvarból semmi oklevél, mely őt, vagy jogait illeti, romai ügyvivői tudta nélkül ki nem szolgáltatandik. A másodikban Job érseknek jogát a magyar királyokat megkoronázhatni, a pápához ragaszkodása miatt kizárólag megerősiti [2]). Azonban mind e levelek elegendőknek nem tetszettek Job érseknek, mert III. Incze pápához folyamodván, ujolag hasonértelmü levelet eszközlött ki [3]). Ilyes folyamodások s védelmezések nyiltan tanusitják, mily üdvös vala már régenten a romai pápa főkormánya a külön országok s egyházakra nézve. Továbbá ilyes példát látunk ott, midőn a romai pápa Hederváry kalocsai érseket a szerémi tótok ellen védelmezvén, őket az annak mint főpásztoruknak járó dézma kiszolgáltatására kötelezte, s Imre királyt felszólitotta, miszerint hatalmánál fogva tót alattvalóit kötelességök teljesitésére birná [4]). Sőt magokat a megyés püspököket megyéjök kormányában segitették a

[1]) Katona Hist. Crit. regni Hung. Tom. IV. pag. 326.
[2]) Katona Histor. Crit. Hungar. 386. lap. Pray Specim. Hierarch. Eccl. part. 1. pag. 103.
[3]) Katona ugyanott 502. lap.
[4]) Katona Histor. Crit. regn. Hungar. Tom. IV. pag. 509.

pápák, midőn alatvalóik a kellő engedelmességet tőlük megtagadták. Igy támogatta III. Incze pápa János csanádi püspököt, midőn megyebéli fő s alesperesei, kik nősülve javadalmakat különféle módokon kicsaltak, s azokkal összekapcsolt tisztöket be nem teljesitették, uzsorát s más kihágásokat követtek el, meg nem korlátozhatta, ki tehát azon végből a pápa által felhatalmaztatott arra, miszerint ilyes engedelmetlen egyháziakat minden főlebbvitel megtagadása mellett tiszteik s javadalmaiktól megfossza [1]). Látván továbbá a pápák, hogy némely megyés püspökök is imitt amott a mérséklet korlátait áthágva, a szerzeteseket jogaik s birtokaikban megsértenék, őket pártfogásuk alá véve, a püspökök törvényhatósága alól kiváltották, épségében meghagyván mindamellett az esztergomi érsek törvényhatóságát [2]). S valóban az esztergomi érsek, ki a ma gyar egyházat már akkor mint főnök kormányozta, s nem püspöki, hanem érseki törvényhatóságot gyakorlott, régi törvényhatóságában név szerint is megerősittetett. Lásd Pray Specim. Hierarch. Eccles. Hungar. part. 1. pag. 7. s Egyházi jogunk idéz. helyeit.

49. §. *A római pápák hatalma.*

Ha e korszak eseményeit fontolóra vesszük, megvallandjuk, hogy a pápák az egész, s igy a magyar egyházra nézve is tágas országlati hatalmat gyakoroltak. Oka vala annak: 1) a pápák valamint mindenütt ugy Magyarhonban is a vallást terjesztetvén, a megtért népek bizonyos hálával viseltetve irántuk, őket tisztelettel meghallgatták. Mert ám-

[1]) III. Incze pápa felhatalmazó levele. Pray specim. Hierarch. Eccl. II. part. 292. lap. olvasható.

[2]) III. Sándor pápának ide tartozó levele töredékét lásd Katona Hist. Crit. regni Hung. IV. Tom. pag. 244. Egyházi jogunk magyar kiadás 1. köt. 320. lap. 258. s köv. §. IV. Latin kiad. 1. köt. 254. §.

bár nem tagadhatjuk, hogy a magyar nép nagyobb része szent István buzgósága s munkássága által térittetvén meg, őt apostolának nevezheti, mindamellett a pápák ugyanazt még szent István előtt részint térittették, részint arra előkészittették (13—17. §.) 2) fejedelmeink közül némelyek magok folyamodának nehezebb tárgyokban a pápákhoz, s azok tanácsát kérték. Azt tették sz. István, sz. László, II. András, s más királyok. 3) a hűbérjog az Egyházba behozatván azt vonta maga után, hogy a papság felfegyverkezve a haza védelmére költözvén, nem ritkán egyházi tisztjeit elhanyagolta, ennél fogva a pápákat arra kénytette, hogy azt kötelessége eljárására sürgetvén, néha jogaiban is megkorlátozták. 4) magok a fejedelmek, kik a papságot arra hatalmazták fel, hogy világi ügyeket, például a jegyváltási, menyekzőajándoki, leánynegyedi ügyeket [1]) itélhessék el. Minthogy továbbá magok a fejedelmek is emberi gyarlóságból néha az igazság utjától eltértek, nem csoda, ha a pápák vélvén, hogy körükhez tartozik a fejedelmeket is itélőszékök elibe idézve, megitélték. Mi ámbár országunkban ritkán, de más országokban többször történt. Ez elvek következése vala az is, hogy az egyházi kormány külső formájára nézve némely változásokat szenvedett. Mert némely papok kicsapongása, puhasága, s a köztök divatozó szentségárulás [2]), a XI. század óta oly anyira növekedett, hogy a bűnök tartományi zsinatokban ki nem irtathatván, azokat egyedül a pápák valamikép orvosolhatták. Noha ilyes visszaélések honunkban, hol a kereszt-

---

[1]) Szilágyi Decret. art. 9. Mathiae Decret. 1. art. 3. Decr. 2. art. 17. Ulad. Decret. 1. art. 46. Egyházi jogunk magyar kiad. II. kötet 204. §. IV. Latin kiad. II. köt. 203. §.

[2]) Glaber lib. V. Cap. 5. szavai ezek: Ministeria ecclesiastica eo tempore ita habebantur venalia, quasi in foro seculari mercimonia etc. C. De Cherrier Historie de la lutte des Papes et des empereurs de la maison de Souabe Tom. 1. pag. 97. Paris 1841.

tény vallás még csak bölcsőjében lévén, fejledezni kezdett, vallásas és bölcs királyaink, s buzgó első püspökeink kormánya alatt nem igen foganzottak, de más országokban divatosok, s majd csak egyedül a pápák által kiirthatók lévén, azon véleményt szülték, hogy maga a pápa a kereszténység átalános birája, kihez tartozik minden akármely nagyobb érdekü tárgyat elitélni. Az által a pápák hatalma nagyon növekedett [1]). E hatalom ellen kisem szegezte magát akkor, mert mindenki azt arra az idöre nézve hasznos, söt szükségesnek tartotta annál inkább, minthogy a pápák is csak a nyilvános bünösöket fedték meg. Ámbár pedig minden a XI. század kezdetétől élö pápák e hatalmat gyakorolnák, mindamellett képesek nem voltak, mindazon a papság s a hivek közt divatozó visszaéléseket, melyek következtében az egyháziak hatalmát világiak igényelették, gyökerestül elháritani. Egyedül az 1073. évben akarata ellen pápának választatott VII. Gergely birt annyi erövel, s tekintéllyel, hogy az elharapódzott kicsapongások s visszaéléseket kiirtván, az egyházat is a világi hatalom járma alól kiszabaditotta. Lásd C. De Cherrier Histoire de la lutte des papes et des empereurs de la maison de Souabe Tom. I. Introd. pag 98 et suiv. Paris 1841. és Guizot Histoire de la civilisation en Europe VI. lecon pag. 193.

50. §. *A magyar fejedelmek joga az egyház körül.*

Valamint minden józan történetirók s bölcs jogtudósok a világi fejedelmek jogát az egyház körül tárgyalják, ugy szinte annak valódi körét meghatározván, tovább nem terjesztik azt, mint azon cselekvöségre, melynél fogva a fejedelmek az egyházat mint oly erkölcsi testületet, mely erőszakos vagy felfegyverkezett védelmet rendesen nem üzhet,

[1]) Egyházi jogunk magyar kiadás 1. köt. 34. lap. 27. s köv. §. III. Latin kiad. 1. köt. 33. s k. §. 22. s köv. lap.

minden igazságtalan megtámadás, sértés, vagy elnyomatás ellen védik, jogait fentartják, s pártolják, oly testületet, oly országlati társaságot benne tekintve, mely által népök czélját, tudnillik valódi szabadságot, biztosságot, kölcsönös felebaráti szeretetet, békét s tartós boldogságot egyedül kieszközölhetnek. Hogy pedig ilyetén jogot fejedelmeink magyar alkotmányunk elejétől kezdve gyakoroltak, törvényeink bizonyitják. Szent István első királyunk 1016-dik évben törvényeit hirdetvén e jognak teljes mértékben megfelelt, midőn az Egyházat s annak törvényeit megerősitette, midőn a papoknak szorgalmas munkásságot parancsolt [1]), vasárnap megszentelését [2]), böjtök megtartását [3]), bűnök töredelmes bevallását vagy a szent gyónást [4]) s a felebaráti szeretetet [5]) mindnyájoktól követelte, midőn az egyház s az egyházi rendnek illő tiszteletet megadatni [6]), s a hiveket azok hatósága alá rendeltetni parancsolta [7]), s ilyes rendeleteket épen azon okból adta, mivel azokat egyházi zsinatokban olvasta [8]). Szinte ilyes határozatokat hoztak szent István utódai, vagy a régieket megerősitették. I. András király Vathát országából kiüzvén, s a keresztény vallást régi állapotára felemelvén, szent Péter s Pál ünnepe előtt három napi böjtöt, népe által követett hütelenség miatt megtartattni rendelt [9]). Szent László király azon papokat s diakonokat, kik másodszor megházasodtak, vagy pedig özvegyet vettek el, törvénytelen feleségeiktől elválasztatván, bünhesztette, azokat pedig, kik első házas-

[1]) Decret. II. Cap. IV.
[2]) Cap. VII. et VIII.
[3]) Cap. IX. X.
[4]) Cap. XI.
[5]) Cap. XII.
[6]) Decret II. Cap. 1. §. 1. 2. 3.
[7]) Cap. II. §. 1. 2. 3.
[8]) Concil. Mogunt. anni 847. Can. VII.
[9]) Simon de Kéza de Andrea I. rege et S. Ladisl. Decret. lib. 1. Cap. 37.

ságban élnek addig türendőknek rendelte, még az iránt az egyház fejével tanácskozandik [1]). Továbbá pedig tudnillik a pápával tartott tanácskozása után maga is a papok nősülését tiltotta, még a püspököt s az érseket is megróván, ha valahogy papjaik nősülésébe megegyeznének [2]). Ugyan azt bizonyitják szent László király további törvényei, melyeknél fogva az egyházak felszereltetése, kijavittatása, s ujdani felállittatásáról rendelkezik [3]). Szinte ilyes határozatokat hozott Kálmán király is [4]). De különösen érdekelték az egyházi ügyek II. András királyt, ki az egyháziakat más előjogok mellett még a világiak hatóságából is kiváltottta, oly kedvezéssel, hogy bár ki a világiak közül egyházi személyt a világi biró elibe idéztetni merészelend, már azon okból is, minden jogából kiesendik [5]) *). Mikép s meddig őrizte legyen a magyar egyházi rend e jogot a következő korszakból látandjuk.

*) Tudós Kollár Ádám Ferencz a római levéltárból Albani bibornok által kiszolgáltatott II. András király 1222. évi rendeletének birtokába jutván, azt közre bocsátotta [6]). Annak ide tartozó szavai ezek: „Nos itaque omnibus in regno nostro constitutis sacerdotibus, diaconis, subdiaconis, acolytis, exorcistis, quibuslibet in sortem Domini vocatis, et per tonsuram clericalem insignitis, tantam ac talem auctoritate regia conferimus libertatem, ut si quispiam laicorum ex his aliquem sive de possessorio, sive de furto, sive de terris, sive alio quocunque actionis titulo praesumserit ad judicem trahere saecularem, ipse laicus eo ipso suae causae praejudicium faciat; quia volumus et statuimus, ut nullus Clericorum ante personam trahatur saecularem, neque cuiquam laicorum, dum videlicet a laico impetitur, in foro saecularium judicum respondere teneatur. Sic enim et ordo rationis exigit, ut si laicus clericum de quocunque convincere voluerit: Praelatis ordini clericatus deputatis, Archi-Episcopis, Episcopis, Praepositis, Archi-Diaconis, seu Decanis, vel

---

1) S. Ladisl. Decr. lib. 1. Cap. 1. 2. 3.
2) Ugyanott cap. IV.
3) Cap. 5. 6. 7. 8.
4) Coloman. Decret. cap. 1. 15. 16. 17. 18.
5) Adami Francisc. Kollár de origine et usu perpet. regum Ung. Apostolicor. circa sacra Viennae 1764. pag. 93. et seq.
6) Ugyanott.

quibuslibet aliis ecclesiasticis judicibus suae causae proponat seriem etc. Lásd Egyházi jogunk magyar kiadás 1. köt. 271. §. 350. s köv. lap.

51. §. Az egyházi méltóságok adományozatása.

Ámbár VII. Benedek pápa a keresztény vallást Piligrin paszaui érsek, s más hitterjesztők által honunkban Gejza vezér alatt terjesztetvén (15. §.) az első püspököket küldötte [1]), ámbár a püspökségek s egyházi méltóságok franczia német s más keresztény tartományokban divatozó szokás szerint Magyarországban is szabályos egyházi választás (electio canonica) által kiszolgáltattak [2]), ez mindazáltal valamint ottan, ugy nálunk is csak a király beegyezése mellett vitetett véghez. Söt ha fontolóra vesszük, hogy szent István király II. Sylvester pápa által apostoli követ tisztével felruháztatván, egyházak s kolostoroknak tetszése szerint kiváltságokat, egyháziaknak püspökségek s méltóságokat osztogathatott [3]), kétséget sem szenved, hogy mai értelemben vett kinevezéseket is tett. Mit annál inkább állithatni, minthogy első esztergomi érseknek Domokost, Maurust pécsi, Gellértet pedig csanádi püspöknek nevezte [4]). Azt szent László király is tette, midőn Magyarországhoz ujdan kapcsolt Croatia részére a zágrábi megyét alapitván, Duh nevü jeles férfiut ottani püspöknek nevezte. Hogy továbbá királyaink is szinte ugy, mint más országi fejedelmek a püspöki pálcza s gyürü által történni szokott beigtatást (investitura) gyakorolták, Kálmán király II. Paskál papához

[1]) Benedict. VII. pap. epist. ad Piligr. passaviens. metropol. apud Salagium De Statu Eccles. Pannon. lib. IV. cap. II. pag. 193. 5 Eccles. 1780. item pag. 199. et seq. és Piligrinnek a pápához irt levele Kollárnál olvastatik e czimü munkában: Histor. Diplomat. jur. patronat. Apostolicor. regum Hung. lib. 1. cap. 3.

[2]) Chartuit. vita S. Step. pag. 417. apud Schwandtner hol e szavakat: „Canonica electione creatum" olvassuk.

[3]) Chartuit, ugyannott.

[4]) Chartuit, ugyanott.

intézett jelen nyilatkozatából kitetszik: „Tudomására adjuk „Szentségednek [1]), hogy Isten törvénye alá bocsátván ma„gunkat, s azt megtartani kivánván, azon püspökök be„avatását, melyet eldödeink gyakoroltak, Szentséged meg„intése következtében elbocsátjuk, s mind attól, miben „ilyes választások eddig az egyházi szabályokkal ellenkez„tek, Isten akaratához képest magunkat ezentúl megtar„tóztatjuk." Hogy azonban az esztergomi érseket a káptalan és az érsekséghez tartozó segédpüspökök (Suffraganei), a megyés püspököket pedig az illetékes káptalanok a romai pápa megerösitése mellett is választották, onnét világlik ki, mivel Ugrin esztergomi érsek halála után az esztergomi káptalan II. András király engedelménél fogva eleve János kalocsai érseket választotta. Noha pedig az esztergomi érsekséghez tartozó nyitrai, pécsi, váczi s veszprémi segédpüspökök azon okból, hogy a káptalan öket a választáshoz ősi joguknál fogva meg nem hitta, e választás ellen óvást tettek, s a káptalan annak következtében a nyitrai püspök hozzá járultával Kálánt pécsi püspököt az előbbinek helyébe választotta, mindamellett a romai szent szék Jánost, ki első helyen választatott, megerösitette [2]). Hogy pedig a káptalanok püspökeiket választották, bizonyitják azon tények, melyekhez képest a györi káptalan 1243. évben Benedek váradi püspököt megyéje fönökének [3]), a kalocsai káptalan pedig Benedek fejérvári préspostot püspökének a király beegyezése, s a pápa megerösitése mellett választották [4]). Ámbár e választások királyaink befolyása mellett

[1]) Kollár Histor. Diplom. juris patronat. Hungariae regum pag. 114. Katona Histor. Crit. reg. Hung. Tom. 3. pag. 220. Koller Histor. Episcop. Quinque Eccl. Tom. 1. pag. 184.

[2]) Kollár ugyanott. Koller idéz. munkáj. 1. köt. 319. lap. Katona idéz. munk. 4. köt. 770. lap.

[3]) Péterfy Conc. Hungar. part. 1. pag. 70. Kollár idéz. munk. 154. lap.

[4]) Kollár s Péterfy ugyanott.

történtek, azonban IV. László (kún) király az ország ügyeivel nem gondolván, s tulajdon jogait is elhanyagolván, magok a káptalanok magasb befolyás nélkül is kénytettek püspökeiket választani. Azért történt, hogy Benedek esztergomi érsek meghalálozván, s az esztergomi káptalan a megürült érsekséget külön választással betöltvén, Miklós pápa azt meg nem erősitette, sőt a választást megsemmisitvén, Fülöp fermoi püspök s apostoli követ által Lodomert nagyváradi püspököt nemzetsége, tudománya, s buzgósága tekinteténél fogva legméltóbb férfiut 1279-iki budai zsinat alkalmával az esztergomi székre emelte [1]). Ez s több ilyes esetek [2]) azt vonták magok után, hogy a romai pápák e korszak vége felé több püspököket honunkban kinevezvén, az ugy nevezett pápai fentartásokat (reservationes papales) egy ideig nálunk is gyakorolták annál inkább, minthogy azokkal más tartományokban is a körülményektől kénytetve éltek, s fejedelmeink magok is egy ideig azokba beléegyeztek. Lásd Raynald Annal. Eccles. ad an. 1278. Kollár Histor. diplom. juris patron. reg. Hungar. Tom. 6. pag. 778. Szvorényi amaenit. Histor Eccles. fasc. 6. num. 1. pag. 1—29.

52. §. *A posonyi prépostság s káptalan eredete.*

Ámbár a posonyi prépostság s káptalan eredetét eddig teljes valósággal kisem kutatta ki, minthogy azonban többen az irók közül abba megegyeznek, hogy szent István király előtt keletkezett [3]), nagyon valószinü, sőt igaznak lehet állitani, hogy azt Piligrin paszaui érsek 974. év körül Gejza vezér alatt alapitotta, tudnillik akkor, midőn VII.

[1]) Raynald Annal. Eccl. ad an. 1278. Kollár Histor. diplom. patron. pag. 174. Katona Histor. Crit. reg. Hungar. Tom. 6. pag. 778. Pray Specim. Hier. Eccles. Hung. part. 2. pag. 185.
[2]) Episcopatus Nitriens. memoria de anno 1835. Poson. pag. 102.
[3]) Ugyanott.

Benedek pápa Piligrint paszaui érseknek erősitve, az avarok, moravok, (Avaria, Moravia) s más alsó Pannonia tartományait lelkileg reája bizta, őt felhatalmazván, hogy nevében papokat s püspököket azon tartományokba helyeztessen, s a nemzetekből is tökélyes népet készitsen az urnak [1]). Ilyetén prépostság s káptalan alapitására pedig annál nagyobb szükség volt akkor, minthogy már Gejza alatt a megtért s keresztelt kitünőbb s nemes magyarok száma öt ezerre ment fel [2]). S ámbár történeti adatokkal meg nem bizonyithatjuk, mindazáltal alig kétkedhetni, hogy azon szerzetes férfiak, kik Piligrin püspök által magyar földre küldettek, s kik általa is mint a tanitásban alkalmatos férfiak emlittetnek, a magyarokat nemzeti nyelven oktatták. Vagy remélhettek e valami szerencsés eredményt a keresztény vallásnak idegen ajkon előadásából oly nemzet közt, mely egyedül fegyverrel foglalkozott, ha azt saját nyelvén meg nem szólitották volna? E megtért magyarokat tehát, kiknek száma naponkint növekedett, valamint az e tájban lakó keresztény tótok sokaságát, mely szinte nagy volt, szellemi igazgatás s lelki vigasztalás nélkül nem hagyhatta. Ennél fogva Piligrin paszaui érsek valamint több püspökséget (15. §.), ugy a posonyi prépostságot s káptalant alapitá azon meghagyással, hogy annak prépostja püspökei törvényhatósággal ellátva, azon vidéket, melyet ma nemes Posony megye környez, mint apostoli helytartó kormányozza, s kanonokai által azt a keresztény vallásban oktatván, lelkileg igazgassa. E püspöki törvényhatóságát a prépost addig birta, mig III. Honor pápa 1221. évben a káptalant a posonyi várból, hol az előtt létezett, s alapittatott, a városba vitette át, s a prépostot káptalanával együtt az esz-

[1]) Bened. VII. papae Epistolae ad Piligrin. passav. metropol. apud Salagium de statu Eccles. Pannon. lib. IV. Cap. II. pag. 193. Quinque Eccles. 1780.

[2]) Ugyanott 199. s köv. lap. Piligrin levele VII. Bened. pápához.

tergomi érsek hatósága alá rendelte. Meghagyta mindazáltal őt azon elöjogban, hogy káptalanának nemcsak fönöke, hanem egyháznagya (praelatus), s a posonyi kerület föesperese maradjon *). Szent Márton templomát pedig, vagyis a társas káptalan egyházát, szent István király épiteni kezdette, s azt szent László király végezte. Azonban a szentély felsö részét, mely az idö vas fogai által kárt vallott, Mátyás király Schomberg György posonyi prépost munkássága által kijavitatta s felékesitette; a torony pedig mely zivatar alkalmával több izben leégett, idövel uj alakot vön magára. Azon jeles szépségü kápolnát pedig, melyben alamizsnás szent János teste az oltár felett nyugszik, gróf Eszterházy Imre esztergomi érsek s országunk áldora a 18. században ahoz épittette [1]) **). Az egyház régiségéröl értekeznek Bel Notit. vet. et nov. Hungar. Tom. 1. pag. 582. és Episcopat. Nitriens. ejusque praesulum memor. Posonii 1835. pag. 90. 102. Fessler Geschicht. der Ungern I. B. II. Buch. 686. und die folg. S.

*) A posonyi prépostság többi jogai közé az is tartozott hajdan, hogy annak birtokosa egyszersmind az esztergomi érsek helyettese volt [2]); Posony városa ujdan választott lelkészét megerősitette [3]); sőt maga nevezhetett egyéneket a megürült posonyi kanonokságra [4]). A posonyi káptalan és Paska nevü prépostja azon személyes érdemek miatt, melyeknél fogva az emlitett prépost mint kún László király követje a Rudolf császár közötti frigy megujitásában Ottokár csehkirálynál hatós érdeménynyel buzgólkodott. 1280. évben Oblincs és Flanczendorf pusztákkal adományoztatott meg.

**) Alamizsnás sz. János Cyprusban, hol atyja Epifán a sziget kormányzója volt, született. Atyja példáját követve vagyonának nagyobb részét a szegények közt osztván, s kórházakat, templomokat s más közhasznu épületeket emeltetvén, jótékonysága által annyira megkedveltetett, hogy a nép őt Phocas császártól 608. év-

---

[1]) Bel Math. Notit. vet. et nov. Hungar. Tom. 1. pag. 583 et seq. III. korsz. 6. §.

[2]) Diplomata originalia in Archiv. Cap. Poson. de an. 1478. és 1488. ab Archiepiscop. dat. Caps. A. Nro 1. 2.

[3]) Diplom. Math. reg. de an. 1479. ibid. Nro 5.

[4]) Pray Hierarch. Eccl. part. 1. pag. 72.

ben alexandriai patriarkának neveztetni kérte. E nagy s fontos hivatalban élete utólsó perczéig a hit terjesztése, szegények ápolgatása s minden jónak terjesztésében annyi buzgósággal müködött, hogy idővel a szentek közé soroztatott. Épen maradt tetemeivel a török császár Konstantinápoly bevétele után Hunyadi Mátyás magyar királynak kedveskedett. Azokat a hivek a mohácsi ütközetig Budán tisztelték. Azóta pedig Posonyban, szent Márton egyháza érintett kápolnájában mint a káptalan védszentjének ereklyéi januarhó 23-án s nyolczada alatt isteni tisztelettel megünnepeltetnek.

53. §. *A káptalanok szaporodása.*

Hogy apostoli királyaink minden püspökségben káptalant mind a püspök természetes tanácsát s segédét alapitották, a mondottakból tudjuk. Továbbá valamint más tartományokban a káptalanok eleve a püspökséggel közös javakból élvén, csak későbben elkülönözött birtokhoz jutottak, ugy honunkban is a püspökök káptalanaikat, papjaikat, s növendékeik házát saját birtokukból tartották el, mig későbbi időkben azoknak is külön javakat részint saját birtokukból, részint más adományokból [2]) szerzettek (20—35). Mire annál könnyebben hajlottak honunk püspökei, mivel azt más tartományokban, például Német, Frankhonban s másutt is tapasztalták, hol tudnillik a XI. század óta némely káptalanok régi fegyelmöktől, azaz közös élettől eltávozván, jövedelmeiket magok közt osztották, s külön lakásokban tartózkodván, püspökeiktől külön testületet képezni kezdettek. Ez ujitásból a székes egyházi s szabályzott kanonokok közti különbség keletkezett: midőn tudnillik ez ujitás által a káptalanok ősi szerkezete, s fegyelme szenvedvén, azt a pápák visszaállitani törekedtek, s nekik közös életet ismételten javasoltak. A szent Quentini káptalan első volt, ki chartresi Ivo prépostjának közbejárása, s buzgósága által 1078. évben magát a régi közös és szerzetes szabályossághoz hasonló életet elválalására biratni en-

[1]) Köz Egyház történeteink 212. 213. s követ. lap. 16. §.

gedte [1]). Minthogy pedig többen e példát követték, s mások az uj szerkezet, azaz a külön élet mellett maradtak, ezek székes egyházi, amazok pedig szabályzott kanonokoknak neveztettek. Ilyenek hazánkban is találtatnak, például Jászón, Csornán, s másutt, kikről későbben szólandunk. Mi továbbá a káptalanok szaporodását illeti, minthogy idővel az egyháziak száma növekedvén, a székes város papjai mindnyájan a püspök tanácsához, vagyis a székes káptalanhoz nem csatoltathattak, a kanonokok intézete kisebb helyekre vitetvén át, társas káptalanok keletkeztek, melyekről itten szólani szándokunk. Legrégiebb káptalannak a posonyi tartandó (52. §.). Tudós Pray annak alapittatását szent László királynak tulajdonitja [2]), de állitásának semmi fontos alapját elő nem hozván, véleményében nem osztozhatom, hanem annak alapittatását inkább Piligrin paszaui érseknek, valamint az idézett §-ban érintém, tulajdonitom, ki a pápa meghagyása következtében honunkban a vallást terjesztvén, s több püspökséget felállitván, a posonyi káptalant prépostjával együtt alapitotta. Noha azonban a posonyi káptalan eredetére nézve, minden magyarhoni káptalant megelőzi, míndamellett a fejérvári azon tekintetből, hogy szent István e várost lakhelyül választotta, hazánk szent koronája ottan tartatott [3]), királyaink, s királynéink szent Istvánt, s nejét, kik Esztergomban megkoronáztattak, s kevés másokat kivéve, Fejérvárott honunk szent koronájával feldiszittettek, ugyanott eltakarittattak [4]), a posonyinál nagyobb figyelmet gerjesztett, s azt már szent István király különös kedvezésekkel felruházta. Például ottan

---

[1]) Sigebert. Gemblacens. de scriptorib. eccles. cap. 167. Frontonis vita Ivonis 4. Tom. Ejus Epist. et dissert. pag. 190. item Acta SS. et Mart. mens. Maji Tom. 5. pag. 247.

[2]) Specim. Hierarch. Eccles. Hungar. part. 1. pag. 6. ad finem.

[3]) Katona Histor. Crit. reg. Hung. Tom. IV. pag. 531. Pray Annal. reg. Hung. part. 1. pag. 183.

[4]) Chartuit. vita S. Emerici apud Schvandtner pag. 425.

roppant egyházat állitott fel, azt mindennemű butorok, arany, s ezüst edények, kelyhek, s más szerekkel, festészet s képekkel, Gizela királyné pedig diszöltönyekkel *) [1]), arany keresztek, gyémántok, s más ékszerekkel feldiszitette [2]) Továbbá a roppant egyházat sz. Gellért csanádi püspök által ékes szónoklat mellett beavattatta, saját kápolnájának vallotta s különös kiváltságokkal ellátta söt káptalanával együtt a püspökök hatóságából kivette, nem tagadván mindamellett az esztergomi érsek régi jogát, melynél fogva ő mint országunk egyházi főnöke minden egyházi és szerzetes személyek felett rendelkezhetik [3]). A fejérvári káptalan továbbá naponkint ujabb kedvezésekkel lőn kitüntetve, midőn szent István utódai azt törvényes hitelesség s pecséttel megajándékozták [4]), s IV. László király 1278. évben nagy Ottokár csehkirályt meggyőzvén, minden attól elfoglalt czimerek, s lobogókat annak egyházába felfüggesztette [5]).

Fejérvárott az emlitett egyházon s káptalanon kivül léteztek még sz. Imre herczeg, sz. Péter, s sz. Miklósról nevezett egyházok. Az elsőt Eufrosina III. Béla király anyja, ki azon tisztelet jeléül, melylyel szent Imre herczeg iránt viseltetett annak tiszteletére épittetvén, ugyanottan káptalant, s egyházat is alapitott [6]), melyet Erzsébet nagy Lajos király anyja gazdagon megdijazott [7]). A második egyház alkotóját több egymástól különböző vélemények között nehéz meghatározni, annyi bizonyos, hogy IV. Béla király ugyanazon egyházat felszenteltette, a melyben meg is koronáztatott [8]). Némely irók azt állitják, hogy ottan káptalan is létezett [9]), de mások azt tagadóba veszik. A harmadik, azaz sz. Miklós egyházáról, könnyen véleked-

---

[1]) Chartuit. vita S. Steph. ibidem pag. 425.
[2]) Chartuit. ugyanott pag. 418.
[3]) Egyházi jogunk magyar kiad. I. köt. 258. §. 320—335. III. Latin kiadás 270. §. Szvorényi amoenit. Hist. Eccl. fase 5. §. 7. 9. 10. 11. 12.
[4]) Szegedi in Cerograph. Hungar. pag. 98.
[5]) Simon de Kéza pag. 132. edit. II.
[6]) Pray dissert. de S. Emerico pag. 79.
[7]) Schmitt Episcop. Agriens. tom. 1. pag. 337.
[8]) Chronic. part. 2. cap. 74.
[9]) Ungaria suis cum regibus compendio data §. 2. num. 37.

hetnék valaki, hogy a hasonló nevü káptalan mellett létezett, minthogy számos régi oklevelekben a külvárosi székesfejérvári prépostság is emlittetik, azonban kétséget nem szenved, hogy az érintett prépostság s annak birtokasa a belső városi társas káptalanhoz tartozott (1498. évi 20. t. czikk).

*) Azon képekkel s himzett felirásokkal ékesitett szent pallást, melylyel királyaink koronáztatásuk alkalmával 1848. év előtt feldiszittetni szoktak vala, szinte Gizela jámbor királyné kezeiből keletkezett. Mi annak ritka vallásosságát, gyengéd érzelmü isten tiszteletét, s szilárd női jámborságát jellemzi. Lásd Szvorényi idézett munka 89—95. lap.

§. 54. *A többi társas káptalanok.*

Honunk többi társas káptalanai közül ezek voltak a nevezetesbek: 1) a budai, melyet szent István király Ó-Budán 1022. évben alakitani, diszöltönyök, s ingatlan javakkal bőven ellátni kezdett, de munkáját bé nem fejezhetvén, azt csak szent László király végezhette el [1]), mit oly bőkezüleg véghez hajtott, hogy annak szent Péter s szent Pálról nevezett egyházát II. András király nem máskép mint szép egyház nevével illette [2]). Hogy azonban e roppant épület részint a tatárok, részint az időnek mindent emésztő foga által elpusztult, már onnét is tetszik ki, mivel Erzsébet nagy Lajos király anyja 1355. évben ugyanott a prépost s kanonokok számára uj egyházat épitetett [3]). E káptalan törvényes hitelesség s pecséttel birt [4]). 2) a csanádi. E megyében két társas káptalan nyomára akadunk, tudnillik az egyik szent Üdvözitőnk czimével régi Csanád városában, a másik pedig orodi káptalan neve alatt mai Arad városában alapittatott. Amannak emlékét leljük, midőn V. Márton pápáról olvas-

[1]) Turoczi Chronicon part. II. cap. 31. Ranzoni Epis. rer. Hungar. in die 8. Bonfin. dec. 2. lib. 1. Inchoffer annal. Eccles. Hung. pag. 328.
[2]) Schmitth. in Episcop. Agriens. Tom. 1. pag. 193.
[3]) Müller in Epitom. viciss. et rer. memorab. de liber. reg. ac metrop. urbe Budens. pag. 11.
[4]) Schier Buda sacra pag. 118.

suk, hegy Csanády Jánost 1424. évben hasonnevü társas káptalan prépostját erdélyi [1]), a következő évben pedig Lőrincz ugyan azon társas káptalan prépostját csanádi püspöknek erősité [2]). Ambár az orodi sz. Márton püspök czime alatt keletkezett káptalan eredetéről keveset tudunk, mindamellett emlékét már II. András király 1206. évi oklevelében leljük, ki annak Godfrid nevü prépostját, mint korlátnokát elősorozza [3]). E káptalan az esztergomi érsek hatósága alá tartozván, több püspököt adott a magyar egyháznak, s számos főhivatalnokot az országnak [4]). 3) Esztergomban több társas káptalan létezett, ugymint I. az, mely szent Tamás vértanuról neveztetett, s némely irók szerint szent István király által alapittatott. E káptalan prépostja egyszersmind esztergomi kanonok volt [5]). II. a zöldmezei szent Györgyről nevezett káptalan, melyet szinte szent István király alapitván, gazdagon ellátott. Tagjainak száma volt egy prépost s négy kanonok. E káptalan részint a tatárok, részint Trencséni Máté berohanásai által majd egészen elpusztulván, Telegdi esztergomi érsek által négy kanonok s tetemes birtokkal megbővitve, 1337. évben helyeztetett vissza [6]), uj szabályokkal ellátva. III. a szent István első vértanuról nevezett káptalan, melyet Fülöp esztergomi érsek 1272. évben alapitván, szinte javakkal ellátott. Eleve egy prépost s 12. kanonokból állott, de későbben hatra szállittatott le [7]). IV. Esztergom főmegyéhez tartozott a szepesi társas káptalan. Ennek régiségéről nem kételkedhetik senki. Azonban levél-

---

[1]) Pray specim. Hierarch. Hung. part. 2. pag. 266.
[2]) Batthyányi Series Episcop. Csanád. pag. 88.
[3]) Katona Histor. Crit. regn. Hungar. Tom. V. pag. 34.
[4]) Szvorényi amaenit. Hist. Eccl. Hung. fasc. 5. pag. 216.
[5]) Péterfy part. 2. pag. 267.
[6]) Szvorényi Amaenitat. Historiae Eccles. Hungar. fasc. 5. §. 46. pag. 244. et seq.
[7]) Pray Specim. Hierarch. Eccles. Hungar. part. 1. pag. 3. Szvorényi ugyanott 247. lap.

tára minden oklevelekkel együtt a tatárok alatt elpusztulván azt okmányok hiánya miatt sz. István királytól származtatni siker nélküli vállalat, ámbár nem tagadjuk, miszerint a káptalan a 13. században oly virágzásban létezett, hogy Muthmer prépost annak több ingatlan javakat végrendeletileg hagyott [1]). Lukács prépost 1282-ben a káptalant hat kanonokkal szaporitotta. Bertalan prépost Zeek nevü birtoknak felét annak hagyta [2]). 4) a kalocsai társas káptalanok közül szent Lőrinczről nevezettet emlitjük, melynek lakása Haj nevü helység volt. Ennek prépostja Hosmund egyike volt azok közül, kiket a kalocsai megye azon vitának eldöntésére, mely 1211. évben a kalocsai s esztergomi érsekek a király megkoronáztatása felett keletkezett, megválasztott [3]). E káptalan eredetéről, s régiebb körülményeiről oklevelek hiánya mellett többet nem emlithetünk. 5) a pécsi melyről e korszakban szinte okmányok hiánya miatt nem emlithetünk mást, mint hogy a pécsi várban helyeztetve, s egyháza keresztelő szent János emlékének szentelve volt. 6) a posegai, melyet Berthold előbb kalocsai érsek, később pedig aquilejai patriarka, a 13. század közepe körül Posega városa szomszédságában alapitott. E káptalan a pécsi megyéhez tartozott, míg a zágrábihoz nem csatoltatott [4]), s törvényes hitelesség birtokában volt [5]). 7) a szebeni káptalan, mely Erdély több társas káptalanai közül legjelesb volt. Ez a milkói püspökség körében létezvén egy prépost s 24 kanonokból állott, s III. Béla király s a pápa beleegyezése mellett 1191. évben az erdélyi szászok által alapitta

---

[1]) Codex diplom. Tom. V. vol. III. pag. 106.

[2]) Codex diplom. Georgii Fejér Tom. V. vol. III. pag. 273.

[3]) Pray Specim. Hier. part. 1. pag. 121. Koller Episcop. Quinque Eccles. Histor. Tom. 1. pag. 336.

[4]) Koller Histor. Episcop. Quinque Eccles. Tom. III. pag. 339. et seq.

[5]) Ugyanott pag. 213.

tott. Kiváltva lévén e káptalan a megyei hatóság alól, az esztergomi érsek, mint minden kiváltottak közbirájának [1]) hatósága alá tartozott, s miután a milkói püspökség IV. Béla király alatt a tatárok által elpusztult volna, a szebeni prépost annak némi jogait elnyervén, ugyan azon érsek helytartójává neveztetett [2]). Söt fényes királyi hivatalokat például kancellárságot mind az elött, mind késöbb viselt [3]). 8) a titeli káptalan, mely a Tisza torkolatához közel fekvő s máig ottan létező helyen alapitva, már a 13. században, minthogy annak tagjai kitünö egyházi s országlati hivatalokat viseltek, s a köz szükségre számos fegyvereseket állitottak fel, jeles volt [4]). Annak alapitóját azonban ki nem kutathatjuk. 9) a váradi, mely szinte ugy mint a székes káptalan a boldogságos szüzröl neveztetett. Annak prépostja egyszersmind a székes káptalan tagja volt. 10) Veszprém megyében szinte társas káptalan létezett, tudnillik a hantai, melynek egyháza szent Mihály föangyal tiszteletére szentelve, prépostja pedig különféle megbizatásokkal például, apostoli dézma beszedésével felruháztatott [5]). 11) a csaszmai, mely II. István zágrábi püspöknek a hasonnevü várossal együtt köszöni létét (33. §.). A püspök tudnillik gyarmatot szállitván oda annak részére templomot épitetett, késöbben pedig a hivek száma gyarapodván, 1232. évben prépostságot s 12 tagból álló káptalant alapitott, s annak Byenik, emennek pedig Csazma Vadicha birtokot, a monoszlói tizedet, erdöket s szöllöket ajándékozott, a prépost kinevez-

[1]) Egyházi jogunk magyar kiadása 1. köt. 258. §. 320. s köv. lap. Szvorényi amaenit. Hist. Eccles 177. lap.
[2]) Haner Georg. in Histor. Eccles. Transilv. pag. 115.
[3]) Katona Histor. Crit. Hungar. Tom. 4. pag. 609. 616. Kerchelich hist. Episcop. Zagrab. pag. 314. Schmitth. Epis. Agriens. Tom. 1. pag. 108. Wagner annal. Scepus. part. 1. pag. 309.
[4]) Corpus. Jur. Hung. 1498. art. 2.
[5]) Pray Specim. Hierar. Eccl. Hung. part. 1. pag. 263. part. 2. pag. 354. Kerchelich Episcop. Zagrab. pag. 186.

tetését magának fentartva [1]). E káptalan a többi közt Cozolin nevü földet Pétertől, Borsnak fiától vette meg [2]).

Az idézett társas káptalanokon kivül e korszakból még emlékezetre méltók: 1) a dömösi, mely Esztergom mellett szent Margita emlékének Álmos II. Gejza király fia által 1107. évben ugyan ottan egy prépost s 12 kanonokkal alapittatott [3]). 2) a popóczi, melyet Margita a Nádasdyak ivadéka s Magyar Pál özvegye 1365. évben egy prépost s 4 kanonok alapitása mellett felálitott [4]).

55. §. *Apátságok alapittatása.*

Nem csak káptalanok, hanem apátságok is alapultak e korszakban, midőn tudnillik szent István király utódai, s az ország hatalmasai nagylelküséggel áldoztak az egyház magasztalására, midőn buzgólkodó szerzetes hitterjesztők sikeres eljárását tapasztalva, azoknak részint megholt szüleik s rokonaik, részint saját lelkök üdveért, s bünbocsánat elnyeréseért ingó s ingatlan birtokukat ajándékozták, s az által nem csak a szerzeteket felsegitették, hanem az egész táj, söt a hazának jólétét is elömozditották. Mert igy emelkedtek egyházak, s tanodák a hivek számára, a szükölködők pedig enyhelyet, s táplálékot találtak. Igy miveltettek ki, s hasznosokká tétettek a hazának több részei, midőn a szerzetesek ingoványokat kiszáritván, s rengeteg erdőket kiirtván, a földmivelést és ipart elömozditották, s az éghajlatot. s lakósokat szelidebekké tették. Ez volt több apátságok s kolostorok eredete. Igy keletkezett 1) szent Péter s Pál tatai apátsága, melyet Deodát sz. István nevelője (kit a király közönségesen tatának neveze) alapitván [5]) a kolostor, s a hely nevét származtatta. 2) a saári kolostor,

---

[1]) Kerchelich ugyanott pag. 84.
[2]) Kerchelich 128. lap.
[3]) Katona Historia Crit. Hung. Tom. 3. pag. 225.
[4]) Timon in epitome rer. Hungar. ad an. 1365.
[5]) Ritius de reb. Hung. lib. 1.

melyet Samuel Aba alapitott, s némely irók szerint ottan eltakarittatott[1]). 3) a tihanyi apátság, melynek alapitója I. András király volt 1055. évben[2]). 4) szent Dömötör apátsága, melyet Rado nádor 1057. évben alapitott a pécsi megyében[3]). 5) Szent Jakab szilasi apátsága Ottó somogyi gróftól 1061. évben[4]). 6) a Garan melléki apátság 1075. évben Gejza király által[5]). 7) szent Job apátsága, melyet sz. László király alapitott. Ennek indoka volt az, hogy Mercurius, Katapan székesfehérvári prépost atyja, szent István jobb kezét 1083. évben, midőn emez a Szentek közé soroztatott, magával azon helyre vitte, mely róla máig szent Jobbnak neveztetik. Mert szent László király erről értesülvén, az ország nagyai kiséretében a szent kéz tiszteletére sietett, s ottan templomot épitvén, apátságot alapitott, melyet Álmos herczeg folytatván mindennel tökélyesen ellátott[6]). Ezek példáját az utóbb kor is követvén, mind a világiak, mind az egyháziak közül találtattak jótévők, kik más szent intézeteket például a cisztercziek, domokosiak, ferencziek s egyébb szerzeteseket pártfogolták. Ezekről másutt szólandunk.

II. FEJEZET.

A tudományok állapotja.

56. §. *Népiskolák.*

Szent István király a volt alkotmányunk alapitója bölcsen látván át, hogy honunk boldogságát tudományi intézetek leghatósban segithetik elő, azokra legelsőbben is forditotta gondjait, s az egyházak, fárák s kolostorokkal együtt

---

[1]) Keza de origin. et gest. Hungar. pag. 54.
[2]) Codex diplom. Georgii Fejér Tom. 1. pag. 147.
[3]) Koller Histor. Episcop. Quinque Eccles. Tom. 1. pag. 147.
[4]) Codex diplomat. Tom. 1. pag. 398.
[5]) Codex diplom. Tom. 1. pag. 428.
[6]) Kerchelich Histor. Episcop. Zágráb. pag. 217.

a nép számára tanodákat is állittatott fel. E bölcs gondoskodásánál fogva honunkban népiskolák keletkeztek. Ezekben eleve a lelkészek s szerzetesek oktatást adtak, kik az egész környékből a mezei ifjuságot összecsőditve azt nagy gonddal tanitgaták. Későbben pedig kiképzett tanitványaink által az oktatásban segitséget nyerve ezekre bizák az oktatást maguknak a felügyelést s vezényletet fentartva. A püspökök s kolostorok főnökei a bölcs király nemes szándokát erősen pártolták annál inkább, minthogy II. Sylvester pápa is őket szóval s tettel arra buzditotta. E nagylelkü s tudományu pápa számos tanodákat felállittatván, s az egész kereszténység püspökeit példája követésére felszólitván tettel mutatta, miképp kelljen buzgólkodniok a püspököknek a közjó előmozditásában. Az ilyes vidéki tanodákban az oktatás eleve parányi volt ugyan, de mindazáltal a falusi s mezei szétszórt ifjuságra nézve igen üdvös, sőt nélkülözhetlen volt, mert azt szent vallásunk ágazatai, imádság, olvasás, irás és számolásra tanitgatta. A lelkészek s szerzetesek munkásságát az apáczák 87 s. k. §. kik a nőnemi ifjuságot minden tehetségök feszitésével oktaták, s vezérlék, szerencsés sikerrel elősegittették.

57. §. *A közép tanodák.*

Szent István király némelykor Fejérvárott is lakván, ugyan ott a káptalannal együtt középtanodát (gymnasium) alapitott s igy a fejérvári intézet honunk első középtanodája volt. A buzgó fejedelem e tanodába magyar tanitókban még akkor szükölködvén a haza, német oktatókat alkalmazott, kik rövid idő alatt oly szerencsés állapotra emelték az intézetet, hogy még kormánya alatt a leghiresbek közé számitva, országunk többi tanodáit kiképzett tanitókkal ellátta. A tanoda pedig későbben is szerencsésen virágzott, sőt emelkedett, midőn III. Incze pápa 1216. évi oklevelében a székes fehérvári káptalan egyik tagját iskolai kanonoknak ne-

vezte [1]). Országunk püspökei a buzgó király példáját követvén, csak hamar a 2-ik középtanoda keletkezett Csanádon. Erről szent Gellért csanádi püspök életleirója tanuságot tesz, emlitvén a többi közt, hogy egy nap 30 megtért ujoncz Gellért püspökhez jövén előtte esedeztek, miszerint fiaikat szükséges oktatás és neveltetés végett a csanádi tanodába fogadná fel. Ezt megértvén a püspök az ajánlott ifjakat Walther szerzetesre bizván s külön házat számukra rendelvén, őket a szükséges tanokba s zenébe avattatá. Mit látván a nemesség s az ország nagyai fiaikat szinte oda adák, kik a szép müvek s tudományokban oktatva, részint kanonokul szent György monostorában, vagy lelkészekül a hivek számára felszenteltettek, részint közhivatalokra alkalmaztattak. Gellért püspök a szerzetesekre, a szegényebb tanulókra, sőt az idegenekre is gondját forditván, mindnyáját nevelteté s oly gondosan tanittatá, hogy az éj is nappallá tétetnék. Szaporodván idővel a tanulók száma a buzgó püspök Walther tanitónak segitségére Fejérvárról Imre segédet hozatott. Ennek eredménye az lön, hogy a dunántuli részekről is egybegyült ifjakat tanitatá, őket idővel szinte a hivek szolgálatára alkalmaztatván. Ezekből mind a csanádi tanoda jelentőségét, mind sz. Gellért püspök buzgóságát érhetjük [2]). A harmadik középtanoda volt a pécsi. Ezt Bonipert első pécsi püspök nyittatta meg. Miszerint pedig annál nagyobb sikerrel folyhasson az oktatás, Hilduint küldötte Frankhonba Fulbert carnoti püspökhöz Priscinian munkáját kérendőt, melyet megnyervén Hilduin visszatért honába s azt a pécsi középtanodában szerencsés sikerrel előadta [3]). A negyedik vala az esztergomi, mely kezdetétől fogva állan-

[1]) Codex dipl. Georg. Fejér Tom. 3. vol. 2. pag. 228. s a k.
[2]) Batthyányi episcop. Trans. de actis et script. Divi Gerard. pag. 328—333.
[3]) Pray Specim. Hierarch. Eccles. Hung. part. 1. pag. 155. Koller episcop. 5 Eccles. Tom. 1. pag. 14.

dóan virágzott. 1205. évben Ambrus [1]), 1210-ben Jakab kanonokok voltak igazgatói [2]), 1272-ben pedig Sixtus kanonokról olvassuk, hogy az intézetet a tanitók munkálata mellett vezérlette [3]). Az ötödik vala a győri, mely egykorban nyerte kezdetét a káptalannal. A hatodik a budai, mely valószinüleg sz. László király alatt ált fel. A hetedig a tapolczai Miskolcz mellett, mely még a 13. században is virágzott.

E középtanodák tárgyai a szabad müvészetek (artes liberales) voltak. Ezek köréhez tartoztak 1) A grammatika, mely nyelvtanon kivül a metrikát vagyis a latin költészetet, s a hittant foglalta magában. Ez osztályban az egyházi éneket s liturgiát is megismertették. 2) A rhetorika, mely hitszónokokat képezvén hallgatóit nemcsak alaki, hanem többnyire tárgyas, tudnillik jogi, erkölcsi, s történeti ismékkel megbarátkoztatta. 3) A dialektika, melyben a logika s Aristoteles kategoriái előadattak. Ez osztály vitázó gyakorlataira Hartvik szerint még szent István király is többször megjelent a szentmártoni tanodában. 4) Az arithmetika az időszámlálásra vonatkozva Boëthius után. 5) A zene, mely a kor tanultsága s miveltségéhez tartozván s mulhatlan kelléknek tekintetvén szinte Boëthius szerint tanittatott. 6) A földmérés. Ez azonban a mathesis s eszközök hiánya miatt még igen tökéletlen levén, a térmérést is csak hiányosan eszközölhette. 7) A csillagászat, mely alapul szolgált az időjárás és csillagjóslatnak. Hogy a tudományok köre ez időben több tárgyakra nem terjeszkedett, abban rejlik, mivel a tudományok közlönye egyedül a latin nyelv levén, s csak kisebb száma az embereknek a latin nyelvet birván, csak emezek szentelhették magokat a tudományokra. Hogy mindazáltal e korban a görög nyelv s görög tanulmányok némi ismerete is honunkban divatozott, már az mutatja, hogy sz. István király a veszprémi apáczák számára görög oklevelet adott, s más görög munkák a tanodákban megismertettek [4]). Sőt szent István, hogy a görög tudományokat nálunk is honosithassa, Rómában alapitott 12 kanonok s növendéken kivül vendégházakat épittetett a végből, miszerint a magyarok szállás és élelem-

---

[1]) Koller Episcop. V. Eccles. Hist. Tom. 1. pag. 322.

[2]) Pray Specim. H. E. Hungar. part. 1. pag. 123. Katona Hist. Crit. Hung. Tom. 5. pag. 6.

[3]) Codex diplom. G. Fejér Tom. V. vol. 1. pag. 275.

[4]) Anonym. Belae regis notar. in praefat. ad Histor. septem ducum Hung. Bibl. S. R. J. C. Teleky de Szék part. 2. Viennae 1796. pag. 4.

mel ellátva, magokat az ottan rendszeresen előadott görög s latin tudományokban kiképezhessék. Inchoffer Annal. Eccles. ad annum 1007.

58. §. *A felsőbb tanodák.*

Felsőbb tanodáknak neveztettek ilyes tudományi intézetek, melyekben azon ifjak oktatást nyertek, kik a fenmondott tárgyakon keresztül menvén, a hit s jogtudományban terjedelmesb kiképezést kaptak, s papokká felszenteltettek. Ezek hittani képezdéknek (studium theologicum) neveztettek. Ilyen volt 1-ször az esztergomi érsekség hittanodája. Valamint Esztergomban egy középtanoda e korban virágzott (57. §.), ugy szinte jó sikerrel haladott e fensőbb intézet is. Abban hajdan Adalbert kanonok s főesperes, ki az 1241. évi szerencsétlen sajói ütközetben a király oldala mellett elvérzett, szerencsésen müködvén, a növendékeket az egyházi törvényre tanitotta [1]. 2-szor az esztergomi ágostoniak hittani képezdéje, melynek fentartására Kún László király az esztergomi ágostoniakat birtokkal ellátta. 3-szor a szentmártoni monostoré, melyet sz. István király alapitott. Ez intézet a király különös pártfogása által kitüntetve tanitókat s téritőket nevelt. Söt annak köréből egy iró is, tudnillik Mór szentbenedeki tag került ki. Erről későbben szólandunk. 4-szer a győri domokosiak kolostoré, ez 1221. évben ált fel, s még Kún László alatt virágzott. Abban a domokosiak, kiknek tulajdona volt, oktatást adtak. Minthogy pedig e században több helyen szerzetek s kolostorok alapultak, bizonyosnak vehetjük fel azt is, hogy a domokosiak s pálasok felsőbb tanintézetei, melyekről későbben értekezendünk, e rendek kezdetével keletkeztek. Világos adatokat azonban csak a dömések intézeteiről olvashatunk a Margitlegendában s a rendi gyülések intéz-

[1]) Roger Carmen miserab. seu Historia destructionis Hungariae per Tartaros factae cap. 30.

kedéseiben. Mert e szerzet tapasztalván, hogy honunkban az eretnekség harapódzni kezd, az ellen mind a hiveket mind tagjait megóvni akarván, tanitókat minden klastromban rendelt, kik a bölcsészetet s a hittudományt rendesen előadva, nyilvános főbb tanulmányi intézetet képeztek. Lásd Toldy Ferencz a magyar nemzeti irodalom története 1. köt. 28. §.

59. §. *A veszprémi egyetem, s külföldi iskolázás.*

Hogy a haza a külföld irányában mitsem nélkülözzön, mi tudományos kiképeztetésére szükséges, a veszprémi egyetem életbe léptettetett. Nem állithátni ugyan minden kétség nélkül, hogy ez intézet szent István király által alapittatott, ha azonban a kor állapotját s szükségeit tekintetbe vesszük, alig mondhatni mást, mint hogy a szent királytól eredetét vette. — Mert Kún László 1276. évi oklevele igy hangzik: „Tudja mindenki, miszerint Veszprém városában azon időtől fogva, hogy Magyarországban Isten jóvoltából a katholika hit virágzik, a szabad mestersegek tanulmányai, melyek által az isteni parancsok is legvilágosabban magyaráztatnak meg, divatban vannak, s szintugy mint Párisban Francziaországban a tanitók kitünő tudománynyal fénylenek. A törvénytudomány pedig az ország jogai fentartására fő rangot foglal el“. Továbbá tudva vagyon az is, hogy a veszprémi tanoda mindjárt a hasonnevü püspökség felállittatásától kezdve a tanitók s tanulók számára nézve egyik volt a legneveztesbek közül. Mi szintén királyi eredetére mutat. De vólt-e ez egyetemnél egy hittudományi osztály? melynél a pályavégzett ifjak a hittudori koszorut megnyerhették, kételkedni lehet mert a pápák az akkor terjedő tévtanok s eretnekségektől tartván, a hittudori koszoru kiosztását egyedül azon intézeteknek engedték, melyek közelükben lévén, figyelmüket könnyen nem kerülhették el. Azonban a szabad művészetek s jogtudomány osztályai tanitók s tanulókkal ele-

gendően ellátva voltak. Ezt abból is kivehetni, hogy az emlitett király egy másnemü oklevele azt tanusitja, miszerint a jogosztályban, mely a romai s egyházi jogot is foglalta magában, s „Capitulum juris utriusque" neve alatt ismeretes, tizenöt tanár oktatást adott. Söt magok a hon fejedelmei is többnyire ez egyetem tagjaiból választották azon követeket, kiket fontosb ügyek eldöntése végett a pápához, császár, vagy más fejedelmekhez küldettek. Az egyetem hirét s becsét emelte azon a korra nézve nagyszerü könyvkincs is, mely abban létezett. Valóban csodálni lehet, hogy ily tetemes könyvek számát az idö vas foga, s az ország viszontagságai annyira pusztithatták-el, hogy más emlékök fen nem maradt, mint az azokról szóló történet szövege. A későbbi fejedelmek a hanyatlott intézetet felsegélni kivánták ugyan, de szándokuk elegendő költség hiányából nem sikerülvén, az egyetem belső zavarok által végkép elpusztult. Ámbár pedig a haza az emlitett tudományos intézeteknél fogva elegendő eszközökkel birt kimiveltetésére, mindazáltal felsőbb kiképezését csak a külföldön nyerhette. Ennek következtében a tehetősb tanulók tulajdon pénzen, a szegényebbek pedig a XIII. század vége felé Esztergomban keletkezett „Krisztus társasága" költségén külföldre költözvén, kiképeztetésöket ottan eszközölték. III. Bela óta, kinek hitvese Margit VII. Lajos Franczia király leánya volt, a magyar ifjuság Párisba csödült aleman nemzethez csatolva. Később Vicenza, Padua, Roma, de leginkább Bolognába, hol különösen a jogászat tanittatótt, költöztek. A mahomedanhitü izmaeliták papjai pedig Aleppoban szerezték kiképeztetésöket. Lásd Toldy a magyar nemzeti irodalom történetét. 1. köt. 29. §.

60. §. *Könyvek, könyvtárak.*

Hogy a középkor a miveltségben nagyobb haladást nem tehetett, oka volt a könyvek hiánya. Az ókor nagyszerü

könyvtárai az idő viszontagságai ugymint hadak, tüzvész, főkép a barbar népek kegyetlensége által pusztulván el, a könyvek annyira kevesbültek, hogy azok még a külföldön is csak méreg drága áron szereztethetők voltak. Hazánk püspökei megyebéli papjaikat mise- s szerkönyvekkel (Missale et Rituale) ellátották ugyan, de emezek, más tudományos eszközöket nélkülözvén, magas miveltségre nem emelkedhettek. Noha pedig szent István király az általa alapitott szerzeteseket könyvekkel nagylelküleg megajándékozta, s például a pécsváradi apátságnak 40 kötetet küldvén ez által az apátsági könyvtárnak alapját vetette, s noha e könyvek száma azon időre nézve nagy tekintetre méltó, mindamellett elegendő nem volt arra, hogy az emlitett szerzetesek azok által nagy tudományhoz juthattak volna. De nem is volt könnyü feladat a miveltség s tudományokra szükséges eszközöket megszerezni, mivel azokat eleve csak a külföldről hozatni lehetett. (57. §.) későbben a szerzetesek magukat munkák lemásolására szentelvén, a közlekedés a keresztes hadak, zarándoklások, utazások s kereskedések által elömozdittatván a tudományos eszközök is valamivel jobban szaporodtak. S valóban annak egyedül köszönhetni, hogy a veszprémi egyetem könyvtára kún László idejében három ezer márkra becsültetett [1]); hogy Pál veszprémi prépostnak saját könyvei ezer márkra becsültettek; hogy a káptalanban létező nagyszámu tudorok, valamint az egyetem tanitói szintén tetemes mennyiségü könyveket birtak. A könyvek száma azonban még mindig csekély maradt, s nagy volt azok ritkasága. Ez László esztergomi prépostnak fenlévő 1277. évi végintézetéből tetszik ki, hol könyveinek lajstroma olvastatik, scsak kevés munkából állot. Nem csoda tehát, hogy a könyvek árát s becsét is e korban magasra emelték. Innét megfogható, hogy Ugrón spalatroi

---

[1]) Kún László király 1276. évi oklevele.

érsek 1244-ben a szent irást oly magas áron fizette, hogy Gútkeledi Vid a csatári monostor kegyura, ki 1263-ban a monostor Bibliáját zsidónak zálogba adta, de e munka elveszvén, a monostort Somogy megyében fekvő másfél faluval kártalanitotta [1]). De ugyanazt tanusitja az emlitett esztergomi prépost végintézete is, melyben könyveit gyémántokkint elősorozta, s némelyeket hagyományozott. Annak szavai igy hangzanak: Item Bibliam meam et volumen meum, instituta, authenticum et 3 libros Codicis in uno volumine — Decretum cum adparatu Menardi; Digestum vetus infortiatum; Digestum novum; — Libri sententiarum; scholastica Istoria et Eremitarium, Item moralia Gregorii in uno volumine conplexa relinquo FF. Praedicatorum de conventu Strigoniensi; item Soliloquia Augustini cum multis libris ejusdem in uno volumine relinquo fratri Marcello, filio Marcelli. Item distinctiones Mauritii per alphabetum super dictionibus theologicis et psalterium glossatum FF. minoribus de Strigonio. Item distinctiones Mauritii Pauli cum adparatu incluso relinquo Magistro K. praeposito S. Thomae, item Summam Gofri di Magistro A. Praeposito Posoniensi sat. Codic. diplom. Tom. IV. vol. 2. pag. 410.

E kornak tudományos leleményei közé soroztathatik szent László füve, mely nevét szent László királytól, ki azt feltalálta, nyervén, azon erénynyel bir, hogy az abból készült szürle (Thea) a köveket eloszlatja, s ennél fogva avval a kő s porondban sinlőknek segithetni.

Valamint a külföldről tudjuk, ugy hazánkról sem mondhatunk mást, mint hogy az Árpádok kora alatt királyaink közül többen irni tudtak ugyan s a latin nyelvet értették, milyen vala szent István, fia szent Imre herczeg, Péter, Kálmán, ki könyvesnek neveztetett sat. de némelyek abban jártasok nem valának. A nagyok s nemesek pedig egyedül a vallás elemeivel, a törvény s a hazai történetekkel valamikép ismertettek meg házi papjaik által. Egyébiránt

---

[1]) Schwartner munkáiban Spiesz Aufklärungen in der Geschichte und Diplomatik Seite 261. es Cl. Batii de morbis Hungariae endemiis dissert.

a tudomány csak papoknál divatozott, ők tartottak szónoklatokat, ők tanitották a népet, ők viselték a hivatalokat, ügyvédeknek titkárok, s követeknek alkalmaztatva, ők fogalmazták a törvényeket s okleveleket. Addig mig szent István kormányozta az országot, a papság szépen haladott a tudományokban, de a későbbi harczos zavarok által annyira elvált dicső buzgóságától, hogy Kálmán királynak s a pápáknak azt szigoru törvényhozással ismét felébreszteni kellett. Ehez járulván a külföldi iskoláztatás oly jó eredmény mutatkozott országunkban, hogy a XIII. századnak már több tudós püspökei voltak. Ezek példáját a papok s szerzetesek követvén a miveltség s tudományok ismét haladni kezdettek.

61. §. A költészet.

Priscus Rhetor római iró hosszabb ideig Atila udvarában mulatván s mind Atila lelkületét, mind a hunok erkölcseit leirván a többi közt azon ebédet is lefesti, melyre a görög követek is meghivattak. Erről igy szól „Beesteledvén s az ételek elhordatván két scytha férfiu jelent meg Atila előtt, kik önkészitett verseket szavaltak, melyekben a király győzelmeit s hadi erényeit dicsőiték. A vendégek tekintete, s arczaik figyelemmel csüggtenek rajtok. Némelyek gyönyörködtek verseikben, mások lelkeit a harczok emlékezete emelé, végre kiknek testeiket az aggkor elgyengité, s tehetetlenné tette, könyekkel teltek el szemeik, minthogy harczi tüzök és vágyuk nyugodni volt kéntelen.“ Más alkalommal a király utbol visszatérvén őt egy nősereg leány által hangoztatott dicsénekek s dalokkal tiszteltette. Kár hogy Priscus mitsem jegyzett fel a dalok szövegéből, mi történeti tekintetből jelenleg igen érdekes volna. De a régi magyarok is az éneket s zenét igen kedvelték. Midőn ünnepeltek, lakomákat tartottak, áldozatokat nyilván vagy magán isteni tiszteletök alkalmával hoztak, azt ének, sip s czitarával végzék. Béla jegyzője igy emliti azt „Midőn Árpád Etele várába szerencsésen bémene, nagy vigsággal lakomázának naponként, s valamennyi hangmódok a czitarák és sipok édes zengései s a dalnokok énekei mellett

mulatoztak.“ Hasonlót jegyzett fel Eckhard német kronista lefestvén mikép vigadoztak a magyarok Helvetiában, midőn a szentgalli klastromot bévették, tudnillik tánczoltak s énekeltek fejedelmeik szine előtt. Az Istent énekkel dicsérék, a táltosok versekbe szólitották meg a népet s gyászdalokat énekeltek halottaik felett. Ezeket versekben többnyire véghez vivén a költészetet kedvelték, s mivelték. Miszerint azonban az ének egyhanguságát változtathassák, azt zenével kisérték. A hangszert, melyet használtak ez alkalommal, krónistaink czitarának, lyranak, a későbbi irók pedig hegedünek nevezték. E név alatt kétség kivül egy huros hangszert értenünk kell, de el nem határozhatni, valjon vonóval, ujjal, vagy billentyüvel játszatott-e. A jelenlegi hegedünek eredetét némelyek a keresztes hadak idejéből származtatják. Magok azonban az énekesek is hegedüseknek neveztettek. Lásd Toldy Magyarnemzeti irodal. Történ. 1. köt. 16. s 18. §.

62. §. *A képző müvészetek.*

A képző müvészetek a kedély kimiveltetésére különös hatással birván, a nép oktatásával együtt hazánkba hozattak. Ezek közé tartozik 1) az épitészet, ezt Géjza fejedelem alatt a németek, kiket a fejedelem külföldről behivott az országban honositották. Szent István pedig ügyesbeknek gondolván a görögöket, e czélra őket alkalmaztatta. Géjza Pannon hegyén a benczések számára monostort s egyházat épittetni kezdett, melyet szent István véghez vitettvén a többi szükségesekkel is felszereltetett. Továbbá szent István Esztergomban Szüz Mária s szent Adalbert tiszteletére egyházat állittatott fel, Fejérvárott nagyszerü roppant nagyságu székes templomot, Posonyban szent Márton tiszteletére egyházat épittetett, mely sokféle viszontagságokon keresztül esve, s változásokat szenvedve máig létez. A Fejérvárit királyi fénynyel s temérdek kincsekkel a boldogságos Szüz

tiszteletére feldíszité. Erről Hartvik, ki azt saját szemeivel láthatta, igy ir: In ipsa regalis sedis civitate, quae dicitur Alba, sub laude et titulo B. M. Virginis perpetuo famosam et graudem Basilicam opere mirifico, celaturis in chori pariete distinctis, pavimento tabulis marmoreis strato construere coepit[1]). Bonfini s Mesnil szintén ily értelemben de bővitve irnak[2]). Továbbá sz. István Ó-Budán szent Péter s Pál apostolok tiszteletére egyházat állittatott fel. A pécsi főtemplomot pedig, mely szent István előtt valószinüleg Nagy Károly várából templommá átalakittatott, szintén nem másnak, mint sz. István gondosságának köszönhetjük, ki azt az általa felállittatott püspökség alkalmával ennek szolgálatára alkalmaztatá. Péter király rövid s zavarteli országlása miatt az egyházat semmi esetre fel nem állittatható, legföbb a mit tehetett vala az, hogy felékesittette.[3]). I. Endre alatt a tihanyi egyház, I. Béla alatt a szegszárdi monostor, szent László alatt a váradi pompás székes-egyház épittetett. A XI. század emlékei közé a szakolczai nagytemplom, a szentbenedeki Barsban, s a zágrábi. A XII. században nagy lévén már az egyházi épületek száma kevés uj keletkezett, de a XIII ban nevezetes Job esztergomi érsek azon buzgósága, melynél fogva az esztergomi egyházat nagyobbitotta, szép faragványok s mozaik müvel ékesittette fel. IV. Béla király az országot a tatárjárás után uj gyarmatosok letelepittetése s szerzetesek behozatala által felsegiteni törekedvén a fejérvári szent Anna kápolnáját, a budai s löcsei nagytemplomokat, az esztergomi ferencziek egyházát, szent Margit szigetén a dömés apáczák kolostorát s ékes templomát épittette. V. Ist-

---

[1]) Hartvik vit. S. Stephani cap. 3.
[2]) Bonfin. Decad. 2. libr. 1. pag. 140. Mesnil Tom. IV. Doctr. Eccles. Discipl. uj magyar Muzeum 1851. Majusi Füzet 416. s köv. lap. hol Szvorényi a templom többi viszonyait lefesti.
[3]) Religio 1851. 71. Szám 592. lap. 1. félév.

ván király a kassai főegyházat, Kún László a posonyi ferencziek hármas egyházának egyikét, a legrégiebbet állitotta fel.

2) A szobrászat, melynek számos ujdan keletkezett egyházak mellett haladnia kellett. A fejérvári s esztergomi főtemplomok annak kitünő tanuságai, miképen diszlettek a hazai szobrászat remek munkái csak azon sajnálkozhatni, hogy az idő vasfoga azokat annyira emészthette fel, hogy még azok emlékezetét is eltörlötte. Egyedül a Margitlegendában akadunk egy szent Margit tiszteletére felállitott síremlék leirására. Ez emlék, melly fejér márványból készittetett, a királyi hölgynek egy csodatételét adá elé. A müvészek neveit is egyedül azon legendából ismerjük, tudnillik Lombardi Albert s Péter mesterét, kik valószinüleg Béla s István királyok udvari müvészeihez tartoztak.

3) Az ötvösség. Ennek már az elsö korszakban igen nagy kelete volt, mert a számosan keletkezett egyházokat csak az láthatta el szükséges edényekkel. Továbbá a gazdagok s nagyok már akkor fegyverek, házi ékességek s asztali edényekben nagy fényt üzvén az ötvösséget tetemesen pártolták. Azok közül azonban évkönyveink csak egyet emlitenek Maté mestert, kit V. István mint udvari emberét anynyira kedvelt, hogy még jószággal is kitüntette. A vésés sem hanyagoltatott el e korszakban, mert ha annak munkáit a külföld egykoru emlékeivel összehasonlitjuk, azokkal mirden esetre versenyezhetnek.

4) A festészet. Ez eleinte másból nem állott nálunk mit himvarrásból, melyet a templomok lobogói s díszöltönyei szükségelték. Példánya annak a máig létező s a magyar királyok koronáztatása alkalmával használtatni szokott királyi pallást, melyet maga Gizela királyné a fejérvári egyháznak ajándékozott. (53. §.) Ezen a jámbor királyné kézi munkáján diszelegnek Krisztus Üdvözitőnk, Szüz Maria, az apostolok, proféták s más szentek, István király, Gizela királyné s Imre herczeg képei. A festészetre nagy ösztönt ger-

jesztettek a roppant templomok falai, oltárai, s a kolostorok folyosói. A Margit legenda üdvözitőnk, szent Mária s s más szentek képeit emliti, „kik irattanak az Capitulum házban". Ez emlékek tanuságul szolgálnak arra, hogy az akkori képiróink is valószinüleg papok voltak, valamint azt az utóbbi korról bizonyosan tudjuk.

63. §. *A magyar egyház irói a XI. században.*

Azon buzgó s szent férfiakon kivül, kik Magyarhonban a keresztény őstani vallást terjesztették, mint sz. Béla (Adalbert) prágai püspök, Asztrik pannonhalmi apát, Domokos és Sebestény esztergomi érsekek, sz. Gellért csanádi, Maurus pécsi püspökök, Gunther pécsváradi apát, Walther csanádi tanoda igazgatója, Chartuit (Hartvic) püspök, Theodat (Pappas) szent István oktatója, Eszkandeli budai polgár, Henrik a fejérvári tanoda igazgatója sat., kikről illő helyen többnyire már emlitést tettünk, s még teendünk, kevés vala az egyházi irók száma. Mely mostoha viszonyhoz még az is járul, hogy némelyek munkái a mindent emésztő idő áldozottá lettek, s egészen elenyésztek. Azok kiknek munkáik fenmaradtak, következők: 1) sz. István királyunk, ki nem csak a görög s latin nyelv, hanem minden akkori tudományok s erkölcsök birtokában lévén, törvénykönyvét oly tudománnyal s szelemmel szerkesztette, hogy a mai világnak is mintául szolgál. Munkája előszavában fiát Imre herczeget atyai tanácsával bölcs kormányzásra utasitván, figyelmezteti, hogy valamínt az e földön divatozó hivatalok, s méltóságok az isteni gondviselés által fentartatnak, ugy magok a hivatalnokok s tisztviselőknek az azokra szükséges tulajdonokat birniok kell, ha boldog sikerrel müködni kivánnak. Ennek következtében első rendelete első fejezetében a keresztény fejedelemtől követeli, hogy a keresztény őshitü apostoli vallást, mely különösen a trónt erősiti, nem szóval csak, hanem tényekkel tisztelje. A másodikban követeli, miszerint a ma-

gyar fejedelem különös tekintettel viseltessék Üdvözitőnk egyháza iránt, melyet ő alapitott, az apostolok s szent atyák ápolgattak. A harmadikban az egyházi rendet előzőleg pedig a püspököket fia figyelmébe ajánlja. A negyedikben oktatja őt, miképen tisztelje az ország nagyait. Az ötödikben őt türelemre, igazság kiszolgáltatására buzditja. E rendelet többi fejezetiben fiát Imre herczeget szintén szép tulajdonok, erkölcsök s ájtatosság követésére serkenti [1]). S valóban Imre herczeg atyját tudomány, erkölcsösség s bölcseségre nézve elérendette [2]), ha kora halála őt el nem ragadja. Munkája második részében [3]) szent István egyházi tárgyok mellett országlati s perbeli dolgokról ifju országa üdvére nézve szintén igen bölcsen rendelkezik. Honunk e korbeli irói közé tartozik 2) Domokos első esztergomi érsek, ki a legrégibb s most is egy részben eredetileg fenlevő becses hazai irománynak szerzője, s szent Istvánnak sokakbani tanácsosa volt. Ő irta 1001. évben a pannonhalmi apátság oklevelét, melyet hazánk későbbi irói jegyzetekkel közre bocsátottak. 3) Szent Gellért csanádi első püspök, s vértanu, ki egy munkát a boldogságos szüz dicséretéről, egyet böjti beszédekről, ünnepi homiliakról egyet, s a szent irásbeli három férfiak énekéről szintén egy munkát adott ki [4]). 4) Maurus, ki szent István király által pannonhalmi szerzetesből pécsi püspöknek neveztetve [5]). Zoerard és Benedek remeték életét közre bocsátott; irván, miszerint amaz szent István király alatt baráttá lön, s hite miatt üldözéseket szenvedvén, a XI. század hitvallói közé soroztatik. Emerről pedig azt tudósitja, hogy egy ideig magános

[1]) Corpus Jur. Hungar. Decret. S. Steph. lib. 1.
[2]) Andreas Dandulus dux Venet. in Chronic. lib. 9. cap. 1.
[3]) Corp. Jur. Hung. S. Stephani Decret. lib. 2.
[4]) S. Gerardi episcopi csanadiensis scripta et acta hactenus inedita cum serie Episcopor. Csanad. Albo-Carolinae pag. 372.
[5]) Bonfin. Histor. Hungar. decad. 2. libr. 1. pag. 121. Annak beatificatioját lásd 3. köt. V. Fejez. 80. §.

életet a pusztában viselvén, rablók által meggyilkoltatott. 5) Chartuit, mások szerint Hartvic [1]), ki Timon szerint valószinüleg boszniai püspök lévén, s szent István elétét leirván, Kálmán királynak ajánlotta. Annak első kiadása Krakóban jelent meg 1540. évben, későbbi kiadások számosak lévén, Schvarz Gotfrid protestans iró annak, melyet Schvandtner hirdetett [2]), hitelességét megtámodta ugyan, azonban őt tudós Stilting jezuita alaposan megczáfolta [3]). Ámbár el nem titkolhatom magam is, hogy Schvandtner munkája felütések esetére czélszerübb leendett, ha azt számokkal jelelt szakaszokra osztandja. 6) Béla király névtelen jegyzője, kinek ily czimü munkáját birjuk. „A magyarok hét vezérének története.“ A munka a bécsi császári királyi könyvtárban létező kéziratból közre bocsátatott, s nagy érdekü reánk nézve, noha a szerzőnek sem nevét sem korát biztosan nem ismerjük [4]). Némelyek őt első, mások pedig IV. Béla király alatt létezettnek állitják. Az igazhoz leginkább közelitnek, kik őt Pálnak nevezvén, erdélyi püspöknek s III. Béla király volt kancellárjának hirdetik [5]). 7) Walther szerzetes, és csanádi iskolai tanitó, ki legvalószinűbben szent Gellért püspök életleirásának szerzője vala. Azt gróf Batthyányi Ignácz erdélyi püspök több más munkákkal együtt kiadta.

I. Az emlitett tudós férfiakon kivül még nevezetesb tudósok voltak e korból azok, kiknek munkálatával királyaink élvén ado-

[1]) Engels Geschichte des ungrisch. Reiches und Nebenländer 1. B. 352. S. Neues ungar. Magazin 2. B. 2. H. 110. S.

[2]) Schvandtner inter scriptor. rer. Hungar. Viennae 1746. apud Kraus.

[3]) Stilting vita S. Steph. in qua Schvarczii igloviens superintend. Hungari-Calumniae adversus initia Relig. Cathol. refutant. Jaurin. 1747. fol. recusa.

[4]) Lásd Schvandtner inter Scriptor. rer. Hungar. Viennae 1746. pag. 1—38.

[5]) Horányi memor. Hungaror. et provinciar. Tom. 1. pag. 34. item Histor. art. et literar. Hungar. pag. 7. Poson. 1799.

mányzó leveleiket általuk iratták. Ilyenek voltak Miklós főpap 1055. évben, Fabian 1082-ben alkancellár, Barnabás 1082-ben, és Timoth 1096-ban királyi jegyzők, kik valószinüleg az ugynevezett királyi könyvet (liber regius) is folytatták. E könyv szent István király alatt vezettetni kezdvén, még nagy Lajos korában is Legenda s. Stephani nevet viselt. Annak tartalma azonban mást nem foglalt magában mint a nevezetesb szabadalmak s adományzásokat. De mindamellett sajnálni lehet, hogy ez érdekes munka magyar irodalmunk kárára a XIV. század első felében elveszett. Nem különben nevezetesb tudósok közé számitandók Béla, Fülöp, Henrik, Konrád, Krató, Taszló, István sat. kik szent Gellért életleirásában mint tudós férfiak s deákból jeles értelmezők emlittetnek. Ezek a panonhalmi, pécsváradi, bakonbéli, zalavári s zobori apátságból költözvén le Csanád megyébe ottan szent vallásunkat terjesztették, s szent Gellért püspök vezérlete alatt kolostort is alakitottak.

II. Igen érdekes e kérdés, valjon éltek-e őseink ide költözésükkor valamely betűkkel, vagy használtak-e valamely irásmódot a keresztény hit felvétele előtt? de azt megfejteni igen nehéz feladatnak vélem annál inkább, minthogy arra nézve az irók különféle nézetekre ágaznak. Némelyek azt vélik, hogy a székelyek a tót ajku népekkel összekeveredvén, azok irásmódját fogadták el [1]). Ez irás pedig az ugynevezett glagol, vagy orosz betük lehettek. A külhoni irók közül pedig Schlötzer nyiltan állitja, hogy a lengyel, orosz, porosz, magyar, cseh, dán, svéd s nór nemzetek a keresztény hitrei megtérésök előtt semmi betükkel nem éltek. S valóban ámbár a hittéritők elsők valának, kik a pogányságot nemcsak a vallás ismeretére, hanem irásra s némi mivelésre vezették, ámbár ők nyitották meg az utat földmivelésre, mesterségekre, kereskedésre, s ipar-üzésre, ámbár ők öntötték kedélyökbe a hon szeretetét s a nemzetiség eszméjét, ámbár ők voltak, kik szóval s irott munkákkal minden jót hazánkban előmozditottak. Mindamellet több hiteles történetiró, ugymint Kézai Simon, ki a 13. században élt, a képes Kronika, mely a 14-ik század szerkezménye, Thuróczi a 15-ik, Oláh Miklós s Vrancsics Antal a 16-ik, geleji Katona István és Dezericzki Incze a 18-ik század szülöttjei, kik a székelyek irását tulajdon tapasztalásból ismerték, azon véleményben vannak, hogy a székelyeknek, kiket saját hagyományuk s krónikák után atilai húnok maradványának tartunk, tulajdon ősi irásuk volt. Minthogy pedig még valószinüleg sem állithatjuk, hogy ők azt az erdélyi (daciai) lakásuk alatt találták volna fel, mert sokkal könnyebb vala római betüket elfogadni, mint ujakat kigondolni, alig mondhatni mást, mint hogy eldődeinknek tulajdon betüik s irásuk volt. E véleményt pedig igen erősiti az,

[1]) Keza de origin. et gest. Hungar. pag. 33. Budán 1833. 8. lap. azt irja: Blackis commixti literis ipsorum uti perhibentur.

hogy a régi székelyek nem papiron, vagy hártyán, sem pedig tintával nem irtak, hanem betüiket sima pálczákon hegyes irótőrrel berótták (rovás). Mely szokás közép Ázsiában divatozott a mongoloknál. Ezeknél fogva igen valószinü, hogy a székelyek irása tulajdona volt az egész hún törzsöknek, s azt már Ázsiában használta. Ezt annál bizonyosbnak tarthatjuk, minthogy Menander Protector, 6-ik századbeli bizánti iróból tudjuk, hogy a magyarok II. Justin római császárhoz követeket küldvén, azoknak hiteles megbizatásuk fejében scytha betükkel irott leveleket átadattak. Lásd Vallaszky Consp. rei liter. 44—64. Horváth István Tudom. gyüjt. 1819. X. 75—83. Jerney Tudománytár uj foly. VIII. 1840. 109—129. Toldy a magyar irodal. Történet 1. köt. 1851. Pest. 27. 28. lap.

64. §. *A XII. század irói.*

A XII. század irói közé soroztatnak 1) Kálmán király, ki a tudományok s müvek kedvelése vagy könyvek számos birtoka miatt könyves Kálmán nevét nyervén, bölcs törvényei által magát kitüntette, s kora embereit tudományra nézve felülmulván, a boszorkányokról divatozó véleményt szétoszlatta, parancsolván, miszerint azokról, melyek nem léteznek, kérdés se tétessék [1]). Mi annál nagyobb dicséretére válik, minthogy Europa többi fejedelmei ilyetén hiedelemtől csak a 18. század elejével menekültek meg [2]). Munkáját Kálmán király udvari papja Albrik cassinoi szerzetes által, ki e tekintetből a XII. század irói közé szintén soroztatik, szerkesztetvén, két részre osztotta, s abban hazája s országa üdvére szolgáló törvényeket gyüjtött [3]). 2) Lőrincz esztergomi érsek, ki Kálmán király bizodalmát teljes mértékben birván, azt bölcs tanácscsal segitette, Dalmatiába kisérte, s a kegyesség ösvényén, mennyi tehetségében állott, vezérleni törekedett. Hazánk irói közé soroztatik, minthogy 1114. évben Esztergomban nemzeti zsinatot tartván, s annak rendeleteit szerkesztvén, szerzője lön azon üdvös

[1]) Coloman. Decret. lib. 1. cap. 57.
[2]) L' esprit de l' Encyclopedie à Genève 1768. Tome. IV. pag. 211—220.
[3]) Corp. Jur. Hung. Colom. Decret. 1. 2. etc.

egyházi törvényeknek, melyek kedves hazánkban az 1848. évig divatoztak [1]). 3) Simon pécsi püspök, ki a veszprémi görög apáczák számára szent István király által kiadott görög oklevelet Kálmán király kivánatánál fogva 1109. évben latin nyelvre forditotta. 4) Pannonhoni Pál (Paulus Pannonius), ki az egyházi rend buzgó tagja s a tudományok nagy kedvelője lévén, két könyvben a szüzességről, s a világ megvettetéséről értekezett [2]). 5) Juvencus Coelius Calanus, kit e század végén, tudnillik 1190. évi oklevelek a pécsi püspökök közé soroznak, s kit az egyház látható feje már akkor érdemei tekintetéből érseki köpenynyel diszitett (29. §.). Kálmán e század irói között nevet szerzett magának „Attila a hunok királya" czimü munkájával. E munka szerzője, s más körülményei körül Bél szerint némely kétkedések eredvén, közre nem bocsáttatott előbb a munka, mint azok eloszlottak. Mi megtörténvén, s Kálmán munkája 1502. évben Velenczében ki is nyomatván, ezután több kiadásokban jelent meg [3]). 6) E század irói közé számitandó a Chronicon azon névtelen szerzője, ki a 997—1115. évi eseményeket elősorozta [4]). 7) A latin nyelven irt azon Chronicon irója, melyet Lelewel Joachim a varsói egyetem tagja Pularszky könyvtárában találván, s latin nyelvre forditván, 1823. évben Varsóban kinyomatott [5]). 8) Névtelen szerzője azon két halotti magyar beszédnek, melyek 1182. év körül irattak. E beszédek már azért is emlékezetre méltók, mert anyai nyelvünkön közrebocsáttatván, megbecsülhetlen magyar kincset képeznek. Koller Jósef azokat a posonyi káptalan könyvtárából közrebocsátotta [6]). A posonyi

[1]) Péterfy Concil. Hungar. part. 1. pag. 53. et seq.
[2]) Biblioth. Patrum Colon. Agrip. 1618. fol. Tom. XII. pag. 1006.
[3]) Horányi memor. Hungar. et provinc. part. 1. pag. 381.
[4]) Koller Histor. Episcop. Quinque Eccles. Tom. I. apend. II. pag. 402.
[5]) Hormayer Archiv für Geschichte 1824. pag. 15.
[6]) Koller ugyanott Tom. 1. append. 2. pag. 414.

káptalan e nagyérdekü régiség emlékét a mise könyvvel, hová a beszédek beirattak, Pázmán esztergomi érsektől kapta, s azt hiven őrizvén, 1813. évben a mise könyvvel együtt a Széchényi országos könyvtárnak átküldötte, hol máig mind a három becsben tartatik.

A fenérintett irókon kivül e században a tudományokat pártfogolták Felician és Bánfy Lukács esztergomi érsekek, Hedervári Saul csanádi, Ugrin győri püspökök, Tybus János II. Béla király alkorlátnoka, Egyed, László vezér udvari papja, ki a dömösi prépostság alapittatása hosszu oklevelét szerkesztette. Miklós szintén II. Béla király udvari papja, Briczen III. István király jegyzője, és Suda a királyi kápolna igazgatója, ki Farkas nevü megnemesitett család nemesitő levelét szerkesztette. Katapan székesfejérvári prépost, III. Béla király alkorlátnoka sat.

65. §. *A XIII. század irói.*

E század irói e következők: 1) Tamás spalatoi főesperes, ki 1200. évben születvén Horvát s Dalmát ország történetét közre bocsátotta, maga levén honosai közül, ki e században szülő földének viszonyait egybegyüjtve, s a világgal közölve, irói pályára emelkedett. A munka e czim alatt jelent meg: „Historia Salonitarum Pontificum, atque Spalatensium.“ Honára nézve Tamás igen nagy nevet s érdemet szerzett magának, mit a spalatói szent Ferenczről czimzett egyházban részére felállitott emlékkőből is kivehetni [1]). 2) Roger 1250. év körül váradi kanonok, ki Erdélynek székelyföldén születvén, ily czimü munkát „Miserabile Carmen“ azaz Magyarországnak IV. Béla király alatt a tatárok okozta sanyaru állapotját élénken leirja; vallomása szerint olyas tárgyakat elősorol, melyeket vagy maga tapasztalt, vagy azoktól hallott, kik jelen voltak. A tárgy azonban nincsen versekben, hanem prosaban lerajzolva [2]). Bonfin iró e munkákól több tárgyakat meritett. 3) András mester (Andreas magister) IV. Béla, s V. István királyok

---

[1]) Horányi memor. Hungar. et provinc. part. III. pag. 402.
[2]) E munka Schwandtner idézett gyüjtem. olvasható a 292. lap.

udvari lelkésze, s kedvencze. Ez V. István királynak Maria Sánta Károlynak eljegyzett leányát Siciliába elkisérvén, s ottan Károly Siciliai királynak Manfreden, II. Fridrik császár természetes fián nyert győzedelmének tanuja lévén, azt leirta. E tárgy minket magyarokat e tekintetnél fogva is érdekel, minthogy a győzedelmes király utóbbi Robert Károly magyar fejedelemnek eldöde vala [1]). 4) szent Margit, IV. Bela király leánya életének névtelen szerzője, ki a 13. század vége körül az akkori szent Margit szigetben létező apácza kolostorba ment, s a királyi hölgynek életét magyar nyelven ékesen rajzolta. E munka eredeti kéziratát én, hirek után indulva, a párisi három első rangu könyvtár egyikében vagy másikában lelhetőnek vélém, de siker nélkül maradván többnapi fáradságom, párisi kutatásom s nyomozásomat félbe szakasztani kénytettem [2]). Azonban hogy Párisban reája nem akadhadtam, nem csoda, mert a kézirat mását, melyet Kovács Pál debreczeni tudós tulajdon vallomása szerint Bécsben az eredetiből 1764. évben lemásolt, én 1846. évi julius hóban Bécsben mulatván, a császári titkos levéltárból, hol máig létez, átolvasásra megkaptam, s röviden átfutottam. S nem is kétlem, hogy az eredeti kézirat is valami bécsi levéltárban nyugszik, mert tudós Kollár idejében, ki azt 1783. évben gyüjteményébe felvette, ugyan azon eredeti kézirat még létezett. Kiadta ezen életirást Pray 1770. évben Nagyszombatban. Később pedig 1782. évben Vajda Samuel tihanyi apát, neve elhallgatásával. 5) Kéza Simon, ki ily czimű munkát „Chronicon Hungaricum ab initiis Hunnorum usque ad tempora Ladislai IV. Cumani“ hirdetvén, azt IV. azaz Kún László királynak ajánlotta. E munkában a jövevény nemesek, udvarnokok, várnemesek, sza-

[1]) A munkát lásd: In operibus fugientibus scriptor. et rer. Hungar. part. 1. Budae 1779. 8.

[2]) A munkát tudós Pray közre bocsátá Nagyszombatban 1770. 4-ed rét.

badalmasok s rabszolgákról értekezik. A munkát többen adták ki, legujabban Kopácsy Jósef országunk hajdani boldog emlékezetü áldora, ki azt 1833. évben mint veszprémi püspök maga költségén közre bocsátótta. Jelen szerkezményt, ámbár rövid, Turóczi használván, s több tárgyat belöle meritvén, munkájába igtatta [1]). 6) Magyar Pál (Paulus Ungarus) egyházi jogtanár, ki magát tudománya, s bölcs itélete által több alkalommal kitüntette. 7) Klingsor Miklós korának költésze, és csillagásza ki e tárgyakban már akkor nevet szerzett magának [2]). 8) Theodorik sz. Domokos szerzetese, ki szent Erzsébet II. András király leányának életét nyolcz könyben hirdette [3]).

Az emlitett férfiakon kivül hazánkban léteztek még tudósok e században; 1) Ugrin első csazmai prépost, hasonnevü kalocsai érsek testvérének fia, ki István zágrábi püspöktől mint a káptalan alapitójától (54. §.) első csazmai prépostnak neveztetett. Ez a párisi egyetemben egyedül a hittudományi karban majd nem tizenkét évet töltvén el, s nagy tudománnyal térvén vissza hazájába, azt a honba szerencsésen terjesztette [4]). 2) Enok sz. Domokos szerzetese, ki a törvények tanszékén a 13. század első felében dicséretesen működött. 3) Gerard, vagy Girard hittudós, orvos, és csillagász, kit IV. Incze pápa 1244. évi oklevelében nagy dicsérettel emlit Bárdosy [5]). 4) István posonyi prépost, ki a hires bolognai főtanodában végezvén el tanulmányait, több méltóságokban dicsően szerepelt, s kalocsai érseknek választatott. 5) Mátyás és Muthmer szepesi prépostok. 6) Jakab csazmai. 7) András esztergomi prépostok, kik magokat a törvénytudományban kitüntették. E században oly nagy számmal voltak hazánkban a tudósok, hogy a veszprémi káptalan maga az összes jogból tizenhat tudorral diszeskedett [6]).

E század szerzetes rendei, s a velök müködő egyháziak lényeges érdemeihez tartozik, hogy ámbár magyar őseinknek eredetileg tulajdon betüik s irásmodjuk nem hiánzott (63. §. II.). mindamellett

[1]) E munkát Horányi Elek közre bocsátá Bécsben, s későbben 1782. évben Budán.
[2]) Seivert Nachrichten von Siebenbürg. Gelehrten S. 227—232.
[3]) Pray azt 1770. évben régi kézirat után közre bocsátotta Nagyszombatban 4. r. 32—217. lap.
[4]) Thomas Archidiacon. spalat. Histor. salonit. Cap. 47.
[5]) Bárdosy supplem. ad analect. Scepusii pag. 8.
[6]) Fejér Codex diplom. Tom. VII. pag. 47.

idővel azoktól elszokván, s idegen hangok s betükkel élni kénytetve lennének, az érintett szerzetesek s papok vas szorgalommal annyira vitték, hogy a magyar nyelv hangjaira s kiejtéseire részint a régi latin betűket használták, részint ujakat hozzá adtak, s minden nehézségeket legyőzve, a magyar nemzetnek ismét tulajdon irásmódot, s helyesirást szereztek. Hogy ezeknek tökélyesbitésében sokat fáradoztak a hitterjesztők, s számos kisérleteket azon czél elérésére tettek, az irásban észrevehető fokozatok nyilván mutatják. Világos példái annak a két halotti beszéd (64. §.) és szent Margit életleirása (65. §.), melyekben szembetünő az irásbeli különbség. Például az első egy helyen igy szól: „Latiatuc feleym Zumtuchel mic vogmuc ys a pur és chomuc uogmuc". A második, mely 1271. után tudnillik száz évvel késöbben, mint amaz iratott, igy hangzik „Mikoron ez zent zuz, Zent Margit azzon volna, már bodog azzonnak clastromban" Azonban hosszasb értekezésekbe e tárgyok fölött bocsátkozni czélomon kül esik.

III. FEJEZET.

A katholika egyház tanitása.

66. §. *Krisztus tanitása épen maradt a Magyaregyházban is.*

Valamint átalában az egész keresztény ősi egyházban Krisztus urunk szent tana e korszak nem csekély nyersesége s járatlansága mellett épen maradt, abból mitsem eltörülve, vagy hozzá toldva, ugy szinte Magyarhonban ugyan az minden idegen s hibás toldaléktól menten maradt, s épségében fentartatott. Mert azon számos akadályok, melyekkel Kupa, Vatha, Ján, és sorsosaik a vallást ostromolván, azt mindjárt kezdeténél gyökerestől kiirtani törekedtek, királyaink bölcsessége, az egyházi rend buzgósága szerencsésen mellőzvén el, annyira gyarapodott a keresztények száma, hogy a keresztény vallás haladását, szilárdulás és tartós állapotját többé meggátolni lehetlen volt. Igaz ugyan, hogy a középkor tudósai, tudnillik az iskolásdiak sokféle, néha haszontalan kérdéseket vitatva, egymás ellenében oly állitásokat hozának elő, melyek a vallás tárgyai felvilágositására nem szolgáltak, mindazáltal évkönyveink a protestánsok azon állitását, hogy a papok, szerzetesek, vagy iskolásdiak uj hittanokat a

valláshoz csatolván, azt megferditették, s igy Magyarhonba sem más, mint megváltozott vallás terjedhetett, teljes mértékben meghazudtolják. A mi azonban tettleg történt, s mit mi sem tagadunk, annyiból áll, hogy némi a szent irásban s a régi hitvallásokban (symbola) nem foglalt, de az isteni hagyományban Krisztus és az apostolok korától fentartott s tanitott igazságokat az egyház nyiltabban magyarázta, azaz tévtanitók ellenében elhatározta (definivit), s azokat a hitterjesztők, midőn a körülmények kivánták, nálunk szintén ugy értelmezték, s tanitották. Például a II. lyoni közönséges zsinat 1274. évben a görögök ellen azt határozta, miszerint e szócska „filioque" az eddigi hitvalláshoz adassék, s nem mást tevén, mint hogy a régi, Üdvözitőnktől származott, s az apostoloktól terjesztett vallást nyiltabban fejtette ki [1]), e bővebb oktatást a hitterjesztők nálunk szinte fejték ki. Ugy a IV. laterani zsinat az oltári szentségről semmi uj tanitást nem hozott az egyházba, mint állitják protestans atyánkfiai *), hanem azon ősi hitet, melyet a kenyér s bornak Krisztus testévé átelemezéséről tartott „transsubstantiatio" szóval kimondotta, annál biztosban, minthogy avval már a régiebb hittanárok is éltek [2]). Mit szintén más olyas tanokról is munkánk folyamában illő helyeken emlitendünk a nélkül, hogy legcsekélyebb hitágazatai ujitást behozottnak engedjünk.

*) Jablonszky protestans szerző: „Institutiones Historiae Christianae czimű munkája 1. kötetében azt mesézi, hogy a „Transsubstantiatio" tanát az 1215. évi IV. laterani zsinatban a latin egyház ujdon alapitotta, s csak azóta az egyházban divatozottat Krisztus elleni őstannak (dogma anticristianum) nevezi. De ilyes egyoldalu s a történettel összeütköző állitásokat a mondottak elegendőkép czáfolják meg.

---

1) Mansi Concilior. Tom. 24.

2) Bloisi Péter 140. lev. Coenom. Hildebert munkái 513. 719. lap. Chartresi Fulbert 1. lev. 10. lap.

67. §. *Az egyszin alatti áldozás.*

Noha Üdvözitőnk s az apostolok az oltári szentséget hiveiknek mindakét szin alatt szolgáltatnák ki, s bár mikor e szentség emlitése tétetik, mindakét szin is emlittetik, mindamellett a szent egyház Krisztus urunk azon parancsát, mely annak felvételéről szól, mindenkor ugy értette, hogy mindakét szin alatti felvételt nem tartotta szükségesnek. Noha továbbá bizonyos, hogy a mindakét szin alatti felvétel a régi egyházban már divatban lévén, e szokás törvénnyé alakult, mindamellett azt sem tagadhatni, hogy az egyházi rend e törvényt a körülményekhez képest nem mindenkor egészen, hanem csak részben teljesitette. Igy példáúl midőn az oltári szentséget beteghez vitette, vagy gyermekeknek kiszolgáltatta, azt egyedül egy szin alatt kezelte addig, mig a XIII. században törvény alkottatott, miszerint az oltári szentség ezentul a hiveknek a könnyen megeshető kiöntés veszedelme miatt, egyedül a kenyér szine alatt nyujtassék. Mi annál könnyebben hozatott be az egyházba, minthogy nagyobb tekintélyü hittudósok például Guilelmus de Capellis [1]), Rudolf apát [2]), aquinoi szent Tamás [3]), s mások nyilván tanitták, hogy az oltári szentség méltóságába semmikép nem ütközik, ha azt a hivek egyedül kenyér szine alatt magokhoz veszik, mivel Krisztus mindakét szin alatt külön véve is egészen jelen vagyon; söt tévednek azon hivek, kik vélik, hogy az üdvösség elnyerésére szükséges az oltári szentségben mindakét szin alatt részesülniök. E szokás az egész ősi egyházba behozatván, nem csoda, ha kedves honunkban is divatba jött, melyet máig gyakorlatban lenni szemlélünk.

---

[1]) Mabillon acta SS. ordinis S. Benedict. seculi 3. praefat. 1. Nro 75.

[2]) Bona Rerum Liturgicar. lib. II. Cap. 18.

[3]) Summa Theol. part. III. quaest. 80. art. 12.

68. §. A boldogságos Szüz szeplőtelen fogantatása.

Jelen tanitás: „A boldogságos Szüz Mária szeplőtelenül fogantatott“ már az ősi egyházban divatozott, s szent Ágoston már maga korában sem kivánt mást kinyilatkoztatni, mint a boldogságos Szüz szeplőtelen fogantatását, midőn magát ilyes szavakkal fejezé ki „Midőn bünről vagyon szó, Mária a boldogságos szüzet érinteni nem szándokom [1]). Szintén ugy nyilatkoztak damaskusi János [2]) s mások. A lyoni káptalan pedig 1140. évben a boldogságos Szüz szeplőtelen fogantatását ünnepéllyel ülte meg [3]). Ámbátor pedig ez ünnepelés ellenzőkre is talált, miután azonban Duns János skot tudós, ferenczi szerzetes, a tőle nevezett skotiak felekezetével együtt azon tant külön munkával védette, s az ellenfelekezetet, mely aquinoi szent Tamás elnökétől Tamásdiaknak neveztetett, meggyőzte, a boldogságos Szüz szeplőtelen fogantatása az egész egyházba fogadtatott el, ilyes feltétel alatt, miszerint az ellenkező tant, tévtannak bélyegezni tilos legyen ugyan, de az egész egyház a szeplőtelen fogantatás mellett nyilatkozva, ugyanazt tanitandja. Ezekhez képest a boldogságos Szüz szeplőtelen fogantatásaároli oktatás honunkban is gyakorlatba jövén, azt mi magyarok is minden évi december 8-kán egyházi s polgárilag ünnepeljük [4]). Mit azonban az egész egyházban eddig csak ájtatos vélemény gyanánt hittünk s ünnepeltünk, azt a ma uralkodó IX. Pius pápa 1854. évi dec. 8. minden világ részeiből egybegyült bibornokok, érsekek, püspökök, kanonokok s minden rangu papok előtt hitdogmául kimondotta, tudnillik: „Hogy a boldogságos Szüz fogantatásának első pillanatában Isten különös előjoga s kegyelme által és Krisztus érdemei tekinteté-

---

[1]) S. Augustin. libr. de Natur. et gratia Cap. 36.
[2]) Damas. János de fide orthod. libr. 3. cap. 12.
[3]) Colonia Histoire literaire de la ville de Lyon vol. 2. pag. 233.
[4]) E tárgyról Egyháztörténeteink latin kiadásában 3. köt. 361. s k. lap. többet olvashatni.

ből az eredendő bün minden szenyeitől tisztán megőriztetett [4])“. Ennek következtében 1855. évi majus 6. a katholika egyház egyik legnagyobbszerü diadalünnepét ülte hazánkban, midőn minden lelkészségben az ünnephez illő készületek, szertartások s szent beszédek mellett a szent Mise alatt a romai pápa ő szentségének a szeplőtelen Szüz fogantatásáról szóló Bullája kihirdettetett, s egész nyolczad alatt arra czélzó istentisztelet tartatott. Ugyan az pedig a világ más részeiben s tartományaiban is a legnagyobb buzgósággal a szent szüz iránti tisztelettel véghezvittetett. Lásd az 1855. évi Religio május s követk. hónapokbani sz.

69. §. A hittudomány állapotja.

Valamint e korszak kezdetén minden tudományokat nálunk Magyarhonban csak csirájukban leljük, ugy vala szintén a hittudomány is. Mert noha átalában az ösi keresztény egyház tanárai Lanfrank, s Anselm canterburi érsekek s más tudósok példáját követve, a hittudományban Aristoteles bölcsészetét használták, s igy az iskolásdi theologiát képezve, minden nyilvános intézetekben a vallás igazságait észi védvekkel is támogatták, s a hittudományban ezen elvek szerint haladtak, a mivelés sugárai mindazáltal kedves hazánkat, mely e korszakban alakulni kezdett, csak gyengéden hatolták át; mindazonáltal hazánk hittudósai állásukhoz képest szintén előre haladni törekedtek. Ilyenek voltak a XII. századból: 1) Lőrincz esztergomi érsek, Kálmán király kedvencze, ki nem csak királyát minden terhesb ügyeiben tanácscsal segitette, hanem az Esztergomban tartott nemzeti zsinat tartalmát, ugymint hittani oktatást, szertartási rendeleteket, s egyházi törvényeket az egész nemzettel közölvén, a hittudomány állapotját szintén hatósan előmozditotta (64. §.). 2) Simon pécsi püspök, ki a keleti nyel-

[1]) Religio 1845. december 21. 74. sz. 590. lap.

vekben jártas lévén, s a hittudományt különösen kedvelvén, azt szó s tettel minden alkalommal elősegitette. 3) Pannonhoni Pál, ki a hittudományt tudós munkával gazdagitotta (64. §.). A XIII. században is keletkeztek néhány tudósok, kik a hittudományt különösen mivelve munkákkal nemesbitették. Ezekhez soroztatnak: 1) Tamás spalatói főesperes, ki közre bocsátott munkájával (65. §.) az egyházi történeteket nem kevéssé gazdagitotta. 2) András mester IV. Bela s V. István királyok udvari lelkésze, ki mind fejedelmei udvarában, mind más alkalmaknál a vallást nyilván tanitotta, s abban üdvös oktatást adván, a hittudományt különösen mivelte (65. §.) 3) Magyar Pál egyházi jogtanár, ki magát az egyházi jogtudománynak különösen szentelte, s tudományával nyilvános ügyek elitélésébe folyván, a hittudomány előmozdittatásában is hatalmasan működött. Mi azonban e korszak folytával az egész egyházban divatozott, tudnillik az iskolásdiak theologiai rendszere s eszmei, az szintén hazánkra is e században már jobban sugárzott. Ennél fogva tudós Lanfrank, Anselm, Roscellin, Hildebert, Abelard, s Lombard, kik az iskolásdiak első osztályát képezték, oktatás módja hozánk jutván, tudósaink szintén követték, s a vallás tárgyait a szent irást s isteni hagyományt Lombard Péter „IV. Libri sententiarum“ munkája szerint védették [1]).

E korszakban némelly tudósok annyira ereszkedtek iskolai vitákba, hogy némelyek köz figyelmet, sőt botrányt is gerjesztettek. Ámbár pedig azok hazánk szülöttjei nem voltak, minthogy azonban vitáik az egész hittudomány, sőt minden más tudományokba is befolyván, közvetve hazánkra szintén hatottak, azokról itten tudományos öaszefüggés végett rövid emlitést tenni, czélirányosnak tartom; A jelesbek voltak; 1) Radbert Paskáz, korbéji szent benediki apát, ki Erigena János s Berenger ellen azt vitatta, hogy az oltári szentségben az elemek megszenteltetése után más nem, mint a kenyér s bor szine maradván meg, abban Krisztus urunk ugyan azon teste s vére jelen vagyon, melly a boldogságos szűztől születve a keresztfán szenvedett. 2) Godeschalk fuldai szerzetes, később soissonsi ál-

[1]) Egyháztörténeteink lat. kiad. 3. köt. 66. §. 364. . . lap.

dozár, ki az előválasztásról (praedestinatio) vitázván, két választatás nemét, tudnillik a jámborokét áz örök életre, s a rosszakét az örök kárhozatra állitván, és hozzátevén azt is, hogy az Isten csak a választottakat üdvöziteni akarja, s az ember Ádám által szabad akaratától megfosztatott légyen: Hinkmár reimsi érsektől börtönre, melyben haláláig makacsága miatt tartatott, elitéltetett. 3) Berenger angersi főesperes, ki Erigena János által elcsábittatva, annak tanitását elfogadta, mondván, hogy az oltári szentségben Krisztus urunk teste s vérének csak záloga, formája s hasonlatossága vagyon jelen. E tan azonban IX. Leo pápa által zsinatilag roszaltatva, elitéltetett. 4) Roscellin compegni kanonok, ki azt állitván „hogy a sz. Háromság személyeinek három külön valóságot (realitates) jelenteniök kell, máskép következnék, hogy az atya s a szent lélek szintén ugy megtestesült s meghalt mint a fiu", mint Tritheismus pártolója az 1092. évi soissonsi zsinatban megkorholtatott s tévedése visszavonására biratott, miután azonban azt ismét hirdeté, Franczia s Angol országból kiüzetett. Későbben némelyek szerint megtért, s példásan meghalt. 5) Poretai Gilbert poitiersi püspök, ki az Isten s lényege, természete s istensége közt különbséget tevén, szintén isteni többséget tanitott. Ennek tanát III. Eugen pápa elitélte. Megbánván hibáját Gilbert magába tért, s megyéjébe visszautasittatott. 6) Abelard Péter párisi egyetem oktatója, ki dialektikai elvekből a vallás titkait felfogni, s értelmezni akarván, oly tévedésekbe merült, melyekből kibontakozni nem tudván, elitéltetett. Hibái ilyesek valának „Az atya Isten mindenható, a fiu kisebb hatalmu, a szent lélek hatalom nélküli; az emberek Ádám büntetésében, nem pedig vétkében is részesülnek sat. Abelard számos tévedései Bernárd szent atya által megczáfoltattak, s az 1121. évi soissonsi zsinatban itéltettek el. Abelárd hibáit elismervén, a chalonsi kolostorba lépett, hol élete sok viszonyai után töredelmes életet viselvén, régi hires nevét, melylyel mint parisi tanitó hajdan tündöklött, visszanyerte, s halála után versekkel, sőt emlékkápolnával, melyet személyesen a párisi „Pére la Chaise" nevezetü temetőben szemléltem, megtiszteltetett. E tudósok s tanaikról többet olvashatni Egyháztörténeteink latin kiad. 3. köt. 67. s köv. §. 367. s köv. lap.

70. §. *A görög egyház elszakadása.*

A görög egyháznak a latintóli elszakadása Magyarhonban is oly annyira elterjedt, hogy amaz ennek ellenében máig annyira vagyon elidegenitve, mintha közfal által elkülönözve volna. Mert noha Photius cselszövényei napfényre kerülvén, Ignácz bizanczi patriarka régi székébe vissza helyeztetett, s ennek halála után Leo császár Photiust ko-

lostorba záratván, s István testvérét patriarkának választatván, a mozgalmakat lecsillapitotta [1]), oly annyira hogy a bizanczi patriarkák béke jeléül évenkint Romába közösülő leveleket is küldöttek, mindamellett a görög egyház átalában, igazán, s őszintén a latin egyházzal nem lévén egyesülve a meghasonlás, mely Oroszországból keletkezett, s nálunk letelepedve a göröghitüek által alakult, honunkban tovább is fenmaradt. S valóbán Caerular Mihály konstantinápoli patriarka 1056. évben alig adván jelét az uj ellenkezésnek, az egész görög egyház pártjához szitott. Caerular Mihály tudnillik azon hódolást, melyet minden bár egyházi, bár világi hivek a romai pápa, mint az egész egyház feje iránt tanusitanak, nem türhetvén, tulajdon s pártosai nevében csekély érdekü, s többnyire csak szinlett kifogással lépett fel a latin egyház ellen. Például hogy a latin egyház hiveinek szombaton hus eledelét tiltja, más böjti napokon pedig tej és sajt élvezetét engedi; papjait nőtelenségre kötelezi; hogy kovásztalan kenyeret áldoz fel az oltári szentségben; papjai szakálukat nem növesztik; hogy böjtben alleluját nem énekeltet, a konstantinápoli hitvalláshoz e szót „filioque“ csatolta sat. Ezen többnyire fegyelmi tárgyok csekélyebbek lévén, mint hogy Caerulár Mihályt okszerüleg a latin egyháztól elvonhatták volna, nyilvános, hogy e pontok csak ürügye voltak az elszakadásnak. Sikerült ugyan X. Gergely pápának az 1274. évi II. lyoni zsinatban a görög s latin egyház közti békét visszaállitani, mert a görögök a zsinat hitvallását elfogadván, s a szakadásról lemondván, a pápa elnökségét, s a többi kérdéses pontokat elismerték. E hitvallástól azonban a görögök rövid idő mulva ismét elpártolván, s irásban adott szavukat be nem váltván, annak állandó sikere nem lőn.

---

[1]) Egyháztörténeteink lat. kiad. 3. köt. 42. §. 113. s köv. lap.

IV. FEJEZET.

A tévtanokról.

71. §. A tévtanfogalma.

A mit szent Pál apostol mondott, hogy sokan Krisztus vallását hiu elménczkedések s hibás tanokkal elferditendik, valóban teljesedett. Mert mindjárt a keresztény vallás kezdetével találtattak, kik ámbár keresztényeknek vallván magukat, mindazáltal elméjök kicsapongó bősége által elcsábitva, Krisztus és az apostolok tanait mind el nem fogadták, hanem véleményeik ábrándját követve, s hirdetve, mind magok mély tévedésekbe süljedtek, mind másokat magok után ragadtak, s a hivek közt nem ritkán felesleges viták, czivakodások s botrányt okoztak. Ilyes a keresztény szeretet s egyességgel ellenző, s az egyház békes arany korát háborgató ujitókat eretnekeknek (αιρεω) vagyis tévtanitóknak nevezve, a többi hivek mindenkor kerülték, sőt az Egyház őket, ha tévedéseikből ki nem bontakoztak, kebléből kizárta. A történetekből tudva vagyon, miszerint ilyes tévtanitók az egyházban már az apostolok korában létezvén, általuk szintén ugy tekintettek, s szintén kerülendőknek állittattak. „Az eretnek embert mondá szent Pál, egy vagy két intés után megvessed, tudván, hogy a ki ilyen, az elfordult és vétkezik“ [1]). Ez apostoli intés következtében az egyház egyedül azokat tévtanitók közé sorozta, s máig sorozza, kik 1) külsőleg legalább magokat keresztényeknek valván, az által az istentagadó, pogány, mohamedán, s zsidótól megkülönböztetik. 2) kik valami Istentől kinyilatkoztatott, s az Egyház által vallandónak hirdetett hittant makacson tagadnak. E két a tévtan lényegéhez tartozó tulajdonból világos, hogy mindaz, ki jó hiszem, együ-

---

[1]) Sz. Pál Titushoz irt lev. III. 10. 11. Timoth. II. lev. 2. fej. 17. 18. Timoth. I. lev. 1. fej. 15. v.

gyüség vagy tudatlanságból hibázik, a tévtanitók sorába nem számittathatik.

72. §. *A Patarenek.*

A régi manichaeusok, később paulicianok ivadékai olasz Országból patarenek neve alatt *) Dalmatia s Boszniába költözvén annyira elterjedtek ottan, hogy még Daniel bosznai püspököt is felekezetökhez hajlandóvá tették. Mit hallván Bernát spalatoi érsek, söt tapasztalván, hogy Trav (Tragurium) városában is többen létesülnek e felekezetből, Incze pápát s Imre királyt arról értesitette. A pápa annak következtében zsinatot tartott, melyben határoztatott, miszerint mindnyájan, kik a tévedö felekezetet bár mely módon pártolják, kettös megintés után, meg nem jobbitás esetében a becsméreltek sorába igtattassanak, hivatalaik, söt javaiktól megfosztassanak. E zsinati határzat következtében Imre királynak a patarenek ellen fegyverrel kikelni kellendett, ha tévedéseikben megmaradnak. Azonban a király látván, hogy czélt erőszakos fellépése mellett sem érend el, nagyobb lévén a patarenek száma, minthogy azt fegyverrel meggyözhetné, szelidebb móddal a munkához járult, s a legfőbb hatóságu tisztviselöket s püspököket felszólitotta, miszerint a tévtanitókat megtéritve, a bajon segitsenek. Ez egy részről megtörtént, elölegesen pedig midőn Casemaria pápai követ Szerviaból Boszniába érkezvén, ékes szónoklata s tudományával ugyanazt sürgette. Elsők voltak a szent Vazulról czimzett, s többnyire a patarenek tévedéseibe vegyült görög barátok, kik a megtérés kezdetét tették. Ezek összejövén a pápai követ jelenlétében a romai egyházbai visszatérésöket, s ahhozi öszinte ragaszkodásukat kinyilatkoztatván, s azt irásba tevén, a pápai követnek átadták, ki azt két basilita kiséretében Budán a nyulak szigetében lakó Imre királynak átnyujtván, s a király s egyházirend által megerösittetvén,

Kulin bosznai bánnak megtartás és végrehajtás végett átküldötte. Ámbár azok példáját Daniel püspök s számos hivek követték, a patarenek mindamellett tovább is fenmaradtak, s honunk püspökeit az utóbi korszakokban is munkálkodtatták [1]). A patarenek tévedései ezekben foglaltattak: 1) a vallás lényege egyedül belső Isten félelmén, s erkölcsös maga viseletén alapulván, külső istentiszteletre, s szertartásokra nem szorul. Ennélfogva 2) a kegyszerek szintén csak ujabb találmány lévén, a hivek üdvösségére nem szükségesek, s a nélkül is azok belsö szenteltetésére mitsem munkálkodnak. 3) az igaz hivö a szent keresztet jobbnak nem tarthatja, mint bár mely élö fát az erdöben, s az oltárok egyházok haszontalan köhalmoknak tartandók. 4) Jézus szándoka soha sem volt püspökök, papok, diakonokat rendelni vagy felszenteltetni sat. A felekezet tökélesbei (consolati) az anyagnak eredeti roszaságát tanitották, melynek élesztö gonosz mentöje a látható világat, s az emberi testeket alkotta, s emezeket a végböl, hogy azon lelkeket, kik az Istentöl elszakadtak, büntetésül azokba zárhassa. Sem Krisztus sem Mária nem birt ilyes testtel; s az Isten fia egyedül azon okból jelent meg, miszerint az égböl lehullott lelkeket töredelem, bünbánat s a szent lélek által, kit egyedül ök (a patarenek) oszthatják, üdvezitse. A felekezet tökélesbei minden hus, eskü és házaságtól magokat megtartóztatták, kiknek lelke az Istenhez szálland, de testök a romlott anyagban örökké elveszend. Az atyát, fiut, s szent lelket emlitették, de mindeniknek külön természetet tulajdonitván, a szent Háromságot is tagadták. Némelyek e vállásos rendszerböl többet, némelyek kevesbet elfogadva, s egymástól elszakadva éltek, de a romai egyház üldöztetésében mindnyájan megegyeztek. E felekezetet az 1179. évben tartatott laterani zsinat itélte el.

[1]) Farlati Illyria sacra Tom. IV. pag. 46.

*) E felekezet a régi gnosticusok, vagy manichaeusok neve gyanus és gyülöletes lévén, azon Mailand melleti Pattarea nevü tájtól, melyben tartózkodott, vagy pedig eltürt üldöztetéseitől patarenek, czéljától pedig kathariak nevét vette fel. Frankhonban Alby városától albyak nevét viselte. Lásd Egyháztörténeteink lat. kiad. 3. köt. 44. §. 120. lap. s 70. §. 376. lap.

73. §. Bogomilek.

E nevezet „Bogo milui, Isten irgalmaz nékünk," bolgár szavakból eredvén, azon tévtanitóknak adatott, kik Syria nyelven „Messalinek," görögül „Euchetaknak" mondattak. E felekezett Comnen Alexius görög császár idejében Imre király alatt Bulgária s szomszéd tartományaiban, söt magában Magyarhonban is ámbár titokban keletkezett. Szerzöje Vazul orvos volt, ki ösz fövel, redős képpel szerzetes köntösbe öltözve, a régi paulicianok tévedéseiből tulajdon rendszert követőinek elöadott. Tizenkét társat választván magának, azokat apostolainak nevezte, kik szerzöjök tanitását különös buzgalommal terjesztették. Tanitásuk tartalma ez vala: 1) a szünet nélküli imádkozást legföbb tisztöknek tartották. 2) az ur vacsoráját s vizzeli keresztséget megvetvén csak lelkit használtak. 3) egyházak látogatását feleslegesnek tartván, azokat nem is tartották. 4) az ó szövetség könyveit el nem fogadták. 5) a szent Háromságot tagadták, mondván, hogy a fiut s a szent lelket az Isten teremtette. 6) Krisztusnak egyedül képzelt testet tulajdonitottak. Alexius császár a felekezet tévedéseiről értesülni akarván, magát tanitványának szinlettei által tévedéseinek ártékony voltát megértvén, azokat tüstént kiirtani törekedett. Ennélfogva Vazult s az ugy nevezett apostolait, kik többnyire fönökük birtokában tanyáztak, tévedéseiknek fonákságáról értesittevén, jobb utra téritette, de nem sikerülvén szándoka, őket máglyára kárhoztatta. Noha pedig a nép e büntetést Vazul többi társaira is végre hajtatni kivánta, a császár mégis szelidebben bánván velök,

őket csak börtönre kárhoztatta [1]) Nem tagadhatni ugyan, hogy e bánás móddal, de különösen oktatással sokan tértek vissza az igaz utra, nagy része azonban tévedésben maradt.

74. §. Az Ostorzók.

E korszak tévtanai közé a félre értett s tulzott ostorzás (flagellatio) is tartozik. Minthogy azonban e tévedés a következő korszakban fejlett ki, arról mostan csak annyit emlitünk, hogy azt némely jámbor férfiak szent Pálnak következő szavaiból: „Testemet s anyargatom, s rabság alá vetem“ [2]), következtetvén, az apostolt avval utánozhatónak vélték, ha testöket ostoroznák. Mi némely olasz kolostorokban a XI. század vége felé behozatván, azt nem csak szerzetesek, hanem világiak, söt gyenge szüzek is gyakorolták, annyi buzgósággal, hogy elvégre azt hirdetnék, miszerint más valaki az ember bűneit fel sem oldozhatja, ha csak hozzájuk nem szegődik, mert egyedül társaságuk tulajdona a bünöst az Istennel kiengesztelhetni. E felekezet IV. Béla király alatt, ki elpusztult országát népesiteni kivánván, az országába költözni kivánók között nagy válogatást nem tehetett, 1263. évben nálunk is türetett el [3]). Azonban tévedései nem sokára köztudomásra jutván a következő korszakban mind az egyház feje, mind annak többi elöjárói által nagy buzgósággal kiirtatott. Lásd Pagi Breviar. Romanor. Pontif. Tom. IV. in Clement. VI. num. 27. Szvorényi Amaenitat. Histor. Eccles. fascic. II. §. 5. pag. 82. et seq.

75. §. A szent nyomozás hivatala.

Ámbár e hivatal országunkban nem keletkezett, minthogy azonban hozzánk is terjedt, annak eredetét e helyen

[1]) Du Cange Glossar. Eutymius Panopl. pag. 2. tit. 25. Anna Comnena Baronius ad an. 1118.
[2]) Sz. Pál a korinth. 1. lev. IX. 27.
[3]) Turóczi Chronic. Cap. 76. pag. 150. apud Schvandtner.

röviden előadni czélszerűnek tartottam. A megyés püspökök Frankhonban annyira elfoglalva lévén, hogy sem a nagyobb érdekü tévtanitókat meg nem térithetnék, sem pedig a hitet azok ellenében illőleg nem véthetnék, IX. Gergely pápa 1233. évben szent Domokos szerzeteseit mind Frankhonban, különösen Toulouse városában IX. Lajos király engedelme, sőt kivánata mellett, mind Olaszországban azon hatalommal ruházta fel, miszerint a tévtanitókat mindenütt nyomozhassák, s elitélhessék, de a végrehajtást s a büntetés nemét világi hatóságra bizzák [1]). E határozat az egyházi nyomozást alapitotta, melynél fogva az egyházi nyomozók a tévtanitókat, büvészek s zsidókat magok elibe idézve, oktatva, s jobbulásra serkentve, ha szót nem fogadtak, bünösöknek elitélték, kiket a világi hatalom az akkori divatnál fogva részint máglyára vagy börtönre, részint pedig kemény bünhődésre kárhoztatta. E szent nyomozás hivatala nagy tekintélyre kapott, miután magok a fejedelmek, például az emlitett IX. Lajos franczia király, II. Frigyes császár, s mások pártolásuk alá vevén, azt támogatták, s kedvező szabályok, s kiváltságokkal ellátták; miért is majd minden országokba elfogadtatott. Nálunk Magyar s a hozzá tartozó országokban szintén divatozott a szent nyomozás hivatala. Mert a szent domokosi barátok Spalato [2]), Győr s Veszprémbe [3]), a XIII. század másod tized végével letelepedve, már akkor mint hitterjesztők s egyházi nyomozók működtek a patarenek ellen, kik a frankhoni albybéliekkel egyenlő tévedéseket követve, s tanitva

[1]) Historie generale de Langued. Tom. 3. pag. 394. Gregorii Capitula contra patarenos anni 1236. apud Mansi Tom. 23. pag. 74.

[2]) 1217. évben Franc. Sigism. Ferrari Commentar. de reb. Ung. prov. S. Ord. Praedicator. pag. 67.

[3]) 1221. évben ugyanott 25. lap. Tévedésben vala tehát tudós és nagylelkü Pázmán érsek, midőn e szerzet Magyarhonbai letelepedését 1230. évre tüzte ki Péterfynél part. 2. pag. 278.

annyi merészséggel léptek fel, hogy II. András király alatt tulajdon püspököt, ki egész felekezetöket kormányzá, választottak. És minthogy sem III. Honor pápa követe Accont, sem Ugrin kalocsai érsek őket jobb utra nem téríthették, az egész ügyet az érintett domokosi barátokra bizták. Mit IX. Gergely pápa megerősitett azon hozzá adással, miszerint a meg nem jobbitható bünösök fenyités végett a világi hatalomra bizattassanak. Továbbá a bosznai püspököt, ki a tévedőket pártolta, székétől elmozditván, helyébe mást a domokosi szerzetesek közül beigtatott [1]). Sőt a 1231. évben nálunk telepedett ferenczieket is amazokhoz csatolta, az esztergomi kolostor elöjárójának parancsolván, miszerint Assan Bulgáriának a hittől elszakadt királya, s a többi Magyarhonban terjedő tévtanitók ellen kikelt keresztes vitézeknek beszédek s búcsu kiszolgáltatása által segitséget, gyarapodást és istápot szerezzen [2]). Szerviába pedig maga István a tartomány királya az egyházi nyomozás hivatalát behozatni, s arra ugyan azon szerzet tagjait alkalmaztatni kivánta [3]). De miután mind e rendelkezések mellett az érintett tévtan ki nem irtathatott volna, s annak kedvelői a valkó s posegai táján is elömledezve a tulajdon Magyarhonhoz mindig jobban közeledtek, VIII. Bonifácz pápa az egyházi nyomozás hivatalát Gergely esztergomi érsek felügyelése s kormánya alatt szintén az emlitett szerzetekre bizta. Azóta e szent hivatal nálunk az igazság s illendőség korlátai között buzgólkodott a nélkül, hogy legcsekélyebb vissza élésekről vádoltathatott.

---

[1]) Ferrari idézett munk. 93. s 100. lap. Pray Specim. Hierarch. Eccles. Hung. II. rész 416. lap. szerint a választott püspök vala János, azután Pousa Ferencz a domokosi szerzetnek volt tartományi kormányzója.

[2]) Katona Hist. Crit. Hung. Tom. 5. pag. 465.

[3]) Wadding annal Ord. minor. Tom. 5. pag. 260. et Emer. Pavich Topograph. descriptio provinc. S. Joannis Capistrani pag. 8.

A szent nyomozás hivatala alkalmat nyujtván arra, hogy sok ember máglyára ítéltetett, némely irók tulzó birálattal az egyházat is megróni szokták. Azonban midön valaki azon intézetről itéletet hozni kíván, mindenkor tekintetbe vegye, hogy annak főczélja vala a tévtanokat s szakadásokat kiirtani, s az egyházat tőlök jövőre is megmenteni. E czélt pedig mindaz, ki illő szempontból felveendi, bizonyosan méltányolni fogja, mert a keresztény katholika egyház legfőbb feladata a tévedőket czélszerü s illő eszközökkel megtéritve, az igazság utjára vezetni, s az Isten országát terjeszteni. Mit az ész s a vallás szelleme csak igazolhat, mert minden ember már természeténél fogva arra hajol, hogy tulajdon meggyőződését mással is közölje, s az egyház tisztéhez tartozik ön magát fentartani, s gyarapitani. Nem tagadhatni ugyan, hogy a nyomozás hivatala néha oly téritési módot követett, mely képmutatást és szinlelést okozott; mely tudatlanságot inkább, mint az igaz vallás ismeretét előmozditotta, mivel sokan voltak a megidézettek, sőt a hivek közt is, kik a félelemtől meglepetve a vallás tanáiról inkább hallgattak, mint felvilágositást kértek volna. Sőt olyanok sem hiányzottak, kik a vallást követve a keresztény ember minden tiszteit külsőleg teljesitették, belsőleg azonban annak igazságáról, oktatás hiányából, melyet keresni nem merészeltek, meggyőzve nem voltak. Ennek szintén más eredménye nem lehetett, mint a tudatlanság, s vakbuzgóság gyarapodása. Igaz ily vissza élések némelykor történtek, de azokat az egyház soha sem helyeselte, sem türte, annál keves béparancsolta. Sőt az egyház olyas nyomozási hivatalt, mely élet s halálról rendelkezhetik, saját hatáskörénél fogva nem is alapithatott, minthogy ilyes tárgyakról határzatokat adni, eredetileg egyedül a világi fejedelmeket illeti. Tudva vagyon az is, hogy III. Incze pápa s a toulousi zsinat határzatai egyedül bizonyos hely s időre nézve hozattak, s miután a nyomozók azokkal visszaéltek, a romai pápák által megmásoltattak. Sőt magát a nyomozási hivatalt a megyés püspökök szükebb korlátok közé szoritották. A spanyolországi nyomozásról a következő korszakban szólandunk.

V. FEJEZET.

Az egyházi szertartások, a keresztények erkölcsei, s egyház fegyelméről.

76. §. *Az egyházi szertartásokról.*

Az egyházi szertartásokra nézve valamint az egész egyházban, ugy szintén a magyaregyházban is némely változások hozattak be. Különösen az isteni tiszteletre nézve olyatén szokás jött divatba, miszerint nyilvános áldozatok

helyébe külön s pedig mindennapi kis misék s misedíjak hozattak be. Minthogy pedig a papok e szokás mellett, melynél fogva a nyilvános vagyis ünnepélyes miséken kivül kis miséket, söt némely napokon, mint viszkereszt, hamvazó szerdán, s kántorböjtben több miséket szolgáltak, buzgólkodván, ezentúl minden nap misét mondanának: II. Sándor pápa 1063. évben e szokást ugy rendezte, hogy minden áldozár, egyedül karácson ünnepén három, más napon s bár mely ünnepen csak egy misét szolgálhasson. Továbbá azon szokás is divatozván, miszerint a szent mise némely tartományokban nemzeti nyelven szolgáltatnék, VII. Gergely pápa arra nézve is egyenlö szokást behozatni kivánt, s a fejedelmeket megszólitotta, miszerint azon rendelést, melynél fogva a papok ezentul honi nyelvöktől elállva, a szent misét latin nyelven mondandják, elfogadnák s a szent egyház egységét e tekintetből is elmozdittatni segitenék. Mi sikerülvén az egyházi szertartások avval is egyenlöbbekké váltak [1]). Azon szokás, melynél fogva a hivek a szent áldozáshoz közeledve, a szentséget saját kezökkel vevék magokhoz zsinatok által megmásoltatván [2]), mai divattá változott. A szent ereklyék tisztelete valamint az egész ugy a magyaregyházban is gyarapodott e korszakban [3]), söt szokássá vált, minden templom felszenteltetésénél szent ereklyéket az oltárokba rakni [4]). E haladó tisztelet következése vala az is, hogy a hivek mind a keresztes hadakhoz mind más olaszországbai zarándoklásokhoz számosan csatlakozván, visszajövetelök alkalmával szent ereklyéket ha-

---

[1]) Gregorii VII. Epist. 64. lib. 1. Epist. 18. libr. 3. et Epist. 11. libr. 3. Epistolar. et Epist. 38. libr. 1. Epistolar.
[2]) Concil. Rothomag. (Rouen) 878.
[3]) Synod. Budens. Cap. 27. Péterfy Conc. Hung. part. 1. pag. 112.
[4]) A második nicaei zsinat azt rendeli, miszerint a püspök, ki templomot ereklyék nélkül felszentel székétől megfosztassék. Mabillon actor. SS. Ord. Bened. Tom. VI. part. 1. praefat. §. 5.

zájukba hoztak, s avval a szentek tiszteletét öregebitették. Mit maga András király szintén gyakorolván, szent István első vértanu, s szent Margit szűznek kaponyáját, szent Tamás és Bertalan jobbját s többeket hozott országába [1]). A szentek tisztelete e zarándoklatok által annyira növekedett, hogy minden község, söt minden magán ember saját védszentet választott, ki érette az Istennél esedezzék. Különösen pedig a boldogságos szüz Maria tiszteletét szombati nyilvános könyörgések (Lytaniae), szent olvasó *), s az angyali üdvözlet által, mely 1040. évben a szent Irásból vétetett, kitüntették. A keresztség felvételére nézve, mely eddig egy vagy több bemártás által kiszolgáltatott, ezután lemosás mint alkalmasb behozatván szintén változás történt[2]). Továbbá a hivek a bünbánat szentségéről meg lévén győződve, hogy az erkölcsiség fentartása, s előmozditására elkerülhetlen szükséges, azt minden évben három négyszer felveendőnek, valamint annak méltó felvételére szükségesnek tartották, hogy minden hivő büneit őszintén megbánja, egyenkint meggyónja, s azokért eleget tegyen. Minthogy pedig e korszak hivei a bünbánatban s a töredelmességben ellankadnának, söt a patarenek a szentségeket ócsárolva, s a kulcsok hatalmát az egyháztól eltagadva megvetnék, a IV. laterani zsinat minden hivet arra kötelezett [3]), miszerint minden évben legalább egyszer a kitüzött husvéti idő alatt a veszeklés szentségéhez s az ur vacsorájához járuljon. Mi pedig a nyilvános vezeklés fegyelmét illeti, azt a hivek búcsú, böjt, jótévőség, keresztes zarándoklat, alamizsna, s más jó cselekedetek által kipótoltatván, abba szintén némi változások hozattak be. A búcsu már ez időben teljes és

---

[1]) Turóczi Chronic. part. 2. Cap. 73.
[2]) S. Thomas summa Theol. part. 3. quaest. 80. art. 22.
[3]) Concil. lateran. IV. anno 1215. celebr. Can. 12. apud Mansi Concilior. Tom. 22.

nem teljes búcsura osztatott. Búcsu neme vala az örömbúcsu (jubilaeum), s az Assisi szent Ferencz búcsuja. Amazt VIII. Bonifácz pápa minden század elején azon hiveknek adatni rendelte, kik töredelmes szivvel a vezeklési s az oltári szentséget felvéve, illö készülettel Romában a szent apostolok templomait meglátogatják. E búcsu további változásai a következö korszakokban történtek. Emezt pedig azaz Assisi sz. Ferencz búcsúját III. Honor pápa sz. Ferencz kérelmére azoknak engedte, kik augustus hó másodikán minden követelt elökészületek mellett a ferencziek templomát meglátogatván, a kereszténység gyarapodása, a hivek üdve, s a keresztény fejedelmek egyetértéseért imádkoznak. Mi a házasság szentséget illeti, ámbár az alattomos házasságok (clandestina) már az elsö egyházban tilosok valának, mindazáltal ha valaki ilyest felveendett, az egyház elismerte, noha olyas házasságot meggátolni mindig igyekezett, rendelvén, miszerint a házasságok az egyház elött köttessenek. Mi nálunk annál szorosban kötelezö volt, mivel hazánk törvényei is rendelik, miszerint minden házasság az egyház szine elött köttessék, máskép nem házasságnak, hanem paráznaságnak tartandó [1]). A vegyes házasságokat elvégre a magyar egyház szintén ugy, mint a közegyház csak azon feltételek alatt türte, ha minden gyermeknek a katholika vallásbani neveltetéséről szerződés köttetett, ha a katholika résznek vallásossága nem veszélyeztetett, s az a katholika félnek megtéríttetésére is remény sugárzott [2]).

*) A szent olvasó eredetéről különbözők lévén a vélemények, azoké legvalószinűbbnek tartandó, kik azt azon szokástól származtatják, melynél fogva a hajdani szerzetesek kézi munka mellett imájukat zsinoron függő kövecskék száma szerint végzék. Mai alakját pedig szerzé szent Domokos hittérítő szerzetes, ki a hiveket az

[1]) Colom. Decret. lib. III. Cap. 15.
[2]) Egyházjogunk II. köt. 155. §. 174. lap. Nagyszombat 1843. és a III. latin kiadás II. köt. 155. §. 159. s a köv. lap.

albybéliek s a patarenek tévedései ellen biztossá tenni akarván, az által vallásunk szent titkai emlékét, s a szeplőtelen szűz tiszteletét kitüntetni törekedett.

77. §. Uj ünnepek alapittatása.

A közönséges egyház e korszakban uj ünnepeket alapitván, azok a magyar egyházba is behozattak. Ilyenek · 1) Mindenszentek ünnepe, mely a X. század végével csak némely tartományokban divatozván, IV. Gergely pápa által az egész egyházra terjesztetett [1] *). 2) az Urnapja, melyet Robert lütichi püspök Julianna ciszterczi apatnő javaslatára megyejébe behozott. Azt utánozván IV. Orbán pápa, s az ünnepet 1264. évben az egész egyházban tartatni rendelvén, Magyarhonban is nagy diszszel s pompával megületni szokott [2]. 3) a szent Háromság ünnepe, mely szintén már e korszak elejével némely tartományokban, például frank s belghonban divatozott, késöbben pedig XXII. János pápa által az egész egyházba behozatott. 4) Szüz Maria szeplötelen fogantatása ünnepéről már 68. §-ban szólottunk.

*) A halottak emlékezete szintén e korszakban jött divatba. Miután tudnillik Odillo clugni kolostor apátja 994. évben szerzetes társaival Mindenszentek ünnepe után a halottakért különösen imákat mondana, s azt minden évben ismételné, e jámbor szokás az egész egyházba vétetett fel [3]. Idővel a halottak emlékezete szent mise, imák, alamizsnák s más jó cselekedetekkel Magyarhonba is behozatott. Sőt annyira meg valának győződve eldődeink a halottakért teendő imák üdvös sikere felől, hogy némelyek végintézetökben alattvalóikat lekötelezték, miszerint haláluk évnapján a tartatni szokott halotti mise után az egyháznak vagy meghatárzott kolostoroknak ajándokot vinni tartozzanak, s őket halotti mise szolgáinak (servi exequiales) nevezték.

---

[1] Mabilon de re diplom. pag. 537.
[2] Barthol. Fischer origo festi Corp. Christi e viso S. Virgin. Julianae divinitus oblato Leodii 1619. Bened. XIV. de festo Christ. et Mariae lib. 1. Cap. 13. pag. 360. Tom. X. oper.
[3] Mabilon actor. SS. Ord. S. Benedict. secul. 6. part. 1. pag. 584.

78. §. *Isten itéletei (judicia Dei).*

Ámbár nem kevesen voltak a hivek közül, kik e korszakban vétkes életet viselének, de mégis többnyire vallásos érzelmek által vezéreltettek. Tanui annak az ugy nevezett Isten itéletei (judicia Dei, ordalia) melyeknél, ha a bünösnek bevádolt ember bizonyos nehéz kisérlet alá vetve azt épen kiálotta, ártatlannak, ellenkező esetben pedig bünösnek tartatott. Ilyen volt 1) a tüzpróba, melynél a bevádolt személy mellére parázs tétetvén, vagy pedig ő tüzes vashoz nyulni, vagy lángokon keresztül menni köteleztetvén, ha épen marad ártatlannak tartatott. 2) a vizpróba melynél a bünösnek mondott egyén kezét forró vizbe ereszteni, vagy pedig hideg vizbe hanyattan feküdni kénytetve, ha az első esetben sértetlen maradt, a másodikban pedig lesülyedt, minden büntől feloldoztatott, ellenkező esetben pedig elitéltetett. 3) a párviadal, melyben ártatlannak mondatott az, ki ellenét meggyőzte [1]). Hogy e kisérletek honunkban is divatoztak, törvényeink s a történetek bizonyitják. Törvényeink, mert szent László király azt rendelte, miszerint minden tüz s vizpróbánál három hites tanu jelen legyen, kik mind a fel, mind az alperes ügyére őrködve igazságot szolgáltassanak ki [2]). Kálmán törvénye pedig a helyet, tudnillik minden püspöki széket, a posonyi s nyitrai préposti széket annak tartására tüzte ki [3]). Mi pedig a párviadalt illeti, hogy az által hazánkban perek elitéltettek, hadi viszonyok kiegyenlittettek, nyilvános oklevelek bizonyitják, s a történetek erősitik [4]). Igy vég-

---

[1]) Ilyes kisérletek többi nemeit lásd Egyháztörténeteink lat. kiad. 3. köt. 50. §. 134. lap. s Ujfalusy animadversiones in med. aevum pag. 14. de Ordaliis Pestini 1839.
[2]) S. Ladisl. Decret. lib. 1. Cap. 28.
[3]) Coloman. Decret. lib. 1. Cap. 22.
[4]) Literae fundat. Ecclesiae S. Adriani de Zala 1024. extradatae. Szvorényi amaenit. Hisztor. Eccles. §. 8. fasc. 2. pag. 108.

zödött el azon ügy mely a pomeranok s lengyelek között vitatva, annyira már elkeseredett vala, hogy mindakét nemzet fegyveresei egymás ellenében megálapodván, csatára már készültek, midőn Béla herczeg, ki későbben 1. Béla király neve alatt nemzetünket kormányozta, Mesco király helyett a pomeránok vezérével párviadalba ereszkedvén, ezt meggyőzte, s szolgálata miatt leventa nevét s a király leányát hitvesül nyerte [1]). Ilyes párviadalra szólittattak fel Kálmán király s testvére Álmos, midőn Horvát s Dalmát ország végett egymás ellen Várkonynál a Tisza mellett fegyveresekkel megjelentek, ügyöket azonban békésen kiegyenlitvén, a párviadalt el nem fogadták [2]). 4) az oltár előtt letett eskü. A magyaroknál már akkor midőn még pogányok voltak, szokásban volt igéreteiket eskü által megerősiteni. Mi abból is kiviláglik, hogy Álmos vezéröknek kiöntött vérökkel hüséget esküdtek [3]). Ilyetén szokást megtérésök után is megtartották azon hozzáadással, hogy az esküt az oltár előtt [4]), söt az oltári szentséghezi hozzáéréssel [5]), szent László király sirja, vagy ereklyéi felett [6]), az evangeliomhozi hozzányujtással, a szent kereszt vagy szentek ereklyéi felett tették le [7].)

---

[1]) Theod. Botka de duellis Hungaror. litis decisoriis.

[2]) Spányik Histor. Hungar, §. 5. pag. 141. A többi példákat idézi Szvorényi Amaenitat. Hist. Eccles. fasc. 2. §. 7. pag. 94. et seq.

[3]) Anonym. Belae reg. Notar. in Histor. ducum Hung. Cap. 5. et 6. inter script. rer. Hung. apud Schvandtner. Tom. 1.

[4]) Kerchelich in Hist. Eccles. Zagrab. pag. 1. Koller. op. cit. pag. 160.

[5]) Callimach de reb. Uladisl. I. lib. 3. Pray annal. reg. Hung. part. 3. pag. 11.

[6]) Kollár. amaenitat. jur. publ. et Histor. Hungar. vol. 2. sect. 5. Cap. 3.

[7]) Pray annal. part. 1. pag. 107.

79. §. Szerzetesek alapittatása. Szent benedekiek.

A szerzetesek alapittatása Magyarhonban szintén tanuja azon vallásosságnak, mely e korszakban létezett. S valamint azok más tartományokban, ugy Magyarhonban is az ősi romai katholika egyházat szerencsésen terjesztették, s az erkölcsös életet, söt a polgári ipart s boldogságot is hatósan elömozditották. Valóban a régiebb keresztény tartományokban nem kevés példa volt, hogy fejedelmek, herczegek, vezérek, s más kitünö családokból származott személyek agg korukban kolostorba mentek, életöket vallásos elmélkedésben töltendök [1] *). Nálunk a szerzetesek országunk elejével már lényeges szolgálatot tevén, szent István király által különösen pártoltattak, s mindjárt királysága elejével behozattak. Ö tudnillik az atyja által kezdett pannonhalmi kolostort befejeztetvén, oda szent benedeki szerzeteseket helyezett, s Somogy vidéke dézmáját nekik szentelte, s 1001. évben több birtokkal megajándékozta [2]). E kolostor első apátjának Anastast nevezte, ki a pécsváradi Anastas vagy Astrik apáttól különböző egyén levén, Romába Sylvester pápához nem küldetett, hanem pannonhalmi szerzetesei között maradván, azokat holtáig kormányozta **). A második kolostor, melyet sz. István király alapitott, a pécsváradi volt, melybe Csehországból meghivott szerzeteseket helyezvén, apátjuknak a fenemlitett Anastast vagyis Astrikot volt braunaui apátot rendelte. Ez nem sokára Sylvester pápához küldetvén, s megbizottságába dicsőségesen eljárván, a király által kalocsai püspöknek neveztetett [3]). A harmadik kolostor a Zobori volt Nyitra mellett, melyet sz. Hippolyt tiszteletére épitetvén, szintén szent benedeki szerzetesekkel látott el. A negyedik

---

[1]) Chartuit. (Hartvic) vita S. Steph. pag. 130.
[2]) Novak vindic. diplom. S. Steph. pag. 6.
[3]) Hartvic. vita S. Steph. pag. 130. apud Schvandtner.

volt a zalai szent Adorján [1]); az ötödik a bakonbéli szent Moricz emlékére [2]). Ezt azon helyen alapitottá 1037. évben, hol egykor szent Gellért csendes magányba vonult, s Istennek életét szentelte. Innét szent István öt a csanádi püspökségre alkalmazta. Továbbá Rado nádor I. András király alatt a Száva partján szent Dömötör emlékére a szent benedeki szerzeteseknek kolostort épittetett, s az annak szomszédságában létező s az ellenség által elfoglalt tájékot Magyarhonhoz visszacsatolta.

*) Azok közé, kik a királyi méltóságról lemondván, szerzeteseknek állottak be, Dagobert, s Carloman galliai királyok, Ethelbert britan, Rachis longobard királyok tartoznak. Vamba spanyol, II. István magyar királyok pedig életök alkonyodtán egyházi pilist és szerzetes köntöst adattak magokra, hivén, hogy az által az Istennel kiengesztelve, annál könnyebben bűneik bocsánatját nyerendik.

**) Hogy Anastas apát, ki egyszersmind Asztrik nevét viselte, ki szent István által Romába küldetvén, s megbizottságába teljes megelégedéssel járván el, kalocsai püspöknek neveztetett, pécsváradi, nem pedig pannonhalmi apát volt, ezekből világlik: Chartuitius azt irja: „Asztrik (Anastas) apát övéivel együtt tisztelettel elfogadtatván, a pécsváradi hegytövén (ad radicem montis ferrei) szent Benedek atya czime alatt kolostort épitett.“ Minthogy pedig e kolostort maga s övéi részére épité, nyilvános hogy Asztrik pécsváradi apát volt. De szent István oklevele, melyet ugyan azon kolostor számára 1015. évben kiszolgáltatott, azt még világosban bizonyitja, mondván: „A mi hogy annál biztosban hittessék e levelet saját kezünk s pecsétünkkel hitelesitvén, azt ugyan azon (pécsváradi) kolostor felszenteltetése napján Asztrik kalocsai püspök ur, s azon kolostor első apátjának szolgálata által megerősitettük.“ Ennélfogva világos, hogy Asztrik (Anastas) kit szent István Romába küldött, s kalocsai püspöknek nevezett, nem pannonhalmi, hanem pécsváradi apát, s amattól különböző egyén volt. A különbség pedig abban létezett, hogy Anastas pécsváradi apát egyszersmind Asztrik, a pannonhalmi apát pedig csak Anastas nevet viselt. Lásd Koller Jos. Histor. Episcopatus Quinque-Eccles. Tom 1. Append. 1. pag. 361. et sequ. Szvorényi Amaenitat. Histor. Eccles. fasc. 1. Num. 1. pag. 1. et seq.

---

[1]) Pray in Annal. reg. part. 1. pag.

[2]) Katona Histor. Crit. Tom. 1. pag. 247.

80. §. Szent Benedek más apátságai.

A pannonhalmi apátság idővel számos birtokkal részint királyi adományok, részint vételek által gyarapodott. Annak apátjai közül Uros magát IV. Bela király iránti hüsége által kitüntetvén, annak, midőn a tatárok elöl Dalmatiában menedék helyet keresett, segedelmére nyolcz száz marka arannyal sietett. Mely jótékonyságát megjutalmazni akarván a király az apátság javait tetemesen szaporitotta. Azonban maga az apát is, ki az apátságot 1206-tól 1248. évig kormányozta, több jószágot vett az apátság részére[1]). Ugyan azt tette Favus apát is, ki 1256. évben az apátság számára Elek gróftól Örs birtokot két száz markaért vette meg[2]). Két évvel későbben pedig ugyan azon Elek gróftól Dénesd birtokot, minden hozzá tartozó javakkal együtt örökre szerezte meg[3]). IV. Bela király pedig ugyan azon apát alatt az apátságnak Szigliget várért, melyet az apát költségén épitetett, Debreta Nyitra megyében fekvő földet cserében örökösen adta[4]). Ilyes takarékosság által az apátság számos jószágok birtokához jutott. Az emlitetteken kivül e korszakban még több apátságok alapittattak, de azok némelyekeiről évkönyveink nagyon keveset emlitenek oly annyira, hogy még eredetük évét, alapitóik nevét vagy alkalmát sem tudhatni. Ilyen 1) a Mindenszentek pogrányi apátsága, melyről mást nem mondhatni, mint hogy 1075. évben már létezett, de ki által s mikor életbe léptetett nem tudhatni. 2) a boldogságos Szüz széplaki apátsága, melyről a legrégibb, mit felőle tudunk, az, hogy Martir egri püspök 1143. évben annak egyházát felszentelte. 3) a Szentlélek madocsai apátság, mely 1187. év körül, 4) a szent Kozma s Demjén ludányi apátsága, mely 1205. év előtt már

[1]) Fuxhoffer Monasteriol. part. 1. pag. 35.
[2]) Fejér Cod. Diplom. Tom. VII. vol. I. pag. 360.
[3]) Cod. Diplom. Tom. VII. vol. 1. pag. 309—311.
[4]) Fejér Cod. Diplom. Tom. IV. vol. III. pag. 118.

létezett. 5) a szent Péter s Pál tapolczai apátsága, mely Miskolcz táján már 1217. év előtt nagy hirre kapván, számos tanulót teremeibe fogadott fel. 6) a szent Üdvözitőnk kapornaki apátsága, melyben 1217. évben szent Benedek fiai tanácskozás végett egybeseregletteк. 7) Szüz Mária Zebergényi apátsága, mely 1251-ben, 8) szent Márton vaskai apátsága, mely 1255-ben, 9) az aracsi apátság, mely 1256-ban hiresség s virágzásig emelkedtek ugyan, eredetök s alapitóik azonban mindeddig ki nem kutathattak. Továbbá több apátságot birunk honunkban melyekről még kevesbet tudunk. Ilyen I. Szüz Mária iványi apátsága, melyről mást nem tudhatni, mint hogy valaha virágzott, de annak helye, kora, s alapitója ismeretlenek. II. a szent kereszti, III. a vértes szent kereszti apátságok, melyekről mást nem tudni, mint hogy a Mura mellett valaha léteztek. IV. ide számittatnak a jaáki, zeeki, kolosi, vagy klissi (Nyitra megyében) a babolcsai, bihari, bucsi, lekéri s több apátságok, melyeket többnyire honunk buzgó papsága alapitott, de ki által különösen, hol, s mikor, nem tudhatni. Fuxhoffer Monasteriol. Péterfy s. Concil. Hungar. part. II. pag. 279. et seq.

81. §. A Cisterczіek, s kartusiak.

Molismei Robert szent benedeki apát Burgundiában látván, hogy társai szent Benedek szabályától kevessé eltávozva, a szerzetes élet régi szigorusága megcsökkenne, husz rokonszenvü szerzetes társaságában Cisteauxba Dijon melletti erdőbe visszavonult s ottan jámbor szelleme, s lelkesedésének szentelve, a Ciszterczіek rendét 1098. évben alakitotta. Faviskókban lakott társaival addig, mig Hugo lyoni érsek részökre kolostort épittetett volna. E szerzet szigorusága, jámbor élete s munkássága által egész Europában hirre kapván, s nagytekintélyü férfiakat, mint szent Bernárd s másokat szülvén, honunkba is behozatott. Ez igy történt meg: IV. Otto szent Leopold osztrák herczeg fia, ki frisin-

gai püspökségre előmozdittatott, s nevezetes munkájában a régi magyarokról is több adatokat feljegyzett, 1131. évben a miremonti kolostorba a ciszterciek rendébe lépvén, felszólitotta atyját, miszerint Austriában is kolostort a Ciszterciek részére alapitana. Leopold fia kivánságát bételjesitvén, a szent kereszti apátságot alapitotta. Ez apátságba 1137-dik évben Konrád herczeg szintén Leopold fia szerzetesnek beállott, s öt év lefolyta után annak apáttá választatván, Magyarországba 12 férfiut küldött, kik Czikádoron telepedvén, a hasonnevü apátságot alapitották[1]). E szerzetet későbbi királyaink pártfogásuk alá vevén, s szaporitván, több uj apátságok keletkeztek. Igy III. Béla király alatt a szent gothardi s pásztói, Imre király alatt a zirczi, II. András király alatt az egresi apátság Torontál megyében, s mások alapittattak. Emezt II. András maga alapitván, s gazdagon ellátván, sírtérének is választotta[2]). Ezen országunkban igen kiterjedt szerzet több kolostorait évkönyveinkben olvashatni*), s [3]). Mi a kartuziakat illeti, Bruno kölni születés és reimsi kanonok tudományáról elhiresztelt férfiu azok szerzője volt. Ö a világ hiuságát szemlélvén, nagy családokból ajánlkozó hat társsal a grenobli havasokon Kartuz (Chartreux) nevü helyet lakásának vá-választván, szent Hugo megyés püspök igazgatása alatt szerzetét alakitotta. Bruno szent Benedek szabályát fogadá ugyan el, de Aegyptus és Syria remetei szigoruságával szilárditva. E rend szigoruságához az állandó csend s egyedül

---

[1]) Chronicon monasterii ad S. Crucem in Austria et S. Gothard. in Hungar. pag. 5—6. Pez Scriptor. rer. Austriae. Tom. 1. pag. 441.

[2]) S. Gothardi in dioeces. Jaurin. anno 1180. B. M. V. de Pásztó in dioec. Agriens. an. 1190. de Zirch alias Zircz in dioec. Veszprém. 1198. de Egres in dioec. Csanád. an. 1200 fundat etc. Vid. Péterfy S. Conc, Hung. Tom. II. pag. 274.

[3]) Monasteriolog. lib. II. pag. 91—188.

szombaton félbe szakadt hallgatás megtartása tartozott. Hétfőn, szerdán és pénteken száraz kenyérrel megelégedve, más napokon főzelékkel éltek, a hus- és bortól mindig megtartóztatva, halakat és sajtot egyedül ünnep napokon élveztek. A testet gyakori fegyelem s közönséges köntössel sanyargatva, szigoruan gyakorolták, kézi munkából éldegelvén, üres idejöket tudományos munkák leirásával töltötték. E szerzet honunkba behozatván, keresztelő sz. Jánostól nevezett kolostorba telepedett meg Szepesben, s a tárkányi kolostorba Borsodban [1]). Amaz onnét is nevezetes, hogy azt két szerzetes, és Verher Oderini mártonizsáki, s Hermann lyubiczai lelkészek azon a helyen (Lapis refugii), hol a tatárok pusztitása alatt sokan megmenekültek, épitették [2]). Mind ott, mind honunk más részeiben, hol laktak, a vallásosságot s erkölcsösséget szóval és példával terjesztették.

*) Ilyes apátságok közé tartoznak: 1) a bélakuti apátság, melyet eredetileg Hedervàry Saul kalocsai érsek alapitott, de a tatárok alatt elpusztulván, IV. Béla király által visszaállittatott [3]). 2) a pilisi apátság, mely hajdan Veszprém püspökséghez tartozván, később a fejérvári püspökséghez csatoltatott. Ez apátság 1184. év körül alapittatott. De ki lőn annak alapitója eddig ki nem kutathatott. Annyi bizonyos, hogy II. András király azon tekintetből, mivel Gertrud neje ez apátságban takarittatott el, s a szerzet a sír gondját viselte, annak évenkint száz marka ezüstöt fizettetett [4]). 3) az apátfalvi apátság (Trium fontium de Beel) melyet II. Kilit egri püspök 1232. évben alapitott. Nevét onnét vette, hogy a püspök azt Beel Kún nemesektől vett jószágokkal megajándekozta. Ez apátság számos viszontagságai után ismét javakkal megadományoztatott (III. korsz. 10. §.) 4) szent Miklós ercsi apátsága, melyet Vancha István esztergomi érsek a tatárok pusztitása után 1241. évben ujolag felállitatván, a ciszterczieknek ismét átadta [5]). 5) a boldogságos Szűz apátsága, melynek alapitóját azonban nem tudhatni. Pázmán érsek annak alapittatását 1222. évre tűzi, s annyi bizonyos, hogy Jakab szepesi pré-

[1]) Péterfy Concil. Hungar. Tom. 2. pag. 277.
[2]) Fleury dissert. 8. in Histor. Eccles. Cap. 8.
[3]) Katona Histor. Crit. Tom. 1. pag. 76. 482. 487.
[4]) Fuxhoffer Monaster. Libr. II. pag. 137. Sartori Cistercium bistercium pag. 1135. Vet. Pragae 1700. fol.
[5]) Schematis. Agriens. 1843. pag. 41.

post s püspök (III. korsz. 27. §.) a cisztercieknek Schavnik, Viedernik, Toplika s Alchno javak tizedét a káptalan egyezésével alapitványul adta [1]). A többi apátságokat, mellyekről azonban nem tudhatni, mely szerzetesekhez tartoztak, Péterfy S. Conc. Hungar. czimü munkájában part. 2. pag. 275. elősorozza.

82. §. *Kéregető szerzetesek.*

Minden eddig emlitett szerzeteseket szám szerkezet, s kiváltságokra nézve meghaladák a kéregető barátok, kik e korszakban a kereszténységre nézve majd nem nélkülözhetlenek voltak. Mert a régiebb szerzetesek lassankint birtokkal gazdagitva kényelmesb életet viselvéu, a világi papság közül pedig Fleury szerint [2]) többen fényűzés, pénzvágy, s fesletségbe esvén, s brixi Arnold s Valdó Péter követőinek alkalmat nyujtván, korholásokra s gyalázásokra: czélirányos volt olly társaságokat az egyházban alakittatni, melyek szigoru élet, szegénység, s erkölcsös magok viselete által az irigység s leszólás kifakadásait erényes tettekkel megczáfolnák, s a romai pápa mint a közegyház főnökéhezi ragaszkodásától magokat elcsábittatni nem engednék [3]). Ez adta eredetét a kéregető szerzeteseknek, kik ilyes körülményekben nagyon kiterjedvén, X. Gergely pápa által az 1274. évi lyoni zsinatban négy, ugymint a domokosiak, ferencziek, karmeliták, s szent Ágostonról nevezett remeték rendére osztattak. A domokosiak szerzője szent Domokos volt, ki 1170. évben nemes Gusmanok családja, s Calaroge városából Spanyolhonban származván, szerzetét azon végből alkotta, miszerint az Isten igéjét mindenütt ugyan, de legfőbb a tévedettek s hitetleneknek hirdesse. E szerzetet s annak első kolostorát Toulouseban III. Incze pápa 1215. évben annál

[1]) Wagner Anal. Scepus. part. 1. pag. 392.

[2]) Wagner Analec. Scepus. part. 1. pag. 392. Bárdosy supplem. pag. 433.

[3]) Fleury dissert. 8. in Histor. Eccles. Cap. 8.

könnyebben helyeselte, mivel némelyek szerint [1]) álmában látta, mikép szent Domokos a roskadó laterani székes egyházat vállain fentartá. A szerző rendének, mely tökélyes szegénységet követvén, földi javakat nem birhat, szent Ágoston szabályát adta. Szent Domokos halála után a szerzet elnökének szent Jordánt választotta, ki alatt egész Europába terjedett [2]). Magyarhonba e szerzet telepedvén szintén növekedett. Pál tudnillik magyar főcsaládból származott, jeles tulajdonokkal díszelő férfiu, Bolognában szent Domokos rendébe lépett, s onnét 1221. évben Magyarországba visszajövén, Győrött szerzetének az első kolostort alapitotta. Pál a bolognai főtanodában végezvén tanulmányait, s a törvények tudorává neveztetve, Győrött ugyan e tárgyat dicsérettel tanitotta [3]). A győri kolostornak életbe léptetése után nem sokára Veszprémben, s számos helyeken kolostorok számukra alapittattak, s kitünö családokból származott férfiak is, például Buzád bán, e szerzetbe léptek. A szerzet későbben annyira növekedett, hogy magyar s dalmat tartományra (provincia) oszlott. Amahoz tartoztak a kassai, fehérvári, pesti, zágrábi, győri, pécsi, nagyszombati, szegedi, temesvári, beszterczei s Erdélyben a kolosvári, szebeni, s más helyeken alapitott zárdák [4]). A ferenczieket alapitotta szent Ferencz, ki Assisi Umbria városában gazdag kereskedő családból 1182. évben születvén, ifju korában már magát jámborsága, bőkezüsége, s alázatossága által kitüntette, s tulajdon birtokárol lemondván, egyházak kijavitására alamizsnákat gyüjtött. Ezekkel szándokát végre hajtván, a többiek

[1]) Vita S. Dominici in Jacobo Quetifet J. Eckhardt script. Ord. Praedicator. Tom. 1. Paris 1739.

[2]) Mamachi et Pollidori nec non alior. Annal. Ord. Praedic. vol. 1. Rom. 1756.

[3]) Acta SS. Hungar. pag. 160. append. pag. 18. Ind. Ungar. pag. 61.

[4]) Péterfy Conc. Hungar. part. 2. pag. 279.

közt azon kápolnát is, melly Assisi mellett parányiságáról Portiuncula nevet viselt, kijavittatta. Ebben imáit állandóan végezvén, elhatározta magát szerzetet alapitani, s azt az egyház szolgálatára, s terjesztésére szentelni. Annak szándokát III. Incze pápa látván, hogy Valdo Péter felekezete, s más tévtanitók, kik az egyházat keresztény alázatosság s szegénység szükölködéséről vádolták, megczáfolására lényeges szolgálatot teend, megerősitette. A szerzet szelleme önmegtagadást, alázatosságot, s azért elöljáróit szolgáknak (ministri), mindnyáját pedig kisebb testvéreknek (fratres minores) neveztetni kivánta. Továbbá szegénységet, kézi munkát követel, s szükség esetében koldulást is enged. Igy keletkezett a hires seraphi szerzet, kinek tagjai szerzőjöktől ferencziek nevét viselvén, Magyarhonban négy, ugymint Üdvözitőnk, szent Mária, szent László, s Kapisztrán szent Jánosról nevezett tartományokra oszlottak. E szerzet hazánkba még szerzője éltével behozatott. Igy Esztergomba azt IV. Béla király 1240. évben, Székesfejérvárra, s Posonyba IV. László 1280. évben bévezette [1]). Egerben pedig már 1231. évben Kilit püspök s a papság annak részére kolostort épitetett. Söt a nyitrai is e korszakban keletkezett. E kolostorokból egész honunkba terjedvén a szerzet, a keresztény vallást nyilvános szónoklat, szentségek kiszolgáltatása, hivek igazgatása, s fáradhatatlan buzgósággal már régi időkben terjesztette, s máig dicsőségesen terjeszti. Szent Ferencz fiai azonban két felekezetre, a minoriták s a ferencziekére oszlattak. Melyik légyen az eredeti, arról máig vitáznak a tudósok. Ha magát a nevezetet fontolóra vesszük, az elsőség amazokat illetni látszik.

A karmeliták szerzője Berthold Calabriai áldozár volt, ki 1150. év körül a szent földre indulván, s ottan Karmel hegy azon helyén, hol Illés látnok hajdani lakját mutogat-

[1]) Péterfy ugyanottan.

ják, egy leomlott kolostor romjaira akadván, azt felépitteté, s több társokkal együtt meglakván, szerzete kezdetét vetette, melyet Albert jerusalemi patriarka szabályokkal ellátván, rendes szerzetté alakitott, miután IX. Gergely pápa 1230. évben azt megerősitette volna. E szerzet a remeték neméhez tartozván, eleve nehéz kisérletek, kézi munka, állandó csend, s böjtök alá vetve lévén, későbben kéregető szerzetesek rendévé változott. A karmeliták honunkba már 1271. évben telepedvén meg, ez egész korszakban a vallásosság, erkölcsösség s népnevelésre üdvösen hatottak, s azzal Győrött máig foglalkoznak.

A szent Ágostonról nevezett remetéket IV. Sándor pápa 1256. évben rendezte, miután az Olaszhonban több ágokra szakadó remetéket szent Ágoston szabálya alatt összegyesitvén, egy társaságba olvasztá, s egyenlő öltönyre szoritva, kéregető szerzetesekké átváltoztatta. E szerzetesek azonban ugymint a többi kéregető barátok több változásokon átmenvén, sarus és sarutlanokkra oszlottak. Országunkban perjelségek kormánya alatt számos kolostoraik voltak Egerben, Fejérvárott, Budán, Pécsett, Esztergomban hol őket Herman gróf alapitotta, s több más helyeken [1]).

83. §. *Szent Pál remete rendje.*

Szent Pál remetének szerzete hazánk szülöttje. E szerzet első alapitója s pártfogója Bertalan pécsi püspök volt, ki észre vevén, hogy többen belső meggyőződésöket követve, magános és elmélkedő életnek magukat szentelnék, Patachon Pécs városához közel kolostort s templomot alapitván, s szerzetes szabályokat számukra hozván, őket 1225. évben rendes szerzetté alakitotta [2]). Bertalan püspök uj ültetése

[1]) Fuxhoffer Monasteriol. lib. II. pag. 281.
[2]) Pray. Hierarch. Hung. part. 1. pag. 244. Pongrácz triumphus Pauli pag. 18. 33. Itt azonban hibáson az 1215-dik évet olvashatni.

élelméről gondoskodván, azt birtokkal is megajándékozta, miszerint a mindennapi szükségektől mentek lévén, az Istennek annál szabadabban szolgálhassanak. Mennyi javakkal látta el Bertalan püspök az uj szerzetet, az 1252. évben Achilles püspök által kiadott megerősitő levélből világlik, hol malmaik, szöllőik, házaik, szántóföldeik s egyéb telkeik elősoroztatnak [1]). Néhány évtizeddel későbben e szerzetet Öséb esztergomi kanonok nemes főrangu családból származott férfiu [2]) a szerzetet nagyon emelte, midőn kanonokságáról lemondván, több jeles tagok társaságában Pilisen Szánthó mellett 1250. évben magánosságba vonult vissza, s ottan Vancha esztergomi érsek beleegyezése mellett kolostort s templomot alapitván, szerzetes társulatot telepittetett. Társulatának belső rendet s alakott szerezni kivánván, Romába utazott. Ott Orbán pápa szent Agoston szabályát a szerzetnek rendelvén, az egész ügy elintézését Pál veszprémi püspökre bizta, ki azt 1253. évben uj szerkezet alá rendelte. E szerzet időközben a magyar királyok s püspököktől számos kedvezéseket nyert oly annyira, hogy már Öséb kora alatt több kolostorok birtokában lévén, IV. Kelemen pápa hozzájok szent Ágoston remeteit csatolta, s mindakettőt 1266. évben egy szerzetté alakitota [3]). A szerzetnek e században kolostorai voltak a kőkuti, bakonyi, badacsoni, eleki, remetei, melynek aiapitója a zágrábi püspök s káptalan volt [4]), az esztergomi, mely Pál veszprémi prépost s Benedek két testvértől Munkádföld részét kapta [5]). Továbbá a bajcsi, mely 1283. évben, a bodrogszigeti, mely 1287. év-

---

[1]) Koller Episcop. Quinque - Eccles. Historia Tom. II. pag. 140. sat.
[2]) Fragment. panis Corvi Prot. pag. 18.
[3]) Memoria prov. Hungar. August. pag. 22.
[4]) Pongrácz Triumphus Pauli pag. 67. Pázmán de Synod. Dioeces. Append. pag. 127.
[5]) Cod. Diplom. Tom. V. vol. III. pag. 270. és 372.

ben; a kékesi mely 1291-ben keletkeztek[1]). E szerzet buzgalma, munkássága, s tudománya által oly hirre kapott, hogy Dalmát, Horvát, Slavonia, Istria s Erdély, söt a következő korszakban Sveczia, Lengyel, Ausztria országba sat. terjeszkedett[2]), s mindenütt a vallást, erkölcsiséget, s a közjót előmozditotta.

84. §. Szent Háromság keresztesei (Trinitarii), és a szerviták.

Számos keresztény a keresztes és spanyol hadak alkalmával a XII. század vége felé a törökök rabságába jutván, Máthai János és Valesi Bodog azok megváltására szent Háromság keresztesei szerzetét III. Incze pápa helybehagyása mellett Cerfroyban Meaux város szomszédságában alapitották[3]), a fehér köntöst részökre rendeltek, veres kereszttel ékesitve. Müködésöket Marocco s Tunis tartományokban kezdvén, már 1199. évben alapittatásuk elsö évében három száz keresztény rabnál többet a törökök rabigájából szabaditottak ki. E szerzet országunk több városaiban ugymint Posony, Nagyszombat, s másutt telepedvén meg, hivatásának dicsöséggel megfelelt. A szerviták rendét Monáldi Bonfil florenczi nemes születésü más hat társsal*) alapitotta, s azon hat rokonszenvü istenfélö férfiu társaságában tisztének vállolta fel: a boldogságos Szüz tiszteletét, s dicsöitését elömozditani. Ennek következtében Szenár nevü hegyen 1233. évben czellákat s egyházat épittetvén, szegénységet követvén, s szükségeiket kézi munka s koldulás által kielégitvén, ott s másutt jámbor hivatásuknak megfelelni törekedtek. E szerzet honunkba is átköltözvén Pesten, és más helyeken elfogadtatott, s mind nálunk, mind velünk egyesült tartomá-

[1]) Compend. Histor. S. Pauli pag. 30.

[2]) Ugyanott pag. 6.

[3]) Innocent. III. epistol. lib. 1. Nro. 481.

nyokban az Isten dicsőittetését s a boldogságos Szűz tiszteletét előmozditotta.

*) Bonfil többi társai ezek voltak: Bonajuncta Manetti, Antelli Manetti, Amideus, Uguccio, Sosteneus, s Falconeri Elek.

85. §. *Lovagrendek.*

A keresztes hadak (37. s a köv. §.) alkalmat nyujtottak leventék alapittatására. S valóban azokat a korszellem maga után vonta, s mintegy szükségesekké tette. Mert a számos és folytonosan tartó harczok eme korszakában a vitézség s bajnoki erények a férfiu legszebb ékességeinek tekintetvén, azok után törekedők minden nemzetben találkoztak. Vagy ki nem látta volna át azok szükségét oly időben, hol zsarnokok a gyöngébbeket elnyomták, s a szegénynek jogait összetapos- ták? ilyes lelkesedést az egyház megszentesitett, midőn ama rendeket pártfogása alá vette. Azoknak tisztében állott, a zarándoklók biztositására az utakat szabadon tartani, s őket Mahomed felekezete s más rablók ellenében védelmezni, betegeket ápolgatni, s utasokat befogadni. Ilyen volt: I. a jerusalemi szent János rendje, melyet bizonyos amalfi kereskedők Jerusalemben azon végből alapitottak, miszerint a zarándoklók szolgálatja, s a betegek ápolásával foglalkozzanak. Raymund du Puy 1118. évben őket a zarándoklók védelmére a szerecsenek ellen alkalmazván, szerzetesekből lovagrenddé átváltoztatta. Rodi vagy máltai leventéknek is neveztettek, s fekete öltönyt fejér kereszttel viseltek. Ezek honunk több helyein telepedtek meg, ugymint Aurana várában Dalmatiaban, hol perjelök lakott (Prior Auranae). Fejérvárott hol Eufrosina II. Gejza özvegye részökre kolostort (praeceptoratus) épittetett. Esztergomban, hol vagy a mostani városi, vagy pedig a szent tamási kórházban a betegeket ápolgatták. Ó-Budán, hol szintén kórházat igazgattak Pesten, hol szent Miklós templomát birták. Kolostorokat

más városokban is birtak [1]). II. a templomosok rendje (Templarii) ennek első alapitói Hugo, s Godfried de Audomar voltak, kik több nemes francziák társaságában 1118. évben a jerusalemi patriarka előtt fogadák, hogy a szabályzott papok fegyelme alatt a zarándoklókat védelmezendik [2]). Öltönyök fehér volt veres kereszttel. E lovagrend szorgalma által oly gazdaggá vált, hogy IV. Fülöp franczia király irigysége és fellépése által az 1311. évben tartott viennei zsinatban eltöröltetett [3]). Nálunk szintén több helyeken mind az anyaországban, mind a hozzá kapcsolt Horvát s Tótrészekben telepedtek meg, tágos javakkal ellátva [3]). Különösen Esztergomban hol tudos Kollinovics szerint a vártövén a ferencziek kolostorában laktak. Alapitójuk II. András király volt. Kolostoraik manseria nevével jeleltettek ki. Csurgón Somogy, Blatniczán Turócz, Telegden Bihar, Koloson Nyitramegyében, Selmeczen, Illaván, szent Eberardon Csallóközben, s másutt laktak. Föhelyök azonban Vrana vára volt Dalmatiában. E rend birtokát annak eltöröltetése után szent János rendje kapta meg. III. a német leventék, kik bremi s lübecki kereskedők által a szegények, s Ptolomais (Akre) városa bevételénél megsebesültek részére 1119. évben kórházat épitvén, e lovagrend alapittatására alkalmat nyujtottak. A rend Konrad masszoviai fejedelem alatt a poroszokat meggyözvén, Albert brandenburgi grófot nagymesterének választotta, de emez idövel Luther felekezetét követvén, társait Poroszországból kiüzte. Erre ök Mergentheim-

[1]) Péterfy Concil. Hungar. part. II. pag. 278. Fuxhoffer Monasteriol. Hung, lib. 2. pag, 192—210.

[2]) Tyrius lib. 12. Cap. 7. de bello Sacro (in Bongart gestis per Franc. Tom. 1. pag. 812. et seq. Histoire des templiers par Du Puy Paris 1650. 4.

[3]) Egyháztörténeteink lat. kiad. 3. köt. 17. §. 173. lap.

[4]) Koller Episcopat. Quinque-Eccles. Histor. Tom. II. pag. 46. 47. 48. Péterfy Concil. part. 1. pag. 445. Pray specim. Hier. part. II. pag. 54. Fuxhoffer Monasteriolog. pag. 230—243.

be költöztek. A német leventék fekete ruha felett fejér köpenyt viseltek, veres kereszttel ékesitve; őket II. András király Bozza nevü birtokkal Marmarosban megajándékozván, az országba behozta, hogy általuk a szilaj kunokat legyőzhesse. Későbbeu a marmarosi videk dézmájával s más jövedelmekkel ellátva, honunkban igen hasznos szolgálatot tettek [1]).

86. §. *A kanonokok.*

Az ősi egyházban minden áldozárok, kik határzott egyházhoz lekötve voltak, anyakönyvbe (canon) beigtatva lévén, kanonokok nevével jeleltettek ki. Idővel miután a szerzetes élet divatba jött, a püspökök különösen pedig Chrodegang metzi püspök ilyes társulatokba közös életet bizonyos szabályok szerint hoztak be. E szabályt 817. évi acheni zsinat megerősitvén, a kanonokok intézete gyarapodott, számos birtokkal megadományozva. Minthogy pedig némelyek közülök a közös élettől eltávozván, jövedelmeiket magok közt elosztanák, s külön lakván, az egyházi fegyelmet valamikép elhanyagolták, a romai pápák őket szorosb korlátok elfogadására sürgették addig, mig Ivo chartresi prépostnak sikerült, társai közt közös életet visszaállitani. E példát többen követvén, mások pedig magános élet mellett maradván, amazok minthogy a közös élet mellett szerzetes fogadásokat is tettek le, szerzetes, vagy szabályzott kanonokoknak (canonici regulares), emezek pedig székes egyházi, vagy világi kanonokoknak neveztettek. Minthogy pedig ilyes testületek közös imákat végezvén, kitüzött órákban s helyen összegyültek, és zsolosmáik és imáik közt egy, a szent irásból kiszemelt fejezetet (Capitulum) felolvastattak, mind maga a testület, mind a gyülekezet helye káptalannak neveztetett. Söt miu-

---

[1]) Fuxhoffer Monasteriol. libr. II. pag. 247—250.

tán a papság sokat gyarapodott, s a székes egyházhoz mindnyája nem csatoltathatott, kisebb városok, vagy falukba egyesülve társas káptalanokat (Capitula collegiata, et ruralia) képezett. E testületek mindnyájan Magyarhonba is béhozattak. Az elsőket vagy is a székesegyháziakat már szent István hozta be, minden püspökség mellett egyszersmind káptalant alapitva (20 s a köv. §.). A társas káptalanok szintén e korszakban keletkeztek, például a posonyi (52. §.) a fejérvári (53. §.) s a többiek (54. §.). Mi pedig a szerzetes kanonokokat illeti, miután azokat szent Norbert Frankhonban uj s szilárdabb szabálylyal, tudnillik szent Ágostonról nevezett szabálylyal *) az ugy nevezett Prémontré helyen módositotta, s számos tartományokba elfogadtattak, hazánkba is telepedtek. Ilyes szerzetes kanonokok voltak a szent Ágostonról nevezettek Vágujhelyen, Esztergom főmegyében, kiket Stibor Vágujhelynek ura alapitott. Azoknak maradékait a máig létező, s hivek igazgatásával megbizott vágujhelyi prépostság mutatja [1]). Ezek karinges kanonokoknak is neveztettek (superpeliceati), s több helyeken alapittattak. Továbbá a prémontréiek, kik szintén szent Ágoston szabálya alatt élvén, s eredeti helyökről nevöket nyervén, honunkba is béhozattak. Különösen Csornán, hol őket a csornai grófok családja 1180. évben alapitotta, s a Kanizsaiak különösen pedig a hasonnevü esztergomi érsek, a Viczayiak s több nemes családok bőkezüsége javakkal ellátta. A nagyváradi fokon (promontorium váradiense); Bozokon, hol őket Lambert szent László király sógora 1139. évben alapitotta. Turóczon, hova IV. Béla király őket 1252. évben behozta, s a boldogs. szüz Máriáról nevezett kanonokok Ráthodon, Szala megyében, kiket a Bánfiak családa 1255. évben alapitott. E kanonokságok

---

[1]) A többieket Péterfy idézett munkájában olvashatni II. part. pag. 276.

idővel honunkban számos prépostságokra oszlattak [1]) **).
Elvégre Magyarhonban a szent koporsóról nevezett kanonokok is emlitendők. Üdvözitőnk szent koporsóját a hivek az apostolok kora óta mindig őrizték. E szent működésre idővel rendszeres társulatok keletkeztek. Ilyenek voltak a laterani romai egyház kanonokai, kiknek egy része Jerusalemben a szent koporsót őrzötte. Minthogy pedig ezek a pogány ellenségtől sokat szenvedvén, megszünni kezdettek, Godfrid s Balduin Bouillon 1203. évben Jerusalemet birván, s azokat felsegiteni akarván, a szent koporsóról nevezett leventéket hozzájuk csatolták. Ezeket II. András király Jerusalemből Magyarhonba áthozván, Komlóson Sáros megyében alapitotta. Innét más helyekre is átvittettek, például Landekre Szepesben, Késmárkra, s Fuxhoffer véleménye szerint Esztergomba is, de e vélemény csekély okokon alapszik [2]).

*) Szent Ágoston hipponi püspök munkáiban olvassuk azon szabályt mely szent Ágoston szabálya alatt ismeretes s a szabályzott kanonokok részére iratott. Azonban e nevet nem azon okból nyerte, mintha szent Ágoston szerkesztette volna, hanem mivél munkáiban találtatik. Mindazonáltal az sincsen elegendően kipuhatolva, ki légyen az; ki azt azokhoz csatolta. Lásd annak 211. levelét szent Maurusiak által kiadott munkáiban.

**) Azok közé tartozik: 1) a leleszi, melyet Boleszló váczi püspök alapitott (30. §.). Erre ő minden vagyonát áldozta, s III. Incze pápa összemunkálata mellett Imre királyt arra birta, hogy annak nem csak azon javakat a szerzetnek átadatni engedte, melyeket a püspök annak szánt, hanem még azokat is, melyek erőszakkal elfoglalva voltak, visszaadatni parancsolta [3]). Az annak hagyott számos birtokot II. András király megerősitette [4]). 2) a sághi prépostság, melynek szerzője Márton bán volt, ki arra 1268. évben IV. Béla király megerősitését nyerte. E prépostság későbben részint vett jószágokkal, részint uj adakozásokkal tetemesen gyarapodott. Fejér Cod. Diplom. Tom. VI. vol. II. pag. 174.

---

[1]) Fuxhoffer Monasteriol. lib. II. pap. 10. et seq.
[2]) Fuxhoffer ugyanott lib. II. pag. 265.
[3]) Desericius Histor. Episcop. Vaciens. pag. 37.
[4]) Péterfy S. Conc. Hungar. Tom. 1. pag. 86.

87. §. Apáczák.

Valamint számos férfiak e korszakban szerzetes társulatokba az Isten tiszteletére s szolgálatára egybe sereglettek, ugy nem kevés szüzek is találtattak, kik nagyobb lelki tökély után vágyódván, s egyházi elöjáróságuk elibe jelenvén, azon szent fogadást tették, hogy szerzetes társulatokban életöket az Istennek szentelni kivánják. S valóban annyi nötársaság volt nemre, ha nem is számra nézve, mennyi férfiui testület. Mit látván honunk buzgó királyai, s püspökei részökre kolostorokat épittettek, s alapitványokkal ellátták. Ebben már szent István első dicső királyunk magát kitüntetvén, apáczák részére Veszprém mellett, s Tormován Bihar megyében kolostorokat alapitott [1]), s azokat nagy adományokkal megajándékozta [2]). Amazok szent Vazul szabályát követvén az egyesült göröghitüekhez tartoztak [3]). E szép királyi példát Bertalan veszprémi püspök követve, szintén Veszprémben szent Katalin tiszteletére templomot, s 1240. évben kolostort állitatott fel. S ámbár az oklevélben meg nem emlittetik *), micsoda nevü apáczák helyeztettek a kolostorba, annyi mégis bizonyos, hogy az alapitó püspök apáczák társulatát (Collegium sanctimonialium) oda telepitvén, öket szép jövedelmekkel ellátta. E kolostorban, mely más adatok után minden kétségen kivül szent Domokos szüzeinek szentelve lön, hajdan szent Margit IV. Béla király leánya neveltetett. Miután pedig az óbudai nyulak szigetében akkor készülö kolostor elvégeztetett

---

[1]) Pray dissert. de S. Margarita pag. 221. Batthyányi leges Hungar. Eccles. pag. 374.

[2]) Katona Histor. Crit. Hungar. Tom. 3. pag. 263.

[3]) Erről Pray bizonyságot tesz, ki a részökre kiszolgáltatott görög oklevelet feljegyezte Dissert. de S. Margarita pag. 221. A latinra forditott oklevelet olvashatni Batthyányinál: Leges Eccles. Hungar. pag. 374. Péterfy Conc. Hungar. part. 1. pag. 11—14.

volna, a királyi hölgy több apáczák társaságában 1254. évben oda költözött. E kolostorok birtokát püspökök, egyháziak, s némely magyar családok, kiknek leányaik a szerzetbe felvétettek, tetemesen szaporitották. Az emlitett Apáczákon kivül voltak még Peleskén, hová Bánfiak családja által 1234. évben hozattak be, Fejérvárott, Pécsett, Veszprémben, hol szent Helena hajdan virágzott, Nagyszombatban, hova szent Klára szüzei telepedtek, s más helyeken mások találtattak.

*) Az oklevél tartalma igy hangzik: In loco Veszprém quamdam Ecclesiam in honorem ejusdem (S. Catharinae) virginis fabricari fecimus, et in eadem collegium sanctimonialium collocavimus, ad quarum sustentationem sexdecim marcas argenti annuatim, de consensu Capituli nostri de redituum nostrorum proventibus ordinavimus. Szvorényi de incol. Caenob. B. Margaritae virg. pag. 4. Veszprémii 1808.

88. §. A papok nőtelensége.

A papok nőtelenségét a szabályzott kanonokok, s az e korszakban keletkezett kéregető szerzetesek hatósan előmozditották. Ennek a hivek erkölcsiségére nézve üdvös következései voltak, mert az e kori papok közül némelyek ámbár az egyház fegyelme szerint felszenteltetésök előtt azon fogadást tették, hogy a házassági közös életről lemondanak, mindamellett feleségeiket visszavevén, s velök élvén, mások pedig ágyasságról gyanusok lévén, s a hiveknél botrányt okozván, a szabályzott kanonokok, s kéregető szerzetesek fedhetetlen életök által e fesletség elhárittatására lényeges szolgálatot tettek. De mivel ez a bajon egészen nem segithetne, s az egyháziak közül számosok régi szándokuk mellett megmaradtak, VII. Gergely pápa a rosszat gyökerestül kiirtani akarván, az egyház régi törvényeit, s elődödei szabványait tüstént hivatala kezdetével megujitotta, s több zsinatokban azon határzatokat hozta, miszerint minden feleségével közösülő áldozár, vagy diakon

ezután az Egyháznak semmi működésében el ne járhasson. Minthogy pedig e rendeleteket VII. Gergely pápának utódai szinte megerősitették, és sürgették, nagy nehézségek után sikerült, hogy a nőtelenség fegyelme, melyet maga Üdvözitőnk s az apostolok szóval, s tettel ajánlottak, melyet az Egyház törvényei átalánosan mindig követeltek, s melyet az idő viszonyaihoz képest az Egyház szolgái majd mindnyájan, majd kevesebben tartottak meg, régi épségébe visszahelyeztetett. Nálunk Magyarhonban szintén nehéz lévén, annyi mivelt nőtelen férfiakra találni, mennyire az Egyház szolgálatára nézve szükséges volt, mind a szabolcsi zsinat, mind szent László király azon papokat, kik felszenteltetésök előtt, megnősültek, feleségeik mellett meghagyta, addig, mig az Egyház fejével a felett tanácskozandik [1]), s ámbár az 1114. évi esztergomi zsinat is e tárgyról engedékenységgel határozván, egyedül a szent rendek utáni nősüléstől tiltaná el a papokat, mindazáltal a magyar egyház Guido bibornok s apostoli követnek azon 1267. évi törvényét, miszerint semmi nősült férfiu fel ne szenteltessék áldozárnak, diakon, vagy aldiakonnak, egyéb ha feleségével megegyez abba, hogy egymástól elválandanak, magáévá tevén [2]) a közegyáz fegyelme nálunk is uralkodóvá lett. Ennek következtében az egyházi rend Magyarhonban átalánosan nőtelenséget tartott.

89. §. *A vezeklés fegyelme.*

Valamint a vezeklés fegyelme az egész egyházban változásokat szenvedett e korban ugy szintén csak megváltozottan hozathatott be a magyar egyházba is. Változásának legfőbb oka volt e kornak azon divatba jött elve, miszerint a hivek nyilvános vétkekért nyilván, alattomosokért pedig

[1]) Péterfy Concil. sacr. Hung. part. 1. pag. 17. S. Ladisl. decret. lib. 1. Cap. 3.
[2]) Péterfy ugyanott 89.

alattomban vezekeljenek. Továbbá e változást okozta az, hogy a hivek az ősi vezeklés módját szerzetes élet, zarándoklat, s keresztes haddal felválthatni, vagy pedig jó czélokra adott pénzösszeggel kipótolhatni vélték. Ebből némely hivek azt következtetvén, hogy például keresztes had által teljes búcsuban részesülve, más külső cselekedetekre nem köteleztetnek, a vezeklés szentségét majd nem egyedül gyónás által már bevégzettnek tartották, mások pedig nyilvános vezeklést imádság, böjt, vagy alamizsna által kipótolták; ámbár nem tagadhatjuk, hogy a nagyobb vétkesek tetteikért más keményebb testi büntetésekre vonnattak. Ilyes vezeklési bünhődések voltak a zarándoklat, vértezet viselése [1]), és az ostorzás (74. §.) melyet szent Pál apostoltól ajánlottnak vélték, s noha minden ilyes cselekedetekből üdvös eredmények következtek, mindamellett azokba némelykor visszaélések is csusztak be. Például hogy többet ne emlitsünk, némelyek a búcsuhirdetői közül alamizsnát keresztes hadra, vagy sz. Péter temploma kijavittatására szedvén, a nélkül, hogy a pápa arról valamit tudott, vagy azt kivánta volna, a búcsu erejét néha az illőnél tovább is terjesztették ki. Az által a búcsu érdeke megcsökkent, söt a nyilvános vezeklés megszünni kezdett. Azt azonban ki sem állithatja igazán, hogy a nyilvános vezeklést az egyház feje, vagy pedig valamely zsinat eltörölte volna, mert annak megszüntetését nem más, mint az emberek gyarlósága, s a kor viszonyai okozták. Söt a megszünő nyilvános vezeklés helyébe bebörtönöztetés következett, melynél fogva nem csak Magyarhonban [2]), hanem más tartományokban is a nagyobb bünösök vétkeik-

---

[1]) Vita S. Emeric. per Pray in dissert. de S. Salom. rege et Emer. duc. pag. 99. és Schvandtner vita S. Emer. ducis.

[2]) S. Stephan. Decret. libr. 2. Cap. 9. et 10. S. Ladisl. lib. 1. cap. 25. 32. lib. 2. cap. 50. colom. libr. 2. cap. 8. 13. Péterfy conc. Hungar. Tom. 1. pag. 60.

ért bizonyos ideig börtönben lakoltak. Van Espen. Jur. Eccles. Univ. part. 1. tit. 31.

A középkor szelleme azt hozván magával, hogy a hivek az akkori világ hiresb városait, s azon helyeket melyek a kereszténység bölcsöjének tekinthetők, nem csak kiváncsiság, vagy tudomány vágyból, hanem valódi vallásos buzgóságból látogatták, tudnillik Romát, Konstantinápolyt, Jerusalemet, s ennek jeles emlékezetü szomszéd helyeit eljárták, e zarándoklók enyhelye s menedékeül szolgálandó ingyen fogadók alakultak. Különösen pedig a franczia, angol, német, spanyol, portugal, ír, skot, nápoly, lengyel, s holland nemzet által ilyetén enyhelyek már felállittattak vala. Sz. István király tehát ezekhez képest Roma, Jerusalem, Konstantinápoly s Ravenna városában szintén a magyarok részére ingyenfogadókat allapitott. Melyekbe honunk zarándoklói felvétetve vagy ájtatoskodtak, vagy pedig e nagy jelentöségü városok ritkaságai között buvárkodtak, s onnét a müvészetet s tudományokat hazánkba átültették. Ez emlékek alkotóit s maiglani fentartóit azonban nem a gazdag kamatokkal fizető részvények, s mulandó javak utáni vágy, hanem a zarándoklók buzditása, felsegitése, s erkölcsösségbeni növekedése serkentette fel, s maiglan serkenti szép tetteikre, jól tudván, hogy minden érdemes cselekvény a vándor pálya alkonyán bizonyosan nyerendi jutalmát. A romai sz. István alapitotta intézet századokon át ily felirással fenállott: „Ecclesia hospitalis S. Stephani Regis Ungarorum.“ Az intézet Ulászló király alatt 1497-ben ujra felépittetvén, ilyes homlok iratot nyert „Domus Ungarorum renovata per Phi. de Budrug DD. Se. D. Uladislai regis Proc. ex eleemosynis Peregrinorum Sedente Alexandro P. P. VI. 1597.“ Annak gondját remete sz. Pál rendi szerzeteseire bizták, melyet XIII. Gergely Pápa 1578. évben a magyar s német ifjak növeldőjévé alakitotta át; 1580-ban pedig az alapitványnak egyrésze az ápollinare collegiumhoz csatoltatott, s magyar növendékek, másik része pedig a magyar zarándoklók eltartására fordittatott. II. Jósef császár alatt az alapitvány a páviai papnöveldével egyesittetett, s 1790. évben mind az apollinare, mind a páviai intézet megszünt, de VIII. Pius P. az apollinare papnöveldét ismét felnyittatván, azóta honunkból magyar növendékek ottan ismét befogadtatnak.

90. §. *A hivek erkölcsei.*

Valamint átalában a középkor hivei a kereszténység szellemétől áthatva, legszebb vonásokban elötünnek, ugy honunk népe is a keresztény vallás tartalmával megismerkedvén, szelidebb erkölcsei által Europa figyelmét vonta

magára. Különösen pedig Magyarhon uralkodó nemzedéke magát erénynyel s erkölcsösséggel tüntette ki. Igy vala mindjárt sz. István király, ki annyi igazság szeretetével országát kormányozta, népét az egyedül üdvözitő keresztény vallással megismertette, s annak országábani fentartására, átültetésére, szerencsés terjedésére püspököket, szerzetesek, tanodák s tanitókat alapitott, szegényeket felsegitett, s annyi keresztény jámborság, szelidség, s alázatossággal feltünt, hogy némely irók véleménye szerint IX. Benedek pápa öt halála után a szentek közé sorozta. Ilyen volt szent Imre herczeg első királyunk fia, kinek erkölcsisége leirásával egész munkák telvék [1]). Mi felőle azonban csak azt emlitjük, hogy ámbár ő Crescimir horvát király leányával házasságra lépett, mindamellett a világ gyönyöreitől holtáig tisztán őrizvén magát, egyedül Istennek szolgálni kivánt, s mind munkás élete, mind pedig erkölcsisége által az egész haza szeretetét s tiszteletét nyerte el. Honosait egyedül avval boritotta gyászba, hogy nem sokára meghalálozván, őt s kormányát nélkülözni kénytettek. Ide számitandó szent László király, ki Lengyel országban tartózkodó Béla magyar herczeg fia lévén, s ottan 1031. évben születvén szent István király unokája volt. Mind magán, mind pedig a trónon töltött életét szelidség, szerénység, okosság, alattvalói iránti szeretet s ártatlan magaviselet megkülönböztették. Ellenségeivel nagylelküleg bánt, de a nélkül, hogy a vallást s az egyházat jogaiban legkevésbé sem csorbitotta. Az isteni szolgálat meglátogatását, s a bünök különösen pedig a tolvajság eltávoztatását hozott törvényekkel sürgette. Szent László hadi tettei, s többi erényei oly feltünők voltak, hogy a keresztény fejedelmek őt azon nagy kereszthadnak, melynek czélja volt a kereszténységnek a mahomedán feletti el-

---

[1]) Schvandtner biograph. S. Emer. duc.

többségét tettel is kivívni, s a szent földet a hitetlenek kezeiből kiragadni, fővezérének választották. E tiszteletben azonban 1095. évben meghalálozván nem részesülhetett. Nagyváradon eltakarittatott azon pompás egyházban, melyet a boldogságos szüznek tiszteletére épittetett. 1198. évben a szentek közé soroztatott. Ilyen volt szent Erzsébet II. András király leánya, ki élete 20. évében Lajos turingiai gróf férjét elvesztvén, s többé férhez menni nem akarván, egész életét szegények ápolására s vigasztalására forditotta, söt azok könnyebb ellátattására kórházat épittetvén, több társnőkkel együtt abban maga is szolgálatot tön, alapját vetvén azon hires szerzetnek, mely máig szent Erzsébet nevét viseli, s egész Európában üdvösen müködik [1]). Ide tartozik szent Margit, IV. Béla király leánya, ki eleve Veszprémben, késöbben a nyulak szigetén Budán a szent domokosi szüzek kolostorába lépvén, ottan holtáig mulatott, erkölcsekben növekedvén, s a keresztény tökéletesség példájául honosinak szolgálván (87. §.). Ez uralkodó családok gyöngyei után emlékezetre méltó szent Gellért csanádi püspök s vértanu, ki ámbár nem magyar születésü volt, hanem velenczei fönemességéből származott, minthogy azonban magyarhoni püspöknek nevezve, egész életét annak szentelte, illönek tartom, miszerint öt Magyarhaza szentjei közé sorozzam, annál inkább, mivel magyar egyházunk is öt september 24-kén ünnepli. Gellért Jerusalembe vett utjában Magyarhonban Maurus pécsi püspökkel s szent István királlyal megismerkedvén, szép tulajdonai miatt a király által Csanád megye püspökének jeleltetett ki, de megyéje, mely Actum pogány zsarnok alatt nyögött, kormányához nem juthatván, addig Imre herczeg a király fia nevelőjének választatott (23. §.). Ezen fényes hivatalban oly dicséretesen müködött, hogy a herczeg már 15 éves

[1]) Theodoric. Thurányi vita S. Elisabethae Tyrnaviae 1770.

korában tudósnak s szentnek neveztetnék. Gellért nevelői palyáját elvégezvén, az udvari élet zajából Bakonbélbe vonult, s ottan szent magánosságban négy évig lelki gyakorlatok s elmélkedések közt az Istennek szolgált, mig megyéje kormányára léphetett. E hivatalban oly buzgólag müködött, hogy egész életét szent vallásunk védelmére, terjesztésére s az orkölcsiség elömozditására forditotta. Csanád városában (Morisena) hires tanodát állitott fel (57. §.), melyben a szülők vetélkedve gyermekeiket neveltették. Péter király ellen támadt lázadásban életét vesztette. Tudnillik egy csapat katona Vatha lázitó pogány vezérlete alatt Gellért, ki Fejérvárra I. András király elfogadására utazott, szekerét Budán Keremföld hegy töve mellett felforditotta, s Gellértet, ki a földön térdelvén üldözőiért imádkozott, megkövezte, s a vonaglót a hegyre (szent Gellért hegyére) felhurczolta, s onnan lehagyitva, életétől megfosztotta. Gellértet a romai szent szék a vértanuk sorába igtatta. Ereklyéi Velenczében tiszteltetnek. A többi jeles és jámbor életü mindkét nemü személyeket e korszakból elhallgatván, a nyájas olvasót azok iránt a szentek életéről irt munkákra utasitom.

VI. FEJEZET.

A zsinatokról.

91. §. A magyar Egyház határzatai szent István király alatt.

A keresztény vallás szent István király buzgósága által Magyarhonban növekedvén, az Egyház ugyan annak müködése s hatalmas pártfogásától határzatokat várt, kit első királyának s apostolának tisztelt. S valóban mennyit fáradozott szent István, hogy nemzetét a pogányság setétségéből világosságra vezethesse, azon határzatok, melyeket Sebestény esztergomi érsek hozzájárultával hirdetett, bizonyitják. Szent István tudnillik szilaj kelet népét szeli-

debbnek tenni akarván, mind a polgári, mind az egyházi alkotmány elrendezését szükségesnek tartotta. Ennél fogva megkoronáztatása után tüstént a, már Piligrin paszaui érsek munkássága által szelidült magyar népet (15. §.) polgári alkotmányhoz szoktatván, az alul következő határzatokat, egyedül az egyházi renddel egybegyülve-e? s zsinatot képezve? vagy pedig az ország nagyait is összehiva, s hongyülést tartva? Esztergomban vagy Tolnán 1016. évben közrebocsátotta. E határzatok 13 fejezetre osztatnak. Az első büntetést rendel azokra, kik az egyház birtokát megtámodják, vagy pedig annak szereivel méltatlanul bánnak. A második az egyházi dolgok körüli hatalommal a püspököket ruházza fel. A harmadik a felperes és alperesnek tulajdonait kijelelvén, a világi személyeket az egyháziak megmarasztalásától tiltja. A negyedik az egyházi hivatalok szentségét leirván, az azok birtokában lévőket tisztök pontos bételjesitésére utalja. Az ötödik a hiveknek engedi, hogy vagyonuk részét az egyházaknak hagyhassák. A hatodik vasárnap megünnepelését parancsolja. A hetedik minden hivőt leköti, miszerint vasárnapon az egyházat látogassa. A nyolczadik kántorböjt megtartását követeli. A kilenczedik azokat megrója, kik pénteken a hustól magokat meg nem tartóztatják. A tizedik azok egyházi eltakarittatását tiltja, kik a bünbánat szentségének önkényti elhanyagolása mellett meghalnak. A tizenegyedik azokra, kik a vallást meg nem tartják; a tizenkettődik pedig azokra, kik magokat az egyházban illetlenül viselik, a püspökök által büntetést határoztatni parancsol. A tizenharmadik az egyház felépittetése, annak elláttatása, valamint az egyháziak megdíjaztatásáról rendelkezik [1]). E határzatok szent István rendeletének részét

[1]) Péterfy S. Concil. Hung. part. 1. pag. 1. et seq.

tevén, s országlati törvénykönyvünkbe felvétetvén, ennek alapjául szolgáltak [1]).

92. §. *I. András király alatt.*

Szent István király halála után számos viszonyok s csaták nyomván a magyar egyházat (42. §.), András király az azok által okozott károkat helyre ütni, s népét az Isten s egyházával kiengesztelni akarván, az egyház s ország rendeit egybegyüjté, s a következő határzatokat közre bocsátotta: 1) mindenki népe közül a pogányságot elhagyni, s a katholika vallást követni tartozik, oly annyira, hogy mindaz, ki e határzat ellen szegülend, életét vesztendi; az elpusztult városok, mezővárosok, egyházak s tanodák helyre állittassanak. 2) a püspökök s papok régi jogaikba, s törvényhatóságukba visszatétessenek. 3) minden ősi szertartások ujonnan behozattassanak. 4) a pogány s idegen szellemü szertartások, bálványok s álistenségek kiirtattassanak. 5) ki az Istent, szenteket, vagy papokat becsmérelni, megsérteni merészelné, egyházi s polgári fenyités alá vonattassék. 6) mindenki a rablások, gyilkolások, erőszakoskodások s más igazságtalan tettektől ovakodjék. 7) ki pedig e határzatokat megvetni s azok ellen szegülni kisértené, feje s minden birtokától megfosztattassék. Söt András király, hogy népe erkölcsösségét annál buzgóbban előmozdithassa, a már érintett tihanyi apátságon kivül a boldogságos szüz, s szent Annian püspök emlékére egyházat épittetett, s szent Péter s Pál ünnepe előtti böjtöt rendelt.

93. §. *A szabolcsi zsinat.*

Szent László király népe erkölcsösségét uj országában előmozditani, s az erényt mindenütt terjeszteni akarván,

---

[1]) Corp. Jur. Hung. Tom. 1.

Szerafin esztergomi érsek segélye mellett országa rendeit egybegyüjtötte, s azokkal tanácskozva, mind az ország, mind az egyház ügyeit rendezte. E zsinat határzatai bizonyságul szolgálnak, hogy mind azon tárgyok, melyek az egyház szertartásait, a papság, kolostorok, s házasság ügyeit s jogait érdeklik, a püspökök által intéztettek el. A zsinat előszava igy hangzik: Üdvözitőnk Jezus Krisztus kormánya alatt születése után 1092. évi majus 20-kán (XIII. kalend. Junii) szabolcs városában László magyar király alatt a papság s a nép tudomására egybegyültek az ország s egyház rendei, és zsinatot tartottak. E zsinatban: 1) a másodszor nősült papok s diakonok feleségeiktől eltiltatnak *). 2) a papok szolga leányaikkali összeköttetéstől szintén eltiltatnak. 3) az egyháziak, kik a szent rendek felvétele előtt feleségeikkel összekeltek, azok mellett meghagyatnak addig, míg az egyház feje a király levelére választ adand. **). 4) határoztatott, miszerint a püspök, vagy érsek, ki megyéjében oly papokat működni hagyand, kik tiltott házasságban élnek, perbe idéztessék; 5) hogy minden egyház elegendő jövedelmekkel elláttassék. E zsinat többi határzataiból emlitendőknek véljük még a 19-iket, mely a keresztények és zsidók közti házasságokat tiltja. A 11-iket, mely azokat, kik vasárnap s ünnepeken az egyházat meg nem látogatják, testi büntetés alá vonatni parancsolja, ha pedig távol esnék az egyház, s a helység lakosai mindnyájan az egyházat meg nem látogathatnák, egy jelenjen meg közülök, ki három kenyeret s egy gyertyát hozzon, azokat az oltárra áldozatul teendő. A 23-ikat mely azt rendeli, miszerint mindaz, ki vagyonát az egyháznak ajándokul átadta, azt többé vissza ne követelhesse. A 30-ikat melynél fogva a püspök a megyebeli gyermekeket megdézmálhatta, s azokat az egyház szolgálatára alkalmazhatta. A 38-ikat, melyben a honunkban akkor divatozó ünnepeket elősorozza.

*) E határzatból hibásan következtetné valaki, hogy a latin egyház papjainak nősülni szabad vala, mert a nősülés a papokra nézve átalánosan az egész katholika egyházban mindig tilos volt [1]). Itten azonban a másodszor nősültek emlittetnek, mert némelyek Gratiannal együtt (can. 13. distinct. 31.) hibásan vélték, hogy a szent rendek előtti nősülés szabad lévén, a papok egyedül a szent rendek utáni, vagyis a másodszori nősüléstől tiltatnak el [2]).

**) Itten olyas papok érintetnek, kik a nősült férfiak közül más nőtelen egyének hiánya miatt papoknak választatván, feleségeik beleegyezése mellett megigérték, hogy egymástól elválandanak, vagy legalább a házas közösüléstől magokat megtartóztatják, azonban emberi gyarlóságuk következtében szavukat be nem váltották.

94. §. A magyaregyház határzatai. Kálmán király alatt.

Kálmán király eldödei példáját követni kivánván, s országa püspökei s nagyaival több gyülekezetet tartván, Szerafin esztergomi érsek különös segedelme mellett ily tartalmu határzatokat hirdetett: 1) szent István által az egyházak s kolostorok részére tett alapitványok épségökben tartassanak fen. 2) a nép részint az utak, részint költség miatt a királyi itélö szék elibe meg nem jelenhetvén, minden püspök évenkint kétszer gyülést tartson, melyre a megye föispánja, s annak többi tisztviselöi meg jelenni tartozzanak, s a püspök s tanácsa egyetértésével minden egyházi s világi ügyeket itéljenek meg *). 3) az egyháziak világi biróság alól kivétetvén egyedül egyháziak által megitéltessenek. 4) a tüz és viz próba csak székes és a posonyi s nyitrai prépostsági egyházokban tartassanak. 5) minden tanu vallatása elött meggyóni tartozzék. 6) semmi világi vagy katonai tisztviselö az egyházban hatalmat ne bitoroljon. 7) utazás alkalmával más valaki szent ereklyéket ne hordozzon, mind a pap vagy szerzetes. 8) a papok ruházatukra nézve minden fényüzéstöl eltiltatnak. 9) a kántorböjt megtartassék. 10) semmi nösült pap az egyházban ne mü-

---

[1]) Lásd Egyházi jogunk II. köt. 20—25. §.
[2]) Péterfy animad. in Conc. Hungar. part. 1. pag. 16.

ködhessék addig, mig feleségét külön lakással s eltartással ellátva el nem hagyja. 11) az ünnepek tartassanak meg. 12) a házasságra lépő hivek az egyház előtt, azaz tulajdon lelkészök előtt eskettessenek meg [1]).

*) E püspöki zsinatokból azt következtethetjük először, hogy hajdan az egyházi ügyeket királyaink, mint apostoli követek az egyház egyetértése és a püspökök jelenléte mellett elintézték, de későbben azokat egyedül zsinatokra bizták. Másodszor, hogy ilyes zsinatokban hajdan világi ügyek is világi s egyházi birák által itéltettek el.

95. §. *Esztergomi nemzeti zsinat ugyanaz alatt.*

Kálmán király nem csak külön gyülekezetekben, hanem az egész magyar egyház központosulása által országa ügyeit előmozditani akarván, Lőrincz esztergomi érsek segélye s elnöklete, valamint a többi magyar püspökök jelenléte mellett Esztergomban nemzeti zsinatot hirdettetett. Az atyák 1112. évben gyülvén egybe ily tartalmu rendeleteket hoztak: 1) megkérendő a király, miszerint az egyház ügyeit egyházi szabályok szelleméhez képest egyházi birák által intéztesse el. 2) az illető lelkészek minden vasár s ünnep napon az elrendelt evangeliom s leczkét, vagy pedig a hit ágazatait a népnek magyarázzák meg. 3) a nép husvét, pünkösd s karácson napján, az egyháziak pedig minden nagyobb ünnepen a vezeklés szentségét felvéve, az urvacsorájához járuljanak. 4) tudatlan egyének papoknak fel ne szenteltessenek. 5) azon hivek, kik a nyilvános vezeklés megvetése miatt a püspök által az egyházból kizárattak, vagy pedig betegségökben a bünbánat szentségét köztudva hanyagságból fel nem veszik, az egyházi eltakaríttatástól fosztassanak meg. 6) minden egyház tulajdon, s

[1]) Kálmán király hirdette többi határzatokat olvashatni Péterfy Concil. S. Hung. czimü munkájában 1. rész 40. lap. és Corp. Jur. Hung. Decret. Coloman. reg.

tőle nem messze lakó lelkészszel láttassék el. 7) a papok csak meghatárzott egyházak számára szenteltessenek fel. 8) ki se merészeljen idegen egyházban az illető lelkész engedelme nélkül szent misét szolgálni. 9) a szent rendek felvétele után ki sem eskettessék meg (88. §.). 10) a kolostorok apátjai szántóföldeik arányához képest vegyenek fel szerzeteseket, miszerint azokat emezek által miveltethessék. 11) a püspökök szerzeteseket fel ne szenteljenek, egyéb nehányokat szükség esetében. 12) az egyháziak korcsmák kibérlésétől eltiltatnak. 13) az egyháziak javaikból dézmát adni nem köteleztetnek ugyan, azonban a helybeli lelkésznek járó negyedét el nem tagadhatják. A püspökök neveit, kik e zsinatban megjelentek, valamint a többi elintézett tárgyok sorozatát tudós Péterfy Conc. Hungar. czimü munkája 55. lap. a 60-ig olvashatni.

96. §. Esztergomi zsinat III. István király alatt.

Némely visszaélések a magyar egyházban keletkezvén, söt tovább terjedvén, s Bánfi Lukács esztergomi érsek azokat gyökerestül kiirtani akarván, III. István királyt arra birta, hogy egy tartományi zsinat összejövetelébe beegyezett. Ehez képest tehát az érsek minden segédpüspökeit Esztergomba mint székes városába 1169. évben összehiván, a következő határzatokat közrebocsátotta: 1) II. Gejza király III. István atyja a pápának megigérvén, hogy a magyar egyház főnökeit a pápa beleegyezése, és ok nélkül többé hivatalaiktól meg nem fosztandja, sem pedig egy székből a másikra át nem viendi, e zsinat atyjái István királyt arra felszólitandónak vélték, miszerint ő atyja igéretét elfogadván, maga részéről is teljesitené, mibe a király azonnal beléegyezett. 2) azon visszaéléseken, melyeknél fogva a király tisztviselői a megürült papi birtokok jövedelmeit részint a király pénztárába adták, részint magok közt elosztván, az egyházakat, papi lakokat, s tano-

dákat elhanyagolták, segitendők, a királyt annak elmellőzésére szintén felszóliták. Mibe beléegyezvén a király azt hirdetteté országában, miszerint jövendőre a megürült papi javakat többé nem világi hanem papi személyek kezeljék, s azok jövedelmét egyházak, püspöki s káptalani lakok fentartására, vagy ujak, a hol a szükség megkivánja, felállitására forditsák, a felesleges pedig szegények, árvák s özvegyek fentartására költessék. Söt a király azt is igérte, hogy az egyház birtokából jövendőre mitsem követelend, egyéb ha a hazát duló ellenség elüzésére, vagy pedig más végső szükség esetére a királyi pénztár elegendő nem leendene. 3) határzattá lön e zsinatban, miszerint ezután senki a lelkészek, kanonokok, vagy más egyháziak közül hivatalától meg ne fosztassék, egyéb ha maga vétkességét bevallja, vagy pedig abban törvényes és részrehajlatlan itélet által elmarasztaltatik. Mi által az igazság kiszolgáltatása jobb karba helyeztetvén, az egyház fegyelme kijavittatott, s az egyházi rend méltósága valamivel emelkedett. E zsinat többi tárgyait Péterfy idézett munkájában olvashatni.

97. §. *A váczi zsinat.*

Ámbár e zsinat tartalma rövid, mindamellett azt is emlitendőnek tartom, ne valamikép olyast, mi kedves hazánkat érdekli, elmulasztani látszossam. E zsinatot tehát Bolezláv, ki 1192. évben püspöknek neveztettt, összehivá. Ebben a buzgó főpásztor azon fogyatkozásokon segiteni kivánt, melyeket a lelkészek kis száma, tudatlansága s hanyagságából keletkezni tapasztalt. Továbbá a váczi megyéhez tartozó helységek, földek, fárák száma, s köre kijeleltetvén, miveltebb lelkészek alkalmaztattak, s a hivek vallásossága s erkölcsössége okkal móddal előmozdittatott. Azonban e változások, melyeket Bolezlav a megyei papságra nézve behozott, annyira megbánták azt, hogy III. Coelestin pápánál panaszkodott, de Boleslav mindenre alapos választ

advân, az egyház fejétől inkább dicséretet mint megrovást aratott. Lásd Péterfy idéz. munkája 82 s a köv. lap.

98. §. *Esztergomi zsinat IV. Béla király alatt.*

E zsinatot is, mely IV. Bela király alatt Benedek esztergomi érsek által tartatott, kutforrások hiányából csak röviden sorozzuk elő. A zsinatnak, mely nemzeti volt, okot azon vita adott, melly 1256. évben Zeland veszprémi püspök s Balás szent adorjáni apát közt fárák határai kitüzetése felett eldöntendő vala. E zsinatot tehát Benedek esztergomi érsek az emlitett évben egybegyüjtötte.Megjelentek a zsinatra Vancsai István, ki noha már a praenesti püspökségre az esztergomi érsekségből átvitetve s bibornoknak neveztetve Magyarhonhoz többé nem tartozott, mindamellett az esztergomi érsekség czimét még egy ideig megtartván, a zsinatra hivatott. Jelen voltak e nemzeti zsinaton az emlitetteken kivül, és a kalocsai érsekség üressége mellett, a következő püspökök: Lambert egri, Heymo váczi, Gallus erdélyi, Vincze váradi,Fülöp zágrábi, Balás csanádi, Oliver szerémi, Pál pécsi, Miklós nyitrai, Homodeus győri, Pál veszprémi püspökök. A préepostok közül Fülöp esztergomi, András szent tamási Esztergomban, Smaragd fejérvári, Lukács sághi, Gellért türjei. Apátok Favus pannonhalmi, György szent benediki Garam mellett, Balás szalai, János pilisi sat. Az itélet Balás szent adorjáni szalai apát részére hozatott [1]). Továbbá e zsinatban Guido bibornok s pápai követ rendeletei a magyar egyházra nézve üdvöseknek találtatván, szintén elfogadtattak, s IV. Bela király helybe hagyásával kihirdettettek, annál inkább minthogy a régiebb magyar zsinatok határzataival teljesen megegyeznek. Péterfy Conc. Hungar. part. 1. pag. 88. et sequ.

---

[1]) Péterfy S. Concil. Eccles. Hungar. part. 1. pag. 87.

99. §. A budai zsinat.

E zsinatot IV. László (Kún László) király alatt Fülöp fermoi püspök s apostoli követ hivá egybe 1279. évben. A zsinat okai voltak: 1) miszerint az ország béke, s a lakosok erkölcse, mely a király s hitvese Izabella közt uralgó ellenkezések miatt nagy csorbákat szenvedett, helyre állittassék. 2) miszerint az esztergomi érsekség, mely már hat év óta üres volt, bétöltessék. A magyar haza tudnillik királya feslett, s a kún asszonyokhozi ragaszkodása által botrányos élete miatt az erényben s erkölcsösségben nagyon hátra maradván, az ország nagyai, kiket őszintén érdekelte hazájuk boldogsága, III. Miklós pápát felszólitották, miszerint jelen sanyaru állapotjukban mint közatyjuk segitségül sietvén, az országban csirázó erkölcstelenséget kiirtani törekednék. A romai pápa e méltányos kérelemnek tüstént megfelelni kivánván, az érintett követet a végből küldötte Magyarhonba, miszerint az ország egyházi s világi főnökeivel tanácskozván, annak minden bajait orvosolná. Valóban a követ elérkezvén, s a királylyal értekezvén, őt arra birá, hogy a kún asszonyokkali társalkodásról lemondván, Izabella nejével egészen kibékülne, sőt esküvel igérné, hogy minden tehetségét arra forditandja, miszerint a kúnok a pogányságról lemondván, a keresztény vallást felvállalják, állandó lakhelyeket válaszszanak, az elrabolt javakat visszaadják, s a magyarok s köztök forgó vitákat a nádor döntse el. Ezek után Fülöp követ az ország püspökeit a budai zsinatra meghiván, mindenek előtt Lodomert váradi püspököt, mint oly férfiut, ki születése fényét s családja méltóságát tudomány, erény, s munkássággal teljes mértékben nemesbité, a király beleegyezése mellett az esztergomi érsekségre emelte, sőt a király s a romai szent szék engedelmével őt magyar egyház áldorának (primas) nevezte, mind azon jogokat, s kedvezéseket engedve, me-

lyekkel a közjog az áldorokat felruházta [1]). A király továbbá Ilmur Jánost budai prépostot kalocsai érseknek nevezvén, a pápai megerösitést szintén ez alkalommal nyerte meg. Ezek meglévén az atyák az egyházi fegyelem kijavitására lépést tevén: 1) a papokat pilis viselésére kötelezték. 2) a ruházatbani fényüzéstől, 3) a bor méretéstől eltiltották. 4) a szerzetesekből választott püspököket szerzetök szine megtartására utasitották. 5) a papokat minden hadi müködéstől eltiltották. 6) határoztatott, miszerint azok, kik a megyében egyházi szemlét tartanak, az egyházat vagy papságot tulzólag ne terheljék. 7) a lelkészek személyesen hivataloskodjanak. 8) csak hitelesitett ereklyéket tartsanak. 9) az egyház tulajdonát el ne idegenitsék. 10) a hivek az isteni szolgálatra a fárai egyházba jelenjenek meg. 11) az egyházi különösen pedig a házassági ügyek csak tudományos, és az egyházi jogba avatott papokra bizassanak. 12) a lelkészek anyakönyveket tartsanak. 13) valamint minden kegyur egyházi kedvezésekben részesül, ugy terhekben is részt venni tartozik, s emezekből jogilag semmi ürügy alatt ki nem bujhatik. 14) a papok s egyházak vagyona minden adótól felmentetik. 15) a szerzetesek saját ruhájukat viselvén, zárdájukból engedelem nélkül el ne távozzanak. 8) ámbár pedig e zsinat határzatai a korszak tökélesbitésére, s megjobbitására igen üdvösek voltak, mindamellett a király némely lázadók által a zsinat ellen felbőszülve, az egybegyült atyákat megtagadott eleség miatt szét menni kénytette, s igy a pápai követ is Lengyelországba költözvén, a zsinat eloszlott. A király azonban tettének méltatlanságát később átlátván, azt megbánta, s azért 100 ezüst mark a szegények közt osztogatott alamizsna által bünhődött. Lásd Péterfy ugyanott.

Lodomer esztergomi érsek Esztergomba két zsinatot hivott egybe. Az első 1292. évben tartatott. Tárgya vala, miszerint a pestı

[1]) Egyházi jogunk 1. köt. 198. s a köv. §. 234. s a köv. lap.

polgárok oda utasittassanak, hogy a budai várbeli egyházat illető só s hidvám egyrészét, melylyel II. Gejza király azon egyházat megajándékozta, pontosan kiszolgáltassák. Mely pesti polgárok kötelessége zsinatilag is kimondatván, a zsinat eloszlott. A második zsinat 1294. évben tartatott. Ebben a szent páliak, s a veszprémi püspök közt támadt vita, valjon a kékesi szent Páliak kolostora a veszprémi püspök törvényhatósága, vagy az esztergomi érseké alá tartozik-e? az utólsó részére eldőntetet. Továbbá az esztergomi mészárosok merész kihágásuk és kicsapongásuk miatt, melyeket lekötelezett tartozásaik megtagadása által az esztergomi érsek s káptalan irányában követtek, az egyházból kitiltattak, s III. András király által rendre igazittattak.

II. KORSZAKA

a magyar Egyház történetének.

Venczel király uralkodásától I. Ferdinánd koráig, azaz 1301—1526. évig.

I. Rész.

A keresztény őshitü magyar Egyház külső állapotja.

I. FEJEZET.

A keresztény vallás és egyház gyarapodása honunkban.

1. §. Honunk országlati állapotja.

Árpád nemzetségének férfiága III. András királyban kihallván, nemzetünk annyi tekintettel viselteték régi királyai iránt, hogy a magyar koronát azok nőágából származott rokonaira átszállitatni kivánta, s cseh Venczelt IV. Béla leánya unokáját királynak választotta. Azonban a királyságot pártok által elvesztvén, helyébe bajor Otto választatott. De ez is nagy vetélytársra Robert Károlyban akadván, annak pártja által a magyar koronáróli lemondásra biratott, s Robert Károly a trónhoz jutott, miután tudnillik Tamás esztergomi érsek az erdélyi vajdától a szent koronát visszaszerezte, s Ágoston zágrábi püspök 1310. évben a Rákos mezején öszszehit hongyülés alkalmával ékes beszéddel a rendeket oda birta, hogy Károlyt még azon az évben Székesfejérvárott királynak megkoronázták. S ámbár 34 évi királyi működése lefolyta alatt számos viszonyokkal, melyeket ellenségei, különösen pedig hatalmas Trencséni Máté, s az országba többször rohant tatárok okoztak, küszködnie kellett, mind-

amellett ellenségeit dicsőségesen meggyőzvén, az országot jó állapotra emelte, meghamisitott pénz helyett jót köröztetett, s annak felügyelésével az esztergomi érseket s pénztárnokát bizta meg. Halála után fia nagy Lajos királynak választatván, nemcsak országunkat bölcsen igazgatta, hanem Gács és Lodomeria tartományait is honunkhoz visszacsatolta. Az arany pecsétlevél negyedik pontját, melynél fogva a fiu nélkül kihaló nemes ingatlan birtoka negyedét leányának hagyhatván, a többiről végintézetül rendelkezhetett, eltörülte. Magyarország e király alatt nagyságának legnagyobb fokára emelkedett, miért is fia nem lévén, a magyarok annak leányát Máriát fejedelmöknek fogadták. Ez sok viszontagságokon átmenvén, s meghalálozván férjére Zsigmondra a királyi hatalom átszállittatott, ki nem sokára német császárnak is választatván, mint országa, s az egész őshitü egyháznak védője lépett fel. Továbbá a posonyi gyülésben igen üdvös törvényeket alkotott [1]), sőt a katonai kart is rendszeresitette, s az országot ötven évig kormányozván, a magyarok hajlandóságát egészen megnyerte. I. Ulászló király alatt a kormány végett belső mozgalmak keletkeztek, s ámbár királynak Ulászló megerősittetett, mégis országunk nagy hadakba keveredett, s a varnai ütközet csak a király, Julian bibornok, s más világi s egyházi hősek elestével végződött. IV. László kiskorusága alatt Hunyady János az ország helytartójává választatván, vitézsége által az ország után lesö törököket többször meggyőzte ugyan, mindamellett azt a belső mozgalmaktól, melyeket Cillei Ulrik okozott sokáig meg nem menthette. IV. László halála után Mátyás királynak választatott, ki ámbár Szilágyi felügyelése alatt lön, oly férfias fellépéssel fogott a kormányhoz, hogy bár Gara nádor s pártja belső mozgalmakat ellene inditván, Fridrik császárt a trónra felszólitaná, mégis Mátyás hadait ren-

[1]) Ludov. I. decret. VI. Corp. Jur. Hungar.

dezvén, s maga vezetvén a császár seregét megverte minthogy azonban Gara nádort s a többi panaszlókat kegyeibe vissza vette, még a belső békét is vissza állitotta. A király koronáztatása után több hadakat viselvén, s szerencsésen végezvén, országunkat annyira terjeszté ki, hogy Europa legnagyobb királyságai közé soroztatott. Mátyás király, ki honának kimivelése, s az igazságkülönös kiszolgáltatása által azt valódilag boldogitotta, 1490. évben hirtelen megilletődésből következett szélhüdés által végezte életét Bécsben. Annak halála után számos fejedelmek az országot keresvén, s nem kevés zavarba hozván az özvegy királyné honosait Ulászló Cseh királyra figyelmeztette, ki azon feltétel alatt, miszerint az elfoglalt Morva, Lusatia, Szilezia s Cseh részeket, valamint a hat Cseh városokat, ugy szintén az Osztrák, Stiria, Carinthia s Carniolia részeket s városokat vissza nem adja ugyan, de az azokért lekötött pénzösszeget kifizetendi, királynak választatott, s megkoronáztatott. II. Ulászló szerencsésen kormányozni kezdett, hanem későbben az országot elhanyagolván, s némely részeket abból elvonatni engedvén, sokan töle elidegenültek, pártokra szakadtak, melyek ellen Lajos fiát biztositani akarván, Miksa császár unoka leányával megeskette. II. Lajos atyja halála után királynak választatott ugyan, de az ország, mely az előtt különösen pedig nagy Lajos és Mátyás királyok alatt oly tökély fokán állott, hogy abban mind tudományokra, s müvekre, mind pedig országlati jólétre nézve minden összpontosult, mi más országokban elszórtan találtatott, a mohácsi ütközet gyásznapja óta mindig alább szállott. Mert annak egy része a kegyetlen török iga alá jutván, a másikat egyedül az örködő nemzet, éber királya s az Isten gondviselése végső elpusztulásától menten tartotta.

2. §. *A keresztény vallás gyarapodása.*

A keresztény vallás gyarapodását e korszakban legtökélyesben szemlélhetjük meg, ha minden egyházmegye ter-

jedelmét, külső körét, s kedvező viszonyait, valamint az abban működött püspökök, káptalan s lelkészek buzgóságát tekintetbe véve, arról értesülünk, mennyivel öregbedett a keresztény hivek száma. Mit az által kieszközölhetőnek vélünk, ha az első korszakban kezdett egyházmegyék leirását itt is folytatjuk. Ennél fogva kitüzött czélunk eléréséhez közeledni akarván, honunk egyházmegyéiről sorban értekezendünk, onnét folytatva értekezésünket, hol azt az első korszakban félbeszakasztottuk.

3. §. *Az esztergomi érsekség és káptalan.*

Az esztergomi érsekséget 1304. évben Mihály érsek kormányozni kezdvén, az országot három pártra szakadtnak lelte, melyek majd Venczel, majd Otto, majd Robert Károly király között ingadozva, addig dulták az országot, míg Robert Károly királynak választatott. Utóda Tamás az érsekséghez jutván, s Posonyban s Udvardon zsinatokat tartván, a vallást terjesztette, s a tévtanitó fratricellek hibáit kiirtva, a jó erkölcsöt káptalana segitsége mellett buzgón előmozditotta. Mikó grófnak Hetyn s Vrs nevü jószágait 1305. évben kifizetvén, nem különben Vaas Móricz grófnak Zamard nevü birtokát, valamint egy a Garan vizén létező malmot az esztergomi polgároktól örökre megvevén, mind e szerzeményeket az érsekség jobb megdíjaztatására forditotta [1]). Robert Károly hitvesét Erzsébetet megkoronázván, nem sokára meghalálozott. Boleszlav a tosti herczegek szülöttje esztergomi érseknek neveztetvén ki, székét tudománya, erkölcse, s családi fénye által emelte. Mikocha Gróftól Esztergom megyében keblezett Chew birtokot egyháza javára ötven marka ezüstért vette meg [2]). A hitet különös buzgósággal káptalana közmunkálkodása mellett a fratricellek el-

[1]) Fejér Codex diplom. Tom. VIII. vol. 1. 553.
[2]) Codex dipl. Tom. VIII. vol. 2. pag. 269.

len, kik az avignoni zsinatban elitéltettek, védette, s az egyház s a szerzetesek fegyelme felett őrködött. Utána III. Miklós következett. Ez alatt történt, hogy 1329. évben az ázsiai magyarok (1. korsz. 21. §.) fejedelme népével együtt a keresztény hitet megkedvelvén, a romai pápát követek által megkérette, miszerint püspököt s papokat tartományába küldene a végett, hogy nem csak az ott lévő magyarokat, hanem az általa meghóditott malakaiták, s alanusokat is a keresztény hitben tanitsák, s megerősitsék. Minek következtében XXII. János pápa Tamás püspököt, szent Domokos és szent Ferencz rendi magyar szerzeteseket az országba küldött, miszerint mindnyáját a szent hitben oktatnák, s megkeresztelnék*). Utóda Csanády lön, ki 1332. évben Robert Károly királynak István fia keresztatyja, s keresztelője volt. Ennek mint komájának a király Gyruch mezővárosát Komárom megyében adta, s minden kiváltságait megerősitette, söt Trencséni Máté által elfoglalt javait visszaadatta. Csanády a zöldmezei sz. Györgyről nevezett egyházat s káptalant, melyet a tatárok s Trencséni Máté elpusztitottak, uj életbe léptette s nyolcz kanonoksággal szaporitotta. A posonyi káptalant hasonnevü tájék dézmájával megajándékozta. Utóda Monoszlói Miklós volt, ki 1353. évben megyei zsinatot gyüjtvén egybe, káptalana segédkeze s buzgósága által támogatva, érsekségét a régi törvények megerősitése s ujak alkotásával felélesztette, s királya s az osztráki herczegek közt békét szerzett. Utána II. Tamás, ez után pedig Demeter bibornok következett, kik rövid kormányuk alatt mind az egyház, mind a haza javát előmozditották. Utóda Kanizsay János több hasznos intézkedései mellett Esztergomban a szent István vértanuról nevezett társas káptalant prépost s hat kanonokkal felállittotta, s tetemes birtokkal ellátta [1]), mást nem követelvén töle, mint hogy a királyért s ő érette még élnek, s

[1]) Fejér Codex Diplom. Tom. X. vol. 1. pag. 700.

holtuk után lelkükért isteni szolgálatot tartson [1]). Ez alapitványt IX. Bonifácz pápa is megerősitette [2]). Továbbá Kanizsay az esztergomi várat sz. István tiszteletére épittette s gazdagon ellátott templommal ékesitette [3]). Magyarország áldora s apostoli követ, valamint főkancellár hivatalával felruháztatott. A pisai zsinatra hivatott, de Husz s prágai JeromosMagyarhonban tévedéseiket személyesen hirdetvén, honát el nem hagyhatta. A Constánczi zsinatra azonban Zsigmond társaságában a kalocsai érsekkel együtt megjelentek. Visszatérvén Magyar- s Dalmatország helytartójává neveztetett, e hivatalban azonban nem sokáig működhetett, a halál által elragadva. Ennek utódai közül gróf Szécsy Dénest emlitjük, ki nádor fia lévén, hamar egri püspök s bibornokká neveztetett s nem sokára az esztergomi érsekségre előléptetett. Működései legjelesbike vala, hogy egész életében a vallást terjeszteni, az erkölcsöt előmozditani, s az egyház fegyelmét épen fentartatni törekedett. V. Miklós pápa által IV. László király folyamodása következtében Magyarország áldora s született apostoli követ méltóságával mind maga, mind utódai felruháztattak. Miután I. Mátyás királyt megkoronázta volna, jobb életre szenderülvén, az esztergomi főegyházban, melyet kijavitatott, s nyolcz ezer arannyal megdíjazott, eltemettetett. Őt követé Vitéz János, ki görög s latin tudományokkal feldiszitve, Mátyás király alatt, kinek nevelője s oktatója volt, a nagyváradi püspökségből az esztergomi székre átvitetett. Mint érsek dicsőséges főpásztori működései mellett a tudományokat, különösen pedig a csillagászatot kedvelvén, a posonyi feltanoda korlátnokának Mátyás király által neveztetett. Buda s Esztergom várát roppant épületekkel, az utolsót pedig jeles könyvtár-

---

[1]) Cod. diplom. Tom. X. pag. 695.
[2]) Cod. diplom. Tom. X. vol. II. pag. 196.
[3]) Codex. diplom. ugyanott Tom. X. vol. VI. pag. 144.

ral ékesitette. Mátyás királlyal ellenséges viszonyba jutván, s annak kegyét elvesztvén, szive fájdalmából meghálálozott. Utódai valának IV. János német, s V. János spanyol honból. Amaz megyéjét elhagyván, a király emezt, azaz Aragoniai János bibornokot, a királyné testvérét az esztergomi székre emelte, ki ámbár a vallást s erényt Magyarhonban buzgón terjesztette, mindamellett családa ügyei őt Nápolyba visszahiván, további életét Romában mint bibornok töltötte. Utóda Hippolyt esztei herczeg, a királyné unokája lön, kit fiatal kora miatt VIII. Incze pápa megerősiteni vonakodott ugyan, de a király tekintélye, ki akkor a kereszténység paizsa, s leghatalmasb támasza volt, győzött, s Ibafalvai Tamás zöldmezei prépost helytartósága mellett esztergomi érseknek neveztetett. Azonban az olasz nemzethez nagyon szítván, s Ibafalvai helyett olasz, a magyar törvényben járatlan helytartót rendelvén, a magyarokat megbántotta, ennek következtében az esztergomi érsekségről lelemondván, az egri püspökségre átvitetett. Őt 1497. évben Bakács Tamás, ki Erdődön Szatmár megyében született, követte. Ez tüstént az eldőde alatt elhanyagolt egyházi fegyelem kijavitásához fogván, Ulászló király alatt több törvényeket, oda czélzókat eszközlött ki [1]). A török ellen mozduló magyar hadakat husz ezer arannyal segitette. Az ugy nevezett s máig Esztergomban létező Bakács kápolnáját felépittette, s megdíjazta. A Boszniába beütött török ellen három unoka, s bátyjával személyesen néhány ezernyi öszszeggel ujdon segitségül sietett. Bibornok s konstantinápoli patriarka méltóságával feldíszitve a IV. laterani zsinatba megjelenvén, jelesen tanácskozott. Haza térvén Dózsa lázadásának tanuja volt ugyan, azonban kelemesb eseményekben is részesült, midőn Ulászló magyar, Zsigmond lengyel királyok, s Miksa császár tanácskozásában lényeges részt

[1]) Uladisl. decret. 3. art. 59. 63. 67. 68. 69.

vön, s királya leányát Annát a császár unokájának eljegyezte, s ugyan amannak fiát Lajost királynak koronázta. Bakács érsek ritka tehetségü férfiu lévén, a romai, császári, s királyi udvarok bizodalmát birta, s korában a tudományok s müvek legnagyobb kedvelője volt. Meghalt 1521. évben. Utóda Szakmáry György volt, kinek a közeledő török hatalom, Luther mozgalmai s tévedései számos hiveket tőle elpártoltatván, sanyaru életet okoztak. Nem sokáig élvén végintézetileg hatvan ezer aranyt hagyományzott a, Fridrik császárnak zálogba adott várak visszaszerzésére, melyek azonban Solyman elleni hadakra forditottak. Amannak sulyát Zálkán László utóda az érsekségben még nagyobban érezte, kit tudnillik nem csak a vallási mozgalmak, hanem a mohácsi ütközet is, melyben hat püspök társsal együtt életét vesztette keseritették, ámbár a nelkül is maga s káptalana szent vallásunk kiterjesztése, a jó erkölcsök s erény előmozditásával szünet nélkül hivataloskodtak[1]).

*) Ez ázsiai magyar törzsököt, melyről a történetek későbbi időkben egészen hallgatnak, valószinüleg Tamerlan, a nagy népháditó más népekkel együtt kiirtotta, mert bizonyos, hogy ő az ázsiai magyarok ellen tüzes harczokat viselt. Azokat Mustafa, ki Tamerlan tetteiről török-, arab- és perza kéziratában értekezett, emliti. Lásd De Gestis Timurlenki, seu Tamerlanis Opusculum Turc. Arab. Persicum, extractum e Codic. Ms. Biblioth. Caesareae Vindobon Latine reditum a Joanne Bapt. Podesta. Bécs 1680. 8. r. 15. lap.

4. §. *A bácskalocsai érsekség s káptalan.*

E korszak elejével Vincze érsek 1307. évben a kalocsai érsekségre léptetett. Ez Robert Károly király koronáztatásán jelen vala, de nem sokára meghalálozván, széke Lászlóra szállott, kit a király különös tulajdonai miatt XXII. János pápának ajánlott s emez által megerősittetett. László

1) Schmitth Nicol. Archi Eppisc. Strigon. compendio dati Tirnaviae 1758. edit. 2.

segédpüspökeivel együtt az akkor Esztergomban tartott nemzeti zsinatba megjelenvén, az egyház javai visszafoglalásáról tanácskozott. Általa a kalocsai érsekség sokkal hasznosb javak birtokához jutott, mint az előtt, mert a káptalan beleegyezésével Tamás erdélyi vajdával cserére lépvén, oly jószágokat nyert, melyek a hely fekvése, s más körülmények tekintetéből az érsekségnek többet gyümölcsözhettek [1]), mint azon birtok, mely átengedtetett. László érsek annyi tudománnyal tüntette ki magát, hogy a király korlátnokának választotta s némely ügyekben tanácsát a pápa is kikérte [2]). A vallás és király mellett buzgólkodva, érdemekkel telve, 1337. évben halálozott meg. Utóda IV. István lőn, ki a veszprémi székből átköltözött, s az Isten országa terjesztését káptalanával együtt főczéljának tüzte ki. Ennek utóda tudós Pray szerint Miklós volt, ki az esztergomi érsekségre idővel átvitetett, s széke Dénes érsekre szállott. Ez után II. Miklós érsek következett, ki nagy Lajos király korlátnokának választatván, s későbben az esztergomi érsekségre átvitettvén, királyi hivatalában szintén megmaradt. Őt II. Tamás követte az érsekségben, ki a csanádi megyéből átvitetett. Ez szent vallásunk s a hon java előmozditásában annyit fáradozott, hogy idővel esztergomi érseknek neveztetett. Tudományokban különösen jártas lévén, a vallást káptalana öszmunkálata mellett az egész megyében minden alkalommal kiterjeszteni s megerősiteni törekedett. Utóda VI. István volt, ki a nyitrai püspökségből áttétetett. A kalocsai érsekség jövedelmei e korban számos hivek elpártolása, s a nemegyesült görögökhezi elszakadása által annyira megcsökkentek, hogy a kanonokok száma, mely tizenkettőből állott, felére szállittatott. István burgósága azonban e hivek hiányát Bogár és Bosznia tartományokban megtéritett nem egyesült

---

[1]) Katona Histor. metrop. Eccles. Colocen. part. 2. pag. 487.
[2]) Katona Histor. metrop. Eccles. Colocens. part. 1. pag. 357.

görögök nagy számával pótolta. Utódai közül Chrysogont emlitjük, ki a traguri kolostor kormányzójából érseknek neveztetett. Ez után IV. Miklós az érseki székre lépett, ki azt Branda pápai helytartó visszahivatása után elfoglalta. Ezt II. András követte, kit Zsigmond király, ámbár a pápák akkor gyakorta változtak, s honi egyháznagyaink választásába nagy befolyást gyakoroltak, érseknek nevezte. Eldődei példáját követve káptalanával együtt a hitet megyéjében őrzötte s tehetsége szerint terjesztette. Utána IV. János érsek következett, ki 1424. évtől kezdve 23 évig székét birván, minden gondjait megyéje üdvére forditotta, s ámbár az akkori pártok között a Czillei gróftól fogságban tartatnék, megyéjét mindazáltal káptalana által igazgatta, a püspöki müködéseket pedig a bosznai helynök, mint egyházi nyomozás elnöke végezte. Utódai közül VII. István érseket emlitjük, ki IV. László s Mátyás királyok által több ügyek kivitelére alkalmaztatván, hivatásának mindenütt megfelelt, s azért Mátyás közbevetése által bibornoknak neveztetett [1]). István után Gábor érsek következett, ki a király kincstárnoka lévén, s érseknek neveztetvén, Czobor grófoktól Hetes birtokot, s többféle részeket megvett, s azokat 1478. évben végrendeletileg káptalanának hagyományozta [2]). Ezután II. Péter vala egyike azok közül kik a megyét hosszabb évek sora által igazgatták. Noha pedig Mátyás király kedvencze volt, mindazáltal annak azon tettei ellen kikelvén, melyeknél fogva hadai szükségére a magyar nemzetet többször egy évben különbség nélkül megadóztatá, a király által bezáratott. Minek következtével az elárvult megyét a káptalan igazgatta. Fogságából Mátyás halála után kiszabadulván, mind tulajdon, mind mások megyéjében a vallást s erkölcsiséget levelek s felszólitások által előmozditá, s a fogsága alatt

[1]) Pray specim. Hierar. Hung. part. II. pag. 77.

[2]) Katona Histor. metrop. Eccles. Colocens. part. 1. pag. 452.

keletkezett hiányokat kipótolni kivánta. Ulászló király annak munkásságát megjutalmazni s öt tetemes károktól, melyeket a törököktől szenvedett, mentesiteni akarván, a földvári apátsággal megajándékozta, söt jobbágyait a vámoktól is felmentette. Életét Péter érsek 1500. év körül számos viszontagságok után végezte. A kalocsai érsekek közül különös emlitést érdemelnek még Frangepán Gergely, s Tomori Pál, amaz kalocsai érseknek neveztetve, nemes eredetét különös tudomány, s jótékonysággal, melynél fogva a sz. ferenczieknek ezer aranyt hagyott [1], erény s buzgó hivataloskodással, melyekkel magát az ország kancellárságában, s más királyi tanácskozásokban kitünteté, megerősitette. Emez pedig azon vitézségéről emlékezetes, melylyel a törökök ellen többször diadalmaskodott, noha nem tagadhatni, hogy a mohácsi ütközet más véget érendő vala, ha azt kevessé elhalasztja. Azonban megmenthető azon okból, hogy a hadvezérnökséget nem csak nem kereste, hanem többször ámbár siker nélkül leköszönte, előre jósolván annak szerencsétlen kimenetelét, melyben maga s királya számos egyházi s világi fönökkel együtt életét vesztette [2].

5. §. *A csanádi püspökség s káptalan.*

A csanádi megyét az elsö korszak végével, s a jelennek elejével Antal püspök kormányozta (1. korsz. 23. §.). Ezt követte II. Benedek, ki 1307. évtől kezdve 23 évig a megyét igazgatván, káptalanával együtt a vallást buzgón terjesztette, az erkölcsiséget ápolgatta, s mindenütt áldást a házára árasztott. Annak utóda piacenzai Jakab lön, ki Robert Károly kedvencze, orvosa, s a posonyi káptalan prépostja lévén, érdemei s munkássága tekintetéből a csanádi püspökségre

---

[1]) Katona ugyanott pag. 513.

[2]) Katona ugyanott 530. s k. lap.

emeltetett[1]). Itten tiz évig káptalana segédmunkálata mellett működvén, a zágrábi megyébe áttétetett. Őt követte II. István, ki azonban egy év lefolyta után a veszprémi egyház kormányára átvitetvén, megyéjét Gebhard püspöknek hagyta. Ez különös ügyességgel birván, a romai szent széktől mint apostoli követ Cseh s Lengyel országba küldetett. Későbben veszprémi megye kormányára átköltözött. Utóda a püspökségben II. Gergely volt, ki a csaszmai társas káptalan prépostja, valamint az esztergomi s zágrábi egyház kanonokja lévén, csanádi püspöknek neveztetett. Ez nem csak megyéje üdvét, hiveinek oktatását s erényeit előmozditotta, hanem pápai megbizottságokban is bölcsen etjárt. Utódai közül előzőleg emlitést érdemelnek marczali Dósa, s Albert. Amaz birtokából a Maroson létező szöllejét s malmát olvasó kanonokának ajándékozta, ő pedig a királytól egyháza számára több helységekkel megajándékoztatott[2]). Emez V. László király korlátnoka lévén, egyházát s megyéjét káptalanával együtt a törökök ellen hatósan védvén, hiveit gyakori szónoklatokkal a hitben megerősitette, s igy sz. vallásunkat a közelitő török dühe ellen oltalmazta. Utóda Zokoli János volt, ki 1466. évben a nagyváradi káptalanból püspöknek neveztetve a megyét egy tizednél tovább kormányozta, s a hitet s erkölcsiséget buzgón előmozditotta, de életének többi részét sz. Pál remetei között töltötte, miután püspökségéről lemondván azokhoz beállott volna. Utódai közül Csáky Miklóst emlitjük, ki a megyét káptalana segédkeze mellett szintén buzgón igazgatta, de Dósa lázadása alkalmával életétől megfosztatott. Őt követte Csaholi Ferencz, kit Ulászló király mind a csanádi püspökséggel, mind az egresi apátsággal felruházta. Ez egyike volt azon bajnokok közül, kik püspöki hivatalóskodásaik mellett a

[1]) Pray Specim. Hierar. Eccles. Hungar. par. II. pag. 244.
[2]) Pray ugyanott pag. 296.

haza védelmére is készek lévén, életöket a mohácsi gyászütközetben vesztették [1]).

6. §. *Az egri püspökség s káptalan.*

Az egri püspökséget e korszak elejével II. Márton birta, ki 1307. évben V. Kelemen pápa által a viennei zsinatra hivatott, de hazai zavarok miatt el nem mehetett. A vallást erényt s erkölcsösséget nagy buzgósággal terjeszteni törekedvén, a szent páli remeték részére Hernád szigetén kolostort épitetett. Káptalanát, mely az előtt 30 egyénből állott, huszra szállitotta. Öt követé telegdi Csanády, kit a hasonnevü grófok családjából származottat, az egri káptalan püspökének választott. Ez kormánya kezdetével mindjárt a megyei papságot rendezvén, s azt kötelessége teljesitésére szoritván, sz. vallásunkat egész megyéjében terjeszteni törekedett. Az esztergomi érsekségre átvitetve, az egri káptalannak egy birtokot, melyet ő előbb már saját pénzen vett, örökösen ajándékozott [2]). Csanády után a megyét II. Miklós püspök nyerte el, ki szintén a sz. páli remeték részére kolostort épittetvén, s őket birtokkal ellátván, képeseknek tette, a vallást s erkölcsiséget a megyében terjeszteni. E püspök alatt Keriatovich Tivadar orosz vezér Magyarhonban megtelepedvén, Munkácson görög egyesült szerzetesek (Vazuliak) részére kolostort épittetett. Ez számos egyénekkel s birtokkal ellátva, a keresztény vallást görög szakadárok ellen hatalmasan védelmezvén, őket az egyház kebelébe vissza tériteni törekedett. Miklós halála után Mihály következett a püspökségben, kit nagy Lajos király 1363. évben annak nevezett, a papság s a hivek pedig igen szivesen fogadták, jól ismervén annak buzgóságát,

[1]) Pray Specim. Hierarch. Eccles. Hungar. part. II. pag. 296.
[2]) „De patrimonio nostro emptionis titulo comparatam“ Schmitth Episcop. Agriens. tom. I. pag. 259.

melylyel az egyház ügyeiben magát minden alkalommal kitüntette. Utóda Imre volt, kit szintén nagy Lajos püspöknek nevezvén, miután a lengyeleket legyőzte, őt hadak s vezérek kiséretében azokhoz küldötte a végből, hogy a lengyeleket a görög szakadás hibáitól téritené meg, a katonaság pedig az oroszokat zabolában tartaná. E hivatásnak bölcsen megfelelvén Imre püspök, s számos lengyeleket megtéritvén, a vallást terjesztette addig, mig káptalana s megyei papsága honn az egyházat igazgatá. Az után Kanizsay János következett. Ennek családja annyi tekintettel birt Zsigmond király alatt, hogy emez majd nem egyedül annak támasza által magát az országban tartotta fen. Gondjait azonban az akkor országunkban erősen pártoskodó viklefiták, s husziták ellen forditván, megyéjét, söt miután az esztergomi érsekségre átvitetett, az egész hont azok tévedéseitől mentette meg. Utóda Zikó István lön, ki az egri megyét káptalanával együtt bölcsen igazgatta, s noha Kanizsay János esztergomi érsekkel a leleszi prépostság feletti törvényhatóság miatt vitába keveredett, az mindazáltal mindkettőnek hatósága kitüzetésével megszünt. Azt követte Ludányi Tamás, ki több országnagyaival együtt Zsigmond király ellen támadt zavarba keveredvén, apuliai László részére hajlott, minthogy pedig Zsigmond király elleneit meggyőzvén, s a siklósi börtönből megszabadulván, ismét a kormányhoz jutott, Tamás püspök az országból kivándorlott, megyéjében helynököt hagyván, ki káptalana segitsége mellett egyházát minden kártól menten tartá addig, míg 1410. évben Szobovich Stibor a püspökséget nyerné el. Ez hasonnevü erdélyi vajda s Vágh ura rokona lévén, már e tekintetből is sokat müködhetett megyéje üdvére. Utódai közül a Rozgonyiak családjából kettő Péter, s Simon magukat a vallás terjesztésében, s Husz tévedései kiirtásában kitüntették. Amaz as 1435. évi posonyi gyülésben Zsigmond királlyal tanácskozván, e törvény

alkotásában: „a világiak az egyházak tulajdonát s javait el ne foglalják“ [1]) részt vett; sőt az egri prépostságot, melyet sz. István király alapitott, de a tatárok elpusztitottak, vissza állitani iparkodott. Azért az egri várban a B. Szűz tiszteletére kápolnát épitetvén, a prépostságnak régi nevezetét is (Praepositura B. M. V. de castro Agriensi) visszaszerezte, s hogy e prépostság állását biztosithassa, a káptalan beleegyeztével kis Tálya s Novay birtokot, mely a székes egyházé volt, minden jövedelemmel együtt a prépostság alapitására forditotta, székes egyházát pedig kármentesiteni akarván, annak saját jószágait adományozta [2]). Emez pedig, azaz Simon utóda Ulászló király alatt a tábori pályán érdemeket szerzett. Emennek utóda Hederváry László volt, ki szintén sz. vallásunkat a husziták ellen védelmezni törekedvén, magát mind az országlati, mind egyházi pályán kitüntette. Annak követői közül Bakács s Zalkán püspököket emlitjük, kik az esztergomi érsekségre átvitettek, s onnan már elegendően ismeretesek [3]).

7. §. *Az erdélyi püspökség s káptalan.*

Az erdélyi püspökök s káptalan e korszakban szintén iparkodának a vallást, erkölcsiséget s erényt Erdélynek minden részeiben terjeszteni, s uralkodóvá tenni. Igy buzgólkodott I. András püspök, ki 1322. évben Csenger helységben kápolnát állittatván fel, az isteni tiszteletet s a hivek oktatását dicsően előmozditotta, s Mikud erdélyi bán fiától Ujvárt, Gáld nemesektől Fejér megyében Bervei birtok részt, Kolos megyében pedig Kublus birtokot egyháza részére vette meg [4]). András püspök helyébe, ki Romában

---

[1]) Sigismund. decret. 6. art. 21.
[2]) Schmitth. Episcop. Agriens. Tom. 1. pag. 13. Codex diplom. Tom. 10. vol. 7. pag. 279.
[3]) Schmitth Episcop. Agriens. Tom. 3. Tirnaviae 1763. pag. 55—66.
[4]) Szereday Episcop. Transilvan. pag. 65—66.

meghalálozott, a pápa Cheztalczy Pált küldötte, azonban ez csak rövid ideig működhetett Erdélyben; meghalálozván ő is két év alatt széke II. András püspökre szállott. Ez vitába esvén a kolosmonostori apáttal több falvak s malmok miatt mindkettő 1348. évben Erzsébet királyné trónjához folyamodott, ki a vitát Miklós erdélyi vajda által eldöntetvén, őket kiengesztelte, s az apátat régi jogaiba visszahelyeztette. Utóda Domokos lön, ki szintén az erdélyi püspökség birtokát Lajos király tisztjei által megcsonkitatni látván, panaszkodott a király előtt. Ez a folyamodónak igazságot szolgáltatván ki, Sárd nevü birtokát visszaadta. A püspök többi idejét hivatalának szentelvén, káptalanával együtt a vallás terjesztésében buzgólkodott. Utódai közül Gublin (Vilmos) arról nevezetes, hogy Maria királyné által testvérei részére királyi adománynyal jutalmaztatott meg [1]). Azt Imre püspök követte, ki szilaj jobbágyait az erkölcsiségben s első hitben megerősiteni akarván, ösztönül kiváltságaikat megerősitette. Utódai közül II. István nevezetes, kit Zsigmond király annyira kedvelt, hogy Upory László testvérét királyi adománynyal megajándékozta. E püspök egész idejét s tehetségét hiveinek üdvére s oktatására, s sz. vallásunk terjesztésére szentelte. Ő 1403-ban a sz. keresztről nevezett, s általa már az előtt megalapitott, s ingatlan birtokkal ellátott egyházi javadalmat Tyvis nevü birtokkal ujolag megajándékozta [2]). Őt követte ámbár nem közvetlenül Lépes György, ki családa fényes eredetét tudománya, s erénye által nemesbitette, s az isteni tiszteletet, ugymint hiveinek tökélesbitését előmozditani akarván, fejérvári egyházában két uj oltárt alapitott. IV. Eugen pápa őt több ügyek kiegyenlitésére alkalmazta, különösen pedig

---

[1]) Az adományzó levelet Pray specim. Hierarch. Eccles. Hung. czimü munka II. rész. 162. lap. olvashatni.
[2]) Codex diplomat. Tom. X. vol. IV. pag. 172.

a szebeni esperességben némely ügyek kinyomozásával bizta meg. Söt némelyek szerint Hunyadi János vezérlete alatt táboroskodván, a vaskapui ütközetben hazájának életét áldozta fel. Utódai közül Gergely László nevezetes, ki a király rokona lévén, a romai szent szék föjegyzöi közé soroztatott. Lelki törvényhatóságát Mátyás király adta oklevél által Báthory István erdélyi vajda befolyásától megmentette, s emezt az egyházi személyek s ügyek elitélésétöl egészen elmozditotta. A romai szent szék bizodalmát megnyervén, oldali követének választatott, ki megyéje üdvét, hivei oktatását s erkölcsösségét káptalana segitsége mellett minden alkalommal annyira elömozditotta, hogy buzgósága s szorgalma tekintetéböl a kalocsai érsekségre átvitetett. Öt követé Thurzó Zsigmond, ki az elött fejérvári prépost, s II. Ulászló király titoknoka lévén, a nyitrai püspökségböl az erdélyire áttétetett. Utóda Perényi Ferencz lön, kit Várady Ferencz követte. Utólsó e korszakban Gosztonyi János volt, ki alatt az erdélyi szászok világi ügyekre nézve az egyházi törvényhatóságától felmentettek. E püspök szintén ugy mint elödei a keresztény vallás terjesztésében, az erény s erkölcsiség nevelésében magát kitüntetvén, sz. vallásunkat egész Erdélyben uralkodóvá tette.

8. §. A györi püspökség s káptalan.

Első püspök e korszakban II. Miklós volt, ki tanuja lön azon számos viszonyoknak, melyek III. András király halála után hazánkat a király választása miatt érték, midön egy része a honnak cseh Venczelt, a másik bajor Ottót, a harmadik Robert Károlyt királynak kivánta. A viszonyok helyzete azonban az utólsó választása mellett állapodván meg, az egyház is maga körében békességesen müködhetett. Ennek következése volt, hogy Miklós püspök káptalanával együtt szabadabban igazgathatván megyéjét, s mindenütt a vallás kiterjesztését figyelembe vévén, azt

egész megyéjében virágzóvá tette, s a sz. páliak részére Tüskevárott kolostort épitetett. E négyszeg kövekből emelt roppant épület, még a mult század elején épségében látható volt [1]). Továbbá lelkészeit minden alkalommal munkásságra felserkentette. Utóda Kálmán 1360. évben a szombathelyi sz. ferenczieknek kolostort épitetett, s káptalana számára több alapitványokat tett, különösen pedig a győri egyház őrkanonokának Körtvélyes és Köpcsény tizedét alapitványul adta. Utódai közül II. János az 1405. évi hongyülésen jelen lévén, Zsigmond király rendeletét szokás szerint aláirta. Későbben a kalocsai érsekségre átvitetett. Őt követte ámbár nem közvetlenül Debrenczei Tamás, ki az előtt Pannon halmán mint ajánlott apát (commendatarius) élvén, 1450. évben győri püspöknek neveztetett, s dicsőségesen hivataloskodott. Utóda Ágoston lön, ki Mátyás királytól felhatalmazva, a váczi püspök társaságában Podiebradot cseh királynak koronázta, mivel Protas olmüczi püspök megerősitve nem lévén a pápától, azt nem teljesithette. Életét egyébiránt hivatalának teljes mértékben szentelvén, a hit s erényt mindenütt terjeszteni törekedett. Utóda Dóczy Orbán püspöki hivatalában dicsően buzgólkodott, s székes egyházát kijavitatta, kit Mátyás király annyira kedvelt, hogy őt kincstárnokának nevezte, mely hivatalt a király haláláig viselvén, magát minden tekintetben bizodalmára méltónak mutatta. Megyéjét pedig káptalanával együtt ugy vezérelte, hogy minden alkalommal szent vallásunk gyarapodását, s hivei üdvét legérdekesb ügyének tekintette. Bonfin azt mondja felőle, hogy minden jövedelmét az egyház s polgári állodalom boldogitására szentelte [2]). Őt Bakács Tamás követte, ki püspöki müködése mellett, a magyar sz. korona őrhihivatalát

[1]) Károlyi speculum Jaurin. Ecclesiae pag. 56.
[2]) Bonfin. decad. 1●lap. 1. pag. 4.

viselte. Későbben az esztergomi érsekségre emeltetvén, minden szerzett birtokát unokái, tudniillik Erdődy Péter s Pálfy István közt elosztván, az által alapját vetette azon hason nevü nevezetes két családnak, melyek máig létezvén, hazánk boldogitásában osztoznak. Utóda Bakács Ferencz testvére lön, ki több nyelvek hatalmában lévén, tudományokban is nagyon jártos, a magyar szent korona alőri hivatalát viselte. Ezt követte Gaszton János, ki az 1514. évi országgyülésen a közjó előmozditásán müködött. Haza térvén pedig megyéjét rendezte, hiveit lelkileg vigasztalta, egyházát gazdag ékszerekkel megajándékozta, s a vallást legnagyobb buzgósággal terjesztette. Ez után Szatmáry György lépett a püspöki székre, ki nem csak megyéjét bölcsen kormányozta, hanem őt a király korlátnokának választván, országlati ügyekben is nagy szerepet játszott. A győri püspökök közül Paksy Balás utólsó volt e korszakban, ki a mohácsi vészütközetben számos hősek között életét a hazáért feláldozta [1]).

9. §. *A nyitrai püspökség s káptalan.*

Ezen egyházmegye első püspöke III. János lön e korszakban, ki Robert Károlyhoz mindenkor szitván, s hivsége miatt elleneitől sokat szenvedvén, Robert Károly által miután a béke megállapodott, s királynak elismertetett, örökös főispánsággal ruháztatott fel [2]). Káptalana pedig a Trencséni Máté által elfoglalt Kolosi apátság visszaszerzésében dicsően müködött. Utóda Mesko, ki ellen, midőn Kereskény helységét eladni szándékoznék, a káptalan tiltakozott. Egyébiránt mindketten összemunkálkodván, a vallást s erkölcsösséget minden alkalommal az egész megyé-

---

[1]) Károlyi Speculum Eccles. Jaurinens.
[2]) Az oklevelet Episcopatus Nitriens. ejusque Praesulum memoria Poson. 1835. czimü munk. olvashatni 224. s köv. lap.

ben buzgón terjesztették. Ezt követte Vasvári Vitus, ki Robert Károly udvari lelkésze lévén, későbben a nyitrai püspökségre emeltetett. Ez a király halála s Lajos koronáztatása után Erzsébet özvegy királyné kiséretében András apuliai király Lajos testvére látogatására menvén, megyéjét helynöke s káptalana kormányára bizta. Öt Monoszlói Miklós követte, ki több évi müködése után más megyékre 1358. évben pedig az esztergomi érsekségre tétetett át. Utóda I. István volt, ki ágostoni szerzetesből püspökségre emeltetvén, mindenek előtt a keresztény vallást terjesztette, s megyéjében uralkodóvá tette. Söt jótékonysága annyira növekedett, hogy a budai apáczákat egy malommal megajándékozta. István a kalocsai érsekségre átvitetvén, annak püspökségét Demjén László nyerte, ki szintén bőkezűséggel s jótékonysággal magát kitüntetvén a vallást példája s oktatása által különös szerencsével terjesztette. Utódai közül Hinco vagy Henrik nevezetes, ki püspöksége mellett egyszersmind a zobori apátságot kormányozván, mind ennek igazgatásában, mind a vallás terjesztésében s a keresztény hivek szaporitásában buzgólkodott. Utóda Berzenczei György volt, ki az 1431. évben a dühösködő husziták ellen megyéjét erélyesen őrizvén, a vallást is azoktól megmentette. Utódai közül Hangács Albert nevezetes, ki mint alkorlátnok nyitrai püspöknek neveztetvén, régi hivatalát is megtartotta, s mindkettőben az Isten dicsőségét s a vallás gyarapodását előmozditotta. Öt követte Debrentei Tamás, ki egyszersmind a pannonhalmi apátságot igazgatta, s Mátyás királytól azon kegyet nyerte, hogy a hussziták által elpusztitott zobori apátság javai püspökségéhez csatoltattak. Utódai közül Antal püspök nevezetes, ki a posonyi prépostságból 1492. évben a nyitrai püspökségre tétetvén át, prépostságát is egy ideig megtartotta, s a vallás hirdetésében buzgólkodván, megyéjét a 15-ik század végéig kormányozta. Követője Bachka Miklós volt,

ki a dömösi prépostságnak megyéjéhezi csatoltatását II. Gyula pápa megerősitése által eszközlötte ki. Utódai közül Podmaniczky István nevezetes, ki 1505. évben már püspök lévén, egyszersmind királyi személynök méltóságát viselte, s a megye utólsó püspöke lévén e korszakban, a közjó előmozditásában, a vallás terjesztésében, s a keresztény hivek szaporitásában egyenlően működni iparkodott [1]).

10. §. A pécsi püspökség s káptalan.

A pécsi egyházmegyét Demeter, ez után I. Péter püspök kormányozta e korszakban, de rövid idő mulva mindakettő elhalván, a megye igazgatása Lászlóra átszállott, ki a megyét 1315. évtől kezdve 30 évig kormányozta, s számos tettekkel magát kitüntetve, eldődei nyomába mind a keresztény vallás terjesztésére, mind bölcs kormányára nézve lépett. Utóda Miklós lön, ki Robert Károly király udvari lelkésze, s korlátnoka lévén, a pécsi püspökségre előmozdittatott, s minden hivatalának pontosan megfelelvén, a vallással együtt a közjót példásan felsegitette. Pécsett kápolnát épitetvén, annak alapitásául ingatlan javakat hagyott [2]). Őt követte Hamer Vilmos, ki nagy Lajos király alatt annak udvari egyháza igazgatója, korlátnoka, titoknoka, s tanácsosa lévén, miután a pécsi püspökségre felemeltetett volna, nagy Lajos királyt a pécsi feltanoda alkotására késztette, ki V. Orbán pápától arra szabadalmat nyervén, csak ugyan munkához fogott, s a pécsi feltanodát alkotta, melyben hazánk ifjusága példásan neveltetett addig, míg a mohácsi ütközet viszonyai által el nem oszlott. Utóda Valentin bibornok ámbár aggkorában jutván a püspökséghez, azt mégis számos évig igazgatta, s működéseit minden alkalommal oda irányozta, hogy szent hitün-

---

[1]) Episcopatus Nitriens. ejusque praesulum memoria Posonii 1835.
[2]) Koller Historia Episcop. Quinque Eccles. pag. 63. Tom. 3.

ket terjessze, a hivek számát gyarapitsa, s a mennyek országát öregbitse, e végett Alsanban saját birtokában tévtanitók s hitetetlenek között sz. Ferencz tiszteletére nagy költséggel templomot épitettvén, azt meg is díjazta [1]). Utódai közül III. János (Joannes Pannonius) nevezetes, ki 1462. évben a pécsi püspökségre emelkedve, főpásztori müködései mellett a tudományokra különösen szentelte magát, a költészetben pedig oly hirre kapott, hogy százada első költészének tartatott [2]). Püspöki hivataloskodásában legfőbb czéljának tekinté, a keresztény egyház gyarapitását elősegiteni, s azt minél nagyobban terjeszteni. Őt Zsigmond püspök követte, ki számos évi kormánya alatt egész megyéjében áldást terjesztett, s a törökök elleni hadakra 10 ezer arany összegét ajánlotta. Utóda Szakmáry György lön, ki egyszersmind a király titoknoka, s korlátnoka lévén, megyéjét bölcsen kormányozta, a vallást minden tévedések ellen, s az egész tájékban terjeszteni törekedett. Azt More Fülöp követte, ki azonban kormánya 3-ik évében már életét a mohácsi ütközetben vesztvén el, hadi müködései miatt megyéjét helynöke s káptalanára bizván, az egyház s hona üdvét azok által, mennyire kitelt töle, elömozditotta.

11. §. A váczi püspökség s káptalan.

A váczi püspökségben e korszak elejével Lőrincz püspök viselte a kormányt, ki az egyházmegyét több évi üresség után 1326. évben nyervén el, mind a hiányok s fogyatkozásokat helyre ütni igyekezett, melyek főpásztor nélkülözése miatt a megyébe cusztak. Utóda Rudolf lön, ez szintén azon nyomakon indult, melyeken eldőde, s példáját követve, megyéje bölcs kormánya mellett a vallást, erkölcsöt, erényt s a keresztények számát káptalanával kezet-

---

[1]) Koller Histor. Episcopat. Quinque Eccles. Tom. 3. pag. 175.
[2]) Pray Specim. Hierar. Eccles. Hungar. pag. 250. part. 1.

fogva szaporitani törekedett. Őt követte Mihály, ki 19 évi kormánya mellett e megyét szintén annyi buzgósággal igazgatta, hogy minden működésében a hit terjesztését első tisztjének tekintette. Őt követték János és I. Péter. Amaz 1364. évtől kezdve, hiveit megyéje vigasztalására hét évig kormányozta, emez pedig annak halála után százada végéig ugyanazt tevén, sz. vallásunkat szerencsés sikerrel egész megyéjében öregebitette, s a tévtanitók s szakadárok ellen védette. Utódai közül II. Fülöp nevezetes, ki 1409. évben a püspökségre emelkedve, s egyszersmind királyi kincstárnok hivatalát viselve, mindkét hivatalában ugy működött, hogy a nyilvánosság minden várakozásának megfelelt. Ezt követte Ilsvai Miklós, ki nádor fia lévén, s püspökségre elöléptetvén, e szent hivatalában káptalana összemunkálkodása mellett ugy működött, hogy magas eredetét szabadsága s buzgósága által nemesbitette. Miklós után a püspöki szék 19 évig üresen maradt, míg II. Péter 1447. évben püspöknek neveztetett. Ez egyszersmind korlátnok tisztét viselte, de rövid idő mulva az erdélyi püspökségre átvitetvén, széke Vincze püspökre szállott, ki Hunyadi János jegyzője lévén, egyházi méltóságában dicséretesen működött. Őt Báthory Miklós követte, ki Báthory István hősnek testvére lévén, nemzetsége, tudománya, s erkölcsisége tekintetéből nevezetes, a váczi püspökséget az egyház s haza boldogitására viselte s a vallást nagy buzgósággal pártolva, naponkint uralkodóvá tette. Utódai Várda Ferencz, s Zalkán László voltak, amaz az erdélyi püspökségre átvitetvén, a váczi püspökségben csak három évig működött. Emez pedig Ulászló király titoknoka lévén, s a váczi püspökségre elöléptetvén, már akkor jelét adta azon nagyságnak, melyre idővel emelkedett. Utóda Ország János volt, kit Istvánfy szerint 1526. évben Broderik püspök követte. Ez a mohácsi vészteljes ütközet előtt Lajos király által korlátnokká választatott ugyan, de annak más szolgálatot nem

tehetett, mint hogy halálát a gyász eseménynyel együtt leirta. Mindkettő azonban az országot s vallást a kegyetlen s mindent pusztitó török ellen tehetsége, s a körülményekhez képest védette [1]).

12. §. *A váradi püspökség s káptalan.*

Imre püspök kormányzását, melyet az első korszak vége körül kezdett, 1318. évig folytatta, s ennél fogva a váradi megyének első püspöke volt e korszakban. Ő szintén ugy mint a többi püspökök honunkban kora viszonyai közt ingadozván, s majd az egyik, majd a másik királyhoz csatlakozván, addig habozott tevékenységében, míg elvégre Robert Károly királyt követte, s megyéjét békében kormányozta. Ennek igazgatásában lelkiismeretesen működvén, mind a vallást terjeszteni, mind azon számos károkat helyre hozni törekedett, melyeket részint még a tatárok pusztitásai, részint Trencséni Máté zendülései okoztak. E püspök a belényesi arany bánya jövedelmének harmad részével 1317. évben káptalanát ajándékozta meg [2]). Őt János (Ivánka) püspök követte, ki szinte eldőde nyomáiba lépvén, megyéjében sz. vallásunkat terjeszteni, s megerősiteni iparkodott. Utóda Báthory András lön, ki nagy Lajos király által több birtokkal egyháza részéről megajándékoztatván, mind a haza, mind megyéjè ügyeiben számos érdemeket szerzett. Nagy Pál s Chuba Miklós birtokait megvevén azokat a sz. Annáról nevezett, s általa alapitott nagyváradi apáczáknak adományozta [3]). Utóda Demeter volt, kit már emlitettünk. E püspök alatt Váradon nevezetes tanodák virágoztak, általa ápolgatva, s felsegitve.

[1]) Pray Specim. Hierar. Eccles. Hungar. part. 1. titulo Episcop. Vaciens. Schematism. Diaeces Vaciens. anno 1835. Posonii.
[2]) Codex diplom. Tom. IX. vol. IV. pag. 595.
[3]) Keresztury Histor. viciss. Episcop. et Cap. Magnovárad. part. 1. pag. 144.

Lajos király őt annyira becsülte, hogy még minekelőtt felszenteltetnék, többszöri megbizottsággal kitüntette. A vallás, erkölcs s erény előmozditása pedig élete legfőbb feladata lévén, abban különösen buzgólkodott. Utódai közül László nevezetes, ki Mátyás király udvarában nagy tekintélylyel birván, annál könnyebben az Isten országát gyarapithatta, s a vallást megyéjében virágzóvá tehette. Őt követte ámbár nem közvetlenül Lukács püspök, ki a csanádi püspökségből átvitetve, egész életét megyéje boldogitására áldozván, a vallást a hitetlenek s tévtanitók ellen védette, s a sz. páli remeték részére Várad mellett kápolnát s kolostort épitetett. Utódai közül Milánói János nevezetes, kit tudós Gánoczi a mailandi vezérektől származottnak állit, Pray pedig azt tagadja [1]). Bár mi legyen a dologban, annyi bizonyos, hogy János püspök magát nagy buzgósággal hivatalának szentelvén, egész életében hiveit a keresztény hit igazságával táplálta, s mindnyáját üdvös oktatással, s jó példával ápolgatta. Utódai közül Domini János (Joannes de Dominis) nevezetes, ki kormánya negyedik évében azaz 1444-ben miután megyéjében ez idő alatt számos érdemeket szerzett, életét a varnai ütközetben veszté el. Ezt Vitéz János követte, ki Albert császár, s Ulászló király titoknoka, s a tudományok kedvelője lévén, fiatal korában a váradi püspökségre emeltetett. De el nem végezvén még tudományos pályáját, V. Miklós pápától engedelmet kapott, miszerint ügyes helynök megrendelése mellett megyéjétől eltávozván, tudományait külső országokban végezhesse el. Ez megtörténvén megyéjében nagy buzgósággal müködött, mindenütt a tudományokat s müveket pártolva, a vallást s erkölcsiséget támogatva, oly annyira, hogy alapját vetette azon nevezetes tudományos állapotnak, mely Mátyás király kora alatt orszá-

[1]) Pray Specim. Hierar. Eccles. Hungar. part. 2. pag. 180.

gunkban divatozott Vitéz János későbben az esztergomi érsekségre előmozdittatott (3. §.). Utódai közül Pruis János nevezetes, ki püspöki működései mellett egyszersmind Mátyás király titkos korlátnoka volt. Azt követték Bálint s Domokos püspökök, amaz káptalana iránt annyi szeretettel viseltetett, hogy azt három faluval megadományozta, emez pedig az adomány megerősittetését a királytól kieszközlette. Őt követte ámbár nem közvetlenül Thurzó Zsigmond, ki káptalanával együtt megyéjében a vallást, erkölcsösséget s erényt terjeszteni s uralkodóvá tenni törekedett. Utóda Perényi Ferencz volt, ki 1513. évben a megye kormányához jutván, azt a vészteljes mohácsi ütközetig, melyben életét a hazáért áldozta, nagy bölcsességgel s buzgósággal kormányozta [1]).

13. §. A veszprémi püspökség s káptalan.

Benedek püspök után, ki a megyét a 14-ik század első tizedében igazgatta, következett II. István. Ez Robert Károly király alatt püspöksége kormányára lépvén, azt annál könnyebben igazgathatta, minthogy az ország már minden választási zavarokon átesett. Utóda Henrik lön, ki eldőde lépteit követve, szintén arról előzőleg gondoskodott, hogyan terjeszthesse a vallást megyéjében. S valóban oly sikerrel működött hivatalában, hogy megyéjében, hol sz. István király s Gizela buzgóságának számos nyomait tapasztalta, a vallást legszerencsésb sikerrel mozditotta elő. Ez 1329. évben meghalálozván, a veszprémi püspökséget többen igazgatták, de rövid ideig. Közülök III. Meskó nevezetes, ki tudnillik megyéjét nem csak minden pontosság s buzgósággal kormányozta, hanem azon felett még Erzsébet anya királyné hivataloskodó korlátnoka is volt. Utódai

---

[1]) Keresztury Compend. descript. Episcopatus Varad. et Capituli §. 17. 18. Pray Specim. Hierar. Eccles. Hungar. part. 2. pag. 180.

közül László nevezetes, ki a megyét majd 20 évig igazgatván, káptalanával együtt a vallást terjeszteni, az erkölcsiséget s erényt szilárditani, s a magyar szent egyházat gyarapitani törekedett. Őt követték noha nem közvetlenül II. Benedek, s I. Demeter püspökök, amaz hét évi kormánya alatt szintén mindent elkövetett, miszerint eldődei nyomába lépve, megyéjét virágzóvá tehesse, emez pedig ámbár Erdélybe átvitetve, csak rövid ideig püspökségét kormányozta, mindamellett az Isten ügye mellett annyit buzgólkodott, hogy abban a vallás szerencsésen terjedt. Utóda közül Rozgony Péter s Simon nevezetesek. Mindkettő nagy buzgósággal az egyházat kormányozta, s az utolsó azon kiváltságot is megerősitette, melyet a veszprémi apáczák számára Tamás esztergomi érsek kiszolgáltatott. Ezt követte Vethes Albert, ki a püskökséget 1459-ik évtől kezdve, 27 évig igazgatván, minden alkalommal a megye javát részint maga, részint helynöke által segitette elő. Utódának Vitéz János neveztetett, ki minden püspöki hivataloskodása mellett egyszersmind a királyné ügyeit mint rendes korlátnoka nagy szorgalommal viselte. Utána Frangepán Gergely következett, ki nemes családja fényét megyéje bölcs kormányzása által emelvén, egyszersmind a király titkos korlátnokává választatott. Utóda VI. Péter bibornok lön, kit néhány évek után Berizló Péter követte. Ez mind megyéje bölcs kormányzása, mind az által nagy névre kapott, hogy egyszersmind királyi kincstárnok, s Horváthország bánja lön. Őt követte Várday Pál, ki Veszprém megye utolsó püspöke volt e korszakban, s káptalana segitsége mellett püspökségét oly bölcsen igazgatta, hogy nem csak a vallást, hanem az erkölcsiséget s az erényt is szerencsés sikerrel terjesztette [1]).

---

[1]) Pray Specim. Hierarch. Eccles. Hungar.

14. §. A milkói püspökség s káptalan.

A milkói püspökség eredete, helye s más körülményei tisztán kipuhatolva nem lévén, egyedül azt, mit honunk irói valószinüleg kinyomozhattak, adandjuk elő. Ennél fogva e megyét Robert Károly Arga oláh ország városában alapitotta, s azt fia Lajos király Milkóba szintén oláh városba átvitette. Ez onnét bizonyos, mivel 1374. évben Robert Károly király alatt számos oláh a katholika hitre térvén meg, XI. Gergely pápa az esztergomi s kalocsai érseket megbizta, miszerint a király helyeslése mellett azok részére oly püspököt alapitsanak, ki nyelvökben jártas őket lelkileg kormányozza, s a hit ágazataiban erősitse [1]). Már pedig János főesperestől, ki Robert Károly király titoknoka volt tudjuk [2]), hogy ez oláhok Moldvaország szélén Milkó folyó mellett laktak, ennél fogva a püspökség helye is ugyan ottan, azaz Oláhországban létezett. A püspökséget nagy Lajos király Árgából Milkóra átviteté, miszerint a moldvai kunokhoz közelebb lévén, őket e püspökség alkottatása által szintén az igaz hitre térithesse meg. Mit annál bizonyosban állithatjuk, minthogy tudós Turóczyból szintén ismeretes, hogy nagy Lajos a kunok megtéritésén nem keveset munkálkodott [3]). Milkó városa 1444. év körül a nem egyesült görögök s más ellenségek által nagyrészint elpusztulván, annak püspöke Erdélybe költözött, s részint az erdélyi püspöknek segédkezet nyujtott, részint a milkoi püspökségben, az esztergomi érsek helynökének választva azt kormányozta. Mi a milkói püspök káptalanát illeti, miután a püspök Erdélybe költözött, az erdélyi társas káptalanok annak segitséget nyujtottak. Ilyen vala a beszterczei, mely 23 királyi helységet igazgatott, a kisdedi, mely Segesvárt s 48 helységet kormányzott, a szebeni

[1]) Bzovius in Continuat. Annalium Baronii tom. 14. Colum. 1497.
[2]) Turóczy Chronic. part. 3. Cap. 46.
[3]) Ugyanottan.

s a többi káptalanok, melyek mindnyájan a milkói püspök segitségére összemunkálkodtak. A megye püspökei valának Vitus, ki Arga városában telepedvén meg, a vallást Oláhországban dicsően terjesztette. Kormányát 1332. évben kezdette, azonban meddig kormányozta püspökségét, nehéz meghatározni, de annyi bizonyos, hogy utána más püspököt nem lelünk honunk évkönyveiben, mint Miklóst, ki 1375. évben e megyét kormányozván, egyszersmind az esztergomi érsek helynöke volt. Ezt követték János s Hunyadi Pál pöspökök, kik szintén minden tehetségeiket oda forditák, miszerint megyéjökben a vallást, erkölcsiséget, s erényt elömozditsák. Utánok következett Gergely, ki milkói püspöknek irván magát, a mondottak szerint egyszersmind az esztergomi érsek helynöke lőn. Utóda Pál magát ismét argai püspöknek nevezte, de utódai már mindnyájan milkói püspököknek irattak, mert Arga az elpártolt görögök által elpusztulván, kénytelenek valának Milkóra visszaköltözni, s innét milkói püspökök nevezete alatt mind a moldvai, mind az oláh hiveket lelki szolgálattal ellátni, Milkón az argai, vagy milkói püspökök e korszak végéig laktak, s egész idő alatt a katholika vallást a pogány kunok, s az elszakadt görögök ellen védték, s sokat közülök megtéritettek [1]).

15. §. *A munkácsi püspökség.*

Magyarhonnak azon lakósai, kiket oláhok s oroszoknak nevezünk, s kik a görög egyesült szertartást követik, honunkba részint Oláh, részint Oroszországból jövén, görög egyesült szerzetesek által, kik a latin püspökök hatósága alá tartoztak, lelkileg kormányoztattak. Azonban e korszak vége körül a görögök a romai sz. székhez tulajdon szertartásu püspökért annyiszor folyamodtak, hogy VIII. Incze

[1]) Pray specim. Hierarch. Eccles. Hung. titul. Episcopatus Milkoviensis.

pápa II. Ulászló király jóváhagyása mellett tulajdon püspököt engedvén nekik, János szerzetest 1491. év körül annak felszenteltette. Ez első püspöke lön a honunkban lakó egyesült görögöknek, kik e korszak vége felé számosan az egyház kebelébe visszatérvén, saját szertartásu lelkészekkel s egyházi kormánnyal elláttattak. Ennél fogva János munkácsi püspöknek neveztetvén, megyéjét buzgón igazgatta, s számos elszakadt görögöket egyházába visszatéritvén, erkölcsiséget, erényt s keresztény katholika szellemet bennök felélesztett. Meddig kormányozta megyéjét János püspök, s ki vala utóda, nehéz meghatározni. Mert hogy közötte, ki 1491. évben püspöki székét foglalta el, s első László püspök közt, kit tudós Pray 1551. évben utódának soroz elő [1]), más püspök nem létezett volna, nehéz elfogadni. Egyéb ha azt állitjuk, hogy a megye azon időközben helytartók által kormányoztatott. A megye többi viszonyairól, melyek e munka III. korszakába esnek, később értekezendünk.

16. §. A zágrábi püspökség s káptalan.

E megyét a II. korszak kezdetével Gazotti Ágoston kormányozta. Ezt IX. Benedek pápa sz. Domokos szerzetéből szentelte fel, s a kalocsai érseknek ajánlva, a zágrábi püspökségre előmozditotta. A püspökséget buzgósággal kormányozta, s oly példás életet viselt hivatalában, hogy halála után a szentek közé soroztatott. Utóda Corvoi Jakab volt, kinek szintén főbb gondai közé tartozott, nem csak megyéjét bölcsen kormányozni, de a vallást is tehetsége szerint terjeszteni. Őt László püspök követte, ki szintén elődei példája szerint indulván, különösen oda törekedett, hogy a vallást előmozdithassa. Utódának II. Jakab neveztetett, kit Robert Károly s Lajos királyok mint orvosukat e püspökségre előléptettek. Ő püspökségét

[1]) Pray specim. Hierarch. Ecclesiae Hungar. part. 1. pag. 413.

oly buzgósággal kormányozta, hogy a vallást s erkölcsiséget egyenlő sikerrel mozditá elő. Utóda Laczky Dénes volt, ki a kalocsai püspökségre vitetvén, e megyét csak egy évig igazgathatta ugyan, de ez idő alatt anyi buzgósággal működött, hogy sz. vallásunkat szerencsés sikerrel terjesztette. Utódai közül III. István nevezetes, ki nagy Lajos királynak hütelenség ürügye alatt bevádoltatván, egy ideig székétől elmozdittatott, ártatlanságát azonban bebizonyitván, székébe visszahelyeztetett. Követői közül Gara János nagyobb hirre kapott, ki tudnillik Zsigmond király által a Dalmatiában keletkezett zavarok kiegyenlitésére küldetvén, hivatalábani eljárása után püspökségéről lemondott, s magán életet viselt, míg 1400. évben a kalocsai érsekségre áttétetett. Őt követte Eberárd, ki püspöki hivatala mellett egyszersmind Zsigmond főkorlátnoka lévén, annak ügyét siciliai László ellen erősen pártolta. Eberárd a zágrábi püspökségből a váradira átvitetvén, székébe András igtattatott, de Eberárd régi püspökségére visszamenvén, azt több évig ismét igazgatta, s nagy tekintélylyel birván, a vallást szintén ugy mint az erkölcsiséget szerencsésen terjesztette. Utóda IV. János püspök volt, ki szintén püspöki működése mellett, ámbár mind a király, mind a királyné korlátnoka volt, a katholika hit terjesztésében dicsőségesen buzgólkodott. Utódai közül Debreczei Tamás nevezetes, ki 1454. évtől kezdve tiz évig a zágrábi püspökség kormányát viselte, s a vallást megyéjében buzgólag terjesztette. Őt követte ámbár nem közvetlenül Osvald, ki harminez éven felül a zágrábi püspökséget kormányozta, s sz. vallásunkat buzgón terjesztvén, az erényt, erkölcsiséget, s keresztény szellemet dicsően emelte. Utódai közül erdődi Bakócz János, s Erdődy Simon nevezetesek, amaz a hasonnevű hires esztergomi érsek (Bakács) rokona lévén, szintén magát megyéje bölcs kormánya által kitüntette. Emennek kormánya pedig a mohácsi ütközet vésztelјes korába esvén, már az által is nehezbedett, de azt

káptalana buzgósága mellett oly dicsően viselte, hogy szent vallásunkat, az erkölcsöt s az erényt egész megyéjében uralkodóvá tette [1]).

17. §. A szerémi püspökség s káptalan.

A szerémi püspökség az ellenség s viharok csatái között számos változásokon menvén át (1. korsz. 34. §.) e korszakban elölegesen olyas püspököket szükségelt, kik a vallást a pogány kunok, szomszéd törökök, elszakadt görögök, s tatárok ellen védhessék. Ilyes volt II. György püspök, ki annak birtokába jutván, minden ügyeit oly móddal rendelé, hogy a keresztény katholika hitet minden emlitett ellenségek ellen őrizhesse, épen tarthassa, s közülök minden kedvező alkalommal némelyeket az egyház kebelébe vezethessen. Ezt annál könnyebben vihette véghez, minthogy 1312. évtől kezdve megyéjét 21 évig igazgatta. Utódai közül Beke Péter nevezetes, ki bácsi prépostból előmozdittatván, püspöki müködesei mellett korlátnokká, s a királyi kápolna igazgatójává választatott. Utóda I. Tamás lön, ki sz. ágostoni remeték szerzetéből választatván, a püspökséget tiz évig oly buzgósággal kormányozta, hogy sz. vallásunkat, az erkölcsiséget s az erényt szerencsésen terjesztette. Utódai közül II. Gergely nevezetes, ki több évi szolgálat, s sz. hitünk szerencsés terjesztése után a csanádi püspökségre átvitetett. IX. Bonifácz pápa annak áthelyeztetése után a szerémi püspök kineveztetését fentartá ugyan, de Zsigmond király a pápa beleegyezése, s megerősitése mellett III. Tamást püspöknek nevezte, ki buzgón müködvén a vallást egész püspökségében épen megtartatni, s terjesztetni törekedett. Utóda II. László s Dousa lettek, s ámbár mindakettő rövid ideig kormányozta a megyét, mindamellett oda törekedett,

[1]) Pray Specim. Hierarch. Eccles. Hungar. tit. Episcopat Zagrabiens.

miszerint a vallást s az erkölcsiséget megyéjökbe terjeszszék. Mit a káptalan öszmunkálkodása mellett véghez is vittek. Dousa után a megye több éveken át üresen maradt, míg I. Pál püspöknek neveztetvén, annak kormányához jutott. Azonban annak egy évi kormánya után a püspökség ismét néhány évekre megürült, míg I. Ferencz püspök által betöltetett. Utódai közül IV. János püspök nevezetes, ki a pápánál királyunk nevében tisztelkedvén, s öt üdvözölvén, a pápának annyira megtetszett, hogy öt olmüczi püspökség helynökének nevezte. Utóda Fodor István az egri püspöktől, bátyától három faluval megajándékoztatván, azt a király engedelmével az egri káptalannak kitüzött sz. misék feladása mellett átirta. Megyéje kormányában is annyira buzgólkodott, hogy káptalana segitsége mellett sz. vallásunkat, a jó erkölcsöt, s az erényt minden alkalommal terjesztette. Utódai közül Zarmat István nevezetes, ki püspöki hivataloskodása mellett királyi személynök lévén, mind e tisztben, mind más müködésiben a haza s egyház javára törekedvén, magát különösen a vallás pártolása, s elömozditásában kitüntette. Öt követte Ország János, ki több éveken át a megyét kormányozva, 1520. évben a váradi püspökségre vitetett át. Utolsó püspök e korszakban Broderik István volt. Ez a királyi család elött annyi tekintettel birt, hogy a királyné a törökök ellen költözö férjét neki ajánlotta, s korlátnok hivatalával felruháztatta. Hivatalát tiz évig viselvén, minden alkalommal káptalanával összemunkálkodva, sz. vallásunkat pártfogolni s terjeszteni törekedett[1]).

18. §. A bossnai püspökség s káptalan.

Bosznia ország e korszakban a töröktől több ostromlásokat szenvedvén, söt egészen elfoglaltatván, a püspökség

[1]) Pray specim. Hierar. Eccles. Hung. part. II. titul. Episcopat. Sirmiensis.

is nagy változást szenvedett, minthogy már 1463. évben régi székéről Diakovárra vittetett át. Ez áthelyeztetés azonban oly feltétel mellett történt, miszerint a pécsi püspökség jogai s törvényhatósága, mely alá a város s környéke tartozott, meg ne sértessenek. A bosznai káptalan elpusztulásáról említést hazai törvénykönyvünkben is találunk [1]). Elköltözvén a püspök s káptalan Boszniából a tartomány lelki szolgálata a sz. ferencziekre bizatott, a boszniai püspökség törvényhatósága pedig posegai s valkoi környékre terjesztetett addig, míg a romai sz. szék az utolsó korszakban, Boszniában ismét tulajdon püspököt (apostoli helynököt) rendelne. A boszniai püspökséget e korszakban igazgaták I. Miklós, ki a püspökségre elömozdittatván, minden intézkedéseit ugy rendezé, hogy a törökök szomszédságában tanyázó s tőlök többször ostromlott, üldözött s végre meghóditott hiveit a mennyire tehetségében állott, lelkileg vigasztalja, s szent vallásunkban megtartsa. Utódai közül Lorandi Lőrincz nevezetes, ki 1337. évben káptalana által választatott meg, s ámbár XII. Benedek pápa öt megerösiteni vonakodnék azon okból, mivel Péter az előbbeni boszniai püspök Romában meghalálozván, maga a pápa az ekkori divat szerint a püspökséget betölteni kivánná, azt későbben még is megerősitette. E püspök tizévi kormánya alatt minden törekvését oda irányozta, miszerint a vallást, az erkölcsiséget s az erényt az akkori számos tévedések, s ellenségek ellen védje, terjeszsze s uralkodóvá tehesse. Öt követte ámbár nem közvetlenül szászi Peregrin (Peregrinus de Saxonia), ki annyi buzgósággal az egyház javára müködött, hogy nem csak megyéjében, hanem annak szomszédságában is a keresztény vallást terjesztette, s miután nagy Lajos Boszniát elfoglalta, nyolcz társa segitsége mellett két száz ezer embernél többet a katholika vallásra téritett meg. Utóda Péter lön, ki

[1]) Uladisl. II. decret. 3. art. 12.

eldöde nyomaiba lépvén, a vallást buzgósággal elömozditá, nem lévén pedig elegendö hitszónokai, a kalocsai s csanádi püspökök ötet egyénekkel gyámolitották, s ugy szent vallásunkat nagy sikerrel terjesztette. Utódai közül Benedek nevezetes, ki szintén ugymint az öt megelözött püspökök minden buzgósággal a vallást és az erényt elömozditotta. Ennek követöi közül Gergely nevezetes, ki a püspökségre elöléptetvén, mind megyéjét buzgólag kormányozta mind a hitet terjesztette, s a patarenek, husziták ellen, kik oda befészkeltek, valamint a törökök ellen is védette. Mit annál könnyebben eszközölhetett, minthogy Mátyás király 1463. évben Bosznia részét visszafoglalván, a püspöknek segédkezet nyujtott. Utódai közül Fodor István nevezetes, ki a szerémi püspökségre átvitetett. Öt követte Lukács püspök, ki szintén eldödei példáját utánozva, a vallást nagy buzgalommal terjesztette. Utolsó e korszakban Palisna György volt, ki 1526. évben neveztetett ki, s ugyan abban a mohácsi ütközetben életét vesztette.

A belgrádi vagy is nándorfejérvári püspökséget valószinüleg Robert Károly király alapitotta, minthogy legelső püspök, kit régi okleveleinkben olvashatunk, annak kormánya alá, tudnillik 1334. évre esik. Katona Histor. Crit. regni Hungariae Tom. IX. pag. 43.

19. §. Némely rendkivüli megtérések.

Hogy honunk püspökei kanonokjaik s papjaik segitsége mellett a vallást egész honunkban minden alkalommal terjesztették, védték, s erösitették, a mondottakból világos. Hogy azonban azok buzgóságát s apostoli szellemét még világosabban emelhessük ki, itten némely nevezetesb megtéritéseket emlitünk. Ilyenek történtek Boszniában. Ide tudnillik számos patarenek, s husziták befészkelvén, a nem egyesült görögök, izmaeliták, kunok s törökök társaságában a katholikus hiveket üldözték s azok vallását pusztitani törekedtek. Ezeket tehát nem csak a megyés püspökök, hanem hitterjesztök, szerzetesek, s megyebeli papság téri-

teni iparkodtak. S valóban nagy sikerrel, mert miután nagy Lajos király Strasczimirt, Bosznia fejedelmét meghóditotta, s a magyar papoknok szabad bemenetelt kieszközlött volna, Peregrin püspök rövid idő alatt számos tévedőket a katholika hitre téritetett meg (18. §.). Ilyes téritéseket tettek sz. Ferencz s Domokos szerzetesei nagy Lajos és Zsigmond királyok alatt a kunok, husziták s más tévtanitók közt[1]). A királyok tudnillik a katholika vallást szintén pártolván, s terjesztetni törekedvén, a hitterjesztőket minden alkalommal segitették, s ugy sz. vallásunk tanát foganatossá tették. Mi különösen a kunokat illeti, noha azok már az első korszakban a keresztény vallásra tértek meg, mindazonáltal voltak közöttök, kik még folyton a pogánysághoz szítottak, ezeknek hitbeli oktatása, az elöbb megtérteknek pedig abban megerősitése miatt IX. Benedek pápa már 1303-ban a szent Domokos szerzetes rendje főnökét felserkentette, hogy a nép megtéritésére,s hitbeli oktatásár a buzgó szerzeteseket küldjön, miben a szerzet dicséretesen működött. Mit hatósan pártolván az emlitett királyok annyira foganatossá tették ez ügyet, hogy a kúnnemzetet egészen megtéritvén, azt az egyháznak megnyerték. Számos téritések Bulgáriában is a patarenek, görögök s zsidók közt történtek. Nem különben Erdély, Moldva s Oláhországban sok megtérések eszközöltettek, midőn azon buzgó hitterjesztők, kiket a megyei püspökök, kanonokok s papokon kivül a romai pápák küldöttek, avval meg nem elégedtek, hogy sz. vallásunkban a katholika hiveket oktatnák, s megerősitenék, hanem hivatásukhoz képest azt az eltévedt vagy elszakadt néppel is megismertették. Igy midőn nagy Lajos király alatt a marmarosi oláhok Bogdán vezérök alatt 1350. év körül Moldovába rohanván, s a kunok lakhelyét elfoglalván, hatalomra emelkedni kezdettek, s ez uj vendégeket a király legyőzte, mind a király mind a hit-

[1]) Katona Histor. metrop. Eccles. Colocens. pag. 410.

terjesztők minden törekvéseit oda irányozták, hogy az oláhokat a keresztény katholika hitre visszatéritsék. S valóban sikerülvén szándokuk, sokan visszaléptek az igaz vallásra, kik nyelvöket tudó lelkészekkel ellátva, abban egy ideig haladtak [1]), s ugy Üdvözitőnk szelleme s tana tovább terjeszkedve, mind honunkban mind a hozzá kapcsolt részekben uralkodóvá tétetett [2]).

E téritéseket Magyarhonban oly szerencsés siker koszoruzta, hogy V. Orbán pápa 1367. évben népének üdve felett örvendezvén, nagy Lajos királyt kitünő buzgósága miatt külön levéllel üdvözlette [3]). Zsigmond király alatt Marchia Jakab sz. Ferencz rendi szerzetes 1436-ban oly figyelmet gerjesztett szónoklata által, hogy a magyar püspökök őt a hivek oktatására, s szent beszédek megtartására különösen meghivák. Ő annyira buzgólkodott a hit terjesztésében, hogy Tvarkuszt Bosznia fejedelmét is a keresztény hit felvételére birta, minek az lön következménye, hogy az egész nép vallásgyakorlati szabadsággal megadományoztatott.

II. FEJEZET.

A keresztény hit akadályai.

20. §. *Az egyházat Trencséni Máté, s a tatárok pusztitják.*

Honunk egyháza e korszakban nem csak azon oknál fogva számos károkat vallott, hogy a királyi trón elnyerése s elfoglalása körül több évi vita keletkezvén, honunk felekezetekre oszlott, s az egyháziak szintén nem tudván, mely részre biztosan hajoljanak, azok közt ingadoztak, s működéseikben akadályoztattak, hanem még Trencséni Máté zsarnokos fellépése, s pusztitása által is az egyház igen nagy károkat szenvedett. Amaz tudnillik honunk felsö részében tömérdek javak birtokában lévén, Venczel király alatt nádornak válasz-

---

[1]) Timon imago antiqu. et novae Hungar. pag. 145.
[2]) Schmitth Episcop. Agriens. pag. 313. Pray Specim. Hierarch. Eccles. Hungar. par. II. pag. 431—435. Katona Histor. metrop. Eccles. Colocen. pag. 412.
[3]) Codex. diplom. Tom. IX. vol. VII. pag. 257.

lasztatott. De miután Venczel király Csehországba visszaköltözött, ő sem Otto, sem Robert Károlyhoz nem szított, hanem tulajdon fejedelemséget alkotni törekedvén, Kassa városától Komáromig az egész tájékot fegyverrel meghóditván, az egyházakat, püspökségeket, s paplakokat mindenütt kirabolta, s elpusztitotta. Noha pedig fegyvereseit anynyira szaporitotta, hogy a király hadait meghaladná, mindamellett többszöri ütközetek után Rozgony helység mellett a király fegyveresei által legyözetett, s birtoka nagy részétől megfosztatott söt pártosaitól elhagyatván, a világból egészen elsorvadva mult ki. Trencséni Máté halála után az egyház béke visszaállittatott, s javai megtérittettek ugyan, de nyugalma nem sokáig tartott, mert valamint a tatárok, azon vad s pogány nép berohanván, az országot pusztitotta (1. korsz. 44. §.), ugy szintén az egyháznak is sulyos sebeket ejtett, s a paplakokat, püspökségeket kirabolva, minden vagyonaiktól megfosztotta, söt az egyházakat tövestül elpusztitotta. A bajon nem is lön segitve elöbb, mint Robert Károly öket fegyveresekkel megtámadta, s nem csak Magyar, hanem Gácsországból is kiüzte. A tatárok késöbben is ellenséges kisérleteket tettek ugyan az országban, de nagy Lajos király vitézsége öket annyira megalázta, hogy fejedelmök személyesen a király táborában megjelenvén, évi adót ajánlott, s azóta az országba bejönni többé nem merészeltek [1]).

21. §. *Az egyházat a törökök s husziták üldözik.*

Zsigmond király a német birodalom s a közönséges egyház ügyeiben távol lévén, s a constanczi zsinattal, s más egyházi dolgokkal az országon kivül foglalkozván, a magyar hont s egyházat üldözték a törökök. Ezek miután Hervoja

[1]) Turóczy Chronic. part. V. Cap. 6. Villanus lib. 4. Cap. 5. Pray Annal. Hungar. pag. 94. 95.

János velenczei pártos által a király ellen izgattatva, s Boszniában a magyarokat nevezetes hadakkal 1415. évben megtámadták, sőt három vezéröket fogságba vezetvén, legyőzték volna, győzedelmök által vérszemet kaptak s Boszniából Magyarországba rohantak, hol mindent elpusztitván, nem csak az országot, de különösen az egyházat üldözték, a püspökségeket kirabolták, a káptalanokat mindenöktől megmefosztották, a paplakokat s egyházakat kiüritve, s elpusztitva. Mit annál könyebben végrevittek, minthogy a velenczeiek őket arra pénzzel s tetleges segitséggel biztatták [1]). Ámbár pedig a magyarok e dühös ellenséget nagy vitézséggel visszatorolták, megverték, s gazdag zsákmánnyal honunkba visszatértek, azon nagy károkat mindazáltal, melyekkel a törökök az egyházat, papokat, s a vallást illették, csak hosszabb idő után pótolhatták ki. Ezek Magyarhon déli s nyugati részében történtek. Azonban Zsigmond király alatt Magyarhonnak északi része is számos üldözéseket szenvedett, s pedig a husziták felekezetétől. Mert miután Husz János a constanczi zsinat folyama alatt érdeme szerint megbünhez-tetnék, követői a büntetést sokallván, és Zsigmond királynak tulajdonitván, csoportosan összegyülve a király ellen keltek ki, s nem csak Cseh, Szász, Bajor hanem Magyarországot is négy izben kegyetlenül megtámadták, mindent, mi útjukban állott elpusztitva. Dühösségöket pedig különösen a katholika egyház ellen irányozván, a püspökök, papok, s szerzeteseket üldözték, mindentől megfosztották, s a legnagyobb szegénységre juttatták. Noha pedig a király e vérengzések s pusztitásoknak véget szakasztani és békességre lépni kivánna, mindamellett addig, míg Ziska János vezérök életben volt, semmi esetre nem boldogulhatott velök. Egyedül akkor, midőn 1424. évben a dögvész vezérököt elragadta, s magok közt egyenetlenségekre fakadtak, belső hadak által

[1]) Martene thesaur. anecdot. tom. 2. coll. 1632. Pray Histor. Hungar. tom. 2. pag. 229.

felemésztve dühösségökkel hagytak fel, s a katholika egyház további üldözéseiktől menten maradt [1]).

22. §. *Dósa s követői az egyházat károsítják.*

Nem kevés károkat okoztak az egyháznak Dósa s követői II. Ulászló király alatt. A király tudnillik régi buzgalmában megcsökkenvén, s a hon ügyeivel nem sokat gondolván, tisztviselői szintén hanyagságra hajlottak. A hon java tehát ez által elhanyagoltatván, más nem következhetett, mint a közboldogság hanyatlása, s megelégedettlenség. Honunk ez állapotát ismervén Selim török császár, Magyarország ellen kelt ki. Bakács Tamás országunk áldora, esztergomi érsek, s bibornok a veszélyt elháritani kivánván, Romába sietett, s a sz. atyát kérte, miszerint Europa többi fejedelmeit a közellenség megelőzésére felszólitaná. Az egyház feje azonban sikert nem remélvén a fejedelmek felszóllittatásától, a bibornokot egyedül keresztes had kihirdetésére hatalmazta fel. Ez sikerült ugyan, mert Bakács Tamás a pápa által megengedett kedvezések mellett keresztes hadat hirdetvén, számos pór Dósa György vezérlése alatt tüstént egybegyült, s 80 ezernél nagyobb sereget képezvén, egy része Pesten, a többi Várad, Fejérvár, s Kalocsa körül telepedett le. E sereg azonban a helyett, hogy a törököt hazánktól elüzendette, az egész hont borzasztó vészbe ejtette. Mert miután a nemesség jobbágyait, kik számosan a keresztes hadhoz csatlakoztak erővel visszatartóztatná, ezek amaz ellen felkelvén azt oly nagy dühhel támadták meg, hogy tömérdek számot kiirtottak, s nem csak az országnagyok, nemesség, hanem az egyház s szolgái ellen is kelvén ki, ezeket szintén nagy kegyetlenséggel üldözték, vagyonuktól söt életöktől megfosztották, az egyházakat, püspöki, káptalani s lelkészi lakokat feltörvén, kiüritették, s mindent elrom-

[1]) Pray annal. pag. 275—323.

bolván, az egész valláson nagy sebeket ejtettek. Noha pedig e dühös csoportokat Bornemissza s Tomori vezérek megtámadták, mindamellett nem háríthatták el egészen addig, míg Zápolya János erdélyi vajda őket a temesi mezőn legyőzvén, Dósa Györgyöt előkelőbb társaival együtt békerítette, s kemény söt kegyetlen módon kivégeztette, a többi előkelőbb lázadókat pedig, kik Bácsban s Veszprémben szétoszlattak, hasonló sorsban részesitette volna. Ezek után a hon atyái Budán országgyülést tartván, oly törvényeket hoztak, melyeknél fogva a jobbágyságot lekötelezték, miszerint illető helységeibe visszaköltözzék, földes uraságának minden éven száz denárral adózzék, minden héten egy napot szolgáljon, s a dézmán kivül, melylyel az egyháznagyainak tartozik, az uraságnak a kilenczedet is fizesse. Ez által a törvényhozás az egyháznak számosan ütött sebeit is orvosolni kivánta ugyan, de a bajon csak hosszabb idő lefolyta után segithetett.

II. Rész.

A keresztény Egyház belső állapotja.

I. FEJEZET.

Az egyház kormányáról.

23. §. *A papság sorsa s tekintélye.*

A papság azon hatalmat s tekintélyt, melyet eldődeitől királyaink bőkezüsége s jámborságánál fogva örökölt, nem csak megtartotta, hanem lassankint nagyobb birtokhoz jutott, s a királyok s az ország kivánatához képest, mind egyházi, mind országlati ügyek igazgatásába befolyván, szaporitotta is [1]).

---

[1]) Uladislai decret. IV. art. 10. §. 1. decret. II. art. 8. decret. VI. art. 3. §. 4.

Okai annak voltak: I. fejedelmeink bölcsessége, s okossága, kik átlátván, mennyivel növekedik a világi törvények hatása, midőn az Egyház tekintélye által megerősittetnek, honunk áldorát, az esztergomi érseket, a püspökök, apátok, prépostok, s más egyháznagyokat országlati tanácskozásokra meghivván, s világi hivatalokra alkalmazván, felhatalmazták, miszerint országlati tanácskozásokban részt vegyenek, s világi ügyeket elitélhessenek [1]). II. a jámbor magyar hivek nagylelküsége, s bőkezüsége, kik az egyházak, papok s kolostoroknak a király s törvény engedelme mellett ingó s ingatlan javaikat örökségül hagyták, képeseknek tevén őket miszerint vagyonuk után az országlati törvényhozásban, hanem közvetlen, legalább közvető befolyást gyakorolhassanak. III. a személyi, vagyoni s helyi szabadság, mely az első korszakban eredvén jelen időközben jobban fejlett ki [2]). IV. a világi személyek járatlansága, s tudatlansága, mely a körülmények mostoha állapotjánál fogva idővel annyira növekedett, hogy alig találtatnék más egyén, ki olvasni, irni, s a latin nyelvet tudván, a szükséges tudományokban jártas volna, mint egyházi vagy szerzetes személyek. Ennek az lőn a következése, hogy királyaink titoknokok, s tanácsosoknak másokat fel sem vehetvén, mint egyháziakat, vagy szerzeteseket, azoknak szintén tágasb hatalmat engedtek, s igy tekintélyöknek növekednie kellett.

24. §. *A romai pápák hatalma.*

Ha e korszak eseményeit figyelemmel kisérjük, nem tagadhatjuk, hogy a romai pápák azon hatalma, melylyel már az első korszakban Magyarhonnak egyházi s világi ügyeibe befolytak, ebben egy ideig még növekedett. Annak okai: 1)

---

[1]) Ugyanottan.

[2]) S. Ladislai Decret. lib. 3. Cap. 25. Colom. decret. libr. I. Cap. 14. item decret. 1. Cap. 5. 6. Szilágyi decret. art. 9. Matth. decret. I. art. 3. decret. II. art. 17.

valamint a romai pápák a vallást már sz. István király alatt honunkban védelmezvén, s felsegitvén, az ország boldogitására összemunkálkodtak, ugy későbben is minden alkalommal honunk haladását gyámolitván, honosaink forró hálával irántuk viseltettek, s őket könnyen meghallgatták. 2) Nemzetünk ingadozó állapotja a királyok megválasztásában. Kihallván tudnillik III. Andrással Árpád nemzetségének férfiuága, s nemzetünk pártokra oszolva, majd cseh Venczelt, majd bajor Ottót, majd Robert Károlyt királynak választotta. Minthogy pedig a királyságot csak egy birhatta, s a választottak közül Robert Károly ügyét s jogát az egyház feje által megitéltetni kivánta, nem csoda, ha VIII. Bonifácz pápa az ország dolgaiba avatkozván, s azokat bölcs tanács, s józan befolyással gyámolitván, bizonyos tekintélyt s hatalmat világi dolgokra nézve is a romai sz. széknek minden erőlködés nélkül szerzett. Mit utódai a körülmények által vezérelve, s néha felszóllitva hasonlólag tevén, a pápák külső hatalma csak növekedhetett. Elölegesen miután honunkat nem csak tanácscsal, hanem e korszakban tömérdek pénzösszeggel is segitették. Igy hogy több példákat ne idézzünk, X. Leo pápa értesülvén arról, hogy II. Ulászló király költség hiányából országát a törökök további berohanása ellen nem képes védelmezni, tüstént ötven ezer aranyot Magyarország védelmére utalványozott [1]). Horvát s Bosznia országba pedig buza s árpa nagy mennyiségét, tiz ezer font kénköt, öt ezer font salitromot, számos különféle ágyukat s két ezer aranyot küldött; rendelvén miszerinte védeszközöket Berizló Péter veszprémi püspök s bán a határszéleken lévő várakba osztassa, s ha az őrvidéki várak egyike, vagy a másik kijavitást igényelne, azt szintén a pápa költségén eszközöltesse. Mihez még azt is hozzá tette, hogy a király számára a velenczeieknél husz ezer aranyot már

---

[1]) Literae Leonis X. ad regem apud Pray Epistol. procerum part. I. pag. 94.

utalványozott a végett, miszerint ez összeg egy részét az érdekesb várak kijavittatására forditaná. 3) A papság e korszakban szintén fegyverviselésre köteleztetvén, söt az ellenség ellen hösileg kelvén ki, magától következett, hogy szellemi tisztjeit némelykor elhanyagolván, a pápákat arra késztété, miszerint öt kötelessége teljesitésére sürgetné, s hogy annál könnyebben czélt érjenek, öt néha jogaiban is korlátozák. Ez által pedig külsö hatalmuknak növekednie kellett. 4) A fejedelmek felhatalmazván magok a papságot arra, miszerint országlati ügyeket itéljen meg, nem csoda ha a papság e jogot most is oly buzgólag gyakorlotta, hogy magokat a fejedelmeket, midön az igazság utjától eltérének, széke elibe idézve megitélte. Minthogy pedig ilyes biráskodásokban a papok többnyire szembe ötlö igazságot szolgáltattak ki, s magok a fejedelmek, érsekek, püspökök, s más egyháznagyok hozzájok mint birákhoz folyamodtak, tekintélyök s hatalmuk természetesen növekedett. Ezek s hasonló okok voltak, melyeknél fogva a romai pápák külsö hatalma növekedett oly annyira, hogy Europának minden érdekesb ügyeibe befolytak. Mely okoknak utólsó, s lényeges alapját bár ki nyomozza, mindenki arra talál, hogy a hivek a romai pápáknak egyedül azért annyi hatalmat tulajdonitottak, mivel azokban az egész keresztény egyház fejét, s Krisztus Urunk helytartóját tisztelték. Azonban a világi fejedelmek e korszakban, a tudományok s jogaikkal jobban ismerkedvén meg, azokat magok gyakorolni, s a romai pápákat a lelki hatalom korlátai közé szoritani kezdették. Ez által a romai sz. szék hatalma, világi ügyekre nézve valamivel megcsökkent ugyan, de lelki hatalma, melyet Üdvözitönktöl az egész világra nézve nyert, legkisebb csorbulást sem szenvedett.

25. §. *A magyar fejedelmek jogai az egyház körül.*

A magyar fejedelmek mint sz. István király utódjai dicsö apostoli király czimével ruháztatván fel, s annál buz-

góbban jogaikat az egyház körül gyakorolván, a magyar egyházat minden alkalommal védették, gyámolitották, s terjeszkedni segitették. Első volt e korszakban Robert Károly király, ki nem csak országa püspökeit, s ezek küldötte hitterjesztőket a tévtanitók megtéritésében, s a tévedések kiirtásában segitette, azok nehéz feladatát könnyebbitette, hanem az egyházban divatozó tüz s vizpróbát is eltörlesztette, helyettök a bünösök megitéltetésére rendes törvényes pert behozva [1]). Nagy Lajos király az egyházak s lelkészek jogait fentartotta, s őket birtokkal ellátta, szerzeteseknek különösen pedig a sz. páliaknak kolostorokat épitetett, és sz. Pál testét Velenczéből Magyarhonba hozatta*). Zsigmond császár nagy buzgósággal az egyház békét inditványzott, s gyámolitott zsinatokkal visszaállitani, s Husz János és prágai Jeromost tévtanitókat jobb utra vezetni törekedett. A constánczi zsinattól s a pápától azt eszközölte ki, hogy a magyar királyok azon joga, melynél fogva püspököket, apátok, s más egyháznagyokat nevezhetnek, megerősitette. Sőt honunk többi jogait is kiszolgáltatott oklevél által helybehagyta [2]). Mátyás király azon egyházi törvényt, melynél fogva kisem birhat két javadalmat, honunkra is alkalmaztatta. Továbbá a romai sz. székkel arról alaposan értekezvén, hogy Magyarhonban a püspökök, s más egyháznagyok kineveztetése á királyokat illeti, azt felszólitotta miszerint őket e jogukban ne háborgatná [3]).

*) Nagy Lajos királynak különös buzgósága, s az Egyház s Istenhezi ragaszkodását nyilvánitják azon épületek is, melyeket az Isten dicsőségére, s a hivek lelki vigasztalására Nagy Zellben Stiria, és Achenben Poroszország városában emeltetett. Amottan 1364.

---

[1]) Verbőczy part. II. tit. 6. §. 12.

[2]) Part. I. cit. 11. §. 5.

[3]) Epistolae Mathiae reg. Cassoviae edit. part. 4. pag. 55. és Szvorényi Amoenitat. Histor. Eccl. fasc. VI.

évben a boldogságos szűz Mária tiszteletére egy roppant egyházat épittetett, melyben évenkint száz ezer zarándoknál több megjelenvén, s az Istent dicsőitve, lelki vigaszt találnak. Ez épület tüzvész, s más viszonyok által sokat szenvedett, sőt majd nem tövestől elenyészett. Azonban a hivek bőkezűsége s a melki sz. benedekiek buzgósága által mindenkor kijavitva, s helyre állitva, még fényesb karba helyeztetett. Az acheni kápolnát pedig nagy Lajos király 1374. évben a Boldogságos Szűz, sz. István király, szent Imre herczeg, s sz. László király tiszteletére épittette, s azt gazdagon megdíjazva, két szent misét a magyar királyok szerencsés kormányáért alapitott. E kápolnát Gróf Batthyányi Károly Maria Tereziának belgiumi helytartója 1767. évben kijavittatá, s jó karba helyezteté, mint azt az ottan személyesen látott, s tárczámban leirt felirások bizonyitják (61. §.). A kápolna az acheni fényes fekete s fejér márvánnyal kirakott főegyházban létezvén, a nagy ajtótól jobbra esik, s a fenérintett szentek ember nagyságu szobraival fel vagyon ékesitve. A kápolna pompás, és magyar bőkezüség tanuja, de tisztábban tartathatnék. E magyar emlékről késő bben is teendek még emlitést. Lásd az idézett 61. §.

26. §. *Az egyházi méltóságok adományoztatása.*

Ámbár kisem tagadhatja, hogy királyaink apostoli czimüknél fogva püspökök, prépostok, apátok, s más egyháznagyokat mindig nevezhettek, mindazáltal honunk évkönyvei bizonyitják, hogy az akkori szokás szerint több esetekben a romai pápák püspököket neveztek honunkban, vagy pedig a káptalanok választottak. Igy nevezte XXII. János pápa Lászlót kalocsai érseknek, kit maga Robert Károly király is a pápának ajánlott [1]). Az egri káptalan 1323. évben telegdi Csanádyt nagyváradi prépostot püspökének választá azon remény mellett, hogy azt Boleslav esztergomi érsek a romai sz. szék nevében megerősitendi [2]). Söt Zsigmond király alatt a nyugoti egyház meghasonlása alkalmával ugyan azon püspökségre majd az egyik, majd

[1]) Pray Specim. Hierarch. Eccles. Hungar. part. 2. pag. 70.
[2]) Péterfy S. Conc. Hungar. part. 1. pag. 73. Kollár Histor. diplom. pag. 200.

a másik pápától püspökök neveztettek ki [1]). Mi az egyházi megyék kormányában gyakorta zavarokat okozván, mind ez, mind azon körülmény, hogy a veszprémi püspökség 1412. év óta 15 évig püspököt nélkülözött, a veszprémi káptalan e bajokon segiteni akarván, Rozgonyi Pétert püspökének választotta. Minthogy pedig a bonyolódások ilyféle választások által növekednének, Zzigmond király a magyar fejedelmek régi jogaiba magát visszahelyezni, s azokat személyesen gyakorolni kivánván, 1404. évben királyi körlevelet egész országában hirdettetett, melynél fogva azt rendelte, ne valaki bár mely pápai rendelet által honunkban valamely javadalmat elfogadni merészeljen, s minden pápai levelet egyedül királyi tetszvény mellett elfogadni engedett [2]). Hogy pedig királyi jogait annál biztosabban gyakorolhassa, a constanczi zsinattól pecsétlevelet eszközlött ki, mely a magyar királyok fővédségi s kegyuri jogát minden püspökség, prépostság, apátság, vagy más egyházi méltóság adományozására nézve elismeri. Mátyás király jogait szintén követelte, minthogy azonban nehéz volt, a romai szent széknek a régi gyakorlott, s szokás által majd nem sajáttá vált joggal [3]) felhagyni, s ennél fogva IV. Sixtus pápa a Romában meghalt modrusi püspök helyébe raguzai Kristófot pápai követet kinevezné, Mátyás király a romai bibornokokhoz, mint a pápa tanácsához e tény ellen panaszló levelet küldött mondván: hogy a magyar nemzet kettős keresztjét inkább megharmaztatni fogja, mint abba beléegyezni, hogy a magyar koronához tartozó javadalmakat s egyházi méltóságokat a romai sz. szék ado-

[1]) Palma Histor. Hungar. tom. 2. pag. 202. edit. 3. Pray oper. cit. part. 2. pag. 75.

[2]) A körlevelet olvashatni Szvorényi Amaenitat. Histor. Eccles. czimű munk. fasc. 6. pag. 89.

[3]) Cap. II. de praebend. et dignit. in sexto Cap. ut lite pend. in Clement.

mányozza. E szigoru nyilatkozat inkább a kor s körülmények komolyságának, mint az igazságot szerető királynak a romai szent szék iránti közönbösségének tulajdonitandó, mert noha Mátyás király egész kormánya alatt minden egyházi méltóságokat, s nagyobb rangu javadalmakat maga szolgáltatott ki, mindamellett minden általa tett kinevezést megerősités végett a pápa elibe terjesztett. Mely jogot Mátyás utódai az óta többnyire gyakorolván, majd minden püspökségeket, prépostságok, apátságok s más nemü nagyobb rangu javadalmakat a romai sz. szék megerősitése s helybehagyása mellett szolgáltattak ki [1]).

27. §. *A romai szent szék Avignonba vitetik.*

Minthogy a magyar Egyház csak ugy lehet az, minek lennie kell, ha a közönséges Egyház fejéveli közlekedésben lévén, avval egy egészet képez, magától következik, hogy annak Avignonbai átvitele minket is érdekel, s ezekhez képest tisztünkhez tartozik, arról is röviden értekezni. IV. Fülöp franczia király hatalmas lévén, sokat hatott arra, hogy XI. Benedek pápa halála után a bordeauxi érsek Bertrand de Gót 1305. évben pápának választatott. Az ujdan választott pápa V. Kelemen neve alatt frankhonban maradván, eleve Bordeauxban, vagy másutt kolostorokban lakott, mig három év lefolyta után Avignon városát a siciliai királynétól megvevén, lakását oda helyeztette. Utódai e városban 1376-ik azaz majd nem 70 évig lakván, alkalmat nyutottak az olaszoknak e Romátóli távollétét a pápának babilonai fogságnak neveztni, mivel a romai pápák a franczia királyok őrködése alatt lévén, sok tárgyra nézve ezektől függtenek. Hogy pedig a romai pápák tekintélye ez átvitel által sokkal alább szállott, kétséget nem szenved. Mert 1) a romai pápák Frankhonban lakván, s a franczia királyok befolyása következtében többnyire fran-

[1]) Szvorényi Amaenitat. Historiae Eccles. fascic. 6. pag. 51.

cziákat bibornoknak nevezvén ki, az olaszokat megbántották. Ennek pedig nem lehetett más eredménye, mint hogy az Egyház fejének tekintélye legalább az olaszok előtt megcsökkenjen. 2) a pápa az előtt az egész Egyház közönséges fejének tekintetvén, pecsétlevelei s határzatai készséggel fogadtattak el, most azonban a franczia befolyás miatt gyanusoknak tartatván, annyi hatással nem birhattak, mi csak a pápai tekintély megcsorbittatásával járhatott. 3) távol lévén a pápák Romától a gibellinek azok birtokát elfoglalták [1]), s ennél fogva a pápák szükölködvén, különféle fentartásokat gyakorlatba hozván, s javadalmak rendkivüli kiszolgáltatását tevén, mind nálunk magyaroknál, mind más nemzeteknél nemü megelégedetlenséget s panaszokat ébresztettek, minek az lön következése, hogy tőlök kevessé elidegenittettek [2]). Mindezekből pedig más nem következhetett, mind a pápai tekintély megcsorbittatása a nélkül, hogy valaki józanul, annak átalános, és az egész egyházra terjeszkedő Istentől nyert hatalmáról legkevesbé kételkedhetett.

28. §. *A nyugati nagy szakadás kelete.*

Minthogy a romai pápák Frankhonban lakván, s birtokaiktól távol lévén, alattvalóiktól, kik tőlök elpártoltak [3]), mindinkább megfosztatnának, XI. Gergely pápa mindazért, mind pedig a romaiak felszólitása következtében 1376. évi septemberben a pápai széket Romába visszahelyeztette, s életét két évig még folytatta. Halála után

[1]) Gianone Histoire de Naples. Tom. 3. pag. 208. Muratori antiqu. Italicar. Tom. 3. pag. 397. 401. 409.
[2]) Petrus de Marca de Concord. Sacerdot. et imper. lib. 6. cap. 10. Wood antiqu. Oxon. Tom. 1. pag. 148. Thomas. discipl. vet. et nov. Tom. 3. lib. II. cap. 58. pag. 350 Mogunt.
[3]) Poggius Histor. Florent. libr. 2. pag. 26. in Thesaur. Ital. Tom. 8. pag. 1.

azonban hosszu ideig tartó szakadás az Egyházat felekezetekre oszlatta [1]). A bibornokok tudnillik XI. Gergely halála után uj pápa választására összegyülvén, a romai papság s a nép által felszólittattak, miszerint olaszt pápának válasszanak, ne valahogy franczia választatván, a pápai széket ismét francziaországba vitesse. Mire valóban ügyelvén a bibornokok Bertalan bari érseket VI. Orban neve alatt pápának választották. Minthogy azonban a franczia bibornokok az ujdan választott pápát nagyon szigorunak tapasztalták [2]), Fondiba költözvén, Robert bibornokot VII. Kelemen neve alatt választák. Amaz Romában, emez pedig Avignonban lakván, s a hivek része majd az egyik, majd a másikhoz ragaszkodván, az egész Egyház két részre oszlott, a németek, angolok, magyarok, s az egész észak Orbánt, a fráncziák, s spanyolok Kelement pápának elismerve. Maga olaszország a kettő közt ingadozott, míg Orbán pápa a fráncziák várakozását meghaladva oly bölcsen intézte el ügyeit, hogy Kelemen elköltözését eszközlötte. Szomoru volt ekkor az Egyház állapotja, minthogy minden felekezet kedvencze halála után mást választván, a szakadást folytatta. Mindakét rész bibornokai e bajon segiteni akarván, 1409. évben Pisában zsinatot egybegyüjtöttek, s az akkori két pápát XIII. Benedeket, s XII. Gergelyt a zsinat elibe idézve, mindakettött, mint szakadárt, s szavát be nem váltottatt a pápaságra méltatlannak mondották, s a hiveket azokhozi hüségöktöl felmentvén, Candia Péter bibornokot V. Sándor neve alatt pápának választották [3]). Azonban amazok a zsinat határzatait megvetvén, hivatalukról le nem mondottak, s igy az Egyház két pápa helyett

---

[1]) Martene et Durand Thesaur. anecdot. Tom. 2. pag. 1074. Maimburg Histor. du grand Schisme de loccident.
[2]) Baluzius in praefat. ad vit. Pontific. Avenione.
[3]) Richerii acta Concil. Pisani. L'Enfant Histoire du conc. de Pise. Mansi concil. Tom. XXVII. pag. 1. 495. 502.

három közt eloszolván a szakadás csak folytattatott. E szomoru állapotján az Egyháznak Zsigmond magyar király s császár, a franczia király s a többi fejedelmek segiteni akarván, XXIII. János pápát megszólitották, miszerint zsinatott egybegyüjtvén, az Egyház békét vissza állitani törekednék. A pápa tehát 1414. évben a constanczi közönséges zsinatot e czél elérésére összehitta [1]). S valóban XII. Gergely pápa abban hivataláról önkényt lemondván, XXIII. János és XIII-dik Benedek pedig hivataluktól megfosztatván, s V. Márton pápának választatván, az egyház czélját elérte, miután VIII. Kelemen, ki XIII. Benedek halála után, még V. Márton választatása után is az egyházat mint ellenpápa kormányozni kezdette, szintén V. Márton törvényes pápa engedelmességére átköltözött, s igy vége lön azon hosszu elhasonlásnak, mely 50 évig az egyházat zaklatta. Harduin Concil. Tom. IX. pag. 1311—1340.

29. §. *A pápai követek, bibornokok, áldorok.*

A pápák hivataloskodásuk egy részét követek által gyakorolják. Hajdan e követek hatalma kiterjedtebb lévén, mint ma, nem csak a tartományok országlati ügyeit viselték, hanem a romai pápa jogait, s törvényhatóságát is gyakorolták, zsinatokat öszehivián azokban elnököltek, néha püspököket választottak, kiváltott szerzeteseknél egyházi szemlét tartván azokat megfenyitették, alamizsnát a romai szent szék segitségére szedtek sat. E követségeket a romai pápák néha a tartományi püspökökre bizták, néha a .püspökségekkel született követség nevezete alatt állandóan összekapcsolták. Bibornokok neve

---

[1]) Harduin Concil. Tom. 8. pag. 218. 231. Villanova in Histor. laud. Pompejae (Thesaur. Ital. Tom. 3. pag. 916) Sigismundi edictum apud Herman Van der Hardt in actis Concil. Constant. Tom. 6. pag. 5. Du Mont Tom. II. pag. 363. part. 1.

alatt (Cardinalis) hajdan minden valamely egyházhoz lekötött lelkész (incardinatus) jeleltetett ki. Azonban a XII. század óta csak azok neveztettek bibornokoknak, kik Romában, vagy annak szomszédságában lakván, a romai pápa tanácsát képezték, s őt választották*). Ez egyénekhez, kik tekintély s méltóságukban növekedtek, idővel más tartományi püspökök is csatoltattak, azonban lakásuk távolsága miatt a pápa körül nem müködhetvén, csak czimzetes bibornokok hivatalát viselték. Magyarhonban Vancsai István esztergomi érsek első vala, ki 1252. évben bibornoki méltósággal felruháztatott. Részletes vagy tartományi áldorok (primates particulares) nevezete alatt a XI. század óta azon méltóság jeleltetik, mely a nyugati patriarka s érsekek között megállapodván, a romai pápa törvényhatóságát, s jogait bizonyos esetekben gyakorolja. Ilyen nálunk az esztergomi érsek, ki a 13. század óta részletes áldor méltóságával III. Miklós pápa által felruháztatott (1. korsz. 21. §.) E hivatalt IV. László király kérelmére V. Miklós pápa Szécsy Dénes esztergomi érsek alatt 1452. évben ujdan megerősitette, söt apostoli követség méltóságával is kitüntette mind azon jogok s kedvezések mellett, melyek az egyházi jog szerint azokkal összekapcsolvák[1]).

*) A romai pápát a bibornokok az ugy nevezett Conclaveban (bibornokterem) választották, s máig választják. Az ilyes választást X. Gergely pápa a II. lyoni zsinatban 1274. évben hozta be. E szerint a bibornokok a pápa meghalálozása esetében 10 nap lefolyta után tüstént a bibornoki terembe összegyülekezni tartoznak, uj pápát választandók. A terem egy ajtó s egy ablakkal, melyen az ételek beszolgáltatnak, ellátva lévén, oly tágos, hogy mindnyájának nap s éjeli lakásul szolgál addig, míg a pápa választásába megegyeznek[2]).

---

[1]) Egyházi jogunk magyar kiadás 1. köt. 199. §. 235. s k. lap. Egyháztörténetünk lat. kiadás, 3. köt. 49. §. 303. s köv. lapok. Lásd Egyházi jogunk IV. latin kiadás I. köt. 198. §. 199. s köv. lap. Pesten 1855.

[2]) Egyháztörténetünk latin kiad. 3. köt. 300. lap. hol a bibornoki teremben i tartózkodás többi körülményeiről is olvashatni.

II. FEJEZET.

A tudományok állapotja s irók ismertetése.

I. Czik.

A müvészet s bölcseleti kar.

30. §. A szép müvek Magyarhonban.

Magyar honnak fényesb kora mivelt, tudományos és hös királyai alatt felderülvén e korszakban, a müvek s tudományokban oly tökély fokához jutott, hogy mind az, mi más országokban elszórtan létezett, nálunk mint a miveltség góczában összepontosulva találtatott. S pedig hogy Magyarhon e korszakban jeles müvészeket, különösen pedig énekes és zenészeket birt, azon levélböl világlik ki, melyet IV. Sixt pápa következö szavakkal bocsátott ki: „Mátyás királynak oly énekes kara vagyon, melynél jelesbet nem hallottam.“ Ezt bizonyitják más oklevelek is, melyekben II. Ulászló király zenészei elösoroltatnak azon megjegyzés mellett, hogy király elött költészeti dalokban magokat kitüntették.

A költészetben hires nevet szerzettek: Náldi, ki Mátyás király könyvtáráról kötött irályban jelesen értekezett[1]). Cortes Sándor dalnok s romai apostoli titoknok, ki Mátyás király hös tetteit versekben elösorolván, jeles és sok fáradságba került munkájával nagy hirre kapott annál inkább, minthogy az akkor már divatból kimaradt szokást történeti tárgyokat versekben irni ujolag életbe léptette. Brandoli Aurel, kit Mátyás király Florenczböl Magyarhonba meghivián, miután annak sok oldalu munkásságát tapasztalta volna, Budán a költészet, szonoklat, s zene tanitójának nevezett. Pannon János (Cesinge), ki katonai pályáról lelépvén pécsi püspökké

---

[1]) E munkát IV. könyvben tudós Bél ujolag kiadatá Notitia Hungar. novae Histor. Geograph. Tom. 3. pag. 595—642.

neveztetett. Ez más tudományok mellett a költészetben is magát kitüntette, s nyelvekben oly jártas volt, hogy midőn latinúl szólt, Romában, midőn görögül Athenában születettnek tartatnék [1]) *).

A szónoklatban hires nevet szereztek magoknak Galeotti, ki olaszhonból hazánkba költözvén, Mátyás király udvarába vétetett fel, s titoknokának s a budai könyvtár gondnokának neveztetett. A többi közt munkát(Commentarius) irt arról, mit Mátyás király bölcs, jeles és mulattató szavakkal előadott. A szónoklat s bölcsészetben nagy hirre kapott Báthory Miklós váczi püspök, ki Olaszhonban végezvén tanodáit, s honába visszatérvén, más tudományok mellett a szónoklatban is hires nevet szerzett magának. Laaki Thuz János, ki latin, magyar, s tót nyelvekben különös jártasság s ügyességgel ellátva, a szónoklatban is nagy dicsérettel szerepelt. Mester Ferencz budai prépost, ki a szónoklat — s költészetben egyenlően jártas lévén, mindkettőben nagy érdemeket szerzett. Ide sorozandók Fodor Kristóf és István, Vitéz János eleve szerémi, későbben pedig veszprémi püspök, kiről már szólottunk (3. §.).

*) Sirjára ezt a felirást készitette;
Hic Janus est, patrium qui quondam primus ad Istrum
Duxit laurigeras ex Helicone deas.
Hunc saltem titulum livor permitte sepulto;
Invidiae non est in monumento locus.

31. §. Képző művészetek.

A képző művészetek e korszakban nagy haladást tehettek, mert a körülmények reájok nézve kedvezők voltak. A magyar főurak vagyonuk s fényűzésök, a főpapok miveltségök, Mátyás király pedig a művek iránti hajlandósága s szeretetén él fogva azokat tehetősen pártolván, alig következhe-

[1]) Munkáit a többi közt Teleky Sam, 1785. évben kiadta Frankfurtban.

tett más, mint azoknak magas fokrai emelkedése. Hunyadi János kezdé meg azok sorát, kik a képzőművészeteket magasb fokra emelték. Különösen pedig pártolta: 1) Az épitészetet, midőn Gyulafejérvárott, Nagybányán s másutt roppant templomokat állittatott fel. Hunyadi példáját utánozván országunk főpapjai szintén körükhez tartozó helyeken egyházokat s tanodákat életbe léptettek. Mindnyáját pedig felülmulta a király, ki a külföldtől művészeket az országba kecsegtetvén, a hont szép épületekkel ékesittette. Különösen pedig budai s visegrádi palotáit Averulino Antal florenczi épitész tervei szerint nagyobitotta, több nyaralókat azokhoz csatoltatván, melyeket minden kertészeti diszitményekkel kitüntetett. Minthogy pedig a király nagyai s hivatalnokai uralkodójuk példáját követték, Buda finom olasz izlésü épületekkel telve lön, de a török felgyujtatván a várost azokat porrá változtatta.

2) A szobrászat különösen haladott e korszakban, midőn régi vallási, s nemzeti állásához a classicai csatoltatott. Amaz csak folytatása lön a mult korszaknak, mely szentek állványaira, oltárok s egyházak feldiszittetésére és síremlékekre söt némely esetekben a királyok szobraira is alkalmaztatott. Ez idő müvei közül egyedül a gyulafejérvári, pécsi s késmárki egyházokban maradtak fen, a többieknek nyomát csak honunk évkönyveiben találjuk. A buda szent lőrinczi pálosok főmonostorában a szobrászat két hires példánya állittatott fel e korban, tudnillik szent Pál első remete mausoleuma, melyet Dénes hires szobrász készitett, s ugyan azon szent lőrinczi egyház kara, melyet Vincze szobrász ékes szobrokkal feldiszitett. Emez továbbá a székes-fejérvári egyházat s bajcsi benczések kápolnáját szintén müveivel kitüntette. Ezekhez csatlandó még Porosz Márton (Martinus de Prussia) ki II. Ulászló sírszobrát öntötte érczből. Olasznemü müvekkel továbbá kitüntették magokat e korban Mátyás király olasz s dalmát udvari szobrászai, kiknek élén Traguri

Jakab állott. Müveik ezek valának: Zsigmond király gyalog szobra a Frispalotában; ezt Mátyás király engedelmével Országh állittatá fel. Továbbá Mátyás király, Hunyadi János, és László szobrai, Mátyás király palotájában. Ezeken kivül Hercules, Diana, Apollo szobrai, melyekröl a 36. §-ban is emlitést teszünk, s más görög vívók szobrai érczből, Hercules hősies munkái dombor müvekben, Pallas kútja szintén Budán, a Muzák Visegrádon sat. Ugyanazok müvei azon szobrok, melyeket Báthori Miklós váczi püspök nógrádi várába helyeztetett.

3) Az ötvösség szintén elömozdittatott. Ezt az akkor már divatozó magyar nagyok fényüzése ápolgatta. Legtöbben voltak Posony s Pécs városában. Ezeken kivül Száraz Antal, ki Gyulán lakott s ottan gyakorolta müvészetét, emlitést érdemel, minthogy fia, Albert Nürnbergbe költözött, s ottan megtelepedvén Dürer Albrecht fiját nemzette, kit a német külföld leghiresb festői közé sorol.

4) A festészet is jó sikerrel haladott. Annak jelesb képviselői hazánkra nézve voltak Posonyi Gábor s Lőrincz. Mennyi ügyességgel gyakorolták azt szent Pál társai honunkban tanusitja Báthori László a hires biblia forditójának képe a 15. századból, melyet egyik a szentlőrinczi fömonostor tagjai közül festett, s mely jelenleg a nemzeti muzeumban létezik. Azok közül azonban névszerint csak Lőrincz barátot ismerjük, ki 1522-ben halt meg. A pálos képirók az olasz müvészeket utánozván szintén olasz izlésü képeket készitettek. Söt olaszországban magukat képezvén ki, onnét hivattak a déli részekre, például Pécsre, hol Jakab benczés barát 1500 év körül szép müveket állitott fel az egyházban. Ellenben a felföldi egyházokban a fal- s olaj festmények inkább a német iskolára mutatnak. De még a magyar királyok is különösen Mátyás udvari festészeit olaszhonból édesgette az országba. Ilyen volt Lippi Fülöp carmelita barát; ilyenek valának Bartha, Miklós mester, Mabuse János II. Ulászló alatt, kik mindnyájan Olaszhonból jöttek be az országba, míg később-

belső szakadások, s a királyok szegénysége miatt a művészek pártfogásra nem találván az országból kiköltöztek. II. Lajos király alatt utólsó udvari képiró Clovio Gyula, utólsó képfaragó pedig maga a szerencsétlen király volt. A müvészetet e korszakban különösen pártolták Mátyás király s Vitéz János esztergomi érsek, ki képtárába minden magyar királyokat s némely jelképes festményeket állittatott fel. Azonban mind e jeles ritkaságokból igen kevés kerülte el a vad török ellenség pusztitását oly annyira, hogy azokat egyedül honunk évkönyveiből ismerjük. Lásd Toldy a magyar nemzeti irodal. Történ. 79. §. közép kor. III. időszak. 14. lap.

32. §. *A bölcselet, számtan s történetek.*

E tudományok haladását, söt virágzását azon jeles férfiak sorából következtethetjük, kik azokban figyelmet gerjesztettek. Különösen a bölcseletben fényes szerepet játszottak: 1) Odorino András, ki a szép müvek s bölcselet tanára lévén, azokban mind magát tökélesbitette, mind másokat oktatott. 2) Zrednay János (Vitéz), ki Hunyady János s a karok s rendek nevében leveleket közrebocsátott. E leveleket Ivanich Pál egybegyüjtötte. Noha pedig azokat némi megerőtetés bélegzi, mégis a szerzőnek mély tudományáról tanuskodnak, s Hunyady János s korának szelleme megértésére szolgálnak.

A számtani tudományokban magát kitünteté a többi közt Müller János, ki azokat Bécsben magáévá tevén, s Magyarhonba áthozván, honunkban szintén gyakorolta, s munkáival figyelmet gerjesztett, söt Mátyás király, s Vitéz esztergomi érsek kedvenczévé válván, tisztelettel s jutalmakkal megajándékoztatott*).

Mi a történeteket illeti, ezekben dicsérettel sokan szerepeltek. Ide különösen tartozik: I-ször azon névtelen szerző, ki a magyarok régi kronikáját (Chronicon Budense)

szerkesztette[1].) II. Azon szintén névtelen szerző, ki Mátyás király házasságát, Beatrix királyné megkoronáztatását s mindkettőnek Buda városábai bemenetelét leirta[2]). III. Turóczy János, ki Drágai Tamás, Mátyás király korlátnoka által buzditva a magyarok kronikáját, Küküllő János munkája után, kit szóról szóra lemásolt, kiadván, azt Mátyás király koronáztatásáig folytatta[3]). IV. Ránzán Péter lucerni püspök Siciliából, ki Mátyás király udvaránál Sicilià követje volt. Ez a királynétól egy névtelen kéziratot nyervén, s azt jobb rendbe szedvén, nemesb szavakkal szerkesztette, s több tárgyokkal bővitette. A munkát a magyarok eredeténél kezdve 1488. évig folytatta, melyet tudós Zsámboki János (Zambucus nagyszombati orvos) I. Ferdinánd koráig folytatott[4]). IV. Callimach Fülöp, ki Hetruriából hozzánk jövén, Attila életén kivül Ulászló s a varnai ütközetről három könyvet szép modorban kiterjedten, s oknyomozólag szerkesztett[5]). V. Bonfin Antal, ki Olaszhonból Mátyás király által felserkentve Magyarországba költözvén, s a latin s görög nyelvben jártas lévén, a bölcseletet s a történetet különösen mivelte, s miután hazáján kivül a német tartományokat beutazta volna, nagy jutalom s évi díj mellett a történetek szerkesztésére felszólitva, több munkákat közlött, különösen pedig Hermogenes czimü szónoklati munkáját latinra forditotta. Philostratus ily czimü munkáját: Vitae sophistarum" szintén latinra forditotta, ámbár nem oly szerencsés vala e munkában mint másokban. Herodian a szüzesség s tisztaságról szóló párbeszédeit nyolcz könyvben nagy tudománnyal s szép irálylyal szerkesztette munkában közre

---

[1]) Hesz András Budán 1473. évben kinyomatá.
[2]) Schwandtner őt Magyarország irói közé sorozza.
[3]) Schwandtner azt idézett munkájában ujolag kinyomatá.
[4]) Ugyanott olvasható.
[5]) Lásd ugyanott.

bocsátott. Továbbá Hollósy (Corvin) királyi család eredetéről értekező könyvet hirdetett [1]). Ámbár ez az ősi történetekre nézve tiszta forrrásnak el nem fogadható, Mátyás király korszakát mindamellett hiven rajzolja, kivel tudnillik egy korban élvén, tetteinek szemtanuja volt, söt magától a királytól azokról értesittetett. Noha pedig e szerzőről, ki magyar Livius neve alatt ismeretes, különböző vélemények köröznek, abban mégis mindnyájan megegyeznek, hogy mind tudománya, mind szép irás módjára nézve korának első irói közé tartozik.

*) E tudós munkái annyi figyelmet gerjesztettek, hogy Mátyás király „Ephemerides" czimű munkáját nevének ajánltatni engedvén, a szerzőt még a mellett 800 arannyal megjutalmazta. A munkának minden példánya pedig 12 aranyon kélt el.

II. Czikk.

A hit-, jogtudományi s orvosi kar.

33. §. *A hittudomány Magyarhonban.*

A hittudomány sem maradt parlagon e korszakban, mert számos tudós férfiak annak szentelvén életöket, abban szintén dicséretesen haladtak, tettökkel mutatván, hogy a közép kor e végső felét honunkra nézve legalább oly meddőnek nem mondhatni, milyennek közönségesen tartatik. Nem tagadhatjuk ugyan, hogy e korszakban a hittanárok is Aristoteles bölcseletéhez szitván, az iskolásdi hittudományt (Theologia scholastica) alapiták. Azonban bár mit mondjanak némelyek az iskolásdi hittanárokról, mindamellett tudományt, jó szellemet, s buzgó a vallás fentartására czélzó törekedést, noha nem mindig jól sikerült is, ki sem tagadhatja meg tőlök [2]). Mi e tárgyról idő rövidsége miatt to-

[6]) E munkát 7-ik kiadásban már 1771. évben a Lipcsei nyomdák kiállitották.

[2]) Schleichert Institut. Histor. liter. Theolog. Vindobonae 1783. pap 75. et seq.

vábbi vitatkozásba nem ereszkedhetvén, egyedül az iskolásdi hittudomány három osztályrai elosztását előzőleg rajzoljuk le. Az első osztályhoz a XI. s XII. század tudósai Lanfrank, Anselm, Roscellin, Hildebert, Abelard, s lombardi Péter tartoztak (1. korsz. 69. §.). Ezek a sz. Irás és hagyomány mellett maradván, lombárdi Péter után a vallást védették. A második osztályt a XIII. századtól a XIV. század közepeig élő némely tudósok, többnyire kéregető szerzetesek, mint halesi Sándor, aquinoi Tamás, nagy Albert, Bonaventura, Duns János (Duns scotus) sat. képezték. Ezek Aristotelest annyira kedvelték, hogy annak elvei szerint a vallást támogatták. A harmadik osztályt a XIV. század közepétől a XVI. század kezdeteig élő tudósok, különösen Durand, Ockam, Aliaco Péter, Biel Gábor, s a többi alakitották, kik azonban némely tárgyokra nézve oly különös és elágozott kérdésekre vetemedtek, hogy néha nevetséget gerjesztettek. E tudósok többet kevesbet az egész hittudomány külső alakjára nagy hatással birván, honunkra is befolyást gyakoroltak. Azok jelesbei, kik nálunk e korszakban a hittudománnyal foglalkozták a következők: 1) Henrik budai prépost, ki annyira képezte ki magát a hittudományban, hogy annak tudorává koszoruztatott. 2) Báthory László, ki sz. Pál remete rendébe lépvén, fényes nemzetségét nem csak alázatosság, hanem hittudományával is nemesbitette. A szent Irást s szentek életét magyarra forditotta, s munkássága által honosinak hitét s erkölcsösségét előmozditani törekedett. 3) Magyar Mihály sz. Ferencz kisebb rendéből a pesti kolostorban, ki 13 közönséges sz. beszédet szerkesztett, melyek többször részint hozzáadásokkal, részint azok nélkül ujolag kinyomatva, közre bocsáttattak [1]). 4) Szintén Magyar Mihály sz. Pál remete

[1]) Köllnben 1505. Párisban 1510. évben kiadattak Horányi memoria Hungarorum et provinc. scriptis notor. part. 2. pag. 178.

rendéből, ki parisi tanár neve alatt ismeretes lévén, nevét onnét nyerte, hogy Párisba költözvén s ottan tudományokkal felruházva, a hittudomány tudorává koszoruztatott. A szeplőtelen boldogságos Szüzről, szent Lélekről, s a szent remeték munkáiról könyveket közlött. A boldogságos Szűz szeplőtelen fogantatását pedig Budán nyilvános teremben védelmezvén, azt nagy dicsérettel kivívta. Párisba a héber nyelv megtanulása végett ismét visszamenvén, ottan 1444. e világból mult ki. 5) Temesvári Pelbért, sz. Ferencz kisebb rendéből, ki hittanár s szónok lévén „Aureum rosarium Theologiae" czimü munkájában mindazt elősorozta nagy tudománnyal, mit tanodai, vagy szónoklati előadásaiban tanitottt. „Pomerium sermonum triplicium" czimü munkája első kötetében pedig vasár s ünnepi, a másedikban böjti, a harmadikban szentek élete feletti beszédeket közlött [1]). Továbbá a zsoltárokat, Salamon énekei-, az ó s uj frigy-, Athanáz hitvallása, s Isten téged dicsérünk nevü zsolosmát forditásban közrebocsátotta [2]). 6) Csuda Miklós (Nicolaus de Mirabilibus) ki Ulászló király alatt Erdélyből hozzánk jövén, s az egyházi nyomozás közigazgatójának neveztetvén, az előválasztás s a valódi boldogságról munkákat hirdetett. 7) Vitéz János, ki a váradi püspökségből az esztergomi érsekségre átvitetvén, mint az egyház tudós főnöke, tudományos iró, s a müvek s tudományok nagy pártolója örök emléket szerzett magának. Erről ugyan többször emlitést tevénk már, azonban annyi oldalról nevezetes, hogy róla még másutt is szólandunk.

34. §. *A jogtudomány.*

Magyarhonnak e fényes korszakában nálunk a jogtudományok is miveltettek. Noha pedig a jogtudósok nagy

1) Hagenaub. 1498. évben kinyomattak.
2) Szintén ottan közrebocsáttattak.

számából azt következtethetjük, hogy sokan valának, kik avval foglalkoztak, mindamellett évkönyveinkben kevésről lelünk emlitést. Annak bizonyosan nem más az oka, mint hogy az azokról értekező munkák, számos remek könyvekkel együtt honunk vésznapjaiban az enyészet áldozattá lettek. Kiknek emléke fentartatott a következők: 1) Herman löcsei lelkész, ki a tudományoknak annyira szentelte magát, hogy a szép müvek s bölcseletből nyert tanári koszorun kivül mind egyházi, mind közjog tudorává koszoruztatott. 2) Lambert prépost, ki az eghházi jogtant kedvencz tárgyának választván, abban oly tökélyre jutott, hogy annak tanárává neveztetett. 3) Szentmiklósy Mihály, ki szintén az egyházi jogból tanári koszorut nyert. 4) Országh János, ki nemzetsége fényét avval nemesbitette, hogy a jogtudományt különösen kedvelte, s magát a körülményekhez képest tökélesbiteni törekedett. 5) Várday István, amannak példáját követve, a jogtudományokat szintén kedvencz tárgyának választotta, s azokban dicséretesen müködvén, hazája boldogitására s a tudományok előmozditására minden munkásságát forditotta [1]). A többieket olvashatvni Vallaszky „Conspectus reipubl. liter. in Hungaria“ czimü munkája 99. lap.

35. §. *Az Orvostan.*

Eldődeink az orvostanban is haladást tettek e korszakban, mely honunk nagy királyai mint Robert Károly, Lajos, Zsigmond és Mátyás alatt csak virágzóvá válhatott. Azonban iten szintén azon észrevételt teszszük, hogy évkönyveinkben ugyan azon okból, melyet az előbbi §-ban emlitettünk, kevés férfiakról emlitést lelünk, kik az orvostanban dicsően haladtak. E kevesek sorába tartoznak: Kloszstein Simon, ki orvos tudornak képezve, magát honosai gyógyitó szolgá-

[1]) Belnay Histor. literar. bonarumque art. in Hungaria Posonii 1799. pag. 18.

latára szentelvén, a közjót minden tehetségéhez képest segitette. 2) Fontana Ferencz. Ez szintén minden orvosi működését oda alkalmazta, miszerint a sinlődő betegeket orvosolván, honosait vigasszal s egészséggel elláthassa. 3) Stock János, ki az orvostanban tudori koszoruval feldiszitve Zsigmond király s császár orvossá választatván, s annak tanácsossá neveztetvén, s mind udvari szolgálatában, mind pedig azon kivül üdvös munkásságot fejtett ki, s a betegeket segitette, a tudományokat pártolta, mivelte s a közjót példásan elömozditotta [1]. 4) Wolfgang posonyi kanonok, ki szintén az orvostanból tudori koszorut nyert, s munkásságát honosai felgyógyitására forditotta. A többieket lásd Vallaszky idézett munkája 101. lap.

III. Czikk.

Tanodák és segédeszközök.

36. §. Egyetemek. A pécsi s budai.

Hogy honunkban a veszprémi egyetemnél (§. 59. 1. korsz.) több főtanodák eddig nem alapittattak, egyedül honunk háborus viszonyait okozhatjuk, mert királyaink, s egyházfőnökeink eleget iparkodtak e hiányan segiteni, azonban a hazai zavaros körülmények mást alig engedtek eddig, mint külhonba ifjakat küldeni, kik magokat Bologna, Roma, vagy Párisban kiképezvén, tanári koszúra méltatva, a hazába viszszatértek s nyilvános világi s egyházi hivatalokra alkalmazva, a vallás és haza ügyeit igazgatták. Nagy Lajos király volt, ki hazánkban az első főtanodát alapitva, azt Pécs városába, mely akkor a legnépesbek közé tartozott, s a haza közép pontján feküdt, helyeztette. E tanoda megalapittatásába V. Orbán pápa beegyezett, s azt az akkor s máig divatozó szokásnál fogva 1367. évben megerősitette azon fel-

[1]) Ugyanottan pag. 20.

tétel mellett, hogy a hittudományt (Theologia) kivéve, minden más ilyes fötanodában elöadatni szokott tárgyok tanitassanak*). Az intézet korlátnokának a megyei püspököt nevezte, ki a tanárkoszorút osztogathatta. Mindenki pedig avval felruháztatott, azon jogokat élvezte, melyekben Europa többi fötanodáinak tudorai részesültek. Mennyire pártolta pedig ez intézetet Hammer Vilmos pécsi püspök, abból világos, hogy annak annál nagyobb felvirágoztatása végett más nagyobb áldozatokat is tön. Igy például bolognai eredetü Bethini Gálván egyház törvény tanitójának lakhelyül tulajdon házát engedte, s évenkint hat száz arany forintot s Yrugh helységet adományozta. Ez adományt XI. Gergely pápa 1372. évben Gálván részére megerösitette [1]). E tudományos intézet idövel, oly virágzásra emelkedett, hogy tanulóinak száma 4000-re felrugott [2]), de csak a mohácsi vészcsatáig tartott, mely arra nézve oly rontó lön, hogy nem csak az intézet, hanem még azon felett 300 tanuló a dühösködő ellenség áldozattá váltak. A második fötanodát 1388. évben Zsigmond király alapitotta Budán IX. Bonifácz pápa megerösitése mellett, ki az óbudai káptalan prépostját annak korlátnokának nevezte ki, tanitóinak pedig a káptalan tagjait rendelte. A budai fötanoda föigazgatójának korlátnoki ranggal 1395. évben Lukács óbudai prépost választatván, és ez évben a csanádi püspökségre atvitetvén, IX. Benedek pápa engedelme mellett ugyan azon hivatalt is megtartotta [3]). A közönséges egyház 1414. évben Constáncz városában egybegyülvén, s zsinatot tartván oda Lambert óbudai prépost a törvénytan, Henrik budai prépost a hittan, és Simon az orvostan tudorai mint akademiai követek küldettek. E tudományos intézetek az

[1]) Koller Histor. Episcop. Quinque. Eccles. Tom. III. pag. 78.
[2]) Szerdahelyi Chorograph. Hung. pap. 269.
[3]) Bullarium Pontif. IX. pag. 131.

akkori háborus idők alatt is fenmaradván, honunk kiszemeltebb polgáraiban részvétet s rokonszenvet gerjesztettek. Erre nyilván mutat Szilágyi Mihály 1458-ban adott rendelete, melynek 10. czikke minden iskolai tanulókat, a vámok tizedek s ezekhez hasonló terhektől felmentett. E főtanoda mindamellett, hogy honunk később is számos hadakba keveredett, a XV. század közepéig divatozott. Söt Mátyás király a müvek s tudományokat egész országában előmozditani kivánván, a budai főtanodát virágzó uj életbe léptetni törekedett. S valóban mindünnen tanitókat idézett az országba, őket gazdag díjjal ellátva. Söt a szegény magyar tanuló ifjakat élelem, ruházat, szállás, és könyvekkel tartotta ki. Az intézet részére oly roppant épületet felállittatni kezdett, hogy a romainak mitsem engedvén, 40ezer ifju szállással ellättathassék. Helyét az intézetnek a Duna jobb partján a budai vizi város végén tüzvén ki, roppant intézetét ottan kezdeté. Az épületnek két nagy s tágas udvara lévén, az elsőben, mely terjedtebb volt, az intézet hét emeletben annyi szép s csinos szobákat, többféle tágas és czélszerü teremeket foglalt magában, hogy negyven ezer tanulót kényelmesen elfogadhatott. Az intézetnek e része körül hét tágas és pompás csarnok állittatott fel, melyek tanodákul szolgálván, magasbra emelkedett tanszék, s e körül lejtö téren emelkedő padok, a közepén pedig egy fényes oszlopon nyugvó krisztály lámpával s más oktatási eszközökkel a tanulók számára felszereltettek. Az épületnek azon szárnya, mely a nagy udvarnak negyedik oldalán állott, a nagy udvart a kisebbiktöl megkülönböztette. Ebben pedig szintén egy külön épület a tanitók számára felállitandó volt, melynek nyugati részében az orvosok, gyógyszerészek, sebészek, betegek s felüdülők, északi részében pedig a gazdák, kulcsárok, szolgák, sütők, pinczérek, kamarák, magtárak szintén alkalmazandók valának. A keleti résznek közepén pedig egy nagy alagut vala készitendő, mely felett a feltanoda kormányzója (a budai

prépost (és segédei lakása felállitandó vala: Dél azaz a város felé boltok, műhelyek, hol kereskedők áruikat, mesteremberek pedig készitményeiket árulhatnák, alkalmazandók valának. Az intézet évenkint minden szükségessel ellátandó vala, miszerint sem elöljárói sem tanulói, vagy szolgái a várossali üzérlet, vagy közlekedés által hivataloskodásukban akadályoztassanak [1]). Hogy Mátyás király e nagyszerü intézetet kivánata szerint egészen ki nem vihette, oka volt részint III. Fridrich császár, ki ellen Mátyás király fegyverrel indult, részint a nagy királynak bekövetkezett kora halála. Ez intézet tanitói közül évkönyveink csak némelyeket emlitenek, mint Fekete Pétert (Schwarz) sz. Domokos szerzetesét, ki Würzburgból meghivatva, az egyetem igazgatója volt, Lengyel Mártont (Martinus Polonus) hittudományi s Királyhegyi Jánost számtani oktatót Posonyból. Az ifjuság számát, mely addig is, míg az egész intézet életbe lép, a domokosiak zárdájában tanitóival együtt szállásolt, s a király kegyessége által minden szükségeivel elláttatott, ámbár az intézet csak 33 évig tartott, némelyek két, mások pedig négy ezerre teszik [2]).

*) E rendeletet sokan taglalták, mindenki más okot annak tulajdonitott. Legvalószinűbb oknak elfogadhatni azt, hogy a romai sz. atya tapasztalván, miszerint a parisi egyetemben némely szabadelmü tanitók a hittudományt elferditék, attól tartott, ne valahogy Magyarhonban is ugyanaz történjék. Rendeletét pedig sérelmetlennek tartá Magyarhonra nézve, mivel minden székes és társas egyház mellett a szónoklat s más egyházi tanulmányok rendesen adattak elő, magát a hittudományt pedig minden érsekségben egy rendes oktató (Theologus) tanitotta.

---

[1]) Kaprinay Hungar. Diplom. part. 1. pag. 71. Vallaszky Tentamen. Histor. liter. pag. 59—61.

[2]) Zeiler in Descript. Hungar. Szerdahelyi Gabr. urbium et oppidor. Hungar. Chorograph. Cassov. 1732. pag. 369. Lochner Andr. facies jur. publ. Hungar. Jenae 1757. Cap. 8. §. 4. pag. 50. Valaszky idézett munkájában.

37. §. *A posonyi egyetem.*

A posonyi fötanodát Mátyás király alapitotta [1]). Látván tudnillik, hogy a budai fötanodából az ifjak kik a hittudományra szentelék magokat, külföldre költözni kéntetnek, Vitéz esztergomi érsek s Pannon János pécsi püspök egyetértése, s II. Pál pápa beleegyezésével a király oly fötanoda, vagy is egyetem alapitására tökélte el magát, melyben minden tudományok szintén ugy mint Bolognában adatnak elö. Mit a pápától kieszközölvén, Mátyás király 1467. évben az intézetet ünnepélyesen igtatta be, főkorlátnokká Vitéz Jánost esztergomi érseket, alkorlátnokká pedig Somberg György posonyi prépostot nevezte. Ezek nagylelkü dijakkal mindünnen tudós tanitókat az egyetemi székekre meghiván, az intézetet szerencsésen emelték. Tanitói közül Krumbach Lörincz, ki a hittudományt elöadá, Brandoli Aurel, szónok, Hittendorf Miklós, Schrickher Miklós és Királyhegyi János (Johann Müller v. Königsberg in Franken), máig nevezetesek. Királyhegyi a szép tudományok rendes tanitója a többi közt egy „Névtár" czimü munkát adván ki, s azt a királynak ajánlván, ettől nyolcz száz aranynyal megjutalmaztatott; évi fizetése pedig két száz aranyból állott [2]). Királyhegyi továbbá a király s Vitéz János esztergomi érsek számára különféle müszereket készitvén, s a király által a budai föiskolára hivatván, emennek, ki nagy élvezetet a tudósok társalgásában talála, mindennapi vendége lön. Magát Buda városát pedig vidékével együtt a király gyönyörü lakhelyévé átvarázsolva, ottan többnyire tartózkodott. Továbbá mindent, mit a tudós világ Europa minden részeiben feltalált, irt s hirdetett, ottan összegyüjtvén, a hazát, de különösen székvárosát tudomány s müvé-

---

[1]) Péterfy Sacror. Concil. Hung. Tom. II. pag. 15. 16. et s. item Breve Pontif. Pauli II. de 14. Junii 1465.

[2]) Schier Memoria Academiae Istropolitanae Viennae 1774. in 4. Horányi Memoria Hungaror. Tom. III. pag 116. et seq.

szet góczának változtatta. Egyedül csak azon sajnálkozhatni, hogy ez örökemlékü gyüjteményei részint utódai közönbössége s hanyagsága által, részint fegyveres viharok, s ellenséges, kegyetlen török rabló kezei által elemésztettek. A posonyi főtanoda majdnem maga egyike azon számos emlékek közül, melyek minden viharokat felülmulva, az idő mindent megemésztő fogait kerülte ki.

38. §. *Mátyás király egyéni miveltsége.*

Mátyás király egyéni miveltségét s tudományosságát már az őskor emlékek által méltányolva örökitette. S valóban tudományos miveltsége által időszakának világi tudósai között kitünő, az uralkodó fejedelmek között pedig első helyet vívott ki magának. Jártos lévén a latin, olasz, frank, német, s tót nyelvekben sok tudományos élvezetekben részesülhetett. Legfőbb tökélye azonban a hadtudomány volt, kormány tudmányát pedig többnyire tulajdon nagy elmetehetségeinek köszönhette. A szent irás, azon emberi miveltetés, oktatás, s istenhezi emeltetésre szolgáló legtisztább kutforrása az isteni kijelentetésnek régóta legkedvesb olvasmánya lévén, abban annyira honos volt, hogy hittudósaival némelykor tudományos vitatkozásokba is bocsátkozott [1]). A régi romaiak s görögök munkáival oly annyira megbarátkozott, hogy a tudós világ legnagyobb figyelmét gerjesztette, midőn némelykor Virgilius, Horatius, Lucanus és Pliniust a természettörténet iróját szórul szóra idézte [2]); Livius, Salustius, Tacitus, Curtius, Frontinus, Vegetiust naponta használván mindig kezénél voltak. Olaszhonnak legnevezetesb tudósaival leveleket váltván Bandini Ferencz, Ficini Marsil,

[1]) Martius Galeot de dictis Mathiae reg. XXX. apud Schwantner Tom. 1. pag. 560.

[2]) Ugyanott XXII. XXVI.

Politiano Angyal, Medici Lőrincz s Federigo Urbini herczeggel közvetlen közlekedésben volt. Az olaszokat annyira becsülte, hogy még hízelkedéseiket is kedvesen fogadta, s nevének ajánlott munkáikat gazdagon megjutalmazta. Ilyes jutalommal tüntette ki Mátyás király Bonfin irót, ki Hermogenes, Philostrat, s Herodian munkáit, Ficinus Marsiliust, ki Synesius „De Vaticinio Somniorum" s Priscian Lydius „Interpretatio in Theophrastum" czimü munkáit forditásban kiadta, Tolhopf Jánost, ki Coopernik rendszere szerint egy „Stellarium" czimü munkát hirdetett; Fontius Bertalant, ki nyelvészeti régiségekről munkát közlött, Politian Angyalt, ki „Nutritia" czimü költészetet hirdetett; Torquat Antalt, ki Magyarország hanyatlásáról jósló munkát közre bocsátott. A német szerzőket azonban kevesbé becsülte, látván az akkor még létező különbséget, mely ezek s az olasz tudósok között létezett. De nem csak a tudományokat, hanem a müveket is különösen pártolta Mátyás király, ki a magyar ízlés és míveltség előmozdittatására az olasz müvészetet czélszerünek tapasztalván, az országba épitészek, kőfaragók, hangmüvészek mindakét nemü énekesek, s festészeket nagy jutalmak mellett hivott be. Az utolsók közül Romából megjelentek Alunno Miklós és Perugino Péter, Florenczből Castagna András, Signorello Lukács tanitványai, Bologna s Napoliból Dalmasi Lipót, s Solario Antal. Ezeknek élére udvari festészét Lippi Fülöp karmelita barátot állitotta, ki egykoru társait a festékek összeegyeztetése, az alakok szelidsége, s a minták nagysága tekintetéből felülmulta. Ezeknek mintái után faragta Traw (Traguri) Jakab társai segitsége mellett azon három, a budai várban felállitott szobrot, melyek egyike a királyt sisakkal, lándzsa s paizsára támaszkodva, jobbján Hunyady János atyját, balján pedig László szerencsétlen testvérét jellemzé. Annyi bizonyos, hogy Herkules, Diana, s Apolló tömérdek nagyságu bronszból öntött szobrai azon müvész kezeiből keletkez-

tek [1]). (31. §.) Mátyás király magános élete tekintetére nézve nemzetének erkölcsösség tükréül szolgált. Különösen pedig nagy tisztelője volt az igazságnak, mit azon közmondás is bebizonyit „Meghalt Mátyás király, oda az igazság". Az erkölcsösséget minden alkalommal maga követte s követelte is; az időt mint legfőbb kincset becsülte, s használta. Harmincz három évi uralkodása alatt mint nemes lelkü férfiu, hatalmas király, minden akkori fejedelmek tükre, s a magyar nemzet elmulhatatlan dicsősége magára vonta az egész világ figyelmét, példájával mutatva, mennyit képes végbevinni az erény és a férfiui bölcseség [2]). Mátyás király érdemeit sírjára vésett jelen versek örökiték:

Corvini brevis haec urna est, quem magna fatentur
Facta fuisse Deum, fata fuisse hominem.

39. §. Alsó tanodák. Az esztergomi s váczi.

Honunkban a főtanodákon kivül alsóbbak is léteztek. Ezek közé tartozott: 1) az esztergomi, mely a hasonnevü érsekek s káptalan által pártoltatván, mindig növekedett. Ha az ottan 1397-ik évben tartott egyházi látogatás iromá-nyait olvassuk, azokból az akkori tanoda állapotjáról azt vehetjük ki, hogy a káptalan olvasó kanonoka az iskolák feletti felügyeléssel, s azok igazgatásával meg volt bizva, oly hozzáadással, hogy azon esetre, ha ebeli hivatalában el nem járhatna, azt helynöke által teljesittetni tartozott. Köteles vala a tanitók tisztes elláttatásáról gondoskodni, s maga a káptalan is a barsi, honti s nyitrai tizedet a tanitók eltartására engedte. A tanitók mindennap közönségesen három előadást tartottak, kivéve azon napokat, melyekben az ének-

[1]) Velius de bello Pannon. lib. VII. Laurent. Surius Comment. rer. in orbe gestar. ad an. 1526. Sigler Chronol. rer. Hungar. in Bel Monum. Decad. 1. Monum. II. pag. 77.

[2]) Quid virtus et quid Sapientia possit Horat. Lásd Eder Observat. Crit. pag. 261. et seq.

mester az ifjuságot az énekben oktatta s gyakoroltatta. Ünnepekben előadást tartani, vagy az ifjuságot mással elfoglalni a tanitó szabad akaratára bizatott. Azon ifjak, kiket a káptalan az Isten tiszteletére s szolgálatára neveltetett, s a szegények oktatást ingyen kaptak. A főbb rangu szülők gyermekei egy külön épületben lakván, mindegyik felügyelőjével együtt külön szobában lakott, s részökre külön énekmester tartatván, az ifjak pénteken s szombaton az énekben oktatást nyertek, s gyakoroltattak. Söt a lerajzolt tanodán kivül János kanonok barsi főesperes Esztergomban még egy más intézetet „Collegium Christi" neve alatt alapitott, melyben a szegényebb sorsu ifjuság mindennel ellátva, nevelést s oktatást nyerhetett*). Az esztergomi tanodát Vitéz János érsek pártfogása alá vevén, s tudós tanitókkal például Galeoti Martius, Gatto János, Brandoli Aurellel s másokkal ellátván, még nagyobb fényre s hirre emelte [1]). 2) a váczi melyet Báthory Miklós megyei püspök, kinek tudománya, nagylelküsége, s a müvek iránti szeretetéről Galeoti Martius sokat irt, alapitott. Ez régiségére nézve az előbbenit megelőzvén, sok áldást s felvilágositást terjesztett honunkban. Azonban Báthory Miklós kimivelt izlése s nagylelküsége a rendes és virágzó iskolák felállitásával meg nem elégedvén, magát a várost is dicsően emelte. Ő tudnillik Mátyás király ébresztő példáját követve, s Buda várát mintául véve, Váczot is különféleképp ékesitetvén, sok uj épületekkel szaporitotta. Épitészeket Olaszhonból az országba idézvén, mindenek előtt a templomot s püspöki lakot nagyobb fényre emelte. Azután a várat nagy költséggel felépitette, az utczákat ugró kutakkal ékesitette, s jó s czélszerü utakkal a közlekedést megkönnyebitette. Galeotus Martius, Ficinus Marsilius vele együttlétü irók, kik Báthoryt közelebbről ismerték, s nagy lelkét tetteiben szemlélték, őt dicsérettel emlitik, s az égig magasztalják**).

[1]) Vallaszky idézett munkája.

*) Az emlitett oklevél ez intézetről ezeket foglalja magában: In Ecclesia Strigoniensi est collegium pauperum scholarium, studere volentium. Fundatum per Magistrum Joannem de Buda archidiaconum Barsiensem, et concanonicum Strigoniensem, dotatum quatuor domibus, cum censibus earundem in civitate Budensi existentibus et habitis, quarum situs et loca in libris dictae civitatis, plene describuntur, cui collegio praesidet archidiaconus Barsiensis — archidiaconus iste Barsiensis simul cum concanonicatu est annexus ipsi collegio Christi — archidiaconatus habet duntaxat usum fructuum ipsius archidiaconatus et concanicatus, quidquid supererit, ipsi collegio cedit; nec testari potest in morte, sed omnia cadent pro collegio. Et talis praesidens semper tenetur eligere aliquot pauperes scholares, studiosos tamen, et illos mittere extra regnum ad loca studii, ubi proficere valeant, talibusque ex collegio ipso expensas ministrare tenetur, quibus vivere valeant in loco studii" Batthyányi leges Eccles. Tom. III. pag. 297—332.

**) Galeoti szavai ezek: Nicolaus studiis humanitatis in Italia eruditus cura et dilgentia doctrinam adaugens nihil laboris, nihil vigiliarum, nihil impendii subterfugiens, quod ad doctrinam conveniret, brevi effecit, ut doctissimis, antiquissimisque philosophis ejus doctrina et literatura summa cum admiratione probaretur -- Praeterea semper me hortabatur, ut gestorum regis Mathiae historias facerem, ne tanti regis negotia, quae patriam exornarunt, oblivione torpescerent. Praeplacuit mihi etiam illa familiae suae dignitas, et elegantia; semper enim in ejus domo aut oratur, aut studetur, aut carmen cantatur ad lyram, aut sermo habetur honestus. Galeotus de dictis et factis Mathiae regis cap. 31.

40. §. *A nagyváradi, bartfai, s a többi alsó tanodák.*

1) A nagyváradi tanodát, mely már régi időkben alapittatott, Vitéz János még mint nagyváradi püspök nagyobb virágzásra emelte. Az 1374. évben ottan tartatott egyházi látogatás irományai tanusitják, hogy Benedek püspök már akkor igen üdvös intézkedéseket tétetett a nagyváradi tanodára nézve*). S ugyan azon iratokban szintén emlittetik, hogy Péter kanonok 1446. évben a tanuló ifjak számára épületet, melyben azok szállással elláttathassanak, felállittatott[1]). A tanoda idővel mindig növekedvén, a jó ok-

---

[1]) Vallaszky idézett munk. s Fejér Codex Diplom. Tom. IX. pag. 495.

tatás és az ifjuság nagy számáról elhiresztetétt, miért Vitéz a város nagy püspöke annak nagyobb s könnyebb tökélesbittetése végett könyvtárt is alapitott, melyről alább szólandunk. 2) A bartfai, mely szintén e korszak alapitványa lévén, az egész tájékra oktatást és hasznos ismereteket árasztott. 3) A pécsi, mely annál virágzóbbá vált, minthogy ottan a főtanoda erélyesen működött. 4) A posonyi, melyre nézve már egy 1439. évi számadási könyv emliti a költségeket, melyeket a nemes posonyi tanács annak fentartására forditott, s igy már akkor létezett[1]). 5) A fejérvári, melyről évkönyveink azt emlitvén, hogy Miksa császár fegyveresei 1491. évben a várost ostromolták s a tanodából fegyverrel kirohanó ifjakat szintén erővel meghóditották, annak régiségét tanusitják. 6) A lőcsei, melynek e korszakbani lételét már az bizonyitja, hogy azt Knox Leonárd, hires tudós, és hajdan VIII. Henrik angol király udvari nevelője harmadfél évig igazgatta. 7) A kassai, melyet ugyan azon Knox Leonárd tudós tanitó későbben szintén igazgatott. Hogy azonban ezeknél, melyekről nyilvános oklevelek szólnak, több tanodák honunkban léteztek, kétséget nem szenved, mert nem lehet valószinüleg feltenni, hogy Dóczy hires győri, Vitéz szerémi s veszprémi, Geréb erdélyi tudománydús püspökök legalább székhelyeiken, s más országnagyok váraikban tanodákat fel nem állitottak volna. S valóban a zágrábi tanodát a jövő korszakban oly virágzó állapotban leljük, hogy alig lehet mást hinni, mint hogy már a jelen korszakban felállittatott.

*) Az egyházi látogatás szavai igy hangzanak: Item regere scholas, seu interessentes scholis nostris docendo utiliter, necessariis saltem scientiis, prout de jure et locorum solennium saltem nostro similium, de bona consvetudine requiritur per se, vel per sublectorem, quem cum omnibus scholaribus suis, in quibuscunque casibus specialibus ipse habet corrigere, quoniam jurisdictionem ipse obtinet

[1]) Belnay Histor. literar. bonar. art. in Hungar. pag. 32.

super illos . . . Ut autem scholas nostras docturi facilius invitarentur, neque formident se per lectorem, sive per ejus sublectorem inordinatis et indebitis solutionibus aggravari; super his et aliis sequentibus constitutionibus edidit specialem sub hac forma: Sic fuit in Lateranensi promissum concilio, ut per unam quamque Cathedralem Ecclesiam Magistro, qui Clericos ejusdem Ecclesiae, aliosque Scholares pauperes communiter instrueret, aliquid competens beneficium praeberetur, quo et docentium relevaretur necessitas, et via pateret docentibus ad doctrinam: ab olim igitur ex praemissis considerationibus nostrum commune tamquam veri obedientiae filii, reditus unius canonicalis praebendae, in quibuscunque rebus consistant, quae inter nos dividi solent, exceptis tamen jobbagionibus et vineis canonicalibus, ac aliis rebus, quae in canonicis sigillationibus interessentibus tribuuntur, pro Magistro hujusmodi deputarunt; illis tamen computatis, quae de duppla Lectoris pro Magistro eodem ut sequitur, deducuntur. Statuimus igitur, quod Magister ipse, qui pro tempore fuerit, hujusmodi reditibus unius canonicalis praebendae contentus, de pauperibus scholaribus, qui mendicant, vel mendicarent, sed ab aliis pietatis intuitu misericordiae subveniretur, eisdem directe, et indirecte praetextu laboris vel servitii sui nihil petat. Sustinemus autem, ut a scholaribus tam indigenis, quam forensibus non mendicantibus, qui scilcet per suos parentes vel proximos sustentantur, possit Magister ipse licite petere ad festum Nativitatis Domini unum Capponem, et duos panes; item ad festum resurectionis Domini similiter duos panes, unum caseum et octo ova, ad festum vero Galli gallum vel gallinam, et mense quolibet singulos a singulis denarios pro Salario Curatoris; et tempore hiemali ligna ad calefaciendum scholas juxta consvetudinem alias observatam, et non amplius, nisi sibi ultra ista ab eis vel eorum parentibus seu amicis aliquid liberaliter offeratur. Et ut modum docendi scholastico imponamus, expedit, ut noster scholasticus quolibet die anni, diebus cantui deputatis, et feriis solemnibus, quas ob reverentiam Dei et Sanctorum jure, et etiam praelati nostri statuerunt, solemniter venerandas, exceptis, de mane legat Grammaticalia pro capacitate universitatis studentium scholarium, in antea et postea medietate, si fieri potest vel in meridie adultis et socialibus Logicalia, aliis de regulis grammaticalibus exponendo, et intellectui audientium diligenter imprimendo. Inter nonam vero et vesperas, vel dum sibi oportunius videbitur, insistat declamationibus, ut pneri reddantur habiles ad intelligendum, recteque latinum proferendum. Poeticalia vero non videntur esse legenda ordinarie, quoniam per se, vel cum modico adjutorio sensum, et intellectum coram capere poterunt, de facili in praemissis eruditi. Post haec tamen non praecludimus viam scholasticis, quin ipsi scholares suos per se vel per alios aliis horis vel diebus cantoralibus, et festivis solemnitatibus in Philosophicalibus vel aliis facultatibus instruant, prout fuerit expediens seu etiam oportunum. Cod. Diplom. Tom. IX. vol IV. pag. 605.

41. §. Tudós társaságok.

A 15-ik század eszméje volt Olaszhonban bizonyos társaságokat alakitani, melyeknek czélja volt a tudományokat különösen előmozditani, s a társaság tagjait tökélesbiteni. E szokást a magyarok tüstént utánozván, s számos olasz s német tudós beidéztetése mellett magokévá tevén, egy budai s erdélyi társaságot Celtes Konrád, tudományáról hires férfiu mintája szerint alakitottak. A budainak elnökévé Vitéz János veszprémi püspök választatott. Tagjai a társaságnak a következők voltak: Celtes Konrad, koszoruzott költész, kit már emlitettünk, Krachenberger János a romai császár titoknoka; Käsenbrot Ágoston a király titoknoka; Mylius Gyula annak orvosa; Spieszhamer János koszoruzott költész; Stibor András, hit s számtanár; Wajtmyl Kristóf prágai prépost; Balb Jeromos jogtanár; Tolofus János regensburgi kanonok; Schlechta János Ulászló király titoknoka; Neydecker György szintén királyi titoknok sat. E dicső tudós társaság nem csak a müvészetet s tudományt előmozditotta, hanem saját tagjainak tökélyesbittetését is öregbitette. Az erdélyi társaság czélja szintén volt, a tudományt s müvészetet honunkban pártolni. S valóban nem csak a költészetet, szonoklat, természet s számtant, hanem az egyházi s közjogot, a történeteket, csillagászatot, s más tudományokat is dicséretesen előmozditotta. E társaságot az emlitett Käsenbrot (Ollmüczi Ágoston) hét s fél hüvelyknyi billikommal megajándékozta, mely 22 arany emlékpénzzel s felirásokkal fel volt ékesitve. Noha pedig a törökök Buda kirabolása alkalmával ez ajándékot elvitték, azt még is épen fentartották. A billikomot az oroszok az azowi győzedelem alkalmával a törököktől elfoglalván, a zsidóknak eladták, kiktől a szászi választó fejedelem megvevén, s a dresdai ritkaságok hires gyüjteményébe advánm, máig ugyan ottan a ki-

rályi kincstárt (das grüne Gewölb) ékesiti [1]), melyet magam is tudományos utazásaim alkalmával ott létemkor dús élvezettel tekintettem.

42. §. *Könyvtárak.*

Hogy nagy Lajos és Zsigmond alatt a pécsi s budai főtanodák mellett könyvtárak is léteztek, abból következtethetni, hogy a tudományok elősegitése s előmozditására szolgáló legjobb, söt egyetlen eszközök közé tartoznak a könyvek, melyeknek ottan elegendő számban szintén lenniök kellett. Mi azonban történeti adatok után indulva, s a merő véleményeket elmellőzve, előzőleg azon könyvtárokról szólandunk, melyeknek történeti nyomára akadunk. E korszak minden könyvtárai közül leghiresebb volt a budai, melyet nagylelkü s bőkezü Mátyás király 1476. év körül alakitani kezdett s abba minden munkákat, melyek az ujdan kitalált nyomdai intézet által kinyomattak, és keleten szedettek, soroztatván, számos kéziratok mellett egybegyüjtött. Nemes szenvedélyének kedvezett azon körülmény, hogy Mahomed követői épen akkor Konstantinápolyt s más keleti városokat elfoglalván, s egyrészről elpusztitván, a könyvtárok pedig szétoszolván azok kincseit magáévá tehette a király, ki bár minő áldozatok mellett azokat megszerzette. Azon munkákat, melyeket Görögországból meg nem kaphatott, leirók által szerezteté meg. Florencz városában, hol Medicea hires nevü család pártolása alatt a tudományok középpontja volt, Brassican iró szerint négy jeles könyvárust fizetett azon végből, miszerint Náldi tudós felügyelése mellett, minden legnevezetesb latin s görög irókat részére leirnák, söt Oláh Miklós szerint [2])

---

[1]) Belnay Histor. liter. bonar. art. in Hungar. pag. 42--46. Vállaszky Conspect. reipubl. literar. Hungar. pag. 117—122.

[2]) Hungaria czimü munkában, melyet in apparatu Beliano ad Histor. Hungar. dec. 1. mon. 1. olvashatni pag. 9.

a király élete végéig harmincz irászt a rajzolás és műirásban jártasokat tartott azon végből, miszerint számára minden görög s latin kéziratokat lemásolnák. Ezek felett Dalmathonban született Ragusai Bodogot, kit Oláh Miklós szintén mint a fenérintett irászok közül többeket személyesen ismert, ügyelőnek rendelte. A király mindezek kitartására Heltay szerint [1]) évenkint 33 ezer pengő forintot költött. A könyvek számát meghatározni Pflug iró nem merészli ugyan tökéletesen, de mind a kéziratok, mind a nyomtatott könyvek számát legalább 50 ezerre becsüli [2]). Szépen nyilatkozott e könyvtárról Brassican mondván: „Megszemlélém mind e könyvet, vagy mit szólok, könyvet, mennyi könyvet annyi kincset szemléltem. Annyi vala itt a görög, héber, s latin könyvek száma, mennyi másutt tudtomra sehol sem létez [3])". E szavak után a minden nemből kiszemelt legnevezetesb munkák sorozatába bocsátkozik. Hogy továbbá e kincs külsőkép is megbecsültessék, a király azt Budán saját palotájába helyeztette, festett s megaranyozott szekrényekbe, a munkák neme, tartalma, nyelve s réte szerint ragyogó, s elmés felirások után rendezve. A könyvek boritéka selyem szalagok, arany s ezüst kapcsokkal, s a királynak családi (Holló), s a nemzet czimereivel ragyogott. A számos csillagászati s más művészeti szereket; nemes érczből öntött Hercules, Diana s Apollo szobrait, valamint három száz más rendű részint ó divatu, részint uj jeles művészektől készitett szobrok, melyek a teremekben felállittattak, s a műkedvelőket gyönyörködteték, az ugró kutakat, s más ritkaságokat, melyek a könyvtár belsejét s külsejét ékesiték [4]), idő rövidsége miatt elmellőzvén, egyedül annak némely felügyelőit emlitjük. Első felügyelője e könyvtárnak volt Galeot

[1]) Chronicon Hungar. pag. 168.
[2]) Epistol. ad Seckendorf de Biblioth. Budensi.
[3]) Praefatio Salviani libello de providentia praemissa.
[4]) Náldus libr. IV. vers. 340.

Martius, ki Olaszhonból átköltözvén hozzánk, lángesze s ismeretei miatt Mátyás király kedvencze volt. Ennek követői közül Petáncz Bodog, magyar születésü férfiu nevezetes, ki több munkákkal magát kitüntetvén Ulászló király nejének korlátnokává választatott [1]).

Ide tartozik II. az esztergomi könyvtár melyet Vitéz János esztergomi érsek, királyát a tudományok pártolásában utánozván, dusan alapitott, s mind nagy érdekü s gazdagon bekötött görög s latin munkákkal, mind mathematikai müszerekkel ellátott. A szép gyüjtemény fényét a nagy költséggel festett teremek, mellyekbe a könyvtár helyeztetett, sokat emelte.

III. A váradi könyvtár melyről Pannon János, ki Vitéz püspökkel, midőn ez a váradi megyéből az esztergomi érsekségre átvitetnék, a váradi megyét szintén elhagyván, említést tett, mondván, hogy a váradi könyvtár hasonlókép régi s uj munkák számáról nevezetes [2]).

IV. A pécsi könyvtár melyet Pannon János (ifjabb Vitéz) az előbbinek unokája Pécs városában alapitott. Ő tudnillik e megye püspökének neveztetvén ki, mind királyának, mind bátyjának az esztergomi érseknek példáját követvén, könyvtárt nagy buzgósággal alakitani kezdett, s szándokát végre hajtván [3]), számos könyvgyüjteményt nyitatott fel az egész mivelt világ számára.

43. §. *Első nyomda Magyarhonban.*

E korszak találmányai közé tartozik a könyvnyomtatás *). Bár ki lőn annak első szerzője Gutenberg János-e,

---

[1]) Kerchelich notit. praelim. de regno Dalmat. et Croat. pag. 87. Petáncz munkái közül: „Dissertatio de itineribus adgrediendi Turcam“ czimüt Schwandtner ujolag kinyomatá.

[2]) Jani Pannonii opuscula Budae edita pag. 306.

[3]) Epistol. Jani Pannonii ad Galeot. Martium.

vagy harlemi Janzoen Lörincz (Koster), s amaz Strasburgban-e, vagy Mayneczban találta azt, jelenleg kikutatni nem akarom, annyi mindazáltal bizonyos, hogy Gutenberg e találmány első eszméjét 1440. évben Strasburgban képezvén ki, abból első kisérletet is tett, s későbben Schoeffer Péter segitsége mellett találmányát Mayneczban közrebocsátotta. A nyomdai müvészet valódi korszaka mindazáltal csak 1449. évtől, midőn mozgékony betükkel gyakorolni kezdették származik. Gutenberg továbbá Fust János társaságában találmányát nagyobb tökélyre emelvén, közhasznu, átalánosan elfogadott intézetté képezte ki [1]). Ezt Mátyás király minden jó s hasznosnak pártolója hazánkba Gereb László rokona s titoknoka által csak hamar behozatván, a tudományok terjesztésére buzgón alkalmaztatta. Gereb 1472-ik évben Hesz Andrást olaszhoni nyomdászt hazánkba kecsegtetvén, s azt Budán felállitotta nyomda mellett alkalmazván, a találmányt tüstént honossá tette. Az első munka, mely az által honunkban megjelent „Névtelen budai kronika" (Anonymi Chronicon) czime alatt ismeretes, mely 1473. évi pünkösd előnapján Hesz által készitve, közrebocsáttatott. A munka két részre oszlik, s a hunnoktól kezdve a magyarok történetét Mátyás királyig foglalja, de mesés adatokkal halmozva. Némelyek szerint Turóczy vala annak szerzője. A munka minden fogyatkozásai mellett is elsősége s szép tiszta arany betükkel vegyitett nyomtatása miatt nevezetes.

A nyomdák találmánya maga után vonta a könyvárusok keletét. S valóban a kinyomott könyvek kezelése, s a tudós világgal közlése, vagy pedig az elkészült kéziratok kinyomatása egészen külön egyéneket követel arra, hogy a tudományok s miveltség egy nemzetet áthassák. Ilyen vala e korszakban: 1) Feger Theobald budai könyv-

[1]) Fischer Versuch zur Erklärung alter typograph. Merkwürdigk. Maynez 1802. Wolfii monumenta typograph. Hamburg 1740. Oberlin Beiträge zur Gesch. Gutenbergs. Strasburg 1804.

árus, ki 1488. évben Turóczy kronikáját, s az esztergomi székes egyház zsinati határzatait kinyomatta. 2) Papp János szintén budai könyvárus, ki 1498-dik évben Velenczében a szentek életét közre bocsátotta.

*) E nevezetes találmány előtt az emberek gondolataikat távol lévők vagy utódaikkal kő, ólom, vagy érczbe vésett betűkkel közölték. Azután viaszszal bemázolt bikfa, vagy puszpáng táblára, elefánt csont, vászon, vagy falevelekre jegyezték fel gondolataikat iró veszsző, vagy ecsettel. Későbben gyengéd állatok bőrére, vagy fakérgekre (membrana), azután erősb állatok Pergamban készitett bőrére (pergamena), vagy pedig egyptom papirra, mely Cyperus papyrus a Nil partján termő növényből készittetett, jegyezték fel eszméiket az irók [1]). Mindez irószereket sokkal felülmulja a 14-ik században használtatni kezdett vászon papir, mely máig divatban vagyon.

IV. Czikk.

Az irók.

44. §. A XIV. század irói.

Ámbár ez érdemteljes, és honunk dicsőségére váló férfiak némelyikét már másutt a körülmények szükségéhez képest emlitettük, mindazáltal az irói pályán szerzett érdemek tekintetéből őket itt is elősorozni czélszerünek tartottuk. Honunk irókat sem nélkülözött e korszakban, nem kevés lévén azok száma, kik tudományos munkák által magokat kitüntették. Azok közül emlitendők I. Goriczi János, ki Zágráb egyházmegyében főesperes hivatalát viselvén, érdekes történeti jegyzeteivel a közönség figyelmét magára vonta. Kéziratai számos oklevelekben idéztetnek, s tudós Kerchelich a zágrábi püspökség lerajzolásában azt bőven használta. II. Némelyek szerint Maurus vagy Markus szent Ferencz szerzetese, mások szerint pedig egy névtelen szerző 1358-ban hazánk történetéhez fogván, s azt nemzetünk szittyai lakásától kezdve, saját élete végeig folytatta. Munkájának

[1]) Memoires de l'Academie des inscriptions et des belles lettres Tom. 6. pag. 292. Tom. 26. pag. 267.

ideje, s beltartalmával a szerző olvasóit mindjárt kezdeténél ismerteti meg*). A munkát I. Mátyás király alatt Turóczy az akkori időszak egyik tudománybuvára használta, vagy tulajdonkép lemásolta, miért a munka jelenleg is Turóczy kronikájának neveztetik (32. §.) Lambecius tudós e tárgyat nyomozván, azon eredményre jutott, hogy Turóczy egyedül a második rész 97-ik fejezetét kiterjedtebben előadta, a többit pedig majd nem változatlanul leirta[1]). Mit maga Turóczy is öszintén elismert azon előszóban, melyet Drág Tamás pártolója, s Mátyás király személynökéhez intézett[2]). III. Küküllő János, (Joannes de Küküllew), ki az esztergomi érseknek lelki helynöke s főesperese Erdélyben (14. §.), s nagy Lajos király titoknoka vala. Ez kora történetének leirására magát szentelvén, munkáját 1342. évben kezdette, és Zsigmond s Mária fejedelmek kormányozásáig folytatta. E munkát Turóczy szintén használta, s azt kronikája harmadik részének alkalmazta. IV. A nagyváradi káptalan rendelményeinek 1370. évben névtelen egyházi irója, ki munkáját királyaink, s a nagyváradi püspökök névsorával kezdvén, ugyan azon káptalan nevezetesb dolgait lerajzolta. Gróf Batthyányi Ignácz erdélyi püspök az eredeti kézirat után e munkát közrebocsátotta „Leges Ecclesiae“ czimü munkájában. V. Balint pécsi püspök, ki nagy Lajos király által 1381. évben Velenczébe a végett küldetvén, hogy a köztársasággal békét kössen, ennek feltételei közé sz. Pál remetének ottan létező szent teste átengedését sorozta. Ezt megnyervén s a szent ereklye honunkba átvitetvén a budai

[1]) Diarium itiner. Cellensis pag. 61. 62. 267. edit. Viennens. 1766. 4. r.

[2]) Suscipe — Tuae tantum voluntati satisfacere volentem, et suscipe me, non ex me, sed ex veterum has res describentium auctorum gratum velut florem viridibus lectum de cespitibus, Tuae offerentem dominationi. Schwantner Scriptor. rer. Hungar. praefat. pag. 41. Viennae 1746.

sz. lőrinczi páliak egyházába tétetett (25. §.). Ez események történetét az emlitett pécsi püspök több más érdekes tárgyak megérintésével szerkesztette, melyet Gamansi János jezuita felfedezett, s Bolándi társasága közrebocsátott [1]), utána pedig Fuhrman sz. Pál szerzetese terjedtebb s jeles jegyzetekkel ellátott kiadásban hirdetett [2]). VI. Névtelen irója azon az esztergomi káptalanban tartatott egyházi látogatásnak, mely 1397. évben szerkesztetvén, honunk más történeti tárgyaira is terjeszkedik. Az eredeti munka az esztergomi káptalan levéltárában létezik, azonban közrebocsátották azt már Pray jezuita, gr. Batthyányi Ignácz erdélyi püspök s Fejér György czimzetes prépost, és nagyváradi kanonok. VII. Gazotti Ágoston domokosi szerzetesből zágrábi püspök (16. §.) ki tudománya s élete szentségéről elhiresztelve lévén, XXII. János pápához értekezést intézett [3]). VIII. János szent Pál remete szerzetese, s a mihálykövi kolostornak Erdélyben hitszónoka, ki hittudománya által figyelmet gerjesztvén, abban magát munkákkal is tüntette ki. Azokat Velasques spanyol jezuita, s hires iró dicsérettel emliti [4]). Amaz reánk nézve arról is nevezetes, hogy Posonynak szülöttje volt. IX. Ide számitandó a szent Irásnak magyar forditása, mely némely sz. ferenczi szerzetesek által 1382. év körül eszközöltetett. E munkának töredékét a bécsi könyvtár máig birja, s Ruth, Judith, Baruch, Daniel, s a tizenkét kisebb profétákat, azonkivül Machabeusok könyvének némely részeit tartalmazza. A tudós világ e munkát, mely a magyar nyelvre nézve nem kevés érdekkel bir, sokáig nélkülözte, míg azt a magyar nyelv körül sok érdemeket szerzett Révay Miklós, kegyes rendi, később Esztergom megyei áldozár, s magyar egyetemi tanitó a bécsi császári királyi

[1]) Acta sanctor. Tom. 1. pag. 608. edit Viennae 1834.
[2]) Histor. de translat. S. Pauli Thebaei Pest. 1799. 8.
[3]) Péterfy Concil. Hungar. part. 1. pag. 170.
[4]) Libr. 6. dissert. 3. annot. 1.

szintén sz. Domokos szerzetese, ki 1488. év körül működvén, s többféle érdekes munkákat kiadván, Posonyi Jánost sz. páli szerzetest oda birta tekintélye által, hogy azokat egybegyüjtötte. Miről Pongrácz Ignácz szintén azon rend tagja bizonyságot tesz [1]). 9) Csanády Albert, ki 1492. év körül szintén sz. Pál szerzetében élvén, sz. Pál rendje szerzőjének életét leirta, s több más munkákkal magát kitüntette [2]). 10) Dombró Mark sz. Pál rendjéből. Ez kolostora előjárója lévén, Mátyás király előtt is nagy tekintetben volt. Legszivesben foglalkozott rendje évkönyveivel, melyeket kiadni kezdett, de el nem végezhette, a haláltól, ki életének 1497. évben végét veté, megelőzve [3]) 11) Csáktornyay Erneszt, ki pécsi püspök, s Mátyás király kincstárnoka lévén, 1494. s a következő évben a királyi jövedelmek összegét egybevetette, s fejedelmének más ügyekben is segédkezeket nyujtván, annak igen kedves embere volt [4]). Ez emlitett munkákon kivül birunk még e korszakból több névtelen szerzők munkáit, például: sz. Elek, remete sz. Pál, szent Krisztina, sz. Domokos élet leirását, továbbá egyházi könyörgések, sz. énekek, s kegyes elmélkedéseket magyar nyelven. Az énekek közül csak ezt az egyet emlitjük, mely sz. István király jobbjáról szól, s a hozzá csatolt imádsággal együtt már 1484. évben a sajtó utján közöltetett. Az első vers igy hangzik:

„O ducheosseeges zent job keez,
Mel'et magiar ohaijtua neez,
Draga genche neepeunknek,
Nag' eoreome Ziueunknec."

---

[1]) Pongrácz Triumphus Pauli pag. 52. edit. Poson. 1752. fol.
[2]) Orosz Synops. an. FF. Erem. pag. 311.
[3]) Fragmentum panis Corvi protoeremitici pag. 266.
[4]) Engel Einleitung pag. 17—181.

III. FEJEZET.

A katholika Egyház tanitása.

46. §. Krisztus tanitása épen maradt e korszakban is.

Üdvözitőnk szent tana e korszakban az iskolásdi tanárok elágozása s felekezetrei elosztása mellett is épen maradt Magyarhonban. Mert valamint minden részletes igazhitü egyháznak a közönséges katholika egyházzal, mint az egyesség főpontjával összeköttetés s egyetértésben maradnią kell, ugy maradt a magyar egyház is a romai közegyház, mint az igazság ingatlan oszlopa mellett, s mindent elfogadott s tanitott, mit ő mint a többi egyházak anyja Krisztus urunk, s az apostolok tanitása szerint hirdetett. S ámbár Frank, Angol, s Csehországban némely vallási mozgalmak keletkeztek, miután az elsőben Valdó Péter lyoni kereskedő a romai pápát, az egész egyházi rendet, s minden szertartásokat kárhoztatott, a másodikban Wiclef János oxfordi tanár az átelemezést (Transsubstantiatio) s Üdvözitőnk csodáit megtámadta, a harmadikban pedig Husz János prágai tanár s felekezete szintén tévedéseket terjesztett, s ilyes vallási mozgalmok honunkba átszivárogván követőkre találtak, mindamellett Magyarhon egyháza ahhoz tartotta magát, mit a romai szent szék, s a zsinatok végeztek. Ezekhez képest minden vallási zavarok között, melyeket Husz s Wiclef követői honunkban okoztak, egyedül az igazság mellett vívott, s Krisztus urunk, s az apostolok valódi tanitását követte, mindent elitélve s kárhoztatva, mit Üdvözitőnk s egyháza szellemével ellenkezőnek tapasztalt. Ennél fogva midőn a közönséges egyház a constánczi zsinatban Wielef, Husz János és követőinek tévedéseiket szintén ugy, mint más alkalommal mások hibáikat elitélvén, s az igaz vallást a tévedéstől elkülönözvén, megmagyarázta, s elhatározta, ismét nem uj tanokat, vagy ágozatokat alkotott, vagy koholt, hanem a régieket Üdvözitőnktől származottakat tévtanitók ellen vé-

delmezte. Mit honunk egyháza, mint részletes katholika egyház az egészhez ragaszkodva szinte tevén, az igazság és egyesség központjától soha sem távozott el.

47. §. A görög s latin Egyház közti megegyezés kisérlete.

Valamint a XIII. ugy a következő századokban is igyekvének a romai pápák az elszakadt görög s latin egyház közti békét visszaállitani, kivált akkor, midőn a görög birodalom fejedelmeit arra hajlandóknak tapasztalák. S valóban sikerült többször az egyház fejének egyezést eszközölve egyetértést a görög s latin egyház közt helyre állitani, egyedül az sajnálkozásra méltó, hogy a görögök ünnepélyesen kötött s aláirt, sőt esküvel megerősitett szerződésüket be nem teljesitvén, szavuktól ismételten elállottak. Ilyes egyezkedési kisérlet tétetett akkor, midőn Palaeolog János görög császár, Jósef konstantinápoli patriarka, számos püspök s hittanárok kiséretében eleve Ferrariaban, azután Florenczben közönséges zsinatba megjelenvén, 1439. évben egyezkedésbe ereszkedtek. A tanácskozás és az elfogadandó pontok tárgya ez vala: 1) hogy a sz. Lélek az Atya s Fiutól örökkétől származik. 2) Hogy e szavak: és a Fiutól (Filioque) a nicaei hitvalláshoz törvényesen s okszerüleg csatoltattak. 3) Hogy az oltári szentségben kovászos vagy kovásztalan kenyér szenteltethetik fel. 4) Hogy a megholtak lelkei, kik az Isten kegyelmében kimultak ugyan e világból, de bűneikért még eleget nem tettek, a tisztitó helyen le tartóztatnak, s az ebbőli kimenekülésre a hivek imája is őket segiti, azok lelkei pedig, kik a felvett keresztség után az Isten kegyelmében más világra átszenderülnek, vagy pedig bűneikért e világon, vagy a tisztitóhelyen eleget tettek, mindjárt az Isten országába átvitettnek. 5) A romai pápa az egész egyháznak elnöke, s sz. Péter utódja lévén, őt illeti amannak kormánya. Továbbá a régi patriarkaságokat visszaállitva, a nyugati azaz a romai patriarka utáni rang a konstantinapoli, azután

az alexandriai, antiochiai, elvégre a jeruzsalemi patriarkának minden régi jogaik mellett jeleltetett [1]). E tárgyok felett hevesen vitáztak a görögök, de Palaeolog császár, a romai pápa s a nyugati fejedelmek segitségére szorulván a törökök ellen, hittudósait az egyezkedés pontjai elfogadására késztetvén, mindenbe megegyeztek, s ennél fogva az egyezkedést latin s görög nyelven elolvasva a romai pápa, a bibornokok, a görög császár s mindakét egyház püspökei, efezusi Márkot kivéve, aláirták. Meg lön a békesség a két hatalmas, és a világ legkiterjedtebb egyháza közt. Várva várák mindakét két rész felkentjei az egyezkedés szerencsés sikerét hazánkra nézve annál inkább, minthogy királyaink is az egyesülést felsegiteni törekedtek. Mert nagy Lajos király s utódai az elszakadt görögöket tartományaiból kiküszöbölni képes nem lévén, legalább ugy intézte el a dolgot, hogy a görög nép egyesült papok által lelkileg ellátva számosan térének meg, kivált miután Keriatovich Tivadar herczeg Litvaniából hozzánk költözött, s több zárdákat alapitott volna. Azonban efezusi Márk s Sguropul Sylvester, kik már a tanácskozás alkalmánál az egyesülés ellen szavazának, haza térvén, az egyesülés ellen honosaikat oly annyira fellázitották [2]), hogy ámbár számos püspök, például a trapezunti, methoni, cyziceni, s a népnek nagy része az egyesülés mellett megmaradván, a görög katholika egyházat követnék, mindamellett az átalános egyesülésnek sikere nem lön. Minthogy pedig rövid idő mulva a törökök Konstantinápolyt elfoglalnák, s igy a görögök politikai állása megcsökkenvén alkalmas körülményeket nem igérne az egyesülésre, uj kisérlet nem is tétetett többé [3]).

[1]) Harduin Concil. Tom. 9. pag. 535. Sguropul Histor. Conc. Florent. Raynaldus ad. an. 1437. Nro 13.

[2]) Walch Histor. Controv. de process. Spiritus S. pag. 114. Nessel Car. Mss. Graec. bibl. Caesar. part. V. pag 39. Herman Histor. Concil. de pane azym. p. II. pag. 124.

[3]) Joann. Cantacus. et alii scriptores Byzant. Raynald. annal. eccl.

IV. FEJEZET.

A tévtanokról.

48. §. A patarenek.

Ámbár királyaink s egyházfőnökeink a patarenek megtéritésében buzgón müködvén, szerencsés sikerrel haladtak (19. §.), mindamellett nagy vala még azok száma, kik tudnillik patarenek, paulicianok, vagy manichaeusok neve alatt Szervia, Bosznia, Bulgaria, Oláh s Moldvaországban tartózkodtak. Ennek valósága onnét is tetszik ki, hogy nagy Lajos király a hitterjesztők buzgósága s szerencsés előmenetelein örvendezvén, s a meg nem tértek számát összeadatván azt találta, hogy Moldaviában az eltévedtek még csak harmad része tért meg. A patarenek valamint az első, ugy e korszakban is tévedéseikhez oly annyira ragaszkodtak, hogy azokat, kik velök egyet nem értettek, üldözték, söt életöktől is megfosztották. Mit Márk s Balás hitterjesztőken Moldavia Szereth nevü városában elkövettek. Ámbár pedig ilyes vakmerő tények a megtéréseket szaporitanák, mindamellett tévedésöknek kedvezett azon körülmény, hogy 1349. évben honunkban dögvész s földindulás keletkezvén, s városokat s embereket elpusztitván [1]), némelyek az eltévedtek közül e csapásokat annak tálajdonitanák, hogy sokan felekezetöket elhagyva, a katholika egyházhoz csatlakoztak. Mi noha az okosbaknál hitelre nem találna, az együgyüektől mindazáltal valónak elfogadva, nem kevés hatást a felekezet fentartására, s annak terjesztésére szolgáltatott, s igy a patarenek kegyetlen pusztitásaikat mind az érintett tartományokban, mind honunk belső részeiben továbbá is folytatták. A patarenek tévtanát az első korszakból ismerjük. Lásd I. korszak 72. §.

---

[1]) Raynald ad an. 1328. in praetermissis.

49. §. *A fratricellek.*

A fratricellek eredete igy keletkezett. Szent Ferencz szerzetesei a XIV. században különös erkölcsösség, s szentségnek magukat szentelni akarván, s V. Coelestin pápától engedelmet nyervén, sz. Ferencznek betü szerint értelmezett szabálya mellett remetekké alakulhatni, külön társulatot képeztek. Ehhez mint ujhoz számos szerzetesek csatlakozva zárdájukat elhagyták, s elvonult, s tökéletesb életet viselni kivánván, több világiakat is társaságukhoz csöditettek. A ferencziek e társaság felkentjeit testvéreiknek (fratres) a világiak pedig fratricelleknek nevezték. Az uj testület tagjai minden szabály s elöljáró nélkül létezvén, a keresztény tökélyt minden vagyonnak nélkülözésébe helyezé, állitván, hogy sz Ferencz szabályának legfőbb jeleméül a szegénységet tüzte ki. A fratricellek minden munkát kerülve idejöket járkálás és énekléssel töltötték, ne valahogy munka által valamit keresve, szerzőjük szabályát áthágnák. Hasonlók voltak a régi messalianokhoz[1]), kik szintén azt álliták, hogy az ember másra nem tartozik, mint imádságra, miszerint az által minden kisértetést elkerülhessen. A tunyaság s a henye élet ellen ugy védék magukat, miszerint lelkiismeretök nem engedi, oly élelem miatt fáradozni, mely mulandó, minden gondolatuk lévén, mennyei élelem s munka után törekedni. A mennyei munkának tárgya pedig nem más, mint elmélkedés, éneklés, imádság[2]). E társulat tévedéseit s visszaélését hallván XXII. János pápa, azt egyházi átok alá vetve, teljesen eltiltotta[3]). Azonban ezek egyenesen a pápa hatalma ellen kikelni nem merészelvén, azt állitták, hogy az egyház kétféle, tudnillik egyik külső, mely

---

[1]) Latin Egyháztörténeteink II. köt. 72. §. 220. lap.
[2]) D'Argentrée Collect. Júd. Raynald ad an. 1317. num. 56.
[3]) Lásd ugyanott.

javak, méltóságok, s fényüzés birtokában lévén, a pápa s püspökök által kormányoztatik; a másik pedig belső, azaz szellemi egyház, mellynek istápja a szegénység, kincse az erény, s főnöke Krisztus Jézus, tagjai pedig magok a fratricellek. Emerre pedig ők a pápa s a püspököknek semmi befolyást nem engedvén, az egyházi átoknak sem lehet sikere reájok nézve. Továbbá a felekezet tévedéseihez még azt is hozzá tette, hogy a püspökök szent Péternek olyatén utódai mint a pápa, s ettől a világi ügyekre nézve minden befolyást megtagadta, söt papokat nélkülözve, minden embernek a feloldhatás, vagy megkötés hatalmát tulajdonitotta. E felekezet elvei s nyilatkozataiból nyilván tetszik, hogy a donatisták, albyak, s waldóiak tévedéseikbe bonyolódott. XXII. János pápa e tévedők ellen minden világi hatóságokat felszólitott, előzőleg pedig a hitnyomozó hivatal tagjait azok megtéritésére, s hibáik kiirtására felhatalmazta. Különösen pedig Magyarországra nézve, hol e felekezet magát befészkelvén, Horvát, Dalmat, Bosznia, s Isztria földig terjedt, a domokosiak tartományi kozmányzóját megbizta, miszerint hitnyomozókat a fratricellek ellen rendelve, azokat minden arra követelt jogokkal nevében ruházza fel[1]). Söt a pápa azokhoz még sz. Ferencz szerzeteseit is csatolta, hogy annál erélyesben müködhessenek. Ezek azonban a körülményekhez képest többnyire a patarenek (48. §.) megtéritésével foglalkoztak, míg amazok a fratricellekkel küzdettek.

50. §. *Az Ostorzók.*

E felekezet, melyről már az első korszakban emlitést tettünk (74. §.) Olaszhonból hozzánk jövén, itten is nagyon terjedt ki. Mi annál könnyebben történhetett, minthogy a

---

[1]) Bzovius Annal. Eccles. ad annum 1327. numer 18. Ferrari Commentar. de reb. Ungar. prov. S. Orrd. Praedicat. pagina 426. 478.

társulat egy napnál tovább nem mulatott egy helyen. Mindenütt pedig ártatlanság s jámborságot szinlelvén, a törvényhatóságok az ostorzókat eleve nem is fenyithették, addig legalább, míg roszasága tanuk által nyilvánossá nem tétetnék. Felekezetök bizonyos bünhődési s töredelmes szint magára ruházván fel, nem csoda, ha a törvényhatóságokat kijátszotta, ámbár titokban számos durva tévedéseket követett s terjesztett. Ilyesek valának: 1) hogy Üdvözitőnk a papságot, szerzeteseket büneik, s rosz tetteik miatt eltörülvén, azok hatalmát magok az ostorzókra átruházta. 2) Hogy a kegyszereket, azaz szentségeket szintén eltörölte. 3) Hogy az egyházak nem másnak tekintendők, mint haszontalan kőhalmoknak s oly helyeknek, melyekbe merész gonosztévők s szemtelen bünösök egybegyülnek. 4) Az oltárok, szenteltviz, keresztelő, szent olaj, erőnélküli eszközök. 5) Az oltári szentség, gyónás, búcsu nem más, mint a papok haszontalan találmánya. Az Isten azonban önekik (az ostorzóknak) szent akaratát nyilatkoztatta levél által; s mióta társaságuk keletkezett, egyedül ottan érheti el valaki üdvösségét[1]). Minthogy továbbá azt is taniták, hogy a náluk gyakoroltatni szokott vérengző ostorzás által minden bár mely nagy bünök megbocsátattnak, minden buja s testi bünöket minden aggodalom nélkül követtek el. Papok, nemesek, polgárok, gazdák, fi s nőnemből vegyitve áltak be társaságukba, s mindnyájan bizonyos napi költséget hozván magukkal, az elnökségnek teljes szófogadást s engedelmességet igértek meg. Kalapuk s öltönyök kereszttel volt kijelelve. Egyik helyről a másikra párosan lobogóval költözének, s némely helyeken harangszóval fogadtattak. Vallásos müködéseiket kezdendők köröt képeztek, azután magukat keresztben egymás mellett a földre teriték, s e helyzetből felkelvén, hárman közülök

[1]) Theodorio. Urie Van der Hardt konstantinápoli zsinat történetében 1. köt. 1. rész. 127. lap.

éneket hangoztattak. Ez után az ostorzás következett, s némely imádságok elvégeztével az ugy nevezett mennyei levelet olvastatták fel, melynek tartalma volt, hogy Krisztus az emberi nem bűnei miatt annak megsemmisitését elhatározta ugyan, de a boldogságos Szűz s az angyalok által kiengesztelve, minden halandónak, ki felekezetökhöz állván, magát 34 napig ostorozza, bocsánatot s kegyelmet adand [1]).

51. §. *Wiclef János tévtana.*

A wiclefiták tévedései az egész nyugati egyházat háborgatván, Magyarhonra is károsan hatottak. E mozgalmak szerzője Wiclef János volt, ki az oxfordi egyetem hittudományi tanitója lévén, a tudományokban, némelyeket, például a szent nyelveket s a szép tudományokat kivéve [2]), meglehetősen jártas, de egyszersmind nagyravágyó, s erőszakoskodó volt. Ő a canterburi egylet elnökségét, mely a szerzeteseket illette, magához ragadván, s azért az ottani érseknek, későbben V. Orbán pápának 1370. évben feladatván, mindünnen az igazságtalanul elfoglalt hivatal visszaadására utasittatott [3]). Ez igazságos határzat annyira boszontá Wiclefet, hogy a pápát, püspökök, s szerzeteseket szóval s irással minden alkalommal legdurvábban korholta [4]). Wiclef merészsége inkább növekedett az által, hogy a lancastri herczeg, ki III. Eduard elaggott király alatt a kormányt viselé, őt gyámolitotta. S valóban abba bizakodván, ilyes tanokat terjesztett: 1) a pápát nem illeti az egész egyház kormánya. 2) A papoktól a megkötő s feloldó hatalmat megtagadta. 3) A pápai végzésleveleket (decretales), az egyház-

[1]) Gerson Tom. 2. pag. 660. Boileau Histor. Flagellant. Bergier diction. de Theologie art. Flagell.
[2]) Watsingham Histor. Angliae ad ann. 1376. Nicol. Harpsfeld Histor. Wiclef. Cap. 1.
[3]) Du Pin Biblioth. nouvelle Tom. 12. pag. 128.
[4]) Melanchton ad Frider. Mycon. Epistol. pag.

bóli kizárást Antikrisztus rendeletének bélyegezte. 4) A papok nőtelensége, szerzetesek, szentek, képek, s búcsu ellen fellépvén, mindnyáját nagy szemtelenséggel kigunyolta. 5) Az egyháznak az oltári szentségrőli tanitását, különösen pedig a kenyér s bornak átelmezését, (Transsubstantiatio) tévtannak bélyegezve, az oltári szentséget nem másnak, mint Krisztus sz. teste emlékének hirdette. 6) Az embert szabad akaratjától megfosztottnak állitván minden cselekedetet a vas szükségtől származtotta. 7) Képtelenségnek mondá mindazt, mit meg nem foghatunk. Wiclefnek ilyetén s ezekhez hasonló tanai többször megczáfoltattak, s ő az angol püspökök s zsinatok által megdorgáltatott, söt noha a kormány öt eleve pártolná, mégis késöbben annak szerencsétlen következéseit átlátván, kárhoztatta, s társait tüzzel vassal kiirtotta. Azonban e tévtan elágozása oly nagy lévén már, hogy nem csak Angol, hanem Német, Cseh s Magyarhonba átszivárogván, mindenütt viszálkodást, bizodalmatlanságot, s zavart okozna, Zsigmond császár s magyar király a pápát s az egyházat arra birta, hogy a constánczi zsinatot egybegyüjtve, Wiclef tanát negyvenöt czikkbe öszpontosulva, 1415. évben elitélte azon hozzátétel mellett, miszerint munkái a tüzbe vettessenek s szintén kiirtassanak [1]).

52. §. *Husz János tévtana.*

Husz János Csehországban Huszinetz nevü faluban 1373. évben születvén, 1398. évben a prágai egyetem tanitójává neveztetett. Ő tanitói hivatala mellett egyszersmind a királyné gyontatója lévén, s ritka szónoki tehetséggel birván, Wenczel cseh király kedvencze volt. Husz noha eleve Wiclef János tanának nagy ellenzöje vala, mégis késöbb

[1]) Belnay Fragment. ad Histor. Eccles. Hungar. pag. 123. Knygthon Henrik de eventi ib. Angliae Walsingham Hist. Angliae maj. D'Argentrée collect. judicior. de novis errorib.

avval oly annyira megbarátkozott, hogy annak szelleme szerint szónokolván, minden beszédében a pápa, püspökök, papok, s szerzetesek ellen lépett fel. E beszédekről értesülvén Szbinko prágai érsek, Husz Jánost 1409. évben V-dik Sándor pápának feladá, ki a rosszat gyökerestől kiirtani akarván, Husz Jánost minden további szónoklástól eltiltotta, de emez a király s a nép kedvezésébe bizván, mindamellett tovább is szónokolt, s a prágai érseket különösen azért korholta, hogy Wiclef János munkáit, melyeket Husz János beszédeiben értelmezett, söt csehnyelvre forditott, tüzre kárhoztatta. Husz János mind engedelmetlensége, mind tana által a hiveknek nagy botrányul szolgált. Tévedései közül ezek voltak a nevezetesbek: 1) minden elöjáró bár egyházi, vagy világi azonnal minden hatalmától megfosztatik, mihelyt halálos vétekbe esik. 2) Minden alattvaló elöjáróját hibái miatt nyilván megróhatja, valamint sz. Pál apostol Pétert megrótta. 3) Az egyházi engedelmesség a sz. Irásban nem foglaltatván, egyedül a papok találmánya. 4) Csak egy közegyház létezik, melyhez csak az elöválasztottak tartoznak. 5) Az egyházfeje egyedül Krisztus, nem pedig a pápa, kit a világi fejedelmek alapitottak. 6) A bünök bocsánatjára elegendö a töredelmesség. 7) Kisem üdvözülhet mindakét szín alatti áldozás nélkül. 8) Wiclef János és tana elitéltetése igazságtalanul történt [1]). Ilyes tévedéseket s több hasonlókat a római pápa nem türhetvén, a világi fejedelmek pedig különösen Zsigmond magyar király látván, hogy az alattvalók béke s nyugalma általuk megzavartatik, a rendnek visszaállitására valami zsinati gyülekezetet czélszerünek tartott, s azért követeket Csehországba küldött, miszerint Husz Jánost az 1414. évben Constáncz városában tartandó zsinatra idézzék. A zsinatba megjelenvén Husz János ismételten felszólittatott, miszerint

[1]) Natalis Alexander Histor. Eccles. saecul. XV. Tom. pag. 63. hol annak többi tévedéseit is olvashatni.

tévedéseit visszavonva, az egyház tiszta hitére visszatérne, s a hivek közti békét, szerény maga viselete által állitaná vissza, szót fogadni vonakodott, söt tévedéseit megátolkodottan védelmezte. Ő tehát a zsinat által elitéltetvén, mint megjobbithatatlan tévtanitó átadatott világi biráknak, kik öt prágai Jeromos társával együtt máglyára kárhoztatták [1]). Husz követöi látván, hogy elnökjöktöl megfosztattak, a katholikusok ellen tüzzel vassal kelvén ki, azokat szörnyü módon megzaklatták. Mert Trocznova János (Ziska) vezérlete alatt Prága városát elfoglalván abban annyi pusztitások s rablásokat követtek el, hogy magát Venczel királyt ijedségében a szél ütötte meg. Ennek kimultával a husziták Prágából Zsigmond király ellen forditák fegyvereiket, s ámbár ettöl 1422. évben Németbrodnál megverettek, mindamellett békére nem hajultak [2]), még Ziska a dögvésztöl el nem ragadtatván, követöi felekezetekre, ugymint kalixtinok, táboriták, s árvákra oszlottak el. A kalixtinok a baseli zsinatban mindakét szin alatti áldozás jogát elnyervén, s a katholikusokhoz állván a többieket 1434. évben Csehbrodnál meghaladták. A husziták honunkban is, különösen Szepes és Sáros megyében pusztitásokat okoztak addig, míg a kalixtinok egészen az egyházba vissza nem tértek. A többiek pedig Cseh s Morvaországba megtelepedtek, hol böhmische és mährische Brüder nevezete alatt máig léteznek [3]).

A zsidók honunkban régóta nagy számmal laknak, kik mindamellett hogy nagy buzgósággal az ó szövetség szent könyveihez ragaszkodnak, mégis sokan közülök a Thalmudisták ferde értelmezése

[1]) Royko Geschichte der grossen und allgemeinen Kirchenversammlung zu Kostnicz Wien 1782. Tom. IV. L'Enfant Histoire de la guerre des Hussites Tom. 3. Amsterd. pag. 31. Suplement à l'histoire de la guerre des Hussites de M. l'Enfant par Isaac Besaubre Lausanne et Genève 1745. Mansi Concil. tom. 27. et 28.

[2]) Besaubre ugyanott pag. 102.

[3]) Aeneas Sylvius Histor. Bohem. s Theobalts Hussitenkrieg.

által tévutakra vezetve, a keresztényeket megcsalni sőt mindenből kivetkőztetni tilosnak nem tartották. Ez oknál fogva köz óvakodás, és annál könnyebb megismertethetésök végett határozott szinü köpenyt, s csuklyát e korszakban viselni köteleztettek. Ettől azonban II. Ulászló király által felmentettek.

V. FEJEZET.

Az egyházi szertartások, keresztények erkölcse, s az egyházi fegyelemről.

§. 53. *A szentségek szertartásairól.*

A szentségek kiszolgáltatásában némi szertartások divatozván, ezek a mennyiben a hitágozatokhoz nem tartoznak némi változásokat szenvedtek. A keresztség szentsége, mely a XIII. századig egyes vagy hármas bemártás által szolgáltatott ki, ezután hármas megöntés által osztattatván ki, e szertartásos és mellékes részére nézve némi változást szenvedett. Kiszolgáltatása ideje azonban most is husvét s pünkösd előeste maradt, s maga a szentség mindig az egyházban kiosztogattatott, s ennél fogva minden egyházban, hol lelkész létezett, keresztelő kut is állittatott fel[1]). Azonban szükség esetében, vagy midőn királyok s fejedelmek gyermekei megkereszteltettek, a szentség az egyházon kivül, tudnillik a keresztelendő lakásán is kiszolgáltathatott. Mi a bérmálás szentségét illeti ámbár némely országokban például Angliában a vincesteri zsinat azt határozná, miszerint a bérmálás szentsége a gyermekeknél születésök utáni egy évnél továb el ne halasztassék, a határozat azonban csak Angliában kötelező volt. A többi országok pedig s a magyar hon tulajdon szokásánál megmaradván, a bérmálás szentségét akkor szolgáltatta ki, midőn a bérmálandó értelmességhez jutott, annál bizonyosban tudhatván, hogy a szentséget felvette. De a görög egyház a bérmálást mindjárt a keresztség

---

[1]) Concil. Tribunicense Cap. 8.

után szolgáltatta ki. Az oltári szentség, mely nem csak szentségnek, hanem egyszersmind ujfrigyi vérnélküli áldozatnak tekintetett, e korszakban szintén a sz. misén kivül is tartatott fen részint isteni tisztelet végett, részint az áldozók s betegek számára. Szent misét pedig a papok karácson napját s nagy szükséget kivéve, csak egyszer szolgáltak napjában [1]), ámbár hajdan csekély számuk miatt naponkint, különösen pedig ünnepekben több miséket mondani szoktanak[2]). A vezeklés szentségét illetőleg az ágazati tárgyra nézve változás nem történvén, az illető szertartásokra nézve csak annyiban némi változás hozatott be, hogy a nyilvános elégtétel helyébe zarándoklatok vétettek fel; ámbár a nyilvános elégtétel s bünhödés is azokra nézve, kik azt véghez vinni kivánták, fenmaradt.

54. §. A bünbánati elégtétel, s nyilvános vezeklés (poenitentia publica).

Az egyház leghatósb eszköze, melylyel az erkölcsösséget előmozdithatja régóta a vezeklés szentsége volt. Ebbe pedig mindig megkivántatott miszerint a bünhödő büneit minden tartózkodás nélkül meggyónja, azokat komoljan megbánja azon erős feltétel mellett, hogy azokat többé nem cselekedendi, s elégtételt részint büntetéseül részint a jóbani megerősittetéseül s a rosztoli megovatásául véghez vigyen. E szent gyónást oly szükségesnek tartotta az Egyház, hogy, ha a hivek azt saját papjuk előtt el nem végezhették, idegen papnak söt világiaknak is bevallhatták [3]) *). A nyilvános gyónás megszünt ugyan, azonban a nyilvános elégtétel még sokféleképp divatban maradt. Ilyen volt az imádság, böjtölés, alamisnálkodás, ünnepelésektöli

[1]) Cap. 3. de celebr. missae etc. Synod provinc. Strigon. de anno 1493. tit. de divin. Offic. celebr. Péterfy Concil. Hung. Tom. 1. pag. 223.
[2]) Canon. 11. distinct. II. de Cons.
[3]) Concil. Nitriense 1494. Sub Antonio Episcopo celebr.

megtartóztatás, az ozmanok elleni harczolás, ostorzás, búcsujárás, szerzetbei beállás, kolostorbai önkényti bezáratás sat. A IV. laterani zsinat azon rendelkezése [1]), melynél fogva minden hivek legalább minden évben egyszer lelkészöknek bűneiket meggyónni, s husvét táján az oltári szentségben részesülni tartoznak, egyéb ha egyik vagy a másiknak lelkésze azt elhallasztatni javallná, jelen korszakban is szokásban maradt. Ennek pedig ez időben annál nagyobb szüksége volt, minthogy némely tévtanitók a szent gyónás ellen kikelve, a fentartás vagy feloldás hatalmát az apostolok utódaitól megtagadták, s minden embernek, söt még az aszszonyoknak is tulajdonitották. A lelkészek czélszerü szabályokkal ellátva lévén, azokat pontosan teljesiteni iparkodtak, mit ha elmulasztottak, az egyház által megrovattak. Az Egyház azon rendelkezéséből, mely még a canterbury zsinatban 1236. évben hozatott, s e korszakban is divatozott, mely a gyóntató atyát arra kötelezi, miszerint a gyónást szerényen, s leejtett szemekkel fogadja a nélkül, hogy a gyónót tekintgesse, azt lehet következtetni, hogy e korszakban még zárt gyóntató székek nem voltak. Fizetést a sz. gyónás kihallgatásáért követelni, vagy pedig a sz. gyónás tartalmából valamit kinyilatkoztatni, szigoru büntetés alatt tilos volt. Némely bűnök feloldását a püspökök maguknak fentarták; s III. Incze pápa különösen rendelé, miszerint a lelkészek a házasság ügyeit, gyilkolás s az ártatlanok elnyomatása bűnét a püspökökhez utasitsák. Némely esetekben pedig magok a püspökök a bűnhödő gyónókat a pápához utasitották feloldatásukért. Innét következett, hogy némi bűnösök, például ha valaki egyházi személyt meggyilkolt, egyedül a pápától feloldoztathatott. Mi a nyilvános vezeklés (poenitentia publica) fegyelmét illeti, noha az már az első korszak végével más jóságos cselekedetek által pótoltatotott, még is

[1]) Concil Lateran. IV. an. 1215. Can. 21.

ugyanazon módositások mellett e korszakban is fenmaradt s ha valaki azt felvállalni kivánta, most is gyakorolhatta. Söt hogy némelyek gyakorolták is, abból világlik, mit egy 1478. évi oklevélben olvasunk, hogy tudnillik a szepesi társas káptalannak sz. Mártonról nevezett egyháza oly csekély lévén, hogy búcsu, s nyilván vezeklök bevezetése alkalmával a misézö lelkész és segédei alig férhetnek meg abba, azt tágasbnak csináltatták, s ujdan megszenteltették [1]). Az 1494. évben tartatott zsinatban ezeket olvassuk: Ezek azon vétkek, melyek nyilván vezeklés alá vétetnek, nörablás, fogadástörés, eretnekség, szabályellenes papok sat. Ezekből világos, hogy a nyilvános vezeklés e korszakban is gyakoroltatott [2]).

*) Hogy e szokás nem csak honunkban, hanem más országokban is divatozott, kétséget nem szenved [3]). El nem kell azonban feledünk, hogy ilyes bűnök megvallása, mely világiak sőt asszonyoknak is tétetett, nem volt a vezeklés szentségének vésze, sem annak nem tartatott soha, hanem egyedül azon végből engedtetett, miszerint azon hivő, ki azt barátja vagy asszony előtt is megtevé, ezektől némi oktatást, s vigasztalást nyerhessen akkor, midőn gyóntató papra szert nem tehetett. S azért már Bornemissza Pál nyitrai püspök azt mondotta, hogy olyas munkában, mely a szentséges gyónásról tanitást tartalmaz, ilyes gyónásról nagy óvatossággal értekeznie kell az irónak, ne valahogy gondolja valaki, hogy ilyes bűnök önkénytes bevallása a szentség része [4]). E szokás azonban idővel megszünt, és Soto Péter szerint már másoknál nem is divatozott, mint a hajósoknál, kik papok nélkül szükölködtek [5]). S valóban Berizló Péter veszprémi püspök, ki helynöke által 1515. évben tartott zsinat rajzát közrebocsátotta, ilyes eseteket, melyekben némely hivők világiak, vagy asszonyoknak is bűnök bevallását tenni

[1]) Wagner Analect. Scepus. part. 1. pag. 348.
[2]) Péterfy Concil. Hungar. part. 1. pag. 296. et seq.
[3]) Synodus Sabinensis a Cardin. Arnoldo de Fangeriis episcopo Sabinensi 1212. Bononiensis a Bernardo bononiens. 1374. celebr. Thomas de Aquin. in 4. Sentent. distinct. 17. quaest. 3. art. 3.
[4]) Péterfy Concil. Hung. part. 1. pag. 274.
[5]) In opere de ratione tegendi et detegendi Secretum Romae 1574. pag. 159.

szoktak, nem emlitett [1]); sőt későbben annak nyomára egész Magyarhonban többé nem akadunk.

55. §. *A búcsu. Ez teljes vagy nem teljes.*

Némelykor megtörtént miszerint a gyóntató atya oly elégtételt adott fel a gyónónak, hogy emez talán megváltozott körülményekbe jutván, azt bé nem teljesithette, vagy annak bételjesitésében oly nagy bánatot s buzgóságot tanusitott, hogy annak idejét, mely hosszabra terjedt vala, az egyházi kormány megröviditeni, azaz annak egy részét elengedni, vagy más nemü kegyes elégtétellel felváltatni jónak itélte. Ilyes kegyelmet az egyház búcsunak nevezte, vagy más szavakkal: A búcsu részles elengedése az ideigi büntetéseknek, melyeket a bünnek megbocsátása után szenvednünk kellene. Látván azonban az egyház, hogy ilyes kedvezések mellett könnyen némi visszaélések történhetnének, azt határozá, miszerint a tolvajok, rablók, uzsoráskodók, s ilyes bünösök fel ne oldattassanak elöbb, mint az igazságtalan szerzett birtokot vissza nem adták. Söt III. Incze pápa már a püspököket is negyven napinál hosszabb búcsu kiszolgáltatásától eltiltotta [2]). S igy az egyház minden alkalommal arról gondoskodott, hogy a hivek gyarlóság, vagy haszonvágyból az ilyes kedvezésekkel vissza ne élhessenek, hanem azokat inkább üdvösen felhasználva, erkölcsösségüket elömozdithassák. A búcsu több osztályokra oszlik. Igy vagyon teljes és nem teljes búcsu; amaz teljes elengedése azon elégtételnek, melyet a bünhödö teljesiteni kezdett, de be nem fejezett, vagy pedig a bé nem fejezett elégtételnek más bünhödéssel, például pénzbeli áldozatok, vagy birságokkal való felváltása. Emez pedig azaz nem teljes búcsu a kezdett, de be nem fejezett elégtétel egy részének elengedése. Ilyes búcsuk által

[1]) Péterfy ugyanott 240. lap.

[2]) Thomassin vet. et nov. Eccles. discipl. II. cap. 15. 16.

a bűnhödés fegyelme nagy változásokat szenvedett [1]), miután e korszak tudósai a régi iskolásdi hittudósokat [2]) követve, a búcsu elfogadtatását az egyházba kieszközlendők, bizonyos jó cselekedetek feleslegét, vagy pedig érdemek kincsét tanitják s védék, melyet Üdvözitőnk s minden szentek felesleges érdemeiből szülöttet a romai pápa mint sz. Péter utódja búcsu gyanánt kiosztogathat [3]). S e kincsből osztogattak már régenten a romai pápák búcsút, mely nem csak az élők, hanem a megholtak számára is segitség s kegyelem gyanánt kiszolgáltatott, s hasznosnak tartatott.

Voltak ugyan protestánsok, kik azt állitják, hogy a katholikusok e kegyelem-kincset a hitágozatok közé számitják [4]). Azonban mind Schröckh, mind bár ki más protestáns, ki azt védi tévedésben vagyon. Mert az egyház e kegyelem-kincset, melyet Üdvözitőnk s a szentek által gyakorlott s szerzett felesleges jó cselekedetek képeznek, a hit ágozatai közé soha sem számitotta, hanem azt a régi hittudósok elfogadták a nélkül, hogy az egyház valamit róla elhatározott volna. S nem is csoda, ha Schröckh irónak ezen állitását Michl bajor szerző mesének bélyegezte [5]).

56. §. *A búcsu többi nemei.*

A búcsuhoz tartozik az örömbúcsu (jubilaeum). Nevét ennek יוֹבֵל zsidó szótol mely hangot jelent származtatják. S innét az ugy nevezett שְׁנַת הַיּוֹבֵל örömesztendő keletkezett, mely kürt vagy trombita hangja által hirdettetett. Ilyes örömbúcsut VIII. Bonifácz pápa 1300-dik évben mind azon hiveknek kiosztandónak hirdetett, kik a sz. gyónást elvégezve, s az oltári szentségben részesülve Romában az apostolok főtemplomait látogatandják. E tem-

[1]) Fleuri dissert. VI. in Histor. Eccl. §. 2. et 11.
[2]) Halesi Sándor summa P. IV. quaest. 23. membro 3. 6. Nagy Albert. Libr. IV. Sentent. dist. 20. art. 16.
[3]) E kincset legelsőbben VI. Kelemen pápa emlitett. Extravag. com. lib. V. tit. IX. de poenitent. et remiss. cap. 2.
[4]) Schröckh Kirchengesch. XXVIII. Theil 42. S.
[5]) Michl Kirchgesch. Seite 353.

plomok látogatása pedig ugy vala feltételezve, hogy Roma lakósai harmincz nap, az idegenek pedig tizenöt nap lefolyta alatt azokat minden nap megjárni kötelesek voltak [1]). Ez alkalommal Romába számos hivek csődültek Magyarországból, Sardinia, Frank, Spanyol, Angol, s Némethonból, kik mindnyájan élelemmel ellátva beszállásoltattak. Okát ez ünnepélyes isteni tiszteletnek legvalószinűebben azok adják, kik azt állitják, hogy a pápa azzal a zsidók örömesztendejét utánozni kivánta. Miszerint a keresztények szentségek töredelmes felvétele, s életök megjobbitása által minden vétkes tartozásaiktól feloldva lelki szabadságban részesüljenek, mint hajdan a zsidóknál minden ötvenedik évben a szolgák szabadsággal megajándékoztattak, a földek s házak, melyek az előtt eladattak, régi birtokosukhoz visszakerültek, s minden adósságok elengedtettek sat. Hogy a pápának ennél más szándoka nem vala, bizonyitja az imák mintája, melyet maga ez ünnepélyre rendelt s elhatározott. Ennél fogva önmagoktól megszünnek azon gyanusitgatások, melyekkel némelyek a pápák ellen fellépnek, mondván, hogy az által az egész kereszténységet meghóditani, vagy pedig kincstárukat öregbiteni kivánták. Az első gyanusitgatás magától megszünik, tudva lévén, hogy az egész kereszténység Romába nem csődülhetett. A másodikát pedig megczáfolják azok, kik magok az ünnepélyben részt véve tanusitják, hogy azon kolostorok, intézetek, s ájtatos helyek, hová a búcsúsok beszállásoltattak, nem csak meg nem gazdagodtak, hanem inkább adóságba merülve megkárosodtak [2]). Eleve az örömbúcsu csak minden század elejéhez kapcsolva volt, azonban VI. Kele-

[1]) Bonifacz pápa oklevele Raynald Annal. Eccles. ad an. 1300. n. 4. Tom. XIV. s Extravag. Com. lib. V. tit. IX. de poenit. et remiss. C. 1. czim. foglaltatik.
[2]) Schmalfusz Histor. Eccles. Tom. 5. pag. 457.

men pápa 1343. évben azt minden ötvenedik évre [1]), VI-ik Orbán pápa 1384. évben minden 33-dik. IV. Sixtus pápa 1475. évben minden 25-ik évre tüzte ki [2]). V. Sixtus pápa pedig választatása alkalmával, azt szerencsés kormányáért szolgáltatta ki, s azóta a következő pápák is annak példáját többnyire követték. Az örömbúcsuban régi időkben csak azok részesültek, kik Romába zarándokoltak. Azonban II. Pál pápa 1464. évben az örömbúcsut minden egyházra terjesztette [3]). Söt külön országok s egyházaknak is adatott. Mi hazánkat illeti, tudva vagyon, hogy IX. Bonifácz pápa 1399. évben Matern erdélyfejérvári püspök kérelmére egyháza részére búcsut engedett [4]). V. Miklós pápa 1450. évben a Romában hirdetett bucsut honunkra is terjesztette [5]). Mátyás király 1480. évben szintén örömbúcsuért folyamodott azok számára, kik öt a törökök elleni had szükségeire pénzzel segitendik [6]), s megis nyerte. A búcsúnak más neme az angyalokról nevezett szüz Mária, vagyis a portiunkula búcsu. Ennek eredetéről az irók különböző véleményekre ágozván el, pisai Bertalan arról igy értekezik: Midőn 1221. évben sz. Ferencz imáit elvégezné, angyala által intetvén, miszerint az angyalokról nevezett szüz Mária kápolnájába,

[1]) Extravagant. Com. lib. V. tit. VIII. de poenitent. et remission. C. 2.

[2]) Extravag. Com. Lib. V. tit. IX. C. 4. Fleuri Hist. Eccl. Tom. 18. pag. 248. Bertling Unterricht vom päpstl. Jubeljahr und Ablass Helmstadt 1794. 4. Euseb. Amort. Notitia histor. dogm. et polem. De origine, progressu indulgent. Augustae Vind. 1735.

[3]) Van Espen. Jur. Ecclesiae part. 2. sect. 1. tit. 7. cap. 5. Numer. 18.

[4]) Histor. Episcopat. Transilv. adnexa inscript. lapidar. Eccles. Cathedr. Albo Carol. a Szerédai producta pag. 11.

[5]) Schwantner inscript. rer. Hungar. tom. 2. pag. 6. item Nro 60. et 61.

[6]) Istvánfy rer. Hungar. lib. V. lit. Pontific. de anno 1524. apud Pray Annal. part. IV. 348. et seq.

mely Assisi mellett portiunkula nevü mezőn létezett, menne, tüstént oda költözött. Ide érkezvén, az Istenség nagy fényétől körülvéve, Urunk Üdvözitőnkhöz fohászkodott, s megnyerte, miszerint mindenki e kápolnában ájtatosságát elvégzendi, a vezeklés és oltári szentségben részesülend, mind bűneinek elengedését nyerendi, mind pedig teljes búcsuban részesülend [1]). Noha továbbá e tudositást némelyek védik, mások pedig kétségbe veszik azon oknál fogva, hogy szerzője a ténytől igen távol esik, s sz. Bonaventura és Salphan Péter, kik sz. Ferenczczel egy korban éltek, mást nem emlitenek, mint hogy a pápa búcsut szolgáltatott ki, annyi mindazáltal bizonyos, hogy sz. Ferencz istenfélő s jámbor férfiu lévén, III. Honor. pápánál addig esdeklett, míg kápolnája részére a portiuncula búcsut megnyerte. Mely üdvös kegyelem e korszakra is átvitetve augustus 2-án minden hiveknek, kik a búcsúhoz kapcsolt feltételeket bevégzik, kiosztattatik. E búcsu későbben az egyház feje által a ferencziek minden templomaira terjesztetett ki [2]). A búcsu nemeihez tartozik az is, mely egy évre, negyven, vagy harmincz napra sat. adatik, valamint nagyobb vagy kisebb érdekü jó cselekedetekhez csatoltatik. Ez szintén ugy mint a többi töredelmes sz. gyónást, áldozást, s jó cseleketek gyakorlását feltételezi.

57. §. *A házasság.*

A házasság valamint az előtt, ugy e korszakban is az egyházban szentségnek tartatván, oly szerződés vala, melynél fogva férfiu s nő feloldatlan együttélés társaságába, s annak megfelelő jogaiba egyesültek. Erre nézve az egyház

---

1) Barthol. de Pisis de indulgent. portiunculae 1510.
2) Kritische Geschichte des Portiuncula Ablasses von Cyprian dem jüngern 1794. Corn. Stephani diss. hist. Jenae 1782. Tom. 3. part. 3.

szent szelleménél fogva mindig azt követelte, miszerint hivei nyilvános házasságot kössenek, s azért eleinte a szokás hozta magával, késöbben pedig törvényileg rendeltetett, hogy meghatározott mellékes ünnepély, mely egyházi hirdetésnek (banna nuptialia) neveztetett, minden házasságot megelözze. Ez ünnepélyességet a végett hozta be az egyház, miszerint a házasságot nyilvánossá tétesse, s az alattomos házasságokat (matrimonia clandestina) akadályozhassa, s a netalán fenlétező akadályokat megismerhesse. Továbbá szintén e korszakban kivánta az egyház hiveitől, miszerint csak hasonló hitsorsosaikkal lépjenek házasságra, s igy a vegyes házasságokat mint tilosakat kerüljék. Ezt honunk egyháza már az 1309. évi posonyi zsinatban követelte rendelvén: Senki sem, ki katholikusnak tartatni kiván, merészeljen eretneknek, vagy akár mely más a katholika hittel ellenkezőnek leányát, unokahugát, vagy akár mely vérséges atyafia leányát feleségül adni, mert ily házasság a keresztény hit kárára válik [1]. Azonban az egyház ámbár az apostolok, sz. atyák, és zsinatok példáját követve, a vegyes, és az alattomos vagy lopva kötött házasságokat mindig elháritatni törekednék, mindamellet némelykor oly körülmények állottak be, hol azokat türte, türnie kénytelen volt. Igy midőn a zsidó, pogány, vagy eretnek házasok közül egyik a katholika hitre térvén, házasságát vegyessé tette, ilyes valódi, érvényes, és oldatlan házasságot az egyház türte. Igy szenvedte az egyház, a vegyes házasságokat oly körülményekben hol azokat akadályoztatni képes nem vala, vagy pedig súlyos okok azokat követelték. Ilyes körülményekben mást nem tehetvén az egyház, a vegyes házasságokat felmentés, és következő feltételek mellett türte: 1) miszerint a katholika házas fél

---

[1]) Concil. Posoniense anni 1309. Can. 8. apud L'Abbé Tom. XV, pag. 1406. Péterfy Concil. Hung. part. I. pag. 142. Cap. VIII. Concilii Poson. 1309. Sub Carolo Rob. celebrati.

maga vallása gyakorlatában a másik fél által ne gátoltassék. 2)miszerint mindakét nemü leendő gyermekek a katholika vallásban neveltessenek. 3) ha remélhető, hogy a nem katholika rész igaz hitre viszszatérend. E feltételek alatt, melyeket az egyház az apostolok példája s tettei után követelni tartozik [1]), a vegyes házasságokat türte. A lopva kötött házasságokat is minden alkalommal akadályoztatni törekedett, s minden házasságot az egyház szine előtt köttetni parancsolt ugyan, de a trentói zsinatig összekelteket tűrte, s érvényeseknek ismerte.

58. §. *Az eskü tekintete.*

Az eskü tekintete Magyarhonban a nemzet kezdetétől fogva divatozván [2]), e korszakban is régi becsében maradt, sőt az eskü többféle nemekre ágozott. Ezek közül emlékezetre méltók: 1) azon eskü, mely az oltári szentségrei hivatkozással tétetett le. Hogy ilyes eskü honunkban divatozott, nyilvános bizonysággal tanusitják honunk évkönyvei, midőn azt emlitik, hogy V. László király 1456. évben Hunyady Lászlónak azon tettét, melynél fogva Cillei Ulrikot a király rokonát Belgrádon agyondöfte, megkegyelmezvén, e kegyelmét az oltári szentségre letett esküvel megerősitette [3]). Hasonlót tettek le egy évvel késöbben Hunyady László anyja Erzsébet s Szilágyi Mihály, midőn szentmiklósi Pongrácz liptói főispánnal kibékülésre léptek [4]). 2) Emlitést érdemel azon eskü, mely az Isten, a B. Szüz Mária, s Istennek minden szenteire tétetett

---

[1]) Lásd Enchiridion Juris Eccles. cum singulari ad alien. Confess. attent. edit czimű munkám II. kötet 155. §. 4-dik kiadás Pest 1855.

[2]) Anonym. Belae reg. Notar. in Histor. ducum Hung. Cap. 5. apud Schwantner Tom. 1.

[3]) Turóczy Chronic. part. 4. Cap. 59. Kaprinay Hungar. dipl. part. 1. pag. 117.

[4]) Kaprinay ugyanott 119. lap.

le. Hogy ilyes eskü e korszakban divatban volt, bizonyitják királyaink azon esküi, melyeket megkoronáztatásuk alkalmával tettek le, például Robert Károly ugyan azon minta szerint 1309. évben esküdött [1]), hogy az ország jogait fentartja. I. Ulászló király pedig minden egyház, és országnagyaival együtt 1444. évben Szegeden a sz. Háromság, Atya, Fiu s sz. Lélek Isten, a B. Szüz Mária, az Istennek sz. angyalai, minden szentei, különösen pedig sz. István s sz. László az ország védszentjeire tett eskü alatt hadat a török ellen határoztak [2]). 3) Érdekes azon esküről szóllani, melyet e korszakban a szent ereklyékre tenni szoktak. Ez eskü melyet már sz. Ágoston [3]), nagy Gergely pápa [4]) toursi sz. Gergely [5]) helyeseltek, s Frankhonban divatozott [6]), honunkba is behozatott, s mind a régiebb korban, mind e korszakban gyakorlatban volt. Zsigmond király többször az Isten, a B. Sz. Máriára s Üdvözitőnk sz. keresztjelére esküdött [7]). 4) Emlékezetre méltó a kivánat-eskü, mely nagy Lajos király alatt divatozottt, s illyen szavakkal szerkesztve volt: „Isten téged ugy segé-„lyen, szüz Mária meletted te végnapodon sz. Fiának előtte „ugy támadjon. Istennek minden szenti te érted ugy imád-„kozzanak, Isten teste te végnapodon méltán neked ugy „méltoztassék, szörnyü halállal hogy ne vesz el. Föld tete-„medet ugy fogadja halva, harmad napon hogy ki ne vesse. „Isten szinét te végnapodon hogy láthassad. Örökpokolban „ugy ne temetessél, és magul magod hogy ne szakadjon sat. [8]). Hasonló ehhez azon eskü, melyet Hunyady János az 1446. évi gyülésben az ország rendei előtt letett [9]).

[1]) Koller Histor. Episcop. Quinque Eccles. Tom. 2. pag. 295.
[2]) Pray Annal. regni Hung. part. 3. pag. 24.
[3]) S. August. Epist. 78.
[4]) Homil. 32. in Evangel.
[5]) Libr. 1. de Gloria M. M.
[6]) Capitular. Carol. M. lib. 6. Cap. 209.
[7]) Sigism. decret. 6. art. 1.
[8]) Post decret. Ludovic. M. in Corp. Jur. Hung.
[9]) Ugyanott az 1446. évi czikkek előtt.

59. §. *Uj ünnepek alapittatása.*

E korszakban a boldogságos Szüz meglátogatása ünnepe alapittatott. Azt sz. Bonaventura eleve némely sz. ferenczi kolostorokba hozta be, mit látván a világi papság némelyek azt szintén megülték, míg VI. Orbán pápa az ünnepet 1389-ik évben az egész egyházra terjesztvén, minden keresztény tartományokban megülteté. VIII. Bonifácz pápa pedig amannak utóda ez ünnepet megerősitvén, arra búcsut is engedett, melyet a baseli zsinat megerősitett [1]). A boldogságos Szüz tiszteletét nem keveset nevelik azon egyházak, s búcsu helyek, melyeken a hivek különös lelki vigaszszal, büneiket meggyónván, s az oltári szentségben részesülvén, a hivek által minden éven át néha többször látogattatnak meg. Ilyes hely s egyház létezik nálunk Radnán Arad megyében, mely a sz. ferencziek birtokában lévén, szép kolostorral s roppant egyházzal ellátva, minden évben 100-ezernél több hiveket fogad el. Ilyes hely s egyház létezik Sasvárott Nyitra megyében, hova szintén évenkint 100 ezer hiveknél nagyobb szám jelenvén meg, imáját elvégzi, s a bünbánat s oltári szentségben részesülve, lelki vigasszal tér vissza lakába [1]). E búcsuhelyekről, valamint többekről a következő korszakbtn többet szólandunk. Mária Zellről pedig már a 25. §. szólottunk.

60. §. *Birtokos szerzetesek. A sz. benedekiek.*

Ámbár e korszak országlati pártoskodásai, s a nyugati egyház nagy szakadása a szerzetes rendekre erősen hatván,

---

[1]) Bzovi Annal. ad an. 1389. Nr. 2.

[2]) Jordánszky Magyarországban s ahhoz tartozó részekben levő boldogs. szűz Mária kegyelem képei rövid leirása Posonyban 1836. Fényes Elek Magyarország s a hozzá kapcsolt tartomány mostani állapota statistik. s geograph. tekintetben 2-dik kötet 279. lap.

s azokat szende elmélkedésökben háborgatván, szabad életre is vezethette volna, mindamellett tulajdon elöjárói s honunk püspökei oly szorgalmatosan örködének a szerzetesek felett, hogy öket e nehéz korban is az illendöség korlátai közt megtartották. Hogy pedig azoknak hosszas elösoroztatásával olvasóimat el ne fárasztassam, azokról röviden értekezni szándokom annál inkább, minthogy az elsö korszakban alapitott szerzetesek mindnyájan ebben is fenmaradtak, elmélkedés, földmivelés, s hitterjesztéssel a közjót elömozditva. Ilyenek voltak a sz. benedekiek, kik felett a megyés püspökök felügyelésén kivül a pannonhalmi apát, mint a többi apátságok rendes fönöke örködött annyira, hogy beleegyezése nélkül még birtoki szerzödésekre sem léphettek [1]). S valóban a sz. benedekiek ilyes felügyelés mellett egész honunkban oly példás életet viseltek, hogy minden munkásságukat a közjó s az erkölcsösség elömozditására irányozták, s többen közülök püspökségekre alkalmaztattak [2]). A tudományokat kedvelvén, az akkor erösen divatozó iskolásdiak szelleme által felbuzditva mindazt, mi a tudományokra vonatkozott, dicséretesen mivelték, s koruk tudósait mind erkölcs, mind tudományra nézve felülmulván, s eredeti szerkezetök mellett megmaradván, régi becsöket is fentartották, mert másként nem szaporodniok, hanem csökkenniök kellendett. Azonban minthogy egy szent benedeki apátság alapitására nagy térségü birtok, s számosb költségek kivántatnának, a Magyarhonban divatozó akkori szellem pedig azt hozná magával, hogy az ájtatosság s a jámborsághoz takarékosságot csatolna, inkább kéregetö szerzetesek, kik kevesebbel megérnek, alapittattak. A nélkül is emezeket a szorgalmas s böséggel megáldott földmives gazdák segitették, kik szintén annyi lelki vigaszt

[1]) Wagner analecta Scepus. part. 1. pag. 325.
[2]) Fessler Gesch. Ungarns IV. B. Seite. 1049.

nyertek, akár kéregető szerzetesek kolostora, akár benedekiek apátsága alapittatott. Ez vala oka, hogy e korszakban a sz. benedekiek számára sok uj apátság nem keletkezett. Azonban nem mondhatni, hogy e korszak rólok egészen megfeledkezett, mert 1) a boldogságos Szüz stohlai apátság, mely Poprád folyó bal partján fekszik, e kornak köszöni eredetét. Annak alapitói 1313-dik évben Györgyhegyi gróf s a szionfalvi lelkész valának. Ez apátságot Tamás esztergomi érsek, ki az oklevélben elöjárójának neveztetik, s ki alá a Garam völgyében fekvö sz. benedekiek apátsága rendeltetett*) megerősitette [1]; Görgei Miklós s György grófok pedig Mátyásfalunak felével azt megajándékozták [2]. 2) Hunfalu mellett, hol Tetricus s Macrinus romai vezérek 441-ik évben a hunnokkal összeütköztek, s a csata térén mind Macrinus, mind a hunnok részéről sok ezer bajnok vérzett el, szintén látszatnak nyomai egy hajdani benedeki apátságnak. 3) Drávetz szomszédságában szintén Poprád tulsó partján fenállanak most is egy hajdani apátság omladékai, melyet e korszakban a szent benedekiek birtak, s mely ugyan akkor alapittatott.

*) Ha Tamás esztergomi érsek oklevelének szavait fontolóra vesszük, világos, hogy a szent benedekiek szerzete 1313-ik évben midőn az oklevél kiadatott, az esztergomi érsek törvényhatósága alá már rendelve vala. Mert az oklevélben az érsek magát „Superior illius ordinis“ nevezi, s e szavakkal is bizonyitja ugyan azt „Sicut ceteros aliorum conventualium ejusdem ordinis gubernamus, et conservamus [3]). Miből világossá tétetik, hogy a sz. benedekiek rendje akkor is az esztergomi érsek hatósága alá tartozott. E tárgyra nézve lásd e czimü munkánkat: Erchiridion Juris Ecclesi. editio 3. locuplet. Posonii 1848. Tom. I. pag. 245—254. §. 270. s Pestini 1855. edit. 4. Tom. I. §. 254. pag. 259—268.

[1]) Wagner Analecta Scepus. part. 1. pag. 401.
[2]) Ugyanott 409. lap.
[3]) Wagner Analect. Scepus. part. 1. pag. 401.

61. §. A Cisztercziek.

E szerzet azon viharok közt, melyek a hazát e korszak elején beboriták, Robert Károly pártját követte, s őt bélkuti Veszprém megyében fekvő apátságába hosszabb ideig szállással fogadván, megvendégelte [1]), bölcsen átlátván, hogy Károly nem sokára minden vetéltársait meggyőzendő a kormányt megragadja. Ez bételjesedvén a cisztercziek szerzete Károly király előtt igen nagy becsben tartatott, s fia Lajos is, ki a tudományos elvonultságot maga is kedvelte, a szerzetet szintén kitüntette. Mert ajtatosságát s Isten iránti hálás érzelmeit a külföldön is bebizonyitani akarván, s Achen (Aix la Chapelle) nevü jelenleg Poroszország városában a roppant s belsőleg fekete márványból készitett oltárokkal, s remek padlattal ékesitett főegyházhoz, a boldogságos Szüz tiszteletére kápolnát épittetvén, e munka végbevitelét azon szerzetnek két apátjára bizta [2]) *). A csavniki czisztercziek apátságát s jobbágyait felmenté a világi hatóság alól, őket egyedül tulajdon apátjuk hatósága alá rendelve [3]). Gyarapodott pedig a cisztercziek szerzete e korszakban a szent Háromság siklósi apátsággal, melyet hajdan siklósi Miklós gróf Baranya megyében szép szöllő halmok közt alapitván, azt benedekiek tulajdonává tette, de utóda Péter azt ciszterczieknek szánván, tizenkét társat az ambriai sz. kereszti kolostorból oda hivatott, s őket apátjukkal együtt oda telepitette [4]). E szerzet ámbár életét magán elmélkedésnek szentelné, mindamellett magát munkássága által is kitüntette, s a pápák a szerzet tagjait részint biráknak választák,

---

[1]) Hanthaler Fasti Campililiens. Tom. II. part. 1. pag. 84.
[2]) Joan. Küküllew apud Turóczi Chronic. part. III. Cap. 45. Heimb. Notitia abbatiae ad S. Gothard pag. 26. et 154.
[3]) Wagner Analect, Scepusii part. 1. pag. 411.
[4]) Heimb. Notitia abbatiae S. Gothardi pag. 166.

midőn némi perek püspökök s szerzetesek, vagy emezek s társaik közt eldöntendők valának **), részint küldöttségekkel megbizák, midőn fejedelmek az apostoli székhez némi ügyekben folyamodtak. Továbbá magukat a közjó szolgálatára szentelték, midőn az ország, megyék s családok oklevelei felett mint hiteles helyek őrködtek, s hivatalos működésekben, melyek ilyetén helyeken már akkor történtek, mint jegyzők vagy tanuk felléptek, vagy pedig tulajdon javaikat világi vagy egyházi megtámadók ellen erélyesen védelmezték.

*) E kápolnát nagy Lajos király, akarván a külföldöt is ajtatossága által vigasztalni az Isten s szenteinek tiszteletére emelteté. A roppant egyházat s annak egész Europában elhiresztelt ereklyéit, ugymint Üdvözitőnk övét bőrbül, nagy Konstantin császár pecsétjével megerősitve, a boldogságos Szűz övét fonalból, egy szemet szent Péter bilnicseiből, nagy Károly császár kaponyáját, s annak koporsóját sat. személyesen láttam s tiszteltem. Az ahhoz csatolt s ugy nevezett magyar kápolna jobb felén ilyes felirást olvastam: Hanc Capellam dotavit, et ornamentis pretiosis ditavit Ludovicus rex Hungariae ipsamque aedificari procuravit, et consecrari in honorem B. M. V. sanctaeque Annae, S. Stephani regis Hungariae, S. Emerici filii ejus et ducis Slavoniae, S. Ladislai regis Hungariae, S. Henrici imperatoris Romanorum, S. Cunegundae uxoris et viduae, et ceterorum s. regum Hungariae anno Domini MCCCLXXIV. IV. Augusti. Annak balfelén pedig ezt olvashatni: Capellam hanc Ludovici regis Hungariae aere amplo erectam, a ruina, cui proximam cum dolore viderat Carolus S. R. imperii princeps Batthyányi, tunc Croatiae prorex, Belgii vicaria potestate gubernator, caesarei et confoederatorum exercitus dux ita vindicavit, ut tum caesarearum Majestatum munificentia, tum ejusdem principis, tum pontificum, optimatum, militumque Hungariae liberalitate restituta, comite ab Eltz Moguntinae Ecclesiae praeposito, Pécsvaradiense abbate ad visisationem regis legato, Deo consecrata fuit anno Domini 1767. Magában a kápolnában pedig a következő szentek szobrai latin aláirással az oltár körül fel vannak állitva: S. Stephanus, S. Ladislaus, S. Emericus, S. Adalbertus episcopus. Az egész a hivekben, különösen pedig Magyarban lelki vigaszt s épülést gerjeszt. Lásd a 25. §. *) alatt.

**) Ilyes választott biráknak neveztettek 1328. évben XXII. János pápa által Vilmos a csavniki cisztercziek apátja, s a szepesi prépost azon perben, melyet az egri megye lelkészei püspökjök ellen inditottak [1]). Igy XI. Gergely pápa által azon perben, melyet Bá-

[1]) Wagner Analecta Scepus. part. 1. pag. 406.

lint pécsi püspök birtoka erőszakos megtámadói ellen inditott, az esztergomi érsek s veszprémi püspök mellett a cikádori cisztercziek apátja szintén birónak neveztetett[1]).

62. §. *A Sz. Páliak.*

A szent páliak szerzete honunkban jelen korszakban is magát buzgósága, ipara, tudománya, s erkölcsössége által oly annyira kitüntette, hogy királyaink s egyházi főnökeink azt számos birtokkal s kedvezésekkel megajándékozták. A szerzet az által növekedvén nagy testületté vált, különösen pedig nagy Lajos király bőkezűsége által felsegitve[2]). A király, ki annak körében legszivesben ájtatoskodott, számukra két kolostort (eremitorium) alapitott. Az elsöt Visegrád udvari lakása mellett Nosztra bájos vidékében állitá fel. Ezt vele született nagylelküségénél fogva annyi birtokkal ellátta, hogy a társaság elöjárója (prior) maga példás megelégedettséggel a királyt adománya mérsékelésére felszólitotta, ne bőkezüsége által a szerzet valahogy régi egyszerüségétől elszokjék[3]). A másodikat Mariavölgyén alapitotta Posony megyében. Miután e hely egy századnál régiebb időktől fogva isteni kegyelem s vallási vigasz forrásául szolgált volna, néhány sz. páli szerzetes oda költözvén, az isteni szolgálatot, s a többi lelki müködéseket a búcsusok számára végzék. Ez addig tartott, míg nagy Lajos király a mariavölgyi kolostort fejedelmi költség s fénnyel életbe léptetvén, azt a szerzet központjává átalakitotta[4]). Ez idő óta minden boldogságos Szüz ünnepére számos béna, vak, s beteg, vagy pedig más ájtatos emberek Mariavölgybe összesereglének, hol mind-

---

[1]) Koller Episcopat. Quinque-Eccles. Tom. II. pag. 182.
[2]) Literae Joan. XXII. Pont. apud Koller Histor. Episcopat. Quinque-Eccles. Tom. 2. pag 343. et Tom. 3. pag. 105.
[3]) Küküllew ugyanottan. Cap. 43.
[4]) Fragment. panis Corvi, seu Reliquiae Annal. Ordinis FF. eremitar. S. Pauli prim. erem. vol. 1. pag. 156. et seq.

nyájan lelki s testi vigasztalást nyerének. A király példáját több ország nagyai követvén, e korszakban még tizenhét gazdagon ellátott kolostort alapitottak*). Az utolsót Lőrincz a szerzetnek negyedik főelnöke (Generalis Prior ordinis) a budai hegyen a nevéről nevezettet alapitotta, mely nagy hirre kapott, mert a király közbejárása által némi kiváltságokkal is disszittetett fel. 1381-ben sz. Pál első remetének teste, mellyet Komnen Manuel görög császár Aegyptusból kapott, Konstantinápolban mint sz. ereklye tétetett ki. Ezt a velenczeiek későbben magukhoz átvitették. Ezektől nagy Lajos király azt békekötés feltételeül megnyerte s Bálint pécsi, s Horváthy Pál zágrábi püspökök által hazánkba hozatván a budai sz. lőrinczi kolostorba Demeter bibornok s esztergomi érsek által nagy ünnepélyességgel tétetett le. A szent tetem itten számos évig tiszteletben tartatott, míg a mohácsi csata veszedelme miatt, a trencséni várba átvitetnék. A sz. tetemnek azonban itt sem lehetett nyugalma, mert a vár 1528-ban az ellenség ostromlása alá kerülvén, s egy lőportár meggyuladván a sz. ereklyét is elemészté.

*) A többi kolostorok nevei, melyek e korban alapittattak a következők: 1) keresztelő sz. Jánosé Veresmarton Ugocsában, melyet Chobanka család, 2) Üdvözitőnké, melyet Drugeth család, 3) szent László s Zsigmondé Kisbáton, melyet Zombory Miklós, 4) a földi kolostor, melyet ugyan annak özvegye, 5) sz. Péteré Sümeg szomszédságában, melyet Kanizsa család, 6) sz. Illonáé csáktornya táján, melyet István erdélyi vajda, 7) sz. Mária Szüzé, melyet Enyere család hasonnevü helyen, 8) sz. Mária Szüzé Gombaszegen, melyet pelsőczi Bebek, 9) monyorókeréki, melyet Ellerbach család, 10) a Sajó-laádi, melyet Csudár Péter, 11) a sztreczai Tótországban, mellyet Besenyei János, 12) sz. Jeromosé Varasd tájékán, melyet Fügi család, 13) szent Benedeké, melyet Salamon gróf, 14) az eszéki, 15) a csátkai melyeket Konth Miklós nádor, 16) a pathaloni, melyet mindszenti Chibák, 17) Mária Szüzé Czenstochova hegyén Lengyelországban, melyet Ulászló nádor s opeli herczeg alapitottak. Ez utolsónak képét hagyomány szerint szent Lukács evangelista festette.

63. §. *Kéregető szerzetek. A ferencziek.*

Többet hatának az emberek kedélye s szellemére e korszakban a kéregető szerzetek, melyek szent Ferencz s szent Domokos szigoru szabályai alatt neveltetve, az önmegtagadás megelégedés s lelki nyugováshoz szoktatva, s a parisi s bolognai egyetemekben minden akkori tudományokba beavattattak. Kevesebb szükségeik lévén, nem jutának azon szomoru helyezetbe, hogy több oldalu pereket kezdeniök kellendett, s ilyes körülmények gyarapodásuknak nagyon kedveztek. S valóban szaporodtak is, különösen pedig sz. Ferencz társulata, Igy Lippán a Maros bal partján Temes megyében egy uj kolostor keletkezett számukra. Ezt Robert Károly király, miután XXII. János pápa a toulousi püspököt Lajost, a király rokonát, a szentek közé sorozta, szent rokona tiszteletére életbe léptette [1]). Erzsébet özvegy királyné sz. Ferencz szerzetét Arad, Szatmár-Németi, Szászváros, Verőcze s Beregszászra átülteté. András erdélyi püspök a kolosmonostori benedekieket arra birta, hogy felesleges tőkéik egy részét sz. Ferencz szerzete alapittatására átengednék, miből ő a nősi kolostort s egyházat Erdélyben felállittatta. A püspökök e szerzetet a hivek igazgatása segitségére czélszerüen alkalmaztathatónak a világi pártfogók pedig általuk mind szerény s jámbor istentisztelők által az Isten kegyelmét s irgalmát könnyebben elérhetőnek vélték. Ez vala oka, hogy honunk akkori legfényesb családjai mellettök buzgólkodván, szintén uj zárdákat épittetének részökre, például Perényi Miklós szepesi gróf a sz. kereszti kolostort Sáros megyében, a Berényiek családja a kassait, a Cherödyek pedig a pécsi kolostort állitották fel [2]).

E buzgó szerzet jelen korszakban igen növekedvén, nagy szolgálatot tőn az egyháznak. Buzgóságának azonban némi akadályokat

[1]) Turóczi Chronic. part. II. Cap. 93.
[2]) Szentiványi misoellanea decad. 3. part. 1. Catal. 82. 84.

okozott az iskolásdiság, mely a kor szelleméhez képest abban is fogamzott. Miután IX. Gergely pápa sz. Ferenczet a társulat szerzőjét, ki teljes szegénységet s szükölködést társainak meghagyott 1228. évben a szentek közé sorozá, Elias a szerzet kormányzója annak tiszteletére Assisi mellett roppant templomot emeltetett. A szerzet tagjai a vállalatot első szempillanatban szent szerzőjök dicsőittetését egyedül tekintve helyeslék ugyan, de későbben nagy s hosszas vitákba keveredtek. Mert Elias kormányzó vállalata által egyszersmind arra vélvén feljogositva magát, hogy sz. czéljök előmozditására a szerzet némi vagyont s pénzt is birhat, a szerzetnek minden temploma körül s belül temető helyeket és sírboltokat állittatott fel, hol a hivek mérsékelt díj mellett eltakarittattak, perseleket készittetett, s az ily módon begyült pénzeket a szerzet szükségeire, templomok fentartására, diszöltönyök beszerzésére, s szent czélok elérésére forditotta. Minthogy pedig e tények sz. Ferencz szabályával, mely teljes szegénységet s szűkölködést követel, ellenkezni látszatnának; a szerzetnek szigorubb tagjai Elias kormányző tettei ellen panaszokat emelve, a perseleket tüzre itélték, s a pénzt kivetették. Elias kormányzónak azonban védői s barátjai lévén, a szerzetben olyas véleményi meghasonlás és vitatkozás keletkezett, hogy azt az egyház feje, többféle tanácskozások s gyülekezetek mellett sem dönthette el máskép, mint két felekezeteket helyeselve, tudnillik a szigorubbak (observantium) felekezetét, mely teljes szegénységet követett, s a mérsékeltek (Conventualium) felekezetét, mely némi közös vagyont a társasság szükségeire birhat. E hosszas vita tárgyát s folyamát elősorozza Wadding Annal. Ord. S. Francisci Tom. VIII. pag. 209—336.

64. §. A Domokosiak.

Szent Domokos szerzete, mely már a mult korszakban annyira szaporodott, hogy két tartományra oszlanék, e korszakban tovább terjeszkedett, ugy, hogy egyedül honunkban 35 zárdát számlálna [1]). E szerzet szintén ugy mint a ferencziek igen tevékeny életet viselt mindenütt, a hol segitség szükséges volt, azt készen a hivek igazgatásában s más működésekben nyujtotta, a tudományokat meleg pártfogással elősegitette s magát és azokat mivelvén, a népnevelés, s oktatásnak legbuzgóbb eszközlője s végrehajtója volt. Azon-

[1]) S. Antonin. Histor. tit. 23. Cap. 13. §. 1. 2.

ban a domokosiak is a kor szelleméhez képest az iskolásdiak elménczkedéseitől elsodortatva, több felekezetekre oszlottak; némelyek a szigoru szegénységet, mások pedig a közös vagyon birhatását védék, ámbár közöttök a többség azon vélemény mellett vivott, hogy a szerzet, mint testület közös javakat birhat. A domokosiak e korszakban is nem csak mint buzgó hitterjesztők, s az egyházi nyomozás tagjai, hanem egyszersmind nyilvános tanitókul Europának leghiresb egyetemeiben magokat tüntették ki.

65. §. *Karmeliták. Szerviták.*

A karmeliták eredete az első korszakból ismerve lévén, itten egyedül azt emlitjük, hogy ámbár azok is a többiek példája után némi vitákba bocsátkoztak, s mind a szent ferencziek mind a domokosiakkal skapularéjok eredete felett a kor szelleméhez képest szó s tollharczokba ereszkedtek, mindamellett e viták közepette is soha sem feledkeztek meg azon tisztjökről, mely őket mint szerzeteseket kötelezte, s ennél fogva életöket ájtatos elmélkedések, imádság, böjt, munkásság különösen pedig hivek igazgatásához járulással buzgón tölték. A szerzetet még a mult korszakban Győr városa elfogadta. Ugyan azt e korszakban Buda s Pécs városai tették, hol megtelepedvén a szerzet, s üdvös szolgálatot az egyház s hazának tevén, magát mindenki által kedveltette[1]). Mi a szervitákat érdekli, ezek szintén ugymint a többi szerzetesek e korszakban is hivatásuknak megfelelni törekedvén, azon városokban, hol léteztek, minden buzgósággal a hivek igazgatásában, szent szónoklat, gyóntató székben, s a betegek vigasztalásában müködvén, a közjót s az erkölcsösséget elősegiteni, különösen pedig a boldogságos Szüz tiszteletét öregbiteni siettek.

---

[1]) Gregorii IX. Pontif. bulla apud Koller Historia Episcopatus Quinque-Eccles. Tom. 3. pag. 131.

66. §. Kartúziak.

A kartúziak rendje, mely honunkban már a mult korszakban működött, ebben is szorgalmát, erkölcsösségét, s tevékenységét bebizonyitván, tovább terjedett. Különösen pedig akkor, miután Károly király azt az elhiresztelt menedék szirt (lapis refugii) körül fekvő birtokkal ellátta volna. (I. korsz. 81. §.). Mert annak példáját mások is követve azt malmok, tized, s erdőkkel megajándékozták. Azonban a szerzet nem csak birtokban, hanem különösen szellemi tökélyben is növekedett, kivált miután kitünő családoktól származott egyének hozzájok csatlakoztak. Ilyen vala Bogomér gróf fia Liptói Dénes, ki a szerzetbe lépni akarván, annak kisérleteire magát elhatározta. Egy év lefolyta alatt a szerzetnek minden feltételein keresztül menvén, s testvéreivel osztozván, maga részét, mely egy egész helységből állott, a szerzetnek ajánlotta, minthogy pedig e birtokhoz Kakass nevü pártfogó még egy falut csatolt, a szerzet oly állapotra jutott, hogy minden szükségeit fedezhetvén, annak későbbi elöjárói további birtok megszerzéséről nem is gondoskodtak [1]). Söt a rend annyira terjedett, hogy Dunajeczen már a második kolostor is felállittatott. Ennek szerzője az emlitett Kakass nevü pártfogó vala, ki arra Lechnicz nevezetü helységet minden földei, s egyéb elöjogaival arra szentelte. A király az adományt megerösitette, s Drugeth Vilmos nádor azt 1337. évben még Ófalu nevü nagy birtokkal szaporitotta [1]). A harmadik kolostort pedig nagy Lajos király Lewelden a bakonyi erdöben alapitotta [2]). Itten szintén több szerzetest telepitvén a király oda törekedett, miszerint

[1]) Anonym. Carthusiani Fundatio Lapidis refugii.
[2]) Wagner Analecta Scepusii part. I. pag. 403. part. II. pag. 174—181.
[3]) Küküllew apud Turoczi chronic. part. 3. Cap. 44.

működésök által a vallásosság s a katholika hit terjesztessék, a hivek pedig lelki vigaszt nyerhessenek. Mi teljesedésben menvén, a kartuziak szerzete tekintetben növekedett.

67. §. *Lovagrendek.*

Ámbár a lovagrendek e korszakban nálunk hivatalaikban igen dicséretesen járnának el, mindamellett a templomosok nagy ellenségekre találván, s a külhonban a fejedelmek által eltörültetvén (I. korsz. 85. §.) szintén nálunk is megszüntettek a nélkül, hogy nagy Lajos király ellenök némi vizsgálatokat tétetett volna,el lévén már törve fejök felett a pálcza, s a külföld itélete oly annyira elfogadva, hogy érdemesnek sem tarták további nyomozásokat tétetni. Birtokuk V. Kelemen pápa Ad providam kezdetü bullájához képest részint más szerzetesekre, részint sz. János lovagrendjére jutottak. Igy megszünvén nálunk a templomosok rendje, a jerusalemi sz. János lovagrendje annál nagyobban müködött. Ezek Vrana várát Dalmatiában a templomosok főhelyét kapván meg, az ottani testület fönökének Fra - Morialét választották. Azonban e választott főnök hivatalának roszul felelvén meg, letétetett. Későbben Csanády esztergomi érsekre bizatott, miszerint a templomosok volt többi birtokát más szerzetesek közt osztogassa, ki ennek következtében a szent ferenczieket Telegdi-Mező nevü birtokkal megajándékozta. Söt későbben sz. János lovagrendje is az esztergomi érsek hatósága alá rendeltetett [1]). S valóban igen czélirányos volt, hogy az ilyes szerzetes testületek egyházi főnökök felügyelése alá vetettek, mert nem ritkán egy két rakonczátlan egyénnek tettei, melyek elegendő felvigyázat hiánya miatt, némelykor büntetlenül maradtak, az egész testületeknek tulajdonitva, oly

---

[1]) Ungr. Magaz. a. O. S. 495. Pray Specim. Hierar. Eccles. Hungar. part. 1. pag. 145.

homályt vetettek más szerzetre, hogy azt egészen vésztel-jesnek tartották akkor is, midőn csak egy vagy más egyén hibázott. Ezt nyilván tanusitá a templomosok sorsa. Azért igen helyesen tette XII. Benedek pápa, hogy az egész katholika világba körleveleket küldvén, a püspököket a szerzetesek szigorúbb felügyelésére felszólitotta. Mi egyébiránt a jeruzsalemi sz. János lovagrendjét illeti, ez e korszakban is üdvösen működött. A már más helyütt emlitett kolostorokon (manseria) kivül a szerzet még a következőket birta: 1) a csorgoit Somogy megyében, ezt szintén a templomosok rendje megszünése után kapta, 2) a szent keresztit Esztergom megyében, 3) a kelemföldit mely sz. Erzsébet, s Kreenfeld nevét is viselte. Annak helyét ámbár nehéz meghatározni, mindamellett az irók azt legvalószinüebbnek tartják, hogy sz. Gellért hegye tövében létezett [1]), 4) az ujudvari kolostort Csáktornya mellett, melynek előjárója 1358. évben az egész testület főnökének választatott, 5) a budai két kolostort, melyek egyike sz. Háromság, a másik sz. Lélek czime alatt ismeretes volt. Mindakettőnek egyszersmind kórháza vala. Amaz idővel prépostság (felhévizi) s káptalanná változott, 6) a sopronyit, mely keresztelő sz. János czimét viselte, annak volt kolostora s temploma későbben a jezuitáknak adatván, máig létezik. A rendnek volt többi kolostorait elősorozza tudós Fuxhofer [2]). Mi elvégre a német leventéket illeti, ezek e korszakban is ugyanott létezvén honunkban, hol annak előtte, tudnillik Marmarosban, s ottan több várakat alapitván, például a sz. keresztit, husztit, testületöket szaporitották, s erősbitették. Azonban Borza várát az idő viszonyai által ottan elvesztvén, honunkban létezni megszüntek, kik egyébiránt hajdan a határos ellenséges népek ellen országunknak igen jó szolgálatot tettek. Fuxhofer Monasteriolog. Tom. II. pag. 210. s a köv. lap.

[1]) Fuxhofer Monasteriol. Tom. II. pag. 204.
[2]) Fuxhofer ugyanott 210. lap.

68. §. *Székesegyházi, s szabályzott kanonokok.*

Már az első korszakból tünvén ki, hogy a kanonokok intézete két részre oszlott, tudnillik a székes és társasegyházi, s a szabályzott kanonokéra. Amazok ez időben is megyés püspökök vezérlete alatt a székes és társas egyházokban az Istennek hiven szolgáltak, annak szent igéit hirdették, s a hivek igazgatását vagy magok viselték, vagy annak segédkezet nyujtottak. Továbbá a megyés püspökök tanácsát képezvén, őt minden kormányzási, s birálási ügyekben hatósan támogatták. Mi pedig a szabályzott kanonokokat illeti, különösen pedig a prémontréieket, ezek e korszakban is dicséretesen müködtek az egyház szolgálatában, ámbár nem tagadhatni, hogy régi prépostságaik némelyikei sok viszonyokon keresztül mentek. Ilyen volt 1) a bozóki prépostság, mely noha erös falakkal körülvéve, várkint minden ellenséggel szembe szálhatott, mindamellet 1338. évben Leukus Lőrincz azon vidéki birtokos által megtámadtatván, s prépostja megsebesittetvén, maga a prépostság is tetemes károkat szenvedett. Azonban 2) a csornai prépostság annál jobban emelkedett, midőn azt 1373. évben István zágrábi püspök számos birtokkal, Fraknó Vilmos gróf Hevei nevü falu s tágos földekkel 1440. évben megajándékozta. A csornai préposthoz még számos más javak tartoztak [1]). 3) A jászói préposthságot is, melynek részét Robert Károly király elfoglalván, s Szomolnok városához csatolván, nagy Lajos király amannak fia kármentesitette avval, hogy minden az elidegenitett részekből kiásandó érczet tulajdonukká tette, söt a jászói lakósokat kiváltságokkal, a várost pedig vásári joggal felruházta. 4) A leleszi préposthság e korszakban szintén nem kis viszontagságokat a Pálócziak családjától szenvedett. Mert 1403. évben meghalván Pálóczi Domokos leleszi prépost,

---

[1]) Fuxhofer Monasteriol. Tom. II. pag. 11.

annak rokonai Mátyás és Imre, még mielőtt a megholt teteme eltakarittatott volna, felfegyverkezve többek társaságában a prépostságba rohantak s nyolcz ezer aranyot az egyház pénztárából elragadtak; a prépostság több tagjait, kik az egyház vagyonát a rablók ellen védék, részint megsebesitették, vagy kegyetlen verésekkel megillették, részint lenyakasztották. Ilyes üldözések s megtámadások által a prépostság több egyéneitől s helységeitől megfosztatván, ez egész korszakban békét s nyugalmat el nem érhetett, míg a következőben jobb szerencsére viradott. 5) A nagyváradi hegyfoki, vagyis sz. István vértanu prépostsága. Ennek Sylvester nevü prépostja alatt a váradi püspök s káptalan a prépostság jogait s birtokát 1410. évben kérdésbe vonván, azokat per alá vonták, s ámbár a per az egyház feje által részökre dölt el, mindamellett későbben ismét megujittatván a prépostság javai Bálint váradi püspök közbejárásánál fogva II. Ulászló király által 1494. évben a kartuziaknak adattak át. Mi 6) a sz. koporsóról nevezett kanonokokat illeti, azok e korszakban szintén müködvén, még több helyekre terjedtek. Igy átköltöztek I. Leibicz nevü szepesi kiváltságos városba, hol részökre kolostor s egyház épittetett. Ez azonban a husziták által eldöntetvén, s idővel ismét felépittetvén rendes lelkészséggé változtatott. II. Hunnfaluba szintén Szepesben, mely nevét azon csatának köszöni, mely a hunnok s romaiak közt 441. évben történt. A többi prépostságokat [1]) idő rövidsége miatt elö nem sorozhatandóknak tartom. 7) Mi a karinges kanonokokat érdekli, ezek valamint az első korszakban (86. §.) ugy ebben is szerencsés sikerrel müködvén, s tovább terjedvén, több prépostságokkal szaporodtak. Igy keletkezett részökre a develéki prépostság, mely hajdan a budai vár mellett létezett; igy alapittatott a sz. Miklós fejérvári prépostság, melynek Domokos nevü pré-

[1]) Fuxhofer Monasteriol. Tom. II. pag. 264.

postja 1467-dik évben a pannonhegyi apátságot is kormányozta. A többi prépostságokat Fuxhofer Monasteriologia czimü munkája II. köt. 270—277. lap. elősorozza.

69. §. *A királyi prépostságok s apátságok.*

Honunk évkönyvei bizonyitják, hogy ámbár a prépostság s apátságok nagy részét honunkban fejedelmeink alapitották, mindamellett egyházi s világi jótévők is nagyszámmal találkoztak, kik olyatén intézeteket magok költségén állittatának fel. Amazokat királyi prépostság s apátságok neve alatt királyaink még akkor is adományozták, midőn a többieket magok a testületek szabályos választás (electio canonica) által betölték, vagy pedig a pápák fentartási joguknál fogva kiszolgáltaták. Királyaink azonban e prépostság s apátságok adományzását mindig pápai megerősités mellett végbe vitték [1]). Hogy továbbá e jogot gyakorolták királyaink e korszakban tanusitja nagy Lajos király 1347-dik évben az ország biráihoz jelen kiadatott levele: Tudjátok, hogy a sz. gothárdi apát s kolostor minden birtoka s jobbágyaival együtt a király vétsége s pártfogása alatt lévén, egyedül az ország birája, vagy a király által megbizott birótól itéltethetik [2]). E királyi prépostságok s apátságoknak még azon joga is volt, hogy püspöki diszöltönnyel tarthatták az isteni szolgálatot. Annak következtében azon prépostok s apátok, kiket királyaink alapitának, s vagy mindjárt alapittatásuk alkalmával, vagy későbben e joggal megajándékoztattak, azt e korszakban is fentartották, s gyakorolták. Ilyenek a pannonhalmi, zalai, bakonybéli, sz. benedeki Garam mellett, s más apátságok, a fejérvári s más prépostságok birtokosai. Minthogy pedig e prépostok s apátok a

---

[1]) Katona Histor. Crit. reg. Hungar. Tom. 4. pag. 632.
[2]) Theoph. Heimb. notit. Histor. de ortu et progress. abbat. S. Ord. Cisterc. B. M. V. de Gothard dictae pag. 46.

megyés püspökök hatóságától kivontatnának, s a püspökök azt neheztelék annál inkább, mivel ilyes kiváltságok szent László s Kálmán király rendeletével homlokegyenest ellenkeznek [1]), s a régi zsinatok a szerzeteseket a püspökök hatósága alá tartozóknak állítják [2]), a püspökök a szerzetesek ellen panaszokat emeltek, a romai pápák azonban minthogy ilyes kiváltságokat a szerzetek törvényes királyaiktól pápák engedelme mellett nyerték vala, őket azokban megerősitették, de az esztergomi érsek mint az ország áldora törvényhatósága alá, kinek hatóságából soha sem vétettek ki, ismételten vetették, s az esztergomi érseknek abbeli hatóságát megerősitették [3]). III. Incze s más pápák is ugyanazt tették. Amannak arra vonatkozó s az esztergomi érseknek törvénhatóságát megerősitő oklevelét több helyeken olvashatni [4]). Ámbár azt sem tagadhatni, hogy a pápák magok is ilyes prépostságok s apátságokat fentartási joguknál fogva adományozták, például IX. Bonifácz pápa 1391-dik évben a pécsváradi apátságot Szilvásy Imrének, s néhány évvel későbben a pannonhalmi apátságot Marchal nevü minorita szerzetesnek adományozta [5]). Ugyanazt tették más pápák is [6]). Mire királyaink felébredvén, s jogukat védvén, ürességek alkalmával ők is ilyes javadalmakat kiszolgáltattak, sőt nem csak ők, hanem azok példáját követve más zászlós s kitünő urak is amazok engedelme mellett javadalmakat adományoztak [7]). Minthogy pédig ilyes különféle adomány-

[1]) S. Ladisl. decr. libr. 1. Cap. 21. Colom. decret. lib. 1. Cap. 66.
[2]) Péterfy Concil. Hungar. Cap. 25. 26. 37. Tom. 1.
[3]) Katona Histor. Crit. Hung. Tom. 4. pag. 632.
[4]) Szvorényi amaenit. Histor. Eccles. fasc. 6. num. 2. pag. 144. Hasonlitsd Egyházijogunk 1. köt. 258. §.
[5]) Koller op. c. Tom. 3. pag. 207.
[6]) Szvorényi Amoenit. Histor. Eccles. Fasc. 6. §. 3. pag. 150. et sequent.
[7]) Pray specim. Hierarch. Eccl. Hungar. part. 2. pag. 384.

zások által a királyi jogok átviteléből zavarok keletkeznének a magyar egyházban, s e szokás panaszoknak alkalmat nyujtana, az 1458. évi pesti gyülésben elhatároztatott, miszerint az ilyes megürült javadalmak betöltéséről királyaink az érsekek s püspökök segitsége mellett gondoskodjanak [1]), s a király jogát más senki ne gyakorolja [2]). Olyas családok azonban, melyek javadalmakat alapitva e jogot magoknak fentartották, annak gyakorlatában tovább is meghagyattak. Ilyes panaszok s ovakodások alkalmat nyujtottak királyainknak, elölegesen pedig Mátyás királynak, miszerint joguk gyakorlatát erélyes fellépések által visszaszerezhessék. Lásd e korszak 26. §.

70. §. Az apáczák.

Azon szent szüzek, melyek a mult korszakban nagylelkü királyaink, egyházfönökeink s más jótévök által keletkeztek, ebben is a közjót elömozditva, imával, elmélkedéssel, s tevékeny élettel dicséretesen müködtek, oly annyira, hogy az által sz. intézetöket is tovább terjesztették. Ilyenek valának 1) a sz. Domokos rendjét követö sz. Margit szigeti apáczák, melyek e korszakban nagy birtokhoz jutván, tovább terjedtek, s gazdagokká váltak. Mert az intézet tetemesen gyarapodván, s förangu hölgyeket körébe fogadván, azok reájuk esö birtokukat a szerzetnek átengedték. Ilyen volt Csáky Moricz sz. Domokos rendi szerzetes, ki minden örökségi birtokát ugyan azon kolostornak hagyományozta [*]), miután azt Robert Károly király is megerösitette volna [3]). E ko-

[1]) E gyülés czikkei nem találtatnak Törvénykönyvünkben, de annak meghivó levelei példányát olvashatni Kaprinai Hungar. diplom. czimü munk. 2. köt. 168. lap. magok a czikkek pedig Pray ily czimü kéziratáb. Vestigia Comitior. apud Hung. pag. 329. art 57.
[2]) Ugyan ottan 58. t. cz.
[3]) Fejér Cod. diplom. Tom. VIII. vol. 1. pag. 362. et vol. II. pag. 444.

lostor hire s tisztelete jelen korszakban annyira növekedett, hogy az emberek messze tájékokról összesereglének annak áhitatos meglátogatására, s ez alkalommal sokan azt ékszerek s javakkal megajándékozták. Erzsébet Robert Károly király neje 1308. évi rendeletében e kolostornak szintén szép összeg pénzt hagyott, s Üdvözitőnkről nevezett kápolnában, melynek alapitója ő és férje a király vala, eltakarittatni kivánkozott. Sz. Domokos szüzei e sziget birtokában maradtak addig, míg a török a mohácsi vésznapok után Budát el nem foglalta, mert ekkor ők is a közönséges vihar csapásait érezvén, Nagyszombatba költöztek. Ott sz. János kolostorában menedék helyet találván, tartózkodtak, míg onnan 1614. évben Posonyba sz. Klára kolostorába sz. Margit ereklye, s többi egyházi ékszereikkel együtt áttétettek **). Sz. Margit szigetében létezett kolostora pedig e társaságnak a mohácsi gyászos esetek után lakosaitól elhagyatván, s az idő s viharok terhe alatt leroskadván, hajdani virágzásának bemohosult romjait máig mutatja. 2) Sz. Klára szüzei Nagyváradon, melyeket Báthory András nagyváradi püspök 1340. évben a nőnemü ifjuság neveltetésére alapitván, azoknak egy Bihar megyében létező birtokát minden jövedelmeivel együtt átengedte, sőt azt még más adományokkal is megbővitette [1]). Mit Lajos király is 1351. évben oklevéllel megerősitett [2]). E társulatot későbben többen gyámolitották, ugymint Bene Péter, Báthory István, nagyváradi kanonokok, kik 1364. év körül minden reájuk szállott vagyonukat annak ajándékozták [3]). 3) Apáczák e korszakban Kalocsán is léteztek, ámbár nem tudhatni, micsoda rendhez tartoztak, s ki vala szerzőjök. Továbbá bizonyos, hogy Bartfa, Kassa, Losoncz, Kolosvárott s más városokban is léteztek szintén apá-

[1]) Ganóczy Episcopat. Magnovárad. part. 1. pag. 178.
[2]) Kereszturi Histor. Episcop. Magnovarad. part. 1. pag. 67. 168.
[3]) Ugyanott 187. s 189. lap.

czák. Noha pedig e szerzetes társulatokról a közép kor évkönyvei keveset emlitenek, mindamellett annyi bizonyos hogy azok a közjót nagy hatással elömozditották, minek bizonyitványául, ha mást nem érintenénk is, már elegendően szolgál az, hogy e testületek mindig gyarapodtak, egyedül ott szünvén meg, hol az ellenség őket tettleg kiirtotta.

*) Csáky Móricz az elhiresztelt Csáky családjától származott; atyja Csáky Domötör bán lévén, s azt kivánván, hogy fia Amadé nádor leányát feleségül vegye, annak kivánságát, ámbár ő teljes elszántsággal a kolostori élethez gyermekségétől szitott, szülei iránti tiszteletből bételjesitvén, avval megeskettetett. Minthogy azonban mind magának, mind nejének azon régi vágya volt, hogy kolostorba léphessenek, három év lefolyta után 1323. év körül mindakettő szerzetessé avattatott. Csáky a győri Domokosiak, neje pedig Margit szigeti apáczák rendjébe lépett, s akkor Csáky javait eme kolostornak ajándékozta [1]). Azonban még e lépés után sem részesülhetett teljes nyugodalomban, mert még csak ezután kezdének sanyargattatásai. Amadé nádor azt vélvén, hogy Csáky kolostorba leánya megvetése miatt lépett, őt alattomban elfogattatván, leányávali együttélésre kéntetni akarta, s ez nem sikerülvén, őt börtönbe csukatta. Ottan más fél évig szenvedett a nélkül, hogy szándokától elmozdittathatott volna. Innét megszabadulván Bolognába utazott, s 1336. évben viszszatérvén, Győrött az élők sorából más világra költözött.

**) E szerzetes nők ékszerei a következőkből állottak: 1) szent Margit szűz feje, melyet Krisztina, herczeg Eszterházy Miklós neje, drága kövekből készitett koszorúval feldíszittetett, s a koszorún következő szavakat drága kövekkel rakatta ki: „Caput beatae Margaritae virginis filiae Belae quarti regis Hungariae“. 2) Két nemes gyertyatartó jaspisból. 3) Egy drága kehely s tányér (patena) gyöngyökkel kirakva, melyeket IV. Béla király még akkor az Isten tiszteletére szentelt, midőn a kolostort alapitotta.

71. §. Görög szertartásu szerzetesek.

A görög szertartásu szerzeteseket honunkban Koriatovich Tivadar herczeg, ki Lithvaniából Robert Károly király alatt hozzánk költözvén, királyunk által különös kegyelem-

[1]) Ferrari de rebus Ung. prov. Praedic. Cap. 19. 24. Acta sanctor. Hungar. pag. 160—74.

mel kitüntettetett, alapitotta. Ez tudnillik Csernek hegyén Munkács mellett sz. Miklós tiszteletére egyesült görög szertartásu szerzeteseknek kolostort épitvén, nem rakonczátlan szerviai, vagy áthosi kalugyereket, hanem sz. Vazul caesariai püspök szabályát követő férfiakat, milyenek Román kivül Apulia, Calabria, Dalmatia s más tartományokban léteztek, alapitott [1]). E szerzet az elmélkedő élethez cselekvőséget, s tényleges buzgóságot csatolván, rövid idő alatt Marmaros, Zemplén, Bereg s Ung megyékbe terjedt. Különösen pedig Maria Pócson, Kis Bereznán, Miszticzén, s Bikszádon a munkácsi megyében Bukócz hegyén (Bukova horka) s Krászni Brodon a mai eperiesi egyházmegyében telepedtek meg [2]). E zárdákban oly ifjak neveltettek, kik részint mint szerzetesek az Isten dicsőségét elmélkedő s cselekvő élettel előmozditották, részint a hivek igazgatására kiképezve, s abban dicséretesen müködve, szent hitünket szerencsésen terjesztették. Ezek a szerzetesek a sz. rendeket przemyzli görög egyesült püspöktöl vevék fel, ki több, veres és kis Oroszországban létező püspökökkel együtt a kiewi szintén egyesült érsek hatósága alá rendeltetett. Ez egyesülést pedig Fülöp fermoi püspök s apostoli követ eszközlötte akkor, midőn Magyarhonból, hova kún László alatt keletkezett viszálkodások kiegyenlitése végett jöve, Galliciaba költözött. Itten tudnillik a sz. domokosi szerzetesek segitsége által támogatva oly bölcsen s józan tapintattal müködött, hogy az egész tájék a romai egyházhoz szítva II-dik Cyril kiewi érsek alatt megtérittetett.

---

[1]) Sz. Vasul szabályát e czim alatt: Regulae fusius disputatae in 55. Capit. annak 1638. évben Párisban kiadott munkái II. kötet 525—608. lap. olvashatni. Ámbár pedig némely irók e szabályt más szerzőnek tudnillik Eustat Sebastai püspöknek tulajdonitják, mindamellett Cave s Budin által felhozott indokok e vitát sz. Vazul részére döntik el.

[2]) Egyházi jogunk II. köt. 31. §. 42. lap.

72. §. *A papok nőtelensége.*

Azon egyházi fegyelem a papok nőtelenségére nézve, melyet az első korszakban (88. §.) érintettünk, ez időben jobban kifejlődvén, oly annyira terjedett honunkban, hogy valamint más országokban ugy nálunk is köz fegyelmé vált. Mert honunk püspökei szintén ugy mint a franczia, angol s német püspökök a romai sz. szék különösen pedig VII. Gergely pápa határzatait, melyeknél fogva minden házas diakon, vagy áldozár az egyházi müködésektől eltiltatott, készséggel fogadták, s azokat alárendelt papjaiktól követelvén, uj rendeletek s fenyitékek által zsinatokban támogatták. Söt annyira buzgólkodtak mellettök, hogy még a papi nőségtől származott gyermekeket sem tartanák törvényeseknek. Miután pedig a papok házassága az egész egyházban érvénytelennek itéltetett, az egyháziak nőtelensége Üdvözitőnk s az Apostolok szelleme és példájához képest régi épségébe viszsza helyeztetett [1]).

73. §. *A kor fegyelme s erkölcsei.*

A hivek e korszakban szelidebb erkölcsöt követvén a a tüz s vizpróba, mely eddig is csak székes és némely káptalanbeli egyházakban például a nyitrai, posonyi, óbudai, nagyváradi s aradiban gyakoroltatott, megszünni kezdett. Mert miután IX. Gergely pápa azt még a XIII. században végzésleveleiben [2]) megtiltaná, s Magyorhon püspökei közül többen egyházi jog tanáraivá megkoszoruztattak (Doctoros Decretalium), magától következett, hogy ők a perek jogos rendszerét elfogadván, a tüz s vizpróbát kiküszöbölve, a hiveket a rendszeres perlekedés utjára utasitották. Másként állott a dolog a párviadal gyakorlatával. Az a vitézlő ma-

---

[1]) Egyházi jogunk II. köt. 20. s. k. §. 24. s k. lap.
[2]) Decretal. Greg. IX. Cap. V. Tit. XXXV. Cap. 3.

gyar nemzet természetének megfelelvén, s semmi egyházi szertartásokkal kapcsolatban nem lévén, továbbá is megtartatott, kivált Robert Károly s nagy Lajos királyok alatt, kik közül az első még a püspököket is minden egyházi szabályok ellenében reá kötelezte. Ámbár pedig az egyháziak ilyes tettek ellen tiltakoztak, sőt XII. Benedek pápa előtt panaszkodtak a körülményeknek mindazáltal engedve, a párviadalt elfogadták. Mit annál könnyebben tehettek, minthogy azt nem személyesen, hanem valamely harmadik által végrehajtathatták. Az pedig igy történt meg: Midőn valaki jogait, ártatlanságát, vagy ellenének vétkességét bebizonyitani akarta, faczöveket a biró előtt ellenének átadván, s emezt az által a párbajra felhivá n, a biró tisztében állott, nyilvános levél által a párviadal idejét, fegyver nemét, s a többi körülményeket meghatározni. S ennek meghatározott módja szerint a viadal végre hajtatott, egyébha az ellenek a biró előtt kibékültek [1]). Más nemü vétségek pedig az egyházi zsinatokban egyházboli kiigtatás által fenyittettek meg. És e fenyitékek oly hatásuak voltak, hogy sokszor ott, hol semmi más eszköz nem használhatott, épen ilyes egyházi fenyiték hozta meg maga eredményét. Nem valának ritkák oly példák, hogy némi hatalmasak önerejükben bizakodva a közcsendet s polgártársaik nyugalmát felzavarták, s némely körülményekben oly veszélyesekké váltak, hogy semmi korlátot nem ismerve, mind a természeti, mind a polgári jogokat letiporták, talán az egész hazát zavarba hozandók, ha egyházi fenyiték alá nem vetetnek. Az egyházbóli kiigtatás, az isteni szolgálattóli eltiltás, halál esetében keresztény szertartás nélküli eltakarittatás, melyel az egyház e korszakban a zabolátlan hősöket, a királyok ellen kikelőket, a haza, béke s biztosság ellen törekvőket, és az egyház szabályaival nem gondolókat

[1]) Anonymi ars notarialis apud Kovachich formulae solemnes pag. 8. et 35. §. 12. 13. 56.

fenyitette, sokkal üdvösb vala, mint a fegyveres erő, melylyel őket ritkán egészen, soha pedig meggyőződésből le nem csillapithatták, s valóban olyas irók, kik az egyháznak ilyes eljárását valami túlzott szilárdságnak festik le, sem a kor szellemét fel nem fogják, sem pedig szükségeivel megbarátkozni nem tudnak. Mert ha az ilyes erőszakoskodó hatalmasok tovább is folytatják tetteiket, az egész ország jólétét s boldogságát mindent elsodró árvizként elpusztitandók valának.

74. §. *Vallásos társulatok.*

A hivek e korszakban tapasztalván, hogy az erkölcsösség szaporitására, a tévedések elmellőzésére, s igy a közjó előmozditására a vallásos társulatok igen hasznos és czélszerüek lennének, püspökeik s lelkészeik igazgatása mellett vallásos társulatokba egyesültek, s igy az erényt s erkölcsiséget igen szerencsésen előmozditották. Ezek sorából emlitendő: 1) szent György társulata, mely kezdetét 1326-dik évben vevén, maga Károly király által megerősittetett. Hogy továbbá e nemes társulat czélját s irányát megitélhessük, némelyeket szabályai közül emlitünk. Például a társulat czéljának tüzte ki, miszerint, ha a társulat némely tagja az ellenség rabságába került volna, annak kiváltására mindnyájan segedelemmel járulni tartozzanak. Ha csatában egyiket vagy másikat szerencsétlenség érte, a legközelebb társtag annak segitségére késznek lennie kellett. Igy szintén a szegényekről is gondoskodván, elhatározták magok közt, mikor s mennyivel mindenki adózzék azok ápolására. Ha a társulat valamely tagja a körülményektől inditva, szándokát megváltoztatta, a társulattól szabadon elvállhatott. E társulat alapitói valának Boleszló esztergomi érsek, János nyitrai, László pécsi, Lőrincz váczi, Miklós györi, Péter boszniai püspökök, s más egyházi tagok [1]). 2) Kalandas

[1]) Codex diplom. Tom. XI. pag. 432—439.

nevü vallásos társulat; ennek szerzői a liptói lelkészek valának. Czélja a társulatnak egyedül az erkölcsösség s jámbor cselekedetekben, tudnillik az isteni tisztelet magasztalása s terjedésében állott [1]). E társulatot Telegdy esztergomi érsek többféle kiváltságokkal ajándékozván meg, különös pártfogása alá vette. 3) Krisztus testéről nevezett társulat, melyet János egri érsek 1386-ik évben alapitott. Ez szintén vallásos élet előmozditását czélul tüzvén ki magának, igen üdvösen hatott a hivek kedélyére, s annál boldogabb sikerrel működhetett, minthogy a legkitünőbb családok tagjai magokat abba beigtatták. Maga Zsigmond császár s magyar király nejével együtt a társulatba lépett, s annak czélját szerencsésen terjesztette.

75. §. *Az egyházi nyomozás hivatala.*

Mióta a szent, vagyis az egyházi nyomozás hivatala az egyház feje által Gergely esztergomi érsek felügyelése alá rendeltetett (1. korsz. 75. §.), azóta e hivatal tagjai működéseiben oly pontosan s buzgón járának el, hogy mind a honban tartózkodó, mind a szomszéd Szervia s Bosznia, ugymint a többi tartományokban létező tévedett, vagy meg nem téritett lakosokat az örök igazság tanával megismertették, s a hitterjesztésében szerencsés előmeneteleket tettek, s azóta a szent nyomozás hivatala honunkban állandóan megalapittatott. Az 1309-ik évi Posonban tartatott nemzeti zsinat a szent nyomozást feltételezte, midőn igy nyilatkozott: hogy a nyomozás tagjai mint tévedők ellen lépjenek fel [2]) azok irányában, kik Robert Károly királyt ellenzik. Ugyan arra mutatnak V. Kelemen pápa szavai is, ki 1312-ik évben a viennei zsinatban a templomosokat eltörölte, azt parancsolva, miszerint a magyar nyomozók

---

[1]) Codex diplom. Tom. IX. vol. 1. pag. 578.
[2]) Péterfy Concil. Hungar. part. I. pag. 146.

azoknak a honban lévő birtokát foglalják el addig, míg a romai szent szék arról további rendeléseket teend [1]). Söt XXII. János pápa arról értesülvén, hogy a fratricellek tévedéseiket Olaszhonból Frank, Német, Cseh, Lengyel s Magyarországban terjesztették, 1327-ik évben a magyarhoni domokosiak tartományi kormányzóját megbizta, miszerint az emlitett tévtanitók ellen hitnyomozókat küldvén, azokat megtéritené, vagy elitélné [2]). Mit tevén a hitnyomozók hivatásuknak buzgón megfelelni törekedtek. Buzgóságukat azonban még nagyobb mértékben fejtették ki Dalmat, Horvát, s Boszniában, Magyarhon kapcsolt részeiben, különösen pedig miután a pápa hozzájuk sz. Ferencz rendéből némi segédtársokat csatolt volna [3]). Emezek azonban többnyire a patarenek megtéritésével fáradoztak, kik ámbár a 13. században nagyobb részt kiirtattak, mindamellett Boszniában oly annyira ismét növekedtek, hogy I. Lajos király 1359. évben őket mint lázadókat megtámodni kénytetett. S valóban a ferencziek a patarenek megtéritésében oly dicséretesen müködtek, hogy Szász Peregrin egyike a téritők közül VI. Kelemen pápa által bosznai püspöknek neveztetett. Továbbá Husz János tévtana Magyarhonba is áthozatott, s azon felekezet emberei nem csak elveiket terjesztették, hanem Csehországból hozzánk rohanva, némely felső vidéki városokat is megtámodtak [4]). Söt a felső vidékekről Moldova s Erdélybe, innét a nagyváradi, csanádi, szerémi s kalocsai püspökségeket keresztül járva, mindenütt hibáikat terjesztették. Azért Eugenius pápa Marchia Jaka-

---

[1]) Bzovius Annales Eccles. ad ann. 1390. num. 3. és Ferrari Commentar. de reb. Ungar. prov. S. Ord. Praedicat. pag. 425.
[2]) Bzovius ugyanott ad ann. 1327. num. 18. Ferrari ugyanott 434. lap.
[3]) Ferrari ugyanott 434. lap.
[4]) Wagner Anal. Scepus. part. 1. pag. 52. part. 2. pag. 11. 94. 105.

bot sz. ferenczi barátot Bosznia helynökét, kit Zsigmond király Csehországba a husziták ellen meghivott [1]), oda utasitotta, miszerint Magyarhonban is rendjéből három kolostort alapitson [2]), s egyszersmind az igaz vallást hitnyomozók által védesse. Mit ez szerencsésen véghez vivén, mind az igaz katholika vallást az országban terjesztette, mind annak épségébeni megtartása felett őrködött.

VI. FEJEZET.

A zsinatokról.

76. §. A posonyi zsinatok.

A magyar trón felett e korszak elején nagy vita eredvén, s a romai pápa honunk sorsáról gondoskodván, Gentil bibornokot mint pápai követet országunkba küldötte, ki az ország nagyai s főpapjaival tanácskozván, Posonyban 1309. évben két zsinatot tartott. Az elsőnek tartalmából adatok hiánya miatt, melyek vagy elvesztek, vagy fel nem jegyeztettek, többet nem tudunk, mint hogy a pápai követ az ország azon részét, mely már annak elötte Robert Károlyt magyar királynak választotta, szándokában megerősitvén, további állandóságra biztatta. A második zsinat tartalma pedig kilencz fejezetre oszlik. Okául szolgált a bibornoknak e gyülekezetet összehivni, mivel látta, hogy az országrendjei a király választásában néhány év elött három részre szakadván, s egy része Robert Károly, a második Cseh Venczel, a harmadik pedig bajor Otto számára szavazván, az egyházi fegyelem, s egyetértés az egyháziak közt is némi csökkenést szenvedett, mit a bibornok kijavitandónak tartott. Ezért a magyar egyház atyjáit elnöklete alatt egybe-

[1]) Koller Histor. Episcop. Quinque Eccles. Tom. 3. pag. 351.
[2]) Urban Fridrich Histor. prov. Hung. ord. Minor. S. Francis. subtit. SS. Salvat.

hiván, velök a következő rendeletekbe egyezett meg: 1) azok ellen kimondatott az egyházbóli kiigtatás, kik az egyházi rend bár mely tagját ellenségesen megtámodni, elfogni, bebörtönözni, vagy talán veréssel is illetni merészelnének. 2) eltiltattak az egyháziak oly tanácsadástól, melylyel a világiak az egyházak, vagy személyek ellen élhetnének. 3) határozattá lön, miszerint az egyházi személyek világiaktól egyházi javadalmakat ne fogadjanak el. 4) az egyházi javak elfoglalása megtiltatott, s az elfoglaltak visszaadása megparancsoltatott. 5) büntetés szabatott azon egyháziakra, kik ágyasságban éltek, mely abból állott, hogy az egyházból kiigtattak, s jövedelmeik negyedétől megfosztattak. 6) a rablások s prédálások eltiltattak. 7) azok ellen, kik mindamellett hogy az egyházból kitiltattak, mégis vétségökben megátalkodottan maradni merészelnének, javaiktóli megfosztatás rendeltetett. 8) a katholika egy ház hivei az idegen vallásuakkali összekeléstől, vagyis a vegyes házasságoktól eltiltattak. 9) a romai szent szék parancsainak elfogadása, s szigoru megtartása minden hiveknek, s annyival inkább az egyháziaknak meghagyatott. E zsinat, mely Robert Károly király helybehagyásával tartatott, szabályai VI. Kelemen pápa 1346. évben megerősitvén, Magyarhon papságának szabadságait is helyeselte. Péterfy Concil. Hung. part. I. pag. 141—148.

77. §. *Az udvardi zsinat.*

Tamás esztergomi érsek a posonyi nemzeti zsinatokból haza térvén, s látván, hogy minden királyi választás feletti viták megszünve, a kedélyek is kibékültek segédpüspökeit 1309-ik évben Udvardra összehitta, s velök értekezve tartományi zsinatot tartott. Ennek határozatai a következők: 1) délkor s a nap alkonyodtával a hivek harangszó által az angyali üdvözletre intessenek meg. Ez épületes szokás egész jelen korszakban divatozott, s ámbár a következőben a hit-

ujitók azt megszüntetnék, későbben mindazáltal Oláh Miklós esztergomi érsek által ismét behozatván, máig divatban vagyon. 2) a budai polgárok prépostjuknak a dunai kikötőktől járó tartozásaik megadására köteleztettek, mit ujonan megigérének, miután Robert Károly király is ugyan arra őket lekötelezte volna. 3) a hivek közt még divatozó surlódásokat, s némelyektől Robert Károly király ellen tett kifogásokat a püspökök s Tamás esztergomi érsek egyházi fegyelmek által megszüntetni törekedtek. 4) Gentil bibornok s apostoli követ határzatai *) elolvastattak, s minden lelkészszel közöltettek a végett, miszerint azokat a hivek hasznára alkalmazzák. E zsinat többi rendeletei vagy elvesztek, vagy valamely levéltár szekrényében porhadnak.

*) Gentil bibornok s apostoli követ határozatai üdvösek lévén, s nagy készséggel elfogadtatván, azok tartalmáról rövid emlitést teszünk. Első vala az, melynél fogva a király iránti hüségtelenségre kivetett országlati büntetések mellett, még egyházi fegyelmek is kapcsoltattak. A második által határoztatott, miszerint addig, mig László erdélyi vajda a bajor Ottó magyar király által elidegenitett koronát vissza nem adandja, addig Robert Károly ujdan választott király más koronával beigtattassék. A harmadik tárgya volt, hogy az elfoglalt királyi javak visszaállittassanak. A negyedik az egyházi javadalmok adományoztatását rendezi, magyar királyainknak régi jogaikat megerősitve [1]).

78. §. A zágrábi zsinat.

Tudós Péterfy „Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Hungaria celebrata“ czimü munkájában a zsinatok közé sorozza a zágrábit. Azonban annak tartalmát adatok hiánya miatt közre nem bocsátja, hanem a zágrábi püspökségnek akkori rövid történeti vázlatát adván, én is ugyan azt lehető rövidségben közlöm. E korszak kezdetével a megyét Gazotti Ágoston, ki halála után, mely 1322. évben történt a szentek közé soroztatott (16. §.) kormányozta, s

[1]) Péterfy Concil. Eccles. Hungar. part. 1. pag. 75. et 149—166.

a zsinatot 1308. év után tartotta. Azon számos viták, s habozások közt, melyek akkor a király választatása körül divatoztak, ő magát Gentil bibornokkal együtt Robert Károlyhoz csatolta. Ámbár pedig e miatt a megyét nagy viharok a pártosok részéről fenyegetnék, mindamellett a püspök szelidsége s jótékonysága őket annyira megnyerte, hogy minden veszedelmet megyéjétől elháritott. Megyebéli papságát pedig a hivek szükségéhez mérve szaporitotta, megdijazta, s oktatta. Székes egyházának, melly akkor harmincz kanonok, három prépost, ugymint nagyprépost, csaszmai társas káptalan prépostja, s a Boldogságos Szüzről nevezett prépostból, s tizenhárom főesperességből állott, különös gondját viselte. A megyéhez tartozó számos apátságokat Péterfy idézett munkájában olvashatni [1]). Ágoston püspök a megyét, mely Dalmatország s Velencze részéről többszörös pusztitásokat szenvedett, minden alkalommal felsegitette, zsinati gyülekezetek által ujdan rendezte, fegyelemben tartotta, s szerencsésen gyümölcsöztette. Azonban mind a jelen zsinat, mind a többi zsinati gyülekezetek irományaira eddig kisem akadhatott, s nem is közöltethetett más valami azokból, mint Ágoston püspök jeles levele, melylyel a zsinatot megnyitotta. Ezt lásd szintén Péterfy idézett munkáj. I. Rész 164. s köv. lap.

E zsinat után még többeket tartottak e korszakban. Ide tartoznak az 1353. 1359. 1382. évi esztergomi zsinatok, de tárgyuk rövid s nem nagy érdekü lévén, azokról bővebben értekezni annál kevésbé szükségesnek véltem, minthogy azokat tudós Péterfy idézett munkájában olvashatni.

79. §. Az 1390. évi esztergomi zsinat.

Azon vita, mely régóta a posonyi prépost s az esztergomi érsek közt bizonyos javadalmak adományoztatása, s más némi tárgyak felett divatozott e zsinatban Kanizsai János

---

[1]) Péterfy Conc. Hung. part. I. pag. 163.

esztergomi érsek alatt eldöntetett, s azon régi meghasonlás mely Czambó Lőrincz posonyi prépost s a káptalan közt létezett is, megszünt. A vita három tárgy körül forgott. Az első volt, hogy a posonyi prépost minden Posony város határában létező javadalmakat saját adományzási jogához tartozóknak állitott. A második abban állott, hogy a posonyi prépost magát minden posonyi kanonok örökösének tartván, haláluk után azok vagyonát tetszése szerint elfoglalá. A harmadik volt, valjon a posonyi főesperességben létező lelkészek a szent olajt a posonyi, vagy pedig az esztergomi egyházból megszerezni tartozzanak-e. E tárgyak feletti vitákat az esztergomi érsek eldöntetni akarván, a zsinatot az emlitett év május 12-kén összehivá, s mind a három tárgyat elhatároztatá. Az első vitának az lőn a vége, hogy valamint az egész esztergomi főmegyében, ugy minden Posony város határában létező javadalmakat egyedül az esztergomi érsek adományozhatja. A másodiknak eredménye lőn, hogy a posonyi kanonokok joga vagyonukról rendelkezhetni megerősittetvén, a prépost jövőre annak elfoglalásától eltiltatott. A harmadik ugy határoztatott el, hogy a posonyi főesperességben létező lelkészek a szent olajt a posonyi lelkésztől vegyék át. Ő tudnillik a posonyi sz. Mártonról nevezett lelkész a szent olajt Esztergomból Posonyba elhozatni, s azt minden lelkész számára 40 szál viaszgyertya letétele után átadatni fogja. A gyertyáknak felét pedig a posonyi lelkész az esztergomi egyháznak átszolgáltatni köteleztetett, másik felét saját egyházának hasznára forditandó. Elvégre minden lelkész négy denárt a posonyi lelkésznek uti költség fejében fizetni tartozandik.

80. §. Az 1449. évi esztergomi zsinat.

Széchy Dénes esztergomi érsek s bibornok egyházi tartományát, mely számos a király kiskorusága s távolléte

miatt származott mozgalmak közt szintén sérelmeket szenvedett, megmenteni akarván, érseki tartománya püspökeit 1449. évben Esztergomba összehivta, s számos tagokból álló zsinatot tartott. Ennek feladata volt: 1) fegyelmi szabályokat a hivek s a papság megjobbitására czélzókat alkottatni, mi véghez is vitetett, ámbár azokat adatok hiánya miatt elősorozni nem tudjuk. 2) minthogy az esztergomi főegyház épülete az idő s körülmények viszontagságai által elromboltatott, a buzgó érsek annak kijavittatását a zsinat atyjáinak ajánlotta. Látván azonban, hogy azok minden költségek viselésére nem képesek, a zsinat nevében V. Miklós pápához folyamodott, miszerint as egész hon papságát segedelemre felszólitaná. Mi megtörténvén a honi papság számos pénz összeggel a kitüzött czél elérésére nagylelküleg adózott. Mely adományhoz Hunyady János, és az ország-nagyai bőkezüsége hozzájárulván, annyit áldozott ez alkalommal, hogy az esztergomi székes egyház 1452. évben mint Europa legszebb templomainak egyike Dénes érsek s bibornok által szenteltetett fel.

81. §. A szepesi zsinat.

E zsinatot Széchy Dénes esztergomi érsek, s bibornok engedelme mellett Stock János ujdan neveztetett szepesi prépost káptalana s egész kerülete szabályozásara 1460. évben Lőcsére hitta össze, s számos határzatokat köz tanácskozás által alkotott. Az alatta lévö papságot tisztjeinek buzgó teljesitésére buzditotta, a hiveket pedig minden kihágásoktól megóván az erkölcsösség s erény ösvényére utasitotta. A zsinati szabályok száma 46, melyek közül az első huszonhárom a szentségek méltó kiszolgáltatásáról rendelkeznek. A következő hét szabály az egyházi fegyelmet, búcsut, s szertartásokat tárgyozza. A többiek a hivek igazgatásáról, némely vétkek kiirtatásáról, a kanonokok s lelkészek hivatása s tiszteiről értekeznek. Azokból a neveze-

tesbeket elősorozandóknak tartom. Az első a keresztelő kútat a lelkész vagy segédje által három márknyi birság mellett zár s jó felügyelés alatt tartatni parancsolja. A második a megöntés által kiszolgáltatni szokott keresztség módját rendezi. A hatodik a lelkészeket arra kötelezi, miszerint hiveiket a nagyböjtben elvégzendő sz. gyónásra s minden vasárnap hallgatandó misére birják. A 7-dik azt rendeli, miszerint minden hivő, ki a husvéti sz. gyónást hanyagságból el nem végzi, az egyházból kiutasittassék. A 11. s 12. a szokott urnapi körmenetet Szepesben különös tisztelettel megtartatni parancsolja. A 15-iktől kezdve a 23-ik szabályig a házasság előtti kihirdetéseket megtartatni sürgetik; a lopva kötött házasságokat tiltják, s a házasságban tartandó eljárást rendezik. A 28. az isteni tiszteletbeni tisztes maga viseletét parancsolja. A 29-ik az egyházban vagy temetőben tartatni szokott vásárt vagy itéleteket tiltja. A 31. s 32-ik a lelkészeket a koczka játék s vendégfogadók meglátogatásától, egyéb utazásban, eltiltja. A 33. s 34-ik a lelkészeket kötelezi, miszerint csak szerény s erkölcsös személyeket tartsanak szolgálatukban. A 36-ik a keritőket büntetés alá veti. A 37. s 38. a káptalanbélieket a szent zsolosmák rendes megtartására, a 39-iktől a 42-ik szabályig minden lelkészeket oda utasitják, miszerint az isteni tisztelet s szertarsásokban magukat az esztergomi egyházhoz alkalmazzák. A 43-ik a lelkészeket a javadalmakbani állandó tartózkodásra kötelezi. A három utolsó szabály minden egyháznagy, kanonok, s lelkészt kik a szepesi sz. Mártoni prépost hatósága alá tartoznak, a zsinat szabályai megtartására utasitja. Péterfy s. Concilia Eccles. Hungar. part. I. pag. 189—198.

82. §. *Az 1493. évi esztergomi zsinat.*

Aragoni János esztergomi érsek s bibornok Mátyás király esztei Beatrix nejének testvére, hivataláról leköszön-

vén, s Hippolyt ugyanazon Beatrix királyné unokája, öt éves herczeg, minden pápai ellenzés mellett is esztergomi érseknek neveztetvén ki, az esztergomi egyházi tartomány segéd püspökei arról szorgoskodtak, ne valahogy a magyar egyház ilyes ifju főnök mellett fogyatkozásokat szenvedjen. Azért e zsinatba 1493. évben gyültek össze, s Ibafalvy Tamást, sz. György mezei prépostot tudománya s bölcsességéről ismeretes férfiut Esztergom megye közhelynökének nevezve, az egész megye igazgatásával megbizták. Addig még Hippolyt érsek oktatásban vala, a megye kormányában részt nem vőn, s a választott helynök hivatalában dicsőleg működvén, megmaradt. Azonban néhány évek alatt felnevekedvén Hippolyt, a megye igazgatásában némileg részesülni kezdett. De az olaszokhoz inkább mint a magyarokhoz szitván, Ibafalvy Tamás helyett olaszt választott helynökének. Ez azonban a magyar jog s alkotmányos szokásokban jártas nem lévén, s több zavarokat okozván, az ország nagyait annyira keserité el, hogy mind Ulászló királyt, mind VI. Sándor pápát felszóliták, miszerint Hippolyt érseket bibornoknak kinevezve, s Romába idézve, mind őt a magyaroktól, mind a magyarokat tőle megszabaditani méltóztassék. Mi megtörténvén, s Bakács Tamás érseknek neveztetvén, a béke az országban visszaállittatott. E zsinat határozatainak része elveszvén, csak töredékei maradtak fen [1]). Olyas töredékek azon fejezetek, mellyeket tudós Péterfy feljegyzett, s melyekből világos, hogy a hét szentségek sorozatát tartalmazák. Ilyes vala továbbá 1) azon fejezet is, mely az egyházi szerek, például az oltárok, könyvek, kelyhek, szentségtartó, egyházi diszöltönyök, székek, padok feletti felügyelést parancsolja. 2) mely az isteni tisztelet s egyházi szertartások, például a sz. Mise, egyházi zsolozsmák megtartását, a nép oktatását, s a minden egy-

[1]) Péterfy S. Concil. Eccl. Hung. part. I. pag. 216.

házi működésekbeni tiszta s szabatos eljárást igényli. 3) mely az egyházbóli kitiltás, s ennek nemeiről, s a kitiltottak feloldatásáról értekezik. 4) ide tartozik az, mely az egyháziak s szerzetesek öltönyét tárgyazza, vagy pedig büntetéseket szab azokra, kik az a feletti törvényeket meg nem tartják. 5) mely a vétkes papokat kárhoztatja. 6) mely az időt s módot, melyen a sz. Mise, és az isteni tisztelet többi részei véghezvitetnek, meghatározza. 7) Azokhoz soroztatik az, mely arról értekezik, minő kellékek s tulajdonokkal birjanak azon egyének, kik felszenteltetnek. 8) mely az uzsorát, s a búcsuval történni szokott visszaéléseket tiltja sat. Melyekből világlik, hogy e zsinatban a szentségek szabatos kiszolgáltatása, azok feletti őrködés, az isteni tisztelet, az egyházi fegy nemei, s az azokkali élés, a papok ruházata, némely divatozó kihágások, honunkban tartandó ünnepek, s ezekhez hasonló ügyek tárgyaltattak. Lásd Péterfy S. Concilia Eccles. Hungar. part. I. pag. 199—217.

83. §. *A nyitrai zsinat.*

Jelen zsinatot Antal nyitrai püspök II. Ulászló király, s Hippolyt esztergomi érsek alatt hitta össze. Az első a posonyi prépostságból nyitra megye kormányára átvitetvén, s a pápa engedelmével a posonyi prépostságot is megtartván, az ország részéről Romábai kiküldöttséggel tiszteltetett meg azon végből, hogy VI. Sándor pápát arra birná, miszerint Ulászló királyt, ki Beatrix Mátyás király özvegyét, türelmetlen, s nagyravágyó hölgyet hitvesül elvenni akarta, szándokától tartóztatná vissza. E megbizottságbani szerencsés eljárása után jelen zsinatot 1494. évben összehitta, s abból igen üdvös határozatokat közrebocsátott. Azokhoz tartozik: 1) a keresztség első lévén a szentségek közül, a többi szentségek alapja oly annyira, hogy azok emez nélkül érvénytelenek. 2) a bérmálás a keresztény katholika egyháznak második szentsége, melyet Krisztus

urunk apostolinak kiszolgáltatván, alapitott, s az által a többi hiveknek is kiszolgáltatni parancsolta. 3) a szentségek közé tartozik a vezeklés szentsége, melynek tartalma a bünbánat, gyónás és elégtétel. 4) az oltári szentség, melyben Krisztus urunk valóságos szent testét s vérét a kenyér s bor szine alatt imádjuk. 5) az utolsó kenet, melynek alapittatását a szent Irásban ily szavakkal találjuk: Megbetegszik valaki közületek, hijjátok az Egyház papjait, kik a beteg felett imádkozván, s szent olajjal őt az ur nevében megkenvén, ha bünt cselekedett, megbocsáttatik neki. 6) az egyházi rend, mely által az egyháziak lelki hatalommal felruházva, egyházi tisztviselőknek felszenteltetnek. 7) a házasság, mely által az emberi nem eredete s születése megszenteltetik. E határozatban egyszersmind a nősülhetés ideje, s a nősülhető személyek tüzettek ki. A 8-ik a házasságot tiltott időkben tartatni tiltja, s azon lelkészeket, kik azt megengedik, büntetés alá veti. Nemkülönben emezeket perlekedési ügyekben világi birákhoz folyamodni, s javadalmaiktól engedelem nélkül távozni tiltja. A 9-ik azon világi személyeket, kik minden egyházi eltiltás mellett is nősülni merészelnének, pénzbeli birság alá vonja, s annak feloldatását egyedül a püspöknek tartja fen. A 10. a házasság előtt történni szokott kihirdetéseket tovább is fentartatni, s az azt meg nem tartó lelkészeket felelőség alá vonatni parancsolja. A 11. a szent müködésekről rendelkezvén az asszonyokat az oltárnáli szolgálattól, vagy a kehelyhezi nyulástól tiltja. Az egyházi fejérruhák s más öltönyek illő tisztaságát sürgeti, s az ereklyék, szentségtartók, könyvek, s minden többi az oltárhoz tartozó szerekről rendelkezik. A 12. az isteni szolgálatot rendezi, ugymint az egyházi kardall, s a szent Mise ajtatos és tisztes elmondását rendeli, emennek minden részeit taglalva. Továbbá a hivek igazgatását, s oktatását egyedül a lelkészekre bizza. A 13. a szentségvásárlást, valamint a szent olaj árulását tiltja.

A 14. az egyházi temetésről rendelkezve, meghatározza, kiket lehessen a temetőben eltakaritani, kiket pedig nem. Ezek közé tartoznak az eretnekek, pogányok, zsidók, az egyházból kitiltottak, az uzsorások, s kik a párviadal-, vagy hősi tusakodásokban (torneomenta) elesnek. A 15. a tized megadásáról, s azok megfeddetéséről, kik azt megtagadják, rendelkezik. A 16. az egyházbóli kitiltás, s annak nemeiről határoz. A 17. a papok öltönye s külső maguk viseletéről rendelkezik. A 18. a vétkes papok megbüntetését rendezi. A 19. tiltja, miszerint az egyháziak lakásaikban bort ne méretessenek. A 20. a mindennapi reggeli s délutáni isteni tisztelet módját tüzi ki. A 21. elhatározza, minő tulajdonokkal birjanak azok, kik felszenteltetnek. A 22. azokat megfeddi, kik egyházi jogokat bitorolnak. A 23. 24. s 25. azokat bünhödteti, kik javadalmukba nincsenek beavatva, kik azoktól engedelem nélkül eltávoznak, vagy azokban nem laknak. A 26. azt határozza, miszerint a hivek végrendeleteiket a lelkész befolyása mellett tegyék. A 27. arról rendelkezik, miszerint az ajtatos intézetekre tett hagyományok hat hónap lefolyta alatt illetőségöknek átadassanak. A 28. az egyházbóli kitiltottakról; a 29. az ünnepek megtartásáról rendelkezik. A 30. a kéregető szerzeteseket a hivek kihallgatása, s oktatásától eltiltja, egyéb ha külön engedelemmel el vannak látva. A 31. a főesperesek hatóságát meghatározza. A 32. a mérséktelen vendégléseket tiltja. A 33. az uzsorásokat bünhödteti. A 34. azon egyháziakat, kik idegen egyházak elfoglalásába bocsátkoznak, büntetés alá veti. A 35. azok ellen rendelkezik, kik ujdan született gyermekeiket nyolcz nap alatt meg nem kereszteltetik. A 36. a megyében tartandó ünnepeket elősorozza. Elvégre a fentartott büntettek, a nyilvános vezeklés, s szabálytalanság esetei, s más fegyelmi szertartások józan tapintattal jeleltettek ki. Mely tárgyokról kimeritő bővebb tudósitást Péterfy „Sacra Con-

cilia Ecclesiae Hung." czimü munk. I. Része 258—297. lap. olvashatni.

84. §. *A veszprémi zsinat.*

Berizló Péter veszprémi püspök, királyi kincstárnok, s dalmatiai alkirály hivatalát viselvén, s többféle kiküldöttségben, söt táborokban elfoglalva lévén, Statil János eörsi prépostra e zsinat összehivatását bizta. Abban 1515. évben üdvös határozatok hozattak. Ezek közül az elsö a sz. keresztségröl rendelkezik, azt elsö szentségnek nevezvén, mely a többieknek alapja, s melyeknek felvétele elött a többi szentségek üdvösen nem müködhetnek; s azért minden lelkésznek meghagyta, miszerint a szülök azon esetre, ha a sz. keresztséget lelkész által ki nem szolgáltathatnák, azt más értelmes világi személy által kieszközöltessék. A 2-dik határozat a bérmálást második szentségnek nevezi, melyet Krisztus urunk alapitott, midön tudnillik Apostolait hitében megerösitette, s ezek által a hiveket is megerösitetni, vagyis megbérmáltatni parancsolta. Továbbá e szentség felvételét elhalasztani, vagy pedig elmulasztani tiltá. 3-ik szentségnek elösorozza a vezeklés szentségét, melynek három része vagyon, ugymint a bünbánat, szent gyónás és elégtétel; ezekröl egyszersmind több üdvös határozatokat hozott. 4-iknek nevezi az oltári szentséget, melynek mint Krisztus urunk sz. teste s vérének felvételére a hiveket felserkenti, megengedvén, miszerint az akkor még divatozó szokáshoz képest, magok a hivek a szentséget saját kezükkel fogadva, vehessék fel. Továbbá arról rendelkezik, miszerint e szentség illendö helyen, s zár alatt a betegek számára az egyházban mindenkor tartassék fen. 5-ik szentségnek az utólsó kenetet nevezi, melyröl sz. Jakab apostol mondá: Megbetegszik valaki közületek, hijjátok az Egyház papjait, kik a beteg felett imádkozván, s szent olajjal öt az ur nevében megkenvén — ha bünt cselekedett, meg-

bocsáttatik neki. Ezután annak kiszolgáltatási módjáról rendelkezik. 6-iknak a rend szentségét sorozza elő, mely által az Isten s oltára szolgálatára felkenetnek a papok, s püspökök, kik közbejáróul szolgálnak az Isten s emberek közt. 7-ik szentségnek nevezi a házasságot, mely által az emberi nem megszentelve fentartatik, s gyarapittatik. Továbbá elhatározza azokat, kik egymással összekelhetnek, vagy pedig attól eltiltatnak. A többi határzatok értekeznek: 1) a házasság előtti kihirdetésekről, melyeknek czélját abba helyezik, miszerint az akadályok, melyek talán a házasulandók között léteznek, fedeztessenek fel. 2) a zsinat a szentség vásárlásáról rendelkezik, melyet tilosnak állit anynyival inkább, minthogy olyas haszonleső egyének, az egyháznak csak kárára válhatnak. 3) a tizedről, melynek lefizetésére mindenkit kötelez, ki avval tartozik. 4) az egyházbóli kitiltásról, s annak nemeiről. Továbbá elősorozta azon szertartások, imádságok, s szokásokat, melyeknél fogva a bünösök az egyházból kizáratnak. 5) az egyháziak öltönyéről, s külső viseletéről értekezve, megszabta, miszerint mindnyájan pilíst, s hosszu ruhát, de ezt is csak egyszinüt viseljenek. 6) a zsinat az egyházi személyeket lekötelezte, miszerint házukban más nőket ne tartsanak, mint rokon, vagy erkölcsös személyeket. 7) az egyháziakat idegen s világi ügyek kezelésétől, különösen pedig kereskedés, üzérkedés, és bor méréstől eltiltotta. 8) meghatározta, minő tulajdonokkal legyenek ellátva azok, kik felszenteltetnek; ilyenek például a kiszabott kor, élet tisztasága s erkölcsössége, törvényes eredet; tudjanak énekelni, s szükséges tudományokban jártasak legyenek; nőtelenség, egészség, s minden szabálytalanságtóli mentesség. 9) az idegen jogok bitorlóit akár egyháziak, akár világiakat az egyházbóli kitiltás fegyelmével bünhödteti. 10) a vámosokat az egyháziak s szerzetesek vám alá vetetéstől tiltja, egyéb árúk s portékák átvitetése alkalmával. 11) az egyháziakat kik

javadalmaikba törvényesen beavatva nincsenek, minden lelki törvényhatóság gyakorlatától elmozditja. 12) azon lelkészt javadalmától megfosztatni parancsolja, ki javadalmán kivül három hónapnál tovább fontos oknélkül tartózkodik. 13) a főesperes hatóságát rendezi. 14) miszerint az ujdan született gyermekek keresztség nélkül el ne haljanak, azt nyolcz napnál tovább elhalasztatni tiltja. Továbbá parancsolja, miszerint a szülők ujdan született gyermekeiket magukkal egy ágyba ne fektessék, ne valahogy azokat elnyomva, életöktől megfosszák, vagy testökben kárt okozzanak. 14) a lelkészeket oda utasitotta a zsinat, miszerint hiveiket arra figyelmeztessék, hogy végrendeleteiket lelkészök befolyása s tanácsa mellett szerkesztessék, minthogy feltenni lehet, hogy ezek bölcs és hasznos utasitással őket oktatandják. 15) azokat bünhödteti, kik az egyházi törvényszékeknek némi akadályokat eljárás és müködéseikben tesznek. 16) a kéregető szerzeteseket, kik közül némelyek alamizsna kicsikarás végett, a nép együgyüségével visszaélnek, az egyházi szónoklat, s nyilvános oktatástól tiltja. 17) a veszprémi püspökségben megülendő ünnepeket elhatározza, s azokat minden hónapra kijeleli. Melyekről bővebb tudósitást, s mélyebb értekezéseket olvashatni Péterfy idézett ily czimü „Sacra Concilia Ecclesiae Hungaricae" munkája 237—257. lapjaiban.

III. KORSZAKA

a magyar Egyház történetének.

I. Ferdinánd kormányától mi korunkig; azaz 1526—1857 évig.

I. Rész.

A keresztény őshitü magyar Egyház külső állapotja.

I. FEJEZET.

A keresztény vallás és egyház gyarapodása honunkban.

1. §. Honunk országlati állapotja.

II. Lajos lengyel nemzetségtől származott magyar király, a mohácsi gyász eseményekben életét vesztvén, a győztes zultán Bácsbodrog, Pest, Solt, s Pilis tájékát pusztitotta, s népünkből kétszáz ezernyi sereget török rabigába vivén, a haza vérengző sorsán sem Zápolya János hős hadai, sem Ferdinánd legjobb szándoka mellett nem segithettek. Söt Zápolya János, kit eldődeink egy része fejedelmének urallá, pártját várakozásánál gyengébbnek szemlélvén, török segedelemhez folyamodott, a hon szomoru s pártokra szakadt helyeztetését sokat nevelve. S ámbár Ferdinánd, kit az özvegy királyné, a nádor s a nemzet nagyobb része a posonyi gyülésen mint II. Ulászló király vejét 1526-ik évben királynak választott, Zápolyát meghaladná, s a magyar nemzet hatalmasb s bölcsebb része csakugyan osztrákházhoz ragaszkodnék, mindamellett nem létesült előbb béke honunkban, mint miután nagy Leopold császár s magyar király 1686. évben a törököket Budán legyözte, s Erdélyt,

hol Zápolya ivadékai uralkodtak, meghagyott saját fejedelmei mellett honunkhoz kapcsolta (2. §.). III. Károly király a törököket Karlovicznál, hol Pálffy János győzött, s Pétervárnál, hol Jenő sabaudiai herczeg működött, meghaladván, s a karloviczi békére szoritván 1718. évben az egész temesi bánságot, Oláh, Servia, s Bosznia részét visszaszerezte. Honunk mind ez alkalommal, mind nagy Mária Terezia királynénk alatt sokféle tudományos és művészeti intézetekkel meggazdagodván, ujdan felderülni kezdett. Jósef fiának kifáradni nem tudó munkássága, ember szeretete, s alattvalóinak boldogitása után fáradozó törekvését nem tagadhatni ugyan, de midőn kihirdetett türelmi rendelete által a kedélyek kiengeszteltetését egyrészről létrehozni törekedett, más részről a német nyelvet egész Magyarországba erővel bévezetni iparkodott, a kedélyeket nagyon felingerelte, s a legüdvösb, mit létrehozott, nem más vala, mint hogy a szunyadozó népet álmából felriasztván, cselekvőségre gyulasztotta. Ámbár továbbá Ferencz király alatt kedves honunk sokat szenvedett Napoleon császár ütött táborai által, mindazáltal annak megbukása után szintén ugy mint Europa többi részei békéhez jutott, s mind alatta, mint fia V. Ferdinánd király alatt tartott számos hongyülések következtében boldogabb sorsot érezni kezdett. De az 1848. évi posonyi s ugyan azon évi pesti hongyülés erőszakolt követeleinek az lőn eredménye, hogy V. Ferdinánd, egyike a legszelidebb s legjobb királyaink közül valamint öcscse Ferencz Károly főherczeg az országlás örökös jogáról Ferencz-Jósef, emennek fia részére lemondott. Ferencz-Jósef a kormány gyeplőjét örökös jogánál fogva 1848. évi 10-ber 2-kán megragadván, azt jelenleg dicsőségesen vezeti. Igaz, hogy a honunkban több évek óta a garázdálkodó ellenzéki párt felizgatta belháboru- s forradalommal küzdenie kellett, de fiatalsága mellett is seregei élére állván, hadait személyes bátorsága által annyira buz-

ditotta, hogy azt, mit herczeg Windischgrätz fővezér jól kezdett, utódja báró Haynau fővezér dicsőségesen kivivta, s a forradalmat Temesvár bástyái alatt legyőzvén, tönkre jutatta. Ez az orosz hadak dicső öszmunkálata mellett szerencsésen sikerülvén, Ferencz-Jósef dicső hősfejedelmünk minden tartományait az austriai birodalom egységébe olvasztván, uj alkotmányt (Reichs-Verfassung vom 4. März 1849) hirdetett. Ez azonban a kor s a nemzetek kivánsága s szükségével egészen nem találkozván 1851. évben némi változást szenvedett, s ámbár minden koronaországnak régi alkotmánya egyedül azon esetre, ha az a birodalom közalkotmányával öszhangzásban van, megerősittetett, mindamellett minden nemzet nyelve, országlati s vallási szabdsága, ugy szinte minden embernek a törvény előtti egyenlősége biztositva lévén, a magyar nemzet is hiven a birodalomhoz, s a többi nemzetségekhez tesvérileg simulva, boldog s szerencsésb jövendőre számolhat. Sőt a magyar nemzet épen az austria-birodalommali szorosb összekapcsolása által biztositva vagyon, hogy országa minden lehető megcsökkenés, vagy meghódittatástól, minőt török részéről hajdan szenvedett [1]), ezentul örökké menten maradand.

2. §. *Erdély s Magyarhon többi részei.*

Első Ferdinánd az ujdan választott király békét az országban alapitani akarván, s Erdélyt, mely szent István király által meghóditva, s Magyarhonhoz kapcsolva, azóta az anyaországgal egyesülve maradt, e korszakban az anyaország felével együtt Zápolya Jánosnak élete végeig át-

---

[1]) Fessler Geschichte der Ungarn 10. Th. Leipzig 1815. Spányik Histor. Hungar. Bülau Geschichte der Jahre 1830—1838. Seite 287. §. 41. J. A. Gr. Majláth Geschichte von Ungarn 3. Th. Wien. 1828.

engedte. Azt azonban sem ő, sem utódai vissza nem nyerhették előbb, mint miután nagy Leopold király a törököt Budán 1686. évben legyőzte, s Erdélyt három év lefolyta után Magyarhonhoz visszacsatolta volna. Mert noha Zápolya János Ferdinánd királylyal Nagyváradon 1537. évben azon feltétel mellett, miszerint ő Magyarország királyának czime mellett az ország felét s Erdélyt élete végéig birhassa, békét kötött, mindazáltal Izabella Zápolya özvegye férje halála után pártot szerezvén magának, Erdélyt Zsigmond fia részére megtartván, vissza nem adta. Söt Erdély a Zápolyaiak kimultával Báthory, Bethlen, s Rákóczy fejedelmekre szállott, s az anyaországtól elszakadva örökös surlódások, ellenségeskedések, s pusztitásokat okozott. Mert fejedelmei többnyire gyengébbek lévén, mint hogy az anyaország fejedelmén diadalmat vivhattak volna ki, az országban tartózkodó török fejedelméhez folyamodván, avval együtt az országot dulták s pusztitották. Nem is lön nyugalom az országban addig, míg nagy Leopold a török hatalmat honunkban megsemmisitve, Austriának többi ellenségeit is lecsillapitotta. Mi annál szerencsésben sikerült, midön Erdély 1713. évben II. Apafi Mihály kimultával az anyaország fejedelmét uralni kezdvén, a béke, a kétország közti egyetértés, kölcsönös egyesség, s nemzetiséges szeretet egészen helyreállott, s Mária Terezia az országot nagy fejedelemségre emelve, különös kedvezésekkel kitüntette. Az 1838. évi hongyülés erőszakoskodása többek közt azt is okozta, hogy az erdélyi lakosság egyrésze Magyarországgal összeolvadni akarván, de más része különösen a szászok abba be nem egyezvén, az egyesülés dugába dölt. Az 1849. évben kitört, de szerencsésen legyőzött forradalom után az összes osztrák birodalom bölcs kormánya valamint másutt, ugy ottan is minden nemzetnek nyelvét, szabadságát, s egyenlőségét pártolván, Erdélyország régi kormányát, mennyiben a birodalom közalkotmányával öszhangzásban van, meg-

erősitette [1]). Mi Horváthországot illeti, az sz. László királytól Magyarországhoz csatolva, annak minden viszontagságaiban dicsően osztozott. De az emlitett szerencsétlen hongyülés Horváthországot többféle sértegetésekkel illetvén, abban nagy ingerültséget támasztott. Az összes osztrák birodalom bölcs kormánya az 1849. évben kitört boldogtalan zendülést legyőzvén, a felingerült kedélyeket csak ugy csillapithatta le, hogy Horváth s Tóthországot a hozzája tartozó partmelléki vidék, valamint Fiume városával együtt különnek, s Magyarországtól elváltnak ismerte [2]). Ott szintén minden nemzet nyelvét s nemzetiségét valamint egyenlőségét, országlási s vallási szabadságát biztositotta. Várhatni hogy a magyar elem is jelen bölcs kormányunk osztó igazság szeretetét méltányolva a birodalom egységéhez, egyenlőség s szabadsághoz simulva, boldogabb jövendőt érend el.

3. §. *A keresztény vallás terjedése.*

Valamint az első s második korszakban a keresztény vallás gyarapodását az által ismertettem meg, hogy az egyházi megyék terjedelmét, körét s viszonyait ecseteltem, ugy ez utólsó korszakban is czélirányosnak tartom, ha honunk egyházmegyéit átfutva, azok körét, s egymásiránti viszonyait, püspökeit s káptalanait elősorolom, s mindkettőnek, valamint az azokkal találkozó megyei papságnak a hitterjesztésben kifejtett munkásságát lerajzolom. Továbbá azon számos alapitványok, intézetek s áldozatokat röviden letükröztetem, melyekkel magokat a haza javára s boldogitására kitüntették. A tapasztalás és honunk évkönyvei tanusitják, miszerint a vallás és avval járó felvilágositás, a tudományok s müvészet csakugyan abban a mértékben növe-

[1]) Reichsverfassung vom 4. März 1849. Pressburg §. 68. 74.
[2]) Reichsverfassung vom 4. März 1849. §. 73.

kednek, haladnak, s virágzókká válnak, melyben az egyházi rend kötelességéhez képest [1]), szent vallásunk terjesztésében buzgólkodik. Ezek következtében tehát jelen történetek fonalát onnét folytatni kezdem, hol azt a második korszakban félbeszakasztottam.

4. §. *Az esztergomi érsekség s káptalan.*

Zalkán László esztergomi érsek s országunk áldora a mohácsi vész napján a király jobbján a haza s egyházért küzdve, a csatatéren hősileg elhalván, Várday Pál egri püspök, ki Mohácsról a csata előtt Budára a királyné vigasztalására küldetett, esztergomi érseknek neveztetett. Ő Zápolya Jánost, kit a nemzet egyrésze királynak választá 1526. évben, Ferdinándot pedig, kit a nemzet másik része szintén királynak nevezé, egy évvel későbben magyar fejedelemnek koronázta. E két vetélkedő fejedelem közt osztva lévén az ország, az egyház birtoka is majd egy, majd a másik párt embereinek zsákmánya lett. E mostoha körülmények annál nagyobban dulák a magyar egyházat, mivel a 15-ik század hitujitói, Luther s Calvin tévedései szintén a hivek közt terjedvén, annak ellenségeit szaporiták. Mi pedig e bajt öregbité, vala főleg az, hogy Soliman török császár Esztergom városát elfoglalván, az érseket káptalanával együtt székéből kiüzte, kik tudnillik levéltárukat s egyházuk ékszereit összegyüjtvén, 1543. évben Posonyba, innét pedig ugyan azon évben Nagyszombatba költöztek. Maga az érsek majd itt, majd amott lakván, s nádori helytartónak kineveztetvén, a törökök ellen az érsekujvávi erőséget épitette, s az őshitü vallást, s az egyház birtokát az ujitók ellen mind gyülésekben, mind magánosan védelmezvén, a hitet káptalanával együtt 24 évig mint érsek terjesztette. Söt Esztergomban a szent kereszt oltárát felállitat-

[1]) Máté 28. 19. 20. Márk 16. 15. 1548. évi 6. törv. cz.

ván, arra örökös alapitványul pénzen vásárlott szölejét adományozta [1]). Meghalt Posonyban 1549. évben. Utódjának Martinusi György bibornok neveztetett, ki azonban mielőtt érseki székét elfoglalná, pártosok által életétől megfosztatott, s érseksége Oláh Miklósra szállott. Ez oláhherczeg családtól származván, s magát országlati, s egyházi hivatalokban (a trentói zsinatban 1552. évben mint egri püspök részt vőn), kitüntetvén, 1557. évben esztergomi érseknek neveztetett. Hivataloskodása kezdetén mindjárt a vallás védelméhez fogván, s azt káptalanával együtt minden módon a hitujitók ellen hiveiben épen fentartani kivánván, a jezuiták rendjét országunkba behozta, miután számukra Nagyszombat városában lakást készitetett volna. Továbbá több zsinatokat összehivott, melyekben az egyházi fegyelmet kijavitatván, a hivek s papság kedélyére erösen hatott. Mint a tudományok s tudósok pártolója Nagyszombatban e világból mulván ki, Veranchich Antal lön követöje. Ki azon kettős küldöttségből, melyben mint pécsi püspök Zay Ferencz a dunamelléki hadak parancsnokával, s mint egri püspök Tiefenbach társaságában a török császárnál eljárt, visszajövén *), az 1569-ik évi posonyi gyülésben Miksa király által esztergomi érseknek neveztetett. A diplomatikai pályán annyira vala elfoglalva, hogy az egyházi rendet s püspöki jelleget csak 1561. évben mint egri püspök vevé fel, ámbár az elött már a pécsi püspökséget igazgatta. Utóda lön Fejérvári István, miután a főmegye 23 évig üresen maradt. Ez azonban három hó lefolyta után meghálálozván, az érsekség Kutassy Jánosra szállott, ki a györi püspökségből, mely mellett egyszersmind udvari kancellár méltóságát viselte, az esztergomi érsekségre vitetvén, minden többi országlati müködései mellett, melyekben magát kitüntette, legfőbb gondját a vallás terjesztésére forditotta, annál inkább,

[1]) Schmitth Episcop. Agriens. part. II. pag. 290.

mint hogy a hitujitók az őshitü lelkészeket kiüzve, azok helyét elfoglalták. Ő azonban állása s tekinteténél fogva ezeket amazok kizárása mellett visszahelyeztette. Mely működésekben káptalana is segédkezeket nyujtott. Követőjének a nyitrai püspök Forgách Ferencz neveztetett, ki a tábori s országlati hivatalokban érdemeket szerzett gróf Forgách Simon fia lévén, családja fényét munkássága által szintén nemesbitette. Ő hivatalában az által müködni kezdett, hogy a nagyszombati ferenczi szerzeteseket, kiket Calvin követői kolostorukból kizárák, régi birtokukba visszahelyeztette, s szent vallásunkat a jezuiták segítsége mellett a hitujitók ellen hatalmasan védette. Amazokat az által is pártolta, hogy az emezek által megfosztott selyei lakásukat nekik visszaadatta. Érdemei tekintetéből bibornoknak neveztetett, zsinatot 1611. évben Nagyszombatban tartott, a jezuitáknak a turóczi prépostságot megszerezvén, őket Nagyszombatba helyeztette, a vallást káptalanával s pártolt szerzeteseivel együtt a most már mindig hatalmasban ármánykodó hitujitók ellen tehetségéhez képest védvén, buzgón terjesztette. Munkás életét 1615. évben végezvén, a nagyszombati főtemplomban, hol eldődei közül többen sirkövel megtisztelve nyugodnak, eltakarittatott [1]).

*) Veranchich török országból visszajövén „Annales Turcarum“ czimü, s Ancyra városában talált munkát hozott hazánkba. E munka „Codex Verantianus“ neve alatt az irók előtt ismeretes, és a posonyi prépostság könyvtárában kéziratban találtatik.

5. §. *Pázmán, Lósy, Lippay, Szelepcsényi áldorok.*

II. Mátyás király honunk akkori zavaros állapotjában erélyes egyházi főnökre szorulván, s Pázmán Pétert arra legalkalmatosbnak tartván, V. Pál pápát arra birni törekedett, miszerint azt a jezuita rend fogadásaitól felmentvén,

[1]) Schmitth Archiepisc. Strigonienses Tom. 2. pag. 99—110.

országunk áldorának megerősitené. E körülmények kieszközlése után Pázmán Péter az esztergomi érsekségre 1617. évben előléptetvén, legfőbb gondjai közé számitá, az egyház s szolgái kiváltságait, s javadalmait épen fentartatni, a hanyatló hiveket őseik vallásában, melyre maga is visszatért, megerősiteni, s azt kiterjesztetni, számos családokat a hitre visszatériteni, az egyházi fegyelmet kijavitani, s régi állapotába visszaállittatni, a jezuiták társaságát az országba megállapitatni, a magyar ifjuságot jól, s czélszerüen neveltetni, s a féktelen hitujitók haladását félbeszakasztatni. Ilyes érdemek tekintetéből VIII. Orbán pápa II. Ferdinánd király által felszólitva, Pázmánt bibornoki méltósággal feldiszité. Minek következtében a király nevében Romába nagy pompával [1]), s kisérlettel utazván, s ottan mind az egyház feje, mind bibornok társai által különösen kitüntetve, nemzetünk diszét fentartotta *). Visszatérvén Romából a tudományok s müvészet előmozditására, s átalában a nép neveltetésére számos áldozatokat tett, a tudományokban mint első rangu iró munkákkal feltünvén [2]), 1637. évben Posonyban ez életből kiszólittatott. Hamvai a szent Mártonról czimzett káptalani egyházban eltakaritva, s többféle sirkövekkel megtisztelve, emléke máig áldásban él. Lósy Imre egri püspök utódjának még abban az esztendőben neveztetvén ki, a következő évben tartott hongyülésen a királyt ékes szónoklattal üdvözlötte, III. Ferdinánd király nejét megkoronázta, s a többi püspökök s országnagyaival együtt ősi hitünket Luther ellen erősen védette. E gyülésben müködése által az esztergomi kanonokok arra felhatalmaztattak, miszerint Nagyszombatban házakat lakásukra

---

[1]) Romábai utazását mind maga, mind Egsius lib. VI. pag. 344. leirja.

[2]) Schmitth Archiepiscopi Strigon. part. 2. pag. 211. Ezekről illő helyén többet szólandunk.

vehessenek. A gyülés után éhség és szükség támadván az országban, a népet nagylelküleg felsegitette. Továbbá több kiküldöttségben eljárván [1]), s mindenütt igazságot kiszolgáltatván, ősi vallásunkat, melyre maga ifjuságában visszatért, az elpártoltak által kedvelteté, s káptalanával együtt szerencsésen terjeszté. Életét öt évi kormánya után Nagyszombatban végezvén, szent Miklós templomában eltakarittatott [2]). Őt követé Lippay György, ki fényes családtól származván, az egri püspökségből az esztergomi érsekségre 1642. évben átvitetett. Ez kormánya elején mindjárt a hon s vallás veszedelme miatt nagy gondokba bonyolódott, mert a svédek Magyarhonba rohanván, s Rákóczy György fejedelemmel szövetségre lépvén, a népet vallásától, s törvényes fejedelmétőli elpártolásra készteték, s azért mind a két tárgyra ügyelvén, az érsek III. Ferdinánd királylyal, s nádorral összemunkálkodva, a veszélyt szétoszlatni törekedett. Noha pedig Rákóczy pártosaitól gyámolitva, győzedelmeskedett, s a királyt a linczi békekötésre kénytette, mindamellett Lippay érsek szent vallásunkat a hitujitók ellen védendő, Austriából 12 hitterjesztő jezuitákat behivott, kik a magyar papság segitsége mellett, s avval összemunkálkodva a hont, különösen pedig Csalóközt az igaz vallásban fentartották. Érsekujvár a törökök által elfoglaltatván, az érsek Komáromba költözött, onnét az igaz vallás fölött őrködvén. A linczi gyülekezetbe a király parancsára megjelent, s a békekötést, melynél fogva 90 egyház a protestansoknak adattak, megerősité ugyan, de kénytetve s azért későbben egész hon papságával együtt ellene tiltakozott. A jezuitákat kormánya elejétől végeig ápolgatta, s védelmezte. IV. Ferdinándot, s 1665. évben Leopoldot királynak koronázván, a következő évben meghalá-

[1]) Schmitth Archi Episc. Strig. part. 2. pag. 128.
[2]) Ugyanott 130. lap.

lozott. Életében öt száz ezer pengő forintnál többet költött nyilvános intézetekre, s a vallást mindig, de különösen 25 évi kormánya alatt káptalanával együtt védette, s terjesztette [1]). Utóda Szelepcsényi György kalocsai érsek lön, ki nagy Pázmán bőkezüsége által gyámolittatva, tanodáit mind honunkban, mind Romában végezvén, a legszegényebb sorsból bölcsessége, s józan tapintata által országunk legfőbb méltóságaira, tudnillik az esztergomi érsekség, áldor, kancellár, s az ország helytartójává neveztetett, s mindamellett szent vallásunk terjedésére annyit ügyelt, hogy négy év alatt 63 ezernél több népet az igazságra visszatéritett, s öt száz ezer pengő forintot a törökök kiüzetésére áldozott. Továbbá emlékezetre méltó, hogy Szelepcsényi érsek s áldor a franczia papság négy tételei, s tudós Bossuet püspök ellen az 1682. évi nagyszombati zsinatban fellépvén, azokat rosszalva elitélte. Mi Frankhonban nagy figyelmet gerjesztett [2]). Meghalt Nagyczelben, s ottan, hol annyi jótékonysága által magát kitüntetél, 1685. évben eltakarittatott.

*) Pázmán Péter bibornoknak kineveztetve, mint II. Ferdinánd követe Romába utazott, s oda érkezvén, oly fénynyel s kitüntetéssel fogadtatott, hogy az őt elfogadó, s a szent városba kisérő bibornokok, főpapok s világi méltóságok száma hatvan kocsit foglalt el; ő maga 250 magyar fényesen feldiszített nemes lovagtól kisérve, lépett be a világ fővárosába [3]). Itt bibornoknak beigtatván, s többi ügyeit végezvén, visszatért Magyarhonba, a közjónak szentelendő nagy lelkét, s tehetségét.

[1]) Quinque Lustra Lippayiana Tirnaviae, Schmitth ugyanottan.

[2]) Bossuet defens. declarat. celeberrimae, quam de potestate Eccles. sanxit clerus Gallican, praef. pag. 2. Math. Petitdidier Tractat. Theol. de auctor. et infallib. Summor. Pontific. pag. 266.

[3]) Egsius de itiner. Rom. libr. VI. pag. 344. Pázmán Romábai utazása saját keze által latin nyelven szerkesztve.

6. §. *Széchényi, Kolonics, Keresztély szász herczeg, Eszterházy, Csáky, Barkóczy áldorok.*

Ugyanazon évben, melyben Szelepcsényi érsek meghálálozott, Széchényi György a kalocsai érsekségből honunk legfőbb egyházi méltóságára, életének 93. évében előléptetett. Ki egész életét közhasznu intézeteknek szentelvén zárdákat, tanodák, székes egyházak, bástyák, paloták, egyházi s világi növeldék, kórházakat, s azt is nem egy hanem számos város, falvak, s mezei vidékekben épitetett. Különösen Leopold királyt több izben három száz ezer forintnyi összeggel segitette. A nevelő intézetek pedig, melyeket gyámolitott, valának Nagyszombatban, s Budán, hol részint a fenálló egyházi növendékházakat felsegitette, részint ujakat alapitott, Győrött, Budán, Löcse, s Trencsin városában nevelő intézeteket állittatott fel. Ismét Győrött, Kőszegen, Budán, Esztergom, Eger s Pécsett középtanodákat épitetett, szent Ferencz szerzetének pedig Sümeghen, s Esztergomban, a szent domokosiaknak Vasvárott, capuczinusoknak Budán, szervitáknak Egerben, pálasoknak Óvárott, szentháromságiaknak Illaván kolostorokat alapitott. Másutt pedig az ilyes már létező de roskadó intézeteket felsegitette. Ugymint Szécsénben a ferencziek, Posonyban az irgalmas barátok, Nosztrán a szentpáliak, ismét Posonyban, Nagyszombat, s Kismártonban a szent ágostoniak, orsoliták s klarisszák kolostoraikat kijavitatta. E szent intézetekre három millio forintnál többet költött. Az agg vagy megsértett vitézek enyhitésére 137 ezer pengő forintnyi alapitványt tett, számos elszegényedett családot a porból kiemelt, s neveltetett, a vallást s az erkölcsiséget szent élete, káptalana, alapitott szerzetesek, s az egész hon papsága által terjesztette, s életének 103. évében a haza, fejedelem, kinek 180 ezer forintnyi tőkét hagyományozott halála után, s az egyház iránti hüsége által kitüntetve 1695. évben meghálálozott Posony-

ban, hol a szent mártoni föegyházban eltakaritva, hamvait hálás siremlékek máig tiszteltetik [1]). Utóda gróf Kolonics Leopold lön, ki ugyan azon évben, melyben eldöde e világból kimult, a kalocsai érsekségből az esztergomi szék fönökévé választatva, minden munkásságát elölegesen oda irányozta, hogy szent vallásunkat kiterjessze. Ehez képest az erdélyi oláhokra forditván gondjait, száz ezernél nagyobb számot Teofil püspökkel együtt az egyház kebelébe visszavezetett, s a nagyszombati Albertinum nevü növeldét oláh egyházi ifjuság neveltetésére alkalmaztatta. Számos hazai ügyekben szerzett érdemei tekintetéből, melyeket mint melitai lovag a török elleni csatákban gyüjtött, s fáradhatatlan a vallás terjesztésében kinyilatkoztatott buzgósága miatt bibornoknak neveztetett. Mely fényes kitüntetése mellett magas hivatásának legnagyobb lelkesedéssel megfelelni törekedett; mig 1707. évben Bécsben jobb életre szenderült, s Posonyban az Üdvözitönkről czimzett templomban, melyet a hitujitók ellen védett, eltakarittatott [2]). Követőjének Keresztély Ágost szász herczeg, ki már az előtt a gyengélkedő áldor s érsek segédpüspöke vala, neveztetett ki. E férfiuról sokat mondhatnánk, minthogy a szász fejedelmek akatholika családjától származván, s ifjuságában a csaták terén viaskodván, Buda mellett a török ellen diadalmaskodott, s a katholika hitre megtérve, s pappá szentelve, alapját tevé egész családja megtérittetésének; de az idő szüke miatt azt nem érinthetvén egyedül czélunkhoz ragaszkodunk, s az általa terjesztett katholika vallást szemügynek tartván emlitjük, hogy nem sokára Vilmos öcscsét lengyel fejedelmet, későbben herczeg Moricz unokáját szintén a katholika hitre téritette, s mindenütt áldást, elölegesen pedig az 1712. évben uralkodó dögvész alkalmával a szegényekre árasztott.

---

[1]) Schmitth Archi Episcopi Strigoniens. part. 2. pag. 163—172.
[2]) Schmitth ugyanott pag. 172—182.

Emlékezetre méltó az is, hogy III. Károly királytól az esztergomi érsekek, s országunk áldorai részére a herczegi czimet örökre szerezte. Ki 1725. évben érdemteljes életének végét vetvén, Posonyban szent Márton templomában, hol siremléke máig létezik, eltakarittatott. Utóda gróf Eszterházy Imre (frater Emericus ex ordine S. Pauli) lőn, ki nemes családjának fényét bőkezüsége s jótékonsága által különösen emelte. Nagy tettei közé azon nemes izlésü kápolna tartorzik, melyet Posonyban szent Márton templomához csatoltatván, alamizsnás szent János, néha konstantinápoli patriarka tiszteletére emeltetett, s annak szent testét ezüst koporsóba tétetve, az oltár felső részére rakatta. Továbbá azon kijavitások, melyeket 100 ezer ezüst forintnál nagyobb költséggel a főoltár csinosbitására, s ujak felállittatására végrehajtatott. Ide számitható azon szép kápolna is, melyet Nagyszombatban a Boldogságos Szüz tiszteletére a főtemplomhoz csatoltatott. A többi költségek, melyeket nevelő intézetek, tanodák, zárdák, templomok, (például a posonyi szent Erzsébet szerzetesnők roppant kolostora s egyháza, melyekre 100 ezernél többet költött) öltönyek s ékszerekre, tanitók, szerzetesek, s szent vallásunk terjesztésére forditott, két milliom ezüst forintra számittatnak [1]). 1745. évben meghalálozván Posonyban szent János kápolnájában temettetett (52. §. I. k.). Utóda gróf Csáky Miklós lőn, ki 1751. évben a kalocsai érsekségből honunk áldorának kineveztetve, eldődei nyomait mindenben követvén, egész életét szent vallásunk terjesztésére, tanodák, más intézetek, s egyházak kijavittatása, vagy felállittatása, szegények gyámolitására hat évi kormánya alatt káptalana öszszemunkálkodása mellett szentelte. Posonyban ugyanottan, hol eldőde, eltakarittatott. Őt gróf Barkóczy Ferencz 1761. évben követte, ki az egri püspökségből Esztergomba átvitetve,

---

[1]) Schmitth Archi Episcopi Strigoniens. part. 2. pag. 216.

noha mint buzgó hazafi, lelkes főpap, s szigoru őrje az egyházi fegyelem s rendnek csak öt évig működhetett hivatalában, mindamellett sokat végbe vitetett e rövid időben. Terve lévén Nagyszombatból a káptalant Esztergomba áthelyeztetni, annak számára házakat, a növendékek részére pedig növeldét állittatni kezdett. Söt az ujan épitendő székes egyházról gondoskodván, arra minden évben 100 ezer forintot áldozott. A munkához nagy buzgósággal látván, a vártornyok s bástyák ledöntettek, azonban a munka végbevitelét kora halála gátolta. A posonyi irgalmas barátokat s apáczákat gyámolitotta. Kemenczén templomot épitetett, s erről végrendeletében is megemlékezett. A kérlelhetlen halál által már 1765. évben az élők sorából szólittatott ki.

7. §. *Batthyányi, Károly Ambrus főherczeg, Rudnay, Kopácsy, s főm. Scitovszky János áldorok.*

Gróf Barkóczy áldor meghálálozván az esztergomi érsekség tiz évig árvaságban maradt, addig tudnillik, míg 1776. évben gróf Batthyányi Jósef a kalocsai székből az esztergomi érsekségre átvitetnék. Ez érdemdús nádor fia lévén, hamar előmozdittatott, tudnillik a posonyi prépostságból erdélyi püspök, innét kalocsai érsek, tiz év mulva pedig esztergomi érsek, s áldornak, két év mulva pedig bibornoknak neveztetett. A biborkalapot VI. Pius pápa tevé annak fejére Bécsben 1781. évi april 19-kén. Mint esztergomi érsek s áldor 23 évig működvén, megyéjének atyja, s főpásztora az országnak pedig egyházi főnöke lévén, azt egész kormánya vészteljes kora alatt lelkesen védette, az alkotmány mellett vivott, s az egyház felett őrködött oly annyira, hogy e tekintetben elődődei közül őt senki meg nem haladta. S noha a magyar egyház szolgáinak tisztjében áll, a király s ország ügyeiben is működni, mindazáltal Batthyányi érsek ott, hol országlati dolgoktól menten maradhatott a nélkül,

hogy a közjó szenvedendett, azoktól mindig tartózkodott; hol azonban hivatása követelé felszólalását, például a pesti közgyüléseken, hol Batthyányi Lajos nádor, s atyja helytartója vala, oly józan tapintattal, annyi bölcsességgel lépett fel, hogy az ellenzéket mindenkor meghaladta. Ha valaki a fejedelmek közül az egyház körüli jogait gyakorolta, s talán azokon némelykor túl is ment, bizonyosan II. Jósef császár vala, de annak tulzó buzgóságát, s igen nagy tüzét Batthyányi érsek annyi mérséklettel s bölcsességgel oltogatta, hogy inkább lobbant, mint gyujtott. Igy történt, midőn a császár azon eskü körül, melyet a püspökök kineveztetésök után a királynak mondani szoktak, rendelkezvén, olyasokat követelt, melyek feleslegesek, söt gyanusitók valának, Batthyányi áldor öt arra birta, hogy az esküt módositotta. Ő lön elnöke azon választmánynak, melyet a császár a helytartótanács kebelében a vallás fentartása s terjesztésére alakitott. Ő vala az, ki a császárnak a hazát megrázó rendeleteinek következtében a többi püspökök gyülekezetében felirást a császárnak küldetni határzá, s maga azt átnyujtá, kérvén a felséget, miszerint azokat módositaná *), s noha a császár szándokát mostan meg nem változtatta, mondván, hogy annak, ki azokat lelkismerete szerint be nem teljesitheti, szabad hivataláról lemondani, vagy az országból kivándorolni, mindazáltal késöbben sikere lön eljárásának, minthogy maga a császár idövel rendelvényei közül többeket visszahuzott, mások pedig önmagoktól megszüntek. Batthyányi áldor számos gondjai mellett sem esztergomi fökáptalanáról, sem megyéje szegényebb lelkészségeiröl meg nem felejtkezett. Annak tudnillik 1777. évben Maria Tereziától díszrendet szerzett. Emezek felsegélésére pedig évenkint 10 ezer forintot áldozott. E nagy férfiu, kinek többi tetteiről másutt szólandunk, 1799-ik évben meghalálozván, széke 10 évig üressen maradt, mig 1808. évben Károly Ambrus császári királyi fö-

herczeg Mária Terezia unokája, s Váczmegye helytartója esztergomi érseknek neveztetnék. Ez azonban már a következő évi september 2-kán Tatán, hol az ottan divatozó ragadós nyavalyába esett, meghalálozván, magyar egyházunkat különösen pedig az esztergomi főmegyét, melyben oly dicsőleg, bölcsen, s apostoli buzgósággal működni kezdett, mély gyászba borította. Emez annál többet vesztett a nagy férfiu halála által, hogy 10 évig ismét árvaságban sinlődött. Utóda lőn Rudnay Sándor, ki 1819. évben az erdélyi püspökségből az esztergomi székre meghivatott. Ez mindjárt kineveztetése után erélyesen kezdvén hivataloskodni, az esztergomi káptalant az ország kivánatához képest Nagyszombatból eredeti helyére Esztergomba átvitette, hol nagyszerü s honunk dicsőségére válandó egyházakat, érseki palotát, egyházi növeldéket, kapukat s más féle épületeket nagy buzgósággal terveztetett, s munkáihoz erélyesen fogatott is, azonban sok lévén teendői, s nem legszerencsésb épitészekre bizván terve kivitelét, minden nagylelkü költségei s áldozatai mellett is munkája keveset haladhatott; ámbár haláláig arra majdnem harmadfél milliom forintot költött. Rudnay áldor nagyszerü vállalatai közé a posonyi nemzeti zsinat, melyet 1822. évben honunk főpapjaival tartott, számittatik. E zsinatra 82 egyházi férfiu az Üdvözitőnkről nevezett egyházba september 8-án jelentek meg, s a zsinati tárgyok háromféle gyülekezetben meghányatva, rendes ülésekben határoztattak el. Rudnay hongyülésekben, de különösen megyéje kormányában buzgólkodott, hiveit ajtatos és szelid szellemével épitette, növendékeit ápolgatta, s a tudományokat kedvelve s különösen pártolva megyebéli tanitóit jobban dijaztatta. 1829-ik évben bibornokká neveztetett, s két év mulva a mindent megrázó cholera alatt megbetegedvén, s még akkor is egyházi müködésekben lépvén fel, munkás, feltünő jámbor, s szelid életét néhány nap alatt végezte. Esztergomban Egyháza fényes sirboltjában eltemettetett. Többi alapitványai, melyeket az érintetteken

kivül tett 203 ezer frtnál többre mennek [1]). Rudnay bibornok kezdette munkái hétévi széküresség, az épitész balfogásai, s az idő mindent romboló vas fogai által rosz karba jutván, szakértő s tevékeny utódat igénylének. E tulajdonok Kopácsy Jósef veszprémi püspökben öszpontosulva lévén, ő esztergomi érseknek neveztetett. Noha pedig hazánk e legfőbb méltóságát példás szerénységgel vonakodnék elfogadni, mindamellett a kormány ismétí felszólitásának engedve, azt 1838. évi decemberben elfogadá, s atyai gondoskodása által uj életet esztergomi főmegyénkben gerjeszteni kezdett. Honunk egyházát mint áldor, főmegyénket mint érsek, hiveit mint atya 1847. évi september 18-ig igazgatta, gondjait a haza s egyház ügyeire forditva, s bölcsen mind a kettőt átkarolva józan tapintattal támogatta. Több világi s egyházi intézeteket vagy ujdan alapitott, vagy felsegitett, a hazát jó izlésü épületekkel díszitette. A müvészet s tudomány felkentjeit kedvelte s pártfogolta. Többi jótékonysága, melyet mind Veszprém, mind Esztergomban haláláig gyakorlott 52 ezer forintnál többre rug fel [2]). Esztergomban eltakarittatott. Kopácsy utódának, miután az 1848. évi ministerium alatt áldornak neveztetett n. m. Hám János ritka szerénységéhez képest leköszönt, s szatmári püspökségébe visszatért, főméltóságu nagykéri Scitovszky János pécsi püspök neveztetett, ki eddig tanusitott munkássága, buzgósága s jótékonysága által magyar egyházunk s hazánk szükségeinek megfelelni s mind a kettőnek felvirágzását tehetségéhez képest előmozditani, szent vallásunkat s hivei erkölcsösségét káptalanai s alája rendelt papsága segitsége mellett feszült erővel terjeszteni törekszik. Jelesb tettei közé tartozik, hogy az esztergomi főegyházat, melyet

[1]) Pauer az egyházi rend érdemei Magyarország történet. 3. füzet 312. lap. Majer Josef halotti beszéd Rudnay fölött 32 s a többi lap.

[2]) Pauer ugyanott 3. füz. 313. s k. lap.

eldődei nagy áldozatokkal épittetni s folytattatni töreked-tek, belső bebutorozás, öltönyökkeli felszerelés, orgona, szé-kek, harangokkal sat. annyira ellátta, hogy azt talán még ez évben felszentelheti. 1853. évben a romai szent Egyház bibornokának neveztetvén, a következő évben nagy nevü eldődei Bakács és Pázmán áldorok példáját követve, Ro-mát a világ városát beutazta, s a szüz Maria Isten szent anyjának szeplötelen fogantatása feletti tanácskozásban részt vevén, a hit ágozat (I. korsz. 68. §.) kihirdettetésén jelen vala. Továbbá 1855. évi september 30. s következő napokon mint a Magyar Egyház áldora (Primas), született pápai követ (Legatus Natus) s megbizott apostoli vizsgáló (Visitator Apostolicus) eldődei példája szerint [1]) a pannon-halmi szent benedeki főapátságban személyesen, a többi alárendelt apátságokban pedig megbizottjai által egyházi szemlét (Visitationem Canonicam) tartott. E hivatalos ca-nonszerü eljárásáról a született követ s apostoli vizsgáló igy nyilatkozott: ut quae ad renovandum disciplinae regu-laris vigorem, communemque prosperitatem promovendam oportuna viderentur, auditis Patrum capitularium consi-liis cum fructu Visitationis Apostolicae statueremus [2]). Ilyes egyházi szemlét a született követ s apostoli vizsgáló a többi kiváltott szerzeteseknél is tartott. Többi tetteiről másutt szólandunk.

8. §. *A bácskalocsai érsekség s káptalan.*

A mohácsi vész csapásai különösen ez érsekséget érték. Tomori érseket, ki a csata mezején életét veszté, Frangepán Ferencz követé ugyan, de a török az egész tájékot elfoglal-

[1]) Lásd Enchirid. Juris Eccles. per nos edit. Pest. 1855. editio 4. §. 254. pag. 268.

[2]) Decretum Visitat. Canon. pro conventu S. Mart. de Sacro Monte Pannon. die 3. Octobr. 1855. edit. Pestini typis Emil. Müller pag. 2.

ván, s a kalocsai érsekek megyéjökben nem székelhetvén, érseki czimmel többnyire más megyéket igazgattak. A káptalan 1530. év körül szintén elszéledvén, csak 170 év után térhetett vissza székhelyére. Ilyes viszontagságok s csapások közt a kalocsai érsekség elfoglalt részeiben Oláh Miklós esztergomi érsek a főpásztori hivataloskodásokat végezte. 1550. évben Gregorianecz Pál nyerte el a bácskalocsai érsekség czimét, de magában a székes városban a törökök zsarnokoskodván, az uj érsek nem müködhetett. Utóda Fejérkövi István lőn, ki mint nyitrai püspök a kalocsai érsekség czimét viselvén, abban minden módon őrködött ugyan, de a törökök zsarnoksága alatt nem boldogulhatott. 1573. évben a kalocsai érsekség czimét Draskovich, azután Kutasy János, végre Pethe Márton győri püspökök viselték. Az utólsó után, ki királyi helytartó hivatalával is volt felruházva, 1607. évben Szuhay István egri püspök következett, de ez ugyan azon évben meghalálozván, Napragi Dömötör győri helynök nyerte el a bácskalocsai érsekség czimét. Mind ezek szintén a török járma alatt nyögő népek vigasztalására sokat nem tehettek. Napragi után Lépes Bálint nyitrai püspök a kalocsai érsekség igazgatásában következett. Ki egyszersmind udvari korlátnok lévén, a vallást terjeszteni törekedett ugyan, de a körülmények mostoha állapotja őt nagyon akadályozták. Utódának 1623. évben Telegdy János nyitrai helytartó neveztetett. Ez az 1630. évi Pázmán esztergomi érsek által tartott nemzeti zsinatba megjelenvén, ottan a bácskalocsai érsekség azon jogai mellett tiltakozott, melyeknél fogva azt vélte, hogy a kalocsai érsek a zsinatba megjelenni nem tartozik, azonban Pázmán áldor a tiltakozást el nem fogadván, megmutatta, hogy nemzeti zsinatba honunk minden főpapja, ennél fogva a kalocsai érsek is megjelenni köteles [1]). Telegdy

[1]) Egyházi jogunk magyar kiadása 1. köt. 258. §. 321—334. lap. s 1855. évi 4-ik latin kiadás 254. §. 264. s k. lap.

1647-ik évben a világból kimulván, őt Püksy János mint váczi, későbben mint győri helynök az érsekség kormányában követte. Azonban mind e buzgó főpapok a törökök zsarnoksága miatt a kalocsai érsekségben nem működhetvén, a boszniai ferenczieket oda utasitották, miszerint a hivek lelki vigasztalással ellátva hitökben meg ne csökkenjenek. Püksy halála után Plumbo György a boszniai ferencziek tagja Lippay áldor által érseki helytartónak neveztetett addig, mig 1657. évben Szelepcsényi György nyitrai püspök megyei hivataloskodása mellett, az érsekség czimével megtiszteltetett. E nevezetes főpap mint udvari kancellár avval is megbizatott, miszerint az érsek javait feljegyezvén, azokat a véghelyi kapitányok által megőriztesse. Szelepcsényi az esztergomi érsekségre lépvén, Petretich Péter zágrábi püspök viselte az érseki czimet, melyet 1668. évben Széchényi György mint győri püspök átvett. Utóda Gubasóczy János vala, ki a nyitrai püspökség mellett egyszersmind kancellár hivatalát viselte. Ezt Borkovich Márton zágrábi püspök követte, ki alatt 1685. évben Kalocsa a törökök hatalmából Károly lotharingiai herczeg által megmenekült ugyan, de az érsek 90 évet számlálván már azt meg nem látogathatá. Utódának Kolonich Leopold, győri püspök neveztetett, kit Széchényi Pál veszprémi püspök követett. Valamint az előbbi érsekek, ugy ezek is a törökök zsarnoksága alatt megakadályoztatva, az érsekséget csak néha látogathaták meg, azonban minden gondjaikat oda irányozták, miszerint a vallás minden zavaros körülmények mellett is a lehető legnagyobb haladást tehesse, szerzetesekre, megyei papokra, s más hitterjesztőkre bizván annak előmozditását. A zentai ütközet után, melyet Jenő szavojai herczeg a törökön halhatatlan dicsőséggel nyert, s annak hatalmát a kalocsai megyében megsemmisitette, szabad tér nyittatott ez érsekség kormányzóinak, az elpusztult megyét helyre állitani, a vallást ujdan terjeszteni, s mindent uj virágzásba

hozni. Miben Széchényi Pál, s utóda Csáky Imre magukat kitüntetvén, amaz érseki lakát, emez pedig egyházát építtette. Csáky a hittévedtek számát kisbitette az által, hogy nemes, de szegény protestans ifjakat magához fogadván, tanitatott, a hatalmasbakat pedig udvarába kecsegtetvén, az igazsággal megismertette *), s igy a hitet nagy szerencsével terjesztette. Átalában pedig jótékony czélokra minden évben 30 ezer frtot költött [1]). Utódának 1733. évben Patachich Gábor neveztetett, ki mindjárt kormánya kezdetével hitterjesztőkről gondoskodván, uj egyházi növeldét, s bölcseleti tanodát szerzett megyéje számára, káptalant, 13 templomot, s paplakot részint tulajdonából, részint kegyes adakozásokból alapitott. Meghalt 1745. évben [2]). Őt követte Csáky Miklós, ki a kalocsai prépost jövedelmét az érseki jövedelemből Maria Terezia engedelmével 500 frtal szaporitotta, s a papnevelő intézet felsegitésére gyógyszertárt alapitott. Esztergomi érseknek nevezve székét Klobusiczky Ferencznek hagyta. Ezt Barkóczy Ferencz követte, ki után Batthyányi Jósef következett. Ez más munkái mellett a vallás terjesztésére forditván gondjait, megyei lelkészein kivül három jezuita hitterjesztőt helyről helyre küldött, kik az anya s fiókegyházi népet oktassák. Ebben maga is személyesen buzgólkodván, 1766-ik évben egyházi szemlét tartott, s káptalana jövedelmeit tetemesen megjobbitotta. A székes egyház tornyait, harangjait s belső szereit Batthyányi érsek szerezte. Átalánosan jótékony czélokra 117 ezer forintnál többet költött [3]). Utóda Patachich Ádám lőn, ki mindenben, mi a vallás terjedését, az Isten dicsőségét emelé, buzgolkodván, káptalanát egy, tudnillik a 10-ik kanonok-

---

[1]) Horváth Natal. Arch. Coloc. 180. 8. r.

[2]) Katona Histor. metropol. Eccles. Calocensis typis Schol. piar. Colocae 1800.

[3]) Katona Histor. Eccles. Coloc. pag. 337—342.

sággal szaporitotta. Székes egyházának 14 ezer értékü diszöltönyt készitetett, s káptalanának házai felépittetésére 26 ezer forintot áldozott. E káptalant Maria Terezia 1779. évben díszrenddel ékesitette [1]. Patachich után Kolonich László, ki sajátlag csömöri Zay Lőrincz báró, s Kolonich Polixena fia volt, következett. Kolonich nevét nagy bátyja Kolonich Zsigmond bibornok s bécsi érsek holta után szerződés mellett mind ő, mind testvérei tartották fen. Alatta a segniai püspökség a magyar koronához csatoltatott, s a kalocsai érsek hatósága alá rendeltetett. Továbbá 13 helységben részint templomot, részint paplakot s iskolákat nagy költséggel épitetett. Utóda Klobusiczky Péter lön, ki 1817. évben a szatmári püspökségből érseknek átvitetvén, azóta minden cselekvőségét hivatalának szentelte, a hit terjesztésében, szegények felsegitésében, egyházak, tanodák, paplakok, kórházak, s mindennémü tudományos, és jótévő intézetek alapitása, vagy felsegitésében, s az Isten dicsőitésében egész, majd 90 évig terjedő életét tölté. Átalában jótékony czélokra 125 ezer forintnál többet szentelt. Utódának Nádasdy Ferencz gróf 1845. évben kineveztetvén, családja díszét nagy erényei s cselekvősége által hathatósan emelte. Ámbátor pedig életében ajtatos alapitványok s czélokra tetemes összegeket szentelt, mindamellett 1851. évben meghalálozván végintézetileg is ugyanazon czélokra sokat hagyományozott. Utódának n. m. Kunszt Jósef kassai püspök neveztetett, ki jelenleg a hitterjesztésben káptalana s megyei papságával együtt buzgón munkálkodik.

*) Csáky érsek érdemei tekintetéből, s Temesvár s Belgrad visszavétele emlékeül 1717. évben bibornoknak neveztetve, négy év után Romába utazott, s az egyház feje választásában részt vett. Sőt ő is szintén ugy mint hajdan Bakács Tamás esztergomi érsek s áldor az egyház legfőbb fokára néhány szavazattal megtiszteltetett. Ka-

[1]) Katona ugyanottan.

tona Historia metrop. Eccles. Colocensis typis scholar. piar. Colocae 1800.

9. §. *A csanádi püspökség s káptalan.*

Csaholy Ferencz után, ki a mohácsi csatában életét veszté, Zápolya Gervay Jánost nevezé csanádi püspöknek, ki késöbben Ferdinánd királyhoz átmenvén, neveztetése emez által is helyeseltetett, ámbár az egyház feje öt meg nem erösitette. Zápolya 9 év lefolyta után Martinusi Györgyöt elöléptelé a csanádi püspökségre, ki azon rövid idö alatt, melyben müködött, legföbb gondjai közé számitotta a vallást, erényt, s erkölcsiséget terjeszteni. Utódának Barlabásy János neveztetett, ki gyulafejérvári káptalanból átvitetvén, minden törekedését szintén a vallás fentartására forditotta. Követöi közül Kolosvári János domokosi szerzetes, s kolosi apát a jelesbek közé tartozik, ki a magyar papság nevében a trentói zsinatba megjelenvén, s ottan buzgón müködvén, 1562. évben meghálálozott. Utódának Sbardelati Dudich Endre, ki szintén a trentói zsinatban mint követ jelen vala, neveztetett, s tudománya által hasonlólag magát kitünteté. Utána következett Bornemissza Gergely, ki a szepesi s jászói prépostságból a csanádi püspökségre átvitetvén, egyszersmind királyi kamara igazgató hivatalát viselte, s számos hivatalaiban oly buzgósággal müködött, hogy a vallás terjesztését s az erkölcsiség gyarapitását elsö feladatának tekinté. Utána Melegh Boldizsár egri s leleszi prépost e megye püspökének neveztetett. Ez alatt a török 1573. évben Csanád várát elfoglalta. Melegh püspök Csanád vármegyében a föispányi hivatalt is viselte. Váczra püspöknek áttétetvén, Szegedy Pál lett utóda, ki egyszersmind egri helynök, Egervár s Lelesz prépostja lévén, káptalanával együtt a szent vallást tehetségéhez képest terjesztette. A káptalan azonban a török által székéböl elüzetvén, egyhelyröl a másikra bujdosni kénytetett. Szegedy püspököt

Veranchich Faustus követte, ki neje halála után pappá szenteltetvén, a leleszi s sághi prépostság mellett a csanádi püspökség kormányát elfogadta, de e püspökség szintén a török zsarnoksága alatt sinlődvén, abban sokat nem működhetett, mit azonban buzgósága a vallás fentartására s terjedésére tehetett, azt el nem mulasztá. Meghalt Velenczében 1627. évben [1]). Ezután a püspökség czimét viselték Herovich Mátyás, ki tihanyi apát s fejérvári prépost lévén, a püspökség kormányát többnyire onnét vezetvén, püspöknek fel nem szenteltetett; Lósy Imre s mások, kiknek neveit tudós Pray elősorozza [2]). E szerencsétlen korszakban a keresztény őshitü vallás Csanádban nagyon pusztulván, a székes egyházat Mozlem vagy Calvin követői birták, a tájékban pedig azokkal a görög szakadárok osztoztak. Nádasdy László 1710-ik évben püspöknek neveztetvén, hatóságát Arad s Csanád megyében, honnét a török lassankint eltávozott, gyakorlani kezdé. Azonban hét év után az ellenség egészen elüzetvén, a megyét ujdan rendezni kezdette. Utóda báro Falkenstein Béla grönbachi prépost lőn, ki egyszersmind Csanád megye főispánja lévén, a vallást megyéjében ujdan feléleszté, s III. Károly királytól 1723. évben uj, négy tagból álló, s Szegeden lakó káptalant nyervén, avval együtt a vallás, az erkölcsiség, s erény előmozditásában dicséretesen müködött. 1738. évben a káptalan Temesvárra költözött, s idővel Maria Terezia az ötödik, báro Princzen pedig, ki verseczi lelkész vala, a hatodik kanonokot alapitották. Utódának Sztanizlovics Miklós bolgár tartományi szent Ferencz szerzetese neveztetett, ki szintén főispán vala Csanádban. Ezt vagreini Engel Antal követte, ki bel-

---

[1]) Katona Histor. Crit. regni Hungar. Tom. 20. pag. 213. Pray specim. Eccles. Hung. part. 2. pag. 297. et seq. Schematism. diaec. Csanad.

[2]) Pray ugyanott 302. s . lap.

grád- szendrődi püspök lévén, s onnan kizáratván, de a csanádi püspökségre s főispánságra előmozdittatván, apostoli buzgósággal káptalana s megyei papságával együtt a vallást terjesztette, ápolgatta, s erősbitette. Utóda Chrisztovich Imre lőn, ki eldődei nyomait követve, a török rabigától nem régiben szabadult megyét rendezé, lelkészekkel ellátá, oktatá, s népesité [1]). A kezdett munkát azonban utóda remetei Kőszeghy László végrehajtotta, ki 1800. évben csanádi prépost s helynökből püspöknek neveztetve, szent hivatalát valóban apostoli buzgósággal viselvén, s mindent többnyire személyesen végrehajtván, megyéjét 28 évi kormánya által lehető legjobb karba helyeztette, s azt lelkészek, segédpapok, növendékek számával illőleg ellátva fárákkal bővitette, melyeket ujdan megdíjaztatott, s egyházak, paplakok, tanodák, s tanitókkal ellátott, káptalana részére díszrendet, s ingatlan birtokot szerzett. Alattvalóit atyailag szerette, a hivek buzgó igazgatására, s oktatására ösztönözte. Majd minden évben egyházi szemlét a megyében tartott, minden hiányt s fogyatkozást józan tapintattal s bölcsességgel elháritott, s papjait tulajdonából segitette. Bőkezüsége, nagylelküsége s nyájasságáról oly hires volt, hogy a katonai, világi s egyházi rend, gazdag s szegény, magas és kisrangu egyenlően hozzája férhetvén, ki sem távozott el tőle lelki vagy földi vigasz, tudományos vagy társalgásos megelégedés nélkül. Utóda Török Antal ki szintén csanádi prépost s káptalani helynök lévén, 1832. évben püspöknek neveztetett, két év mulva azonban meghalálozván, széke krivinai Lonovics Jósefre szállott. Ez egri főmegye kanonokja s királyi tábla egyházi főnökéből 1834. évben püspöknek neveztetvén ki, egyházmegyéje kormányát többnyire helynöke által viseltette, maga pedig országlati ügyekkel foglalkozottt. 1848-ik évben a magyar ministerium elő-

[1]) Pray specim. Hier. Eccles. Hungar. 302. s köv. lapok.

terjesztése által egri érseknek neveztetett. Mint érsek azon évi pesti országgyülésen müködött. A gyülés september 28-tól kezdve forradalmi alakat öltvén magára V. Ferdinand törvényès királyunk azt october 3-án szétoszlatta. De a gyülés törvényes királyunk intézkedését nem tekintve, tanácskozásait folytatta. Minthogy pedig Lonovics érsek azokban is részesültnek mondatott, a forradalom szerencsés legyözetése után annak egri érsekségre történt kineveztetése visszavonatott. Söt a volt érsek fogság s perbe idéztetett. Ennek következése lön, hogy a csanádi püspökségről is lemondván, magán életre királyi kegyelemdíj mellett Austriába a melki kolostorba utasittatott, jelenleg pedig Bécsben tartózkodik. Lonovics után csanádi püspöknek Horváth Mihály hatvani lelkész s czimzetes prépost még a magyar ministerium előterjesztése következtében neveztetett. Azonban ö szintén a szerencsétlen magyar forradalom szelleme által elragadtatván, annak végéig mint Cultus minister abban buzgólkodott. A forradalom örökös királyunk fegyverei által szerencsésen legyőzetvén, Horváth püspökségét, melyre a pápai megerősitést ugy sem nyerendette, elhagyván, az országból elillant, annál inkább minthogy kineveztetése már annak elötte is megsemmisittetett. A megye kormánya m. Csajághy Sándorra bizatott. Ez a kalocsai fömegye káptalanából csanádi püspöknek neveztetvén, s egyházmegyéjébe igtatván bölcs tapintattal s szelid egyházi szelemmel buzgón müködik; a nevelési intézeteket, a tudományokat, s az azokkal foglalkozókat nagylelküleg pártolja.

10. §. Az egri püspök s káptalan.

I. Ferdinánd király e korszak elejével egri püspöknek Zalaházy Tamást nevezé, ki Austriának az akkori zavaros körülményekben kedvezvén igen nagy szolgálatot tön. Utóda Frangepán Ferencz lön, ki Zápolya s Ferdinánd királyok közt békét kieszközölvén, mindakettö által az egri püspök-

ségre méltónak tartatott. A vallás terjesztésében sokat müködött, de nagy akadályokra talált a hitujitók s követőik részéről. Frangepán 1543. évben meghalálozván, megyéje öt évig árvaságban maradt, míg Oláh Miklós utódjának neveztetnék ki. Ez azonban a törökök zsarnoksága miatt, kik Dobó István s Zay Ferencz hüséges védelme mellett is Egert elfoglalák, csak a következő évben a város birtokához juthatott, jövedelmei mindazáltal az egri őrhad élelmére fordittatván, szegénységgel küzdött, de 1553. évben Esztergomba átvitetett [1]). Ezt Ujlaki Ferencz, ki mint győri püspök s királyi helytartó az országban hivataloskodott, követte, de két év mulva meghalálozván, Posonban eltakarittatott. Annak halála után az egri szék három évig üres maradt a végből, miszerint annak jövedelmei a török ostromok által sokat szenvedett vár kijavittatására forditassanak, annak kormánya pedig Bódy György csanádi czimzetes püspökre ideiglen bizatott. Ez a püspökség igazgatásához erélyesen fogván, a lelkészeket, kik müködésükben fogyatkozának s botrányt okozának tüstént perbe idéztette, a vallást védette, terjesztette, s mind a mozlemek, mind a hitujitók ellen fentartotta [2]). 1557. évben Veranchich Antal a konstantinápoli követségből visszajövén (4. §.) egri püspöknek neveztetett. De a püspökség jövedelmei most is Egervár helyreállittatására szükségesek lévén, a thuróczi prépostság jövedelmeivel szükségeit pótolta, ámbár ő itten is az iskolák nem különben a hiteles hely épületeit, s más intézeteket kijavitatta. Veranchich Esztergomba átvitetvén, utódának Radeczy István 1567. évben neveztetett. Ez alatt a katholika vallás terjedése különösen haladott, mert Leleszi János jezuita, kit a püspök Bécsből a hit terjesztésére meghiva, számos népet

---

[1]) Schmitth Episcopi Agriens. Tom. 2. pag. 363—422. Pray Specim. Hierar. Eccles. Hungar. part. 1. de Episcop. Agriensi.

[2]) Katona 22. köt. 922. s követk. lap. Schmitth ugyanott Tom. 3. pag. 119.

az őshitü vallásra, melyet Calvin követői majd nem kiirtották [1]), vissza vezetett [2]). Utóda Cherődy János vala, azonban a török Egert 1569. évben elfoglalván, mind a püspököt, mind a káptalant, ki eddig az isteni tiszteletet szent Mihály kápolnájában tartá, székéből kiszoritotta. A káptalan Kassára áttétetett [3]), de a püspök Nagyszombatba költözvén, a következő évben meghalálozott. Cherődy után Szuhay István következett, ki egyszersmind kamaraigazgató lévén, minden hivatalaskodásai mellett a vallás terjesztését, fentartását főügyének tekintette, s minden hitujitók ellenzései mellett is kitüzött czélját elérni törekedett, a kalocsai érsekségre előmozdittatván, megyéje több évi üresség után Erdődy Jánosra jutott, kit Pyber János követett. Ennek utóda Lósy Imre lön, ki megyéjében egyházi szemlét tartani kivánván, engedelmet az egri passától csak nagy összeg pénz letétele után nyerhetett. Üdvös munkájához fogván, mindenütt az őshitü isteni tiszteletet visszaállitotta, a hitet hirdettette, az eltévedteket az egyház kebelébe vissza vezette, az erényt s erkölösességet mindenütt előmozditva: Lósy Esztergomba átvitetvén utódának Lippay György neveztetett, ki még mint esztergomi prépost Érsekujvárott ötszáz eltévedt hiveket az őshitü vallásra visszatéritett; 1642. évben az esztergomi érsekségre vitetett át. Amazt Jakusich György, ezt pedig Kisdy Benedek követte ki kormánya elejével mindjárt a vallás terjesztéséről gondoskodván, lelkészek, növendékek, oktatók s tanitókat nagy költséggel alapitott [4]). 1659. évben meghalálozván, végrendeletében a

[1]) Schmitth episcopi Agriens. Tom. 3. pag. 124. et sequent. 138. et seq.

[2]) Sacchino Histor. Societ. Jesu 4. 183. 223. Schmitth op. cit. Tom. 3. pag. 119.

[3]) 1597. évi 38. törv. czik.

[4]) Schmitth ugyanottan Tom. 3. pag. 251.

kassai nevelőház alapittatására, hol akkor az egri püspök s káptalan lakhelye vala, 30 ezer forintot s Gönyün nevü birtokának egy részét, s egy kassai házat hagyományzott [1]). Utódja gróf Pálffy Tamás lőn, ki eldőde nyomait követve szintén minden munkásságát oktatás, vallás és erkölcsösségre irányozván a hitet dicséretesen terjesztette, s Kisdy eldőde alapitványát 27 ezer forinton vett Hejcze helységgel öregbitette. Pálffy Nyitrára átvitetvén, megyéjét Szegedy Ferencz nyerte el, ki katholika anyjától születvén, s a katholika vallásban neveltetvén, idővel váczi püspök, királyi kancellár, későbben egri püspöknek neveztetett. Ez alatt az 1671. évi királyi rendelet keletkezvén, mely szerint a protestansok a katholikusoktól elfoglalt templomokat visszatériteni köteleztettek, annak bételjesitésében valamint szent vallásunk terjésztésében s magyar gyermekek, melyeket a török foglyokul tartott, kiváltásában dicsően buzgólkodott [2]). Ennek utódja Bársonyi György magát a hit terjesztésében káptalana s lelkészei segitsége mellett annyira kitüntette, hogy négy év alatt 6768 eltévedteket téritett meg [3]). A Szepességet ő vezeté vissza az egyházba [4]). Azt gróf Pálffy Ferdinánd követte, ki eldőde példáját utánozva maga is a hitet terjesztette, s a hitszónokok legbuzgóbb pártfogója lévén, a hitujitó bitorlókat fegyveresekkel Jászóból maga üzte ki, azt ősi urainak visszaszerezve. Ez után Korompay Péter következett, ki alatt 1687. évben a török Egerből kiüzetvén, hat száz egyén közülök megkeresztelkedett. Ennek utóda Fényesy György nem csak maga, káptalana, s lelkészei, hanem azon kivül még három jezuita is a hitet nagy buzgósággal hirdetvén számos török foglyokat téritettek meg. A jezui-

[1]) Schmitth Episc. Agriens. Tom. 3. 265—6.
[2]) Ugyanott 271—291.
[3]) Heveneesy kézirata V. köt. 132. lap.
[4]) Schmitth ugyanott.

ták ez alkalommal Egerben igenis kedveltetve annak felszólitása következtében ottani állandó lakásukat határozák el. Annak utóda Telekesy lön. A város azonban alig szabadulván meg a törököktől Rákóczy kegyességét elnyervén, nem csak saját, hanem szomszéd megyékben is hivataloskodott, a vallást buzgólag terjesztve [1]). Utóda 1715. évben lön Erdődy Gábor, kinek helynöke Foglár György egyéb számos tettei mellett Egerben jogászi tanszéket alapitott [2]), maga a püspök pedig káptalana által a megyei növendékháznak átengedett apátfalvi (Trium fontium de Beel) apátságnak romba dült templomát 1744. évben egészen helyre állitatta, s lelkészséggé átalakitotta. Utóda lön Barkóczy Ferencz gróf, ki Egerben bölcsészeti kart, s könyvnyomdát alapitott [3]). Barkóczyt tizennégy évi buzgó kormány után gróf Eszterházy Károly követte, ki a vallás buzgó terjesztője, a papi fegyelem szorgos őrje, a tudományok hü pártolója lévén, Foglár alapitványát öregbitette. Számos lelkészségeket részint alapitott, részint templomokkal ellátott. A lyceum roppant épületét hazánk diszére huszév lefolyta alatt közel két millio forinttal ő emelteté, s alapitványul az intézetnek 500 ezer forintot hagyományzott [4]). 1798. évben 38 esztendei kormánya után jobb életre szenderült. Kimulta után az egri püspökség 1804. évben érsekségre emeltetvén, javaiból két külön: Kassa s Szatmár egyházmegye alapittatott. Ezekről külön értekezendők, most csak az egri érsekségről szólandunk. Első érseknek Egerben Fuchs Ferencz nyitrai püspök kineveztetvén, hivatalában buzgón müködött, minden vagyonát egyházak, tanodák, szegények, s árvákra hagyván.

[1]) Schmitth episcopi Agriens. Tom. 3. pag. 343.

[2]) Corp. Jur. Hung. art. 44. 1741.

[3]) Magyar Plutark 3. köt.

[4]) Pesti növendék paps. munkálatai 6-ik köt. 276. s köv. lap. Budán 1841.

Utóda b. Fischer István lön, ki a vallásosság, erény s erkölcsösség előmozditásában magát kitüntetvén, vagyonának nagy részét szintén kegyes alapitványoknak szentelte. Annak utóda felső eőri Pyrker László lön, ki a velenczei patriarkaságból egri érseknek 1827. évben átvitetvén, munkás életét megyéje kormánya, sz. vallásunk terjesztése, a tudományok s müvek előmozditásának szentelvén, a haza s egyház üdvét egyenlően elősegitette, mindakettőt roppant s ékes épületekkel, melyek közé különösen az egri székesegyház tartozik, feldiszitette, képgyüjteményekkel ékesitette, jótékony intézetekkel ellátta, s érdemdús vitézek számára tett alapitványokkal s más közhasznu épületekkel gazdagitotta. Munkás életét 1847. évi december hóban végezvén, utódának n. m. Bartakovics Béla rosnyói püspök neveztetett. Ki mint rosnyói püspök szent vallásunk, s magyar egyházunk érdekei mellett müködve, ugyan e szellemben az egri érsekséget is szerencsésen igazgatja; a hivek neveltetését s boldogságát tanodák s kolostorok felállittatása, az Isten dicsőségét pedig templomok felépittetése által fáradhatlanul öregbiti; a tudományokat pedig annyira pártfogolja, hogy senki által magát felülmulni nem engedi.

11. §. Az erdélyi püspökség s káptalan.

A mi más püspökségekben, ugyan az Erdélyben is megtörtént, hogy tudnillik e korszak elején a Magyarhonban uralkodó két király egy megyében néha két püspököt is nevezett. Igy nevezé 1526-ik évben Ferdinánd király Gerendy Miklóst erdélyi püspöknek, noha már Zápolya Stafileo Jánost oda rendelte vala. Zápolya azonban Lengyelhonba kiüzetvén, kedvencze is eltünt, s Gerendy püspök a megyét igazgatta. Ez meghalálozván székét Stafileonak hagyta, kinek utóda Bornemissza Pál lön. Ez Veszprémből átvitetvén nehéz állásra jutott a nyugtalan székelyek s szászok irányában. Sorsa azonban még nagyobban nehezbedett, midőn

Szuleiman Erdélyt elfoglalván, öt kiköltözni kénytette. Bornemissza után, ki nyitrai püspökség igazgatását elfogadta, nagy zavarok keletkeztek Erdélyben oly annyira, hogy az erdélyi püspökség minden javaitól megfosztatván, s czime sem létezvén többé, a hiveket Báthory Endre bibornok, a fejedelem bátyja, lelkileg igazgatá a nélkül, hogy erdélyi püspök nevét viselné. 1596. évben Báthory Zsigmond ererdélyi fejedelem a püspökség birtokát az unitariusok kezeiből visszafoglalván, arra Napragi Dömötört nevezte ki. De 1601. évben az erdélyi, a katholika hittől többnyire elpártolt rendek Kolosvárott egybegyülvén, a püspökség javait ujolag elfoglalták, Napragit az országból kizárva. Mire honunk királyai Erdélyben kegyuri joguk fentartására 1687-ik évig csak czimzetes püspököket neveztek ki. Idősb Rákóczy György engedelmével a katholikusok Salinus Istvánt helytartónak nevezték, miszerint a vallás a sok zavarok közt mégis valahogy fentartassék. S valóban ő nagy buzgósággal müködni kezdvén, a vallást részint szerzetesek, részint megyei papok által fentartani törekedett. Erdély visszafoglaltatván az ellenségtől, s a püspökség visszaállittatván Ilyés Endre 1697-ik évben püspöknek neveztetett, ki Alvinczen megtelepedett, s buzgón müködött. Azonban rövid idő alatt pártosok által ismét kiüzetvén, a püspöki jószágokat részint a fiscus, részint magánosok birtokába jutottak. A püspök pedig Posonyba vonulván itten jobb életre költözött. Végrendeletében a posonyi házát s kertjét az Olmütz s Nagyszombatban tanuló erdélyi növendék papok uti költségeire hagyományozta, a Nagyszombatban tanuló erdélyi növendékekre pedig 8500 ftot hagyott. Továbbá nagy Leopold császár 1702-ik évben az alvinczi várat s uradalmat a rendelt püspöki helytartó élelmére engedvén, ez a vallást az erényt s erkölcsösséget fentartatni s terjesztetni, lelkészeket, oktatókat, tanodákat s egyházakat ujra felállitatni törekedett. De III. Károly király Erdélynek fejedelme uj életbe léptet-

vén az országot, szintén a püspökséget is, a káptalant, egyházat, püspöki lakot, iskolákat s az egyházi hangászatot jövedelmek, s minden költségek kiszolgáltatása mellet ujdan rendezte el, Mártonfy Györgyöt esztergomi prépostot 1715. évben erdélyi püspöknek, királyi tanácsos, és fejérmegyei főispánnak nevezte. Ez a vallási ügyek elrendezésére, az erény s vallásasság előmozditására gondjait előlegesen forditván, sajátjából a négy ujdon alapitott kanonoksághoz még kettőt csatolt, s a lelkészeket, s tanitókat szaporitván, az üdvös lelki oktatást élete végeig hatalmasan segitette fel. Utóda Mednyánszky László lön, de rövid idő mulva hivataláról lemondván, azt 1724. évben Antalfy János nyerte el. Utána Zorger Gergely következett, ki minden a hitterjésztésben tanusitott buzgósága mellett magáról s utódairól gondoskodván, a kormányzó utáni első rangot s szavazatot a püspök részére szerzette meg. Utóda Klobusiczky Ferencz lön, kinek inditványára a régi, a katholikus püspököt, káptalant s jezuitákat kizáró, s a katholika vallást megsértő czikkelyek az 1743-ik törv. czik által (a három elvállolt vallástétel sérelme nélkül) eltöröltettek. A vallás terjesztésében káptalana s lelkészei segitsége mellett annyit buzgólkodott, hogy nyolcz év után, midőn Zágrábba átvitetnék, a magyar megyék főispányai, s a székelyek birái mind, a szebeni tanácsnak pedig nagyobb része a katholika vallásra viszszatértek [1]). Utóda b. Sztoyka Zsigmond lön, ki látván a hitterjesztők nagy szükségét egyházi növelde talpkövét Fejérvárott letette, s addig, mig felépülend tulajdon lakában növendékeit neveltette. Megyéjében a hetedik kanonokot alapitva, s minden alkalommal a vallás terjesztésére ügyelve, 1759. évben magányosságba visszavonult, Medgyesben meghálálozott. Utóda gróf Batthyányi Jósef lön, ki azonban egy év után azaz 1760. évben már a kalocsai érsekségre átvite-

[1]) Szereday Episcop. Albens. Benkő Transilvania, Pray Specim. Hierar. Eccl. part. 2. Episcop. Transilvan.

tett. Ez után báro Bajtai Jósef következett, ki II. Jósef császár oktatója lévén a történetekben, Maria Tereziától a többi közt azt is eszközölte ki, hogy a bécsi Pázmánféle növeldében három erdélyi ifju neveltessék, a szebeni árvaház alapittassék, a szegényül ellátott lelkészek segedelmet nyerjenek. A kanonokok számát egygyel (a nyolczadikkal) szaporitotta, püspökségéről lemondván, magányosságban mint posonyi prépost meghalt 1773. évben [1]). Utódai közül gróf Batthyányi Ignácz nevezetes, ki a tudományok nagy kedvelője lévén könyvtárt, csillagásztornyot, s a csillagász részére egy kanonokságot alapitott a káptalanban, s a vallást minden lehető módon terjesztette. Utána Mártonfy Jósef következett, kit Rudnay Sándor 1816-ik évben oly buzgósággal váltott fel, hogy két év mulva egész megyéjében egyházi szemlét tartván, mindent, mit hiányosnak tapasztalt, kijavitott. A megyei papnöveldét évenkint 16 ezer forinttal gyámolitotta, a püspökség alapitványát pedig 5 ezer forintról 12 ezerre emelte [2]). Rudnay Esztergomba átvitetvén, utóda báró Szepesy Ignácz lön, ki 1820-ik évtól kezdve a megyét hét évig igazgatván, 33 ezer forintnál nagyobb összeget iskolák, templomok, s más nyilvános intézetekre szentelt [3]). Többi tettei közt zsinatot tartván (110. §.) Pécsre átvitetett. Utána tusnádi Kovács Miklós következett, ki a megyét szerencsésen kormányozván, aligmult egy év, hogy bőkezüsége, jótékonysága, s ember szeretetét, kisdedek óvdáira, siketnémák intézeteire, egyházak tanodák, népnevelésre, s más közhasznu czélokra ajánlott összegekkel ne tanusitotta volna. Összesen 76 ezer forintnál többet ilyes jótékony intézetekre

---

[1]) Benkő Transilv. Szereday Episcop. Albens. 222. s követk. lap. Pray Specim. Hierarch. Eccles. Hungar. part. 2. Episcop. Transilv.

[2]) Majer Jósef halotti beszéd 32. 33. lap.

[3]) Pauer János az egyházi rend érdemei 327. lap. 3. füz.

áldozott [1]). Kovács 1852-ben meghalálozván utódának m. Hajnald Lajos az esztergomi helytartóság titoknoka s császári k. udvari káplán neveztetett, ki eldődei példáját követve, káptalanával együtt szent vallásunk haladását s kiterjeszkedését buzgón elősegiti, a tudományokat s a miveltséget minden alkalommal pártolja.

12. §. *A győri püspökség s káptalan.*

Paksy elvérzése után a mohácsi ütközetben a győri püspökség kormánya, miután javai az ellenség kezéből kiszabadultak, 1539. évben Ujlaky Ferenczre szállott, kinek nagy munkába került a vallást oly zavaros időkben fentartani, s azt ellenségei ellen védeni, de az ország helytartója is lévén, mindakettőt hosszas kormánya, tudománya s tekintélye által szerencsésen végrehajtotta. Utódának Gregorianecz Pál zágrábi püspök neveztetett, ki 1554. évben buzgón müködni kezdvén, minden alkalommal a vallást terjeszteni, a népet oktatni, s az ifjuságot iskoláztatni törekedett, miért is káptalana részére tanoda alapittatásául Kony helységet szerzette [2]). Utóda Delfino Zacharias bibornok lön, ki azonban külhoni lévén, s a magyaroknak tetszeni nem tudván [3]), hivataláról lemondott, s Olaszhonba visszavonult [4]). Őt követé Liszty János, ki honi lévén minden törekvését, s tekintélyét oda irányzá, miszerint hivatalában pontosan eljárván, az őshitü vallásnak a hitujitók által vert sebeit orvosolhassa, s a hiányokat helyre hozhassa. Halála után a megyében üresség következvén, Draskovics György kalocsai érsek a megyét igaz-

---

[1]) Ugyanott 327. s köv. lap.

[2]) Károlyi Specul. Eccles. Jaurin. 78. s k. lap. Istvánfy 133. Romanus a Venantio Syllab. praesul. Jaur. 44. lap.

[3]) 1569. 35. t. czikk.

[4]) Pray Specim. Hidrar. Eccles. part. I. pag. 325. Purpur. Pannon. 163. Szegedy rubr. 2. 181. lap. Károlyi ugyanott 80. lap.

gatta. Ez után Heresinczy Péter 1587. évben következett, ki szintén ugy mint utóda Kutassy János kancellár hivatalát viselvén, a vallást különösen a törökök ellen, kiknek kezeibe a város 1594. évben esett, védelmezte. Kutassy Esztergomba átvitetvén, a megye Pethe Mártonra szállott, ki egyszersmind kalocsai érsek lévén, de a törökök miatt ottan nem székelhetvén, mindakét püspökséget a körülményekhez képest igazgatta, legfőbb tisztjének a vallás terjesztését tartva. Bécsben meghalálozván, Posonyban eltakaríttatott. Utóda 1607. év óta Napragi Dömötör lön, ki szintén kalocsai érsek vala. Ez az erdélyi püspökségből átjövén szent László király kaponyáját hozta magával, s minden illő körülményekben törekvéseit oda irányozta, hogy az erkölcsösség, az erényt s a vallásosságot elömozdithassa. Utódai közül Dallós Miklós és Széchényi György a győri papnöveldét alapiták, s valamint az egyháziak neveltetése, ugy a hivek oktatása, s a hitterjedéséről gondoskodtak. Emez csak Győrött 250 ezer forintnál többet költött el jótékony intézetekre [1]). Utóda Sennyei István lön, ki egyszersmind kancellár lévén, mindakét hivatalát oly szabatossággal viselte, hogy mind az ország, mind az egyház várakozásának megfelelt. Utána 1635. évben Draskovich György következett, ki ámbár panaszokra alkalmat adván, sok viszontagságokon ment keresztül [2]), s hivatalától három évre felfüggesztetett, mégis későbben magát megjobbitván, az egyház s ország javát szépen elömozditotta, a jezuiták, más kolostorok, s papnöveldék részére gazdag alapitványokat téve. Utóda Püsky János vala, kit 1659. évben ismét Széchényi György követett, ezt az őshitü vallás terjesztése, a szegények gyámolitása s minden közhasznu intézetek elömozditása máig jellemzik. Ez hasonnevü

[1]) Károlyi Speculum Jaurin. Eccles. pag. 105. s köv. lap. Magy. Plutar. IV. könyv. végén.

[2]) 1647. évi 113. törv. czikk.

eldődjét jótékonságban még felülmulta. Utóda Kolonich Leopold vala, ki 1686. évi september 2-kán épen Buda vár visszavétele alkalmával bibornoknak neveztetett. Esztergomba átvitetvén, utóda Keresztély Ágost szász herczeg s bibornok lön, káptalana, mely egyszersmind a sopronyi szent János keresztes vitézek praeceptoratusát viselé*)[1]), segitségével a vallást, az erkölcsöt s erényt buzgóan elömozditotta. Esztergomba átvitetvén utána gróf Zinzendorf következett, ki bibornoki méltósággal kitüntetve lévén, mind az udvar, mind a vallás ügyeiben buzgólkodott. Zinzendorf Fülöp után Groll Adolf ájtatos rendi szerzetes püspökké neveztetett, ki a vallás elömozditását felsegiteni akarván, a szükölködö lelkészek segedelmére évenkint hat ezer forintot költött. Utána gróf Zichy Ferencz következett, ki alatt megyéje feltagoltatván, belöle a szombathelyi püspökség s káptalan keletkezett. A püspöki lakot bevégezte, a papnöveldét megujitotta, s minden munkásságát oda irányozá, miszerint sz. vallásunk terjedve, virágzóbbá váljék. Továbbá a megroncsolt várat számos költséggel visszaváltva kijavitatta, a királyi akademia felsö emeletét épitette s plébániákra évenkint 6 ezer forintot szentelt[2]). Gróf Zichy 1783. évben meghalálozván, megyéje négy év után Fengler Jósef ajtatos rendü szerzetesnek kezébe jutott, ki neveztetése után minden tehetségéhez képest müködött. Utána Vilt Jósef következett, ki hét évi kormánya alatt a vallás terjedésére, jótévö intézetek, kolostorokra s szegény ifjuság neveltetésére 30 ezer forintnál nagyobb alapitványokat tön. Utóda Schwarzenberg Ernest herczeg lön. Ez családja fényét jótékonsága, alázatossága, felebaráti szeretete, s nyájassága által emelte,

---

[1]) Károlyi Specul. Jaurinens. 93. et seq. Katona Eccles. Coloc. Hist. Tom. 2. pag. 73. Róka praesul. Veszprém. pag. 425. Schmitth. episcop. Agriens. tom. 3. pag. 178.

[2]) Károlyi Specul. Eccles. Jaurin. pag. 142. Erdős oratio funebr. 1784.

s az Egyház ügyét buzgón kezelte. Utána Juranics Antal püspöknek neveztetett, ki hivatalában erélyesen pásztorkodva, több helyeken uj templomok, iskolák s paplakokat alapitott, s minden alkalommal a vallást védeni, s terjeszteni törekedett. Utóda 1838. évben Sztankovics János, megyebéli kanonok, s helytartói tanácsnok lőn, ki a megye kormányát józan tapintattal viselte, minden hivei, káptalana s segédpapjaitól egyenlően kedveltetve. Vendégszeretete, nagylelküsége, valamint a művészi hangászat pártolásáról s gyakorlatáról nevezetes. Ez 1848. évben az élők sorából kiszólittatván, utódának m. Karner Antal győri kanonok, czimzetes püspök, s a hajdani k. magyar bécsi Kancellaria előterjesztő tanácsnoka neveztetett, s jelenleg a megyét szerencsésen s atyailag kormányozza.

*) Minthogy a győri káptalan tagjai a szent Jánosról nevezett keresztes vitézek praeceptoratusát viselék, idővel azok javai is a káptalanéival összeolvasztattak [1]).

13. §. A nyitrai püspökség s káptalan.

Podmaniczky István után, kit a 2-ik korszakban mint utólsó nyitrai püspököt emlitettünk, Thurzó Ferencz, hasonnevü országbiró öcscse, még kiskoruságában püspöknek neveztetett, ki elvégezvén tanulmányait, a püspökséget több évig igazgatta ugyan, de felszentelve nem lévén, s a hitujitókhoz szitván, megházasodott. Ezért a püspökségből 1556. évben kiesvén, mint árvai főispán, s kamara igazgató müködött [2]). A következő évben utódat Bornemissza Pálban nyert, ki az erdélyiek által a püspökségből kizáratván (11. §.) nyitrai püspöknek neveztetett, s hivatalában min-

---

1) Károlyi ugyanottan.

2) Wagner Analecta Scepusii 4. 102. s k. lap. Katona 23. köt. 100. lap. Memoria Episcop. Nitriens. pag. 322. et seq. Timon 173.

den buzgósággal eljárni törekedett. Öt Mosóczy Zacharias követte, ki szent vallásunk fentartása, védelme, s gyarapitása mellett a tudományokkal is sokat foglalkozott, s Bonfin, Illosvay, s többek munkáit folytatva, szerkesztője lön a quadripartitumnak [1]). Utóda Fejérkövi István nagy iparral eldödei nyomait követve, elölegesen a vallást a protestansok ellenében fentartani törekedett. Átvitetvén Esztergomba utána Forgách Ferencz 1596. évben következett, ki jobbadán elpártolt hiveit jezuiták által az egyház kebelébe visszatériteni igyekezvén, szerencsés sikerrel müködött. Szintén esztergomi érseknek átvitetvén, utóda Szuhay István lön, ki az egri püspökségből átvitetett, de Bocskay s pártjától szenvedett üldözései következtében még abban az évben tudnillik 1607-ikben az öröklétre szenderült. Utóda Lépes Bálint minden munkásságát a vallás fentartására, mi ellen a hitujitók nagyon panaszkodának, forditotta. Telegdy János utána következvén, s mindazt, mi a vallás terjedését felsegité, pártolván, a nagyszombati papnöveldében hat nyitrai növendékre alapitványt tön, káptalanát birtokkal, a nyitrai ferenczieket pedig kolostorral megajándékozta. Püspökségéről 1644. évben lemondván, utódai közül Püsky János a szkalkai apátságot a trencséni jezuitáknak adván, egész megyéjében a vallást káptalana, lelkészei, s szerzetesek által fentartotta, s terjesztette. Utóda Szelepcsényi György lön, ki szintén azt nagy buzgósággal végrehajtván, mit eldöde, esztergomi érseknek neveztetett. Öt Kolonich Leopold követte, de 1669-ik évben püspökségéről lemondván, bécsujvárosi főpásztornak, későbben kalocsai, ezután esztergomi érseknek neveztetett. Utóda Pálffy Tamás székes városát megerősittetvén, s minden figyelmét szent vallásunk fenmaradása, s kiterjedésére forditván, az erényt s erkölcsösséget buzgón előmozditani igyekezett. 1680-ik év-

[1]) Memoria Episcop. Nitriens.

ben Gubasóczy János lön utóda, ki szintén a vallás fentartásáról gondoskodván, a nagyszombati papnöveldében 12 növendéket alapitott. Utána Haskó Jakab vágujhelyi prépost a püspökségben következett, ki a Nádasdy országbiró által kezdett beczkói ferencziek kolostorát bevégeztette, de már 1690. évben püspökségéről lemondván, ismét a régi prépostságába visszaköltözött [1]). Utóda Matyasovszky László a vallás elömozditásában annyit buzgólkodott, hogy az ajtatos rend részére Nyitrán kolostort, s templomot nagyobb részt azon végből alapitott, miszerint annak tagjai az ifjuságot a katholika vallásban oktassák, annak védelme s terjesztésére készitsék. Hat ezer aranyot tanuló nemes ifjak megdijaztatására, tovább megyéje szegényebb lelkészei, visszatért protestansok, kórházak s a szegedi jezuiták kolostorára tetemes alapitványokat tett. Utóda 1707. évben lön gróf Erdődy László Ádám, ki hivatala mellett kancellár tisztét viselvén, a vallás terjesztésében annyit fáradozott, hogy 30 évi kormánya alatt 50 ezer léleknél többet téritett meg. Szomolánban eltakarittatott. Utána gróf Harach következett, de Romában követ lévén, a megyét Nozdroviczky István helynöke által igazgatta [2]). Utóda Eszterházy Imre, ki a vallás haladását szintén első gondjai közé számitván, több helyeken egyházakat, tanodákat s más közhasznu intézeteket emeltetett. Utódának Gusztinyi János, ki segédje vala, 1764. évben neveztetett. Ez alatt, ki a tudományokban magát mint iró is kitünteté, történt, hogy a fejedelem engedelme mellett 13 fára az esztergomi főmegyétől elvonva, Nyitra megyéhez könnyebb közlekedés végett csatoltatott. Gusztinyi földi pályáját nagylelküség, bőkezüség, s a vallás terjedése iránti buzgósággal jelelve ki, végzé 1777. évben, s Nyitrán nyugszik. Maria Terezia Gusztinyi halála után

[1]) Episcopatus Nitriens. ejusque praesul. memoria.
[2]) Ugyanottan

figyelmeztetvén arra, hogy a nyitrai káptalan, melynek prépostságából hajdan a püspök megdijaztatott (I. korsz. 27. 28. §.) prépost nélkül vagyon, Szkacsán uradalmat, melyet eddig a püspök birt, a káptalan birtokához csatolta, s prépostot nevezvén ki rendelé, miszerint ezentul az uj prépost szintén a káptalan javaiban részesüljön. A megürült püspökséget Révai Antal nyeré el, ki a vallás terjesztésére ügyelvén, Nyitrán tanodát, radosnai birtokában pedig egyházat épitetett. Utódának Fuchs Ferencz esztergomi kanonok neveztetett ki. Ez életét szegény nemes ifjuság neveltetése, jó könyvek nyomtatása, s a hit terjesztése által magát kitüntetvén, káptalanának díszrendet is szerzett. Egerbe érseknek átvitetvén (10. §.) megyéjét Kluch Jósef esztergomi káptalani helytartó nyerte el. Ez megyebéli lelkészei, kórházak, siketnémák, szegény tanuló mind a két nemü ifjuság, jobbágyai, s más közhasznu intézetek felsegitésére, s igy a vallás terjesztésére annyi alapitványokat tön, hogy nevét örök hála kisérendi. Alapitványai 600 ezer forintnál többre becsültetnek. Utódat nyert Vurum Jósef püspökben, ki a nagyváradi püspökséből átvitetett. Ez eldőde nyomait követvén, szintén a zolnai árvaházat, s más jótékony intézeteket nagy költséggel életbe léptetett. Utódának mélt. Palugyay Imre neveztetett, ki Kassáról 1839. évben átvitetvén, magát megyéje bölcs kormánya, szép épületek, s kertek felépittetése, s igy a honnak csinosbittatása, özvegyek s árvák gyámolitása által kitüntetvén, alattvalóit máig szerencsésen igazgatja.

14. §. A pécsi püspökség s káptalan.

More püspök után, ki a mohácsi csatatéren áldozá fel életét, 1528. évben Sulyok György mind a két versenyező király által püspöknek neveztetett, kit a pápa, látván a két részre oszlott országot, nem erősité meg ugyan, de mindazáltal a megyének viselte gondját. Utódának Eszéky János

neveztetett, ki azonban rövid idő mulva meghalálozott. Utána Várally Szaniszló következett, de Pécs és Siklós 1543. év körül a török hatalma alá esvén, a püspök káptalanával együtt elszéledvén, s Szepesből, hol mint őrkanonok működött, megyéjét igazgatván, távolsága miatt a vallás terjesztésében keveset tehetett, örülvén ha azt épségében fentartható. Utóda lőn Gregorianecz Pál, ki Posonyból, hol kanonok volt, megyéjét kormányozta. Ennek utódai közül Draskovics György 1559-ik év körül a pécsi káptalant Posony városában egybegyüjté, s ugyanazt Dudics Endre négy év után Szigetre hivá meg azon végből, miszerint vele együtt a vallás ügyei felett őrködvén, s a hit ép fentartására ügyelvén, azt minden tehetségöknél fogva terjeszteni törekedhessenek, azonban a török az egész tájékot elfoglalván, kivánságuk bé nem teljesedhetett. Dudich 1567. évi elszakadása után Monoszlay János zágrábi prépost, s esztergomi helytartó viselte a pécsi püspök czimét, ki után Telegdy Miklós, és Kutasy János szintén esztergomi helytartók következtek. Mind ezek, mind utódaik a török kiüzetéseig egyedül a püspöki czimet viselvén, a vallást jezuiták s néhány lelkészek által őrizteték, s terjeszteték. 1686-ik évben a török országunk részéből különösen pedig Pécs s környékéből kiüzetett [1]), s Radonay Mátyás pécsi püspöknek neveztetvén, s a törökök, arianok, zsidók s protestansok, kik a tájékot elözönlék, megtéritésében buzgolkodott, minden tehetségét oda irányozva, miszerint megyéjét régi lábra állithassa. A vallás ellenei azonban nagy fogyatkozásokat látván, ellene panaszkodtak a király előtt, ki Kolonich bibornokot ez ügyben birának rendelte. Ez látván az ellenzék heves felzudulását, s a dolgon máskép nem segithetvén, Radonayt lemondásra késztette, s a király helyette Dolny Istvánt esztergomi prépostot püspöknek ne-

[1]) Spányik Histor. Hungar. Compend. Pest. 1820. pag. 508.

vezte ki, de a pápa az alatt az idő alatt a megerősitő bullát Radonay részére küldvén, a király Radonayt ismét Pécsett meghagyta, s Dolny Istvánt Csanádra áttette. Radonay megyéjében annyit buzgólkodott, hogy körülbelül háromezer unitariust megkeresztelteteit. Utódát gróf Nesselrode Ferenczben nyerte. Ámbár ez minden munkásságát oda irányozá, miszerint a vallást terjeszthesse, s védhesse, s a végett 1714. évben Pécsett megyei zsinatot is tartott, mindamellett Rákóczy pártjától, s annak slavoniai segéd csapatjaitól tömérdek akadályokat szenvedett. S valóban azok az egyháziakon, szerzetesek, s a hiveken kegyetlen rablásokat, gyilkolásokat s pusztitásokat követtek el. Nesselrode utóda gróf Thurn Ferencz, ennek pedig követője Cyentefuego s Alvar lön, mind a kettő ámbár külső országi vala, a vallás terjesztésében buzgókodott. Ezek után gróf Berényi Zsigmond, s 1751-ik évben Klimó György következett, ennek alapitványai, s a hit terjesztésében bizonyitott buzgósága nevét máig örökitik. Számos egyházak s paplakokat alapitott, székes templomának drága egyházi öltönyeken kivül 70 ezer forint értékü szentségtartót ajándékozott, a pécsi papnövelde alaptőkéjét 25 ezer forinttal szaporitotta, s egy ujdan felállitott papirmalom jövedelmét ugyanannak szentelte. Utóda gróf Eszterházy Pál lön, ki minden müködésének főczélját a vallásosság, erény, s az erkölcsösség előmozditásában helyeztette. Ennek utódai közül Király Jósef nevezetes, ki szintén számos alapitványokat a vallásosság s erkölcsösség terjesztésére tett. A többi közt a mohácsi szerencsétlen ütközetben elvérzettek ünnepélyes évfordulati emlitésére 3 ezer, a tanuló ifjak neveltetésére pedig 207 ezer forintot hagyományozott. Ezt b. Szepesy Ignácz követte, ki a tudományok s irodalom előmozditására, melyben maga is szerencsés sikerrel fáradozott, már Erdélyben számos áldozatokat hozott. Az erdélyi püspökségből a pécsire átvitetvén, s itt több évek által egész tehetségét a

közjónak szentelvén, a pécsi főtanodát s nyomdát, s azon kivül még négy elemi tanitót alapitott, a rajz s hangiskolát felsegitette, lakása s székes egyházában, sőt az egész közel lévő térben czélirányos ujitásokat s módositásokat végrehajtván, a város szépségét emelte. Buzgósága s jótékonysága országilag elismertetve az 1832. évi hongyülés czikkeibe igtattatott. A nagy férfiunak utóda lőn nagykéri Scitovszky János jelenleg esztergomi érsek, országunk áldora s a romai szent Egyház bibornoka. Ő mint pécsi püspök eldőde nyomait követve, szintén minden tehetségét megyéje boldogitására forditotta, hiveit a szószékből gyakran oktatta, a tanodákba személyesen megjelenvén az ifjuságot szorgalomra s erkölcsiségre buzditotta, sz. hitünket káptalana s megyei papságával együtt minden alkalommal terjesztette, a szegények s ügyefogyottakat segitette. Jelesb tettei közé tartozik, hogy Pécsett a boldogságos szent Szűzről nevezett apáczák (congregation de Notre Dame) szép kolostort, s egyházat állittatott fel, s azokat Pécsre átültetve a női ifjuság nevelésére alkalmazta. A többi cselekvőségéről másutt szólandunk. 1848. évben esztergomi érseknek neveztetve a következő évben ottan működni kezdett (7. §.). Őt m. Girk György, ki a kalocsai megyében nagyprépost és segéd püspök vala, mint megyés püspök követte, ki eldődeinek példáját utánozván a vallást káptalana s megyei papságával együtt buzgón terjeszteni törekszik.

15. §. A váczi püspökség s káptalan.

Országh János a mohácsi vészt meghaladván, s osztrák Ferdinándhoz állván, megyéjét bölcsen igazgatta. Utóda Brodarich István (Brodericus) lőn, ki Frangepán érsekkel Zápolya Jánost pártolván, Izabella királynét megkoronázta. Brodarich az akkori időkben majd Szeremben, majd Pécsett, majd pedig Váczon működött mint püspök, hol miután a

mohácsi vésznapot hiven leirta volna, 1539-ik évi novemberben meghalálozott [1]). Utódai közül Dudich Ágoston nevezetes, ki Martinuzi érsek halála után esztergomi érsekség helynökévé neveztetve, mind a vallást, mind a hazát vérével védelmezte, s életét Paláston Hont megyében a törökök elleni csatában veszté 1553-ik évben. A király annak könyveit Dudich Endrének, ki a megholt unokája vala, s későbben pécsi püspökké lön, adatta. Ez időtől kezdve a váczi püspökség nagyobb része a törökök hatalma alá kerülvén, s a váczi püspökök többnyire czimzetesek lévén, Nagyszombat, vagy Posonyból, hol mind kanonokok laktak, megyéjöket igazgatták [2]), s a vallást kevés lelkészek s szerzetesek által terjesztették, vagy legalább fentartották. 1683. évben Kéry János Váczra költözött, de két év után a város a törökök által ismét lángba borittatván, papjaival együtt Máriavölgyben Posony mellett menedéket keresett. Csak 1700-ik évben sikerült Dvornikovich Mihálynak, ki annak utódja vala, a püspöki lakot, a káptalant, s az egész megyét helyre állitani. De öt lelkésznél többet nem találván a megyében, Váczon tüstént egy uj lelkészséget alapitott, s szent Domokos szerzetét az egyháziak kipótolására hivta. Ezek az egyháziakkal együtt a vallást ujdan alapiták, az erkölcsöt s erényt szóval s példával ujdan terjeszték. Dvornikovich káptalana részéré, melybe most még csak három kanonokot hozhatott be, Leopold császártól uj pecsétet is szerzett. A váczi növendékek nevelésére a nagyszombati növeldében 6 ezer forintnyi alapitványt tett le, s a szent domokosiak kolostorát 25 ezer forinttal alapitotta, söt a székes

[1]) Pray specim. Hierarch. Eccles. part. 1. pag. 351. Koller Episcop. Quinq. Eccl. Histor. 5. 171. et seq. Schematism. Vaciens. de anno 1835. pag. 45.

[2]) Schematis. Vaciens. pag. 49. Desericz Episcop. Vaciens. 109. et seq. Pray ugyanott 353. lap.

egyházat is életbe léptette. Az érdemteljes püspök öt évvel későbben meghalálozván, öt gróf Eszterházy Imre, szent Pál szerzetese követte, ki nem sokárá Zágrábba átvitetvén, utódát Kolonich Zsigmondban találta. Ez káptalanában két uj kanonokságot alapitott *). Továbbá egyházi növendékekről gondoskodván, azokat tanitókkal s elöjárókkal ellátta, Váczon az ajtatos szerzetet alapitván, s azt nagylelküleg minden szükséges eszközökkel ellátván, oktatásra képesnek tette, s a vallást sebes lépésekkel elömozditotta. Bécsben mint érsek s bibornok halt meg 1751. évben [1]). Utóda gróf Leslie Vilmos lön, ki ámbár rövid ideig működött a püspökségben, Laybachba herczeg püspöknek átvitetve, mindamellett a vallást, az erényt s erkölcsöt egész tehetségével elömozditani törekedett. Utána gróf Althan Frigyes következett, ki bibornoknak neveztetvén, s Nápolyba az alkirály hivatalához átvitetvén, megyéjét Berkes Endre helynöke által igazgatta. Ez hivatása legfőbb adatai közé szent vallásunk terjesztését számitván, minden működését oda irányozta, miszerint a hivek száma növekedjék. Althán után ismét Althán Miklós Károly amannak unokája következett. Ez alatt a vallás annyira terjesztetett, hogy a lelkészek száma megkettőztetett, az ájtatos rend számára templomot, valamint szent Miklós egyházát, s a püspöki lakot épittette, minden gondjait oda forditván, miszerint a vallás és az erény haladhasson. 1749-ik évben Budán a királyi palota talpkövét tevén le, a következő évben meghalálozott. Utódja lön gróf Migazzi Kristóf, ki Maria Tereziától XIV. Benedek pápához s VI. Ferdinand spanyol királyhoz szónokul küldetvén, nem sokára bécsi érsek s bibornoknak neveztetett. Utódjai közül gróf Eszterházy Károly nevezetes, ki posonyi prépost s esztergomi kanonokból püspökségre emeltetvén, a növendékek

---

[1]) Schematismus Vaciens. Dioeces. anni 1831. pag. 56. Desericz episcop. Vaciens. 169. s köv. lap.

számát gyarapitotta, s lyceumot alapîtván, a hittani kart felállitotta, s igy a vallás terjesztésére erös alapot tett le. Egerbe átvitetvén Migazzi bécsi érsek s bibornok mint a püspökség igazgatója Váczra visszatért, ki nevét az által örökitette, hogy a mostani szép izlésü székes egyházat, a püspöki palotát, s papnöveldét állitatá fel, a káptalanban hat uj kanonokságot alapitott, a lyceumot ujdan rendezte, az ájtatos rendiek igazgatása alatt tizenkét nemes ifju neveltetésére intézetet, s irgalmas barátokat alapitott, mindent oda irányozva, miszerint a vallás terjedjen, s a hivek száma szaporodjék. 1786-ik évben a püspökségről lemondván magánosságba visszavonult, s Bécsben élete 89-ik évében meghalt. Utána báro Splényi Ferencz következvén, nyolcz évi dicsö müködése után meghálózott, s megyéje tiz évi árvaság után estei Károly Ambrus föherczegre szállott. Ki 1808-ik évben Esztergomba átvitetvén, Kamánházy Lászlóban utódját nyerte. Ez szintén a vallás terjedését föügyének tevén, eldödei nyomait példásan követte. Utána gróf Nádasdy Ferencz következett, ki 1824-ik év óta a megyét bölcs és föpásztori szelemmel kormányozván, s minden alkalommal szegények, özvegyek, s árvák, valamint a nemzeti intézetek iránti jótékonsága, s buzgóságának példáját közel 100 ezer forinttal advánᵃ[1]), egyszersmind szent vallásunkat terjeszteni s elömozditani törekedett. 1845-évben a kalocsai érsekségre elömozdittatott, s széke 1851. évig üresen maradt. Utódja m. Roskoványi Ágoston lön, ki már mint egri kanonok tudomány, jótékonsága, s szerénysége által figyelmet gerjesztett. Ö jelenleg a megyét bölcsen kormányozza s a hit terjesztésében káptalana s megyei papságával együtt buzgón müködik.

[1]) Pauer János az egyházi rend érdemei Magyarország történetében 3. füz. Székesfejérvár 1848. 345. s köv. lap.

*) A többi kanonokságok pedig keletkeztek: 1762-dik évben Lauchas Ferencz váczi kanonok az iskolai kanonokságot, ötévvel később Vürth Ferencz hittanár, s apát a szent Jánosról nevezettet, s két évvel később a kis prépostsággal egyesült kanonokságot alapitotta. Schemat Dioeces. Vaciens. anni 1831.

16. §. *A váradi lat. sz. püspökség s káptalan.*

E megyének első püspöke jelen korszakban Macedonia László vala, de e részek Zápolya János hatalmában lévén, a püspökség javait Czibák Imre áldozár birta[1]). Amannak halála után Martinuzi György lön püspök 1539. évben, ki e kornak zavaros állapotában a megyét bölcsen s józan tapintattal igazgatá, s a vallás fenmaradását s terjedését szemügyre vevé. Bibornok lévén esztergomi érseknek neveztetett[2]). Utóda Zaberdin Mátyás lön, ki egyszersmind Bihar megye főispánja lévén, székvárosát is a temesi törökök ellen vitézül védé. A vallás felett buzgólag őrködve 1556-ik évben meghalálozott[3]). Utóda Forgách Ferencz lön, de megyéje a protestans felek által sokat szenvedvén, a püspök jövedelmei megcsökkentek, s csak a káptalan, mely javait eddig fentartható, a vallás fentartásában, s terjesztésében üdvösen működhetett. A püspök Zápolyához elpártolván a megye Radéczy Istvánnak, azután Bornemissza Gergelynek jutott ezt pedig Pethe követte, kik azonban, a püspökség javai a török kezeiben létezvén, csak czímzetesek valának, s a vallást tehetségökhez képest fentartották, s előmozditották. A püspöki javak egy része csak 1598-dik évben szereztetett vissza, s az ujdan kinevezett püspöknek Migázzi Miklósnak adatott. Ez mint vezér s püspök a vallás mellett buzgólkodván, az ujdan Váradra behozatott jezuitákon nagy támaszt

[1]) Pray Specim. Hierar. Eccles. Hungar. part. 2. pag. 186.
[2]) Gánóczy episcop. Varad. part. 2. pag. 49. et seq.
[3]) Ugyanott 91—92. lap. Keresztúri Episcop. Várad. Tom. 2. pag. 31.

nyert vala. Azonban a város protestansok birtokába jutván a püspök is müködéseiben megakadályoztatott. Utóda Telegdy János lön, ki 1615. évben Mátyás király által támogatva, a vallást fentartani, s terjeszteni törekedett. Utána Pyber János, ezután pedig Lósy Imre következett. Mindakettő nagy buzgósággal a vallás terjedéséről gondoskodott. Lósy Egerbe átvitetvén utódának Hosszutóthy választatott, ki nem sokára a váczi püspökségre átmenvén, a váradi püspökség Zongor Zsigmondra szállott. Ez minden akkor létező zavarok mellett is a vallás terjesztését legelső gondjának tartotta. III. Ferdinand király 1664. évben a váradi püspökség javait az erdélyi fejedelmek kezeiből visszaszerzé, s Bársonyi Györgyöt az ujdan kinevezett püspököt azokba bevezetteté [1]). Utóda Benkovics Ágoston lön, ki a töröknek Magyarhonbóli kiüzetése után 1688-dik évben egyszersmind Bihar megye főispánná válván, megyéjét annál könnyebben igazgathatá. Jövedelmeinek átalános birtokába jutván, azok nagyobb részét intézetekre s a vallás elősegitésére forditotta, s ujdan rendezett káptalana szerzetesek s lelkészei segitségével számos népet a hitre téritett, s tanodákat alapitott; a templom kettős tornyát felépitette, s végrendeletében kegyes czélokra 21 ezer forintot hagyományzott [2]). Jótékony munkás életét 1702-dik évben végzé [3]). Utána gróf Csáky Imre következett, ki eldőde példáját követve, a vallás terjedését minden buzgósággal előmozditotta, káptalanát szaporitotta. Debreczenben katholikus lelkészt s a kegyes rendeiket alapitá, kalocsai érseknek neveztetvén, a váradi püspökséget, sőt a posonyi préposttságot is megtartotta, s emennek részére lakházat épitetett, azonban szerencsétlen épitészre akadván, roppant de czéliránttalan épületet állittatott fel. 30 évi kormánya után meg-

[1]) Ganoczy episcop. Várad. ugyanott 313. lap.
[2]) Gánóczy Episcop. Varad. Tom. 2. pag. 313. lap.
[3]) Keresztury Episcopat Magno-Varad. Histor. part. II. pag. 270.

halálozván, utóda Luzsénszky István lön, ez után Okolicsányi János következett, kit Csáky Miklós követett. Ez látván, hogy a vallás az oláhok közt is terjed, azok részere Váradon püspöki lakot, s egyházat épittetett, söt a püspöki helynök, ki öket ideiglen kormányzá, eltartására tökét is alapitott. Utána Patachich Ádám következett, ki szent vallásunk terjesztésében annyira buzgólkodott, hogy körül belül hét ezer hivet megtéritett. Káptalana szinte azon czél után törekedvén, annak tagja Szenczy István 48 ezer forintot nemes növeldére, s 20 ezeret az Orsola szüzeknek nönem nevelésére hagyományzott. Kalocsai érseknek neveztetvén, utódát Kolonich Lászlóban látá, ki szintén jótékonysága által magát kitüntetvén, kalocsai érseknek neveztetett, s széke Kalatay Ferencz jezuita s hit terjesztöre esett. Ez számos lelkészeket alapitván, az által a hitet hatalmasan terjeszté. Belényesen lelkészséget s templomot alapitott, s ezenkivül más tiz helységben részint paplakot, részint tanodát életbe léptetett. Végrendeletében a szegényeknek 7 ezer forintot hagyott [1]). Káptalana püspökének példáját követé, mert Salamon monostori prépost s örkanonok nemes és polgári gyermekekre árva házat alapitott. A káptalant Ferencz király 1801-dik évben díszrenddel megajándékozta. Kalatay utóda Kondé Miklós a könyvtárt állitá fel, s káptalanával együtt a vallást terjeszté. Utána 1803. évben Miklósy Ferencz következett, ki káptalana közmunkája mellett szinte a vallás terjesztésére nagy figyelmet forditott. Továbbá betegek ápolására az irgalmas szerzetnek 7 ezer, egyházmegyéje szükségeire 10 ezer forintot adakozott, végrendeletében pedig a megyei tanodák felsegitésére 137 ezer forintot hagyományzott. Alatta Püspöki Ferencz kanonok az elöbb emlitett árvaházra, papnöveldére, a váradolaszi Orsola szüzek intézetére elemi tanodákra sat. husz ezer forintnyi tökét alapitvá-

[1]) Keresztury Episcop. Magno Varad. part. II. pag. 182.

nyul tett le. Vurum Jósef amannak halála után a megye kormányára elömozdittatván, eldödei nyomait követte. Utóda Lajcsák Ferencz lön, ki tüstént nagy buzgósággal megyéje kormányához, s a vallás szerencsés elömozditásához látván, elemi tanitók megjutalmaztatása, s nemzeti tanodák fentartására huszon hat ezer forintnyi tökét alapitott. Átalában véve pedig kegyes czélokra két milliom forintnál többet szentelt [1]). Többi tetteiröl a vegyes házasságokra vonatkozólag másutt szólandunk. Püspökségéröl lemondván, utána báró Béhmer László 1844-ik évben következett. Ez a magyar forradalom legyözetése után felelöségre vonatott, s amabbai avatkozásról elmarasztaltatván püspökségéröl lelépett s az enczesdorfi ferencziek kolostorába Bécs közelében királyi kegyelemdij mellett utasittatott. Utódának m. Szaniszló Ferencz volt nagyváradi kanonok s helytartói tanácsnok, ki munkás és tudományos életéröl, különösen pedig ékes szónoklatáról a hazában ismeretes, neveztetett. Ez a hitet s az erkölcsösséget megyéjében káptalanával együtt jelenleg is buzgón terjeszti, s hiveit bölcsen kormányozza. Munkáiról másutt szólandunk.

17. §. A veszprémi püspökség s káptalan.

A veszprémi püspökséget e korszak elejével Zalaházy Tamás igazgatá, ki hármad magával a királynét vigasztalta, midön férje s vele az ország szerencséje Mohácsnál leáldozott. Zalaházy után Kechetty Márton következett, ki mint Báthoryak ivadéka veszprémi püspöknek neveztetett, de alig lévén husz éves, a pápától megnem erösittetett. Ö azonban a honnak akkori zavaros állapotjában a püspökséget tiz évig megtartotta, söt az egyház s káptalan kincseit kicsikarva, a hittöl elszakadt, s Posonyban Drugeth Antal leányával megnösödött. Utána Veszprém megye kormányát Bornemissza

[1]) Pauer János Az egyházi rend érdemei Székesfejérvár, 1848, 3. Füz. 333. s köv. lap.

Pál 1548-ik év óta viselte, ki az elidegenitett kincsek részét visszaszerezni törekedett. De Veszprém 1552-ik évben a török iga alá esvén, Bornemissza az erdélyi püspökségre átvitetett, a káptalan elszéledett, s annak tagjai közül többen a török fogságban végzék életöket. A veszprémvölgyi apáczák pedig Körmendre költöztek. E szerencsétlen idő óta a veszprémi püspökök csak czimzetesek lévén, szent vallásunkat a megyében egyedül kevés lelkészek vagy szerzetesek által tarták fen. A veszprémi vár azonban Kövesy Endre püspök alatt 1566-ik évben visszavétetvén, megyéjében szabadabban működhetett. Utóda Liszthy János lön, ki egyszersmind Ferdinand király kancellára lévén, megyéjét Bornemissza helynöke által kormányoztatta. Liszthy János Győrbe áttétetvén, követőjének Fejérkövi István neveztetett, ki egyszersmind a pannonhalmi főapátságot birta, s a vallás terjesztésében különösen buzgólkodott. Utódjának Forgách Ferencz neveztetett, de csak hamar Nyitrára átmenvén Monoszlay Endrében utódát látta. Utána 1604-dik évben Ujlaky Lajos következett. Ámbár pedig ez alatt Bocskay zendülése forradna, mindamellett azon egy év alatt, melyben a megyét kormányozta, a vallást, ha nem is terjesztbette, legalább fentartotta. Követője Napragi Dömötör után, ki mint posonyi prépost a veszprémi püspökséget rövid ideig igazgatta, Ergelhy Ferencz neveztetett püspöknek. Ez tizenhat évig a megyét kormányozván, legelső czéljának tüzte ki, a vallást terjeszteni, s valóban a mennyire körülményei engedék, részint személyesen, részint lelkészei s szerzetesek által előmozditotta. Zágrábba átvitetvén, s utódának Sennyei István neveztetvén, emez a megyét ujdan rendezte, székes egyházát régi diszére emelte, s káptalanával együtt szent vallásunkat megyéje minden részére terjesztette. Utódai közül Jakusith György, ki Szerémből jött, nevezetes, ki a szerzetesek számára zárdákat épitetvén, mind ezek, mind megyebéli lelkészei által a vallást előmoz-

ditá. Utódai közül ismét Sennyei István a jelesbek közé tartozik, kik alatt Tököly a török segitségével 1683-ik évben a várost elfoglalta, de báró Mercy mindakettőt kiüzvén, a püspök a vallás terjesztésére ismét szabad tért nyert. Utána Széchényi Pál következett, kinek nyomait Volkra János követvén, s látván a helvét vallás számos követőit, lelkészei segitségére ferenczieket küldött, kik amazokkal összemunkálkodva, uj téritéseket tevének. Ő első vala, ki a törökök elköltözése után növendékek neveltetésére Veszprémben 20 ezer forintot szentelt. Növendékei oktatására pedig a kegyes rendi szerzeteseket hivá meg, kiket Veszprémben alapitott, s későbben könnyebb fentartásuk fejében még 8500 forintnyi alapitványt tett le. Életét 1718-dik évben Posonban végzé. Utána gróf Eszterházy Imre következett, ki hivatalát avval kezdé, hogy szent Mihályról nevezett egyházat, melyet hajdan szent István király épitetett, Gizela neje pedig díszöltönyökkel felékesitett, kijavitatá, s mit a régiségből menthetett, roppant költséggel helyre állitatván, a vallást s erkölcsiséget terjeszteni törekedett. A váczi püspökségre átvitetvén Acsády Ádámban utódát nyerte. Ez miután a vallást mind oktatás, mind uj egyházak felállittatása által elömozditotta volna, munkás életét 1744-ik évben végezte. Utána még ez évben Biró Márton következett, ki első gondjai közé a vallás terjesztését tüzvén ki, annak elejét számos egyházak felállittatásával kezdette. Utódának Koller Ignácz neveztetett, ki a veszprémi püspöknek azon jogát, melynél fogva ő a királyné korlátnoka s azt koronázza, visszaszerezte, s hitünket különös buzgósággal terjesztvén, jótékonságának is számos példáit adta. Igy a püspöki lakot bevégeztette, árva- s kórházat alapitott, szerzeteseknek különösen pedig a ferencziek s kegyes rendüeknek segitséget nyujtott, szegényebb jobbágyait minden évben magtárából segitette. Meghalt 1773-ik évben. Utóda Bajzáth Jósef lön, ki eldöde nyomait követvén, szintén első teendői közé a val-

lás terjesztését sorozta, mit, hogy annál szerencsésben véghez vihessen, jótékonság s nagylelküséggel magát kitüntetvén, tanuló ifjak, özvegyek, árvák s megtértek számára, szegények oktatására, lelkészek felsegitésére kétszáz ezernél nagyobb alapitványokat tön, s káptalana segitsége mellett alapitványait szerencsésen érlelé. Utána 1808-ik évben Rosos Pál, ki után egy év mulva Kurbélyi György következett. Ez szintén nagy buzgóságát a hit terjesztésében kifejtve s kegyes czélok felsegitésére 136 ezer forintot szentelve, meghalt 1823. évben. Utóda Makay Antal vala, kinek halála után Kopácsy Jósef következett. Ez a fejérvári püspökségből átvitetvén, s férfiui tevékenséggel a megyét több éveken át kormányozván, a többi közt fiu s nö gyermekek számára külön két elemi tanodát, s mesterképző intézetet alapitott, a vallás és erkölcsösség haladása s terjedésére ügyelvén, megyéje lelkészeit s tanitóit az oktatás buzgó kiszolgáltatására különösen ösztönözte, Esztergomba átvitetvén, utódát vásonkeöi gróf Zichy Domokosban szemlélé, ki a rosnyói püspökségből Veszprémbe átmenvén, a megyét egy ideig kormányozta. De 1849. évben részint a szegény hazánkat sanyargatott forradalmi üldözések, részint más viszontagságok miatt püspökségéről a pápa beleegyezése mellett lemondván, utódának m. Ránolder János pécsi kanonok, kinek munkás életét, buzgóságát s jótékonságát a haza is méltányolja, neveztetett. Ö jelenleg a megyét kormányozza, s egyházi alárendeltei s hivei szeretetében egyenlöleg részesülve, szent hitünket s az erkölcsiséget káptalanával együtt szerencsésen terjeszti. Munkáiról másutt szólandunk.

18. §. A munkácsi püspökség s káptalan.

Azon görög szertartásu hivek, kik egyesülve, s az egyház kebelébe visszatérve, a munkácsi püspök által a 2-ik korszakban megyét képezének, de időközben szakadás, és az őshitü vagyis katholika egyház közt ingadozának,

1655-ik évben Parthen Péter egyesült püspökhez állandóan csatlakoztak. Azok 1690-ik évben Camillis Jánosban püspököt nyerének. Ez mind hiveit megtartani, mind az ös hitet tovább terjeszteni törekedett, azok számát napról napra szaporitva. Utóda 1705-ik évben Hodermárszky János lön, ki szintén hivei nemesbitése, s oktatásában buzgólkodott. Annak kimulása után Rákóczy Ferencz Bizanczy Györgyöt nevezte munkácsi helytartónak [1]), ki a megyét igazgatta, mig Olsavszky Manuel püspöknek neveztetett. Ez megtörténvén a hivek uj oktatást, az ifjuság tanitást, s nevelést, a lelkészek bölcs kormányt nyerve, a vallás szerencsésen terjedt [2]). Olsavszky utóda Bradács János lön, ez alatt Maria Terezia nagylelkü fejedelemünk által a püspökség 12 ezer forinttal megdijaztatva, püspöki lak, s egyházzal (a régi jezuitákéval) elláttatott; a káptalan, mely 7 tagból áll, rendeztetett, s papnöveldével együtt a várba helyeztetett. Utóda lön Bacsinszky Endre, ki az érintett készpénzbeli jövedelem helyett a tapolczai apátságot nyervén, 37 évig a megyét kormányzá. Utóda Pócsy lön, ki eldödei nyomait követve, megyéjét apostoli buzgósággal igazgatván, minden alkalommal hiveinek számát szaporitani, vagyis a hitet terjeszteni törekedett. Öt Popovics Vazul követte, ki máig a megyét kormányozván, minden munkásságát oda irányozza, miszerint a keresztény öshitü vallást káptalana s papsága segitsége mellett terjessze, s minél több elszakadt görögöket az egyház kebelébe téritsen.

19. §. A zágrábi püspökség s káptalan.

Zágráb megyének első püspöke e korszakban Oláh Miklós lön, ki Erdödy Simon után következvén, a pusztitó törököktöl hiveivel együtt sokat szenvedett, mindamellett

[1]) Pray specim. Hierarch. Eccles. Hungar. part. 1. pag. 414.
[2]) Pray ugyanott.

a vallást minden alkalommal örzötte, s épen fentartani törekedett. Káptalana pedig az ellenség haladását Sziszek várnak felépittetése által akadályozta. A püspök Egerbe átvitetvén, utódjának Gregorianecz Pál neveztetett 1549-ik évben, kit az ország rendjei többek társaságában a király s pápához küldöttek, miszerint amaz a papok hiányán segitene, emez pedig honunk nagy szüksége, s szorultsága miatt a püspököket dij nélkül erősitené meg. Tudománya által oly nevet szerzett, hogy az ország rendjei őt azon választmányhoz csatolták, mely törvényeink kijavittatásával megbizatott [1]). Utódjai közül Bruman Mátyás volt az, kinek Ferdinánd király a topuszkai apátságot advàn, azt a püspökséggel összekapcsolta. E püspök a vallást nagy buzgósággal terjesztette. Utódja Draskovich György lőn, ki vallásunk buzgó őre s véde vala, továbbá zsinatot tartván, a trentói zsinat határzatait hivei által elfogadtatá, s papnöveldét Zágrábban alapitván, a hitet dicsően előmozditotta. Utána Monoszlay János következett, ki több alapitványok közt minden évben két száz forintot azok között osztatni határozott, kik a magyar nyelvet tanulandják. Továbbá hosszas háboruval terhelt Rudolf királynak 200 nagyobb arany darabot, és nagy értékü ezüst kincset, a végvárak fentartására 3 ezer forintot, a Bolognában tanuló magyar ifjak javára 800 forintot hagyományozott. Utódjai közül Zelniczey Miklós nevezetes, ki minden akadályok mellett is a vallást, erényt, s erkölcsösséget előmozditotta. Utódja Bratulich Simon, szent páli szerzetes eldődei példáját követve, szintén a hit terjesztésével előzőleg foglalkozott. Ez után Domitrovich Péter következett, ki a hit mellett annyit buzgólkodott, hogy annak áldozatává lett. Ergelhy Ferencz utána következvén, szintén vallásunkat terjeszteni törekedett. Ennek utódjai közül Borkovich Már-

[1]) Corp. Jur. Hungar. 1548. 21. 1550. 10. 11. 1563. 30.

ton a jelesbek közé tartozik, ki több zsinatok által az egyházi fegyelmet kijavittatva, s hitünket terjesztette. Az ezután következő püspökök közül gróf Eszterházy Imre a nevezetesbek közé számittatik, ki mind a haza, mind a vallás mellett buzgólkodván, mind a kettőt hatalmasan előmozditotta. esztergomi érseknek átvitetvén, utódjának Branyug György neveztetett, ki a zágráb-megyei alapitványok vizsgálatára királyi biztosnak választva [1]), hivatalában dicsően eljárt, s minden munkásságában a hit terjesztését első teendői közé sorozta. Utána Klobusiczky Ferencz következett, kit, miután a kalocsai érsekségre előmozdittatnék, Thauszy Ferencz, ezután Gyaluff Jósef követett. Emez a horváthoni nemes, és polgár özvegyek, árvák, s más szegények, nemkülönben a megyei papnöveldére alapitványokat káptalana kezelése mellett tett, s az által a vallást, népoktatást, s nevelést káptalanával együtt hatósan előmozditotta. Utódja Verhovácz Miksa lőn, ki fiatal korában püspöknek neveztetve, a megye kormányában számos évig üdvösen működött, s a vallást szerencsésen elősegitette. Végrendeletében az árvák felsegitésére 136 ezer forintot hagyományozott, s életében is többféle alapitványokat tett. Ezt Allagovich Sándor követte, ki eldődei nyomaiba lépvén, megyéjét ugy igazgatta, hogy minden működése mellett a vallást tekintette. Szép izlésü kertek, s épületek, söt egész falu (Sándorház, Torontálban) felállitatása által magát kitüntette. Pozsegán a volt jezuiták kolostorát megvevén, azt nagy költséggel kijavitatá, s benne árvanevelő intézetet alapitván, azt életében 15 ezer forinttal gyámolitotta, végrendeletében pedig annak 90 ezer forintot hagyományozott [2]). Utána n. m. Haulik György püspöknek, s a horváth tartományok az anyaországtóli elválásuk után Horváthország érsekének, legujabban pedig a romai sz. szék bibornokának nevez-

[1]) Corp. Jur. Hungar. 1729. 21.
[2]) 1840. évi 41-ik t. cz.

tetett, ki máig a megyét kormányozván, a vallás mellett hatósan buzgólkodik. Több alapitványai közül legnevezetesb az, melyet a nőnevelés, és betegek ápolására 40 ezer pengő forintnyi tőke letétele által alapitott. Többi alapitványairól s jótékonságáról másutt szólandunk.

20. §. *A szerémi s bosznia püspökségből keletkezett diakovári püspökség s káptalan.*

A szerémi táják a mohácsi vésznap után török iga alá jutván, a püspökség is káptalanával együtt már 1529-ik évben valódilag létezni megszünt, s magyar királyaink annak czimét egyedül ajándékozák addig, mig 1678-ik évben a tájék a török kezeiből kiszabadulván, a püspökség is ottan székelő püspökkel, tudnillik Jany Ferenczczel elláttatott. Ez székébe bevezettetvén, s uj buzgósággal a megyét rendezni kezdvén, minden munkásságát oda irányozta, miszerint a vallást az elpusztitott tartományban ujdan alapitaná, s terjesztené. Utóda Liubibradich Péter lön, ki 1702-ik évben a kormányhoz jutván, eldődei példáját követve, szintén minden gondjait a vallás terjesztésére forditotta, s azt szerencsésen elömozditotta. Őt Favini Maria Jósef követte, ki hasonlólag minden munkásságát oda irányozta, miszerint a vallás terjedése sikerüljen. Utána Vernich Ferencz következett, de megyéje a török kezeiből nem régóta szabadulván meg, s kis terjedelmü lévén, csak hat lelkészségre terjedt, s a püspök Péterváratt székelt. Vernichet a püspökségben Patachich Gábor követte, ki csekély megyéjét bölcsen s józan tapintattal kormányozván, hiveit szerencsésen szaporitotta. Utána Szörényi László következett, ki eldődei példáját követve szent vallásunkat szintén nagy buzgósággal terjesztette, s megyéjét megtéritett Kelemeniekkel *) gyarapitotta. Utána Givovich Miklós lön püspök, kit Paksy János követett, mind a kettő a vallás terjesztése mellett buzgólkodott szerencsés sikerrel.

Maria Terezia dicsö királynénk látván, hogy Szerém püspöksége csekély hivekből áll, azt a pápa beegyezése mellett a bozniaival öszolvasztván, s mind a kettőből a diakovári püspökséget alkotván, arra Kerticza Mátét püspöknek nevezte [1]), ki harmincz két évig a megyét igazgatván, káptalanát rendezte, egyházi növendékekről, kiket Budán neveltetett, gondoskodott, s a vallást, az erkölcsiséget, s erényt minden müködéseiben terjesztette. Utódja Mandics Antal lőn, ki a vallás terjedelmét főczéljának vevén növendékei számát szaporitotta, s a lyceumot alapitotta. Raffay Imre következvén utána, a vallást megyéjében szintén terjesztette nagy sikerrel. Ezt Szucsics Pál követte, ki eldődei példáját utánozva, minden munkásságát szent hitünk elömozditására forditotta. Utána Kukovich Jósef következett, ki a megyét oly sikerrel kormányozta, hogy mind hivei, mind egyházi alattvalói szeretetét birván, mindkettőt a hon boldogitására vezérlette, s emezeket káptalana hozzájárultával különösen a vallás terjesztésére buzditotta. Azonban püspökségéről elgyengült egészsége miatt lemondván, helyébe m. Strossmayer Jósef cs. k. udvari káplán, s a bécsi áldozó papok képzőintézete tanulmányi igazgatója neveztetett, ki jelenleg a hit terjesztésében s az erkölcsiség előmozditásában káptalanával együtt buzgón müködik.

*) Kelemeni katholikusoknak már az ős korban azok neveztettek, kiket szent Kelemen pápa az első században Tráján császár alatt megtéritett. Ezek ivadékai késöbben a görök nem egyesült egyházhoz szitottak, kiket Szörényi László püspök, s más hitterjesztők az egyház keblébe visszatéritettek.

21. §. A zengi püspökség s káptalan.

Ámbár a zengi püspökségről a régi viszonyok történetében többeket olvastam [2]), mindamellett annak biztos ere-

---

[1]) Pray specim. Hier. Eccles. Hung. part. 2. pag. 382.

[2]) Katona Histor. pragm. Hungar. part. 1. pag. 685. Feller Dictionaire geograph. Tom. 2. pag. 357.

detére tudós Pray s más irók hallgatása mellett nem akadhattam. Mondja ugyan Feller [1]) hogy a püspökség 1180-ik évben, ennél fogva III. Béla király alatt alapittatott, s noha bizonyos, hogy ugyanazon Béla király Horváth, s Dalmát országot honunkhoz visszacsatolta [2]), mindazáltal addig, mig más kutforrásokból annak eredetét ki nem puhatolhatom, régiségéről többet érintendőnek nem véltem, mint annak a 16-ik századtól működő jelesb püspökeit elősorozni, s emliteni, miszerint avval Corbavia s Modrusai püspökségek még a török zsarnoksága alatt 1600-ik évben összeolvasztattak [3]). Ezeknél fogva Zengmegye (Segnia) püspökei közül nevezetesbek valának Josefich Ferencz, ki 1558-ik évben a trentói zsinatban jelen lévén, az egyház és vallás ügyeiben a többi szent atyákkal együtt tanácskozott, s szent vallásunkat a törökök közepett is fentartani törekedett; Sinkovich György, ki szintén első gondjai közé sorozta a vallást, erkölcsiséget s az erényt előmozditani. Annak lépteit utódja Biberkovich Mihály hasonlóan utánozta. Ezt 1587-ik év körül követte aquilai Bonaventura, s utána De Dominis Antal a megyében lépett fel [4]). Mind a kettő előzőleg a vallás terjedéséről gondoskodott. Agatich János 1622-ik év körül viselte a megye kormányát szintén eldődei szellemében. Utána következett Francisci Endre, kit Mariani Péter felváltott. Ezeknek szintén legelső gondjok vala, szent vallásunkat terjeszteni, s hiveiket annak élvezetében részesiteni. Ennek utóda Szmolianovich János lőn, kit Glavinich István követett. Ezek hasonlólag megyéjök kormányát ugy viselték, hogy egyszersmind a vallás terjedését legfőbb gondjaik közé számitották. 1699-ik év-

[1]) Ugyanott.
[2]) Spányik Histor. Hungar. pag. 171. et seq.
[3]) Katona ugyanottan.
[4]) Kerchelich episcopi Zagrab. 217.

ben Brajkovich Márton s utána Bedekovich Benedek következtek, kik megyéjöket buzgón igazgatván, egyszersmind a vallást hiveikben épen fentartani, s előmozditani törekedtek. Ezek után a megye igazgatásában Rátkay Ádám, Pohmajevics Miklós, Chiolich Farkas fáradoztak, kik mindnyájan egymás után következvén, a vallást terjesztették, s az erkölcsöt előmozditották. 1773-ik évben Manzador Pius zengi püspök erdélyi főpásztornak vitetett át. A megyét pedig, mely nem sokára a frankhoni zavarok s diadalok által több változásokon ment át, 1820-ik év körül Jessich János nyerte el, ki mind a megye igazgatásában, mind az erény s vallás előmozditásában, növendékei kimiveltetése, lelkészei bölcs kormánya, szent vallásunk erélyes terjesztésében szüntelen működött. E megye igazgatását ma m. Osegovich Imre viseli, ki buzgó eldődei példáját utánozva, a tudományok előmozditása, növendékei mindennémü czélirányos tanittatása, lelkészei józan felserkentése, s szent hitünk sikeres előmozditásában dicsően buzgólkodik. Káptalana e megyének kettő vagyon; az egyik a zengi, mely hat valóságos, és több czimzetes kanonokból áll, a másik a modrusi, mely három külön városba, tudnillik Novi, Bribir, és Buccariba elosztva, szintén több kanonokot tartalmaz, kik az emlitett városokban egyházi szolgálatokra alkalmazva, üdvösen müködnek, s főpásztorukkal összemunkálkodva, a hit terjesztésében foglalkoznak.

Ez egyházmegyének vagyon egy társas káptalana is, tudnillik a fiumei, hol szintén több kanonok mind a hivek s tanodák igazgatásában működnek, mind pedig a vallást s erkölcsiséget mind tehetségökhöz képest terjeszteni, s erősiteni törekszenek.

22. §. *A beszterczei püspökség s káptalan.*

A beszterczei püspökség s káptalan 1776-ik évben Esztergom főmegyéből keletkezett. Maria Terezia dicső fejedemünk látván, miszerint Zólyom s Turócz megye

egészen, Nyitra s Bars egy része Esztergom főmegye székes városától nagyon távol esnek, azon részeket egy püspökségbe egyesitvén, a beszterczei egyházmegyét alakitotta. A megye eleve 77 lelkészséget számlálván, azok összege ma majdnem még egyszer annyira rugott fel. Első püspöke a megyének lön gróf Berchtold Ferencz, ki a posonyi prépostságból kineveztetve, s hübéri telkek, tizedek, s más javadalmak mellett a szent kereszti uradalommal ellátva, az uj püspökséget rendezni kezdette. Káptalana hat tagból állván, a jezuiták által hajdan birt Sági prépostság felével megadományoztatott. Berchtold püspök a megye kormányát 17 évig viselvén, káptalanával együtt szent vallásunk terjesztésében, jó erkölcsök, erény, s jámborság elömozditásában annyit fáradozott, hogy munkás, dicsö s példás püspök képe belöle tükrözött. Utódának 1800-ik évben Zerdahelyi Gábor váczi nagyprépost neveztetett, ki eldöde példáját utánozva, szinte a vallás terjesztését első tisztének tartván, abban káptalana s lelkészeivel együtt haláláig, azaz 1813-ik évig buzgólkodott. Számos alapitványokkal kitüntette magát, különösen pedig 50 ezer forintot áldozott tanuló ifjak ösztöndijaira, megyebéli iskolákra 6 ezer, a vallás terjesztésére 7500, szegények- s más kegyes czélokra 7 ezer forintot hagyományozott. Utóda hat évi széküresség után Makay Antal lön, ki négy évi kormánya után a veszprémi püspökségre átvitetvén, megyéjét Belánszky Jósef nyitrai prépost nyerte el. Ez husz évi kormánya alatt, melyet 1823-ik év óta a megyében viselt, minden buzgóságát elözöleg oda irányozta, hogy szent vallásunkat a számos hitujitók ellen védelmezze, azt épen fentartsa, s terjessze, mit káptalana s lelkészei törekedései mellett végre is hajtott, ámbár nem kevés, emezek által okozott akadályokra talált. Bőkezüsége s nagylelküségét máig tanusitják mind azon közhasznu intézetek, özvegyek, s árvák, melyeket hathatósan segitett. Utódjának neveztetett dezséri Rud-

nyánszky Jósef Esztergom főmegyei helytartó, 1845-ik évben Besztercze megye főpásztorának beigtattatván, mindjárt azon első működéssel tüntette ki magát, hogy megyéje nyugalmazott papjait, kiknek megdijaztatására csekély vala az alapitvány, megyei aláirással, melynek élén maga évenkinti 600 forinttal áll, felsegitette. Látván továbbá honunk legnagyobb szükségét, tudnillik a vallás védelmeztetését s népünk neveltetését, minden munkásságát oda irányozta, miszerint szent vallásunk védelme, fentartása, s terjesztése mellett a népnevelésnek is teljes mértékben megfelelhessen. Azonban a szerencsétlen 1848. évi magyar forradalom alatt egy közrebocsátott körlevél miatt a kormány által elitéltetett. Annak következése vala, hogy megyéjéről lemondván, máig hol Bécsben, hol másutt királyi kegyelemdij mellett tartózkodik. Utódjának m. Moyzes István zágrábi kanonok neveztetett, ki megyéje kormányában, szent vallásunk s az erkölcsiség terjesztésében káptalanával együtt buzgón munkálkodik.

23. §. *A fejérvári püspökség s káptalan.*

A fejérvári püspökség a régi szent István alapitotta prépostságból keletkezett, melyet tudnillik szintén nagylelkü s dicsőséges Maria Terezia fejedelmünk 1777-ik évben alapitott, s annak a hajdani prépostság javait, s a budai tizedet, káptalanának pedig a Komáromban létezett jezuiták öt faluit jövedelmül rendelte [1]). Első püspöknek Nagy Ignácz, veszprémi káptalan éneklő kanonoka neveztetett, ki uj hivatalába beigtattatván, tüstént nagy buzgósággal működni kezdett, s püspökségét rendezvén, annak minden részeiben a hivek oktatását, s az ifjuság iskoláztatását sürgetvén, avval a vallásosságot hatalmasan elősegitette, s a hit terjesztését előmozditotta. 1790-ik évben II. Jósef

[1]) Fessler Geschich. der Ungern 10. Th. 279. Seite.

császár Milassin Miklóst ferenczi szerzetest, s volt tábori papot fejérvári püspöknek nevezte, ki 21 évig a megyét kormányozván, eldődei példáját követte, s szintén minden jónak felsegitése mellett a vallást terjeszteni törekedett. A franczia háboruk alkalmával több pénzbeli adakozásokat a kincstár, megsebesült vitézek, s kórházak számára tett. Utódja Vurum József lön, ki azon öt év alatt, melyet a püspökségben töltött, minden működésében első gondjai közé a vallás terjesztését számitotta. S valóban szerencsés sikerrel káptalana segitségével munkálkodott, s a vallásosságot, erényt, s az erkölcsösséget szépen előmozditotta. Utána Kopácsy Jósef veszprémi kanonok s királyi tábla főpapja következett, ki eldődei példáját követve hiveiben a vallásosságot öregbitette, mind a két nemü gyermekeket buzgón iskoláztatta, s hitünk terjesztését főbb czéljának tekintette. Átvitetvén a veszprémi püspökségre utódját Szucsics Pálban látta, ki azonban rövid idő mulva a diakovári püspökségre átvitetvén, Horváth Jánosban utódját nyerte. Ez ámbár a tudományok különös pártolása s mivelésében magát kitüntetné, mindamellett legfőbb czéljának szent vallásunk haladását tekintette, s azért annak szerencsés előmozditásában mind munkáival, mind szónoklattal sokat fáradozott. Annak halála után a püspökséget szalai báró Barkóczy László nyerte, ki egri kanonokból püspöknek neveztetvén, s hivatalához tüstént nagy buzgósággal fogván, minden többi müködései mellett a nép oktatását, az ifjuság iskoláztatását, s a vallás terjesztését első teendői közé sorozta, s káptalana segitsége mellett ilyes müködésekkel holtáig, mely 1848-ik évi országgyülés alatt történt, foglalkozott. Jótékonyságát tanusitják adományai, melyeket iskolai könyvek, megyei szükségek, aggpapok intézete, társulatok, s kolostorokra szentelt. A megürült püspöki széket Karner Antal leköszöntése után m. Farkas Imre azon megye kanonokja nyerte meg, ki a megyét bölcsen

igazgatja, a nép-nevelést valamint szent hitünk haladását káptalanával együtt hatósan előmozditja.

24. §. *A rosnyói püspökség s káptalan.*

Maria Terezia dicső fejedelmünk megfontolván, hogy Gömör s Torna megyéjét egészen, a többi szomszéd megyének pedig egy részét uj püspökségbe szépen egyesithetné, az egyház feje beleegyezése mellett 1776-ik évben az érintett részeket az esztergomi főmegyétől elválasztván, s egy külön megyéhez csatolván a rosnyói püspökséget alakitotta. Annak tére az emlitett két megyére egészen, Szepes, Nógrád, s Abaujnak egy részére terjed. A püspökség egy hat tagból álló káptalant, 98 lelkészséget, s több segédlelkészséget, nemkülönben szerzeteseket foglal magában. A püspök Rosnyón székel, hol székes egyháza s szép lakháza létezik. E megyének első püspöke Galgóczy János lön, ki esztergomi nagyprépostból annak neveztetvén, legelső gondjai közé számitá megyéjét rendezni, s minden törekvéseit oda irányozni, miszerint vallásunk épen fentartassék, s terjedjen. Utódjának 1780-ik évben báró Andrásy Antal neveztetett, ki a megyét bölcsen kormányozván, szintén a vallást terjesztette. 1797-ik évben bizonyos vegyes házassági ügyben készebb vala püspöki jövedelmeiről lemondani, mint vallási meggyőződését feláldozni, s azért a szent ferencziek zárdájába vonulva, megyéjét onnét kormányozta. Buzgósága számos templomot s 15 paplakot életbe léptetett [1]). Utána Szányi Ferencz következett, ki eldődei szellemében a vallást az erényt s erkölcsösséget buzgón előmozditotta. Őt gr. Eszterházy László követte, ki szelid s bőkezü kedélylyel igazgatván a megyét, annyira tüntette ki magát jótékonsága által, hogy magáról elfelejtkezvén, néha szegénységgel maga is küzdött. Utódjának Lajcsák Ferencz neveztetett, ki szintén apostoli szellemmel minden törek-

[1]) Pesti növend. paps. munk. 1843. X. köt. 331, s k. lap.

vését a vallás terjesztésére káptalana segitségével együtt irányozta. Utána a még most is élő, s jelenleg Esztergom megyében mint biboros érsek buzgólkodó f. m. Scitovszky János következett, ki e megyében a vallást, az erényt, s az erkölcsiséget nagy buzgósággal előmozditani törekedett. Rosnyón nevét avval is örökité, hogy Romából sz. Neitus testét hozatta s annak nyilvános tiszteltetése által a hivek áhitatosságát s buzgóságát öregbitette [1]). A pécsi püspökségre átvitetvén utódjának gróf Zichy Domokos neveztetett, ki a győri kanonokságból rosnyói püspöknek átvitetve, tüstént minden törekvéseit oda öszpontositá, miszerint püspöksége boldogságát, haladását, s a vallás előmozditását eszközölhesse. Áttétetvén a veszprémi püspökségre utódját kisaponyi Bartakovics Bélában szemlélte. Ez a nagyszombati helytartóságból, hol több évig övéi szeretete által kitüntetve működött, a rosnyói püspökségre 1844-ik évben átvitetvén, ottan mindamellett, hogy fellépése elején számos viszonyokon, melyeket tüzvész s más csapások okoztak, átmennie kellett, mégis régi nagylelküsége, s bőkezüsége nyomain indulva, életének minden napját jótékonysággal jellemzé, s szent vallásunk terjedését káptalanával együtt előmozditani törekedett. Nagyszombatbóli eltávozása előtt emlékét avval örökitette, hogy a nagyszombati helyetnökség részére 2 ezer pengő forintot maradandó tőkéül tett le, oly feltétel mellett, hogy annak évenkinti kamatjából a kerületi segédpapok közül azon négy egyén, kik a legjobb theologiai értekezést, vagy pedig a legjobb egyházi beszédet, kidolgozandják, egyenkint jutalmat nyerjenek [2]). 1850-ik évben az egri érsekségre átvitetvén, a rosnyói püspökségben m. Kollárcsik István utódának neveztetett, ki káptalanával együtt sz. hitünket terjeszteni törekszik, s megyéjét józan tapintattal kormányozza.

---

[1]) Relig. kat. l. 1849. évi 10. sz. első évi foly. 84. l. * 21. alatt.
[2]) Relig. s nevelés 1846. II. foly. 287. lap.

25. §. *A kassai püspökség s káptalan.*

Ferencz császár s Magyarország királya tapasztalván, hogy az egri püspökség tére igen terjedelmes, és bizonyosnak tartván, hogy a hivek igazgatása, annak elosztása mellett sokkal könnyebb leend, annak egy részéből tudnillik Sáros, Zemplin, s Abauj megyéből 1804-ik évben a kassai püspökséget, s hat valóságos s annyi czimzetes kanonokból álló káptalant alakitott. Első püspöknek Szabó Endrét Esztergom megye helynökét nevezte, ki nagy buzgósággal működni kezdvén, megyéjét rendezte, s a tudományokban honos lévén püspöki hivataloskodása mellett azokat mint a vallás leghatalmasb támaszát pártolta, a vallás haladására s terjedésére mindenkor ügyelve. Utódának Cseh István neveztetett, ki buzgó eldöde példáját követve, szintén minden rendelkezéseit oda irányozta, miszerint a vallás terjedjen s haladjon. Őt 1832-ik évben Palugyay Imre mostani nyitrai püspök ő m. követte, ki megyéje kormányához jutván, csak hamar szent hivatala teljesitésével foglalkozva, káptalanával együtt oda tüzte minden törekvéseit, miszerint hiveiben a vallásosságot, lelkészeiben pedig az erényt s munkásságot öregbitse s élénkitse. A nyitrai megyébe átvitetvén Palugyay püspök utódját Ocskay Antalban nyerte [1]), ki az előtt a tudományok előadása s igazgatásával nyilvános intézetekben foglalkozván, azokkal gazdagon ellátva Kassa megye főpásztorának neveztetett. Hol püspöki pályáján üdvösen működött, s minden kedvező körülményekben szent hitünk terjesztésében buzgólkodott. Azonban 1848-ik évi september hóban az élők sorából kiszólittatván, megyéje árvaságra jutott. 1850-ik évben m. Kunszt Jósef esztergomi kanonok s helynök kassai püspöknek neveztetvén, a püspökséget ő kormányozta. De a kalocsai

¹) Kassa megye névkönyve.

érsekszékre átvitetvén utódjának m. Fabry Ignácz csanádi volt kanonok, helynök s czimzetes püspök neveztetett. Ő megyéjében sz. hitünket s az erkölcsösséget káptalanával együtt jelenleg is terjeszteni buzgón törekszik.

26. §. *A szatmári püspökség s káptalan.*

A szatmári püspökség az eltaglalt egri megye második szülöttje lévén, szintén azon alkalommal s azon évben, melyben a kassai keletkezett. Köre pedig Szatmár, Marmaros, Ugocsa, Bereg s Ung megyékre terjed. Sok lévén az idegen vallásuak száma a megyében, a messze terjedő fiók egyházak összege is nagyon növekedett. A káptalan prépostjával együtt hat jövedelmes s annyi czimzetes tagból áll. Első püspöke e megyének b. Fischer István lön, ki az egri káptalan helynökéből annak neveztetett. Uj hivatalába beavatva, az ujdan született püspökséget mindjárt rendezni kezdvén, oly intézkedéseket tön, melyek hivei boldogitására irányozvák, s azokban a vallásosságot, az erényt, s erkölcsösséget szülhették. Egri érseknek neveztetve utódját 1807-ik évben Klobusiczky Péterben nyerte, ki több éveken át a megye kormányát viselvén, minden munkásságának legfőbb czélja volt, miszerint a keresztény ősi szent vallást hiveiben fentartsa, s azt számos idegen felekezetüek közt szerencsésen terjeszthesse, mit jótékonsága, oktatása s személyes buzgósága által káptalana segitsége mellett több éveken át gyakorolván, s a kalocsai érsekségre átvitetvén, Hám János ő méltóságában utódját látta [1]). Ez szent hivatalát még erélyes korban nyervén el tüstént férfiui törekvéssel, s munkássággal ahoz fogván, elődei példáját buzgólag követi. Hivei s alattvalóinak különös szeretetét birván, azok üdvös ápoltatására, a nőnemü ifjuság oktatása, s a betegek

[1]) Szatmár egyházmegye névkönyve.

felsegitésére az irgalmas szüzeket székvárosában alapitotta. Többféle alapitványokkal magát kitüntette, különösen Németiben lyceumot alapitott. Továbbá a nagykárolyi iskolára 1000 ftot szentelt; a nőegyleti ezüst nyeremények sorsjáték által sajáttá vált 10 ezer forint értékü ezüstnemüt a társulatnak kegyes czélokra forditandó tőke szaporitására ajándékozta; az emlitett irgalmas nők kolostorára 80 ezer pengő forintot költött. Ő Üdvözitőnk s az apostolok példájához képest szent vallásunk terjesztését káptalanával együtt jelenleg is főczéljának tekinti. Esztergomi érseknek s országunk áldorának neveztetett, de a forradalom okozta bujdosásai közt Bécsben leköszönvén, megyéjébe visszatért, s azt jelenleg is szerencsésen igazgatja.

27. §. *A szepesi püspökség s káptalan.*

Dicső Maria Terezia fejedelem asszonyunk a vallás haladását előmozditani kivánván, a szepesi prépostságból hasonnevü püspökséget 1776-ik évben alapitván, a prépostságot Esztergom megyétől, melyhez tagjaival együtt mint társas káptalan tartozott, elválasztotta, s az uj megye térét Árva, Liptó s Szepes megyére, a hegyi kerületet kivéve, tüzte. A püspökség alapittatására az egri jezuiták által birt Savnik apátsági javak forditattak. Eredete alkalmával a püspökség 119 lelkészséget, 21 segédlelkészt, s a régi, szent Mártonról nevezett káptalant foglalá magában. E megyében ma egy prépost, 9 jövedelmes és 6 czimzetes kanonok, három főesperes, 162 lelkész, s 51 segédlelkész számos szerzetessel együtt müködnek [1]). Első püspöke a megyének volt Szalbeck Károly, ki a váczi prépostságból püspöknek átvitetvén, mindjárt hivataloskodása kezdetével püspökségét bölcsen s józan tapintattal kormányozván, minden törekvését oda forditotta, miszerint az igaz vallást hiveiben

[1]) 1843. évi Szepes egyházmegyei névkönyv.

fentartván, s azt hatalmasan terjesztvén, azokat annak szent élvezetében részesitse. Utódjai gróf Révai János és báró Brigido Mihály szintén nevezetesek, kik a megyében több évek által müködvén, a tudományok s müvek nagy pártolói, s a szegények gyámolitói lévén, egyszersmind szent hitünket káptalanuk segitsége mellett épen fentartották, terjesztették, s virágzóvá tették. B. Brigido után felső eőri Pyrker László püspöknek neveztetett, ki eldődei példájához tartván magát, minden alkalommal hiveit különösen szeretve, s azoktól szerettetve, tanitással s lelki vigasszal elláttatá, egyházi alattvalóit pedig a tudományok, erény s erkölcsösség mivelésére felserkentvén, megyéjében uj életet gerjesztett fel. A velenczei patriarkaságra átvitetvén, utódját Bélik Jósef esztergomi helynökben nyerte. Ez a megyét egy század negyedénél hosszabb ideig birván, s bölcsen kormányozván, eldődei példájához képest buzgólkodott, s minden müködésében oda czélzott, miszerint a vallásosságot, az erényt s tudományon alapult erkölcsösséget elömozdithassa, s uralkodóvá tehesse. Azonban 1847-ik évi martiusban az élők sorából boldogabb életre szóllittatott ki. Hosszas életét templomok épitésére s jobb karba helyeztetésére szentelte, a zsigárdi hivek javára 5 ezer forintot hagyományozott, a többi alapitványok pedig, melyeket tett, 40 ezer forintnál többre mennek fel. A megürült megye kormányára 1850-ik évben m. Zabojszky László szepesi czimzetes kanonok mozdittatott elö, ki eldődei példáját követve a vallást káptalanával együtt szerencsésen terjeszti, és megyéjét bölcsen kormányozza.

Ámbár a szepesi káptalan régiségéről kisem kételkedhetik, mindamellett annak levéltára a tatárok pusztitásai által szintén kiraboltatván, s minden oklevelei hamuvá tétetvén, biztosan meg nem erősithetjük azon régi hagyományt, mely a káptalant s szent Márton templomát szent István királytól származtatja. Annyi mindazáltal bizonyos, hogy némelly régi oklevelekben a szepesi szent Mártonról nevezett egyház majd társas káptalani, majd székes egyháznak neveztetik. Sőt az is bizonyos, hogy Jakab prépost 1299-dik évben mint szepesi püspök Podolin s

Lublyóból járó minden tizedet a káptalannak adta [1]), s Turóczy róla azt mondja „cui usque ad mortem concessus erat episcopatus" [2]), de még azon kivül magát mint szepesi püspök több oklevélben aláirta. Kivüle azonban azt más kisem tette. Innét tehát következtetni, hogy hajdan egy különös szepesi püspökség létezett, bizonyos oklevelek hiánya, az akkori irók hallgatása, sőt ellenkezőt állitó tudósok mellett biztosnak nem tartom. Nagy Lajos király azt püspöki megyévé akarta alakitani ugyan, s e végett a pápával értekezett, de az ügy akadályok miatt ki nem vitethetett. Péterfy s. Conc. regni Hungar. part. 1. pag. 193.

28. §. *A szombathelyi püspökség s káptalan.*

A szombathelyi püspökség a györinek szülöttje, mellyet szintén Maria Terezia dicső fejedelmünk, miután a győri püspökség hatóságát kisebb körre szoritotta volna 1771-dik évben alapitott. A káptalan a régi vasvári társas káptalanból alakittatott, s 1779. évben ujdan meg adományoztatván, a pápóczi perjelségnek egy részét, s más ingatlan birtokot nyert. Ez uj megye első püspökének Szily János Győr megye helytartója, s tininiai (knini) czimzetes püspök neveztetett [3]). Ő a megyébe lépvén, buzgólag kezdette müködését, oda irányozván kormányát, miszerint hivei a vallásosság, az erény s az erkölcsösségben növekedjenek, s szent hitünk az által terjedjen. Utódjának Hrzán Ferencz, eleve berizlói kanonok, romai hittudós, s későbben bibornok neveztetett, ki romai szertartásokhoz szokva, e magyar megyében is az isteni tiszteletet romai pompával tartotta. Egyébiránt minden müködéseiben azon czélt tüzte ki magának, miszerint hiveit épitse, a jóra vezérelje, s szent vallásunkat megyéjének minden részeibe terjessze [4]). Utódja Somogyi Leopold lön, ki a győri káptalanból átvitetvén, kanonoki hivatalában is azon tekintetből ha-

---

1) Bárdosy Supplem. pag. 432.
2) Chronicon Cap. 84.
3) Katona Historia Crit. Hungar. tom. 39. pag. 868. Fessler Geschichte der Ungern 10. Th. 280. Seite.
4) Schönvizner Sabar. Szvorényi purpura 62. s köv. lap. Belnay Fragmenta Histor. Eccles. 2. r. 70. lap. Katona Histor. Crit. Hungar. Tom. 39. 873. lap.

gyatott meg, mivel a szombathelyi székes egyház épittetését folytatta. E főpap eldődei példáit utánozva minden törekvését oda forditotta, miszerint a keresztény ősi egyházat gyarapitsa, s mennyek országát egész pöspökségében terjessze. Utána Böle Endre következett, ki a szombathelyi káptalanból püspöknek neveztetve, ámbár koros életben főpásztori müködéseit kezdette, mindamellett megyéjét nagy buzgósággal kormányozván, főczéljának a vallás terjesztését tartotta, s minden kedvező alkalommal előmozditotta. Utódjának m. Balassa Gábor neveztetett, ki a veszprémi káptalanból e megye kormányára áttétetvén, ottan a püspökséget több évig bölcsen s józan tapintattal igazgatta, minden buzgóságát eldődei példájához képest szintén oda irányozván, miszerint a vallást előmozditsa s terjessze. Utódjának m. Szenczy Ferencz szombathelyi kanonok s az irodalom terén is nevezetes férfiu neveztetett, ki a megyét bölcsen igazgatja s a tudományokat pártolja.

A szombathelyi káptalanból a következő kanonokok jótékonyságuk által magukat kitüntették: Czuppon György ki 30 ezer, Török Jósef ki 15 ezer, és Dese Pál, ki 5 ezer forintnyi alapitványt kegyes czélokra tett.

29. §. *Az eperjesi püspökség s káptalan.*

Az ujabb korban keletkezett görög egyesült püspökségeket betürendben előadandók, legelsőbben is az eperiesi püspökségről értekezendünk. Azt I. Ferencz király látván, hogy a munkácsi püspök a görög hivek gyarapodó száma miatt, nem képes mindnyáját kivánsága szerint lelki vigaszszal ellátni, 1820-ik évben alapitotta, s azt Tarkovich Gergelyre, mint ujdan kinevezett püspökre bizta. Ez tüstént az uj püspökséget rendezvén, s káptalanával együtt, mely öt jövedelmezett s annyi tiszteletbeli kanonokból áll, a hivek gyarapitására ügyelvén, minden munkásságát oda irányozta, miszerint az ősi keresztény vallás a görögök közt is terjed-

jen. S valóban szerencsésen működtek ez Isten szolgái az ur szőllejében, mert számos egyháziak s szerzeteseken kivül a lelkészségek száma 194-re rug fel, a hivek összege pedig két száz ezer felé halad. A buzgó s tudományos püspök meghalálozván, utódjává Gaganecz Jósef ő méltósága neveztetett. Ez buzgó eldődének példáját követve, káptalana s papsága segitsége mellett szintén minden működését oda irányozza, miszerint az erkölcsösséget, az erényt s a vallásosságot hiveiben öregbitse, s szent vallásunkat terjessze.

30. §. *A fogarasi (gyulafehérvári) püspökség s káptalan.*

Miután számos örmények Moldvából Apafy Mihály alatt Erdélybe fogadtattak, s Verzirezky Oxendius romai hitterjesztő által oktatva, Eutyches vallását elhagyták, s 1698-ik évben sok oláh Erdélyben Kolonics érsek s országunk áldora munkálata mellett gyulafejérvári püspökükkel együtt a katholika hitre áttértek, söt azok száma későbben is gyarapodott volna, a hivek mindnyája tulajdon megtért püspökök által kormányoztatott. Ez meghalálozván, a fogarasi püspökség a megtért oláhok részére alkottatott, s báro Nemes János püspökké választatott, ki uj megyéjét rendezvén, minden munkásságát oda irányozta, miszerint az erdélyi részekben is az egyesült görög hivek száma gyarapodjék. Meghalt 1727 évben. Utána báró Klain János következett, ki eldődei példáját buzgólag utánozta ugyan, s az igaz hitet szintén terjesztette, de számosan találkozván közöttük még olyanok, kik a régi szakadáshoz szitottak, az erdélyi oláhok egyesülése biztos alapon még nem állott, annál inkább, miután Klain püspök Romába utazván, meghalálozott, s a hivek egy ideig püspök nélkül maradtak. Azonban dicső Maria Terezia azok sorsát szivén hordozván a lázitókat lecsillapitotta, s Bisztrai Áront, ezután Rednik Athanazt püspöknek nevezvén, a békét is visszaállitotta. E püspök nagy buzgósággal működvén hivatalában, a hitet hivei közt megszi-

lárditotta, s terjesztette. Meghalt 1775-ik évben. Utódjának Major Gergely neveztetett, ki eldőde nyomaiba lépvén, s a hit terjesztésében buzgólkodván, az erdélyi részek lakóit annak jótékonysága, s élvezetével szezencsésen megismertette. Utódjának Bab János neveztetett, ki a fejedelem kegyeiben különösen részesülvén, s általa kitüntetvén, püspökségében nagy buzgósággal müködöt, s hivataloskodása számos évein át az erkölcsösséget, az erényt, s a vallásosságot előmozditotta, az ősi hitet pedig szerencsés sikerrel terjesztette [1]. Utódjának Leményi János ö méltósága neveztetett, ki a megyét oly szerencsés sikerrel kormányozta, hogy minden évben számos nem egyesült görögöket az ősi egyház kebelébe vissza vezetvén, őket szent vallásunk tartalma, kegyszerei s minden élvezeteivel dusan megismertette. A fogarasi püspök széke Balásfalva, mely több faluval együtt tulajdon birtoka, s szent Vazul szerzeteseinek, kik egyszersmind III. Károly király rendelésénél fogva a káptalant pótolják, lakásul szolgál. E szerzetes rend növendékeit Romában, hol rendesen a szerzet részére három oktatást nyer, nevelteti. A püspökség legujabban megürülvén, azt m. Sterka-Sulucz Sándor nyerte el, ki annak kormányát bölcs tapintattal viseli. IX. Pius pápa pedig legujabban a püspökséget érsekségre emelvén, Sterka-Sulucz a főmagasságu Viale-Prela Mihály bibornok, ö Szentsége követe s bécsi Pronuncius által 1855. évi octoberhóban érseki székébe beigtattatván, jelenleg mint fogarasi érsek möködik. Annak hatósága alá mint segédpüspökségek tartoznak a nagyváradi, az ujdan alapittatott lugosi s szamosujvári, mind a három görög egyesült püspökségek.

---

[1]) Benkő Transilvan. Tom. 1. pag. 234. s köv. lap. 584. s k. l. Katona Op. cit. Tom. 39. pag. 319. et seq.

31. §. A kőrösi püspökség s káptalan.

A kőrösi püspökség a szvidniczi görög egyesült püspökségből keletkezett. Miután tudnillik Horvátország a törökök alat számos lakósaitól megfosztatnék, a veszteséget nem egyesült oláhokkal pótolá. Ezeket Domitrovits Péter zágrábi püspök megtérítette, s II. Ferdinand király s V. Pál pápa beleegyezése mellett Simon szent Vazul rendi szerzetest püspöküknek Szvidniczen rendelte; söt annak Marcsa nevü birtokot is jövedelmül szánta, s igy a szvidniczi egyesült görög püspökség szerzője lön. Azonban Simon Romából, hol felszenteltetett, visszatérvén, s maga is a hitben ingadozván, haszonvágyból a szomszéd Bosniában létező nem egyesült görögöket is pártolá, s szolgálatával ellátá. Simon utódja Passich Teofil lön, de a nemegyesültek már túlnyomó hatalmat nyervén, s a püspök birtokát elfoglalván, sem Passich püspök, sem utódja azokat birtokukból ki nem tilthatták. Ennek okáért Maria Terezia dicsö fejedelem asszonyunk 1751-dik évben Palkovich Gábort püspöküknek nevezvén, ezt Preszeka nevü birtokkal az elfoglalt javak pótlásául megadományozta. Minthogy azonban a dicsö királyné Körösön szent Vazul szerzete számára kolostort, tanodákat, környékében pedig papházakat, templomokat, s iskolákat épittetett, a szvidniczi püspök is átköltözvén, a kőrösi püspökséget életbe léptette. Annak köre Horvátországra, s a bácsmegyei görög katholikusokra terjed. Növendékei részint a zágrábi latin, részint a bécsi görög szertartásu növeldében oktatást nyernek. Palkovich utódja Bosichkovich Vazul lön, ki minden munkásságával oda törekedett, miszerint az őshitü keresztény vallást terjesztvén, hivei számát gyarapitsa, s igy a vallást megyéjében is uralkodóvá tehesse. Utána Stanich Constantin következett, ki a tudományokban igen jártas férfiu lévén, püspökségét bölcsen kormányozta, minden müködéseinek azon irányt advány, miszerint általuk hivei épül-

26*

jenek, a hitben állandóan fentartassanak, s az szerencsésen gyarapodjék. Utódának Smicziklász Gábor neveztetett, ki a püspökséget józan tapintattal kormányozván, eldődei példáit követte, s minden alkalommal a hitet tovább terjeszkedni törekedett. Káptalana öt tagból áll, mely püspökéhez buzgóan ragaszkodik, s a vallás szerencsés terjesztését szintén főczéljának tekinti. A püspök ez évben a világból kiszolittatván, a püspökség jelenleg üreségben létezik.

32. §. *A váradi egyesült görög püspökség s káptalan.*

A váradi egyesült görög hiveket Maria Terezia királyné uralkodásáig a latin szertartásu püspök igazgatta, s pedig görög egyházi heltytartók által, azonban a hivek száma mindig szaporodván, czélszerübbnek tartotta az emlitett dicső fejedelemnő azoknak tulajdon püspököt adni, kinek hatóságát Bihar, Békes, Csanád, Arad, Temes, Torontál, s a többi a váradi püspökséghez tartozó megyékre terjeszté. Annak szükségeire pedig a belényesi uradalmat, melyet eddig a váradi latin püspök birt, tüzé ki, hozzá adván egyszersmind hatezer forintnyi jövedelmet. Káptalana hat tagból áll, s növendékeit a megyei növeldén kivül a váradi, nagyszombati, pesti, bécsi (convictus) s ungvári növendékházban oktattatja. E megye első püspökének 1775. évben Drágosy Mozes neveztetett, ki uj megyéjében mindent rendezvén, mi hivei boldogitására szolgálhat, egyszersmind az őshitü vallás terjesztését első gondjai közé számitotta, s egész életében annak haladására figyelmezett. Utódja Darabanth Ignácz lön, ki megyei növendékházról gondoskodván, arra a hajdani jezuiták lakát nyerte. Ez jótékonságát s bőkezüségét az által is bizonyitotta meg, hogy negyven ezer forint körüli alapitványt részint a székes egyházra, részint a papnövelde felépittetésére hagyományzott. Egyébiránt egész életében minden törekvéseit oda forditotta, miszerint a vallásosságot, az erényt, s erkölcsösséget hivei közt gyarapitsa,

s a hitet káptalana segitsége mellett minden alkalommal előmozditsa. Utána Vulkán Samu következett, ki eldődei lépteit követvén, minden figyelmét hivei oktatására s lelki szolgálatára forditván, egyszersmind szent vallásunk terjesztését oly dicsően elősegitette, hogy több napi távolságra is utazott, miszerint a megtért görög községeket az ősi szent hitben megerősitse. Utódának erdélyi Vazul ő nagy méltósága neveztetett, ki hivataloskodása első napjától kezdve, szintén minden püspöki működései mellett hivei oktatása, népe nevelése, az ifjuság iskoláztatása, szent vallásunk ép fentartása s terjesztésével káptalana segitsége mellett nagy buzgósággal foglalkozik [1]).

Magyar s Horváth országban az egyház a következő öt érseki tartományra osztatik fel: I. az esztergomira, melyben ezen segédpüspökségek léteznek: 1) a beszterczei, 2) a fejérvári, 3) a győri, 4) a nyitrai, 5) a pécsi, 6) a szombathelyi, 7) a váczi, 8) a veszprémi, 9) az eperiesi, 10) a munkácsi püspökség. II. az egri érseki tartományra melyben 1) a kassai, 2) a rosnyoi, 3) a szatmári, 4) a szepesi püspökségek leteznek. III. a kalocsai érseki tartományra melyben 1) a csanádi, 2) az erdélyi, 3) a váradi latin szertartásu püspökségek léteznek. IV. a fogarasi egyesült görög érseki tartományra melyben 1) a váradi, 2) a lugosi, 3) a szamosujvári görög segédpüspökségek léteznek. V. a zágrábi érseki tartományra, melyben 1) zeng-modrusi, 2) a körösi, 3) a diakovári segédpüspökségek léteznek. A czimzetes püspökségeket lásd a Magyarországi tiszti névtárban.

II. FEJEZET.

A keresztény hit akadályai.

33. §. *A keresztény hitet üldözi a török.*

Mohács gyásznapja leáldozván, s maga a király annak áldozatjául esvén, a nándorfejérváriak egész nap s éjen át a megfojtott futamlók tettemeit a Duna hullámai által vitetni szemlélték. De ez nem vala még a balsorsu ütközet legrosz-

[1]) Váradi egyházmegye névkönyve.

szabb következése, szerencsétlenebb lévén sokkal még azon üldözés, melyet a keresztény vallás a törökök zsarnoksága által szenvedett. Szulejman a gyászos csata másod napján az elvérzett püspökök, s magyar hösök fejeit győzelme jeléül maga elött felhalmoztatta[1]), s kevés idő lefolyta után a magyar hölgyeket szabadon bocsátva, a többi foglokat megöleté, s september 10-én Budán a királyi palotában izlam vallása szerint kis beiramat, azaz Mahomed második ünnepét, melyben a török ajándokot adni s elfogadni szokott, ülé meg. Ez után a váras lángba boritva, s kincseitől megfosztva, az egész tájék török csapatoktól meglepetett, s elpusztittatott. Nem lehetett más eredménye ily dúlásoknak, mint az oktatás, isteni szolgálat s vallási müködések akadályoztatása, elnyomatása, s kiirtása. Buda sorsát Pécs Esztergom, s más városok is szenvedték, mert ámbár amaz a lakosok ellenszegülése nélkül elfoglaltatott, mindamellett a török annak a főpiaczon egybegyült népét csupa pajkosságból is felkonczoltatta. Mit látván a lakosok várakba futamodtak, vagy mezőkön magokat körülsánczolván, életöket megmenteni törekedtek. Esztergomban pedig 1543-ik évben egy török golyó a gót templom tetejéről a keresztet lesujtván, s a rettegő nép látván, hogy a hatalmas ellenség ellen nem boldogulhat, szabad kivándorlásra alkudott, s ámbár a törökök azt megigérték, szavukat még is be nem váltva, őket kirabolták, házaikat pusztitották, a gyengéd nem ártatlanságát megfertőztették oly kegyetlenséggel, hogy az ellenszegülöket életöktöl megfosztották. Az egyházakat török mecsetekre változtatva megbecstelenitették, s közel harmincz ezer embert csordakint Sztambulba vitettek. Esztergomból indulván ki, egy része Nógrád, Hont, Bars, Nyitra, a másik része Heves, Arad, Temes, Győr, Veszprém, Pest s

---

[1]) Buchholcz III. köt. 159. s köv. lap. Hammer 2. kötet. 53. lap. Szulejman Zultan.

más megyékre terjedvén, mindenütt vérengzés, pusztitás, dulás és rablás nyomait hagyták magok után. Az elnyomott keresztények vallásuk gyakorlatát csak drága pénzen vásárolhatták a tartomány begétől, vagy vár Zandcsakától. Például a nándorfejérváriak, a boszniai ferencziek, a pécsi jezuiták, s mások egyedül több ezer forint letételével válták meg isteni szolgálatuk gyakorlatát. Templomokat uj helyeken épitetni minden esetben tilalmas volt, a leégetteket bizonyos díj lefizetése mellett náddal fedheték ugyan, de se tornyot nem emelhettek, se órát nem tarthattak [1]). Söt a török Biharba berohanván, s Váradot 1660-dik évben elfoglalván, Erdélybe is beütött, s Bihar, Kraszna, s Szolnok megyéket a váradi pasa alá vetvén, Kolosvárott hirdetteté, miszerint mindaz, ki a török zászlóhoz csatlakozik, hópénz mellett tábori hivatalra alkalmaztatandik. Ámbár pedig nem sokan találkoztak, kik e gyalázatos ajánlatot elfogadnák, s ámbár e kevés hit-elhagyottakat megrohanván, a többi kolosvári hivek, öket s csábitó törököt zászlójával együtt kiirtották, mégis Erdélyben szintén ugy, mind az anya ország többi részeiben nagy üldözéseket okoztak addig, míg az isteni gondviselés a megzaklatott Magyarhazát végsö pusztulástól megmentette, s Europának leghatalmasb fejedelmei öszszetartván, a törököt vagyonuk, vérök, s életök áldozata mellett Magyarhonból kiküszöbölték [2]).

34. §. *A katholika vallást üldözik Bocskay s Bethlen.*

Báthory István erdélyi fejedelem lengyel királynak választatván, Erdélyország Rudolf király beleegyezése mellett

---

[1]) Thury Idea Christianor. Hungar. in et sub Turcismo. Windisch Ungarisches Magazin 3. köt. 480. s köv. lap.

[2]) Wagner Ferdinand: I. Leopold életleirása 1. köt. 158. lap. Hammer Osman. Reich 3. köt. Katona Hist. Crit. Hung. Tom. 35. pag. 19. et seq. 70. 708. Benger Annal. Ord. eremit. S. Pauli pag. 305.

Zsigmondra amannak unokájára átszállott. De Zsigmond változékony lévén, s a fejedelemséget ismételten majd elfogadván, majd arról lemondván, azt elvégre Bocskay István a király iránt hüséget szinlelve nyerte el. Ez annak birtokába helyeztetve, 1604-ik évben tüstént az országba leveleket küldvén, panaszkodott, hogy a nemzet jogai s szabadságai, valamint a protestansok vallása is megsértettek, s ennél fogva ő a sérelmeknek orvoslást kivivni akarván, mindenkit felkelésre hivja ki. Sikere lévén e bujtogatásnak számosan gyültek zászlója alá mind a nemesség, mind a nép közül, különösen pedig a hajdu városok s Kassa, Szeben, Löcse, Eperies, Kálló, s a tájék nemessége, kik mindnyájan a császár s magyar királytól elpártolva, részint Homonay Bálint, részint Lippay Balás vezérlete alatt, az egész tájékot pusztitották, a királyi kincstárokat kirabolták, minden tisztviselőket, sőt az egész népességet, mely Bocskay részére nem hajlott, tüzzel vassal üldözték, s lakásából kivetve számüzésbe küldették, a katholikusok házait különösen kirabolták, ledöntették, s őket minden vagyonuktól, sőt életöktől is megfosztották. Ámbár pedig a király hadai Basta vezér alatt alázitók ellen kikelvén, őket Edel falunál meggyőznék, de Basta fegyveresei közt megelégületlenség támadván, hadát Kassától Löcsére vezetni kénytetett. Ez eltávozás által Bocskay nyertes maradván, Magyarhonnak majd az egész felső részét elfoglalta. Ily szerencsés siker által felbuzditva Bocskay, a király követeit el sem fogadta, hanem Szerencsben gyülekezetet tartván, pártjától az erdélyi fejedelemségben megerősittetett, s mindenkinek vallása szabad gyakorlata megengedtetett. Innét Kolosvárra költözvén, a török követtől a fejedelemség diszjeleit elfogadta. Sőt miután övéi Érsekujvárt is elfoglalták volna, őt a török vezér Budára meghiván, bizonyos fakorona, s más királyi díszjelekkel megajándékozván, magyar királynak nevezte. Mit azonban Bocskay el nem fogadott, mondván, hogy addig mig törvényes király létezik,

másnak joga nincsen a koronát elfogadni. De vezérei ez idő alatt az egész Dunán inneni tartomány népességét majd fenyegetés, majd ajándokok által magukhoz annyira édesgetni tudták, hogy Posonyig az egész tájékot elfoglalván, a királynak minden hadai sem lönének képesek őket megakadályoztatni. Ennek az lön következése, hogy a bocskayiak a törökök s tatárokkal egyesülve a katholika vallást s a hiveket, kik ősi vallásuk s fejedelmük mellett maradtak, üldözték, vagyonuktól megfosztották, s mindenütt az igazság, s rend szentséges kapcsait széttépték. Rudolf király ily borzasztó eseményektől megakarván menteni a hazát, Bécsben Bocskayval 1606-dik évben békére lépett. A békének több feltételei valának [1]). Mi egyedül azt említjük, mely tárgyunkat érdekli tudnillik: Mindenki vallását szabadon gyakorolhassa ugyan, hanem a katholika vallás megsértése nélkül. De fájdalom a haza e békében soká nem részesülhetett, mert a harmincz évi háboru nem csak egész Német, hanem Magyarhont is felizgatta. A protestans csehek tudnillik a megelégületlen magyarokhoz csatlakozván, Bethlen Gábort vezérüknek választottak, s egész hazánkat is mozgalomba hozták. Mert Bethlen ez alkalmat örömest használván, 40 ezer fegyveressel a hazába rohant, s azon ürügy alatt, mintha mást nem kivánna, mint a protestánsok vallási szabadságát megmenteni, a hazát pusztitotta, s nem sokára hadaival Kassát *), s az egész felső Magyarhont Nagyszombatig meghóditotta, söt Posonyig hatván Magyarország szent koronáját is elfoglalta. Innét cseh s osztrák tartományokba költözött, de rövid idő mulva visszatérvén, Sopront meghóditotta, pártosai pedig majd nem az egész országot elfoglalták. II. Ferdinánd király,

[1]) Spányik Histor. Hungar. pag. 443. hol a béke többi feltételeit olvashatni.

kinek Némethonban még nagyobb ellenségekkel kellett küzdenie, hadait onnét eltávoztatni nem mervén, Bethlent békére szólitotta fel azon igérete mellett, miszerint a protestansok e béke ideje alatt gyülekezetet tarthatván, s maguk közt tanácskozhatván, sérelmeiket a király elébe terjeszthessék. Ennek következtében Bethlen s pártosai Beszterczebánya városában egybegyülvén, a királyi követekkel tanácskoztak ugyan, de velök egyetérteni nem akarván, Bethlent magyar királynak nevezik, Pázmán Pétert esztergomi érseket, a jezuiták szerzetét, a papokat, s több ország nagyait számüzésbe hajtják, az egész katholika vallást kiüzendők, ha az isteni gondviselés fölötte nem örködik.

*) Azon alkalommal midőn Bethlen pártosai Kassa városát elfoglalták, oly kegyetlenül üldözték a katholikusokat, hogy 1619-ik évi september 7-ikén Krizinyi Márk esztergomi kanonok, ki akkor káptalana ügyeiben ottan üdőzött, Pongrácz István, s Grodecz Menyhért jezuiták, valamint más számos hivek szent hitök áldozattá válván, a vértanui koszorura dicsőittettek. A három első tetemei Nagyszombatban a szent Orsola szüzek egyházában máig fentartatnak. Lásd a nagyszombati Orsola szüzek levéltárát, s Kazy Ferencz „Societatis Jesu Histor. regni Hungar. czimü munk. III. könyv. 167. lap.

35. §. *Három Rákóczy s Tököly a vallás ellen kelnek.*

III. Ferdinánd királynak, ki 1637-ik évben atyját követé a kormányban, kedvezvén a szerencse, mindjárt uralkodása elején a szász s lengyel fejedelmekkel szövetséget kötött, s az atyja alatt kezdett hadat szerencsésen folytatva, a hitujitók követeleit honunkban megkorlátozta. Azonban Rákóczy György Bethlen utódja az erdélyi fejedelemségben a szerencse fonalát félbeszakasztotta. Ő tudnillik pénzvágyától ösztönözve birtokát tágasbitani akarván, a törököt pénzzel arra vitte, miszerint öt a Tisza melléki vármegyék elfoglalásában támogassa. Ettől biztositva lévén, s a franczia s svéd nemzetet szintén maga részére megnyerni töre-

kedvén, oda küldött követek által arra birta, miszerint akkor, midőn Erdélyből Ferdinánd ellen kikelend, ők Némethonba indulva, a királyt más részről támadnák meg. E terv végrehajtatván, s Ferdinánd király hadait Némethonba a hatalmasbak ellen küldvén, Rákóczynak szabad tér nyittatott, az országot elfoglalhatni. S valóban Rákóczy kivánsága bételjesittetéséről tudósitva, tüstént kevesed magával Sárospatakra indult, kisérletet teendő, követik-e őt a magyarok vagy nem? Látván hogy csak hamar számos protestansok őt követik, seregeit tüstént maga után rendelte. Ezekkel III. Ferdinánd ellen indulván, könnyen mindazon részeket elfoglalta, melyeket Bocskay s Bethlen valaha birtak. Sőt tovább is menendő vala Rákóczy, ha a király követe által a török zultánt arra nem birja, miszerint Rákóczyt további garázdálkodásaitól vissza tartóztassa. Noha pedig fösvény s uradalmakat vadászó Rákóczy a zultánnak csak akkor engedelmeskedett, miután ez haddal őt megtámodni készült, mégis Ferdinánd békét kivánván, mind azon vármegyéket meghagyta neki, melyeket hajdan Bethlen birt. E béke kötés 1647-ik évben Linczben történvén meg, linczi békekötésnek neveztetik. Abban a Bocskayval hajdan szerződött bécsi békekötés megerősitetett [1]). Mindkettőben pedig a protestans vallás szabadsága, s minden szertartásainak fentartása elhatároztatott. Rákóczy György meghalálozván, a fejedelemség fiára II. Rákóczyi Györgyre szállott, ki szintén alkalmatlankodni kezdett a vallásnak, azonban első Leopold hatalmasb királylyal meg nem mérközhetvén, söt a lengyelek fogságába kerülvén, későbben még fejedelemségétől is megfosztatott. De ez nem vala még elegendő reája nézve, mert nem sokára fejedelemségét vetélytársaitól vissza nyerni törekedvén, azokat fegyverrel megtámadta,

[1]) Spányik Histor. Hungar. pag. 473. 497.

azonban nagy sebekkel terhelve, a csata térén lerogyott, s 1660-ik évben Nagyváradon meghalálozott. Fia első Rákóczy Ferencz szintén nyugtalankodott, s egyike vala azon pártvezérek közül, kik első Leopold király alatt abban egyeztek meg, miszerint az országot Mahomed zultán oltalmába ajánlják, s a németeket az országból kiüzzék. Ez összeesküvésnek az lévén eredménye, hogy a király által többen a fönökök közül kivégeztettek, a megelégületlenek száma növekedett, s Tököly Imre grófot büszke ifjut vezérül választván, uj mozgalmakat gerjesztettek. Tököly csak hamar a bányavárosokat s a kárpát vidéki részeket elfoglalván, ősi birtokát is, melyet atyja hütelenségi vád alá esvén, elvesztett, megszállotta. Mindenek szülesége által támogatva nagy szerencsével haladott. Leopold a belső háboru átkát hazánkról elháritani akarván, békére szólitotta meg, de siker nélkül. Ő a törököt elhivá, ki megjelent, de kárára. Mert Leopold császár s király XI. Incze pápa pénze, s a többi szövetséges hősök vitézsége által támogatva, a törököt s pártosait 1683-ik évi september 12-kén Bécsnél dicsőségesen megvervén, Tököly s pártosai nagylelkü Leopold megkegyelmezését keresni kénytették. Ezt megnyerték ugyan, de Tököly Kara Ibrahim török vezér hatalmába kerülvén, őt a vezér vasra verette, s börtönbe vetette. Nem sokára kiszabaditá őt ugyan a vezér, remélvén hogy hasznát tovább is vehetendi, azonban megcsalatkozott, mert Tököly tekintélyét elvesztvén, valamirevaló pártosokat többé nem találhatott. Látván tehát Tököly, hogy máskép nem boldogulhat, a császár kegyelmét ismét kereste, igérvén egyszersmind hogy Luther vallásáról lemond, de a császár titoknoka az uj vallást követvén, folyamodását elsikkasztotta. A karloviczi béke nem sokára következvén, a változékony Tökölyt s pártosait az országból kizáratta. Őket a zultán Nikomediába kis Asia városába küldé, hol Tököly elvégre egészen tönkre jutván, 1705-ik évben mint

csapláros meghalálozott. Álhatlansága s mind a két párt iránti hűtlensége egyedül oka volt mostoha sorsának [1]).

36. §. *IV. Rákóczy (II. Ferencz) s Bercsényi üldözik az egyházat.*

Első Rákóczy Ferencz meghalálozván, utána özvegye Zrinyi Ilona, s két gyermeke Ferencz s Julianna Munkács várában maradtak. Caprára I. Leopold király vezére 1668. évben Munkácsot elfoglalván, az egész családot birtokából foglyokul Bécsbe vitette. Az özvegy szabadságát megnyervén, s Tököly Imrével, ki még akkor nyugtalan nem vala, megeskettetvén, gyermekei Bécsben neveltettek. Austriában felnövén II. Rákóczy Ferencz, s német fejedelem leányát nőül vevén el, oly annyira kivetközött nemzete szelleméből, hogy eleve még magyarul beszélleni is átallott. Azonban fájlalván, hogy ősi magyar birtokainak csak részét nyerheté vissza, s Sárosvárott, hol a király engedelmével lakott, gróf Bercsényi Miklós, s többekkel, kik a király barátjai nem valának, megismerkedvén, ezektől arra biratott, hogy XIV. Lajos francia királyhoz panaszlevelet küldvén, őt segitségére felszólitá. A terv Bécsben elárultatott, s Rákóczy a pártosok közé számittatott. Ez idő alatt megtörténvén, hogy Leopold, ki a franczia királylyal összeütközött, 12 ezer magyart Pálffy János vezérlete alatt a francziák ellen küldött; ezt a megelégületlenek szándokolt magyarok pusztittatásának magyarázták, s az országot forradalmi lángokba boritották. Rákóczy Ferencz lön vezéröknek választva, ki akkor Lengyelországban üdözvén, azt eleve el nem fogadá ugyan, de mégis későbben a francziák s lengyelek pénze által támogatva, felvállolta. Söt Pap Mihály által az országba lobogókat hordoztatott, s pártosokat gyüjtetett addig, mig maga az országba elérkezik.

[1]) Spányik Histor. Hungar. pag. 473.

Pap Mihály azonban nem sokára több ezer egyént a legaljasb pór közül zászlója alá csőditett, kik nem várakozván Rákóczy eljövetelére, s nagy dühösséggel városokra s falukra rohanván, mindent pusztitottak; az egyházak- s paplakokat kirabolva, nyilvános intézeteket feldulva, kiüritve, s mind azon békés lakosokat, kik velök egyet nem értettek, vagyonuktól megfosztva. E dühösségek közt Rákóczy 1703-dik évben Munkácsra elérkezik, kit ámbár Montecucoli utjában megakadályozá, mindamellett Bercsényi s pártosai segitségével Husztot elfoglalván, Erdélybe utat tört magának. Innét az anyaországba rohanván, annak keleti részét elfoglalta, s Bercsényit fővezérének nevezvén, már Posonynak indult, midőn a király gróf Schlick vezérlete alatt a zendülőket megtámadja, s Eszterházy nádor a posonyi s nyitrai nemességgel hozzá csatolva, a pártosokat Lévánál megverik, Losonczig visszaüzik, s a bánya városokat visszakeritik. De fájdalom! e diadalnak kevés sikere lön, mert annyi magyar szított a lázadókhoz, hogy rövid idő alatt Károlyi vezér egész csapattal ujdan tanyázott Szenczen, s Posonyt a szent koronával együtt elfoglalni készült. Leopold látván, hogy Rákóczy Erdélyen kivül Magyarhon felénél már többet birna, a magyar koronát Bécsbe vitetvén át, Rákóczyval Széchényi György kalocsai érsek által békét alkodtatott. Rákóczy szelid kedélyéhez képest beegyezendő vala, ha Bercsényi, ki oldalától nem távozott, fel nem tartóztatja. Nem sikerülvén tehát a békekötés, Leopold király Heisler fővezérét sereggel ujdan küldötte a szövetségesek ellen, azonban mig Heisler ezeket a Bakonyon keresztül Veszprémig üzi, s a várost elfoglalja, addig a többi szövetségesek máshová költözvén, ottan mindent pusztitottak, különösen pedig a protestans frigyesek a katholikusok templomait elfoglalták, s botrányos kicsapongásokat követve, a papokat népökkel együtt disztelenül megsértették. Ezekről értesülvén Leopold Kelemen pápát

megkérte, miszerint tekintélyénél fogva a franczia királyt a pártosok további gyámolitásától tartaná fen. Mit megértvén Rákóczy annál serényebben jelent meg Selmeczen, hol békéről ujolag tanácskozások tartattak, de Bercsényi arról most sem akarván hallani, Selmeczről Érsekujvárra menvén, azt elfoglalta, innét a Vágparton ujdan emelt Leopoldvárat ostromolni akará, de meghallván hogy Heisler vezér közeledik, annak elébe sietett. Azonban a pártosok Nagyszombat s Gerencsér közt Heisler vezérrel összeütközvén, oly annyira megverettek, hogy Rákóczy maga alig menekülhetett meg a veszélyből. Mindazáltal a béke csillaga még most sem keletkezett, mert Leopold 1705-ik évben meghalálozván, fia I. Jósef a hadat folytatni kénytetett. A csatát csata érte, a pártosok szerencsésen hadakozván, Rákóczyt Erdélybe kisérték, hol 1707-ik évben fejedelemnek beigtattatott. Ő onodi gyülést tartván, a rendeket, kik békéről mitsem hallani akartak, legalább öszinte egyetértésre szólitá meg. Bercsényi azonban a nemzetet szabadnak, s az Ausztriaháztól felmentetnek az egész országba hirdetvén, ugy viselte magát, mintha ő s pártosai az egész országot képviselnék. De Eszterházy nádor közrebocsátott munkában megmutatta, miszerint az onodi gyülésnek nem vala hatalmában, a koronázott magyar királyt trónjától megfosztani, s elösorolta mindazon ország nagyait, s annak részeit, melyek a királyhoz most is hiven ragaszkodnak. Azonban Rákóczynak is leáldozott a dicsöség csillaga, mert Rabutin a király vezére seregével Erdélyt elfoglalván, őt örökre letette. Rákóczynak Péter orosz czár a lengyel koronát ajánlotta ugyan, de azt el nem fogadván jövendőjét egészen sirba döntötte. Pálffy János és Heisler vezér annak fegyvereseit Trencsin mellett megverték, kik kevés idő mulva annyira olvadtak össze, hogy Rákóczy nyilvános csatába be sem ereszkedhetett. Bercsényi azonban s társai most sem akarának egyezkedésre lépni, hanem Rákóczy

kiséretében Lengyelországba költöztek, onnét az orosz czárt megkérendők, miszerint segedelmet nyujtana. De várakozásukban megcsalatkoztak. Távol lévén most a szövetségesek főnökei a béke Szatmáron megállapodott. Rákóczynak méltóságai, birtokai, s két fiai Ferencz s György visszaadandók valának, ha hüségre tér a király iránt. Rákóczy azonban a kegyelmet el nem fogadván, Párisba utazván Madridba, utóljára Sztambulba költözött, mindenütt csupán alamizsnából éldegelve. Meghalt Radostoban. Ő szintén ugy mint Tököly Imre s a többi lázitók sok ezer ember halálát okozta, az őshitü vallásnak sok s nagy sebeket ejtett, az országot dulta, fulta, de mindamellett önmagát s családját legszerencsétlenebbé tette. Vele az utólsó polgári háboru kihalván, a béke s a polgárok közti viszonyos egyetértés az üldözött s sok csapásokat szenvedett magyar hazánkba visszatért [1]), s igy az egyház is üldöztetéseitől megmenekülni kezdett. Azonban szerencsétlen századunk uj fergeteget költött fel.

37. §. *A magyar forradalom kárositja az egyházat.*

Minden eddig előszámlált sebeket tulhaladták azon kárositások, melyeket a hazánkban régóta szunyadozó egyszerre fellobbant forradalom kegyetlen pusztitások, megfosztások s gyilkolások által az egyház s szent vallásunkra halmozott. Miután Horvátország az 1848. évi magyar ministeriumnak azon oknál fogva, mivel a martiusi nyeremények felséges királyunk, V. Ferdinándtól erőszakkal kicsikartattak, engedelmeskedni vonatkozott, s a délvidéki szerbek nagy része, azokhoz csatlakozott, két ádáz s dühös párt tudnillik a magyaroké s szerbeké keletkezett. Ezek egymás ellen szembe szállva s a legnagyobb kegyetlenkedéssel egymást üldözve, Szerem, Bácska, Torontál, Temes

---

[1]) Spányik Histor. Hung. pag. 505. Fessler Gesch. der Ungern.

és a határvidék részét végső pusztulásig dulták. Hol a szerbek nagyobb szám s erőre vergődhettek, a magyarok s ezekhez szitott németek házaiba törtek, s azokat kirabolva s pusztitva felgyujtották, az embereket nem különbség nélkül legyilkolták, tüzbe vetették, bitófára függesztették, söt az ártatlan gyermeket sem kimélve, s hol két felé hasitva, hol kezét, lábát eltördesve pogány kegyetlenséggel lángba vetették, s más ily borzasztó tényeket vittek végbe. Ha pedig tiszta magyar helységekre akadtak, azokat hamuvá változtatták [1]). Ez irtóztató pusztitások annál nagyobb s kettös károkat eredményeztek, mint hogy a magyarok is a rokonaikon ütött sebeket, s az elkövetett méltatlanságokat megboszulni akarván, a szerbeken hasonló, hanem nagyobb pusztitások s kegyetlenségeket viszonoztak. Mit a szerbek déli részeken, azt a tótok a magyarok irányában az északi vidékeken is követték, söt Erdélyben a szászok is. A Pesten müködö hongyülés az ipar s földmivelés minden ágait megakasztva, elroncsolva, söt kiirtva, a csendet s békét eltiporva szemlélvén, saját katonaságot felfegyvereztetett s vezérekkel ellátva, a felingerelt népek ellen küldött, de siker nélkül. Mert a magyaroknak már nem csak a szerbek, hanem a horvátokkal is sikra szállniok kellett. Emezek tudnillik az emlitett, posonyi gyülésen rajtok követett sérelmeket megboszulni kivánván, s az örökös uralkodó ház letiport régi jogai mellett fellépvén, báro Jellasics bán vezérlete alatt erös haddal az országba rohantak, s azt keresztül futva s megrémitve, Bécs falai alatt telepedtek. Ezen események folyama alatt V. Ferdinánd király látván, hogy tulajdon katonasága s népe közt meghasonlások támodtak, gróf Lamberg tábornagyot min-

1) Lásd a többi közt az 1849-ik évi Relig. s Nevel. 10-ber 9. 32. szám. 273. s köv. lap.

den az országban létező fegyveresek parancsnokává nevezvén, megbizta, miszerint a pesti táborba költözvén ottan, valamint a többi kapcsolt részekben a szükséges egyetértést s rendet helyre állitsa. E rendelet ellen eleve Madarász követ, azután Kossuth pénzügyi minister a pesti hongyülés előtt azon oknál fogva, hogy ministeri ellenjegyzés nélkül intéztetett, kikelvén, magát a megbizott tábornagyot, ha hivatalában tovább is eljárand, nemzeti szabadság megsértőjének bélyegezte, hozzáadván, hogy ehez képest ezentúl mindenki csak a minister elnöknek, s az ujdan felállitott honvédelmi bizottmánynak engedelmeskedni tartozik. A nép ez s más kósza hirek által felingerelve Lamberg tábornagyra, midőn 1848. évi september 28-án Budáról a hongyülés teremébe igazolása végett sietett, a pesti hidon rárohant, s azt meggyilkolva s szétdiribolva teteme részeit kaszákra feltüzte, s a város utczáin keresztül Károly király tanyájába hurczolta, mig az összeszedetve alattomban a szerviták templomában eltakarittatott

38. §. *Folytatás.*

E bün, mely törvényes királyunk megbizottját meggyilkolta, kezdetét tevén a valódi forradalomnak a király ugyan azon 1848. évi october 3-án kelt rendeleténél fogva a pesti hongyülést eloszlatta, s báro Jellasics horvátországi bánt országos teljhatalmu biztosnak nevezte ki. De e rendeletet a pesti hongyülés bizván abba, hogy a magyar sereg Abán s Táczon Perczel s Görgei alatt a horvát hadak egy részét legyőzte, s a bécsi nép szintén felzendülvén, gróf Latour hadi minisztert lámpára felfüggeztette, el nem fogadván, továbbá is együtt maradt. Sőt Kossuth minister october 8-án a honvédelmi bizottmány elnökségével felruházva, azóta oly hatalmat, minőt I. Mátyás királyon kivül semmi fejedelem ez országban nem gyakorolt, bitorlott, s a pesti gyülésnek minden cselekvőségét nemlegessé tette.

A magyar sereg, melyhez majdnem az ország egész ifjusága s számos rendes katonaság szegődött, s ki ellen törvényes királyunk a prágai s bécsi zendülés lecsillapittatásával elfoglalt hadait el nem küldhette, csak hamar az ország minden várait, Arad s Temesvárt kivéve, elfoglalta s mindenkit, ki csak távolról a törvényes király, vagy rend s csend iránti rokonszenvét mutatta, gyanusitván, haza árulónak hirdette. Sőt több helyeken borzasztó pusztitásokat, rablásokat s öldökléseket követett el. Gróf Zichy Jenő, fejér megye helytartóján kivül, kit Görgei őrnagy bitófára itéltetett, számos hivek s papok, kik a rend s törvényes állás mellett megmaradtak, bebörtönöztettek, s elitéltettek. Azonban Kossuth érdekében levén a bécsi lázadásnak segitségére sietni, nagy sereget, melyet személyesen kisérve, buzditott, Görgei vezérlete alatt Bécs felé intézett. De a császáriak Bécset herczeg Windischgrätz fötábornok vezérlete alatt meghóditva, már Schwechatnál a magyar csapatokkal megmérköztek. Emezek legyőzetvén visszavonultak. Mi a számos kaszákkal ellátott többnyire komáromi felkelteket annyira elrémitette, hogy futásnak indulva, Posonyon keresztül haza költöztek. A császáriak a magyar csapatok ilyes nem kedvező állása által vérszemet kapván, Erdélyben s a nyugotdéli részeken Perczel ellen szintén diadalmaskodtak. A békét ohajtó fejedelem ismét felkiáltásokat hirdetett népeihez, mindnyájának nemzetiségét, szabadságát s egyenlőségét igérve, de siker nélkül. Mert Görgei, kit Kossuth a magyar sereg főparancsnokává nevezett, a honvédelmi bizottmányt az ország kormányának hirdetvén, s a törvényes kormányt gyanusitgatván, azokat sikernélkülieknek tette. V. Ferdinánd törvényes királyunk a hon bonyolódott állapotján segithetni gondolván, Ferencz-Károly testvérével együtt az országlás jogáról lemondott, s azt 1848. évi december 2-kán Ferencz-Jósef emennek fiára átruházta. Azonban a pesti gyülés az ellen kikellvén, azt

törvénytelennek nyilatkoztatta, s Kossuth minden lehető készületek s édesgetésekkel a népet s tömérdek külhoniakat, különösen pedig lengyeleket magához szítva, számos hadakat gyüjtött. De mindamellett Görgei 1848-ik évi december 17-kén minden csapatjaival együtt Posonyt elhagyta, s herczeg Windischgrätz nyomába érkezvén, főhadiszállását Orozvárott tüzte ki. Windischgrätz rövid idő alatt Győrön keresztül 1849. évi januar hó 5-kén Budára érkezvén, a fővárost s az ország egy részét meghóditotta; a pesti gyülés pedig Debreczenbe költözött. Ámbár pedig a szerencse herczeg Windischgrätznek eddig igen is kedvezett, mégis Budán sokáig további tevékenység nélkül üdözvén, a magyar ellenfél azt czélirányos készületek s gyakorlatokra felhasználta s néhány szerencsés ütközet után a fővárost ismét bevette. A debreczeni gyülés a magyar seregek győzedelmeibe bizakodván, 1849. évi april 14-kén oly lépést tett, melytől a haza legnagyobb része irtózott, s valóban azt egészen tönkre juttatta. Tudnillik az uralkodó dynastiáról lemondván, köztársaságot hirdettetett s a haza teljes függetlenségét kimondotta, azon hozzáadással, hogy addig míg a nemzeti gyülés azt rendezendi, Kossuth, Szacsvay, s Gorove igazgatandja. A ház azonban szótöbbséggel Kossuthot elnökének választva, ministerium alakitásával bizta meg. Sok erőt fejtettek ki azóta a magyar hadak, de kivánt sikert nem arattak. Mert a régóta elhiresztelt s várt orosz segitség az ország keleti s északi részén beérkezvén, s a császári seregekkel baro Haynau ujdan kinevezett teljhatalmu tábornagy alatt összemunkálkodván, s jó egyetértésben csatázván rövid idő mulva az egész országot Erdélylyel együtt visszafoglalta, söt az egész forradalmat báro Haynau 1849. évi augustus 9-kén nyerte temesvári ütközet, s Görgeinek Világosan történt megadása szétoszlatta. Kossuth s társai egy része Törökországba menekülvén, más része elfogatott. Mennyit szenvedet légyen ilyes

viszontagságok által az egyház s a vallás, le nem irható; mert a templomok ország szerte kincseiktől, harangjaik, butorjaik s szükséges szereiktől megfosztatva, a hivek a táborba hajtattak, a tanodák kiürittettek, a lelkészek s tanitók, ha a forralomhoz nem csatlakoztak, befogattak, letartóztattak, s elitéltettek, az összetiprott oktatást, az elnyomott, vagy megvetett isteni tiszteletet meg sem érintve. Lásd Die Magyarische Revolution, Pest 1849, bei Heckenast.

II. Rész.

A keresztény egyház belső állapotja.

I. FEJEZET.

Az egyház kormányáról.

39. §. *A papság sorsa s tekintélye.*

Ámbár nem tagadhatni, hogy a papság tekintélye e korszakban a hitujitók által elhomályosittatván, s a papok mind a török mind belső mozgalmak által üldöztetvén, söt javaiktól megfosztatván sorsuk is alább szállott; miután azonban kedves honunk a török rabigától Europának legnagyobb hősei összekelése s vitézsége által megszabadult, a belső mozgalmok I. Jósef király alatt egészen megszüntek, s az egyház s papság ősi jogaikba visszahelyeztettek, sorsuk is kevessé emelkedett. Noha pedig a hitujitás honunkban ugymint Németországban nagy haladást tevén, az egyházat s papokat szintén templomai, paplakai, s tanodáitól megfosztotta, mindazáltal a linczi s bécsi békekötések, gyakori hongyüléseink s az azokban hozott törvények, továbbá apostoli királyunk buzgósága, s az ország karai s rendei bölcs s józan tapintata a hitujitók s az ősi hivek közti viszonyos követeléseket kiegyenlitették, s ezeknél fogva a béke, mennyiben

a körülmények engedék, helyreállittatott. A magyar papság tehát azon régi viszonyokba, melyekben őt e történetek 2-ik korszakában találók, visszalépvén, a fejedelem s az ősi hitben megmaradt rendek bizodalmát ujdan megnyerte, s mind javaiba, mind méltóságaiba a főispánságokat kivéve, melyekből többen kizárattak, visszahelyeztetett. Igaz ugyan, hogy káptalanaink azon jogok gyakorlatában, melyeknél fogva országunk kezdetétől hongyülésekben, mint bár mely megye követei külön külön szavazhattak, rövid idő óta tettlegesen megakadályoztattak, noha honunk törvényei őket azon joggal nyilván felruházták *), söt avval régi szokás és gyakorlatnál fogva minden hongyülésben éltek. Azért reméltük, hogy az 1848. évi hongyülésben a fejedelem kegyelme, s a haza nagylelkü törvényhozói országunk káptalanait, melyek annak minden terheit szintén ugy mint a megyék viselték, s a közjót hatós összemunkálatuk által szintén ugy elömozditották, a nép nevelését, tudományok előléptetését, közhasznu intézetek sikeresitését, s honunk boldogitását legfőbb czéljuknak tüzték ki, régi jogaiktól meg nem fosztják, söt a haladáspályán, velök karöltve indulván, őket régi jogukban meghagyandják [1]), annál inkább, minthogy saját jogaik is csak azon a törvényen alapultak, melyen a káptalanoké [2]). S valóban nem tagadhatjuk, hogy a mire számoltunk, tudnillik a káptalanok külön szavazhatási régi jogára, azt a káptalanok, valamint 1825-ik évi hongyülésen törvény nélkül tölök megtagadták, ugy ez 184⁷/₈. évi országgyülésen tettleg visszaadták is. Azonban a káptalanok ez ujdan engedett, vagyis inkább visszaadott régi jogukat csak egyszer s utólsószor gyakorolhatták,

---

[1]) Az önző korunktól sanyargatott katholika igazság panaszának alapossága 19. §. 544. s köv. lap.

[2]) 1567. 31. t. cz. s Podhráczky Jósef Magyarország karainak s rendeinek szavazati joga a közgyülésben Budán 1847.

akkor tudnillik, midőn a papi dézmáról tulajdon jövedelmeik megcsonkittatása mellett saját feláldozásukkal lemondtak. Mert ugyan azon hongyülésen ősi alkotmányunk gyökerestől átalakulván, s a többi számtalan változások közt honunk minden osztályainak képviselete behozatván, a káptalanok külön képviseletének egészen megszünnie kellett [1]). Az 1849. évi forradalom kiütvén, de csak hamar legyőzetvén, a magyar haza koronaországul az austriai egységes birodalomhoz csatoltatott, s a kihirdetett birodalmi alkotmány, védszárnyai alá véve, a papság is a birodalmi papsághoz hasonló pártfogást élvez.

*) E jogot törvénykönyvünk 1608-ik évben koronázás után hozott 4-ik §-ában igy olvassuk: „Episcopus in conventu D. Praelatorum et Baronum pro sua persona propria locum et vocem habeat, nomine autem Capituli Praepositus una cum Capitulo inter regnicolas pari ratione unam et conjunctam vocem habeat.“ Hasonl. Religio s nevel. czimű kathol. egyházi folyóirat 1847. évi 10. 11. szám.

40. §. *A romai pápa hatalma.*

A romai pápák ősi legfőbb egyházi hatalmukat Magyarországra nézve jelen korszakban is szintén ugy gyakorolták s máig gyakorolják, mint annak előtte. Mert ámbár a mohácsi vésznap óta országunk sok zavarokon ment át, a török azt pusztitotta, belső mozgalmok azt dulták, s fulták, s ezeknek következtében a romai pápák is főhatalmuk gyakorlatában akadályokat szenvedtek, mindamellett ők minden pusztitások, kegyetlenségek, s halmozott akadályok mellett is a hü magyar egyházról atyailag gondoskodva, azt nem csak főpásztori hatalmuknál fogva kormányozták, érsekek, püspökök, hitterjesztők, szerzetesek felszenteltetése s kiküldetése által igazgatták, hanem gyámolitották, védelmezték, s tettemes összegek áldozatával felsegitették is. A trentői zsi-

[1]) Az $184^{7}/_{8}$. évi 5. törv. Czik.

nat, melyben honunk püspökei is működtek, ágozati, erkölcsi, s fegyelmi határzatait átküldvén, magyar hiveit a hitujutók ellen a katholika vallásban megerősitették, az erkölcsben fentartották s ujdan szabott fegyelem által mindakettő tiszteletében megerősitették. Miképen működnek máig a romai pápák honunk boldogitásában, s annak Üdvözitőnk szelleméhez képest az egész egyházzali megegyeztetésében boldog emlékü XVI. Gergely pápa buzgó munkálataiból, s azon pecsétleveléből, melyet, hogy mást ne emlitsek, csak a vegyes házasságok ügyében közrebocsátott, mindnyájunk előtt tudva vagyon. Továbbá hasonló apostoli szellemben működik a kereszténységnek mostani egyházi fejedelme IX-ik Pius pápa is, ki erélyes és férfias korában Üdvözitőnk helytartójává választatva, annak szent egyházát hihetőleg számos éveken át kormányozandó, azt az Isten dicsőségére az egész világ hivei, s különösen összes birodalmunk boldogitására vezérlendi. Nem tagadhatni ugyan, hogy választatása után csak hamar tulajdon birodalmában üldözés tárgyává vált, s a kiütött forradalom ellenében Gaëtában Nápolyországban élete biztositását keresni kénytetett. Azonban a béke franczia seregek s a mi diplomotiánk közbevetése által helyre állittaatván, 1850. évi april 12-kén ő szentsége a világ fővárosába szerencsésen vissza költözött, s bátorságosan nagy hivatalát teljesiti. Isten kisérje áldásával annak minden lépteit, s vállait erővel gyámolitsa, különösen most az Egyház szorult állapotjában!

41. §. A franczia egyhdz tételei Magyarhonban.

Harminczöt püspök s annyi ország nagyja Frankhonban XIV. Lajos király rendelésénél fogva 1681. évben Parisban összegyülvén, s a franczia egyház s király biztosságát eszközölhetni gondolván, a következő négy tételt közrebocsátott: 1) Krisztus urunk sem Pétert sem utódját világi atalommal fel nem ruházta. Ennél fogva a fejedelmek mint

olyasok az egyházi hatalom alá nem tartozván, az által hatalmuktól meg nem fosztathatnak, sem pedig alattvalóik fejedelmök iránti esküjöktől fel nem mentethetnek. 2) a romai pápa a constánczi zsinat határozatánál fogva a közönséges zsinat alá rendeltetik. 3) hatalma tehát a pápának az egész egyház törvényei által megkorlátoztathatik. 4) a pápának azon határozatait, melyek a hit dolgában hozatnak, minden hivek elfogadni kötelesek ugyan, itélete mindazáltal nem csalhatatlan [1]). E négy tétel ellen XI. Incze pápa annyira kelt ki, hogy azoknak átküldött példányát a tüzbe vetteté, VIII. Sándor pápa pedig azokat 1691-dik évben szigoruan megrová. Közzé tétetvén e négy tétel honunkban is nagy figyelmet gerjesztettek. Szelepcsényi György esztergomi érsek, s országunk áldora egyházi szakadás, s uj felekezettől tartván, az ország püspökeit 1682-ik évben october 23-kán gyüjté össze Nagyszombatba, kik azon tételeket botrányosok, s utálatosoknak tartván, azok ellen tiltakoztak addig, míg az apostoli szent szék felettök nem rendelkezendik [2]). Azonban a régiebb franczia papság közül is számosan találkoztak, kik Frankhon tulzott szabadságait, melyekből azon tételeket következteték, nem helyeslék. Azt Joyeuse, du Perron bibornokok, s több más egyháziak tették [3]). S valóban nem tagadhatni, hogy Frankhon papságával együtt soha sem merülend annyira le a 18-ik század végével, ha a franczia egyház szabadságait annyira nem vitatja. De Bossuet maga is szigoru fellépését későbben megbánta s csak hatalmas királya iránti buzgóságából vitatta az érintett tételeket [4]).

---

[1]) Lásd Egyházi jogunk 1. köt. 73. 78. lap. Péterfy Concil. Hungar. II. part. pag. 438. Szvorényi decret. Synod. 99. pag. et seq.

[2]) Péterfy 439. 438. 440.

[3]) Epitome Historiae Eccles. per nos. Viennae edit. an. 1854. Tom. II. §. 33. pag. 320.

[4]) Religio s nevelés czimű folyóirat ugyanott.

A francziák példáját nem sokára a németek is követték, sőt meghaladták, miután Febronius (baro Hontheim Miklós) oly elveket közrebocsátott, melyeknél fogva nem csak a pápa csalhatatlanságát s a zsinat feletti hatalmát tagadta, azt egyedül annyi törvényhatóság-felruházván, mennyi az egyház, egysége fentartására szükséges, de még más szokatlan állításokat is terjesztett [1]). Azért VI. Pius pápa Febroniust, ki a trieri püspök helytartója vala, püspöke által arra birni törekedett, miszerint elveit, melyeket már XIII. Kelemen pápa elitélt vala, visszavonja. Ezt megtette ugyan Febronius, elvei azonban honunkban is annyira terjedtek már, hogy buzgó püspökeinknek máig küszködniek kell, miszerint azokat tanodáinkból kiküszöbölhessék. E tárgyróli nézeteinket lásd Enchirid. Juris Eccles. edit. 4. Pestini 1855 per me edit §. 136. s köv. pag. 141. s köv.

42. *Az egyházi méltóságok adományoztatása.*

Ámbár a romai pápák honunkban is szintén ugymint másutt némely esetekben a körülményeknek engedve püspökségeket, apátságokat, s más egyházi hivatalokat osztogattak, miután azonban megértették, hogy fejedelmeink azt neheztelik, attól minden módon ovakodván, egyedül azon esetekben nevezéseket tettek, hol vagy az ellenség veszedelme, vagy belső mozgalmok azt követelték, sőt többnyire csak akkor tették azokat, midőn az egyik, vagy a másik félnek fönöke által felszóllittattak. Számosok valának az esetek e korszakban, hol mindakét félnek fejedelme ugyanazon egy püspökségre külön egyént nevezett, s igy a kettő közül Roma csak az egyiket, némelykor pedig egyiket sem erősitett meg. Noha továbbá a romai Curia 1625-ik évben azon véleményben lévén, hogy Erdély az anyaországtól egészen elszakadt, azon határzatot hozta, hogy a magyar királyok ezután, az erdélyi püspököt ki nem nevezhetik [2]). Miután azonban az ország rendjei e határzatot az 1635. évi sopronyi hongyülésben neheztelték volna, Pázmán Péter esztergomi érsek minden Romában tett nehézségeket eloszlott, és előhozta

---

[1]) Közegyháztörténeteink 333. s k. lap.
[2]) Péterfy Concil. Hungar. part. 1. pag. 79.

azon indokokat, melyekkel Verböczy már annak előtte a magyar királyok kegyuri jogát kivivta, mondván, hogy sz. István vala az ország legfőbb téritője, hogy királyaink jogukat idősités által biztositották, s a constanczi zsinat őket e jogukban megerősitette, ennél fogva a magyar királyok kegyuri jogát legkisebb kétség alá sem vonhatni. Ez indokokat a romai szent szék, noha az ország zavaros állapotja s belső mozgalmai miatt nem mindjárt ismerheté el, mindamellett későbben méltányolta, s Pálffy Tamást Ferdinand király kinevezése mellett csanádi püspöknek megerősitette. Nem is olvashatni későbben példát, melynél fogva a romai szent szék legkisebb kétségbe vonta volna a magyar királyok kegyuri jogát, söt minden általuk véghezvitt érsekek s püspökök kinevezését megerősitette, egyedül az ellen tevén kifogásokat a romai Curia, hogy Magyarhon püspökei a szokott annátákat nem fizetik. Minthogy azonban az ország rendjei az annáták ellen is kikelének [1]), a romai pápák még azokat sem követelték többé[2]), s igy a Magyarhon legszebb egyetértésben, s összhangzásban Romával, s az egész egyház fejével lévén, egyedül azon díjakat, melyeket minden nemzetek érsekek, püspökök megerősittetése, vagy felmentések alkalmával fizetni szoktak, maga is hasonló ügyekben fizeti. E díjakról tudva vagyon, hogy részint a Curiához tartozó számos tisztviselők, részint a hitterjesztők eltartására fordittatnak. A többi hivatalok, ugymint czimzetes püspökségek, egyháznagyságok (praelaturae) kanonokságok, prépost s apátságokat eddig apostoli kirrályunk nevezte. Azonban ősi alkotmányunknak 1849-dik évben történt átalakulása óta mast nem tartván fen magának a király, mint az érsekek, püspökök, prépostok s apátok kineveztetését, a kanonokok kineveztetése s a többi egyházi ügyek kezelése, melyet eddig ő szintén gyakorlott, az egyház tulajdonává váltak; annál inkább, minthogy e jog

[1]) 1649. 87. t. cz.
[2]) 1550. 14. 1649. 13.

gyakorlatában a megyés püspökök még Mária Terezia királyné idejében voltak, söt az erdélyi püspök máig azon jogot gyakorolja, ki tudnillik a három elsö rangu kanonokat kivéve, a többieket mind maga nevezi ki [1]). Mindazáltal az 1851-ben megmásitott birodalmi alkotmány, a király és az egyház szabadságát egyenlöen pártolván, az egyházi méltóságok adományoztatása némi kis változásokon kivül a régi állapotjába visszahelyeztetett.

43. §. *A magyar egyház javai s szabadalmai.*

Noha az egyház több tartományokban részint hitujitás, részint belsö mozgalmak s forradalmak által földi birtokát majd egészen, majd egy részről elvesztette, s Magyarhon szintén a hitujitók s lázadók által sok pusztitások, csonkitások, s prédálásoknak lön kitéve, mindamellett a kivánt béke helyre állittatása által minden birtokába visszahelyeztetett. Igaz ugyan, hogy legujabb idökben is hazánk némely megyeiben az ellenzéki párt szót emelt az egyházi birtok ellen, s pedig azon elvből indulván ki, miszerint az egyháziak birtoka az állodalomé lévén, magokat az egyháziakat mint csupa haszonbérlöket azokból kivetköztetheti. Azonban ez elv valamint más országokra sem alkalmaztatható, mert „Mindaz, mi az Istennek szenteltetik, akár ember, akár föld legyen, többé el nem adathatik, sem nem vétethetik el [2]), ugy legkevesbé Magyarhonra nézve sem igazságos, mivel 1) nálunk magok az egyházi javak adományzói, például szent István elsö királyunk, s utódai nem az álladalom javait, milyenek Magyazországban soha sem léteztek, s máig sem léteznek, hanem tulajdon birtokaikat, mellyeket eldődeiktől örököltek, takarékosságuk vagy vitézségök által szereztek, az egyháznak ajándékozták. 2) ha or-

[1]) B. Szepesy Statut. Dioeces. Transilvan. sect. XVI. §. 1. pag. 1. et 171. Egyházjogunk 1. köt. 213. §. 254 lap.

[2]) Levit. 22. 28. Daniel 5. Cap.

ságunk törvényeit átvizsgáljuk, azokból nyilván tetszik ki, hogy nálunk az egyháziak javaikat szintén ugy birják, mint az ország többi birtokosai. Valjon nem jelenti e azt világosan a törvény jelen szavakkal: „Minden egyháznagyok, zászlósurak, országnagyok, s nemesek javaikat felséges királyunk adományzása által birják [1]). Vagy tehát azt kellene állitania az ellenzeki pártnak, hogy valamint az egyház javait, ugy szintén a többi nemességnek birtokát is elkobozhatni, vagy pedig mindakettőt épségében meghagyni [2]). Továbbá az egyház szabadalmairól értekezve, annyit mondhatunk, hogy noha az egyház némely külhon országaiban szabadalmaitól forradalmak által régen megfosztatott, vagy azokban némi csorbitást szenvedett, mindazáltal nálunk az egyház Isten gondviselése, fejedelmünk kegyelme, s országunk képviselői bölcs belátása s józan tapintata által az $184^7/_8$. évi hongyülésig szabadalmait fentartotta. Ennélfogva honunk papsága minden nemesi jogok élvezete, minden személyi, vagyoni s helyi szabadságán kivül, melyet szintén ugy, mint országunk bár mely nemese jogilag eddig birt, még azon felül személyi szabadsága oda terjedett, hogy itélőszéki kiváltságot (privilegium fori) is élvezett, melynek következtében felségsértés, hütelenség, eltökéllett embergyilkolás vagy rablás eseteit kivéve, bár mely más bün miatt csak tulajdon elöjárósága által itéltethetett meg [3]). Azonban gyökerestől megváltozván ősi alkotmányunk az emlitett 1848. évi átalakulás s az ujdan kihirdetett birodalmi egyes alkotmány alkalmával, a papság jogai szintén megváltoztattak. Ezen átalakulás és atalános változás alkalmánál czélirányosbat nem kivánhat az egyház, mint hogy a kimondott jog-

---

[1]) Hármoskönyv. I. rész. 13. cz. 84. §. 1. sz. II. rész. 1. cz. szent László rend. I. könyv. 23. fej.
[2]) Egyházi jogunk 1. köt. 362. lap.
[3]) Egyházi jogunk 1. köt. 244. §. 301. lap.

egyenlőség, vallás és lelki szabadság elvénél fogva ezentul az egyházi személyek minden egyházi ügyeikre nézve egyedül az egyház törvényhatósága alá rendeltessenek.

44. §. A magyar fejedelem jogai az egyház körül.

Valamint más országokban a világi fejedelmek bizonyos külső felügyelési jogokat az egyház körül gyakorolnak, ugy szintén Magyarhonban is a királyok olyas jogok gyakorlatában vannak, annál inkább, minthogy ők többnyire valának a püspökségek, prépostságok, apátságok s más nagyobb rangu javadalmak alapitói. E joguk eddig oda terjeszkedett, miszerint ők az egyházat, annak birtokát, jogait, s tagjait, minden ellenséges viszonyok ellen védeni tartoztak; hogy az egyház feje közvetlen vagy legalább közvetitő beleegyezése mellett püspökségek, prépostságok, apátságok, s kanonokságokat alapithattak, s adományozhattak, a szerzetesek kiváltságait, s az egyháziak szabadalmait korlátozták, eltörölték, vagy megerősitették, az egyházi javak növekedését vagy eladását tiltották, uj szerzeteket az egyház beleegyezése mellett felállitottak, némelyeket eltöröltek, vagy viszszahelyeztettek sat. Hogy hazánk fejedelmei e jogok gyakorlatában léteztek, s avval az egyház feje beleegyezése mellett éltek is, valamint a mult korszakban, ugy jelenben is cselekedeteikből következtethetjük. Igy Maria Terezia királyné, hogy régiebb adatokat elö ne sorozzunk, egyházi s szerzetes személyek körül több határzatokat hirdetett, s a pápához folyamodásokat némely korlátok közé szoritott, hét püspökséget alapitott, tudnillik a latin egyház számára a beszterczeit, fejérvár, rosnyó, szepes, és szombathelyit, az egyesült görög egyház részére a nagyváradit s körösit, a régi munkácsi görög püspökségnek pedig, melyet az idő viszonyai az egri püspök hatósága alá juttatának, ismét tulajdon püspököt rendelt. A sopronyi társas káptalant VI. Pius pápa helybe hagyása mellett a régi, de jövedelmeikre nézve na-

gyon megcsökkent sopronyi alapitványokból 1779-ik évben életbe léptette (87. §.). Némely protestans lelkészek honunkban hatalmukat tulhágva, a vasárnapi menyegzőtartást, a karácsonéji ájtatosságot, szent Maria üdvözletét, a katholikusok temetésén tartatni szokott harangozást eltörölvén, s megtiltván, Maria Terezia rendeletet hirdetett, melynél fogva a protestans superintendentia korlátai közé utasittatik, tilalmai eltöröltetnek, s ily törvény ellenes merészletektől jövőre hatósági felügyelés, s megfeddetés által eltiltatik. 1749-ik évi januar 17-én a királyné ily tartalmu rendeletet közre bocsátatott: „Továbbá ha valaki a katholika hittől elszakadt, vagy elszakadni szándékozik, a biró elébe idéztessék; a per folyama alatt lelkésze által tanittatsék; s ha nem okul, egy évi fogságra, ha pedig hitét másodszor is elhagyni kivánná, két évi fogságra, s minden szerdán s pénteken kenyér s vizenböjtölésre itéltessék. Ha valaki az által sem rettegne vissza szándokától, a nemes tetemesb pénzbirságra, a nem nemes több évi munkára vagy számüzésre itéltessék"[1]). Többeket rendelt még Maria Terezia a vegyes házasságok, s az ezekből származott gyermekek neveltetése ügyében, melyekről másutt szólandunk (64. §.). Fia II. József császár s örökös király[2]) azon hatalmánál fogva, melylyel őt az 1715-ik évi 30-ik Czikk felruházza, az ugy nevezett keresztény türelmi rendelvényt hirdette ki, (72. §.) s igy a lelki szabadságot alattvalóinak biztositani kivánta. II. Leopold az egyházi ügyek vitelét a bécsi hatóságoktól elvéve, a magyaroknak visszaadta, házassági perekkel az egyházi birószékeket ismét felruházta, s a papokat a felségsértők feladásától felmentette. A vallási szabadságot megtágositá annyira, hogy az egyháziak mindnyája, az ország

---

[1]) Katona Histor. Crit. Hungar. Tom. 39. 366. et seq. hol még több ide szolgáló rendeletek olvastatnak.

[2]) Corp. Jur. H. 1687. 2. 1723. 2.

rendei közül pedig nyolczvan országnagy, nemes és követ folyamodványt elibe terjesztettek, melyben azt nyilatkoztatták, hogy a királyi méltóság, hazai törvények, katholika egyházi szabályok, s tulajdon lélek ismeretök sérelme nélkül azt el nem fogadhatják, s ennél fogva azt a linczi s bécsi békekötésekhez valamint az azokon alapult 1608-ik s 1647-ik évi t. cz. tartalmához alkalmaztatni esedeztek, annál inkább, minthogy e rendeletekben a záradék: „absque praejudicio Religionis Romano-Catholicae" foglaltatik, holott ez az 1790-ik évi 26-ik t. czikkben kihagyatott [1]. I. Ferencz király az egri püspökséget érsekségre emelte, s uj püspökségeket alakitott (25. 26. §.) V. Ferdinánd király a nagyszombati káptalant, mely még Rudnay bibornok s esztergomi érsek alatt alapulni kezdett, Kopácsy Jósef boldogult érsekünk s országunk áldora által 1844. évi januar első napján ünnepélyesen beavattatott. De a világi fejedelmeknek az egyház körüli jogát kétség kivül teszi az, hogy az egyház feje velök a vallás s egyház ügyeiben egyezményeket (Concordata) kötni szokott [2] *).

*) Ilyes egyezményt IX. Pius pápa 1855. évi augustus 18-án Ferencz-Jósef Austriai császár s Magyar királylyal kötött, melynek pontjai a következők:

Articulus I. Religio Romano-Catholica, et Apostolica in toto Austriae Imperio et singulis, quibus constituitur ditionibus, sarta tecta conservabitur semper cum iis juribus et praerogativis, quibus frui debet ex Dei ordinatione et canonicis sanctionibus.

II. Cum Romanus Pontifex primatum tam honoris quam jurisdictionis in universam, qua late patet, Ecclesiam jure divino obtineat, Episcoporum, Cleri et populi mutua cum Sancta Sede communicatio in rebus spiritualibus et negotiis ecclesiasticis nulli placetum regium obtinendi necessitati suberit, sed prorsus libera erit.

III. Archiepiscopi, Episcopi omnesque locorum Ordinarii cum Clero et populo dioecesano pro munere officii pastoralis libere communicabunt, libere item suas de rebus ecclesiasticis instructiones et ordinationes publicabunt.

---

[1]) Corp. Jur. H. 179⁰/₁. 26.
[2]) Egyháztörténeteink lat. kiad. 4. köt. 47. 48. §. 122. s k. lap.

IV. Archiepiscopis et Episcopis id quoque omne exercere liberum erit, quod pro regimine Dioecesium sive ex declaratione sive ex dispositione sacrorum Canonum juxta praesentem et a Sancta Sede adprobatam Ecclesiae disciplinam ipsis competit, ac praesertim: a) Vicarios, Consiliarios et adjutores administrationis suae constituere ecclesiasticos, quosumque ad praedicta officia idoneos judicaverint. b) Ad statum clericalem assumere et ad sacros ordines secundum Canones promovere, quos necessarios aut utiles Dioecesibus suis judicaverint, et e contrario, quos indignos censuerint, a susceptione ordinum arcere. c) Beneficia minora erigere atque collatis cum Caesarea Majestate consiliis, praesertim pro convenienti redituum assignatione, Parochias instituere, dividere vel unire. d) Praescribere preces publicas, aliaque pia opera, cum id bonum Ecclesiae aut Status populive postulet, sacras pariter supplicationes et peregrinationes indicere, funera aliasque omnes sacras functiones servatis quoad omnia canonicis praescriptionibus moderari. e) Convocare et celebrare ad sacrorum Canonum normam concilia provincialia et synodos dioecesanas, eorumque acta vulgare.

V. Omnis juventutis catholicae instituto in cunctis scholis tam publicis quam privatis conformis erit doctrinae Religionis catholicae; Episcopi autem ex proprii pastoralis officii munere dirigent religiosam juventutis educationem in omnibus instructionis locis et publicis et privatis atque diligenter advigilabunt, ut in quavis tradenda disciplina nihil adsit, quod catholicae Religioni, morumque honestati adversetur.

VI. Nemo sacram Theologiam, disciplinam catecheticam vel Religionis docrinam in quocunque instituto vel publico vel privato tradet, nisi cum missionem tum auctoritatem obtinuerit ab Episcopo dioecesano, cujus eandem revocare est, quando id opportunum censuerit. Publici Theologiae professores et disciplinae catecheticae magistri, postquam sacrorum Antistes de candidatorum fide, scientia ac pietate sententiam suam exposuerit, nominabuntur ex iis, quibus docendi missionem et auctoritatem conferre paratum se exhibuerit. Ubi autem theologicae facultatis professorum quidam ab Episcopo ad Seminarii sui alumnos in Theologia erudiendos adhiberi solent, in ejusmodi professores nunquam non assumentur viri, quos sacrorum Antistes ad munus praedictum obeundum prae ceteris habiles censuerit. Pro examinibus eorum, qui ad gradum doctoris Theologiae vel sacrorum Canonum adspirant, dimidiam partem examinantium Episcopus dioecesanus ex doctoribus Theologiae vel sacrorum Canonum constituet.

VII. In gymnasiis et omnibus, quas medias vocant, scholis pro juventute catholica destinatis nonnisi viri catholici in professores seu magistros nominabuntur, et omnis institutio ad vitae Christianae legem cordibus inscribendan pro rei, quae tractatur, natura composita erit. Qui nam libri in iisdem scholis ad religiosam tratendam

instructionem adhibendi sint, Episcopi collatis inter se consiliis statuent. De Religionis magistris pro publicis gymnasiis mediisque scholis deputandis firma manebunt, quae hac de re salubriter constituta sunt.

VIII. Omnes scholarum elementarium pro catholicis destinatarum magistri inspectioni ecclesiasticae subditi erunt. Inspectores scholarum dioecesanos Majestas Sua Caesarea ex viris ab Antistite dioecesano propositis nominabit. Casu, quo iisdem in scholis instructioni religiosae haud sufficienter provisum sit, Episcopus virum ecclesiasticum, qui discipulis Catechismum tradat, libere constituet. In ludimagistrum assumendi fides et conversatio intemerata sit oportet. Loco movebitur, qui a recto tramite deflexerit.

IX. Archiepiscopi, Episcopi, omnesque locorum Ordinarii propriam auctoritatem omnimoda libertate exercebunt, ut libros Religioni morumque honestati perniciosos censura perstringant et fideles ab eorumdem lectione avertant. Sed et Gubernium, ne ejusmodi libri in Imperio divulgentur, quovis opportuno remedio cavebit.

X. Quum causae ecclesiasticae omnes et in specie, quae fidem, sacramenta, sacras functiones nec non officia et jura ministerio sacro annexa respiciunt, ad Ecclesiae forum unice pertineant, easdem cognoscet judex ecclesiasticus, qui perinde de causis quoque matrimonialibus juxta sacros Canones et Tridentina cumprimis decreta judicium feret, civilibus tantum matrimonii effectibus ad judicem saecularem remissis. Sponsalia quod attinet, auctoritas ecclesiastica judicabit de eorum existentia et quoad matrimonium impediendum effectibus, servatis, quae idem Concilium Tridentinum et Apostolicae Litterae, quorum initium: „Auctorem fidei“ constituunt.

XI. Sacrorum Antistitibus liberum erit, in Clericos honestum habitum clericalem eorum ordini et dignitati congruentem non deferentes aut quomodocunque reprehensione dignos poenas a sacris Canonibus statutas et alias, quas ipsi Episcopi convenientes judicaverint, infligere, eosque in monasteriis, Seminariis aut domibus ad id destinandis custodire. Iidem nullatenus impedientur, quominus censuris animadvertant in quoscunque fideles ecclesiasticarum legum et Canonum transgressores.

XII. De jure patronatus judex ecclesiasticus cognoscet; consentit tamen Sancta Sedes, ut, quando de laicali patronatu agatur, tribunalia saecularia judicare possint de successione quoad eundem patronatum, seu controversiae ipsae inter veros et suppositos patronos agantur seu inter ecclesiasticos viros, qui ab iisdem patronis designati fuerint.

XIII. Temporum ratione habita Sanctitas Sua consentit, ut Clericorum causas mere civiles, prout contractuum, debitorum, haereditatum judices saeculares cognoscant et definiant.

XIV. Eadem de causa Sancta Sedes haud impedit, quominus causae ecclesiasticorum pro criminibus seu delictis, quae poenalibus

Imperii legibus animadvertuntur, ad judicem laicum deferantur; cui tamen incumbet, Episcopum ea de re absque mora certiorem reddere. Praeterea in reo deprehendendo et detinendo ii adhibebuntur modi, quos reverentia status clericalis exigit. Quodsi in ecclesiasticum virum mortis vel carceris ultra quinquennium duraturi sententia feratur, Episcopo nunqnam non acta judiciaria communicabuntur, et condemnatum audiendi facultas fiet, in quantum necessarium sit, ut de poena ecclesiastica eidem infligenda cognoscere possit. Hoc idem Antistite petente praestabitur, si minor poena decreta fuerit. Clerici carceris poenam semper in locis a secularibus separatis luent. Quodsi autem ex delicto vel transgressione condemnati fuerint, in monasterio vel alia ecclesiastica domo recludentur.

In hujus articuli dispositione minime comprehenduntur causae majores, de quibus Sacrum Concilium Tridentinum sess. XXIV. c. 5. de reform. decrevit. Iis pertractandis Sanctissimus Pater et Majestas Sua Caesarea, si opus fuerit, providebunt.

XV. Ut honoretur domus Dei, qui est Rex Regum et Dominus Dominantium, sacrorum templorum immunitas servabitur, in quantum id publica securitas et ea, quae justitia exigit, fieri sinant.

XVI. Augustissimus Imperator non patietur, ut Ecclesia catholica ejusque fides, liturgia. institutiones sive verbis, sive factis, sive scriptis contemnantur aut Ecclesiarum Antistites vel Ministri in exercendo munere suo pro custodienda praesertim fidei ac morum doctrina et disciplina Ecclesiae impediantur. Insuper efficax, si opus fuerit, auxilium praestabit, ut sententiae ab Episcopis in Clericos officiorum oblitos latae executioni demandentur. Desiderans praeterea, ut debitus juxta divina mandata sacris Ministris honor servetur, non sinet quidquam fieri, quod dedecus eisdem afferre, aut eos in contemptum adducere possit, immo vero mandabit, ut omnes Imperii Sui Magistratus et ipsis Archiepiscopis seu Episcopis et Clero quacunque occasione reverentiam atque honorem eorum dignitati debitum exhibeant.

XVII. Seminaria episcopalia conservabuntur, et ubi dotatio eorum haud plene sufficiat fini, cui ad mentem sacri Concilii Tridentini inservire debent, ipsi augendae congruo modo providebitur. Praesules dioecesani eadem juxta sacrorum Canonum normam pleno et libero jure gubernabunt et administrabunt. Igitur praedictorum Seminariorum rectores et professores seu magistros nominabunt, et quotiescunque necessarium aut utile ab ipsis censebitur, removebunt. Adolescentes et pueros in iis efformandos recipient, prout Dioecesibus suis expedire in Domino judicaverint. Qui studiis in seminariis hisce vacaverint, ad scholas alius cujuscunque instituti praevio idoneitatis examine admitti, nec non servatis servandis pro qualibet extra Seminarium cathedra concurrere poterunt.

XVIII. Sancta Sedes, proprio utens jure, novas Dioeceses eriget ac novas earumdem peraget circumscriptiones, cum id spiri-

tuale fidelium bonum postulaverit. Verumtamen quando id contigerit, cum Gubernio Imperiali consilia conferet.

XIX. Majestas Sua Caesarea in seligendis Episcopis, quos vigore privilegii Apostolici a Serenissimis Antecessoribus Suis ad Ipsam devoluti a Sancta Sede canonice instituendos praesentat, seu nominat, imposterum quoque Antistitum imprimis comprovincialium consilio utetur.

XX. Metropolitae ac Episcopi, antequam Ecclesiarum suarum gubernacula suscipiant, coram Caesarea Majestate fidelitatis juramentum emittent sequentibus verbis expressum: „Ego juro et promitto ad Sancta Dei Evangelia, sicut decet Episcopum, obedientiam et fidelitatem Caesareo-Regiae Apostolicae Majestati et Successoribus Suis; juro item et promitto, me nullam communicationem habiturum nullique consilio interfuturum, quod tranquillitati publicae noceat, nullamque suspectam unionem neque intra neque extra Imperii limites conservaturum, atque si publicum aliquod periculum imminere resciverim, me ad illud avertendum nihil omissurum."

XXI. In cunctis Imperii partibus Archiepiscopis, Episcopis et viris ecclesiasticis omnibus liberum erit, de his, quae mortis tempore relicturi sint, disponere juxta sacros Canones, quorum praescriptiones et a legitimis eorum haeredibus ab intestato successuris diligenter observandae erunt. Utroque tamen in casu excipientur Antistitum dioecesanorum ornamenta et vestes pontificales, quae omnia veluti mensae episcopali propria erunt habenda et ideo ad Successores Antistites transibunt. Hoc idem observabitur quoad libros, ubi usu receptnm est.

XXII. In omnibus Metropolitanis seu Archiepiscopalibus suffraganeisque Ecclesiis Sanctitas Sua primam dignitatem conferet, nisi patronatus laicalis privati sit, quo casu secunda substituetur. Ad caeteras dignitates et praebendas canonicales Majestas Sua nominare perget, exceptis permanentibus iis, quae liberae collationis episcopalis sunt, vel juri patronatus legitime adquisito subjacent. In praedictarum Ecclesiarum Canonicos non assumentur, nisi sacerdotes, qui et dotes habeant a Canonibus generaliter praescriptas et in cura animarum aut in negotiis ecclesiasticis seu in disciplinis sacris tradendis cum laude versati fuerint. Sublata insuper erit natalium nobilium sive nobilitatis titulorum necessitas, salvis tamen conditionibus, quas in fundatione adjectas esse constet. Laudabilis vero consvetudo, Canonicatus publico indicto concursu conferendi, ubi viget, diligenter conservabitur.

XXIII. In Ecclesiis Metropolitanis et Episcopalibus, ubi desint, tum Canonicus Poenitentiarius tum Theologalis, in Collegiatis vero Theologalis Canonicus juxta modum a sacro Tridentino Concilio praescriptum (sess. V. c. 1. et sess. XXIV. c. 8. de reform.), ut primum fieri potuerit, constituentur, Episcopis praefatas praebendas

secundum ejusdem Concilii sanctiones et Pontificia respective decreta conferentibus.

XXIV. Parochiis omnibus providebitur publico indicto concursu et servatis Concilii Tridentini praescriptionibus. Pro parochiis ecclesiastici patronatus praesentabunt patroni unum ex tribus, quos Episcopus enuntiata superius forma proposuerit.

XXV. Sanctitas Sua, ut singularis benevolentiae testimonium Apostolicae Francisci Josephi Imperatoris et Regis Majestati praebeat. Eidem atque catholicis Ejus in Imperio Successoribus indultum concedit, nominandi ad omnes Canonicatus et Parochias, quae juri Patronatus ex fundo Religionis seu studiorum derivanti subsunt, ita tamen, ut seligat unum ex tribus, quos publico concursu habito Episcopus ceteris digniores judicaverit.

XXVI. Parochiis, quae congruam pro temporum et locorum ratione sufficientem non habeant, dos quam primum fieri poterit, augebitur et parochis catholicis ritus orientalis eodem ac latini modo consuletur. Ceterum praedicta non respiciunt Ecclesias parochiales juris patronatus sive ecclesiastici sive laicalis, canonice adquisiti, quarum onus respectivis patronis incumbet. Quodsi patroni obligationibus eis a lege ecclesiastica impositis haud plene satisfaciant, et praesertim, quando parocho dos ex fundo Religionis constituta sit, attentis pro rerum statu attendendis providendum erit.

XXVII. Cum jus in bona ecclesiastica ex canonica institutione derivet, omnes, qui ad beneficia quaecunque vel majora vel minora nominati seu praesentati fuerint, bonorum temporalium eisdem annexorum administrationem nonnisi virtute canonicae institutionis assumere poterunt. Praeterea in possessione Ecclesiarum cathedralium, bonorumque annexorum, quae in canonicis sanctionibus et praesertim in Pontificali et Ceremoniali Romano praescripta sunt, adcurate observabuntur, quocunque usu sive consvetudine in contrarium sublata.

XXVIII. Regulares, qui secundnm Ordinis sui constitutiones subjecti sunt Superioribus Generalibus penes Apostolicam Sedem residentibus, ab iisdem regentur ad praefatarum constitutionum normam, salva tamen Episcoporum auctoritate juxta canonum et tridentini praecipue Concilii sanctiones. Igitur praedicti Superiores Generales cum subditis cunctis in rebus ad ministerium ipsis incumbens spectantibus libere communicabunt, libere quoque visitationem in eosdem exercebunt. Porro regulares absque impedimento respectivi Ordinis, Instituti seu Congregationis regulas observabunt, et juxta Sanctae Sedis praescriptiones candidatos ad novitiatum et ad professionem religiosam admittent. Haec omnia pariter observabuntur quoad moniales in iis, quae ipsas respiciunt.

Archiepiscopis et Episcopis liberum erit, in propriis Dioecesibus Ordines seu Congregationes religiosas utriusque sexus juxta sacros

canones constituere; communicabunt tamen ea de re cum Gubernio Imperiali consilia.

XXIX. Ecclesia jure suo pollebit, novas justo quovis titulo libere acquirendi possessiones ejusque proprietas in omnibus, quae nunc possidet, vel imposterum acquiret inviolabilis solemniter erit. Proinde quoad antiquas novasque ecclesiasticas fundationes nulla vel suppressio vel unio fieri poterit, absque interventu auctoritatis Apostolicae Sedis salvis facultatibus a Sacro Concilio Tridentino Episcopis tributis.

XXX. Bonorum ecclesiasticorum administratio apud eos erit, ad quos secundum Canones spectat. Attentis autem subsidiis, quae Augustissimus Imperator ad Ecclesiarum necessitatibus providendum ex publico aerario benigne praestat et praestabit, eadem bona vendi vel notabili gravari onere non poterunt, nisi tum Sancta Sedes, tum Majestas Sua Caesarea aut ii, quibus hoc munus demandandum duxerint, consensum tribuerint.

XXXI. Bona, quae fundos, uti appellant, Religionis et Studiorum constituunt, ex eorum origine ad Ecclesiae proprietatem spectant, et nomine Ecclesiae administrabuntur, Episcopis inspectionem ipsis debitam exercentibus juxta formam, de qua Sancta Sedes cum Majestate Sua Caesarea conveniet. Reditus fundi Religionis, donec collatis inter Apostolicam Sedem et Gubernium Imperiale consiliis, fundus ipse dividatur in stabiles et ecclesiasticas dotationes, erunt erogandi in divinum cultum, in Ecclesiarum aedificia et in Seminaria et in ea omnia, quae ecclesiasticum respiciunt ministerium. Ad supplenda, quae desunt, Majestas Sua eodem, quo hucusque, modo imposterum quoque gratiose succurret; immo si temporum ratio permittat, et ampliora subministraturus est subsidia. Pari modo reditus fundi studiorum unice impendentur in catholicam institutionem et juxta piam fundatorum mentem.

XXXII. Fructus beneficiorum vacantium, in quantum hucusque consuetum fuit, inferentur fundo Religionis, eique Majestas Sua Caesarea proprio motu assignat quoque Episcopatuum et Abbatiarum saecularium per Hungariam et ditiones quondam annexas vacantium reditus, quos Ejusdem in Hungariae regno Praedecessores per longam saeculorum seriem tranquille possederunt. In illis Imperii provinciis, ubi fundus Religionis haud extat, pro quavis Dioecesi instituentur commissiones mixtae, quae juxta formam et regulam, de quibus Sanctitas Sua cum Caesarea Majestate conveniet, tam mensae episcopalis quam beneficiorum omnium bona vacationis tempore administrabunt.

XXXIII. Cum durante praeteritarum vicissitudinum tempore plerisque in locis Austriacae ditionis ecclesiasticae decimae civili lege de medio sublatae fuerint, et attentis peculiaribus circumstantiis fieri non possit, ut earundem praestatio in toto Imperio restituatur, instante Majestate Sua et intuitu tranquillitatis publicae, quae Religio-

nis vel maxime interest, Sanctitas Sua permittit ac statuit, ut salvo jure exigendi decimas, ubi de facto existit, aliis in locis earundem decimarum loco seu compensationis titulo ab imperiali Gubernio assignentur dotes seu in bonis fundisque stabilibus, seu super Imperii debito fundatae iisque omnibus et singulis tribuantur, qui jure exigendi decimas potiebantur; itemque Majestas Sua declarat, dotes ipsas habendas omnino esse, prout assignatae fuerint, titulo oneroso et eodem ac decimae, quibus succedunt, jure percipiendas tenendasque esse.

XXXIV. Cetera ad personas et res ecclesiasticas pertinentia, quorum nulla in his articulis mentio facta est, dirigentur omnia et administrabuntur juxta Ecclesiae doctrinam et ejus vigentem disciplinam a Sancta Sede adprobatam.

XXXV. Per solemnem hanc Conventionem leges, ordinationes et decreta quovis modo et forma in Imperio Austriaco et singulis, quibus constituitur, ditionibus, hactenus lata, in quantum illi adversantur, abrogata habebuntur, ipsaque Conventio ut lex Status deinceps eisdem in ditionibus perpetuo vigebit. Atque idcirco utraque contrahentium pars spondet, se successoresque suos omnia et singula, de quibus conventum est, sancte servaturos. Si qua vero in posterum supervenerit difficultas, Sanctitas Sua et Majestas Caesarea invicem conferent ad rem amice componendam.

XXXVI. Ratificationum hujus Conventionis traditio fiet intra duorum mensium spatium a die hisce articulis apposita aut citius, si fieri potest.

In quorum fidem infraserti Plenipotentiarii huic Conventioni subscripserunt, illamque suo quisque sigillo obsignaverunt.

Datum Viennae die decima octava Augusti anno reparatae Salutis millesimo octingentesimo quinquagesimo quinto.

Mich. Card. Viale-Prela m. p. (L. S.) Joseph. Othmar. de Rauscher m. p. (L. S.) Archiepiscopus Viennensis.

II. FEJEZET.

A tudományok állapotja s az irók ismertetése.

I. Czikk.

A müvészet s a bölcseleti kar.

45. §. *A szép müvek Magyarhonban.*

Azon szép müvek, melyeket a második korszakban tudományos királyaink alatt oly szépen haladni, s terjedni látánk (II. korsz. 31. §.) a mohácsi vésznap, s annak szomoru eredménye által majd mindig alább szállott. Mert a zsarnokoskodó török honunk nagy részét elfoglalván, a müvészetet nem csak nem pártolta, hanem azt az országgal együtt

pusztitotta, s minthogy a müvészek szintén ugy mint a többi magyar hösök a csata térén életöket vesztették, vagy pedig számos néppel együtt a török fogságba vitettek, nem következhetett más, mint hogy az ország e tekintetből parlagon maradt addig, míg a XVIII. század elejével honunk a török rabságtól egészen megszabadulván, s az által a szabad elméknek tért nyitván, a müvészet ismét felébredni kezdett. S valóban mindenki honunkat csak kevés figyelemmel kiséri, repeső örömmel tapasztalja, mennyire haladunk Magyarhonban. Időm szüke s e munka kitüzött tartalma nem engedi, honunk müvészeti állapotját részletesen lerajzolni ugyan, de minden beavatott figyelmező megvallandja, hogy nemzetünk a müvészet minden ágaiban annyi előmeneteleket tesz e korszakban, hogy alig létezik egy neme annak, melyben magyarok nem szerepelnének. Ezt tanusitják hazánk szép épületei, különösen pedig templomai, milyenek az esztergomi, mely nagyszerüsége s ritkasága miatt az ország legjelesbike, a pécsi, egri, szombathelyi, temesvári, váczi, fóthi sat. lakházai milyenekkel Budapest, Posony, Temesvár, Kassa, Eger, Kolosvár, s más városok ragyognak. E városok épületeivel versenyeznek a mocsonoki tudnillik a nyitrai püspök nyári lakása, a nagyszent miklósi grófNáko, a galgóczi gróf Erdődy, az oroszvári gróf Zichy, a cseklészi gróf Eszterházy a bucsáni gróf Zay kastéljai sat., a nagyváradi, pécsi, nyitrai, temesvári s több püspöknek székes lakása. Szintén azt bizonyitják a komáromi, pétervári s temesvári erősségek sat. A pesti képcsarnokban Barabás fösteményei nagy dicséretet érdemelnek; Zülich s Hora müvei kedvező jövendőt igérnek, a pesti szoborcsarnok jeles; Bernard Rudolf Bécsben készült müvész szobra, mely Bachust és Ariadnét tünteti elő, már egy tized előtt a közönség figyelmét vonta magára, Dózsnay Károly, ki jelenleg Liszt zongorász szobrával foglalkodik, müvei szintén dicséretre méltók, Ferenczi munkái pedig már régóta ismeretesek. A régiség s ritkaságok gyüjte-

ményei a hangászat s dalművek szabatossága, gyakori előadása, a zeneegyletek sokasága mellett honunk fiai közül is többen jeleskednek. Igy ismeretes Liszt Ferencz a világhirű zongorakirály neve. Jeles zongorászok közé számittathatnak Székely Imre, s Abrányi Soma; hegedü müvészek közé pedig Hauser, Jaborszky, sat.; a fuvolán két Doppler testvér; az átalános hangászat- s szerkesztésben pedig Hummel, Liszt, Kumlik s Sailer jeleskednek sat. A vaspályák, gőzhajók, hidak, melyeknek élén a pesti lánczhid áll, minőt Angol, Frankhon, Belgium, Hollandia, Schweitz s egész Némethonban nem tapasztaltam. A mümalmok, s minden uj találmányok jó sikerrel haladnak, s ezentul annál inkább remélhetni, hogy honunkban a szép müvek épen azon szorosb összeköttetésnél fogva, melybe a haza a legyőzetett forralom után az összes birodalommal jutott, nem csak meg nem csökkenni, hanem inkább növekedni s szép virágzásnak indulni fognak.

46. §. *A bölcselet és számtan.*

Ámbár e korszak elejével az ellenséges viharok miatt kevesen foglalkozhattak bölcselettel, mindamellett helyre állván a béke, többen e téren dicséretesen munkálkodtak. Ilyenek voltak: 1) Lasko Monedulán (Péter), ki Baranya megyében születvén, s Erdélyben tanulmányait végezvén el, Kendi Sándor pártfogója költségén Német, Frank, Olasz, s Schweitz országot beutazta, s a tudományos intézeteket vizsgálta. Haza térvén, s fogarasi helvet vallásu lelkésznek kineveztetvén, több munkákkal bővitette Magyarhon irodalmát. Többi munkái közül ide tartozik „Tractatus de homine, magno illo in rerum natura miraculo [1].“ 2) apáczai Csere János, ki 1650-ik évben magyar Észtant (Logica) s 1653-ik évben Encyclopediát közrebocsátott. Ez már akkor mutatta példáját annak, hogy a tudományok nemzeti nyel-

[1]) Wittenbergben jött ki 1635-ik évben 8. rét. Horányi memor. Hungar. Tom. 2. pag. 470.

ven is adathatnak elő, de fájdalom! akkor még a magyarok nál utánozókra nem talált. 3) Lázár János gróf s gyulakuti báró, ki külhonban magát kiképezvén, jelen munkákkal a többi közt magát kitüntette: 1) Metaphysica, methodo synthetica concinnata. 2) Ethica succinctius latine edita; mindakettő forditás Wolf Keresztély munkáiból. 4) Horváth János, ki nemes magyar szülöktől származván, a jezuiták rendébe lépett, hol minden szükséges tudományokkal ellátva budai egyetem oktatójának neveztetett. E hivatásának dicséretesen megfelelvén, nevét több munkákkal is kitüntette. Ide tartozik: Institutiones Logicae et Metaphysicae [1]. 5) Illey János, ki Komáromból származván, jezuiták rendébe lépett, melyben több évig munkálkodván, Boëtius ily czimü munkáját: De Sapientis consolatione, magyarra forditotta [2]. 6) Ujabb korban Fejér György nagyváradi kanonok, s a pesti könytár hajdani felügyelője, vas szorgalma, s szünni nem tudó munkásságánál fogva számos munkákat hirdetett. Ide a bölcseleti szakhoz tartoznak: 1) Anthropologia, vagy is Az ember ismertetése. Budán 1807. 8-d r. két rész. 2) Az ember kimiveltetése Pesten 1809. 8 r. 3) Az ember kiformáltatása, gondolkodó erejére nézve, vagyis a közhasznu logika 1810. Pesten. 4) Az álombeli látások, és eleve érzések fejtegetése 1817. 8 r. Pesten. 5) A tudományok encyclopediája rövid rajzolatbban két rész 1818. 8 r. Pesten. 6) A dohány termesztésről s annak elkészitéséről 1790. 8 r. Posony. 7) Ember nemesités, vagy a természeti erkölcstudomány Pest 1842. 8 r. 8) Pucz Antal lelkész által közrebocsáttatott. 1) A teremtőnek ismerete s szertete a teremtmények vizsgálásában Pest 1807. 8 r. XVI. 260. lap. Németből Mutscheller Sebestény után. 2) Aesthetica vagyis: széptudományoknak theoriája Eberhard után. 3) A tudósok s tudományok becséről. 4) Kant philosophiájának resultatumai 1818. 5) Ér-

[1]) Nagyszombatban közrebocsáttatott 1777. 8. r.
[2]) Kassán közrebocsáttatott 1766. évben.

tekezés az ördöngösségről. Rieger Pál után latinból Pest 1820. 8 r. 6) Az akarat szabadságáról. Ide tartozik. 9) Ruszek Jósef veszprémi kanonok, ki 1) A filosofiának elöljáró értekezéseit Veszprém 1812. 8 r. 2) A filosofiának summás rajzolatját, vagyis Encyclopediáját Veszprém. 1811. 8 r. 3) A filosofiának rövid históriáját Veszprém 1811. 8-d r. 378. l. közrebocsátotta. 10) Imre János egri áldozár s a pesti egyetemben a bölcselet volt rendes tanitója, ki bölcseleti ecelecticus rendszert mind latinul, mind édes honi nyelvünkön hirdetett [1]. 11) Prunyi Josef: Systema Philosophiae, sive Logica et Metaphysica [2]. Az Ethica máig váratik. 12) Werner Jósef volt pestegyetemi tanitó, kinek munkája e czìm alatt közöltetett: Institutiones Logicae, Metaphisicae, Psychologiae et Philosophiae morum [3]. 13) Purgstaller Jósef kegyes rendi pap jelen czimü munkát: A bölcselet elemei 1843-ik évben közlött. 14) Széchy Ágoston kegyes rendi volt tanitó hirdette: A nevelés és oktatás tan vázolata az elemi tanitók használatára két köt. Pesten 1844. 15) Szeldmayer György apát, kinek munkája: Bonus usus Logicae in materia religionis. Muzzarelli olasz munkája után Sárospatakon 1816. 8 r. 7 könvy. Továbbá a bölcselet némely részeit többen hirdették, például Sárváry, ki e czimü munkát: Erkölcsi Philologiának elöjáró értekezései 1812-dik évben Veszprémben közrebocsátott. A többiek nevei s munkái a következők: Endrödy az ember boldogsága. Thezarovich Logica 1820.ik évben. Vandrák András Logica, Ethica, et Psychologia. Zsoldos Ignácz Élet pálya 1838. Taubner Károly A lélekeszme 1839. Péterfy Károly Alapfilosofia 1841. Szontágh Gusztav propyleumok a magyar filosofiához 1839. Köteles Samuel Philosophia Antropologica. Mocsy Mihály Elmélkedések a Psychologia s Philosophia szellem világi fej-

[1]) A latin munka Pesten közrebocsáttatott 1818. 4. köt.
[2]) Nagyszombatban jött ki 1823. évben 2. köt.
[3]) Pesten 4. köt. 1835—1836.

letében 1841. Laszkalner Antal veszprémi kanonok a társaságos életet jól elintézni tanitó politicaerkölcsi rendszabások. Deákul s magyarul Pest. 1824. 8 r. Értekezés a könyvolvasásról Pest. 1832. 8 r. Mi a számtant illeti ebben is csak a béke visszaállitása után munkálkodhattak hazánk tudósai. Ilyenek valának a többiek közt: 1) Farkas István, ki magát a számtan s csillagászatban kitüntette. 2) Bako, ki szám s mértant közrebocsátott. 3) Staindl Ferencz zágrábi kanonok s nagyváradi rendes tanitó, ki szintén szám s mértant hirdetett. 4)Klohammer Ferencz kegyesrendi szerzetes, zágrábi akademiai tanitó közrebocsátott: Theoria aequationum primi et secundi gradus 1801. 8 r. 122. 5) Kmeth Daniel kegyesrendi pap irt: Observationes Astronomicae Budán 1821. 4. r. és Astronomia popularis 25 figurákkal Budán 1823. 8 r. XIV. 383. 6) Pasquich János zágrábi királyi tanitó s csillagász hirdetett: Elementa Astronomiae sphaericae calculatoriae két rész Bécs 1811. és Anfangsgründe der gesammten theoretischen Mathematik, két rész Bécs 1812. valamint Tabulae logarithmo trigonometricae. Lipcsében 1817. 7) Sztankovics Miklós kegyesrendi szerzetes váczi lyceum tanitója irt: De adaequata numerica ratione diametri ad peripheriam. Pest. 1825. 8 r. 8) Tagen János nagyváradi kanonok, ki Quadratura Circuli tandem inventa, et mathematice demonstrata czimü munkát hirdetett. Két tábl. Kassán 1832. 8 r. 9) Titel Pál egri áldozár, budai csillagász ily munkát közre bocsátott: Observationes astronom. in specula caesar. Vindobon. 1815. Továbbá: Rövid tudositás a budapesti toronyórák igazitása végett. Budán 1830. 8 r. 10) Hadaly Károly, ki pestegyetemi tanitó lévén más számtani munkák mellett szám s mértant számos kiadásokban közlött. 11) Csepcsányi Gábor posony főtanodai tanitó szintén szám s mértant közrebocsátott. 12) Bresztyenszky Bela, ki más számtani munkái mellett szám s mértant közlött. Ezek többnyire latin nyelven irtak. Első vala Dugonics András Sze-

gedváros szülöttje s pest-egyetemi tanitó, ki több más munkák mellett 1784-ik évben számtant: Tudákosság neve alatt hirdeté. Követték Taubner Károly ily czimü munkával: szám s mértan; György Sándor: A felsőbb Analysis elemi 1836. czimü munkával. Ezekután következtek Tarczy Lajos tiszta mértan elemei 1841; Vállas Antal felsőbb egyenletek 1842; De la Casse Beni Elemi mennyiségtan 1842; Tatay András a természetes számok legarithmusai 1842; Varga János mértan 1843-ik évben közlött munkáikkal.

47. §. *A történet s természettan.*

A régiebb történetirók egy részét már e munka I. korsz. 10. §-ban elősorozva, itten még csak ezeket emlitjük: I. Verancz Antal esztergomi érsek, nagytudományu férfiu, ki a következő jeles munkákat hirdette: 1) Zápolya János halála [1]. 2) Deák s olasz nyelven székesfejérvár elfoglalása a törökök által 1543. évben. 3) Törökországi követségének naplója 1567. évben. 4) Magyarország hanyatlásának története. 5) Zápolya János király tettei. 6) Erdély, Moldova stb. országok fekvéséről. 7) Magyarország történetére vonatkozó darabok 1541. 8) Konstantinapoli követségének eredménye. 9) Az 1553. évben történt dolgok [2]. 10) Különös emlitést érdemel annak saját kezével irt s most is fenlévő magyar dolgok történetirása az 1504—1561. évigi eseményekről. E munka mely 80 ivre terjed, sajtó utján nem jelent meg eddig. II. Vêrancz Faustus pécsi püspök, amannak unokája; ennek munkái ezek: 1) Verancz Antal bibornok és esztergomi érsek élete [3]. 2) Dictionarium quinque nobilisimarum lingvarum Europae, utpote Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae Venetiis 1595. E jeles mun-

[1]) Kovachich adta ki scriptor. minor. Hungariae Tom. 1. pag. 48. czim. munkáb.

[2]) E munkát Kovachich közrebocsátá idéz. munk. 1. s 2. részében.

[3]) Kiadta Kovachich.

ka uj kiadása Vurum Jósef nyitrai püspök által Ponori Tewrewk munkálata mellet 1834-ik évben eszközöltetett. Az ujabb irók nevei s munkái a következők: I. Buday Ferencz, ki Historiai Lexicon czimü 1804. évben kiadott munkájáról nevezetes. II. Ajtay Sámuel világtörténetei 1814. évben. III. Svastics Ignácz: Magyarok ismerete 1823. IV. Buday Ezaias: Magyarország Historiája a mohácsi veszedelmig 1833. V. Horváth Zsigmond: Amerika ismertetése. VI. Albach Szaniszló sz. Ferencz rendi szerzetes: Kurze Geographie von Ungarn Pest 1734. 8 r. Kurze mathematische, physische und politische Geographie Pest 1834. 8 r. VII. Bittnicz Lajos szombathelyi tanitó: A Vas és Szalavármegyei tótokról. Továbbá: A Szombathelyen kiásott régiségekről; és A Szombathelyen felásott romai régiségekről. VIII. Bolla Márton kegyesrendi szerzetes: Primae lineae Historiae universalis 1838. III. könyv Pesten. IX. Csevapovich György capistr. sz. Ferencz szerzetese: Recensio observantis minor. provinc. S. Joan. a Capist. per Hungar. Austr. et Sclavon. extensae commentariis — illustrata Budán 1830. 8 r. 666. lap Továbbá Synoptico memorialis catalogus observantis minor. provinciae S. Joan. a Capistr. Budán 1823. X. Czuczor Gergely szentbenedekrendi szerzetes: Hunyadi János viselt dolgai Budán 1832. XI. Dercsik János czimz. püspök s kanonok: Sermo dum regia Universitas Hungarica bissextilem memoriam natalis sui, Petro Pazman — celebraret Budán 1836. XII. Dóczy Jósef ciszterczi szerzetes: Europa tekintete jelenvaló természeti, miveleti, és kormányi állapotban Bécsben 1829. 12. köt. 8 r. XIII. Dugonics András kegyesrendi szerzetes: Romai történetek Pest 1800. 8 r. és A magyarok uradalmai mind a régi, mind mostani időkben, Pest 1801. XIV. Egyed Antal apát: Bonyhád mezővárosának leirása. XV. Fejér György nagyváradi kanonok: 1) De ortu et progressu Academiae regiae Jaurinensis. 2) Magyar őseink eredetéről és

hajdani lakhelyökről. Pesten 1825. 8 r. 3) Kálmán magyar király I. Geysa s nem sz. László király fia volt, Pest 1826. 8 r. 4) Béla királynak névtelen jegyzője II. Béla király jegyzője volt, Pest 1827. 8 r. 5) Egy okleveles gyüjtemény hasznáról és szükségéről hazánkban 1828. 8 r. 6) Decretum Andreae II. authenticum, quo regnum Hungariae anno 1222. constituit, detectum, et illustratum, Budán 1829. 8 r. 7) Introductio in Codicem diplomaticum Hungariae, Budán 1829. 8 r. 8) A rubenberg-sevenbergi herczegház Brabantiában, Árpád fejedelmünk férfiui ágából származott-e, Pest 1829. 8 r. 9) Mostani és régi Geographiai Lexicon V. darab, Pest 1817—1818. 8 r. 10) Szabad királyi Fejérvár városának régiségei és esmeretei 1818. 11) A tihanyi apáturság és Balaton tavának utazásbeli bővebb ismertetése, Pest 1821. 12) Az óvári főherczegi gazdaságbeli intézetnek és a kismártoni, fraknói és eszterházi jelességeknek leirása, Pest 1822. 8 r. 13) Szabad kir. Győr városának megismertetése, Pest 1820. 14) Az óbudai régi maradványok romai héfürdők düledékei-e 1829. 15) Historia regni sub Bela IV. diplomatica fontibus indicatis. 16) Regiminis Andreae II. vulgo Jerosolymitani conspectus. 17) Breve sed inclytum Stephani V. regimen. 18) Res regni dejectae Ladislao vulgo Chuno regnante. 19) Diplomatum notio, momentum, collectiones domi nostrae, tum foris, ac pugnae diplomaticae. 20) Gentium, quae Hungariam accoluerunt notitia diplomatica, memoria item Leopoldi principis a Kollonicz, qui diplomaticae nostrae fundamenta jecit. 21) Praelatorum de republica utraque merita. 22) Gabrielis Hevenesi manuscriptorum notificatio. 23) Principum, Ducum, Baronum, Comitum, Magistrosum ac Jobbagyionum origo domi nostrae nomenclatio. 24) Jazonum nostrorum origo et libertates diplomatibus illustratae. 25) Caroli Roberti fortunae ac character. 26) Ludovici I. regis magnitudo. 27) Rectus diplomatum usus Codicis diplomatici. 28) De ortu ac nati-

vitate Joannis Hunyadi. 30) Andreas III. si adjuncta sivissent rex optime meritus. 31) Constitutio regni Hungariae primaeva e diplomatibus. 32) Stephani Kaprinai de re diplomatica merita. 33) Memoria Stephani Katona doctrina et scriptis clarissimi. 34) Dalmatiae cum Hungaria nexus. 35) Galliciae ac Lodomeriae cum Hungaria nexus. 36) Status educationis ac rei literariae primaevae usque annum 1400. 37) Domus regnantis Austriacae triplex etiam per sexum femininum nexus cum Arpadianis. 38) Res regni Maria ac Sigismundo regnantibus convulsae. 39) Archontographia regni Hungariae. 40) Comitiorum regni, qualia usque 1400. fuerant, notitia. 41) Indiculus numismaticus Hungariae. 42) Calendarium generale ac speciale usque annum 1400. quod in Hungaria obtinuit. 43) De avitis Magyarorum, Chunorum, Jazonumque Hungariae accolarum sedibus et initiis. 44) De peregrinis Magyarorum nominibus, avitarum sedium indiciis. 45) Dissertationes in res Hungariae veteres Historico-criticae. 46) Aborigines et incunabula Magyarorum et gentium cognatarum, Pontici, et Pontus. 47) Croatiae ac Sclavoniae cum regno Hungariae nexus ac relationes. 48) Commentarii Historici de Bosniae, Serviae, ac Bulgariae, tum Valachiae, Moldaviae ac Bessarabiae cum regno Hungariae nexu. 49) Autentia et vis probandi diplomatum. 50) Jura majestatica regum Hungariae, ejusque emblemata. 51) Primitiarum rerum Hungaricarum imago et fortunae. 52) Destitutionis regiae discrimina. 53) Jus, et ordo legitimae in regno Hungariae successionis primitivae. 54) Status aerarii publici in regno Hungariae. 55) Comitatus et Comites provinciales regni Hungariae. 56) Status militiae seu internae, externaeve securitatis praesidium in Hungaria. 57) Nexus domus Habsburgico-Austriacae cum regno Hungariae. 58) Genus in nabula, cuet virtus Joannis Corvini de Hunyad, gubernatoris regni Hungariae. 59) Molnár János szepesi kanonok érdemekkel teljes le-

irása 1819. 60) kőszegi Rajnis Jósef magyar poetának élete s munkái, Pesten. 61) Miller Jakab kir. tanácsos, és a Szécsényi nemzeti museum elöjárójának élete, s irt munkái, ugyanott 1822. 62) Verseghi Ferencz viszontagságos élete, s poetai s grammaticai érdemei, ugyanott 1824. 63) A pesti királyi egyetem története 1835. Budán, 4 r. 64) Codex diplomaticus 40. Tom. 1829—1844. Budae. 65) Regni per Hungaros in Europa stabiliti rationes disquisitae, Budae 1845. XVI. Dankovszky Gergely: Magyar nemzet maradéki. XVII. Kis Bálint: magyar régiségek 1839. XVIII. Perger János: Magyar hazája régenten. XIX. Virág Benedek: magyar századok 1817. XX. Péczeli Jósef: Magyarok története 1837. XXI. Bajza: az éjszakamerikai egyesült országok történetei 1836. Ugyanannak világi története. XXII. Lányi Károly: A magyarok története képekkel a nép számára 1845. Posonyban. XXIII. Ferenczy Zsigm. Jakab sz. benedeki szerzetes: Adalék honi nyelvünk, s irodalmunk történetéhez Posonyban 1841. 8 r. Ugyanaz: Magyar Irodalom és Tudományosság Története, Pest 1854· Ugyanaz, s Danielik Jósef: Magyar irók életrajz-gyüjteménye Pest. 1856. XXIV. Fridrichovszky Jósef egri áldozár: Narratio calamitatùm, quas Galliae presbyteri passi sunt in vado insulae Áquor in oris maritimis Santonum ad Guyanam damnati, Kassán 1804. 8 r. XXV. Fuxhoffer Damian sz. benedeki szerzetes: Monasteriologia regni Hungariae, melyben a magyarországi szerzetes kolostorok eredetét s viszontagságait bő tudománynyal elöadja, Veszprémben 1803. 2. köt. XXVI. Hollok Imre rosnyói kanonok s tanitó: 1) A rosnyói székes egyháznak viszontagságairól 1830. 2) Azon magyar királyfiakról, a kik még atyjok életében megkoronáztattak 1830. 3) Conamina regum apostolicorum de Augusta domo Austriaca natorum ad felicitandam nationem Hungaram impensa, Posony 1833. XXVII. Hórányi Elek kegyes rendi szerzetes: Scriptores scholarum piarum, Budán 1809.

XXVIII. Horváth János székesfejérvári püspök: 1) Hahoti apátság emlékezete 1818. 2) Egyházi kormány történetei a magyarokká lett tartományokban a 9. s 10-ik században 1819. XXIX. Knaisz Mihály sz. ferenczi szerzetes: Chronologia provincialis Conventualium provinciae Hungariae et Transilvaniae nunc S. Elisabeth reginae nuncupatae, Posony 1803. XXX. Kresznerics Ferencz, szombathelyi királyi oktató: A császárok, görög nyelvből második Julianus császár után, Posony 1806. Ugyan annak munkája ásvány, pénz, s egyéb régiségekről 3. köt. E jeles, még kéziratban létezett munkát, valamint annak könyveit s régiségeit gr. Teleky Jósef 1600 p. forinton magáévá tevén, az egész gyüjteményt a magyar tud. társaságnak ajándékul adta. A kézirat kinyomatva az első kötetben a magyar s erdélyországi pénzeket öszesen 467 darabban foglalja; a második s harmadik kötet régi romai pénzeket, nevezetesen 8 arany, 451 ezüst, és 4737 réz darabot tárgyal. XXXI. Schönvisner István nagyváradi kanonok, s egyetemi könyvtárnok: 1) Syntagma Historicum Budae 1805. 2) Notitia Hung. rei nummariae, Budán 4r. 3) Catalogus nummorum Hungariae et Transilvaniae instituti nationalis Szécsényianae, Pest 1807. 4) Compendium antiquitatum graecarum, Budán 1814. 5) Compendium antiquitatum romanarum, Budán 1815. XXXII. Virág Benedek remete szent Pál rendi szerzetes: 1) különös leczke a szüz Mária képéről, Pest 1804. 8 r. 2) Második András arany bullája mely 1222. eszt. kelt, Pesten 1805. 3) Két elmélkedés Fleury Klaudius Historiájából, Budán 1806. 4) Magyar századok, Budán 1616. XXXIII. Jordánsky Elek felszentelt tininiai püspök s esztergomi kanonok: Magyarországban s ahoz tartozó részekben levő Boldogságos szüz Maria kegyelem képeinek rövid leirása, Posony 1836. 4 r. XXXIV. Kroboth János nyitrai kanonok: A magyarországi iskolák s akademiákról, Budán 1830. XXXV. Spányik Glycer kegyesrendi szerzetes:

Compendium Historiae regni Hungariae ab origine gentis usque ad nostra tempora, Pest 1816. Magyarul is megjelent 1833. XXXVI. Szeder Fabian: A palóczokról. XXXVII. Szerdahelyi György Alajos váczi kanonok. A veszprémi görög apáczák részére kiadott oklevél, jegyzetekkel 1808. XXXVIII. Szvorényi Mihály hahoti apát s keszthelyi plébános: 1) Synopsis Critico-Historica decretorum synodal pro Ecclesia Hungar. Cath. editorum, Veszprém 1807. 2) Dissertatio Critico-Historica de duplici incolatu Caenobitico Beatae Margaritae Belae IV. regis Hungariae filiae, Veszprém 1808. 3) Dissertatio Historica de Custodiatu Albensi, Veszprém 1809. Többi munkáit 1. korsz. 10. §-ban elősoroztük. XXXIX. Vas László nagyváradi kanonok s pestegyetemi tanitó: 1) Demosthenes és Cicero 1833. 2) Az egyházi birodalomról. 3) A magyar zsidó zsinatról, mely 1650. évben Magyarországban tartatott. 4) A Catholica religio állapotjáról az éjszakamerikai köztársaságban. Annak kezdett de bé nem fejeztetett egyházi történetét 1. korsz. 11. §-ban emlitettük. XL. Putz Antal ballonyi lelkész: A keresztes hadaknak rövid leirása 1816. XLI. Bartay Gustav s Ede: Magyarország primásai Budán 1847. 1 köt. XLII. Toldy Ferencz a „Chronicon Posoniense“ czimü munka kiadója. E munka azon szerencsés esemény emlékére, midőn felséges I. Ferencz-Jósef császár s király 1852. évben a haza fővárosát meglátogatta, hirdettetett. A munka az eddig ki nem nyomatott kéziratból, melyet tudós Pray az eredetiből lemásola, készült. Az eredeti kézirat a posonyi káptalan könyvtárában létezik, 13 levelet foglal, s a hunok tetteik után a magyarok történetét röviden az 1330. evig tartalmazza. A kézirat a 14. század munkája. Lásd Chronicon Hungarorum Poson, e Cod. MS. capituli Pos. Budae 1852. edit. N. II. pag. VI. et pag. 1. et seq. XLIII. Ipoly (Stummer) Arnold Magyar Mythologia, Posonyban 1. k. 1854. 8 r.

A természettanban a régiebbek közül nevezetesek:

1) Horváth János, ki ily czimü munkát szerzett: Institutiones Physicae generalis et particularis 1771. 2) Pankl hajdan jeles tanitó a posonyi várban. 3) Amschel posonyi kanonok s természettani oktató, kiről már emlitést tettünk. Mindkettő jeles latin munkájáról nevezetes. Magyarul közrebocsátottak természettant Bugát Pál, Schirkhuber Móricz s Tárczy, ki egyszersmind népszerü természettant közzétett. Ide számithatók: a magyar tudós társaság kiadta természettudományi pályamunkák.

48. §. Költészet s nyelvészet.

A költészetet következők szaporitották munkáik által: 1) Dugonics András kegyesrendi szerzetes, kinek munkái: I. Jolánka Etelkának leánya. II. Gyulafinak bujdosásai. III. A korjeli történetek, Posony 1803. IV. Magyar példa beszédek és jeles mondások 1820. Szegeden. 2) Fabchich Jósef győri áldozár magyarra forditotta Pindarus, Alkeus, Zaffo, Theokrit, Ibikus, Anakreon, Bakkilides, Szimonides, Alkman, s Arkilokust. Győr 1804. 3) Döme Károly posonyi kanonok irta: Napoleon Bonaparte megbukását, vagy sirverset a Jakobinismusra, Posony 1826, melyet Kuik Ignácz deák költeménye után magyarra forditott. Ugyanazon szerző magyarra forditá Metastasiót is. 4) Ágoston Antal érmindszenti lelkész, kinek munkája: Magyar oskola, melynek tárgya a magyar nyelvnek anyai természete, és a szóknak belső értelmök. Nagyvárad 1805. 5) Bartok István esztergomi kanonok és érseki helynök: Magyar rithmusokat adott ki, melyek szerzője Beniczki Péter vala 1803. Posonyban. A többi szerzők nevei s munkáik a következők. 6) Egyed Antal: Publius Ovidius Naso keservei. 5 könyv. Fejérv. 1826. Elegiák, levelekben, Pest 1831. 7) Rajnis Jósef jezuita Virgilius Georgiconja magyarra forditva, Pesten 1814. 8) B. Révay János: Magyar versek Bécsben 1820. 9) Czuczor Gergely szentbenedeki szerzetes: Aradi gyülés,

hős költemény öt énekben, Pesten 1828. 10) Horváth Endre téti lelkész: Zircz emlékezete, Budán 1814. Árpád 12 könyvben, Pesten 1831. Kisebb költemények, Pest 1832. 11) Pyrker László egri érsek: Tunisias, ein Heldengedicht in 12 Gesängen, Bécs 1820. és Rudolf von Habspurgs Thaten, valamint Die Perlen der heiligen Vorzeit, jeles költészeti munkákat közrebocsátott. 12) Virág Benedek remete sz. Pál rendi szerzetes, kinek munkái: 1) Horatius poetikája, magyarul s latinul, 1801. 2) Lelius Pesten 1802. 3) Magyar poeták, kik romai mértékre irtak, Pest 1804. 4) Thalia, Pest 1813. 5) Szatirák Horatiusból, Budán 1820. 6) Költemények Phaedruskint, Budán 1819. 7) Észrevételek a magyar szókötésre 1821. 8) Poetai munkák Pest 1822. 9) Magyar lant Budán 1825. A többiek Kazinczy, Verseghy, Dayka, Csokonay, Vitéz Mihály, Kis János, Szemere Pál, Bacsányi, Tóth Lőr. gr. Teleky Ferencz, Kisfaludi Sándor, Bersenyi, Kisfaludi Károly, Kölcsei, Bajza, Guzmics, Garai, Császár, Sujánszky, Kunos, Tompa, Petőfy, Fáy, Vitkovics, gr. Guadanyi, Vörösmarty stb.

Mi pedig a nyelvészetet illeti, ebben munkákkal magokat kitüntették: 1) Ugyan azon Czuczor Gergely, kinek ily czimü munkáját: Ujitás a nyelvben, a magyar tud. társaság kiadta [1]. 2) Kassai Jósef, ki Magyar nyelvtanitó könyv czimü munkát közlött Sárospatakon 1817. A többiek nevei s munkáik ezek: 3) Kis Pál nagyváradi kanonok: Ungarische Grammatik. Bécs 1834. 4) Kreznerics Ferencz: Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal Budán 1831. 5) Kronperger Antal veszprémmegyei áldozár: Magyar Grammatikája német nyelven 1843. 6) Nagy János: Grammatica lingvae hungariae cum parallellismo inter aramaeam, hebraeam, arabicam, et hungaricam orientales lingvas ducto Pest 1832. Továbbá A magyar nyelv szóalkotó s módositó ragainak nyelvtudományi

[1]) 1834. évi Tudománytár II. köt.

vizsgálata pálya koszoruzott munka 1834. 7) Ramershoffer Valerian sz. benedeki szerzetes: Magyar nyelv tudomány kérdések s feleletekben magyar s német nyelven Posony 1842. Szótár hazánk használatára 1838. 8) Réthy András Esztergom érsekmegyei áldozár, s a győri főtanodában a görög nyelv tanitója hirdetett: Lingua universalis communi omnium nationum usui accomodata Bécs 1821. 9) Révay Miklós János győri áldozár s pestegyetemi magyar nyelv tanitója közrebocsátott: 1) Antiquitates literaturae Hungaricae Pest 1803. 2) Elaboratior Grammatica Hungarica Pesten 1806. 10) Schreier Robert kegyesrendi szerzetes, munkája: Methodica Grammaticae Hebreae institutio Pest 1804. 11) Szabó David jezuita: Ortographia és Grammatikabeli észrevételek a magyar prosodiával együtt Komárom 1800. Forditotta egyszersmind Miltonnak paradicsomát déákból versekben Komáromb. 1802. 12) Szalay Imre veszprémi kanonok, kinek ide tartozó munkái ezek: 1) Magyarnyelvtudomány rövid oktatásban. Több kiadásban jelent meg. 2) De genuina eloquentiae indole Budán 1831. 13) Széchy Ágoston Imre kegyes rendi szerzetes: Elemi magyar nyelvtan gyakorlatilag előadva. Pesten 1840. 14) Szeder Fabian szent Benédek rendi szerzetes, ki ily czimü munkákat szerzett: 1) A magyar Grammaticának megalapittatásáról. 2) Válogatott darabok honi munkákból Nagyszombatban 1821. 8. r. 3) Azaël halála. Forditás francziából. 4) Kisded köszöntő zsebkönyv Esztergomban 1827. 16r. 5) Urania Nemzeti Almanach Esztergom 1828—32. 16 r. 5 köt. 15) Verseghy Ferencz: 1) Magyar Grammatika. 2) Aglaja, mulattató nyájaskodások, Budán 1806; és más költői s nyelvészeti munkákat közre bocsátott. 16) Bitnicz Lajos Magyar nyelvtudomány II. rész Pest. 1837. 17) Szuppan Zsigmond: Magyarnyelvtan Nagyszombatban III. Rész. 1844—1874.

II. Czikk.

Az orvosi kar.

49. §. A gyógytan nevezetes tagjai s irói.

Sem az idő, sem e munka kitüzött czélja nem engedi, miszerint a gyógytan minden ágazataira kiterjedve minden abban érdemeket szerzett férfiakat, vagy azok tudós munkáit elősorozzuk. Ennél fogva egyedül némely jelesbekről igen röviden értekezendünk. Azok sorába tartoznak Száli János, kinek munkája: De praeservatione a pestilentia et ipsius cura Viennae 1510. nevezetes. Virth György II. Lajos király házi orvosa. Rhéti Joachim, ki költész is vala, Kassai János, Seling András, Lőrinczi Adorjan, Blandrata György, Balta János, Mechovita Mátyás, Amodoni Péter, Gregory Jakab, Reiger Károly, s Vilmos atya s fia, amaz a a vese porondot találta fel; emez pedig több munkákkal kitünteté magát [1]), Kober Tobias, Menardi Jakab, Vernher György, Hunyady Ferencz, Párizpápai Ferencz, ki a Philologiában is jártas lévén, latin-magyar, s magyarlatin szótárt adott ki, Jordán Tamás, Kercz Pál, Kyr Pál, Bauzner Sebestyén, Hellenbach Godfrid, ki oly szerencsésen gyakorlá a gyógytant, hogy Leopold császárt a vese kövecstől helyre állitvá, bárónak neveztetnék. Lőrinczy szepesi orvos, Piperel Simon. Az ujabb kor jelesb orvosai, kik tudós munkákról is nevezetesek, ezek: Rácz Soma, Schraud Ferencz, Stipcsics Ferdinand, Kitáibl Pál, Pfisterer Endre, Bene Ferencz, Eckstein Ferencz, Lenhossék Mihály, Tolnay Sándor, Zsoldos János, Mocsy Károly, Birly Florian, Fabini Teofil, Schordán Zsigmond, Gebhard Ferencz, Bugát Pál, Tognio Lajos, Schedel Ferencz (Toldy), ki mint a pesti magyar tudós tár-

[1]) Veszprémi biographia medicor. Hungariae.

saság titoknoka, s tagja Magyar irodalmunkban is dicséretesen szerepel.

III. Czikk.

A jogtudományi kar.

50. §. *Jelesb jogtudósok s szerzők a XVI. XVII. s XVIII. századból.*

A kijelelt századok jelesb jogtudósai valának: Hilk Mátyás és Körmendy János, kik mindketten a jogtani tanárok koszorujába füzettek. Verbőczy István hasonnevü faluból származván, s Ugocsa megye szülöttje lévén, itélőmester, későbben pedig királyi személnökké választatott. Ez vala szerzője hármas törvénykönyvünknek, melyet Veres Barrabás magyarra, Vagner Ágoston németre, s más névtelen szerző horvát nyelvre forditott [1]). Kittonics János királyi ügyek igazgatója, ki két munkát közrebocsátott. Az elsőnek czime: Directio methodica processus judiciarii juris consvetudinarii Inclyti regni Hungariae. A második: Centuria certarum Contrarietatum, et dubietatum e decreto tripartito desumptarum et resolutarum [2]). Mérey Mihály, királyi személnök, tagja azon hét tudósból álló választmánynak, mely I-ő Ferdinánd alatt magyar jogunkat kijavitá, s ily czimü munkát szerzett: Quadripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae, mely Zágrábban 1798-ik évben közrebocsáttatott. Révay Ferencz, ki lépcsőnkint bároságra, s más méltóságokra I. Ferdinand király alatt emeltetett, s javakkal megajándékoztatott. A jogtudományban oly jártas vala, hogy jogatyának neveztetett. Söt a nádori hivatalba is helyette-

---

[1]) Szirmay Notitia Cottus Ugócs. Kovachics Georg. Instit. Diplomat. histor. regni Hungar. Pest. 1791. pag. 177. Buday Ferencz Magyarország Lexicon 137. lap. Izdenczy aliquid de Verbőczy.

[2]) Mindakét munkát olvashatni Törvénykönyvünk végén.

sittetett. Balásfy Tamás, bosniai püspök és posonyi prépost, kinek munkái: 1) De fidelitate subditorum erga principes, ubi oportune disseritur de solenni regis Hungariae eligendi et coronandi actu. E munka ajánlva van II. Ferdinand királynak. Bécs. 1620. 2) Apologia pro clero et aliis Catholicis, sive refutatio libelli cui titulus: Querela Hungariae, quae causas belli Hungarorum advers. Ferdinand. II. clerum et alios Catholicos esse confinxit. Bécs. 1620. 3) Bethleniani Novizoliens. articuli vigesimi quinti refutatio Bécs 1621. Lochner András, ki ily czimű munkát szerzett: Facies juris publici Hungariae Tubingae 1666. Schödel Márton, kinek munkája: Disquisitio historico juridica de regno Hungariae Argentorati 1630. Pongrácz Mihály jogtanár ki jelen munkák szerzője vala, tudnillik: Exercitatio politico-juridica de imperio et juribus potestatis [1]) imperantium in capita subditorum Cassoviae 1668. és Tractatus politico - juridicus in paragraphum: Jus itaque duplex est. A többiek nevei s munkáik a következők: Okolicsányi Compendium decreti tripartiti ligato sermone Bartfae 1636. Nyerő Mihály Jurisprudentia in 4 libr. distincta. Istvánfy István Extractus juris Hungarici. Szirmay András Compendium tripartiti juris. Aszalay István alországbiró Compendium tripartiti et generalium regni decretorum Tirnaviae 1650. Steinhübel János Epitome juris montanistici septem montanarum Hungaricarum urbium Vratislaviae 1694. Déczi Barow János Syntagma institutionum juris imperialis ac ungarici quotuor perspicuis quaestionum ac responsionum libris comprehensum 1639. Claudiopoli. Baksai Bernard s Delicaszi János jogtanárok [1]). Lázár János gróf s gyulakuti báró erdélyi főhivatalnok, ki külországban magát fiatal korában kimivelve s Magyarhonba visszatérve több munkákkal

[1]) Belnay Histor. liter. bonarumque art. in Hungar. Posonii 1799. 83. s k. lap. Vallaszky Conspect. reipubl. literar. in Hungar. Budae 1808. 156. s köv. lap.

magát kitüntette. Jogi munkái közé tartoznak: 1) versus mnemonici summaria et titulos operis juris decreti tripartiti exhibentes Cibinii anno 1744. in 4. 2) Politica Christiani Wolfii e germanico in latinum translata, et ab ipso auctore revisa. Brezanóczy Ádám posonyfőtanodai tanitó, ki ily czimü munkát szerzett: Juris naturae explanatio Posonii 1795. Az egyházi jogban pedig nevet vivott ki magának Lakics Zsigmond budaegyetemi jogtanitó egy kitünő munkával. Későbben helytartói tanácsosnak neveztetett. Szendrői Veres David: A statistika tárgyainak utmutatása Bécsben 1797.

51. §. A XIX. század jogtudósai s szerzői.

A XIX. század jelesb jogtudósai s szerzői közé számitandók: Faber Antal a posonyi főtanoda hajdani tanára, ki számos évi oktatása alatt következő munkákkal magát kitüntette: 1) Theoria Statisticae Posonii 1830. 2) Statistica specialis regni Hungariae Tom. 2. Posonii 1834. 3) Compendium Statisticae imperii austriaci 1832. Posonii. 4) Statistica Statuum Europae Austriae conterminorum 1834. Kolbay Mátyás, a posonyi főtanoda nyugalmazott tanára, ki ily czimü munkát szerzett: Theoria Statisticae tanquam scientiae Cassoviae 1830. Schwartner Statistik Ungarns. Ofen 3. Th. 1809. Horváth Mihály Statistica regni Hungariae et partium eidem adnexarum edit. alter. Posonii 1802. Fényes Elek, ki ily czimü munkát közre bocsátott: Magyarország Statistikája Pesten 3. köt. 1842. Többi dicséretes munkájiról az idő szüke miatt itten nem szólunk. Csaplovics János: Neueste statistisch - geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn Leipzig 1842. Rámóczy Valerian, szent benedeki szerzetes, ki szintén országunk Statistikáját közrebocsátotta, ily czim alatt: Állodalomtan, irta Rámóczy Valerian Posonyban 1847. Szlemenics Pál a posonyi főtanodában a magánjog s fenyitő törvény nyugalmazott tanára, ki a következő munkákat közrebocsátotta: 1) Elementa juris crimi-

nalis Hungarici Posonii 1817. s 1827. 4. Tom. 2) Elementa juris Hungarici civilis privati Posonii 1819. 2 köt. 8 r. 3) Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény Posonyban 1823. 4 köt. pályakoszoruzott munka. 4) Fenyitő törvényszéki magyar törvény Budán 1836. 8. r. s 1847. kiadta a magyar tudós társaság. 5) Magyar törvények történet-irata rövid vázalatban előadva Posonyban 1845. 6) Magyar polgári törvény; második kiad. ujonnan átdolgozva 1845. Kiadta a magyar tudós társaság évkönyveinek VI. köt. II. osztály 165—227. lap. Budán 1845. E rendszeres munkákon kivül a szerző többféle tudományos értekezésekkel magát kitüntette. Virozsil Antal pestegyetemi tanitó, ki ily czimü munkát szerzett: Jus naturae privatum methodo Critica deductum Tom. 3. Pestini 1833. A nyilvános jog máig hiányzik. Karvasy Ágoston a győri fötanoda rendes tanára ily czimü munkával: A politikai tudományok, lépett fel 1844. Győrött. Gróf Cziráky Antal Conspectus Juris Publici Hungariae ad annum 1848. Viennae 1851. 2. Tomi. Kelemen Imre pestegyetemi tanár, ki jelen czimű munkát hirdetett: Institutiones Juris privati Hungarici 4. Tom. Budae 1818. Mi az egyházi jogot illeti, abban dicsőséget szereztek maguknak: Szvorényi Mihály ily czimü munkával: Jus publicum, commune et particulare Ecclesiae Hungaricae Veszprémii 1804. Urbanecz Károly ily czimü szerzeménynyel Jus canonicum Universum Pestini 1817. 2. köt. Pesten Brezanóczy Ádám pestegyetemi rendes tanár jelen munkával: Institutiones juris ecclesiastici Pestini 1818. 2 Tom. Udvardy Ignácz veszprémi jogtanitó az egyházi növendékházban ily czimü munkával: Romai katholika egyházi jogtan Budán 1843. Duchnovits Sándor eperiesi kanonok ily czimü munkával: Corpus Juris in compendio exhibens Jus Canonicum, seu Summam Sacror. Canonum etc. Eperiesini 1847. Porubszky Jósef egri növendékház tanára következő czimü munkával: Jus Ecclesiasticum catholicorum 1853. Pestini. Ezekhez némileg csatoltathatik Roskoványi Ágos-

ton ily czimü munkával: De primatu Romani Pontificis ejusque juribus Augustae Vindelicor. 1834. Lásd Egyházi jogunk 3-ik latin kiad. 1. köt. 74. §. 64. lap. Posony 1848.

IV. Czikk.
A hittudományi kar.

52. §. *A hittudomány állapota s irói a XVI-dik s XVII-dik században.*

A szerencsétlen mohácsi vésznap tanodáinkat is annyira elboritá, hogy alig vala egy püspök honunkban, ki a külföldön Krakó, Róma, Bécs, Bologna, Padua, vagy Párisban nem képezte volna ki magát. Ez pedig nagy költségekkel járván, csak gazdag családok, s a tudományokat kedvelö férfiak hatós pártfogása, s segitsége mellett történhetett meg. Ilyes jótékonságban a sok közül magukat kitüntették Martinuzzi, Oláh, Veranchich, Forgách, Draskovich, Liszthi, Ujlaki, Kutassy, Fejérkövi, s más püspökök. A hittudomány ez idöben Dogmatica, Polemica, s Erkölcstant foglala magában. Némely helyeken a szent irás ismertetése, s a keleti nyelvek is elöadattak, az egyházi jog pedig a hit s erkölcstanhoz kapcsoltatott. Pázmán Péter esztergomi érsek, s honunk áldora eldödei munkáit használván, s a hittudományt alapitott honi intézetekben elöadatván, annak rendszerét jobb karba hozatta. Mit követöi különösen Lósy, Lippay, Szelepcsényi, Kopácsy Jósef, s f. m. Scitovszky János országunk áldora, nem különben f. m. Bartakovics Béla egri, Haulik György zágrábi, Kunst Jósef kalocsai érsekek s honunk püspökei, a többi közt Hám János szatmári, Ránolder János veszprémi Csajághy Sándor csanádi sat. felállittatott fö vagy kisebb rendü tanodákkal, melyekröl alant szólandunk, még nagyobban felsegitvén, s tökélesbittetvén a hittudományt honunkban azon fokra emelték, melyben azt ma szemléljük. Továbbá az irók, kik magokat e korszakban munkákkal kitüntették, valamint munkáik czimei a következök: 1) Oláh Miklós érsek, kit már emlitettünk, ez jelen munkát közre-

bocsátott: Catholicae ac Christianae Religionis praecipua quaedam capita de Sacramentis, fide et operibus, de Ecclesia etc. Tirnaviae 1560. Többi munkái nem ide tartoznak. 2) Coelius Pannonius szentpáli remete: Collectanea in sacram Apocalipsim — ex omnibus castissimis Commentariis Parisiis 1571. 3) Olomuczy Ágoston: Catalogus episcoporum olomuczensium Budae 1511. 4) Draskovích György: Epistola paraenetica Viennae 1559. Továbbá lirinai Vincze Commonitorium nevü munkáját magyara forditván, Bécsben közrebocsátotta 1561. évben. 5) Szegedy György ferenczi szerzetes: Censurae Franc. Georgii. Zegedi propositiones erroneas Mathiae Devay continentes 1525. 6) Verner György magyaregyházi historia. 7) Vidmanstadt János pósonyi kanonok: Novum Testamentum lingua et characteribus Syriacis Viennae 1555. Továbbá Notationes falsarum opinionum Mahumedis et ejus vita 1543. és Notae ad Mahumedis Theologiam Norimbergae 1583 [1]). 8) Komiathy Benedek: szent Pál levelei Krakó 1532. 9) Pesti Gábor gyulafejérvári kanonok: Novum Testamentum seu quatuor evangelia hungarico idiomate donata (Wij Testamentum magijar nijelven) 1536. 10) Illicin Péter: Paraenesis ad I. Hungariae regni proceres et nobiles ac cives de antiqua fide servanda. Továbbá: Oratio paraenetica ad Transilvanos, qui a Catholica fide alienati ad Sabellium — Arium — Nestorium — vel Photium degenerarunt. Elvégve: Sermones X. de rectae fidei dignoscendae regula in metropolitana ecclesia Strigoniensi dicti 1573 [2]). 11) Gyöngyösy Gergely, a szentpáli szerzet föigazgatója: Chronologia Ordinis. Továbbá Sermones de S. Paulo primo eremita, és Commentarius in antiquas sui ordinis constitutiones. 12) Kolosváry János, csanádi püspök: Az uj testamentom magyarra forditva Szi-

[1]) Czvittinger Specim. Hungar. lit. pag. 404. és Jenaische allg. Literat. Zeitung 1788. mens. Novembr.
[2]) Péterfy Concilia S. Hungariae part. I. pag. 318.

gethen 1541. 13) Ellebodius Miklós, nagyszombati tanitó: Az egyházi zsinatok tekintélye s szüksége. 14) Gregoriánecz Antal püspök: Breviarium rerum Hungaricarum historico-geographicarum. 15) Monoszlay Endre püspök: De invocatione et veneratione sanctorum. 16) Mosóczy Zacharias püspök: Decreta et constitutiones rerum Hungariae etc. 17) Pécsy Lukács: szent Ágoston elmélkedései 1591. és A keresztény szüzek tisztes koszoruja 1591. valamint: A test körül való hét irgalmasság cselekedeteiről 1598. 18) Schlick Pál, Ferdinand király udvari papja: Encyclopedia Basileae 1559. és Judicium de praecipuis sectis Coloniae 1569. 19) Telegdy Miklós pécsi püspök: Az evangeliomok magyarázata. 20) Forgách Ferencz bibornok, kit már emlitettünk, ily czimü munkát adott ki: Historia nostri temporis 22 libris constans a morte Joannis Zápolya inchoata. Továbbá: Oratio funebris in obitum Ferdinandi I. imperatoris. 21) Pázmán Péter esztergomi érsek, országunk áldora, s bibornok: Kalauz czimü munkát bocsátott ki, mely 15 könyvre osztatik. E munkában a tudós érsek az emberi észnek a keresztény hitteli megegyezését, ennek igazságát, s egyedüli üdvözithetését bebizonyitja. Továbbá az oltári szentség, az emberi igazolás, a szentek tisztelete, a tisztitó helyről, az egyháziak nőtelenségéről tudósan s alaposan értekezik. 22) Balásfy Tamás győri kanonok, püspök s posonyi prépost: Dedicatio thesium ad Joannem Kutasy Archi-Episcopum Strigoniensem, és Refutatio calumniarum in orthodoxam Religionem et Petrum Pázmán nunc jactarum. 23) Hajnal Mátyás jezuita: Cor Jesu sacrum imaginibus, rythmis orationibus expressum. 24) Káldy György, Nagyszombat szülöttje: Biblia sacra magyarul Bécs 1626. Továbbá szent beszédek magyarul. 25) Salánky György: A keresztény vitézséget tanitó könyvecskéje Rotterdam. 26) Almásy Endre. De fide patrum legis veteris, et de tribus divinis personis. 27) Draskovich János nádor: imádságos könyve a boldog-

ságos szüzhez. 28) Haner György: Historia Ecclesiarum Transilvanicarum 1644. 29) Hofman Pál pécsi püspök: A magyar szóról. Továbbá A vezekényi Eszterházy hősök feletti gyászbeszéd. 30) Inchoffer Menyhért jezuita: Annales Ecclesiastici regum Hungariae Romae 1644. 31) Kerti Fabian veszprémi kanonok: Maria a boldog örökkévalóságnak szent ajtaja 1645. Továbbá: Az erkölcsök gyakorlásáról. 32) Veresmarthy Mihály posonyi kanonok: Tanácskozás, melyet kelljen a különböző vallások közül választani? 33) Veresmarthy Bálint: A hit ágozatairól az eretnekek ellen, Posonyban 1640.

53. §. *A hittani irók a XVIII. században.*

E termékeny s dús időszak irói s azok munkái a következők: 1) Biró Márton veszprémi püspök: Micae et spicae evangelico-apostolicae. Azaz beszédek egyévi folyama magyarul [1]). Továbbá Enchiridion de fide, haeresiarchis, ac eorum asseclis etc [2]). 2) Batthyányi Ignácz erdélyi püspök, kiről szólottunk (11. §). 3) Csuzy Zsigmond szentpáli szerzetes: Tuba evangelica, azaz magyar beszédek [3]). Továbbá Fistula dulcisona. 4) Szabó István jezuita: Magyar beszédek [4]). 5) Rajcsányi János: De vera et falsa fidei regula [5]), és Peregrinus Catholicus de peregrina unitaria religione discurrens [6]). 6) Herczig Ferencz áldozár: Manuale Parochi [7]), és Manuale controversisticum [8]). 7) Hevenesy Gábor jesuita: Alphabetum angelicum. Ars bonae mortis.

---

[1]) Tomi 2. Jaurini 1765. in fol.
[2]) Kijött 1750. 4 rét.
[3]) Posonyban 1725. 4 rét.
[4]) Nagyszombatban 1746. másodrét.
[5]) Cossoviae 1728. 8 rét.
[6]) Ugyanott 1716. 8 rét.
[7]) Ugyanott 1720.
[8]) Ugyanottan 1721.

Aucupium innocentiae. Calendarium eucharisticum. Ephemerides piarum ephemeridum czimü, többnyire ascetikai munkák [1]). Továbbá hirdetett: Cura Salutis, sive de statu vitae mature ac prudenter deliberandi methodus [2]). 8) Prileszky János, ki tudományáról különösen nevezetes vala, ily czimü munkákat közrebocsátott: Tractatus Theologiae de sacramentis, de Deo uno et trino. Acta S. Cypriani, seu omnia ejus opera proloquiis, et adnotationibus illustrata. Továbbá szent Teofil, Minucius, Justin vértanu, Cornel Firmilian, Pontius és Victorin, csodatévő szent Gergely, s alexandriai Dénes munkáit szintén megmagyarázta, s jegyzetekkel bővitette [3]). 9) Bertalanfy Pál capuczinus: Conciones pro totius anni Dominicis [4]), és Conciones panegiricomorales pro singulis anni festis [5]). 10) Gál Tamás minorita: De controversiis fidei dirimentis [6]). 11) Muszka Miklós: Tractatus de sacramentis in genere et specie novae legis [7]). 12) Gustini János, Árva megye szülöttje nyitrai püspök, hires magyar, e czim alatti munkának: Manna Salutis, szerzője [8]). 13) Steinsits Antal csepregi születés, szent ferenczi szerzetes: Panoplia dogmatica [9]) és Casus varii juxta principia juris canonici [10]). 14) Herman Jósef győri kanonok s szónok: Magyar beszédek [11]). 15) Kelemen Didak minorita: Egyházi beszédek [12]), és Liber catecheticus [13]).

---

1) Ugyanottan.
2) Bécsben 1714.
3) Nagyszombatban s Kassán hirdettettek.
4) Zágrábban 1715.
5) Klagenfurt 1718. 4.
6) Claudiopoli 1754. 8.
7) Viennae 1715. procusa in 4.
8) Egerben 1759. másodrét.
9) Jaurini 1745. 4.
10) Augustae Vindelicor. et Pestini 1759. másodrét.
11) Győrött 4 rét.
12) Kassán 1729. 4.
13) Ugyanottan 1734.

16) Schmitth Miklós sopronyi jezuita: Tractatus de virtutibus theologicis, és De jure et justitia, továbbá De augustissimo verbi divini mysterio, és De gratia [1]), elvégre Imperatores ottomanici a capta Constantinopoli, czimü munkákat közrebocsátott. 17) Lázár János gróf s gyulakuti báró, ki számos többi munkái közül magát ezekkel kitüntette: 1) okos teremtett állat, avagy a teremtett dolgoknak szemlélésökből a teremtő Istenhez való felemelkedése az okos léleknek, melyet a teremtés rende szerint hétnapi imádságokban szedett, s a teremtő Istennek szentelt. Kolosvárott 1745. 2) Ünnepnapokra való isteni dicséretek, franczíából forditva 1760. Kolosvárott. 18) Kósa Benedek szentferenczi szerzetes: Magyar beszédek [2]). 19) Nagy Ferencz török-szent-miklósi lelkész: Az egy igaz s boldogitó hit elejéről [3]). 20) Csete István jezuita: Panegyrici Sanctorum regni Hungariae patronorum [4]). 21) Vizer Ádám pécsi kanonok: Praenotiones Hermenevticae novi testamenti [5]), és Hermenevtica sacra novi Testamenti [6]). 22) Huberth Ferencz budai egyetemi tanitó: Theologia Dogmatica in systema redacta [7]). 23) Zazius András pestegyetemi tanitó: Encyclopedia Theologiae [8]) és Hermenevtica veteris faederis [9]). 24) Kőszeghy Stanislaus Trencsin megye Köszecz nevü falu szülöttje, ájtatos rendi szerzetes és a veszprémi hittudományi hallgatók rendes oktatója: Institutiones Theologiae [10]). 25) Mollik Tobias egri hittani oktató: Dissertationes Do-

[1]) Tirnaviae 1756. 4.
[2]) Váczon 1773. 4.
[3]) Eger 1770. 8.
[4]) Kassán 1754.
[5]) Tirnaviae 1777. 8.
[6]) Budae 1784. 8. kiterjedt munka 3 részben.
[7]) Budae 1783. 8.
[8]) Pestini 1787. 8.
[9]) 1796. 8.
[10]) Agriae T. 2. 1761. 1762. 8.

gmaticae [1]) és Pentateuchus secundum literalem et mysticum sensum [2]); továbbá Dissertationes de Ecclesia Christi [3]). 26) Simanovics Ferencz zágrábi püspök: Evangelium Jesu Christi e 4 Evangelistis juxta fidem Vulgatae coordinatum et illustratum [4]). 27) Czuppon György: Vindiciae vulgatae latinae editionis Bibliorum [5]). 28) Alber János ájtatos rendi szerzetes: Interpretatio S. Scripturae Pestini Tom. 16. 1800. és Grammatica lingvae Hebreae 1. Tom. 8. ibidem 29) Zsivics Mátyás budaegyetemi oktató s pécsi kanonok: De dogmatis orthodoxae religionis libri X. Pestini 1789. 8. 30) Occhievia Fülöp szent ferenczi szerzetes Boszniából, ki több illiriai munkái mellett: Epitome vetustatum provinciae Bosnensis czimü munkát közrebocsátott Velenczében 1762. 31) Pávics Imre, ki Buda város szülöttje s szentferenczi szerzetes lévén jelen munkákat közlött: Exemplar encomiorum latinum Budae 1745. Nucleus Catecheticus Budae. Sacri sermones ibidem. Prodromus asceticus [6]). 32) Bapcsánszky Didak szent ferenczi szerzetes: Fasciculus myrhae, Bécsben 1701. 12 r. hirdetett. 33) Demeter Márton gyulafejérvári kanonok: A szent Háromság istenségének vallása czimü munkát közrebocsátott Kolosvárott 1732. 4 r. A többiek nevei s munkái a következők: 34) Baranyi Pál jezuita: Az élet s halálnak képe, azaz halotti predicatiók Nagyszombatban 1712. 4 r. 35) Damiani János: Justa religionis Coactio seu apodixis, quod reges — Romano-Catholici possint cogere mediis etiam violentis — ad amplectendam religionem unice salvificam Romano-Ca-

---

[1]) Ibidem 1785.
[2]) 1785. Agriae.
[3]) Ibidem 1786.
[4]) Vindobonae 1794. 4.
[5]) Sabariae 1798. 8.
[6]) Mind e munkákat többnyire illiriai nyelven hirdeté Budán, kik későbben latin nyelvre fordittattak.

tholicam, Budae 1765. 8. 36) Timon Samuel jezuita: opusculum theologicum, in quo quaeritur, an et qualiter possit princeps — in ditione sua retinere haereticos — aut vero ad fidem Catholicam amplectendam adigere Tirnaviae 1721. [1]). 37) Füsi Pius: Tribunal Confessariorum — in breve compendium collectum, és Fasciculus biblicus, seu selecta S. Scripturae effata metrice pronunciata 1744. 38) Szvorényi Mihály Jósef: Causa religionis contra libertinos defensa, Budae 1779. 8. és Causa religionis contra Helvet. et Augustanae religionis cultores, Budae 1781. 8. Továbbá Officia hominis Catholici erga Deum, Budae 1783. 8. Többi munkáiról másutt szólottunk. 39) Alexovics Bazil remete sz. Pál rendi szerzetes: Egyház beszédei Pesten 1789. Ugyan annak beszédei, melyeket Pesten magyar nyelven tartott, 1791. évben kiadattak négy részben. 40) Csete István már emlitett jezuita: egyház beszédei Kolosvárt 1750. két köt. ívrét. 41) Foglár György választott püspök, egri kanonok beszédjei, Kassán 1723. 42) Horváth Mihály prépost: 1) Theologiae pastoralis pars prior Bécs 1780. 2) Crestomathia Pastoralis Bécs 1782. 3) Historia literaria prudentiae pastoralis 1783. 43) Kaprinay István: egyházbeszédei 1755. és Istitutio eloquentiae sacrae, két könyv, 1758. Kassán. 44) Somogyi Leopold szombathelyi püspök: Egyházbeszédei Győrött 1786. 2 köt. 45) Török Mihály: Magyar korona őrzője, sz. beszédei Pest 1768. és A magyarok legnevezetesb sátoros ünnepe, szinte beszéd 1771. Budán.

54. §. *A XIX. század irói.*

Folyó századunk első felében sokan léptek fel munkákkal, azok közül csak a jelesbeket elősorozzuk. A szerzők és munkáik nevei következők: 1) Kopácsi Jósef veszprémmegyei egyházi jog s történetek rendes tanitója: Az Izrae-

[1]) A többi munkáit lásd Horányi 3. köt. 408. s köv. lap.

liták s keresztények szokásai. Veszprémben 1801—1802. 2 köt. E jeles munkát eredetileg Fleury Claudius franczia nyelven irta, magyarositotta pedig s hasznos észrevételekkel bővitette az emlitett férfiu, ki későbben veszprémi püspök, esztergomi érsek s országunk áldora méltóságáig emelkedett. 1847. évben halt meg, béke porainak! 2) Fejér György nagyváradi kanonok, kinek számos és már másutt emlitett munkái közül itten még emlitjük: Institutiones Theologiae Dogmaticae Budae Tom. 8. 1811. in 8. Annak Pest sz. kir. város főtemplomában tartott beszédeit, Budapest 180⁶/₉. s A mostani üdők szükségeihez alkalmazott vasárnapi, ünnepi beszédeit Pest 1818. 3) Felső eöri Pyrker László János patriarka s egri érsek, ki: Die Eroberung von Tunis durch Karl V. Továbbá: Die Thaten Rudolfs von Habsburg, és Die Perlen der heiligen Vorzeit czimü jeles költészi munkákat hirdetett [1]). 4) Báro Szepesy Ignácz pécsi püspök: A szent irás magyar nyelvrei forditása Pécsett 1834. és Egyházi beszédek, melyeket különféle alkalommal mondott ugyan ott Peitler által 1839. 5) Roskoványi Ágoston: De primatu Romani Pontificis ejusque juribus 1834. Augustae vindelicor. Ejusdem De Matrimoniis mixtis inter Catholicos et Protestantes Quinque Ecclesiis 1842. 2 Tom. item Monumenta pro independentia Ecclesiae Catholicae ab imperio civili Tom. II. 1845. Quinque-Ecclesiis. 6) Guzmics Izidor szent benedeki szerzetes és pannonhalmi tanitó, azután dömölki apát: Institutiones Theologiae Dogmaticae Jaurini 1828. Tom. 4. in 8. 7) Szaniszló Ferencz: Doctrina religionis Christiano-Catholicae Budae 1839. 2 Tomi. A munka magyar nyelvre is fordittatott. 8) Scitovszky János esztergomi érsek s országunk áldora: 1) Pre-

---

[1]) Sophronison 1825. 2. Heft és Wiener Zeitschrift für Kunst und Literatur 1826. nro 24. Hermine nro 3. 1827. hol munkái az első rangu munkák közé soroztatnak.

ces et canciones diaecesanae Rosnaviae. 2) Methodus providendi infirmos. 3) Böjti beszédek Rosnyón 1837. 1 köt. 4) Egyházi töredékek folyóirat Rosnyón 1827—1839. 5) Egyházi töredékek Pécsett 1844. 2 köt. 6) Kis Káté magyar, német s horvát nyelven 4. kiadás Pécsett. 7) A szentek élete Pécsett 1 köt. 1844. 8) Egyházi beszédek Pécsett 1844. 1 köt. 9) Szilassy János pestegyetemi tanitó: A lelki pásztorság Pesten 3 köt. 1837. 10) Prunyi Jósef nagyszombathi hittudományi tanitó: Institutiones Theologiae Dogmaticae Viennae 1843. 2 Tom. Többi munkáiról másutt szólottunk. 11) Majer István esztergomi mesterképző intézet tanitója: Népneveléstan Pesten 1845. 2 köt. ugyan annak Népszerü egyházi beszédei, minden vasárnap s ünnepnapra Pest 1824. 2 köt. 12) Eperiesy Sándor egri tanitó: Bevezetés az erkölcstanba Egerben 1845. 13) Schorman Antal esztergom-megyei lelkész: Az önző korunktól sanyargatott katholika igazságnak panaszának alapossága Posony 1846. 1 köt. 8 r. 14) Szalay László hites ügyvéd: Status férfiak s szónokok könyve Pesten 1846. 8 r. 15) Kremnicska Tamás esztergom főmegyei áldozár, s növendékházi tanitó: Instructio practica Confessarii Posonii 1847. 1. Tom. 16) Rendek Jósef esztergom-főmegyei áldozár s mesterképző intézet tanára: Tanmódszer városi és falusi elemi iskola tanitók használatára Pesten 1847. 1 köt. és Kalauz az elemi tanodákban irni tanuló és olvasást gyakorló gyermekek számára 1 köt. 1847. Pesten. Szónoklat tekintetéből még jelesek a következő munkák: 17) Negyedes Pál: Lelki Kalászat Győr 1801. 18) Kovács Ágoston predikatiói Pest 1802. 19) Bogyai Mihály vasárnapi predikatiók Vácz 1809. 20) Pap Ferencz predikatiók Esztergom 1830. 5 köt. 21) Gegő Elek egyházi beszédek Pest 1834. 22) Kis Ádám egyházi beszédei 1834. 4 k. 23) Kolosváry Sándor egyházi beszédei Posony 1843. 2 k. 24) Fitzjames Ferencz soissoni püspök oktató beszédei, Esztergom 1841. 3 k. 25) Horváth Endre

a jó pásztor, böjti beszédekben Budán 1844. 26) Spécz Jósef böjti sz. beszédek a ker. katholika hit főigazságairól 1844. 27) Orosz Ádám egyházi beszédek vasárnapokra 1845. 2 k. 28) Török Pál egyházi beszédek czim alatt Pap István, Baksai Dániel, Tóth Mihály, Székács Jósef és saját beszédeit adta ki, Pest 1845. 2 köt. 29) Szalay Imre Egyházi beszédek gyüjteménye czim alatt Horváth János, Hoványi Ferencz, Körmöczy Imre, Gasparich Kilit, Magyar Ferencz, Szabó János stb. beszédeit adta ki.

IV. Czikk.

A tanodák és segédeszközök.

55. §. *A magyar egyetem.*

Ámbár a posonyi s zágrábi főtanodák a mohácsi vésznap után következett viharokat meghaladnák, s honunk ifjusága azokban kiképeztetését s miveltetését kieszközölhetné, kevés lévén azonban e két intézet az egész ország szükségére, honunk püspökei csak hamar több főrangu intézetek alapittatásáról gondoskodtak. Pázmán Péter esztergomi érsek s országunk áldora első vala, ki honunk abeli fogyatkozásain segiteni akarván, a nagyszombati főtanodát alapitotta, s egyetemi jogok s kiváltságokkal a pápa s király engedelme mellett felruházta. Ő tudniillik azt 100 ezer pengő forintnyi tőkével ellátva, 1635-ik évben VIII. Orbán pápa s II. Ferdinánd király helybehagyásával azon évi november 13-kán számos ország rendjei gyülekezetében ünnepélyesen beigtatta, s Jezus társasága igazgatása alá rendelte. E tudományos intézet Pázmán nagylelkü utódai által különösen Lósy Imre érsek, ki 35 ezer, Lippay érsek, ki 15 ezer, Szécsényi érsek által, ki összesen 78 ezer pengő forinttal hozá járult gyámolitva [1]), oktatók s tanszékekkel öreg-

[1]) A korszellem Békeházy Incze által 221. s köv. lap. II. kiad. Pesten 1838.

bitve, majd minden tudományok nemével meggazdagittatott. Az orvosi kar azonban eddig hiányozván, s azt dicső Maria Terezia 1771-ik évben ahoz csatolván, a főtanodát rendes tudományi egyetemmé, melynek jogait eddig csak kiváltságkint gyakorolta, minden tekintetre nézve átalakitotta. Ez egyetem 1777-ik évben uj tanszékekkel meggazdagitva, Budára tétetett át, hol 1780. évben megtelepedve addig létezett, mig négy év után II. Jósef császár azt több tanszékekkel ellátottat Pestre átvitette, oly rendeletek mellett, miszerint a hittudomány Posony, Eger, s Zágráb városában, később rendeleteinél fogva pedig Posonyban s Pesten köznöveldékben a pesti egyetemtől függőleg előadattassék [1]). Miután azonban első Ferencz király az egyházi köznöveldéket eltörölte, s minden megyében külön növeldét alapitott volna [2]), a hittudományt is Pesten 1805-ik évben egy központos növeldében tanittatni rendelte, s magyar egyetemünket külön hittudományi karral gyarapitotta. E magyar egyetemünknek annyi a jövedelme, hogy Europának első rangu egyetemeihez számittathatik [3]), s hazánkban mostanáig szerencsés gyümölcseket termeszt. Vagy lehetséges-e ilyes nagyszerü intézettől más valamit várni? hol 60-nál több tanár, s tudós tanitó, mint valamely másod Athenaeumban tanitványaikat vallás és származás tekintete nélkül minden tudományok s müvekben oktatják. Különösen pedig miután birodalmunk magas ministeriumától remélhetni, hogy arra is figyelmét irányozva, abban némi szükséges változásokat bizonyosan eszközlend. Az

1) Egyházi jogunk magyar kiad. II. köt. 124. §. 135. lap. Katona Histor. Hungar. prag. part. II. edit. Bud. 1784. pag. 883. Spanyik Compend. Hist. pag. 555.

2) Egyházi jogunk magyar kiadása II. köt. 45. §. 3. s köv. lap.

3) Allgemeine Deutsche Realencyklopaedie 7. Auflag. 1827. Artikel Pest.

egyetemet jelenleg kormányozza egy elnök, alelnök, négy igazgató, s az egyetemi tiszti kar alárendelt tisztviselőivel együtt, mindenki tulajdon körében müködve.

56. §. *A főtanodák s lyceumok.*

Valamint honunk más hajdani intézkedései a szerencsésen legyőzetett forradalom után némi változást szenvedtek, ugy az iskolai rendszer is változásokon keresztül menve az eddig divatozott tanulmányi főigazgatóságok is megszüntettek, s a tanulmányok vezérlete főispánokra alárendelt felügyelők mellett bizattak. A számos magyar főtanodák közül pedig a főm. Ministerium szinte többeket megszüntetett, s egyedül a következőket tudnillik a posonyit, kassait, nagyváradit, kolosvárit, szebenit, s zágrábit fentartandóknak vélte. Azonban megkell vallani, hogy hasznos tantárgyokkal megbővittettek, például az austriai polgár s fenyitő jog, aeráriál törvények megismertetésével, ugy szintén a magyar perek theoriájával sat. Ezekhez képest a fentartott főtanodák közül emlitendő 1) A posonyi, melyhez e korszakban a Budáról Nagyszombatba átvitetett főtanoda csatoltatott. Mi előtt pedig amannak további viszonytagságait elősorozzam, emerről némelyeket felvilágositásul megelőznöm szükséges. A Pázmány által alapitott nagyszombati egyetem 1777-dik évben Budára áthelyeztetvén a budai főtanoda Nagyszombatba pótlásul vitetett át. Minthogy pedig Nagyszombat városa közel esnék Posonyhoz, hol régi időktől kezdve főtanoda létezett, 1785-ikben a nagyszombati a posonyi főtanodával összeolvasztatott, s igy a posonyi főtanoda számosb ifjuság neveltetésével öregbittetett. E régi posonyi főtanodát (II. korsz. 37. §.) mely a mohácsi vész után szintén roskadni kezdett, nagylelkü s tudós Pázmány Péter esztergomi érsek ujdan feléleszté, midőn azt II. Ferdinand király helybehagyása mellett 1626-ban 50 ezer forintnyi alapitvánnyal megadományozta. Pázmányt utódai Losy, Lippay, Szelep-

csényi s különösen Kolonics, kinek a felsőbb tudományok osztályzatát köszönjük, dicsően utánozván a posonyi főtanoda 1848. évig hajdani virágzó állapotjával diszelkedett. Ez évi sulyos és szerencsétlen események az intézetet valamint az egész országot megrenditették ugyan, azonban bölcs kormányunk s a főm. oktatási Minister különös ápolása alatt jelenleg egy külön épületben tulajdon igazgató, s rendes és rendkivüli tanárok oktatása és kormánya mellett szerencsésen halad. 2) A kassai főtanoda, melyet Kisdy Bene buzgó egri főpásztor 1657. évben alapitott s Leopold császár s királynak oklevél általi megerősitését kieszközlötte, minden jogokkal felruházván azt, melyekkel a régi s ujabb német főtanodák díszelnek. Ez szintén a szerencsétlen 1848-ik évi eseményeket meghaladva jelenleg uj alakban, s uj tárgyokkal bővítve az ifjuság kiképeztetésében sikeresen működik. 3) A nagyváradi főtanoda. Ezt Benkovics Ágoston volt nagyváradi püspöknek köszönhetjük. Ő tudnillik a töröknek hazánkbóli kiüzetése után váradi főpásztornak neveztetve, gondjait az ifjuság neveltetésére forditotta s 6 ezer forintnyi tőkét letett két tanitó eltartására. Az ottan foglalkozó Jézus társasága Eszterházy Pál nádorban, Okolicsányi [1]), Forgách [2]) és Patachich [3]) püspökökben pártfogást nyervén, az iskolák létre jöttek. Azokat II. Jósef császár törvényi tanszékekkel gyarapitván, főtanodává változtatta [4]), s azóta nyert többféle módositások s jobbitások mellett, máig czéljának megfelel. 4) A kolosvári Erdélyben. Ezt Báthory István s Kristóf gazdagon alapitván, a jezuitákra bizták. Noha pedig a protestansok a jezuitákat Erdélyből kiüz-

---

[1]) Keresztury Histor. Episcopat. M.-Varad. part. 2. pag. 127. Kazy Histor. Univers. Tirnav. pag. 268.
[2]) Cserapovich Histor. prov. Capistr. pag. 214.
[3]) Keresztury ugyanott pag. 195.
[4]) Relig. s nevelés 397. lap. 1843. évi folyam.

vén, az intézet akadályokat szenvedett, mindamellett Leopold király alapitói akaratát bételjesittetni kivánván, azt 1697-ben a jezuitáknak visszaadatta. Későbben 1770-ben az iskolai rendszer nálunk kijavittatván, mind akkor, mind jelenleg több változásokat szenvedett, s korunkig az ifjuság ottan kiképeztetését találja. 5) A szebeni, mely legujabban az erdélyi szászok számára alapittatott. 6) A zágrábi, ennek alapitói. Draskovich György, Monoszlay János és Bratulich buzgó zágrábi püspökök valának, gyámoliták pedig azt Verhovácz püspök, ki 1827. évben 136 ezer forintnyi tőkét szorgalom díjul a tanuló ifjaknak hagyott ; Allagovich Sándor szinte zágrábi püspök, kinek nagylelküségét törvénykönyvünk feljegyezte [1]), s Haulik György önm. a mostani érsek s bibornok, ki nagylelkü adakozásokkal s évenkinti gazdag jutalomdíjakkal a tanuló ifjuságot atyailag ápolgatja. Ő többféle az erkölcsösség s tudományosságot közvetlenül előmozditó nagylelkü alapitványokat tett [2]), s legujabban Zágrábban mesterképző intézetet s apáczák társaságát a nőnem ifjuság nevelésére s a betegek ápolására söt a mesterlegények kiképeztetésére szolgáló társulatot is alapitott. Az egyetem s főtanodák közt az a különbség, hogy amaz tanári koszorut osztogathat, s több tudományokban oktatást szolgáltat ki, mint a főtanodák. Egyébiránt ezekben egy igazgató, rendes és rendkivüli tanárok léteznek, kik részint tudományi tanácskozások által, részint külön az ifjuságot kormányozzák, s képezik. A főtanodákhoz hasonlók honunk fölyceumai, mellyek neve alatt azon egyházmegyei intézetek értetnek, mellyekben a bölcseleti s hittudományi tárgyok mellett, a főtanodákban előadatni szokott jogtudományok is előadatnak. Ilyenek hazánkban eddig többen léteztek, valamint alant érintjük, de az 1848. évi szerencsétlen események mostoha

[1]) 1840. 41. t. cz.
[2]) Pauer János egyházi rend érdemei 1847. 3. Füz. 351. s k. l.

sorsa azokra is annyira hatott, hogy azokból eddig főm. Bartakovics egri érsek különös közbevetése következtében csak egy üdült fel, tudnillik az egri. Ennek első alapját Foglár György czímzetes püspök s egri kanonok 110 ezer forintot arra hagyományozván vetette [1]). Ezt a nagylelkü alapitványt gr. Eszterházy Károly egri püspök gyarapitotta (10.§.) s pompás épületet, melyben csillagász-torony s derék könyvtár létez, felállittatott, s Eger városát azóta tudományok góczának átvarázsolta.

Az 1848. évi szerencsétlen események következtében megszünt tanintézetek a következők 1) A győri főtanoda, melynek alapját hajdan Dallos és Draskovich győri püspökök, Pázmány Péter s végtére Szécsényi György veszprémi püspök, ki arra 70 ezer forintnyi alapitványt tett, vetették. Miután pedig Szécsényi Pál kalocsai érsek annak számára pompás épületet állittatott fel, az intézet virágozni kezdett [2]). II. Jósef császár az intézetet 1785. évben Pécsre vitette át, de 1802-ikban ismét Győrbe visszahelyeztetvén, ottan 1848-dik évig müködött. 2) A pécsi főlyceum, melyet b. Szepesy Ignácz pécsi püspök 1833-ban a hajdani lealkonyodott főtanoda sírjából ismét feltámasztván, bölcseleti s jogtudományi kar mellett életbe léptetett; jelenleg főgymnásiummá alakittatott. 3) A temesvári főlyceum, melyet néhány évek előtt krivinai Lonovics Jósef csanád megye volt püspöke életbe léptetett. Ő 1840. évben az alapitványi öszszeget néhány ezer váltó forintnyi tőkével megnyitván, V. Ferdinand császár s magyar királytól azon czélra 10 ezer forintot nyervén, a többi költséget pedig Mack Ignácz magyar nemességgel megjutalmaztatott bécsi kereskedő s a megyei s városi jótévők nagylelküségétől kapván, az intézetet életbe léptette. De az intézet, a szerencsétlen 1848. évi események hullámai közt eltemettetett, ámbár szépen fejlődni kezdett.

57. §. *A selmeczi bányász-főtanoda.*

Különös emlitést érdemel honunkban a selmeczi bányász főtanoda, mely dicső Mária Terezia által 1760. évben alapittatván, nálunk máig divatozik, s egész Europából hazánkba csődit ifjakat, kik a rendes bányásztudományokat

---

[1]) Corpus Jur. Hungar. 1741. 44.
[2]) 1843. évi Relig. s nevel. 20. szám. 395. lap.

legalább három évig nyilvános előadásokban hallgatják, s miután hazánknak többi bányáit tapasztalás és további tökélesbülés végett beutazták, házájukba hasznos ismeretekkel meggazdagitva visszatérni szoktak. Ez intézethez 1809-dik évben erdőszeti tanóda is csatoltatott. Az intézet tanulmányai következő tárgyakban foglaltatnak: 1) a physicai pályában előadatnak a szám, mér, ész és tiszta természettan, géptan (mechanica), hydraulica, hydrostatica, aërostatica, s rajzolás. Továbbá a tanuló ifjuság közül hetenkint többen a bányákba rendeltetnek, miszerint azokhoz szokhassanak meg. Noha pedig valaki az emlitett tudományokat más főtanodában végezte, azokat rendszeres összefüggés miatt itten is hallgatnia kell. 2) elvégezvén e tudomány folyamát a tanitványok két felé oszlanak, s az erdőszség hallgatói két évi pályájukat kezdvén el, a bányászat hallgatói vegytan (Chemia) hallgatására bocsáttatnak. Amazok vagyis az érdőszet hallgatói tanulják a füvésztudományt, földmérést, erdőbecsültetést (taxation) a fák természetes és mesterséges nevelését, erdei rendtartást, számvitelt, szén s mészégetést, s kisérleteket két erdőkerületekben tesznek. A bányászok pedig oktatást nyernek a vegytan, ércztan, érczpróbatan (docimasia) érczolvasztás (liquefactoria) s bányászi számvitelben. Egy évi oktatás után pedig az igazi bányász pályára bocsátva, tanulják a földalatti földmérést, földtant (geognosia), sófőzéstant (halurgia) s a valódi bányásztudományt egész kiterjedésében, a bányajogot (jus metallicum) s ezeket befejezvén öt hónak folytáig a földalatti mérésben gyakoroltatnak. Vagyon az intézetnek érdekes könyvtára, s látogatásra igen méltó ércz, gép, s minta gyüjteménye. Az intézetet kormányozza a selmeczi fő kamara-gróf, több rendes és rendkivüli tanitókkal. Amazok közül némelyek bánya tanácsos és fő kamarai grófság ülnökségével megtiszteltetnek. A tanulók száma, kik közül több dijpénzes vagyon, néha négyszázhoz is közelit.

58. §. *Ludoviceum (katonai tanoda).*

Bizonyos lévén az, mit hajdan Flavius Vegetius állitott, hogy a harczban nem annyira a sokaság, mint az ügyesség s gyakorlat szüli a győzedelmet, az 1808. évi hongyülés egy katonai tanintézet felállittatását szavazta, s minthogy arra a terv is rövid idő mulva elkészülne, s tetemes egy millio forintra rugó magán ajánlatok tétetnének, az intézet tüstént az országgyülés után az akkori felséges királyné nevére Ludovicaeum-név alatt Váczon felállitandó lett volna. De Napoleon franczia császár harczai akkor majd nem egész Europát, különösen pedig az austriai birodalmat, kivel hasonló érdekért küzdénk, háborus viszonyokba vegyitvén, s az 1811-ik évben bekövetkezett pénz értékének megcsökkenése (devalvatio) honunkat is érvén el, az intézet életbe nem léphetett. Azonban az 1827-ik évben egybegyült országrendjei ez ügyet ismét nagy lelkesedéssel pártolván, annak váczróli Pestre leendő átvitelét, czélszerü uj épület felállittatását, s az egész intézet tettleges ápolgatását elhatározták [1]). S valóban az epület Pestnek legkiesb tájékán fel is állittatott, de az intézet elegendőkép megdíjaztatva nem lévén, folyamatba még nem mehetett. Azért az 183$^2/_6$-iki országgyülés rendjei valahára életbe léptetni akarván az intézetet, közkivetés utján a még szükséges összeget is ajánlották. Ennélfogva nem lévén más hátra, mint hogy az intézet müködni kezdjen, azon várakozásban valánk, hogy rövid idő mulva pályáját megnyithatja. De ujabb akadály a magyar nyelven előadandó tárgyak felett keletkezvén, az intézet létesülése ismét elhalasztatott. Az 1848-dik évi posonyi hongyülés s a martiusi események által nyert magyar kormány ez intézetre kedvezőleg müködni kezdett, de a magyar nemzet a kiütött s legyőzetett forradalom után az összes birodalmi

---

[1]) Anni 1827. art. 17. 18.

alkotmány védszárnyai alávetetvén, s nevelő intézetei czélirányos változásokra számolhatván, ez intézet is némely módositásokat nyerend. Azon nemes keblü egyházi adakozások, kik e szép intézetet gyámolitják, nevenkint elősoroztatnak Pauer János ily czimü munkája: Az egyházi rend érdemei sat. Fejérvár 1848. 3. Füz. 412. s következő lapjaiban.

59. §. *A gymnasiumok.*

Noha országunk karai s rendei e korszak elejével elegendőkép elfoglalva valának a haza védelmével s a török ostromlásával, mindamellett honi ifjuságunk neveltetése s kiképeztetéséről sem felejtkeztek. Már az 1548-iki posonyi hongyülésben azt határozták, miszerint az elhagyott kolostorok jövedelmei s javai tanodák s oktatók felállittatására forditassanak. Ugyanazt két évvel későbben ismét megujitották [1]). Ámbár pedig e kérdés fejtegetésébe most nem ereszkedem, valjon vala e joga a karok s rendeknek az érintett egyházi javakat s jövedelmeket, melyek kétség kivül a többi el nem oszlott, s hazánk többi részeiben müködő szerzeteseket vagy egyházi testületeket illeték, e czélra forditatni? mindazáltal a tény bizonyos marad, hogy hazánk atyái az ifjuság neveltetéséről még a legszorosb időkben is gondoskodtak. S valóban alig létezett egy megye, alig egy város, mely valami képző intézet, vagy tanodáról nem gondoskodott volna. Mit nem egyedül anyaországunkról, hanem Erdélyről is mondhatni [2]). E bölcs gondoskodásnak az lőn sikere, hogy az 1848. évi forradalom legyőzettetéseig Magyarországban s hozzá kapcsolt részeiben 77 gymnasium, tudnillik 66 királyi nagyobb, 8 kisebb nyilvános, és három magány: a vinkovczei, bartfai, s szolnoki gymnasiumok ta-

[1]) Törvénykönyv. 1538. 12. 1540. 19. t. czik.
[2]) Statuta Comitior. Albens. 1557. 1565. 1566. sat.

láltattak. 29 gymnasiumban tanitotttak az ájtatos rendiek, 8ban a szentbenedekiek, 6ban premontréiek 3ban czisztercziek, 12ben ferencziek, a többiekben világi tanitók. Az emlitett 1848-ik évi események szerencsés legyőzetése után a főm. oktatási minister az iskolai rendszert megváltoztatván, azon ugy nevezett lyceumokat, melyekben eddig a bölcseleti szakhoz tartozó tárgyok rendes tanitók által előadattak, főbbrendü gymnasiumokká átváltoztatta, hol elégszámu tanitók tudnillik 13 megalapittattak. E főbbrendü intézetekben a tanitók az ugy nevezett szakrendszert követve, mindenik közülök egy vagy két tárgyat minden illető osztályban előadni szokott. Ilyen főbbrendü gymnasiumok nálunk eddig a posonyi kerületben léteznek Posonyban, Nagyszombatban, Selmecz s Nyitrán; a sopronyi kerületben Soprony, Győr s Szombathelyen; a pesti kerületben Pesten, Budán, Esztergom, Eger, Fejérvár s Szegeden; a kassai kerületben Kassán, Sárospatak s Eperiesen; a nagyváradi kerületben Nagyváradon s Aradon. A többi intézetek pedig, melyekben a megkivánt tanitók száma eddig fel nem állittathatott, vagy megszüntek, vagy kisebb számu tanitók mellett kisebb gymnasiumokká alakittattak.

60. §. *A gazdasági, mesterképző s realiskolák.*

Gazdasági intézetek, melyekben a gazdászati tudományok rendszeresen előadatnak, léteznek 1) Keszthelyen, ezt tolnai gróf Festetics György Szala megyében 1796-ik évben több más nemü intézetek közt[1]) két évi oktatás mellett Georgicon név alatt alapitotta. A növendékek ez intézetben hallgatják a természettörténetet, vegy s mütant, mezei gazdaságot, számadások vezetését, jószágkormányzást, marhaorvoslást, földmérést és gazdasági épitészetet. 2) Magyaróvárott, Mosony megyében, melyet Albert austriai főher-

[1]) Vallaszky Consp. reip. liter. pag. 395.

czeg az urodalom birtokosa alapitott, s mely amahoz hasonló. Ez intézetben az iskolai pálya két évig tart, s abba csak bölcseletet végzett ifjak vétetnek fel. Az intézet tárgyait négy rendes tanitó adván elő az első tanit, vegy- s műtant, gazdaságtudományt, füvészettant, agronomiát, állat s növényi physiologiát; a második oktatást ád a zoologiában, mineralogia, anatomia, biotica, juhtenyésztés és veterinariában; a harmadik gép és épitészettant; a negyedik tiszta s alkalmazott számtant ád elő. 3)Nagy Szent Miklóson Torontál megyében, melyet Nákó Kristóf mostani Nákó Kálmán gróf nagyatyja, nagy urodalmak birtokosa nagylelküleg alapitott, s szép épületet, kertet, szántóföldeket s tanitókat arra rendelvén, a gazdasági tudományokban mind volt jobbágyait mind idegeneket dicséretesen kiképeztetni kivánt. Ez intézetet valamint az uradalom többi tanodáit a nemeslelkü grófi család különös nagylelküséggel pártolja s gyámolitja. 4) Hradeken létezik egy erdészeti tanoda, melyet felséges királyi családunk Liptó megyében alapitott, s mint az uradalom tulajdonosa nagylelküleg ápolgat, s a népet abban is tökélesbittetni törekszik [1]). 5) Kismartonban létezik egy erdészeti tanoda, melyet herczeg Eszterházy Miklós honi s idegen ifjak kiképeztetésére 1806. évben állittatott fel. Az intézet 15 növendékei hópénzzel, szálás, ruha s faizással elláttatnak [2]). Továbbá honunk hasznos intézetei közé számittatnak a nem régiben alapitott mesterképző intézetek (praeparandiae) mellyeket a kormány több városokban, mint Pesten, Érsekujvár, Győr, Szeged s Miskolczon honunk püspökei pedig megyéikben alapitottak. Ilyenek a pécsi, melyet báró Szepesy pécsi püspök, a veszprémi, melyet Kopácsi Jósef mint veszprémi püspök [3]), az esztergomi, melyet szintén Kopácsy esz-

---

[1]) Vallaszky Conspect. Reip. lit. Hungar. pag. 399. s köv. lap.
[2]) Ugyanott 430. lap.
[3]) Fényes Statist. 1843. 3. köt. 69. s köv. lap.

tergomi érsek főkáptalanával, az egri s szepesvári, melyet Pyrker egri érsek, a zágrábi, melyet Haulik György zágrábi püspök alapitottak [1]). E szép s igen hasznos intézetekben a tanulók a neveléstani képzésben (formatio paedagogica) oktattatnak, s mint kiképzett elemi tanitók kilépnek. Elvégre korunk legujabb szüleménye a realiskolák. Ezeknek czélja az ifjakat kereskedésre gépkezelésre, s Technologiára (mely a termesztmények müvészeti felhasználását tanitja) alkalmatosokká tenni. Ezekhez képest ezen intézetek az ifjuságot a classicai literaturát kivéve, szorgos vallástan mellett minden realtudományokba ugymint szám, természettan, történet, földleirás, vegytan, minden honi nyelvekbe sat. beavattatják, s a közéletre, valamint a haza javának előmozditására képesekké teszik. Ilyen létezik Posonyban mely 3 alsó (Untere Realschule) s 3 főosztályból (Obere Realschule) áll, s 13 rendes és 7 rendkivüli tanitó oktatást szakrendszer mellett adnak. Az intézet gyüjteményekből s minden évi adakozásokból magát fentartja. Nem is lehet az ellen más kifogást tenni, mint hogy vegyes iskola, melyben protestans és zsidó tanitók is léteznek, mi reánk katholikusokra nézve mindig bizodalmatlanságot szülhet.

Ha az elősorolt nevelő intézeteket eredetöktől kezdve végig figyelemmel kisérjük, meggyöződünk a felől, hogy azok legnagyobb részt egyházi jótévők által keletkeztek. Hazánk egyeteme papi alapitvány által vette eredetét, s midőn dicső emlékezetü Maria Terezia azt királyi pártfogása alá vette, s ingatlan birtokkal ellátta, az esztergomi érsekek még akkor is évenkint az intézet gyámolitására 10 ezer pengőforinttal járultak. Továbbá 6 főtanodát elősoroztunk (56. §.) s azok közül ötnek alapitói vagy első rangu felsegitői püspökök, vagy más magasb jellemü egyháziak voltak. A számos lyceum, melyek honunkban eddig léteztek, s máig némi változások mellett léteznek, egyet sem kivéve, szintén főpásztorok által alapittattak, különösen pedig a pécsi, rosnyói, szatmári, s temesvári nem régiben keletkeztek.

[1]) Religio s nevelés 1843. évi másod. félévi folyam 40. sz. 317. s k. lap. 1847. első félév. foly. 17. sz. 133. lap.

Noha pedig ez intézetek ma nagy változást szenvedtek, sőt némelyek elegendő alapitvány hiányából mégis szüntettek, még is remélhető, hogy idővel uj pénzbeli felsegitések által ismét életbe léptet tetnek. A kisebb s nagyobb királyi gymnasiumok többnyire egyháziak által jöttek létre. Különösen pedig az aradi, melynek alapját Höffling Kamil minorita s volt tábori pap részint tulajdon vagyona, részint gyüjtött adakozások által 1716. évben tette, a beszterczebányai, melyet Lippay György esztergomi érsek, a budai melyet Szécsényi György esztergomi érsek 1687-dik évben, a debreczenyi, melyet Bakó János makari czimzetes püspök, s nagyváradi kanonok 1719. évben alapitott. Az eperiesi gymnasiumot részint Telekesy István egri püspök, részint Kollonics Leopold esztergomi érsek 1619-ik évben, a komáromit Jakosits György czimzetes szerémi püspök s posonyi prépost 1637. évben, a körmöczit Lippay György esztergomi érsek 1649. évben, a kőszegit Szécsényi győri püspök 1684-ben, a nagybányait Mattyasovszky László nyitrai püspök 1703-ban, a nyitrait szintén Mattyasovszky László 1702-ban, a selmeczit Lippay György esztergomi érsek, a sopronyit Draskovics György győri püspök 1636-ban, a szakolczait szintén Lippai György eszterg. érsek 1659-ben, a trencsényit ismét Lippay György s Püsky János nyitrai püspök, a veszprémit gróf Volkra Otto János veszprémi püspök 1711. évben, a zsolnait Szelepcsényi György esztergomi érsek 1730-ban alapitották [1]). Sőt honunk főpásztorai legujabban is az ifjuság serkentésére nagylelkü alapitványokat ösztöndijakra tettek. Ezt bizonyitják Esztergom, Kalocsa, Eger, Veszprém, Nagyvárad, Nyitra, Pécs, Zágráb, Komárom, Keszthely s egyéb helyek. Szintén azt állithatni a nőnem czélirányos nevelését előmozditó intézetekre, praeparandiak, s népiskolákra nézve is, melyeket honunk főpapjai vagy magok alapitottak, vagy pedig az alapitók között bizonyosan első helyet foglaltak [2]). A főm. oktatási ministerium ez érintett intézeteket is többnyire kérdés alá vette, s az ujdan hirdetett iskolai rendszerhez képest uj s több tanitók s tanszékekkel elláttatta, vagy pedig megszüntette addig, míg megkivánt uj tanitási tehetségekkel elláttatni fognak. Ennél fogva remélhetni, hogy azon hatóságok, vagy községek, kiknek érdekében fekszik, ily nemü intézeteket birhatni, annak méltányos követelésének minél előbb megfelelni fognak.

61. §. *A nemes ifjuság növeldei (Convictus).*

A mohácsi vészteljes eseményeknek alig lehetvén más következése, mint hogy azon miveltség, mely honunk haj-

[1]) Religio s nevelés 1843. évi második félévi folyam 4. 5. 6. s 7-dik szám.

[2]) Relig. s nevelés 7. szám 51. s köv. lap. 1843-ik évi első félévi folyam.

dani nagy királyai alatt divatozott, ismét sírba dőljön, s minden képző intézetek megszünjenek, honunk vagyonos birtokosai fiaikat olasz s frankhonban neveltették, a szegényebbek pedig a szent benedekiek, s ferencziek kolostori tanodáiban nevelést nyerének. Azonban Jézus társasága honunkba is behozatván, s nagylelkü hazafiak arról gondoskodván, hogy a szegényebb nemesség gyermekei is czélirányos nevelésben részesüljenek, növeldéket a nemesseg számára alapitottak. Ezekbe határzott számu növendékek befogadtatván, az erkölcsösség, Isten félelme, tudományok s testi gyakorlásokban czélszerü oktatást nyerének, s az egyház s haza szolgálatára neveltetének. Minden ilyes intézetnek vala egy kormányzója (Regens), lelkésze (Spiritualis), s a növendékek száma s képességéhez alkalmaztatott felügyelői (praefecti), kik mindnyájan Jézus társaságából kiszemelve valának. Ilyes növeldék voltak azok, melyeket I. a jezuiták kormányoztak. Ezekhez tartozott: 1) a nagyszombati. Ennek alapját vetette II. Ferdinand király, ki minden évben 12 nemes ifju, kiket ő nevezett, eltartása, s ruháztatására két ezer forintot utalványoztatott. Pázmán Péter esztergomi érsek, a növendékek számát huszonhatra emelve, azok eltartásához minden évben ötezer forinttal járult, s azokat alapitvány által biztositotta. Késöbben pedig az intézetet ismét 44 ezer forintnyi tökével gyámolitván, az ifjuság számát héttel szaporitotta. Szelepcsényi György esztergomi érsek az intézetet 50 ezer forint s 14 növendékkel, Szécsényi György esztergomi érsek pedig 30 ezer forinttal s 8 növendékkel gyarapitotta. Ez intézetbe az esztergomi érsek elődödei által tett alapitványok tekintetéből 55 növendéket nevezhetett. Az intézet felsegitéséhez idővel Tarnóczy Mátyás, Bosnyák Péter, Galgóczy János, Korompay Péter, sz. István testvértársasága, melynek alapját gróf Balassa Pál tette, 97 ezer forintnyi tökével járultak, s az intézetet 21 növendékkel szaporitották. E megszünt intézetet f. m. Nagy-

kéri Scitovszky országáldor s bibornok ujdan életbe léptette, midőn ugyanott egy uj növendékházat (Seminarium puerorum) alakitotott, s annak kormányára már is néhány jezuitatagokat alkalmaztatott. Az intézet szépen fejlődik, s az ifjuság jó s erkölcsös neveltetésére nézve szerencsés jövendőt igér. 2) a budai, ezt alapitá Szécsényi György esztergomi érsek, ki 13 növendék számára 30 ezer forintból álló alapitványt tett, melyhez Maria Terezia a pécsváradi s bátaszegi apátság jövedelmeit valamint a lövenburgi alapitvány 400 forintnyi kamatját csatolván a növendékek számát hatvan héttel szaporitotta. Ezekhez hasonló intézetek Zágráb, Varasd, Lőcse, Nagyvárad, Kassa, Győr, Sopron, Trencsén, városaiban alapittattak; melyek mindnyájan a jezuiták kormányára bizattak. II. azok melyek az ájtatos rend kormánya alatt léteztek. Miután tudnillik az ájtatos rendiek (piaristae) az országba elfogadtattak, rövid idő mulva szintén számos nevelő intézetek reájok bizatván, azok kormányában ugy jártak el, hogy mind az egyház főnökei, mind az ország nagyai bizodalmát csak hamar nyerték meg. Mária Terezia 1767-ik évben a váczi lyceumot alapitván, egyszersmind nevelő intézet eltartására 150 ezer forintnyi tőke kamatját oly feltétellel utalványozta, hogy husz nemes ifju felügyelőikkel együtt abból tartassanak el, s igy a váczi növelde keletkezett. Ehez hasonló intézetek alapitattak Nyitra, Debreczen, szent Annán Arad megyében, szent György, Sziget városában s másutt is. Azonban II. Jósef császár rendelkezései, az idő mostohasága, s a pénz megváltozott viszonyai azon szomoru eredményt vonták magok után, hogy az érintett növeldéknek kisebb számra olvadniok s majd nem csak a kassai, nagyváradi s zágrábira szorittatniok kelvén, azoknak nagyobb része jelenleg csak évkönyveinkben emlittetik meg. A nevelő intézetekhez számitandó az ugy nevezett Therezianum Bécsben. Ezt Maria Terezia fejedelmünk alapitván 1746-ik évben a bátaszéki terjedelmes urodalommal megdí-

jáztatta. Ez intézet az egész austriai birodalom számára állittatván fel, abban eddig annak minden részeiből az előkelő családok gyermekei neveltettek, s tanittattak. A növendék száma néha 200-hoz közelit, s azok között 26—30 magyar létezik. Ez intézetben a tanitási nyelv német, de frank, angol, magyar, olasz, lengyel s cseh nyelvek is tanittatnak. Az intézet czélja lévén az egész birodalom részére hasznos és kimivelt tisztviselőket előállitani, ő felsége kegyes királyunk magyar ifjak kedvéért magyar törvények, állodalomtan, s történetek előadására két uj tanszéket életbe léptetett. Az intézetet a jelen átalakuló körülményekben azon változás érte, hogy abban jelenleg nemtelen ifjak is neveltetnek.

61. §. *Kisdedóvdák.*

Kedves honunk minden jóban a külföldöt utánozva a kisdedóvdákat Frank s Angolhonból hozzánk is átültette; 25 éve annak, hogy ez ügy nálunk nagy lelkülettel pártolásra viradván, azóta honunknak majdnem minden részeiben szerencsés sikerrel halad. Ez intézetekbe három négy éves gyermekek vétetnek fel, s hét éves korukig ottan fentartatván a dologtalanság, szenvedélyesség s más vétségektől megóvatnak, s okos és szelid mindkétnemü felügyelők alatt lévén, a rend s tisztasághoz szoktatnak, s czélszerü tanitás által erkölcsös emberek, igaz keresztényekké neveltetnek. Legelső ilynemü intézet nálunk 1828. évi junius első napján Budán nyittatott meg. Annak alapitója lön korompai Brunszvik Terez grófnő, ki saját házát arra alkalmaztatván, nemcsak kedves magyar hazánkat, hanem az egész birodalmat ilyes közhasznu s a néptömeg erkölcsére legnagyobb hatással biró intézettel legelső kitüntette. E példa későbben számos utánozókra talált, különösen pedig mióta néhány évek Budapesten egy magyar kisdedóvó egyesület alakulván, ilyes intézeteket nagy buzgóság s

lelkesedéssel pártolni, s életbeléptetni törekszik. S valóban e buzgóság annyi sikerrel működött, hogy jelenleg majdnem minden városban söt helységekben is kisdedóvda találkozik. Ily nemü intézetek oly szerencsésen szaporodván, csakhamar észrevehetö vala a hiány, mely eddig nálunk létezett, tudnillik egy kisdedóvó képezde. Azért is a miveltség némely nagyobb pártolói nemes gróf Festetics Leo vezérlete alatt e hiányon segiteni akarván, ilyes intézetet Tolnán alakitottak, miután az emlitett nemes lelkü gróf ur mind a szükséges telket ajándékozta, mind az épületet nagyobb részt maga felépitette. Az intézet 1837-ik évi october 7-kén ünnepélyesen megnyittatván, azóta minden évben 12 növendék segéldijakkal ellátva két évi tudománykör mellett kiképeztetett, s részint uj, részint már fenállott kisdedóvdákba alkalmaztatnak.

62. §. *A siketnémák s vakok intézete.*

Ily nemü intézeteket L'Epée egyházi férfiu, ki harmincz évig siketnéma gyermekek oktatásával foglalkozott, Frankhonban kezdette. Innét II. Jósef császár az eszmét Austriával közölvén, ottan szintén egy intézetet alapitott. II. Ferencz császár pedig s magyar király 1802. évben hazánkba különösen pedig Váczra egy ily nemü intézetet átültetett. Azonban ez intézetekre nézve honunkban még igen kevés tétetet. Reméljük, hogy az uj, mindenben hazánk boldogitását kieszközlö erélyes kormány, miután a legsulyosb, s legszükségesb tárgyok elrendezését végzendi, az emberiségnek azon szánakodásra legméltóbb osztályára, tudnillik a siketnémák ápolgatására is forditandja gondoskodását, s a már alapitott ily nemü intézeteken kivül többeket fog felállittatni. A jelenleg létezö siket néma intézetek a következök: 1) a váczi; mely nemeslelkü Császár András buzgó fáradozása által virágzóvá vált. Az intézet az emlitett 1802-ik évi martius 19-ikén nyittatván meg, s

későbbi időkben számos jótévőkre akadván, annyira gyarapodott, hogy 1839-ik év óta részint évenkinti adakozásokból részint az intézet kamatjaiból, 60 növendék neveltetbetik, s ápoltathatik. 2) a posonyi, ez 1832-ik évben magányosok, különösen pedig Blumauer tanitó s Blaskovics polgár nemeslelkü munkássága, s gyámolitása által keletkezett. Posonyváros nagylelkü lakói az intézet szerencsés sikerét látván, azt meleg pártfogással városi intézetté átváltoztatták; s részint magányos adakozások, részint társalgásos mulatságokból keletkezett tőke alapittatásával annyira felsegitették, hogy jelenleg 20—25 növendéket tanittathat, s neveltethet. Mi a pesti vakok intézetét illeti, azt Jósef főherczeg országunk boldogult nádora vele születetett buzgóságánál fogva 1825-ik évben életbe léptette, s azóta az 1838-ik évig mindig növekedett. A viz eleme azonban az érintett évben a dunamelléki vidékekre, de különösen Pest városára mindent elöntő s pusztitó áradásokat hozván, az árviz a vakok intézetét is összerombolta. Mindamellett ez intézet a mindünnen gyülő pénzbeli segedelmek által azóta még nagyobb kiterjedésben állittatott vissza, s szerencsésen halad.

63. §. *Könyvtárak.*

A tudományok segédeszközei között lényeges helyet foglalnak a könyvtárak. Annak okáért azokról itten emlitést tenni, helyén lenni vélem. Honunk könyvtárai közül, e korszakban nevezetesbek: 1) a pestegyetemi, mely országunkban különös viszontagságok által elszórt könyvtárakból, főkép a jezuitákéból egybegyülve, ma nagymennyiségü gyüjteményt képez. E könyvtárt jelenleg egy igazgató, két őr, s két irnok igazgatja. A könyvek nevezetes számán kivül az ugynevezett Hevenesi s Kaprinai kéziratok gyüjteménye jeles. Az uj könyvek beszerzésére az iskolai tőke költséget szolgáltatván, a könyvtár naponkint uj munkák-

kal elláttatik. 2) A honi könyvtár, melyet gróf Szécsényi Ferencz nagylelküsége hazánknak 1803-ik évben ajándékozott azon végből, miszerint Pesten magyar egyetemünk székhelyén, s a nemzetiség, tudományok s müvészet központján fentartva, minden tudomány kedvelőnek szolgálatára legyen, s igy hazánk fiait, a tudományok s művekbe annál könnyebben avattassa. E könyvtárban minden eddig közrebocsátott érdekesb magyar munkák találtatnak, nem különben a magyar történetekbe vágó, s elősegitő munkák, milyenek a bizanczi, latin, német, osztrák, karniol, s lengyel történetek szerzői. Kéziratok nagy száma, különösen pedig olyanok, melyek a magyar történetet érintik; képek, földabroszok, pénzek, s magyar s erdélyországi érczek gyüjteménye ottan létezik. 3) A magyar tudós társaság könyvtára, mely azóta gyült össze, mióta a társaság létre jött, kötelességében állván, minden szerzőnek ujdan kiadott munkájából egy példánynyal kedveskedni. A könyvtár naponkint gyarapodik, s remélhetni, hogy idővel igen szép gyüjteményt képezend. 4) Az esztergomi érsek s országi áldor könyvtára, melynek alapját Lippay, Szelepcsényi, s utódaik veték meg. Azt Kopácsy Jósef, volt esztergomi érsek tudományához képest több uj munkákkal gyarapitotta, f. m. nagykéri Scitovszky János pedig annak utódja s bibornok azt szaporitani törekszik. 5) A nemes esztergomi főkáptalan könyvtára, mely mintegy 30 ezer kötetet foglal magában, s jeles, melynek általam Nagyszombatban vett többévi használatát hálásan itten emliteni tisztemnek tartom. 6) A nemes posonyi társas káptalan könyvtára, melyben több kéziratok diszelnek, például a hires bolognai egyetem 1317-ik évi szabványai. Ezekből világlik hogy az egyetem két főigazgatói közül egyik, tudnillik Miklós (Nicolaus de Ungaria) nyitrai főesperes, és a tanácsosok egyike Jakab nógrádi főesperes, magyarok, s Esztergom főmegyei kanonokok voltak. Továbbá némely incunabulum munkák, bársonba boritva, s ezüst

sarkok s kapcsokkal ellátva; valamint számos kéziratok. A gyüjtemény azonban többnyire csak régi, s igen kevés uj munkákból áll, nem lévén alapitvány, melyből uj könyvek szereztethetnének. Emlitést érdemel itten a posonyi prépostság, s az egyházi növelde könyvtára. Amaz néhány év óta a meghalt prépostok hátra maradt könyveiből keletkezvén, szép számmal gyülekszik, s általam 1846-ik évben uj rendbe soroztatott. Emez pedig ajtatos hagyományokból eredvén csekélyszámu, de többnyire uj, igen hasznos munkákból áll. 7) A kalocsai, melynek alapját a Klobusiczkyak, s Patachich érsekek tevék. Annak számát nem régiben meghalt s jótékonságáról elhiresztelt Klobusiczky Péter kalocsai érsek jelesen gyarapitotta, mindent vétetvén, mi Europának, s különösen honunk irodalmában megjelent. 8) A pécsi, melynek alapját tette nagylelküségéről hires Klimó György pécsi püspök. Azt gyarapitotta s ujdan rendeztette tudós és örök emlékezetre méltó báro Szepesy, pécsi püspök. Öt dicsöen utánozta ő m. Scitovszky János, utóda a pécsi püspökségben, ki maga is több jeles munkák szerzője lévén, valamint a közjót mindenütt előmozditja, ugy a pécsi könyvtárt is, mely honunk legnagyobb gyüjteményei közé tartozik, szaporitotta. Ő 1848-ban esztergomi érseknek neveztetett. 9) Az egri könyvtár, mely mind szép épületére, mind a könyvek számára nézve honunk jelesb könyvtárai közé tartozik. Azt a nem régiben meghalt egri érsek s patriarka Pyrker László, mint a tudományok kedvelője, s jeles költész szinte évenkint gyarapitotta. Ugyan azt utódja Bartakovics Béla mostani egri érsek nagylelküleg utánozza. 10) A nagyváradi könyvtár. Ezt szintén a megyének érdemes püspökei alapitották, s a jelen élő váradi püspök Szaniszló Ferencz ő n. m. több munkák szerzője minden évben szaporitja. 11) A kolosvári, melyet tudós Batthyányi Imre gróf, s Erdély püspöke alapitott. 12) A károlyfejérvári püspöki könyvtár, mely gróf Migazzi gyüj-

teményével öregbittetett. 13) A zágrábi, melyet a megye püspökei, a káptalan s különösen tudós Kerchelich kanonok alapitottak, vagy öregbitettek. Azt a mostani érsek s bibornok Haulik György ő m. irodalmi szeretete s tudománya által buzditva, minden évben uj munkákkal szaporitja. 14) A pannonhalmi szent Benedek rendének könyvtára. Ez országunk jelesbjei közé tartozik, melyet nemcsak belső tartalma, tudnillik a könyvek, kéziratok, s oklevelek száma, hanem pompás épülete, fényes butorai is különösen ajánlanak, annál inkább, minthogy azt a tudományokat szerető s kedvelő főapát m. Rimely Mihály, eldődei nyomait követve, évenkint nagylelküleg gyarapitja. Vannak honunkban még több igen szép nyilvános könytárak mind a katholikusoknál, mind a protestáns felekezeteknél [1]). Sőt külön főuraknál is, mint herczeg Eszterházy családnál Eszterházban, gr. Eszterházy Jósefnél Cseklészen, Aczéloknál Borosjenőben, gróf Zaynál Bucsánban stb. Ezekről azonban értekeznünk az idő rövidsége nem engedi.

Tudományos társaságok, egyletek, nyomdák, s könyvárusok honunkban már oly nagy számmal léteznek, hogy amazok minden kisebb, emezek pedig minden nagyobb városban többes számban is találtatnak. A könyvsajtók pártolása- vagy felállittatásával nagy érdemeket szereztek a püspökök s a szerzetes rendek. Igy a kolosvári a jezuiták kezelése alá jutván, nagy virágzásra emelkedett. Ezt 1773. évben a kegyes rend nyervén el, szintén nagy szerencsével kezelte. Kassán a jezuiták állitottak fel könyvsajtót, melyből jeles munkák nyilvánosságra jutottak. Azok megszünésével Landerer Mihály posonyi nyomdász azt átvette, s kezelte. Máriavölgyen Posony mellett szent Pál remetei 1725-ben szintén egy nyomdának birtokában voltak. Győrött Streibig Antal 1727-ben Sinczendorf püspök pártfogása mellett könyvsajtót felállitott. Nagyváradon gróf Csáky Miklós püspök 1742-ben, Esztergomban gróf Barkóczy érsek 1762. év körül, Egerben gróf Eszterházy püspök, Kalocsán gróf Batthyányi érsek 1762. év körül, Pécsett Klimó s legujabban báró Szepesy pcsi püspökök s mások könyvsajtót alapitottak. A mostani

[1]) Vallaszky Conspect. reipubl. lit. 417. s k. lap.

könyvsajtók közül a királyegyetemi Budán, Pesten pedig Beimel, Emich, Landerer, Károlyi, Heckenast, Müller, Kozma stb, Posonyban Schreiber, Sieber, Wigand stb. jelesek. Kőnyomtatásban szintén Wigand s Szerelmey, a fametszésben Szilády, gyorsirásban pedig Hajnik, emlékezetre méltók. Könyvárusok Pesten Eggenberger, Emich, Hartleben, Heckenast, Müller stb. Posonyban Krapp, Schwaiger, Schindler, Wigand stb. nevezetesek.

III. FEJEZET.

A katholika egyház tanitása, s hittudományi viták.

64. §. A katholika tanitás némely főbb ágazati.

A katholika hit tanitását a trentói zsinatból merithetjük, minthogy annak atyái a szent irást, isteni hagyományt, s az egyház régi zsinatait követve, szent vallásunkat a körülményekhez képest majd a hivek előtt megerősiték, majd magyarázák, majd pedig annak ostromlott ágazatait az ujdan keletkezett tévtanitók ellen védék. Azokból egyedül jelen rövid kivonatot teendőnek vélünk:

I. A szent irást illetőleg, minthogy némelyek a hitujitók közül a szent könyvek tekintélyét, s számát ostromolnák, a szent zsinat azok merészségét megczáfolva, az ősi egyház könyvsorát (canonem S. librorum) ujdan kihirdetteté, s azokat mind, kik a szent irás könyveit, minden részeikkel együtt, valamint olvastatnak, szenteknek, s besorozottaknak (canonicis) el nem fogadják, az egyház kebléből kizárta [1]). Sőt a szent irás könyveit oly módon használtatni parancsolta, miszerint senki tulajdon elméjébe bizva, hit s erkölcs dolgaiban a szent irás könyveit saját nézeteihez képest erőltetve, a szent egyház értelme ellen, melyhez tartozik, a szent irás értelméről s ismertetéséről itéletet

[1]) Concil. Trident. sess. IV. decret. de Canon. scripturar. pag. 8. 9. edit. Gallemart.

hozni, vagy pedig a szent atyák közegyetértése ellen értelmezni ne merészeljen [1]).

II. Az eredeti bünről a protestánsok ellen aképpen határozott: 1) Ádám az első ember büne által mind teste, mind lelkére nézve roszabbá változott; 2) azáltal nem magának egyedül, hanem az egész emberi nemnek is ártott, valamint mondja a szent irás: Miképen egy ember által jött e világra a bün, s a bün által a halál, aképpen minden emberekre a halál elhatott, kiben mindnyájan vétkeztenek [2]); 3) e bün egyedül Krisztus urunk érdemei, s az általa rendelt keresztség által töröltetik el, s ennél fogva 4) a kisdedek eredeti bünök miatt szintén keresztelendők; 5) Krisztus urunk malasztja, vagyis a keresztség által az eredeti bün valódilag eltöröltetik, nem pedig csak elsimittatik, vagy be nem számittatik [3]). A szent Szüz szeplőtelen fogantatásáról az I. korsz. 68. §. szólottunk.

III. A szent zsinat továbbá azt határozta: A bünös igazolása által, mely Isten malasztja, s a szentségek felvétele által eszközöltetik, nemcsak vétkei elengedtetését, hanem szenteltetését s belső megujittatását is nyeri [4]). Miért is az igazságtalan ember igazságossá, az Isten ellensége annak barátjává, s az örök élet örökösévé válik [5]). Ez igazolás azonban nem az ember tulajdon ereje, hanem egyedül Üdvözitőnk malasztja által történik meg, mely malaszt a hit, szeretet s reménységre, valamint töredelemre is megkivántatik, azon hozzá tétel mellett azonban, hogy

[1]) Idem sess. IV. decret. de edit. et usu sacror. libror. pag. 9.
[2]) Sz. Pál a romaiakh. irt level. V. 12.
[3]) Concil. Trident. sess. V. decret. de peccat. origin. pag. 14. et sequ.
[4]) Conc. Trid. sess. V. decret. de peccato orig. pag. 14. et sequ.
[5]) Sz. Pál Tithoz irt lev. III. 7.

magának az embernek is avval összemunkálkodnia kell [1]). A többi e hitágazatról a hitujitók ellen hozott határzatokat olvashatni magában a szent zsinatban sess. XVI. de justific. pag. 60—69.

IV. Minthogy minden igazolás és szentesités az uj szövetség kegyszerei által vagy ered, vagy gyarapodik, vagy ha megszünt, ujolag születik, a szent zsinat azt határozta, hogy Üdvözitőnk hétnél sem többet, sem kevesebbet nem rendelt, tudnillik a keresztséget, bérmálás, oltári szentség, vezeklés, utólsó kenet, az egyházi rendet s házasságot [2]) *); s az ember nem egyedül a hit, hanem a kegyszerek használata által igazolást nyer, ámbár nem minden kegyszer az üdvösségre minden embernek szükséges [3]). Továbbá azok némelyikei eltörölhetlen jellemet közölnek az emberrel ugy, hogy azok ismételtetése tilalmas [4]). Elvégre nem minden keresztény, hanem csak a szent Egyház által választott szolgái azokat az ugyanazon egyház szándoka s rendelete szerint osztogathatják [5]).

*) A házasság eredetét, szentségét, eredményeit s minden avval összekötött körülményeket a hittanárok adván elő, itten egyedül a vegyes házasságokról értekezni czélomhoz tartozik. E tárgy fölött keletkezett vitát elejétől kezdve végeig más munkáimban [6]) megfejtettem ugyan, de az 1843-ik évi hongyülés alkalmával aziránt ismét uj határzatok keletkezvén, a tárgyról ujolag felszólalni czélirányosnak tartom. Hogy az egyház Üdvözitőnk s az apostolok szelleménél fogva a vegyes házasságokat mindig tiltotta, s egyedül

[1]) Session. VI. Can. 9. Concil. Trid.

[2]) Concil. Trident. sess. VII. de Sacram. Can. 1.

[3]) Sess. VII. Can. 4.

[4]) Sess. VII. Can. 9.

[5]) Sess. VII. Can. 9.

[6]) Institut. Histor. Eccles. novi faederis 1841. Tom. 4. §. 27. pag. 73. — Közegyháztörténetem 1844. kiadás 23. §. 325. lap. — Egyházi jogom 1843. kiad. 155. §. 174. lap. s ugyanannak 4-ik latin kiad. 155. §. 196. s k. lap., Pesten 1855,

nagyobb baj elháríttatása végett bizonyos feltételek alatt, melyek többnyire a gyermekek a katholika vallásbani neveltetését, s az ellenfél megtéríttetését illetik, türte legyen, Egyházi jogunkban megmutattuk [1]). Igaz ugyan, hogy az 179⁰/₁-ik évi 26-ik t. czik megengedi, miszerint a vegyes házasságban élő katholika anyának férfiu gyermekei protestans atyjok vallását követhessék. Azonban ez engedelem mind a helytartótanács 1792-ik évi 7-ber 7-dikén 21,091. szám alatti kegyes intézvénye által, melynél fogva a vegyes házasságot kötő atya a téritvényt a katholika vallásban nevelendő mindkét nemü gyermekekről adni köteles, mind pedig honunk érsekei s püspökei által 1840-ik évben hirdetett körlevél által megigazittatott. Mert ezek következtében az eljegyzett katholika nő, mely vegyes házasságra lépend, jegyesétől mind a két nemü leendő gyermekei katholika nevelését feltételező téritvényt követelni tartozik [2]). Mit ha a katholika nő lelkészétől nyert oktatás után végbevinni elmulasztana, a házasságtól el nem tiltatik ugyan, de házassága az egyháznak bévett szertartása szerint meg nem áldatik, hanem lelkésze, vagy ennek megbizottja a paplakban, vagy más tisztes helyen, az egyházat kivéve, a jegyesek viszonyos házassági megegyezését, mint képesitett tanu (testis qualificatus, vel authorisabilis) elfogadja, azaz a házasságnál türőleg működni (passive assistit) s az egész tényt a házasok jegyzőkönyvébe beigtatni tartozik. Hogy továbbá a házasulók ily feltételek mellett is igaz, s valódi, azaz érvényes házasságot (verum et ratum conjugium seu validas nuptias) kötnek, mind VIII. Pius pápa rendelkezéséből [3]), mind honi érsekeink s püspökeink érintett körleveleiből, mind pedig a katholika egyház elveiből következik. Az 184³/₄. évi hongyülés uj rendelkezése pedig abban foglaltatik, hogy mindazon vegyes házasságok, melyek a romai katholikus és az evangelika vallás bár melyikéhez tartozó felek között az 1839-ik évi martius 15-ik napjától kezdve az 1844-ik évi november 10-ik napjáig köttettek, és nem romai katholikus, hanem az evangelika vallás bár melyikének lelki pásztora által adattak össze, valamint azokat is, melyek az 1844-ik év után evangelikus lelki pásztor előtt köttetendenek, törvényeseknek jelentetnek [4]). Mennyi buzgósággal e tárgy érleléséhez járult boldogult érsekünk s országunk áldora Kopácsi Jósef Egyházi jogunk

---

1) Ugyanott II. köt. 155. §. 174. lap.

2) Egyházi jogunk magyar kiadása 1 köt. 320. §. 418. lap.

3) Egyházi jogunk magyar kiadása II. köt. 155. §. 174. s köv. lap. és Institutiones nostrae Eccles. novi faed. tom. 4. pag. 76. et sequ.

4) 184³/₄. évi országgyülés 3-ik t. cz.

magyar kiadása 2. köt. 178. s köv. lap. s 1855. évi IV. latin kiad. II. köt. 155. §. 196. s köv. lapjaiból világlik.

65. §. Folytatás.

V. A trentói zsinat az egyháznak a szent miséröli tanitását nyilván meghatározta, ezeket rendelve: Ámbár Krisztus Jezus, Isten fia, s Üdvözitőnk magát a keresztfán feláldozta, miszerint üdvösségünket munkálhassa, minthogy azonban papsága a halál által nem vala megszünendő, hogy kedves jegyesnőjének látható áldozatot hagyományozhasson, melynél fogva a véres, a keresztfán végbeviendö áldozata leábrázoltassék, s emléke a világ végeig fentartassék, utólsó vacsorája alkalmával magát Melchisedek rendje szerinti papnak vallván, testét s vérét a kenyér s bor szine alatt az Atyaistennek feláldozta, s ugyan azon dolgok képe alatt az apostoloknak, kiket az uj szövetség papjainak rendelt, élelmezésül átadván, nekik s utódaiknak következő szavakkal: „Azt tegyétek emlékezetemre“ parancsolta, miszerint azt feláldozzák [1]). Továbbá azt nemcsak élőkre, hanem a még egészen Krisztusban meg nem tisztult halottakra nézve is megengesztelőnek jelentette [2]). A szentekről emlités tétetik ugyan a szent misében, de ez részökre fel nem áldoztatik. Továbbá a sz. misét latin nyelven mondandónak, de egyszersmind a hivek elött megmagyarázandónak jelentette [3]).

VI. Az egyháznak a tisztitóhelyről szóló régi tanitását, mint a szent irásban, az atyák, s zsinatok hagyományában alapultat, a hitujitók ellen megerösitette, s azt nyilatkoztatta, hogy ámbátor az Isten kegyelme által igazolt

---

[1]) Luk. XXII. 19. A Korinth. irt lev. XI. 21. Máté XXVI. 26. a trentói zsinat 22. ülés 1. fejez. a sz. mise áldozatról.

[2]) A trentói zsinat 22. ül. 3. fej. a sz. mise áldozatról.

[3]) Ugyanott 22-ik ülés 8. fejez.

bünösnek vétkei elengedtetnek, mindazáltal ideigleni elégtételre vagy e földön vagy a jövendő életben (a tisztitóhelyen) köteleztetik [1]).

VII. A szentekhezi folyamodásunkról szóló tanitást valamint azok, s ereklyéik tiszteltetéséröli katholikus elveinket az ösi egyház hite szerint megerösitette, mondván: Jó s hasznos a Krisztus urunkkal uralkodó, s az emberekért imádó szentekhez folyamodni, s azok imája s segitsége által az Isten kegyeiért esedezni. A szent vértanuk s más Krisztus urunkkal élő szentek testei, melyek Krisztus élő tagjai, s a szent lélek temploma valának, s melyek Krisztus urunk által az örök életre, ismét feltámodandanak, s dicsőülendenek, a hivek által tiszteletben tartandók. Továbbá Krisztus urunk, a boldogságos Szüz s más szentek képei az egyházakban felállitandók, s illő tiszteletben tartandók, nem mintha azokban valami istenség rejlenék, hanem mivel a tisztelet, melylyel illettetnek, a kijeleltekre igazittatik, ugy a képek által, melyeket megcsókolunk, s melyek előtt fejet hajtunk, térdre borulunk, Krisztust imádjuk, s a szenteket, melyek mását ábrázolják, tiszteljük [2]).

VIII. A szent zsinat katholika tanitásunkat a búcsuról szintén a protestansok ellen védelmezte, állitván: Minthogy Üdvözitönk hatalmat adott egyházának, búcsut kiszolgáltatni, s ez isteni hatalmával régóta már élt vala, a szentséges zsinat a búcsu használatát a keresztény hiveknek igenis üdvösnek, s a szent zsinatok tekintélye által is helyeseltet megtartandónak tanitja, s parancsolja, mindazokat kárhoztatván, kik vagy hasztalannak állitják, vagy annak kiszolgáltathatását az egyháztól megtadják [3]). El-

---

1) Trentói zsinat 6. üles 16. fej. az igazolásr. 30. szab.
2) Ugyanott 25. ülés, de invocat. Venerat. et reliq. SS. nec non S. imaginib. pag. 578. et seq.
3) Ugyanott 25. ülés decret. de indulgent. pag. 713.

végre a szent zsinat valamint az érintett hitágazatokat, ugy a többí nem érintetteket is átalánosan a hitujitók ellen megerősitette, mint azt IV. Pius pápa kihirdette hitvallásából kivehetjük [1]).

IV. Pius pápa idézett hitvallása végén a katholika vallást minden joggal egyedül üdvözitőnek állitván, s az állitás a katholika hit ágazataihoz tartozván, az attóli elválás (apostasia), s más felekezethezi átmenés módját ide csatolni, maga helyén lenni vélem. Mily királyi rendeletek, szabályok, s törvényekkel lön az egyháztóli elszakadás már régótá korlátozva, Egyházi jogunk 1. köt. 311. §. 407. lap. s 307. §. 12. pont 401. lap. mondottuk. De az 184³/₄-ik évi hongyülés 3-ik törvénye, az érintetteket megváltoztatván, igy határozott: 5—11. §. A romai katholika vallásból az evangelika vallások bár melyikére leendő átmenet eseteit illetőleg rendeltetik: Az átmenni kivánó ebbeli szándokát önmaga által választott két tanu jelenlétében azon vallásbeli lelki pásztor előtt, kinek egyházi községéhez addig tartozott, nyilatkoztassa ki. Ezen első kinyilatkoztatásától számitandó négy hét eltölte után ugyanazon, vagy más szintén általa meghivott két tanu jelenlétében ugyanazon egyházi községnek lelki pásztora előtt ujolag nyilatkoztassa ki, hogy átmenni eltökéllett szándoka mellett tovább is megmaradt. Az átmenni akaró mind első, mind másodizbeni nyilatkozata felől azon lelki pásztortól kielőtt átmeneti szándokát nyilatkoztatta, mind a két izben különkülön bizonságlevelet kérjen. Ha a lelki pásztor a kivánt bizonságlevelet bármi oknál fogva azonnal ki nem adná, mind az első, mind a másodizben tett nyilatkozat felől bizonságlevelet a jelen volt tanuk adjanak. Az átmenni akaró a kapott bizonságleveleket azon vallásbeli lelki pásztornak, kinek vallására átmenni szándékozik, bemutatván, azáltal az átmenet egy vallásról a másikra teljesen befejeztetett. Azonban ilyes bizonságlevelek előmutatása nélkül az átmenet egy vallásról a másikra meg nem történhetik. Az ez 184⁷/₈-ik évi hongyülés 20-ik törvény 6. §. mind e kedvezéseket a görög nem egyesültekre is terjesztette. Reméljük, hogy ezen igen tágas és a szenvedélyeknek igen kedvező átmehetési szabadság az ő szentsége IX. Pius pápa s ő felsége Ferencz-Jósef kegyes fejedelmünk közt legujabban kötött egyezmény (Concordatum) következtében megkorlátoztatandik. Lásd a 44. §.

[1]) Ugyanott 24. ül. 12. fej. 513—515. lap. Veroni fidei reg. Holdenii analys. divin. fidei. Ant. Blau dissert. theol. de regul. fid. Mogunt 1780. 4.

66. §. Tumpacher s Alber pesti hittanárok vitája.

E vita Jáhn bécsi hittanár s későbben kanonok munkáiból keletkezett. Jáhn a keleti nyelvek tudós tanitója levén, ily czimü német munkát: „Bévezetés az ó szövetség könyveibe“ közrebocsátott [1]). E munka ellen Migazzi bibornok s bécsi érsek kifogásokat tett, s abból több tételeket kivonva, azokat II. Ferencz akkorri császár elibe terjesztette. Különösen pedig az ellen kelt ki az érsek, hogy Jáhn 1) minden eddig divatozott értelmezőktől maga vallomása szerint is eltérvén, különös tételeket hirdetett; 2) hogy némely szent irás könyveit, például Jób, Jónás, Tóbiás, s Judith könyveit nem történeti, hanem csak példázati (parabola) tárgyakat magában foglalni állitott; 3) hogy azt tanitotta, miszerint a hajdani ördöngösek egyedül betegek, nem pedig valódi ördöngösek lettek volna. A császár Migazzi feladását méltányolván, különös választmányt a dolog megvizsgálására rendelt. Ámbár pedig e választmány tisztében eljárva, Jáhn munkája fölött jó véleményt adott [2]), mindamellett a császár ily tartalmu rendeletet Jáhn ügyében bocsátott ki: I. Jáhn tanár megintessék, miszerint azon tételeket, melyek figyelmet gerjesztettek, ezután mind tanodai előadásokban, mind pedig a munka uj kiadásában ugy módositsa, hogy történeti lehetőség (historico-problematica) alakjában is vétethessenek fel, s ennél fogva az egyházban eddig divatozott véleménynyel össze ne ütközzenek. II. A hittudományi tanitók átalában szerénységre utaltassanak ugy, hogy aj ujabb tanokat inkább kerüljék el, mint püspökeikkel összeütközésbe jöjjenek. III. Ezentul mielőtt

---

[1]) Einleitung in die göttlich. Bücher des alten Bundes. Wien 1792. 4. Th. II. Auflage 1802.

[2]) 1792. évi April 23-kán.

valami munka rendes tanulmányi könyvnek rendeltetendik, a megyés püspök véleménye kérettessék ki. E rendelethez Jáhn magát alkalmazván, csakugyan munkája 2-ik kiadását ugy szerkesztette, hogy az érintett tárgyakat történetileg előadva, s mind a két rész véleményét elősorozva, az olvasó szabadságában hagyta, bár melyik véleményt követhetni. Jáhn véleménye két alakban közrebocsátva, a hittudósok között két felekezetet képezett, az egyik annak első véleményét pártolja, a másik azt kárhoztatva, szelidebben s a régiséghez alkalmazva, adja elő tárgyait, s értelmezi az ó szövetségi könyveket. E két különböző vélemény honunkban e század első huszadában Alber s Tumpacher pesti oktatók közt nagy viták tárgya lön. Amaz az ajtatos rend tagja, s az ó szövetség oktatója a régi, emez győri kanonok, s az uj szövetség tanitója lévén, az uj állitásokat felkarolta. Mindkettő buzgó s a tudományokban őszült férfiu lévén, minket is, kik hallgatóik valánk, kétrészre szakasztottak. De meg kell vallanom, hogy az utólsót a hallgatók nagyobb része követte. A vita, mely átaljában csak tudományos kérdések, például a szent irók megihlettetése, a szent irás értelmeztetése, a szent atyák egyetértése módja stb. nem pedig hitágazatok, vagy az egyház által eldöntött tárgyok körül forgott, a két tudós halála által lecsillapodott. Tumpacher felekezete azonban nagyon növekedett, miután ő véleményét igen tudós munkában [1]) közrebocsátván, megmutatta, hogy a vita egyedül tudományos vélemények körül forogván, mindenkinek szabadságában áll, bár melyik részhez csatlakozni. Lásd ugyanazon munka 72. s 217. s a köv. §.

---

[1]) Joannis Jáhn Vindiciae Lipsiis 1822.

68. §. *A nemegyesült görög egyház honunkban.*

A romai pápák által több izben kisértett egyesülésnek jó siker nem felelvén meg, s a görögök adott szavuktól elállván (II. korsz. 47. §.) a görög egyház a romaitól máig elszakadtan marad. Minthogy pedig II. Mahomed császár Konstantinápoly városát 1453-ik évben meghóditván, s a romai görög birodalmat megszüntetvén, a görögök is szétoszlottak, a pápák látván, hogy egyesülésre remény nem virulna, uj kisérleteket nem tettek, s ennél fogva a görögök nálunk is külön s a katholika egyháztól elvált felekezetet képeznek. A görög nem egyesült egyházat dicső Mária Terezia rendezte, s azt a karloviczi érsek s 8 püspök, ugymint az aradi, bácsi, budai, temesvári, verseczi s erdélyi honunkban, a károlvárosi horvát, s pákráczi tótországban igazgatják. Minden püspöknek saját itélöszéke (consistorium) lévén, az által hiveit kormányozza. Az érseket a nemzeti zsinat, melybe a papság, s a nemzet követei királyi biztos jelenléte mellett egybegyülnek, választja; az üresült püspökségeket pedig az egyházi zsinat, melyet az érsek elnöklete alatt szintén királyi biztos jelenléte mellett a püspökök képeznek, betölti. Mind a kettöt a király megerösiti [1]). A többi papságot képezik a protopopák, popák, födiakonok, protodiakonok, diakonok, aldiakonok, s az olvasók. A görög egyház szerzetesei kétfélék, felszenteltek (hieromonachi), kik áldozári jelemmel feldiszitve a hivek igazgatásában, vagy az egyházi s néha világi ifjuság oktatásában müködnek; és fél nem szenteltek, kik máskép diakonok neve alatt ismeretesek. Ezek archimandriták alatt létezvén, kézi munkával foglalkoznak. Kolostoraik Temes megye Munár nevü faluban, melyet magok birnak [2]), s Arad megye Hódosbodrog nevü helységben,

---

[1]) Egyházi jogunk II. köt. 81. §.
[2]) Fényes Magyarország mostani állapotja. 4. köt. 356. lap. Pesten 1839.

mely szintén az övék, léteznek [1]). Egyébiránt e szerzetesek többi szertartásaikra nézve az orosz s más tartományi görögökkel megegyezvén, az isteni tiszteletet a régi tót nyelven tartják. Ámbár pedig a nemegyesült görög hivek vallásukhoz nagy buzgósággal ragaszkodnak, s annak szabályait külsőleg megtartják, vallásosságuk mindazáltal csak külső lévén, s többnyire előitéleteken alapulván, egyedül az érzékekre, nem pedig a lélekre is befolyással birhat.

II. Jósef császár alatt némelyek azt vélték, hogya görög egyház megtérend, minthogy Kalatay, a császár kisérője oroszhonba azt irta, hogy görög főpapok a császárnak útközben készeknek vallották magokat az egyesülésre. Azonban a remény meg nem valósult, sőt a görög nem egyesült egyház az 1791. évi 27-ik t. czikk által a honi egyházak közé számittatott. Annak hivei birtokot eddig is szerezhettek s minden hivatalokat viselhettek. Érsekök s püspökeik az 1792-ik évi 10. t. czikknél fogva hongyüléseinkben a főrendi táblánál ülést s szavazatot nyertek. E kedvezések őket eddig mint kiváltságok illették, azonban az 184⁷/₈-ik évi hongyülés XX-dik törv. czikke által az egyenlőség s viszonosság minden hon polgáraira, s törvényesen bevett vallásokra nézve különbség nélkül alapittatván meg, magától következik, hogy a görögök is a katholikusokhoz s a többi törvényesen bevett vallásbéliekhez hasonló jogokban részesülnek. Mit az 1851. évi összes birodalmi alkotmány szintén megerősitett.

IV. FEJEZET.

A tévtanokról.

68. §. A hitujitás kezdete honunkban.

Boruba alkonyodván hazánk a mohácsi vésznap után a belbéke s boldoglét is hosszu évekre távozott. Mi alkalmul szolgált a hitujitóknak tévedéseiket annál könnyebben terjeszthetni. Az egyház főpapjai közül sokan a csatatéren estének el, s megyéjök világiak kezébe jutván, nem voltak, kik Izrael háza felett őrködhettek volna, s a hivek kormány s oktatás nélkül maradván, nagy számmal az igaz vallástól el-

[1]) Ugyanott 466. lap.

pártoltak. Azon csodálnunk nem lehet, tudva lévén az, hogy a nép sokáig oktatás nélkül nem maradhat a nélkül, hogy tudatlansága ne növekedjék. Sőt az is megtörtént, hogy a nép alkalmas oktatók fogyatkozása miatt oly tanitókat nyert, melyek vagy magok is az uj tanhoz szitottak, vagy pedig tudatlan s erkölcstelenek lévén, a hiveket illőképen nem oktathatták [1]). Ezekhez továbbá a hitujitás apostolai járultak, kik Magyarhonban a hitujitást tetleg előmozditották. Ilyenek valának dévai Biró Mátyás erdélyi szerzetes, ki a börtönből megszabadulván, egyenesen Vittenbergbe ment, s Luthernél asztalt s szállást nyervén, tőle uj hivatásába beigtattatott, s magyar Luther neve alatt Kassán prédikátornak felvétetve, Abaujban a hitet terjésztette [2]). Igaz ugyan, hogy rövid idő alatt dévai Biró mint a közbátorság s rend háborgatója, felsőbb rendeletek következtében Bécsbe vitetett, de onnét töredelmet szinlelvén, elbocsáttatott, s azonnal haza térvén, régi tanitását ujdan terjesztette, s Budára kerülvén, Zápolya király udvarnokait, Bebek Imrét gyulafejérvári, s Bácsi Ferenczet szepesi prépostot, valamint másokat elcsábitott. Mit devai Biró Budán s Kassán tett, azt szintén másutt Perényi főispány kedvenczei s udvari papjai, tudnillik Sztáray Mihály s Kopácsy István sárospataki lelkészek tették Zemplinben, sőt Baranyában is. Itten Sztáray maga vallomása szerint 120 eklesiát alapitott. A Körös és Maros folyók közti tájékba Jakusics asszonyság az uj hitet terjesztette. Tolnában Zigerius Imre az uj hit terjesztésében apostolkodott [3]). Veszprém és Somogy megyékben az uj val-

---

[1]) Gánóczy Episcop. Varad. Tom. 2. pag. 62. Miksa császár lev. Katonánál 24. köt. 11. s köv. lap.

[2]) Lampe Eccles. reform. in Hungar. et Trans. 76. 88. Ribini memorab. August. Confess. in Hungar. 1. köt. 30. l.

[3]) Budai Jezaias Magyar történ. 2. 101. Schmitth Episcopi Agr. 2. Tom. pag. 285. Ribini memorab. Hungar. 1. köt. 19. Lampe idéz. munk. 70. lap.

lást minden buzgósággal tanittatá Török Bálint, annál nagyobb sikerrel, minthogy ő Ferdinánd király udvari embere lévén, tekintélye által is azt előmozdithatta. Vasban az uj vallást Erdősy János tanitotta, ki az uj szövetséget magyar nyelvre forditván, czélját annál könnyebben elérhette, minthogy Nádasdy Tamás főispány azt nem akadályoztatta. Török Bálint Ferdinánd királyt elhagyván, átment Zápolya részére, kitől Debreczent s Hunyadot nyervén, most e tájékot udvari papjai által az uj vallásba beavattatá[1]). Innét Azaray, Gálcsehy és Literatus János munkálata által az uj tanitás tovább harapódzott, tudnillik Zarándba. Szegedy István 1544-ik év körül Tusnádon, s Temesben tanitani kezdett, de mindünnen elüzetett. Szatmár megye azonban hajlandóbb vala annak elfogadására, hol Derecskay Dömötör, Biró Mátyás és mások a hiveket elcsábitván, az uj vallásnak szerencsés sikert szereztek[2]). Árva, Trencsén, Zólyom, Szepes és Nyitrában Turzó Elek országbiró pártolta az uj hitet, valamint Révay Ferencz turóczi főispány, s nádorhelytartó megyéjében a hitujitóknak kedvezvén, azt honositották. A bánya kerület sem maradt menten a hitujitóktól, mert oda is csak hamar átszökkent, miután Beszterczén a város tanácsnak egy része is azt pártolta. Lásd Leibiczer éviratát Wagner analect. Scepus. czim. munk. 2. köt. 49. lap. Ribini memorab. august. Confess. in Hungar. 1. köt. 19. lap. Klein Nachrichten von den Lebens-Umständ. und Schriften evangel. Prediger in Ung. 1. köt. 24. lap.

---

[1]) Histor diplomat. per 1. §. 20. Budai Tom. 2. pag. 90. Lampe idéz. munkáj. 70. lap.

[2]) Leibiczer évirata Vagner analect. Scepus. czim. munk. 2. köt. 49. lap. Ribini memor. august. Confess. in regn. Hung. 1. köt. 19. lap. Klein Nachrichten von den Lebens - Umständ. und Schrift evangel. Prediger in Ung. 1. köt. 24. lap.

69. §. A hitujitás az óshitüek ellenszegése mellett is haladott.

Országunk főpapjai s buzgó lelkészei látván a hitujitók, kik az 1529-ik évben a spirai határzat ellen tett óvakodásuk miatt (protestatio) ezentul protestánsok nevét nyerték el [1]), törekedéseit, s látván azok haladását tévedéseik előmozditásában hivataluknál fogva, ők is az ősi vallás felett őrködve, minden lehető móddal ellenök szegezvén magokat, őket viszszautasitották. Ezt tette Várday Pál esztergomi érsek, s országung áldora, ki 1530-dik évben a beszterczei lelkészt megbizta, miszerint Selmeczen titkos szemlét tartson, valjon az ottani egyháziak nem hajlanak e az uj tanitáshoz, megtartják e a böjtöt, s élnek e nőtelenségben; továbbá a városi tanácsot s községet arra birja, miszerint ilyes uj hitterjesztőket fel ne fogadjon, hanem inkább őket a városból kiüzze. Sőt tapasztalván, hogy némely lelkészek az uj hitet réginek mondva, tévedéseiket a néppel közlik, s ez rászedve az uj hitet készséggel hallgatja, más városokhoz is oly tartalmu leveleket intézett s a hiveket az az igaz vallásban megerősiteni törekedett. A mit Várday s utódai az esztergomi megyében tettek, azt mások szintén utánozák; például Zalaházy Tamás egri püspök szintén oly rendeletekkel a hitujitókat meggátolni buzgott [2]). Ugyanazt tette utóda Oláh Miklós, ki Ferdinand király megbizásánál fogva több városokat maga elibe idézvén, s azok követeitől számat hitvallásukról követelvén, őket a katholika vallásban megerősitette. De nem csak Ferdinand, hanem Zápolya János király is ősi hite mellett buzgólkodván, Szebenben 1527-ik évben azt parancsolta, miszerint Luther követői börtönnel s birtokuk megfosztatásával büntettessenek

[1]) Egyháztörténeteink lat. kiadás 4. köt. 80. 224. lap.

[2]) Várday levele a beszterczeiekhez Katonánál 20. köt. 619. 623. 959. lap. Wagner analecta Scepus. 2. köt. 165. lap.

meg [1]). E parancsolatnak azonban nagy sikere nem volt, mert a százok különösen pedig Szeben városa Zápolyát királynak el nem ismervén, azon határzatot bocsáták ki, miszerint a ferenczi s domokosi szerzetesek, valamint a hivek is, kik azok vallását követik, három nap álatt nyilatkozzanak, elállnak e vallásuktól, vagy nem? mit ha nem tesznek, a városból költözzenek ki. A városbéliek többnyire elállván vallásuktól a szerzetesek, kanonokok, apáczák, s a többi hitterjesztők a városból ki költöztek. Ilyes esetek Brassóban is Honter János könyvnyomtató s Fuchs Jánós város birája vezérlete alatt történtek. A brassaiak 1543. évben Hontert lelkészöknek választották, ki gymnasium, könyvtár s papirmalmot létre hozván, az uj tant is ottan meghonositotta. Martinuzzi püspök, kincstárnok, s helytartó az ősi vallást védelmezte ugyan, de utódai nyomait nem követhetvén, a kolozsvári zsinatban mást nem érhetett el, mint e határzatot, hogy a fejérvári egyház javait világiaknak, gyermekek, s külhoniaknak ne adassanak [2]). A hitujitókat honunkban még jobban felsegitette az, hogy a két versenyező király az országot maguk közt elosztván, alkalmat nyujtottak a hitujitóknak egyik királytól a másikhoz, valamint kegyelmet s biztos létet reméltek, folyamodni, s tévedéseiket terjeszteni. Az uj tanok nálunk már annyira növekedtek, hogy Melanchton az eloszlott hazának számára Vittenbergben 93 ifjat képeztetett ki [3]), kiknek száma még e században négyszer annyira rugott fel. Károly császár tehát a birodalomban, s Ferdinand király Magyarhonban arról gondoskodtak, mint lehetne a

[1]) Katona Histor. Crit. regni Hungar. Tom. 20. pag. 32.
[2]) Benkő Episcop. Milkoviens. in Transilv. Vindobonae 1781. 2. 470. lap. Benkő Transilv. 2. köt. 126. s köv. lap.
[3]) Fessler Gesch. von Ungarn 7. köt. 509. s köv. lap. Klein Nachricht. von den Lebens Umständ. evangel. Prediger in Ungarn. 2. köt. Lipcse 1789. 94. lap. Hohenegger Vertraute Briefe 84. lap.

bajon segiteni, kivált miután tapasztalták volna, hogy a spirai még 1526-ik évben hozott végzésnek, melynél fogva minden uralkodó s jobbágyainak szabadságában hagyatott, ugy érzeni s cselekedni a vallásra nézve, miszerint az Isten s császár elött magát igazolhassa [1]), igen sokan az igaz vallástól pártoltak el. Azonban bölcsebb eszközt nem lelhettek, mind csendes türelmet, szeretetteljes bánásmódot addig, mig a vallási meghasonlások egyetemes zsinat tekintélye által eldöntetnek, annál inkább, minthogy a király honi protestansainkat csak a birodalmi roham elvált ágának tekintette, mely annak áradásával áradna, apályával pedig apadna. S valóban III. Pál pápa maga is átlátván e czélszerü eszközt, Mantuát zsinat helyéül választotta [2]). Azonban a reménydús zsinat kezdetét franczia mozgalmok gátolták, mihez a protestansok smalkaldi, s ennek következtében a katholikusok nürnbergi szövetsége járulván, s nyilvános vallás háboruvá válván, a protestansok az 1545-dik évben kezdett zsinatba meg nem jelentek. Károly császár tehát a zendülöket megtámodván, azokat szétoszlatja. Magyarhon egyháza azonban királyával együtt a zsinattól várt oly rendeleteket, melyek a kettéoszlott testet ismét összeforrasztandják, söt az ország rendei azt határozták, miszerint hitvitáktól mindnyájan megszünve a közönséges zsinattól várják a kérdéses tárgyok eldöntését [3]). Országunk püspökei tehát ezekhez tartván magukat, protestans atyafiaikkal szeliden bántak, remélve, hogy öket az által jobb utra vezetendik, de várakozásukban megcsalatkoztak.

70. §. A hitujitás a XVII. században.

E században a hitujitás annyira haladott már, hogy minden törekvését nem a maga fentartására, hanem az ös

[1]) Buchholcz Geschichte der Regier. Ferdin. I. 2. köt. 374. lap.
[2]) Buchholcz ugyanott 4. köt. 300. 306. s köv. lap.
[3]) Corpus Jur. Hungar. 1622. art. 2. Katona op. cit. Tom. 29. 734—745. Fessler Gesch. von Ungarn. 7. köt. 729. lap.

hitnek kiirtására forditotta, azt vagyonától megfosztva, s minden alkalommal megbecstelenitve. Ennek következménye lön, hogy e században számos vallásháboru keletkezett. Mennyit ostromolta s üldözte az ösi vallást s hiveit Bocskay, s Bethlen pártosaikkal együtta 34. §-ban elösoroztuk. Azt vélék a katholikusok, hogy a bécsi békekötés (ugyanott) nyugalmat s békét szerez a honnak, de a hitujitók meg nem elégedvén a nyert vallási szabadsággal, azt annyira tágositani kivánták, hogy még a katholikus templomokat is elfoglalhassák, s hasznukra forditthassák ottan is, hol a földesur a katholika vallást követte. Mert a mint mondának, a nyert vallási gyakorlat szabadsága templomok nélkül czélra nem vezethet. Minthogy pedig a császár azt válaszolta, hogy az 1606-ik évi bécsi békekötésben a hitujitók nevében a templomokról szó nem tétetett, s ő mint király az akkor kiadott oklevelében ugy nyilatkozott „miszerint mindakét rész hitvallása, ennek gyakorlata s templomaiban ne háborgattassék:“ igen nagy vita keletkezett, melynek eredménye lön, hogy a 17 feltétel közé, melyet II. Ferdinand koronázása elött oklevelesen aláirt, ezek soroztattak: Hetedszer a király a bécsi pontokat, és az 1608-dik évi koronozás elötti s utána, valamint az 1609-dik évi törv. czikket fennfogja tartani. Nyolczadszor a legközelebb hongyülésen a rendek sérelmeit elháritandja. Tizenkettödször miszerint az ország béke fentartassék, az eddig gyakorlott vallás szabadságában senki se háborittassék akár király, akár földesur által [1]). Azonban a hitujitók ki nem engeszteltettek. A mozgalmok Csehországban 1618-ik évben a királyi tanácsosok ablakoni kidobásával kezdvén, s Morva s Austriába harapódzván a következö évben már honunkba is terjedtek, de Pázmán érsek és Forgách nádor ügyessége által megakadályoztattak. II. Ferdinand 1619-ik évben II-ik Má-

[1]) Corp. Jur. Hung. 1622. art. 2. Katona Hist. Crit. Tom. 29. 734—745. Fessler 7. küt. 729. lap.

tyás után a királyi trónt elnyervén, Posonyba gyülést hirdetett. Minthogy pedig ez időközben a zendülő csehek Thurn gróf vezérlete mellett Bécs alatt terménék, s a magyarokat segitségül felszólitanák, ezek Turzó s Balásfy vezérlete alatt kiengesztelő választmányt küldének Thurnhoz azon izenettel, hogy koronázott király ellen kikelni nem szabad, s igy a haza egy ideig még békességben maradt. A hongyülés eleve békességesen folyt, de a hitujitók mielőtt a királyi előadások tárgyába bocsátkoztak, sérelmeik orvosoltatását követelvén, a békét elüzték, s nem sokára vége lön a hongyülésnek a nélkül, hogy a kedélyek kibékülnének. Ámbár pedig Ferdinand császár ellen nem csak Cseh, Morvaország s Austria alattvalói, hanem Bethlen, a Rákóczyak s mások (34. 35. 36. §.) kikelnének, s az ősi vallást mindnyájan kiirtani kivánnák, söt jelen század elejével az ujitók száma a katholikusokét felülmulná [1]), mégis amazok összege, ámbár azt fegyverrel gyarapitani törekedtek, kevés idő mulva megcsökkent inkább mint szaporodott. Pázmán Péter esztergomi érsek, s társai annyira buzgólkodtak a vallás terjesztésében, hogy az örök igazság diadalt kivivén magának, régi hiveit visszanyerte. Pázmán az esztergomi érsek maga, Batthyányi, Turzó, Zrényi, Erdődy, Nádasdy, Illésházy, Eszterházy, Homonay, Drugeth, Szécsy, Balassa, Dersfy, Forgách és más főcsaládokat az egyházba vissza vezette. E visszatérések a vallás külső terjedelmére is igen üdvösen hatottak, mert e főurak az egyház keblébe vissza lépvén, s azt buzgólag pártolván, a hitujitóktól az előtt átengedett templomokat visszakövetelték. Igaz ugyan, hogy a hitujitók panaszt emeltek a miatt az 1635-ik évi hongyülésben, s ismét nagy mozgalmakat okoztak a házában, kivált miután őket a Rákoczyak pártfogolták (36. §.). S mivel nem nyugodtak előbb, mint miután III. Ferdinand királytól számos templomokat nyer-

[1]) Törvénykönyvünk 1604. 22.

tek volna, miszerint jövendőre uj panaszok ne eredjenek, az 1647-ik évi 14-ik t. czikk hozatott. Ennél fogva minden egyházi vagy világi eltiltatik a templom, paplak, iskola, s hozzá tartozó birtok vagy jövedelem elfoglalásától, s más bár kinek vallásábani meggátlásátol, mit ha valaki tenne, hatszász magyar forint lefizetésére itéltetett el. A béke a birodalomban Münster s Osnabruckban 1648-dik évben helyre állván, s a császárt német, frank, és svéd ellenségeivel kiengesztelvén, arra számolának elődeink, hogy a békekötés honunk polgárait is egymáshoz közelebb vezetendi, azonban Rákóczy György nagy hatalommal, s birtokkal meggazdagodván, s az 1649-ik évi hongyülésre követeket küldvén, e gyülekezet szintén oly zavaros lön, mint az előbbiek. A katholikusok a hitujitók ellen, ezek amazok ellen panaszokkal léptek fel a viszonyos vallási szabadság megsértése miatt. A hongyülés e bajokon segiteni akarván, azon rendeleteket, melyek a vallás szabadságát mindakét résznek biztositják, az 1647-dik évi 14. czikkben szabott büntetés alatt ismételte [1]). De nagy Leopold alatt a békét Tököly ismét háborgatta, a katholikus hiveket, templomaik, oltáraik, s papjaikat megbecstelenitve, s annyira üldözve, hogy némely helyeken majd egészen kiirtattak. S valóban 1678-dik év óta Veszprém megyében csak két lelkész, Szala s muraközy szigetben öt, Somogy s Baranyában egy sem, Szatmárban pedig három találtatott [2]), míg a soproni gyülésben Tököly rendeletei eltöröltetnének; a Rákóczyféle belforongás utólsó parázsa pedig szatmárban Pálffy János altal eloltatnék (36. §.) s a rend nagy Leopold diadalmai, s annak igazság szeretete által helyre állittatnék addig legalább, míg ismét uj mozgalmok nem keletkeztek volna.

[1]) Corp. Jur. Hungar. 1649. art. 12. §. 1. et 2.

[2]) Kazy Histor. Univers. libr. 12. pag. 253—255. Belnay Fragment. ad Histor. Eccles. fascic. II. pag. 57. 58.

71. §. A XVIII. században.

III. Károly király 1712-ik évben királynak koronáztatván, ez évi hongyülésen akarta elintézni mind a katholikusok, mind a hitujitók panaszait, de dögvész ütvén ki, s czélját el nem érhetvén, azt az 1714-ik évi hongyülésre bizta. Ámbár pedig a hitujitók egy része (a helvét hitvallásuak) a kereszt jelét eltöröltetvén, régi vallásuktól eltértek, s olyas vallást követtek, melynek gyakorlati szabadság nem adatott [1]), a király mindamellett kijelentette, hogy kegyelméből a régi törvényeket [2]) fentartatni, s ugy vallásuk gyakorlatát most megengedi ugyan, de a társas országokban divatozó törvények megerősitése mellett [3]). A török honunkból egészen kiüzetvén, s szabadabb tér nyilván Magyarhonban, a király uj meg uj panaszok keletkezése miatt Pesten egy vallásügyi választmányt rendelt *) [4]), melynek feladata volt, ezentúl minden vitákat eldönteni. Ezt hallván a hitujitók, a bécsi békekötésre hivatkozván, sérelmeikkel tüstént megjelentek a választmány előtt, azonban a katholikusok, mind panaszaikat, mind a békekötést mely ellen a papság mint a törvényhozó test első rendje tiltakozott, érvényeseknek el nem ismerték, annál inkább nem, minthogy a bécsi békekötés pontjaiban e szavak: „absque tamen praejudicio Religionis Catholicae“ foglaltatnak. E vitának eredménye lön, hogy a király a vallási ügyeket azon állapotban hagyatni rendelte, melyben a választmány kezdetével voltak. Dicső Maria Terezia atyja trónjára lépvén, s annak nyomait követvén, szintén minden tehetségét oda irányozta, miszerint alattvalói közt békét alapithasson, s midőn némely túlnyo-

[1]) Ribini memorabil. august. Confess. 2. köt. 542. s köv. lap. Katona Hist. Crit. 38. köt. 244. lap.
[2]) 1681. 25. 26. 1687. 21.
[3]) 1687. 23. 1715. 125.
[4]) 1749. mart. első napjára.

mó hatalommal élö protestans elöjárók az 1731-ik évi rendelkezések ellenére Nógrád megyében a vasárnapi menyegzötartást, karácsonéjjeli ájtatosságot, s az evángelikus vallásuaknál is eddig szokott Mária üdvözleti hármas harangozást, söt némely helyeken a katholikusok temetésén divatozott harangszót eltiltanák, a királyné 1747-dik évben kelt rendelete által ily visszaéléseket szigoruan megtiltván, minden hitujitó lelkészt hivatala körébe visszautasittatá. Ugyanazt tette a királyné ottan, hol némely hitujitók imaházakat a törvényben nem foglalt helyeken épittettek, vagy vallás gyakorlatot behoztak. Továbbá mindaz, ki hitét elhagyni akarta, Maria Terezia rendelése szerint hatósága elibe idéztetett, s ha szándokát tanuk elött kinyilatkoztatva, s katholikus lelkész által tanittatva nem okult egy évi, ha pedig ismételt hithagyás váda alá esett, két évi fogságra, s minden szerdán s pénteken tartandó böjtre itéltetett el. Azon esetre, ha e rendelkezések siker nélkül maradnának, a nemes pénz birság, a nemtelen pedig több évi dolog alá vonatassék. A csábitók szintén ugy bünhödtessenek, s a katholikus ifjuság a protestans iskoláktól távol tartassék [1]. A vegyes házasságok tárgyában azt rendelte Maria Terezia [2], miszerint a lelkészek a szülöktöl jó móddal téritvényeket a felöl nyerni törekedjenek, hogy minden gyermekeiket a katholika vallásban nevelendik. Késöbben pedig azt parancsolta, miszerint a vegyes vallásu szülök, kik gyermekeik törvényes neveltetésében valamely hanyagságot követnének el, tisztök eljárására kénytessenek [3], a kiskoru gyermekek pedig a katholika vallásban neveltessenek, s protestans imaházakba semmi esetre ne bocsáttassanak. A vegyes házassági pereket s ügyeket pedig átalánosan a megyés püspökök alá ren-

[1]) Katona Histor. Crit. Tom. 39. 366. s k. lap.
[2]) 1749. évi januar 7-kén kelt kir. rend.
[3]) 1756-ik évi august. 30. kelt kir. rend.

delte, sőt a dicső királyné oly vegyes házasságot, melyben a protestans fél téritvényt nem adandana, egészen eltiltott [1]).

*) E választmányhoz tartozó egyháziak voltak: Rauscher Jakab esztergomi kanonok, Babarczy Ferencz apát Kalocsa, Kis János püspök Eger, Kontor Istvan helytartó Győr s Csanád, Kebell Mihály püspök Várad, Györödy Adam kanonok Nyitra, Závody Mihály prépost Veszprém megye nevében. Péterfy s. Concil. Hungar. Tom. II. 441. et seq. pag.

72. §. *A türelmi rendelvény.*

II. Jósef császár dicső Terezia fia s utóda [2]), királyi hatalmánál fogva [3]) 1781-dik évi october 25-kén az ugynevezett keresztény türelmi rendelvényt közrebocsátotta. Ez a bécsi békekötéssel együtt minden honi vallás - viszonyok alapjául vétetett, és a következő 18 pontot foglalja magában: 1) mindakét protestans felekezet, valamint a nemegyesült görög vallásuak magános istentiszteletet tarthatnak oly helyeken is, hol a törvény vagy királyi kiváltság őket arra fel nem hatalmazza; 2) e magános istentisztelet azonban csak azon helyeken engedtetik meg, hol száz nem katholikus család létezvén, a közterhek által el nem nyomatnak, továbbá imaházaikat ugy épitessék, hogy toronyt, harangot s utczáróli bejárást nélkülözzenek; 3) minden nyilvános hivatalok, akademiai méltóságok, várospolgári, mesteri, valamint birtoki jogokhoz juthassanak; 4) egyedül olyas szabványok megesketésére szorittassanak, melyek vallásuk elveivel nem ellenkeznek; 5) a katholikus isteni szolgálat vagy szertartásokra ne köteleztessenek; 6) e türelmi rendelvény csupán királyi kegyelmül, s az alkotmányos törvények s régiebb királyi leiratokra nézve egyedül felmentés gyanánt tekintessék; 7) a vegyes házasságok eddig csak a mindkét

[1]) 1768. évi julius 28-án kelt leirat.
[2]) 1687. 2. 1723. 2.
[3]) I715. 20.

nemü magzatok katholika vallásbani neveltetéséről adandó téritvények mellett köttethetvén, jövendőre ily téritvények használata elmellőztetik, de szabályul rendeltetik, miszerint katholikus apa mellett mindakét nemü gyermek a katholika vallásban, ellenkező esetben pedig a figyermekek apjuk, a nőgyermekek anyjuk vallásában neveltessenek; 8) ugyan e szabály kötelez, ha a protestans házasságból vegyes házasság keletkezvén, a gyermekek kiskoruak; 9) a helvétvallásuakat büntetni tilos, midőn hitelveik következtében a szülésznőket keresztelni nem hagyják; 10) katholikus lelkészek idegen felekezetü betegekhez ne menjenek, egyéb ha a betegek kivánják, de akkor senki által ne gátoltassanak; 11) iskola tanitókat mindenütt tarthatván, szabadjon nekik gyermekeiket más vallásu tanodákba is küldeni; 12) a tanulmányi rendszer protestans iskolákra nézve ne alkalmaztassék, ne valahogy vallási szabadságuk megsértessék; 13) templomaikat birhassák, javithassák, vagy ujra épitethessék; 14) fiókegyházaiktól meg ne fosztassanak; 15) a helység lakosai, országnagyok s nemesek külön imaházaikat látogathatván, ottan ajtatosságukat végezhetik; 16) a palástdíji jogról (stola) a császár, miután hatósági tudósitást nyerendett, intézkedendik; 17) egyházi zsinatokat királyi engedelem mellett tarthatnak egy katholikus s egy nem katholikus biztos jelenlétében; 18) Vallása miatt senkit se pénzben, se testben büntetni nem szabad. Átalánosan pedig a katholikusok gyalázó, gunyoló szavakkal vagy iratokkal egymást meg ne sértegessék [1]). E türelmi rendelvény azonban sem az akatholikusoknak, sem a katholikusoknak nem tetszett. Azoknak azért nem, mert ők az által csak türettetnek, emezeknek pedig azon okból nem vala kedvükre, mert azt vélték, hogy a császár közönbösnek tartja, bár az igaz,

[1]) Klein Ant. Hist. Eccles. et Relig. Christ. Tom. 2. Graecii 1828. pag. 768.

vagy más vallást kövesse valaki. Azonban a császár katholikus alattvalóit ez aggodalomból megszabaditandó kinyilatkoztatta, miszerint legforróbb ohajtása oda czéloz, hogy minden népei az ősi religiót de egyedül a meggyőződés utján kövessék, s igy lelki üdvöket munkálhassák. Elveivel egyezőleg a császár azt is határozta, miszerint ezentul senki a hithagyók közül per alá ne vonattassék, hanem szerzetes vagy más tisztességes helyen hat héti oktatás alá vétessék, a csábitók megbüntessenek, s az ellenféli lelkész a hithagyót az oktató lelkész bizonyitványa nélkül elfogadni ne merészelje. Minden kiskoru gyermek, mely katholikusoktól született, a katholika vallásban neveltessék. Azonban, ha a kiskoru gyermekek a 12-ik évet meg haladták, s áldozásra még nem bocsáttattak, a hat héti oktatás által megkisértetett atyjuk vallásában neveltethetnek, de ha a katholika anya hitét elhagyná, a gyermekek anyjuk vallását nem követhetik. Elvégre a 18 éves gyermekek a hathéti oktatás alá vonattassanak [1]). Ezekről későbbi rendeletek máskép intézkedtek. Lásd a 64. §.

73. §. *A protestansok kedvezéseket nyernek.*

II. Jósef császár 1790-ik évben munkás élete legszebb idejében meghalálozván, trónja II. Leopold testvérére szállott. Ez ugyanazon évben hongyülést Budára összehiván, de azt Posonyba áttétetvén, többi rendelkezései közt az 1791-ik évi 26-ik t. czikk által a protestánsok vallás ügyeit rendezvén, azoknak nagy kedvezéseket engedett. A czikk kivonatban igy szól: 1) a protestansoknak minden bár minö régibb törvények vagy kiváltságok mellett is szabad vallás gyakorlata engedtetik; 2) a protestánsok szabad vallási gyakorlatuknál fogva megyei vegyes választmány mellett

1) Klein Ant. Histor. Eccles. et Relig. Christ. Tom. II. Graecii 1828. pag. 769.

egyházi egyén befolyása nélkül minden helységbe, hol szükségesnek vélik, ekklesiai igazgatókat rendelhetnek, egyházakat tornyokkal, paplakokat, s tanodákat telket a földes uraságtól nyerve, alapithatnak; 3) a protestánsok bár mely osztálybéliek legyenek, se a szent mise áldozatra, se körmenetek, vagy akár mely vallásukkal ellenkező szertartásokra megjelenni nem köteleztetnek; 4) egyházi gyüléseket és zsinatokat mind a személyek számára, mind a megjelenés helyére, mind pedig a felveendő tárgyok minémüségére nézve felséges királyurunktól kérendő engedelem mellett tarthatnak; 5) mind hittudományi, mind ajtatossági könyveiket tulajdon, tőlük kinevezendő, s a n. m. helytartótanács által kijelelendő birálók felügyelése alatt kinyomathatják, azon törvényes feltétel mellett, hogy azokba semmi a katholika vallást megsértő, vagy gunyoló kifejezések fel ne vétessenek, mi ha megtörténnék, arról a biráló kérdésre vonandó; 6) a katholikus papnak, tanitó, vagy akármely egyházi szolgának adandó pénzbeli stola, vagy ágytóli dijtól mentek, azon esetet kivéve, ha a katholikus lelkész szolgálatát megkivánnák; 7) lelkészeik a tulajdon felekezetü betegeket, s börtönben létezőket a rendőrségi szabályok megtartása mellett szabadon meglátogathatják, s a halálra őket elkészitvén, a végitélet helyére kisérhetik, de beszédet nem tarthatnak; 8) minden érdemes és a törvény megkivánta tulajdonokkal felruházott egyén, vallás különbsége nélkül akármely rangu hivatalra előmozdittathatik; 9) a törvényes esküt̃ől, mely a boldogságos Szüz Mária s az Isten minden szentjeire tétetni szokott, mentesek; 10) minden alapitványaikat, melyeket egyházaik, tanodáik, lelkészeik s más intézeteikre tettek, királyi felügyelés mellett szabadon kezelhetik; 11) házassági ügyeik addig, mig törvényszékeik rendezve nem leendenek, vármegyei, vagy kerületi törvényhatóságok által, a szabad királyi vagy bányavárosokban pedig az illető tanács által döntessenek el,

honnét a királyi vagy hétszemélyi táblához ügyeiket felebbvihetik; 12) minthogy a protestánsok ily állandó törvények által vallási gyakorlatra, egyházak, tanodák, paplakok, s mindennémü alapitványokra nézve biztos helyzetbe állittattak, ezentul egyházak, tanodák, vagy paplakokat többé nem követelhetnek; 13) minthogy a katholika vallástóli elválás békekötések értelméhez képest is katholikus elvekkel ellenkezik, ne valahogy ilyes átmenet vagy elválás vakmerően történjék meg, minden ilyes esetek felséges királyunk elibe terjesztendők; 14) a katholikus lelkészek előtt mindig kötendő, s senki által nem gátlandó vegyes házasságokból született gyermekekről rendeltetett, ha az atya katholikus, minden gyermek a katholikus atya vallását követni tartozik, ha pedig az anya katholika, egyedül a fiugyermekek követhetik atyjok vallását. E tárgyról azonban későbbi hongyülések máskép rendelkeztek, s mind azokhoz, mind az egyháztól hirdetett rendeletekhez magunkat jelenleg alkalmaztatni tartozunk (64. 71. §); 15) a perek, melyek mindazon házasság felett, mely vagy már akkor vegyes, midőn köttetik, vagy csak egyik, vagy a másik házas felekezetnek a katholika hitrei megtérése által vegyessé tétetik, indittatnak, minthogy mind a két esetben igaz szentségről szó vagyon, katholikus törvényszék elibe tartoznak; 16) a protestánsok a katholika egyház ünnepeit külső tekintetre nézve ottan, hol azoknak megszegése botrányt okozhatna, megtartani kötelesek, mitől szabadok tulajdon házukban, hol akárminő szolgai dolgokat is magánosságban végezhetnek. E törvény czikk nagyon áthatotta az egyháziakat, s a hongyülési tagok egy részét. S valóban a főpapok s az egyháziak mindnyája, 80 katholikus országnagy, nemes és követek által aláirt folyamodást nyujtottak be felséges királyunknak, melyben őszintén megvallák, hogy az emlitett czikket maga a királyi méltóság, honi törvények, egyházi szabályok, s tulajdon lelkismeretök

sérelme nélkül el nem fogadhatják, s azért azt módosittatni, a bécsi s linczi békekötésekre, s azokon alapult 1608. s 1647-ik évi t. czikkek tartalmára visszautasittatni esedeznek. Okaik pedig, melyekből kiindulnak a következők: A bécsi s linczi békekötések, valamint az utánuk következett hongyülések mindenkinek saját vallása gyakorlatát megengedik, az 1791-ik évi 26-ik czikkben pedig e szavak: „absque praejudicio tamen Religionis Catholicae" kihagyatván, a katholikus vallás szabadsága korlátoltatik. Továbbá a 26-ik t. czikk 2-ik pontjánál fogva a földes ur telket a templomra adni tartozván, jogaiban rövidséget szenved. A 4-ik pontban ő felsége magának az uj egyház feletti felügyelést fentartván, magát az uj egyház fejének is nevezte, holott ő azon egyháznak törvény szerint még tagja sem lehet. A 9-ik pontban az esküből e szavak: Boldogságos szüz és szentek emlittetése kihagyatott, holott az érintett békekötések azt nem tették, s a katholikusok őseik példája után nem is egyezhetnek meg abba, hogy a magyarok Nagyasszonya tisztelete ellen valami végeztessék. A 11-ik pont szerint ő felsége a protestans házassági ügyek kiegyenlitésére tulajdon törvény széket rendelni kiván, holott az emlitett békekötések, s utánuk tartott hongyülések a katholikus szentszékek azok elintézésére helybenhagyattak. A 14-ik pont, mely a vegyes házasságokból származott figyermekek protestáns atyjuk vallásábani neveltethetését engedi, a katholika hittanaival egyenesen ellenkezik. Ezeknél fogva tisztének tartotta az egyházi rend okokkal támogatott folyamodását s tiltakozását benyujtani [1]). Ámbár pedig több nemes megyék, mit Vas, Szepes, Sáros stb. ez engedmények tudomásához jutván, siralmasan panaszkodó

[1]) November 30-kán 1790. Acta Comitior. 1. köt. 262. s köv. lap. Katona Histor. 40. Tom. 793.

feliráskat küldének a felséghez, mindamellett 1791. évi januar 19-kén a 26-ik t. czikk elérkezett, mely hosszab vita után az egy részről tett ovakodás emlittetése mellett a többség által elfogadtatott [1]).

74. §. A hitujitók a XIX. században.

Ámbár a hitujitásnak e századbeli története csak folytatása az elöbbi eseményeknek, mindamellett e század eleje zavaros és többnyire szerencsétlen hadakkal elfoglalva lévén, Marsnak inkább s fegyvereseinek, mint egyházi ügyeknek figyelmét szentelni kénytetett, s igy az egyházi s vallási tárgyok keletét, növekedését, s böségét többnyire csak a franczia mozgalmok lecsillapittatása óta, azaz a boldog béke megállapodásától szemléljük. Mert azóta koronás királyunk rendes hongyüléseket hirdetvén ki, s szeretett magyarainak idöt, tért, s szabadságot tanácskozásokra engedvén, hazánk atyjái minden harmadik évben Posonyba egybegyültek, s nagy buzgóság, tudomány, s nemzetiséges lelkesedéssel a tanácskozás polczára fellépve, hazánknak mind politikai, mind egyházi állapotjáról, javitásáról, s minden oldalróli tökéletesbitéséről értekeztek. Igaz ugyan, hogy e tanácskozás terén sok elhangzott olyas is, mi czélra nem vezetett, mi sértegető, s mi a nemzet inkább setét, mint fényoldalát bebizonyitotta. Azt azonban a szabad tanácskozás állapotja hozza magával, s valamint némi tekintetben minden rosznak jó következése is vagyon, ugy azt sem lehet tagadni, miszerint az ellenfél legalább azon hasznot hajtotta, hogy az igazság jobban kiderült, s a viszonyos verseny által a felek bátorságot nyertek. S valóban már Kisfaludy honunk koszoruzott költésze mondá: „Hol nincs

---

1) Az 1790/1. évi hongyülési napló.

versenyezés, nincs küzdhelye bátor erőnek" [1]). Egyedül azt sajnálhatni, hogy hazánk atyjái közül sokan oly tárgyokról is tanácskoztak, söt fölöttök pálczát is törtek, melyek a hongyülési törvényhozás köréhez nem tartoztak. Ilyenek a vallási tárgyok, melyek közül eddig mindig többet tárgyalás alá vettek, s minthogy azoknak méltányos és igazságos kezelése, és megitélésére politikai s diplomatikai ismeretek nem elegendők, nem csoda ha az egyházi tárgyokat világi elvekből döntvén el, az egyházi rendet azon kelemetlen helyezetbe hozták sokszor, hogy velök meg nem egyezhetvén, ellenmondani, s óvakodni kénytelen vala. Hogyan s mikor történt ez a mult korban, azt a 68-ik §-ból is kivehetjük. Jelen korban pedig megtörtént ugyanaz, midőn az 18$^{39}/_{40}$-ik évi hongyülésben Kopácsy Jósef esztergomi érsek s honunk áldora, és hazánk többi főpapjai az 1791-ik évi 26-ik t. czikk azon engedelme ellen tiltakoztak, melynél fogva a vegyes házasságban született figyermekek idegen vallásban neveltethetnek. Annak következménye valának azon körlevelek is, melyeket ugyanazon emlitett érsek s honunk többi püspökei a vegyes házasságok kiszolgáltatása módjáról 1843-ik évben megyéjökbe köröztettek [2]). Ilyen a vallási gyakorlat szabadsága, melyet, ámbár kisem tagadhatja meg felebarátjától addig, míg az idegen vallás a közjót nem veszélyezteti, mindamellett annak méltányosnak is lennie kell, annyiban legalább, hogy az ősi vallás követőit se gátolja meg tisztök eljárásában. Ilyenek az átmeneti esetek, midőn valaki a katholika vallástól elszakadni készül. Ilyes esetekben a katholikus lelkész

---

[1]) Kisfaludy versei Emil czim alatt.

[2]) Josephi Kopácsy Primatis regn. Hungar. et A. Eppi Strigon. Encyclicae et instructio pastor. de matrimoniis mixt. ad Clerum dioeces. die 2. Julii 1846. dimissae.

tisztje azt hozza magával, hogy mindent, vagy legalább annyi erkölcsi erélyességet használhasson, mennyit lelkismerete sugal arra, miszerint hiveit az igaz vallásban fentarthassa. Ezek azon tárgyok, melyek körül vallási tekintetre nézve századunk hongyülései eleget tanácskoztak, eleget fáradoztak, de eredménye a tanácskozásnak eddig ugy ütött ki, hogy az ellenzéki ellem tulnyomósága miatt az egyházi s ősi vallás követeleit elegendőkép nem méltathatták (70. 71. §.). Azonban az 184⁷/₈. évi hongyülés alkalmával alkotmányunk egészen átalakulván, a törvény előtti egyenlőség, mind törvényesen bevett vallásnak viszonyossága s szabadsága kimondatván, remélhető, hogy az ujdan kinevezett birodalmi ministerium a katholika vallás védelmét, s igazságos igényeit méltó figyelembe veendi. Ezt annál inkább remélhetjük minthogy jelenleg az egész birodalom püspöki kara Bécsben egybegyülve azon tanácskodik, mikép lehessen a legujabban szerződött egyezményt (Concordatum) 44. §. valódi életbe léptetni, s az igét testté alkottatni.

75. §. *Az ágostai hitvallás állapota.*

A protestánsok országunkban szintén ugy mint másutt két főbb, tudnillik az ágostai s helvet felekezetre szakadván, keletkezetök óta belső szerkezetökben folyvást dolgoztak, de nem lévén istentekintélyü eredetök s alkotásuk, annak elrendezésében mindig ingadoztak s változtak. III. Károly király 1734-ik évben egy világi s egyházi felügyelő mellett négy superintendentiára osztotta. E kerületek ma a következők: 1) a dunamelléki, 2) a dunántúli, 3) a bányakerületi, 4) a tiszáninneni s túli kerület. Minden kerület egy superintendens és több felügyelők alatt lévén, egyházvidékekre osztatik. Minden egyházvidéket, mely több lelkészségből áll, egy senior igazgatja, ki alatt az illő lelkészek, s tanodai oktatók állanak. Az ágostai vallástételüek

a dunántúli kerületben az 1650-ik évben Csepregén s másutt közrebocsátott Agenda szerint egyházi szertartásaikat végzik. A szlávok Krman superintendens Agendáját követvén, a németek részint a szászok, részint a rajnamellékiekhez csatlakoznak. Az egész ágostai egyházat 1848-ikévig egy főfelügyelő kormányozta, de annak hivatala azóta máig betöltve nincsen.

Erdélyben az ágostai hitvallásuak 1772-ik évig a főünnepeken kivül az apostolok s a boldogságos Szűz ünnepeit is megülték. Azonban az emlitett év után ők is az ünnepek számát leszállitották.

76. §. *A helvet hitvallás állapota.*

A helvetvallásuak száma nem kevessé csökkent meg az elöválasztás tana miatt, melynél fogva szerzője Calvin János azt tanitotta, hogy az Isten némely embereket öröktől fogva boldog létre elöválasztott, másokat pedig örökre elkárhoztatott. E tan valamint Hollandiában Herman s Gomar leydeni tudósok közt [1]) nagy vitákat, söt felei közt börtönöztetések-, hadak- s halált okozott, ugy honunkban is nagy ellenzökre talált. Azonban nem tagadhatni, hogy e tan, miután azt Kálmáncsehy Márton, ki gyulafejérvári kanonokból munkácsi predikatorrá vált, honunkban ajánlotta, s foganatositotta volna, annyi mozgalmok s annyi viszonyos ellenségeskedések tárgyává nem lön, mint másutt. Mert földeink közül igen sokan e borzasztó tantól elállva az ágostai hitvallásuakkal együtt az Isten kegyelmének mindnyájok iránti egyenlöségét vitatták. Ezek közül Huszti Endre kolosvári jogtani oktató magát különösen tüntette ki. Igaz ugyan, hogy elvei miatt tanszékét Erdélyben elveszté, azonban a katholikusokhoz áttért, s a fejérvári káptalannál hivatalt nyervén, abban hivataloskodott, s több munkákkal diszeskedett. E hitvallás-

[1]) Egyháztörténeteink 4. köt. 90. §. 254. lap.

nak egyházi elosztása szintén négy kerületre terjedt: 1) a dunamelléki, 2) a dunántuli, 3) a tiszántuli, 4) a tiszáninneni kerületre. Minden kerületben egy superintendens és segédgondnok vagyon; maga a kerület egyházmegyékre, ezek pedig lelkészségekre elosztva lévén, amazt főesperes, emezeket pedig predikatorok igazgatják.

A kapcsolt részekben azon kevés protestansok, kik ottan léteznek, többnyire gyárosok, vagy kereskedők lévén, az 1848-ik évig csak zsellérkint tartózkodhattak [1]). Ma azonban az egyenlőség joga minden felekezetre kiterjesztve lévén, azok is az alkotmány minden kedvezései s terheiben egyenlően részesülnek.

77. §. *A protestantismus eszesdiségre (rationalismus) változott.*

Minthogy a protestans felekezetek mind régi, mind ujabb időkben egyesülésöket külföldön siker nélkül kisértenék, elvégre annyiban megegyeztek, hogy vagy egészen, vagy legalább egyrészről eszesdieknek (rationalistae) átváltoztak. Mit nemcsak a külföld, hanem hazánkról is némileg mondhatni. Mert protestans atyánkfiai legujabban az összeolvadás eszméjét hirdetve, az egyesüléshez hajolni látszottak ugyan, de ez ügy a számosan tornyosuló nehézségek miatt azon alakot vette magára, melyet a külföld követ, tudniillik abban egyeznek meg, hogy szintén a rationalismust követik. Ennek annál inkább következnie kellett, minthogy nálunk is a protestánsok tudósai s lelkészei mindenben a külföldöt dicsérni, s követni szeretik. Oka e nagy változásnak Fenelon s több nagynevü tanárok szerint a hitujitás eszme s elvében rejlik. Mert ugyanazon szabadsággal, melylyel az első hitujitók éltek, utódaik is élhetvén, s valóban élvén, más valami könnyebben alig történhetik, mint hogy eszesdieknek átváltozzanak. Alkalmat s indokokat

1) Schwartner Statistik 125. lap. Benkő Transilv. 4. köt. 17. lap. Katona Hist, Crit. Hungar. 39. köt. 325. lap.

arra máig nyujtanak: 1) az angol s franczia eszesdiek munkái, melyek minden europai nyelvekre forditva, minden tudós kezeibe kerülhetnek, s a rosz mételyét közlik. Ilyenek Burnet, Whitby, Taylor, Clarke, Voltaire, Rousseau, Sue, Victor Hugo s mások munkái; 2) a korlátlan sajtó szabadsága, mely által számos könyvek az isteni kinyilatkoztatás, és a vallás ellen keletkeznek. Ámbár pedig nálunk az 184⁷/₈. évi átalakulásunk alkalmával a sajtó szabadsága törvény által korlátoltatott [1]; mindamellett annak sokkal szabadabb tér nyittatván, s engedtetvén, mint annak elötte, ilyes munkák nálunk is minden tartózkodás nélkül behozattatnak, s az olvasó közönséggel közöltetnek; 3) Kant s követőinek bölcseleti rendszere, melynél fogva egyedül az ész vallása átalánosnak (objectiv) lenni, a kijelentett vallás pedig csak amannak könnyebb terjesztésére adatottnak állittatik, mely idővel önmagától megszünendő, minden embernek tiszta észvallása által kipótoltatandik. Vagy lehet-e Schelling vagy Hegelnek azon állitását miszerint az ész mennyiségben csak egy tökélyes valóság (absolutum) s az maga az Isten; a többi valóságok pedig annak egyedüli viszfénye (reflexum) elfogadni? s azt akár Üdvözitőnk valódi lételével, akár mely lény valóságával megegyeztetni? Lehet-e Herbart kétesdies rendszeréből okulnunk, ki Kant rendszerét (Kritik der reinen Vernunft) elvétett utnak nevezi, s azt azon egyén által egészen elmellőztetni kivánja, ki az igazsághoz jutni törekedik?! [2]). Ilyes helyezetben valódilag mondhatni, Incidit in scillam, qui vult vitare charydim. Hogy továbbá a mostani protestánsok egyedül

---

[1]) Lásd az 184⁷/₈. évi Törvényczikkelyek 18-ikát.

[2]) Herbart Joh. Frid. Uiber meinen Streit mit der Modephilosophie dieser Zeit. Königsberg 1814. és Psychologie als Wissenschaft neugegründet auf Erfahrung-, Metaphysik und Mathematik. Königsb. 2. Bde 1824.

eszesdiséget tanitanak, munkáik bizonyitják. A sok közül csak Wegscheidert, kit a protestánsok remekirójuknak tartanak, elősorozzuk. Ez azt állitja [1]), hogy a természet feletti kijelentés nem is szükséges, de nem is lehetséges. Továbbá minden csodákat s titkokat megvetvén, azt tanitja, hogy Krisztus egyetemi vallást alapitani akarván, nem kijelentett, hanem csupa eszesdi vallást tanitott, s tanithatott stb. Hasonlókat Röhr, Schulze, Schott, Brettschneider, de Wette, Bauer, Feuerbach, Marr stb. tanitanak [2]). Hosonlitsd Relig. s Nev. czimü folyóirat 1846. évi august. B. alatti 13. szám 97. lap. Mellképek Perger János által s 1847. évi febr. 7-ke alatti 11. szám 87. s köv. lap. 1847. évi mart. 4. alatti 18. szám 137. s köv. lap.

78. §. *A háromságtagadók.*

Erdélyben annyi hitujitó támadt e korszakban, hogy majdnem a protestansok számát is meghaladták. Azok közül a socinisták, máskép háromságtagadók, vagy unitariusok legnagyobb figyelmet gerjesztettek, annál nagyobb tekintélyt nyervén, minthogy maga Zápolya Zsigmond Erdély fejedelme őket eleve pártolni látszott. E tévedést Blandratta György orvos tanár, és Davidis Ferencz eleintén Erdélyben terjeszték, s azután Magyarországba is átültették. Azonban a helvetvallásuak erélyesen ellenök lépvén fel, 1567-ik évben Debreczenben zsinatot tartottak, s noha Blandratta is két évvel későbben Váradon zsinatot egybegyüjtene, melybe Zápolya is megjelent, nem mint a tévtan pártolója, hanem miszerint vizsgáltathassa, valjon alapszik-e a szent irásban e tan, vagy nem? mindamellett a helvetvallásuak Csengerén

[1]) Institutiones Theologiae Christiano dogm. auctore J. A. Wegscheider Halae 1815. több kiadásokban.

[2]) Egyháztörténeteink lat. kiad. 4. köt. 28. s köv. §. 80. s k. lap.

(Szatmárban) ismét összegyülve indokokkal megmutatták, hogy Blandratta tana egyedül puszta véleményeken alapszik, s hitöket az ugynevezett csengeri vallástételben kijelentve a szent Háromságról szóló katholika oktatást védelmezték. Blandratta késöbben Davidistől elválván, s emezt, hogy Krisztust csupa embernek s mint olyant még tiszteletre méltónak sem mondaná, a fejedelemnél bevádolta, s börtönbe záratta. Azonban maga Blandratta sem tanitott mást, mint hogy Krisztus a szent lélektől származván, s Máriától születvén valódi Messias, de nem Isten vala. A felekezet szabadvallási gyakorlatot nyert, de az atya fiu s szent lélek nevében keresztelni tartozik [1]). E felekezet Baranya- s környékében telepedni kezdett, de Radonay püspök onnét kiküszöbölte. A felekezet istentisztelete egyszerü, fegyelme szigoru, s Erdélyben nyolcz senioratusokra osztva vagyon [2]). Az $184^7/_8$. évi hongyülés azt honunkba is bevette, s minden a többi protestáns felekezetekhez hasonló kedvezésekben részesitette [3]), annál inkább, minthogy Erdély honunkkal egészen egyesülvén, egy országot képez; s annak minden kedvezéseiben ugy, mint terheiben részesül.

79. §. A keresztségismétlők (Anabaptistae).

Hübmayer Boldizsár Nickelsburg Morvaország városa s tájékában a keresztség ismételtetését 1526-ik évben mindazoknak hirdette, kik gyermek korukban megkereszteltettek. E hirdetésnek oly sikere lön, hogy mind Lichtenstein Lénárd maga, kit a város uralá, mind mások a keresztséget magukon ismételtették. E tanhoz továbbá más tévedések is csatoltatván, például hogy az egyházi rend Üdvözitőnktől

---

[1]) Az 1638-ik évi országgyülés őket arra bünvád alatt kötelezte.
[2]) Engel Geschichte Ungarns 2. köt. 294. s köv. lap. Schwartner Martin Statistik 112. s köv. lap.
[3]) $184^7/_8$. évi törvénycz. 20-ka.

nem alapittatott, elöjárók nem létezhetnek a társaságban stb. nagy felekezet létesült, melyet sokan követve Némethonban tüzzel vassal terjesztettek oly annyira [1]), hogy azt fejedelmek s püspökök csak keresztbadak által győzhették le, s szétoszlathatták. Ez megtörténvén Hollandia, Német, Schweitz s más tartományokból kiüzetve, mindenütt menedékhelyet kerestek, s Magyarhonba is költözvén, Posony s Nyitra megyében telepedtek meg, hol Lévardon, Szobotist, és szent Jánoson lakásukat tüzték ki. E felekezetek Bocskai, Bethlen, s más csendzavarók alatt egy helységből a másikba költözvén, honunk többi lakosaival együtt sokat szenvedtek; mig Bercsényi 1705-dik évben Nyitra várából részökre egy különös parancsot bocsátott ki, melynél fogva a szobotisti, lévárdi, s szentjánosi uj keresztényeket (keresztségismétlöket) háboritani, lakásukra rohanni, s nekik valami kárt okozni senki se merészeljen [2]). S e lakhelyeken Maria Terezia uralkodásáig tévedéseikben maradtak. Filó Jósef szobotisti lelkész azonban e felekezet tévedéseire dicső Mária Teréziát figyelmeztetvén, azt nyerte, hogy a királyné 1760-ik évben jezuitákat oda küldvén, őket megtéritette. Ez annál könnyebben sikerült akkor, midőn a királyné Walter Zachariast a felekezet papját, s két segédét Nagyszombatba vitette, s ottan a barátok zárdájában letartóztatta. E megtérés azonban csak gróf Barkóczy esztergomi érsek s országunk áldora alatt tökélyetesen eszközöltethetett ki, s állandóvá is maradt, minthogy máig a király költségén tulajdon lelkészekkel s tanodával ellátva saját községeket képeznek.

---

1) Egyháztörténeteink lat. kiad. 4. köt. 97. §. 277. lap.

2) Windisch Ungarisch. Magazin 3. B. 219. S. Benkő Transilv. 1. köt. 495-ik s köv. lap. Aprobat. Constit. 3. Tit. 57. art. Lampe 361. lap. Katona Histor. Crit. 31. köt. 625. lap. 33. köt. 659. lap. Péterfy Conc. Hung. 2. par. pag. 226. 255. Acta Com. 1687. 239. lap. Katona Hist. Crit. 36. köt. 635. lap. s a köv. olvashatni Bercsényi oklevelét.

80. §. *A szombatosok.*

Ezek Csehországban 1530-ik év körül keletkezvén, rotterdami Erasm szerint a szombatot oly buzgósággal ünnepelték, hogy ha szemökbe valami talált esni, azt szombat napján kisem vették. Erdély e korban egyházi főpásztor nélkül lévén, könnyen válhatott minden tévedésnek menedék helyévé. Ámbár pedig e zavaros időkben erdélybeni első fellépése idejét nem könnyü kipuhatolni, mindamellett kétségen kivül vagyon, hogy Bethlen Gábor alatt, ki nagy ellenségök vala, e zsidóság ottan nagy számmal létezett, különösen pedig Marosvásárhely körül tüzék ki lakásukat, s ámbár magyar nyelven közlekedének egymással, mindamellett szalona, megfojtott állatok s vérrel készült étkekkel nem éltek, predikátoraik pedig a helvétvallásuak elöjárósága alá tartoztak. Az ország törvényei közönségesen a szombatosokat megzaklatván, számuk nagyon fogyott. Maga Pécsi Simon, kit Bocskay mint jeles nyelvészt, s az arab héber, görög, török, s nyugati nyelvekben jártas férfiut titoknokának választott, s Bethlen Gábor korlátnokának nevezett, miután bizonyossá lön, hogy a szombatosokhoz tartozik, söt azoknak föbbike, ura parancsára örzet alá vétetett. Rákóczy alatt pedig birtokától is megfosztatván, egyedül szent Erzsébet helység hagyatott meg neki azon feltétel mellett, hogy annak köréböl eltávozni ne merészeljen. E rendelkezések az 1618-ik évi törvény szüleménye valának, mely a négy befogadott valláson kivül minden más tant, különösen pedig a szombatos zsidókét hütlenség büntetése alatt tiltja. Későbbi törvények pedig [1]) a szombatos zsidókat birtok s fejvesztéssel büntetik, de az utolsót mégis megválthatják. Minthogy pedig e büntetések szigoruan végre hajtattak, Erdélyben azok száma megcsökkenvén, többnyire unitariusokká

[1]) Az 1635. 1638. 1662. évi törvények.

váltak, kikhez a nélkül is a Messiásróli tanukra nézve közelednek [1]). Erdély szigoru törvényei nem csak a szombatos, de a többi zsidókat is az országból kitiltják [2]). Ezek azonban az uj álladalmi törvények szerint megszünvén, mindenki a törvény egyenlő oltalmát élvezi.

Hazánk zsidósága régi héber nemzet maradványa, igen is szaporodott. Emlékezetre méltó, hogy Europa zsidósága 1650-ik évben honunkban vallási gyülekezetet tartott. Alkalmat e gyülésre nyujtott Sabbathai Sevi zsidó, ki a nép hiszékenségével visszaélvén, Szmyrnában magát Messiasnak hirdeté. A zsidók őt eleve csoportosan követték, de hazugságáról rövid idő mulva meggyőződvén, mert Sztambulba átvitetve, s kérdésre szoritva, Sévi félelemből mozlemmé lön, Nagyidán Abaujban gyülekezetet a végre tartottak, hogy meghatározhassák, valjon eljött e már vagy csak eljövend e a Messias? A tanácskozás eredményét Zakarias rabbi a gyülekezet elnöke kimondván, hirdeté, miszerint a Messias a nép bünei s töredelmetlensége miatt még el nem jött, de eljövend későbbben.

81. §. A picardiak.

E felekezet 1421-ik év körül Belgium s Némethonból Csehországba szakadván, némely iróktól a husziakhoz számittatik, de hibáson, mert Ziska s a többi husziak azt nem csak magokénak nem vallják, hanem őket erkölcstelenségök miatt gyülölve, még fegyverrel is kiirtották, vagy szétoszlották. Miből keletkezett, hogy picardi lelkészek honunk e korszaki zavaros idejében tévedéseiket nálunk is, különösen pedig a nyugatészaki helyeken terjeszteni kezdették; azonban a hatóságok tudósitást arról nyervén, tüstént azok elutasittatása s az országból kizáratására rendeléseket tettek. S valóban a szakolczai s puchovi nép, melynél a picardiak tana foganzani kezdett, a helvét vallásuak felekezetéhez csat-

[1]) Lampe Histor. Eccles. reform. in Hungar. et Transilvan. 426. lap. Benkő Transilv. 2. köt. 241. lap. Aprobat. Constit. 1. Tit. 4. art. 1.

[2]) Windisch Ungar. Magaz. 1. B. 117. s k. lap. Acta Comitior. 16. 87. 230. lap. Aprobat. Constit. 1. Tit. art. 4.

kozván, a bejött prédikátorok siker nélkül költöztek el. Tévedése e bonyolódott felekezetnek a többi közt abban állott, hogy az asszonyok közösségét tanitá, s az Istent még bujasággal is tiszteltetni vélé. E felekezet azonban mint a gnosticismus maradéka mindünnen kiirtatott. Lásd Egyháztörténeteink latin kiad. III. köt. 414. s k. lap.

V. FEJEZET.

Az egyházi szertartások, a keresztények erkölcsei s az egyház fegyelméről.

82. §. *Isteni tisztelet s szertartások.*

Az isteni tisztelet e korszakban lényeges változást nem szenvedvén, minden eddig divatozott szertartások és szent szokások régi épségökben maradtak. Az oltári szentségnek mindakét szin alatti felvételét, melyet I. Ferdinánd császár s magyar király a trentói zsinattól azon végből kért, miszerint a protestansokat a katholikusokkal annál könnyebben kiengesztelhesse, IV. Pius pápa Magyarországra nézve azon meghagyás mellett megengedte, ha a püspökök azt czélszerü s üdvösnek találnák. V. Pius pápa azt azonban vissza vonta. S átalában honunk püspökei arra ügyeltek, hogy az egyházi szertartások egyszerüebben véghezvitessenek, s némelyek ritkábban gyakoroltassanak. Azért az oltári szentséget is ritkábban engedték kitétettni, több ünnepek előesteit, némely körmeneteket s búcsu járásokat eltörültek, az egyházakban a szám felett égetni szokott gyertyákat megszüntették, az egyházakban divatozó szinházi zenét s éneket megváltoztatták s többféle áldásokat, melyek nem foglaltatnak az egyházi szertartás-könyvben, megszüntettek. Nem tagadhatni ugyan, hogy az országban honoló török az egyházakat elfoglalta, azokat várak, gabonatárak, söt más nemtelen hasznokra forditván, az isteni tiszteletet is gátolta, azonban a keresztények buzgósága annál nagyob-

ban növekedett honunkban, minél nagyobb nehézségekre akadt. Az oltári szentségben lévő Krisztus testét s vérét magasztaltatni törekedő Pázmán érsek Nagyszombatban három ezernyi tőkét tett le azon czélra, miszerint a szentség betegekhez égő gyertyák, kereszt mellett s mennyezet alatt vitessék. Mit dicső Maria Terezia is megerősitett. Ilyes épületes szertartás vala, midőn Pázmán Péter alamizsnás szent János tetemét eltakaritatá a posonyi főtemplomban. Miután tudnillik e szent tetem, melylyel a török zultán Konstantinápoly hatalmába jutva, Mátyás királynak kedveskedett, Budáról a török közelitése miatt a mariavölgyi szentpáliak gondviselésére bizatott, s onnét I. Ferdinand rendelete által a posonyi káptalan templomába vitetett volna, s azt minden Posonyba jövő ájtatos hivek, főpásztorok, egyháziak, szerzetesek, söt császárok s királyok tisztelettel látogatnák, Pázmán bibornok a templomban uj sirboltot készitetvén, a tetemet, mely a sekrestyében nyugodott, nagy ünnepélyességgel püspökök, kanonokok, és számos hivek gyülekezetében ezüst koporsóba tétette, s 1632-ik évi januar 23-ikán a templom belsőjébe vitette. Annak tiszteletére Eszterházy érsek tulajdon kápolnát, mely a szent nevét viseli, a templomhoz csatoltatván, a szent test azóta ottan nyugszik. A szent emlékét pedig a posonyi káptalan, s a hivek minden évben januar érintett napján ünnepélyesen ülik[1]). Ilyes és más épületes szertartásokat, ájtatos társulatokat, például a szent olvasó, vagy mérsékletesség társaságát sat. honunk fő s alárendelt papsága most is buzgón fentartja, s előmozditja. Különös figyelmet s szent épületességet gerjesztett azon egyházi szertartás, mely Pécs városában szent Mór

---

[1]) Acta sanctor. Hungar. 1. köt. 67. lap. Hevenesy, és márvány fölirás a posonyi főtemplomban. Draskovics György pécsi püspök s posonyi prépost leirata után Katona 31. köt. 512. s köv. Miller Epistolae Pázmáni 2. köt. 124. lap.

tiszteletére korunkban tartatott, midőn nagykéri Scitovszky János esztergomi érsek, s országunk áldora ugyan azon sz. Mórnak, ki Pécs megye 2-dik püspöke volt, s ki ő főméltósága mint volt pécsi püspök közbejárása által a boldogok közé soroztatott [1]), 1849. évi october 22-én elsö nyilvános, egyházias ünnepét számos fő s alrendü papság s hivek jelenléte mellett szónoklatok s isteni tisztelettel megülte. Relig. 1849. 16. szám. 138. s k. lap.

83. §. Ünnepek.

Az eddig divatozó ünnepekhez e korszakban némely ujak hozattak be, s némelyek eltöröltettek. Amazokhoz tartozik: 1) a győzelmi sz. Mária ünnepe (S. Mariae de Victoria), melyet V. Pius pápa a hires 1527-ik évi Don Juan de Austria Lepantónál kivivta tengeri győzelemnek emlékére rendelt. E győzedelem az ozmanokat megalázta, s hajóikat örökre eltörölte; 2) a szent Mária név ünnepe, melyet XI. Incze pápa a törökök felett nyert győzelem emlékére, az egész egyházra terjesztetett, annál inkább, minthogy eddig is némely külön egyházakban divatozott; 3) Boldogasszony fogantatása, mely szintén némely megyékben eddig már divatozván, XI. Kelemen pápa által az egész egyházra terjesztetett [2]); 4) Jézus szent neve ünnepe, mely januar második vasárnapjára tüzetvén ki, szintén azon pápától vette eredetét; 5) a szent olvasó ünnepe, melyet ugyan azon XI. Kelemen pápa a törökökön III. Károly király által nyert győzelme emlékére rendelt; 6) Jézus szent szive ünnepe, melyet XIII. Kelemen pápa a hivek kérelmére alapitott, boldog emlékü Rudnay Sándor bibornok s esztergomi érsek pedig annak tartását megyéjében az

---

[1]) Relig. kath. lap. 1849. évi 7. sz. octob. 11. 57. lap. A beatificatio 1848. august. 4. hirdettetett Romában. Hasonl. Relig. 1849. évi 10. szám. 81. lap.

[2]) Ez ünnep ujabb elrendezéséről lásd a I. korsz. 68. §.

urnap nyolczada utáni péntekre tüzte ki; 7) szent István király ünnepe, mely 1771-ik évben, miután a szent fejedelem jobb keze Raguzából, hol kétszáz évnél hosszabb ideig tartatott, Budára átvitetnék, és szent István király országunk védszentjének választatnék, XIV. Kelemen pápa engedelmével rendeltetett. Azóta pedig ez ünnep alkalmával Budán országunk helytartója, jelenlévő egyháznagyok, s minden világi s katonai hatóságok, s számos hivek gyülekezetében legnagyobb díszszel s pompával nagy mise, s szent beszédek tartatnak, a szent király jobbja egyházi növendékek által körülvitetik, s a körmenet után nyilvános tiszteletre tétetik ki. Minthogy azonban az ünnepek száma az egyházban már nagyon szaporodott, XIV. Kelemen pápa 1771. évben magyar, austria, s más fejedelmek kérelmére megengedte, miszerint némely ünnepek külső megülése megszünhetvén, azok ezentul csak az egyházban tartassanak meg, engedelmet adván, azon napokon minden szolgai dolgokat elvégezhetni. Melyek légyenek azon napok minden évi tapasztalásból tudva vagyon.

84. §. *A katholikusok fogyatkozásai s erkölcsei.*

A mult korszaki katholikusok némely hiányai s fogyatkozásai jelen korszakban is a hitujitók, de kiváltképen a pogány török hazánkbani léte miatt még elég hosszu ideig divatoztak, söt növekedtek. A folytonos hadakozás, és ingadozó két, söt három fejedelem közti viszony a büntetlenséget biztositván, a merészség s rosz tettek pártolásául szolgált. A régi közmagyar öszinte, nagylelkü, egyenes, de büszke jellemü is lévén, már az 1573-dik évben egybegyült rendek azt határozni kénytelenek voltak: Ha kik árulás vétkében találtatnak, törvényesen idéztessenek, és marasztaltassanak el, s a mint elejétől fogva a magyar nemzet közt, ugy ezután is a hütelenség keresete alá vonatassanak, melynek se perében, se végrehsjtásában semminémü akadályok ne tétessenek

sat". Mindazáltal honunk fő s alsó papsága buzgalmának sikerült hiveit az erkölcs és erény utjára visszavezetni. S valóban ez utbai igazitás által az erkölcsi javulás még nagyobb sikerrel végrehajtatott volna, ha honunkban azon számos belső mozgalmok ki nem ütnek, melyek az erdélyi fejedelmek s az ország törvényes királyai közt keletkeztek, ha azon sok viszonyos üldözések, melyek a vallás ürügye alatt eredtek, a kedélyeket egymástól el nem idegenitik. E meghasonlásokból, e viszonyos ellenségeskedésekből, és századunkba béharapódzott némi érzelgésből keletkezett, hogy még máig korunk uralkodó vétke az érzéki gyönyörök utáni vágyódás, az ifjabb kornak dicsekvő, s az idősbek feletti maga emelése, söt elöjárósága iránti engedelmetlensége. Mely hiányok korunkban különösen feltünnek. E hiányok pedig annál kártékonyosbak, hogy azokból a gyermekeknek szüleik iránti közönbössége, engedelmetlensége, s tiszteletlensége származnak. Onnét korlátlan kevélység, negédség és dicsvágy, söt csalfaságok, cselek, lázadások, s hütlenség bünei erednek, melyeket korunkban gyakorta tapasztalunk. E fogyatkozások azonban még nem annyira váltak uralkodókká, hogy minden jót körünkből kipusztitottak volna, söt korunk bizonyos nemü tulajdonok s erényekkel díszeskedik, melyek dicséretére szolgálnak. Ide tartozik azon buzgóság, melynél fogva majd minden megyében a megyei papság püspökével együtt minden évben legalább egyszer kitüzött városban lelki gyakorlatokra összegyülni szokott, s isteni tisztelet, imádságok, elmélkedések, énekek, szónoklatok s csend közt négy napot viszonyos épültség, szent gyónás és áldozás mellett tölteni szokott. A nép pedig szintén kitüzött hely, idő s napokra megjelenvén, kiküldött szerzetesek s papok által (missiok) oktatva, ugyan azon fenérintett lelki vigaszban, melyben a papság részesülni szokott. Ide tartozik a philantropismus, vagyis átalános emberszeretet, melynél fogva korunk emberei különösen a szegények nyomoruságán, s minden sze-

rencsétlen sorsán segiteni törekesznek. Abból keletkeznek azon számos intézetek, melyek a szegények, betegek, özvegyek, árvák, s gyermekek felsegitésére emelkednek. Ide tartozik azon lelkesedés, melynél fogva mostanában a magyar mély álmából felriasztva alkotmánya átalakulása mellett az austriai birodalomhoz simulva, a tudományok s müvek haladását, a nép nevelését s boldogitását, annak felszabaditását s minden jobbágyi terhektőli felmentését kieszközlötte, müipart, kereskedést, közlekedési eszközöket s uj találmányokat, de mindamellett a vallásosságot s erkölcsösséget is legfőbb teendői közé sorozta. S valóban a legyőzetett 1849. évi forradalom után behozatott átalános birodalmi kormány által hazánkra nézve minden jónak magja megvettetett, s nincs is más kivánandó, mint hogy az egek ura áldását a a hazára hintse, a békét s csendet köztünk fentartsa, s minden kétségen kivül a haza is nagyobb boldogságra emelkedendik. E nagy feladat pedig annál könnyebben eszközöltethetik ki, minthogy Erdély is jelenleg a birodalmi alkotmány behozatala által velünk szorosban egyesitve, s egy szomszéd országot képezve, még sokféle különböző nemzetségei mellett is mind anyagi, mind szellemi erejével közczélunkhoz járulni iparkodik.

86. §. *Vallásos társulatok.*

Valamint régiebb időkben a hivek igen üdvösnek lenni tapasztalák, midőn némely vallásos társulatok egybekelve, az erkölcsiséget szóval s tettel előmozditották (II. korsz. 74. §.), ugy korunk hiveit is az emberiség iránti szánakodás, és könyörületesség összeegyesité oly társulatokba, melyek főpásztoraik vezérlete alatt jótékonsággal s nemes tettekkel az erkölcsiséget is előmozditák. A tapasztalás bizonyitja, hogy minél inkább méltányolja a polgár azon tiszteit, melyekkel Istenhez, mint legfőbb urához ragaszkodik, annál hivebben töltendi be polgári kötelességeit is, erre pe-

dig a vallásos társulatok, hol a tagok külön felébresztő, s ébrentartó módok s eszközökkel felbuzdittatnak, igen üdvösen hatnak, mert csak azon alkotmány valóban szerencsés lehet, melynek tagjai tiszteiket belső meggyőződésből s lelkiisméret ösztönéből teljesitik. Korszakunk saját érdeme az, hogy abban számos vallásos társulatok keletkeztek. Azok közé tartozik: 1) a szent Jósefről nevezett társulat, mely Szepesben 1631. évben virágozni kezdvén, 1722-ben, miután szabályai vizsgálat alá vétettek volna, egyházi jóváhagyással is megerősittettek. Szabályai későbben a tagok névsorával együtt Kassán nyomattak ki; 2) a Boldogasszonyról nevezett társulat, melynek szerzője Forgách Ferencz esztergomi érsek vala, ki mind a Boldogságos Szüz tiszteletét, mind a hivek ájtatosságát emelni kivánván, Nagyszombatban a társulatot alapitotta. Rendszabályai többizben közrebocsáttattak, legutóbb pedig Nagyszombatban 1745-dik évben; 3) szent István első magyar királyról nevezett társulat, ez Posonyban szent Márton egyházában isteni tiszteletre s szónoklatokra szokott egybegyülni. Annak szabályai 1749. évben Bécsben közrebocsáttattak, s a társulat több évig szerencsés sikerrel müködött, míg a balsors viszonyai által elnem töröltetnék; 4) az oltári szentség imádásáról nevezett társulat, melyet Nagy Ignácz Székesfejérvár első püspöke alapitott. Ennek szabályai 1777-dik évben nyomattak ki. Czélja a társulatnak vala, az oltári szentség iránti tisztelet terjedését, s igy szent vallásunk vigasztaló hatását különösen kieszközöltetni; 5) a szent lélek imádásáról nevezett társulat. Ezt szinte az emlitett püspök alapitotta a végett, miszerint a hivek a szent háromság harmadik isteni személyének imádására buzdittassanak, s a szent hit, reménység s szeretet annál jobban terjeszthessék. A társaság szabályai 1787-ik évben Pesten bocsáttattak ki. A többi e korban felállitott vallásos társulatokat elhallgatva korunk társulatait, mennyiben a körülmé-

nyek engedik, emlitjük. A régiebb társulatok megszünvén s főpásztoraink azok hiányát érezvén ujakat alapitottak. Ilyenek 1) a Jézus szent szivéről nevezett társulat, melynek czélja Üdvözitőnkhöz mint Istenemberhezi ragaszkodásunkat s indulatunkat kijelenteni, s azt közös és viszonyos buzgóságunkkal terjeszteni; 2) a boldogságos Szüz szeplőtelen fogantatásáról nevezett vallásos társulat, mely annak magasztos származása emlékére s állandó dicsőitésére alapittatott; 3) a szent olvasóról nevezett társulat, mely ugyan annak tiszteletére s a társas tagok kölcsönös épülésére alapittatott. Ide számitandók a mérsékletességi egyesületek, melyek oda irányozvák, hogy a rendetlen indulatot megzabolázzák, a káromkodókat, s a szeszes italokkal mértékletlenül élőket megtéritsék, s az által a közjóra üdvösen hathassanak; 4) az egyházi zene társulata, melynek czélja az egyházi éneket, s átalánosan az isteni tiszteletet emelni. Ide tartoznak számos más társulatok, melyek mindnyájan a hivek felépitése, a közjó előmozditása, s az Isten dicsőitésére irányozvák.

87. §. *A káptalanok.*

Mindamellett hogy e korszak szelleme a hitujitás és ebben eredt számos felekezetek miatt nem legjobb irányt vett, és sok ősi keresztény hivek régi vallásuktól elpártoltak, mégis az egyház főnökei s az alárendelt papság buzgólkodván, s hivatalában pontosan eljárván, annak nagy számát visszatéritették, s az ősi keresztény szellemet minden lehetőképen helyre állitották. Minek az lön következése, hogy az őshitü keresztény hivek száma szaporodván, s lelki szolgákat, egyházi s szerzetes áldozárokat kivánván, a kanonokok intézete, vagyis a káptalanok szaporodtak. Igaz ugyan, hogy nem oly bőkezüleg ellátva, s megdijaztatva, mint az őskorban, de mindamellett a hivek igazgatása, oktatása, s lelki szolgálata az által kiterjedtebb, s bővebbé válván, meg-

könnyebbedett. Az uj székegyházi káptalanokon kivül, melyek uj püspökségek alapittatása mellett (22—32. §.) e korszakban keletkeztek, az ez időben alapittatott sopronyi s nagy szombati káptalanok megemlitendők. Amannak eredete a következő: Azon ajtatos alapitványok, melyek némely hivek által Soprony városában hajdan tétettek [1]), az idő viszonyai által fogyván, s a velök kapcsolt lelki szolgálatok végre hajtatására ki nem telvén, dicső Maria Terezia királyné által VI. Pius pápa beleegyezése mellett összeadattak, s a jövedelmekből ugyan azon egyház feje engedelmével a sopronyi társas káptalan alakittatott. Ez máig Győr egyházmegyében létezvén, egy prépostot s négy kanonokot számlál. A nagyszombati káptalan eredete pedig a következő: Boldog emlékü Rudnay Sándor bibornok, s országunk áldora I. Ferencz király helybe hagyása, s a nagyszombati város mint kegyur beleegyezése mellett a nagyszombati egyházat társas káptalani egyházzá egy prépost és öt kanonokkal alakitván, azt intézte, miszerint a lelkészség jövedelmei aránylag a városi lelkész, ki szintén a káptalan tagja leend, s a többi kanonok közt osztassanak el, s igy a káptalan életbe lépjen. Azonban némely nehézségek e rendelkezések felett az érintett boldogemlékü áldor s érsek halála után keletkezvén, V. Ferdinand király a tárgy uj vizsgálatát s megfontolását Kopácsy Jósefre, az esztergomi főmegyét akkor kormányzó érsek s országunk áldorára bizván, a dolog emennek tanácskozása, s a nagyszombati várostanács kihallgatása után V. Ferdinand király által oly módositást nyert, hogy mind a város kielégittetett, mind boldogult Rudnay bibornok szándoka bételjesittetett, s a nagyszombati fárának hajdan adomány-

[1]) Nostrum Enchiridion Juris Eccles. cum singul. ad alien. Confess. attentione edit. 1848. Tom. 2. §. 63. pag. 67. edit. III. Posonii. Edit. IV. reform. §. 59. pag. 79. Tom. II. Pestini 1855.

zott oltári alapitványok, s a többi éveken át üresen maradt plébánia jövedelmeiből gyült tőke az ujonnan alapitott káptalanra forditassék, de a nagyszombati plébánia is épségében maradjon, s ennek a káptalanbol választandó lelkésze a plébániához tartozó régi birtokban megerősittessék. Ezekhez képest a nagyszombati káptalan 1844-dik évi januar elsőjén ugyan azon főpásztor által beigtattatott.

88. §. *A Lovagrendek.*

E korszakban a templomos lovagok már nem létezvén (1. korsz. 85. §.) a német lovagok közül pedig ma csak némely tagok Austriában divatozván, itten most egyedül a keresztes, azaz máltai lovagokról, röviden értekezhetem, minthogy ezek is nálunk igen kis számra szállittattak le. Mert királyaink által nyert régi adományaikból lassan kifogyván, még Vrana nevü, és a dalmat tenger partján fekvő várakat is elvesztették, s igy vranai perjelségökből világi zsarnokok által is megfosztattak. Minthogy pedig későbben Rodus szigetnél az ozmanoktól 1521. évben legyözettek, maga a rend is végéhez közeledett. Továbbá noha I. Ferdinánd király a maltai rend kiváltságait 1558. évben Budán ujolag megerősitette, de főhelyeiktől például Buda, Fejérvár s Esztergomtól a törökök által megfosztatván, egészen megszüntek. A vranai perjelség czimét ma a zágrábi prépost viseli. Emlékezetre méltók honunkban a budai veres keresztes vitézek, kik 1723. évben III. Károly király alatt honunkba hozattak be, s szent István király jobbját Budán őrizvén, egyszersmind a szent Zsigmondról nevezett várbeli fárát igazgatják. Reland iró azt véli, hogy a rendszerzője Pennaforti Raimond vala, s azt Bethlehemben mint külön lovag rendet alapitotta. Mások pedig azon véleményben vannak, hogy e lovag rend csak fióktársasága vala a jerusalemi szent János (maltai) rendjének (hospitalares S. Joannis) mely Bethlehembe költözvén ottan megtelepedett. Ámbátor e véleményt eddigelé

közrebocsátott munkáimban magam is pártoltam [1]), mindamellett többet olvasva s a dolgot jobban megfontolva, magam is Reland véleményét valószinübbnek tartom, mivel a máltai vitézek a ruházat némi különbsége mellett is nem veres, hanem fehér keresztet viselnek. E rend Europába átvitetvén főnöke Prágában székel, nagy birtokkal, pompás egyház, és díszlő kolostorral ellátva. Onnét a budai királyi várba is egyének a fenemlitett szolgálatra szoktak küldetni [2]).

89. §. *A szabályzott kanonokok.*

A szabályzott kanonokok, kik már régen hazánkba hozattak (1. korsz. 86. §. s 2 korsz. 68. §.) jelen korszakban is minden a törökök s mások általi szenvedett viszonyok mellett nálunk máig legalább részenkint léteznek s honunknak hasznos szolgálatot tesznek. Ilyenek 1) a leleszi szent Keresztről s jászói szent Jánosról nevezett prémontréiek Eger főmegyében, kikhez a váradi fokról czímzett prépostság is csatoltatván, mindnyájan a jászoi prépost által kormányoztatnak. Ez mind alattvalói által, kik a nagyváradi s kassai fő s több más középtanodákban rendes tanszékekben dicséretesen müködnek, mind személyes buzditás és felügyelése által üdvös szolgálatokat hazánkban tevén, a közjót buzgón elömozditja. 2) A csornai s horpácsi szent Mihály főangyalról czimzett prépostság, ennek birtokosa egyszersmind a türjei, s jánoshidi prépostságat igazgatja. II. Jósef császár több változásokat az egyházi ügyekbe hozatván, s több szerzetes rendeket eltörölvén, mind a két testületet megszüntette, de

---

[1]) Lásd Institut Histor. Eccles. novi foeder. Pestini 1841. Tom. IV. §. 113. pag.327. s Közegyháztörténet Posony 1844. 76. §. 408. lap.

[2]) Rauschnik Historische Darstellung des Ritterordens vom Hospital des heilig. Johann von Jerusalem.

I. Ferencz király azok hasznát s szükségét átlátván 1802-ik évben vissza állittatá oly feltételek mellett, miszerint ezentul a közjót nem csak eredeti szerkezetöknél fogva, hanem nyilvános oktatás által is elömozditsák, s azóta kitüzött nevelö intézetekben valamint nyilvános fö s kisebb tanodákban mint oktatók dicsöségesen müködnek. A többi eltörölt kolostorokat lásd Egyháztörténeteink lat. kiad. 4. köt. 115. 332—343 lap.

90. §. A szabályzott papók I. a jezuiták.

A szabályzott papok közül első helyet érdemelnek a jezuiták, mind munkásságuk, mind kiterjedésök tekintetéből. Azok létesülése épen akkor keletkezett, midőn legszükségesbek valának. Mert a XVI. század hitujitása, s hitszakadása számos hiveket az őshitü keresztény vallástól elpártoltatván, s maga után vonván, e fogyatkozás pótlására igen üdvös vala a jezuiták felállittatása. S valóban hogy az őshitü kereszténység a tévedések tömegébe egészen el nem sülyedett, nagyrészt a jezuiták buzgósága, s bölcs oktatásának köszönhetni. Ámbár Loyola Ignácz szerzetének megerősittetését már 1540-ik évben III. Pál pápa által megnyerte, honunkba mindazáltal csak 1561-dik évben vétettek be Oláh Miklós esrtergomi érsek által, ki a király adományához, mely a széplaki apátság, beeni s misle prépostságból állott, tulajdon jövedelmeiből évenkint tetemes segitséget fizettetni rendelvén, őket Nagyszombatban az ifjuság neveltetésére alkalmazta. Annak példáját követé Draskovics György győri püspök, s czimzetes kalocsai érsek, ki őket Turóczba, Forgách Ferencz esztergomi érsek, ki őket Selyére, s Bratulich zágrábi püspök, ki őket Zágrábba viteté. Erdélybe őket Báthory István 1579-ik évben bévezetvén, s Kolosvárott oktatással megbizván, birtokkal megadományozta. Ámbár pedig a protestansok őket egész Magyarhonban sokféleképen üldöznék, mindamellett a fejedelmek azok hasznát

átlátván, őket okkal móddal pártolták. Az 1608-ik évi hongyülésben Pázmán Péter a jezuitákat, lelki szabadságot indokául véve, a protestansok ellen hatalmasan védette ugyan, de a 8-ik t. czikket, mely őket minden birtokuktól megfosztja, meg nem gátolhatta. Azonban a török a tanodákat feldulván, oktatókat kiüzvén, a szükség csakhamar a kiüzötteket ismét visszahitta, s Forgách érsek s bibornok kivánatára Gréczből Káldy Márton, és Szeghy Ferencz atyák többed magukkal Nagyszombatba költöztek, s innét Horvát s Erdély tartományokba terjedtek. A jezuitákat nagyon segitette az, hogy a török az 1615-ik évi zsivatoroki béke következtében még azt is engedte, miszerint a jezuiták s más szerzetesek vagy papok az ő birtokában is templomokat emelhessenek, s az isteni szolgálatot tarthassák. Ez uj kedvezések, II. Mátyás király szives fogadása, ki őket birtokkal ismét elláttatni törekedék, Pázmán Péter esztergomi érsek s több országnagyok hajlandósága annyira emelék a jezuiták ügyét, hogy rövid idő mulva részint tanodák oktatóinak, részint gyóntatók, s házi lelkészeknek választatva számos nemes családokat megtéritettek, a török részeken isteni szolgálatot tartottak, foglyokat kiváltottak, s Bethlen erdélyi fejedelem kegyelmét megnyerték. Mit látván II. Ferdinánd király számukra a győri, Pázmán bibornok pedig a posonyi collegiumot épitette. Kassán 1631-dik évben, s öt évvel későbben Sopronyban vétettek fel. 1687-ik évi 20. t. czikk tartalmánál fogva buzgóságuk, s az őshitü keresztény vallás iránti érdemeik tekintetéből az országba hozatnak be. Szelepcsényi esztergomi érsek őket Komáromba, Szécsényi pedig Győr, Köszeg, Buda, Esztergom, Eger, Pécsre behozatván, mindenütt részökre collegiumot épitetett. Ámbár a jezuitáknak itt ott ismét némely protestans üldözéseket türniök kelle, mindamellett mind a két Magyarhonban szerencsés sikerrel terjedtek oly annyira, hogy 18 collegiumot, 19 házat és 11 téritőséget bir-

tak. Azonban midőn a tökélynek majdnem legmagasb fokát érték el, s mindent véghez vittek, mi hivatásuk, rendeltetésök, s a kor szükségeinek megfelelt, épen akkor ellenségeiket, kik nélkül soha sem szükölködtek, legnagyobban felingerelték. Ezek elvégre az ártatlanságot elnyomván, s győztesekké válván, egész Europát ellenök felházitották. Minek alig lehetett más következése, mint hogy több országokban egymás után eltöröltettek. Más országok példáját Magyarhon is követte, s miután XIV. Kelemen pápa 1773-dik évben az átalános eltörlés pecsétlevelét aláirta, honunkban is megszüntek, ámbár Maria Terezia a szerzet egyéneit, kiket a tudományosság s nevelői képességre nézve mások semmi esetre fel nem mulhatták, a tanulmányi intézetekben megtartotta. Porosz s Oroszhon pedig őket átalánosan mint nyilvános tanitókat régi tanszékeikben megerősitette. Söt II. Frigyes porosz király azt mondá felölök: Igen pártolom a jezuitákat, nem mint szerzeteseket, hanem mint ifjuság nevelöit, s tudósokat, kiknek megtartása a polgárzat érdekében fekszik [1]). Ezt kedves hazánk akkor el nem ismerte, de azóta bizonyosan egy része legalább átlátván, nem egyszer fájlalta, hogy az ősi vallás uj apostolait, s a tudományok leghatalmasb támogatóit félre ismerte. Remélhetni azonban, hogy e minden tekintetben üdvös rend honunkban ismét felélend, minthogy annak némely tagjai f. m. nagykéri Scitovszky országáldor s érsek buzgósága által az ujdan rendezett nagyszombati érseki gymnasiumban már is alkalmaztattak, s azok számára némi alapitványok mind régiebb, mind a legujabb időkben tétettek. Söt már Posonyba s máshova is behozattak, s legszerencsésb sikerrel mind a missiokban, mind pedig a szó s gyóntató

---

[1]) Egyházi történeteink latin kiadása 4. köt. 107. 108. 115. §. Köz Egyháztörténeteink 71. 78. §.

székekben, nem különben az isteni tisztelet megtartásában buzgón működnek.

91. §. II. *Az ajtatos rendiek (Piaristae).*

A szabályzott papok közé tartoznak 2) az ajtatos rendiek. Azok szerzője Calasancti Jósef aragoni nemes férfiu vala, ki miután hazájában mint dekán, s püspöki helyettes Urgelben működött volna, hivatalairól lemondván, Romába költözött. Ottan magános életet viselvén, azt ajtatosság s szeretet cselekvényeiben gyakorolta. Minthogy pedig ugyan akkor Roma városában dögvész eredvén, s nagy pusztitásokat, s szegénységet okozván, a szegények házait vigasztalás és segitség végett meglátogatná, s tapasztalná, hogy a kihalt szegényebb szülők gyermekei minden oktatást s nevelést nélkülözve, roszra vetemednének, ettől őket megmenteni akarván, ügyes oktatókkal ellátott tanodát alakitott, melyben az elhagyottakat tanitatván, erkölcsösségre, s jámbor tiszta életre vezérelteté. Az intézet hasznát átlátván Calasancti Jósef, s több társokat egybegyüjtvén, XV. Gergely pápa azt 1632-ik évben szabályzott papok rendjeül megerősitette. Honunkba csak 1642-ik évben, s pedig Podolinba Lumirszky herczeg által hozatott be. 1673-ik évben Khuen Francisca Pálffy nádor özvegye, s fia Pálffy János Privigyén részükre uj collegiumot alapitottak. Ezután pedig nagy Leopold király őket Breznóbányán, Szécsényi érsek szent Györgyen, Matyasovszky püspök pedig Nyitrán behozatta. Innét az egész országba terjedvén [1]), legujabban 1846-ik évben az ujdan felállitott nagybecskereki középtanoda is reájok bizatott, kik tudnillik egész honban buzgó oktatásuk s czélszerü nevelésökről ismeretesek.

---

[1]) Fessler Geschichte der Ungern 10. köt. 332. s köv. lap. Pletz Theol. Zeitschrift heted. évi folyam 1. 230. s köv. lap. Róka praesul. Veszprém. 456. lap.

92. §. *Birtokos szerzetesek. I. A benedekiek.*

Szent Benedek szerzete, mely az első s második korszakban annyi érdemeket szerzett, honunk kimiveltetése s szent vallásunk terjesztetése tekintetéből e korszakon át szintén hazánknak minden viszonyaiban osztozván, a török sulyos járma alatt sok változásokon ment át. Legtöbbet szenvedett a pannonhalmi főapátság, mely nagy birtoka miatt sokaknak szemeit szurta, s azért igen sokszor egy világi bitorlónak kezeiből a másikéba került. Mihály báthai apát után a szerzetesek 1542-ik évben Nyáry Ferencz grófot választották kormányzójuknak, ki őket egy ideig oltalmazta, de a török Győröt bevevén, és 1584-ik évben Pannon-halmot is legyőzvén, Baranyai Pál főapátot társaival együtt felkonczolták. A tihanyi apátságot szintén világiak foglalták el, azt erősitvényül használván az ellenség ellen. Azonban 1609-ik évben Herovics Mátyás csanádi püspök annak birtokában volt [1]). A bakonbéli apátság monostora Veszprémben szintén Szulejman hadai által leromboltatván, csak a török honunkbóli kiüzetése után Simonchich apát alatt támadt fel, de a szokott szerzeti isteni szolgálatot csak 1757-ik évben kezdhették. Hasonló sors érte a dömölki apátságot is Vasban. Az a 18-ik században Mária-Zellből oda vitetett Boldogságos Szüz kisebb szobra miatt Kis-Czellnek is neveztetik. Itten minden évben több ezer zarándokló hivek lelki vigasztalást nyernek, szent gyónás és az oltári szentségben részesülve, s üdvösen épülve. E szerzetet II. Jósef császár többekkel együtt eltörölte, de Ferencz király érezvén azok szükségét 1802-ik évben ismét felállitotta azon feltétel mellett, miszerint minden többi

[1]) Fuchshoffer Monasteriol. 1. köt. 118. Pray Specim. Hierar. Eccl. Hungar. part. 2. pag. 302.

szerzetbeli foglalatosságok mellett előzőleg nyilvános oktatásban működjenek. Miért is kitüzött főtanodák, lyceumok s középtanodákban az oktatás és nevelésben dicséretesen munkálkodnak, hazánk irodalmát, különösen pedig a magyar nyelvet előmozditják, hasznos munkákkal gazdagitják, s a honi miveltség előmozditásában nem csekély részt vesznek. Mostani főapátuk m. Rimély Mihály, ki a tudományok, művészet, s miveltség buzgó pártolója, szerzetébe is saját szellemét beoltani törekszik.

93. §. II. A czisztercziek.

E szerzetesek honunk szerencsétlen viszonyain átmenvén, a török sulyos jármát szintén viselték, mert Zircz, mely az apátságnak főhelye, a veszprémi pasák tulajdonává válván, annak békes lakosai onnét kiüzettek. Ámbár pedig a török azt időközben elvesztené, mindamellett a helység átadatván zálogba, azt a szerzet vissza nem nyerhette, míg Hedervári János scopi püspök, s zirczi apát azt kiváltván, 1660-ik évben a szerzetnek vissza nem adta. A pásztói apátságot nagy Leopold király visszaállitván, azt Zolnay Endre, buzgalmához képest a szerzeti öltönyt felvevén, több társokkal együtt ujdan feléleszté. A pilisi apátság a török által szintén sok pusztitásokat szenvedett oly annyira, hogy birtokosaitól egészen elhagyatván, más egyháziaknak adatott. II. Jósef császár e szerzeteseket másokkal együtt eltörölvén, azok javait a vallás alapjához csatoltatta. Azonban Ferencz császár, s magyar király 1802-ik évben azokat szintén visszaállitotta azon kitüzött kötelességök mellett, miszerint nyilvános oktatást kijelelt tanodákban felvállaljanak. Annak következtében e szerzet tagjai többi külön foglalatosságaik mellett a nyilvános oktatást honunk kitüzött tanodáiban gyakorolják, s dicséretesen munkálkodván, az ifjuság neveltetését, s miveltetését hathatósan felsegitik.

94. §. III. A szentpálasok.

A szentpálasok rendje, mely a második korszakban (62. §.) eredvén, e korszakban is kitüntette magát, mert, hogy honunk szent koronáját a török el nem foglalta, többnyire azoknak köszönhetni, kik az ország diszét Visegrádon örzötték. A hazánkat akkor átalánosan duló keleti ellenség azokra is valamint a nemzet nagyobb részére rohanván, öket felkonczolta, vagy tovább szalasztotta. A bal sors reájuk annyival inkább nehezbedett, minthogy mindazt, mit a pogány ellenség megkémlett, honunk protestans felekezetei magok közt osztogatván, a szegény remetéket egy helyröl a másikra üzték. Igy történt Sátoralja-Ujhelyen, honnét Perényi Péter öket elüzte, s birtokukban Drágfy Gáspárral osztozott. Ilyesmi vitetett véghez más számos helyeken is oly annyira, hogy a szerzeteseknek zavaros idökben többnyire csak vándorolniok kelle. Az 1659-ik évi hongyülésen Borkovich a szerzet föperjele, s Dianesevich zágrábi prépost közt a helyi elsöség miatt per támadván, az ügy amannak részére döntetett el, s Veselényi nádor oklevele által megerösittetett. A török honunkbóli kiüzetése után a rend ismét virágzó állapotra emelkedvén, X. Kelemen pápa annak számára tudományos intézeteket állitatott fel Máriavölgyén, s Ujhelyen Magyar-, Lepoglavân pedig Horvátországban, azon különös engedelem mellett, miszerint a jelesbeket hittanárságra is emelhesse, mely jogot 1674-ik évben Leopold király szintén megerösitett. A 18-ik században igen szaporodtak, kivált a horváthoniak, kik Magyarhontól elszakadván, az osztrákiakkal egyesültek. Rákóczy lázadása alatt Károlyi s Andrásy, a mozgalom fönökei, a máriavölgyi monostorban megszállottak, seregeik pedig a vidéket kirabolván, felgyujtották. A szerény barátok öket nagylelküleg fogadván, megvendégelték, hogy nagyobb károktól menten marad-

hassanak [1]). Noha pedig Kerchelich szerint Horváthonban a 18-ik század fele körül többnyire földmiveléssel foglalkoznának, mindamellett Magyarhonban ugyanazon munkán kivül tudományokkal is idejüket töltötték, mi abból is kitetszik, hogy a rendben több tudományos intézet létezvén, e szerzetből számos tudomány tanárok megkoszoruztattak, s abból honunk nem kevés tudományos főpásztorokat nyert, például Szécsényi Pált, Eszterházy Imrét, Kéry Jánost, Nádasdy Lászlót stb. kiknek neveit a haza most is hálával emliti [2]). A rendet mely fejér öltönynyel élt, s szakált növesztett, II. Jósef császár eltörölte.

95. §. *IV. A kartuziak. V. A kamaldoliak.*

A kartuziak szerzete e korszak zavaros kezdetén sokat szenvedett mind a keleti, mind a belső ellenségtől zaklattatva. Amaz ellen az ország nagy készület s költséggel fellépvén, s ennél fogva a segédadóból nem kis részt e szerzetesek birtokára vetvén, továbbá némely világiak őket javaiktól megfosztván, reájuk nézve alig következhetett más, mint a végső pusztulás. A bajt nagyobbitá az, hogy a szerzet több tagjai a hitujitáshoz szitottak, s avval részint a többiek nyugalmát háborgatták, részint a királyt s minden jólelkü hiveket megbotránkoztatták. Minek az lön következése, hogy a király a szerzetet a lechniczi (Lengyelhonban) monostor, s ahoz tartozó javaktól megfosztván, az egész birtokot a szepesi káptalannak adá azon feltétel mellett, miszerint az isteni szolgálatot a szerzetesek helyett tartsa, s a monostor volt perjelét élelemmel ellátván, a levéltárt Lechniczre átvitesse. A többi kolostorok részint az ellenség,

---

[1]) Annal Coenob. Eremit. I. 324. pag. Benger Annal. Erem. Tom. 2. pag. 16. Katona Hist. Crit. Tom. 36. pag. 394.

[2]) Kerchelich not. reg. 421. pag. Katona Tom. 40. pag. 501. Péterfy Conc. Hungar. part. 2. pag. 282.

részint más hatalmaskodók által elnyomatva, egy ideig megszüntek, mig Miksa császár 1565-ik évben a szepesi föispánt Turzó Szaniszlót megbizá, miszerint mind a kartuziakat, kik tudnillik előbbi tévedésöket átlátván, az őshitü keresztény vallásra visszatértek, mind más bár mely igazságos követelőket kielégitse. A szerzet azonban mindig kevesbedett, mig utóljára a szepesi vidékekben egészen megszünt. A többi kartuziak, kik Soprony s Borsodban laktak, minthogy kolostoraikat a török pusztitá el, szintén megszüntek, s javaik az egri káptalannak adattak [1]). Mi pedig a kamaldoliakat illeti, azokat Jaklin Balás nyitrai püspök honunkba behozatván, Zobor hegyén számukra a régi szent ipolyi apátság helyén kolostort emeltetett, s a pilisi apátság javaival addig mig rólok illőleg gondoskodandik, megdíjaztatta. Mihez nagy Leopold király szintén járulván 1695. évben a zoborhegyi kolostorukba költöztek, innét Szepes és Sopronyba átvitettek, s minden tehetségöknél fogva a közjót előmozditani törekedtek. E szerzetet II. Jósef eltörölte.

96. §. *A kéregető szerzetesek: I. a domokosiak, II. a ferencziek.*

Noha a kéregető szerzetek között eredetök s előnyeik tekintetéből a domokosiak első helyet foglalnának, mindamellett kiterjedés és állandóságra nézve más szerzetek őket felülmulták, s ámbár szerzetök azt hozá magával, hogy mitsem birjanak, mégis az idők mostoha sorsa s szerezhetés fogyta miatt Verbőczi István nógrádi s tolnai főispán, s Zápolya korlátnoktól Csabát pestmegyei falut azon lekötelezettség mellett ajándékul fogadták el, miszerint minden héten érettök öt szent misét szolgáljanak. E szerzetnek

---

[1]) Wagner Analect. Scepusii 1. köt. 434. s köv. lap. Katona Histor. Critic. Tom. 22. pag. 10. 42.

számos kolostorai valának honunkban két tartományra, a magyar s dalmatországira felosztatva [1]). Ma azonban egyedül Kassán, Sopronyban, Szombathelyen, s Vasvárott léteznek. Mi a ferenczieket illeti, azok a törökök alatt a hivek igazgatásában müködvén, oktatást s lelki vigasztalást az elnyomott hitsorsosinak nyujtván, sokat szenvedtek. De buzgóságuk, alázatosságuk, s szelid bánásmódukkal még a dühös ellenség kegyelmét is megnyerni tudták annyira, hogy a pasák s a bégek által személyi szabadsággal, sőt vámi felmentességekkel is megjutalmaztattak, réteket és épületeket szerezhettek, mig más nem érkezett, ki őket mindentől megfosztván, a vallást üldözte. A 17-ik században kolostoraik nagyon szaporodtak. Pázmán bibornok, Forgách nógrádi föispán, Eszterházy Pál nádor, s más jótevők által pártoltatva. Ma pedig szintén igen dicséretesen a hivek igazgatásában, nyilvános oktatásban s más lelki szolgálatokban minden szegénységök mellett is müködnek.

Mikaházán Erdélyben Lavinszky Péter ferenczi atya 1708-ik évben meghalálozván, holta előtt a jelenlévőkhez ,ezeket jóslatul mondá: 1) a keresztény vallás sokkal nagyobb ütközeteket álland ki, mind eddig történt; 2) a katholika religio látszatra egészen elnyomatandik, de két országnak megtéréséből még jobban felvirágzik; 3) a liliomnak (frankhoni czimerjel) nem leend véde, s szét fog szaggattatni; 4) a kettős kereszt bámulatig haladand, sok tartománynyal bővülend, melyek közt legnagyobb két ország tisztelendi, s a kereszténység védbástyájának inkább válandik, mint valaha; 5) a romai birodalomnak sok támodója lesz, s nyomoruan fog szakadozni; 6) Lengyelföld sok verések után külföldiekre jut; 7) a legtöbb csatákat számos jelenség fogja megelőzni, s követni. Azért imádkozzatok feleim, hogy sok tartományt a dögvésztől óvjon meg az Isten. Hogy e jóslatokból némelyek már teljesedésbe mentek, mindenki átlátja. E jóslatokat Lavinszky egyik hallgatója Klimó pécsi püspökkel közlötte, ez Révaynak átadta, kitől Palma azokat nyervén Katona Istvánnal közlötte. Lásd Katona Histor. Crit. 37. Tom. 517. pag. 36. Tom. 393. pag. Fridrich prov. S. Salvat. Tom. II. pag. 6.

[1]) Katona ugyanott 21. köt. 11. 35. lap. Kerchelich. Episcop. Zagrab. 217. lap. Péterfy Concil. Hungar. part. II. pag. 278.

97. §. III. A szent Háromság keresztesei; IV. az irgalmas barátok; V. a karmeliták s a többiek.

Országunk lakosai közül számosak e korszakban török fogságba vezettetvén, a szent Háromság keresztesei (Trinitarii) bő alkalmat nyerének hivatásuknak megfelelni, s a keresztény foglyokat azok rabigájától kiszabaditani. Miszerint pedig e nemes hivatásukban annál sikeresben eljárhassanak, Szécsényi esztergomi érsek 1696-ik évben a megvett illavai uradalom kamatját jövedelmül, valamint az ottani várt lakásul, s a kertet használásul nekik átengedte [1]). E szerzet a 18-ik század második tizedében a tatár fogságból több száz embereket szabaditván meg, azokat azon feltétel alatt telepiték meg, hogy a katholika vallásban oktattassanak, s azt kövessék. Mi pedig az irgalmas barátokat illeti, azokat istenről nevezett szent János, ki Portugalliában született, alapitá. E szerzet 1540-ik évben keletkezett, midőn tudnillik annak alkotója Granatában megtelepedvén, azt alapitani kezdette, czélul tüzvén ki magának, a szegények s betegek ellátását. E nemes hivatást V. Pius pápa 1572-ik évben megerősitette, s azt szerzetes renddé alakitván, a három közönséges fogadáshoz a negyediket, tudnillik szedett alamizsnákból a szegények gyámolittatását s gyógyittatását csatolta. Irgalmas barátok nevét nyeré a szerzet jótékonsága, s irgalmas munkássága miatt. Szelepcsényi György esztergomi érsek a szerzet fáradhatlan buzgóságát látván, azt Posonyba 1672-ik évben hozatta be. Honnét egész honunkba terjedvén, számos jótévő családokra, s pártolókra akadott. Nálunk számos kolostoraik vannak, és a közjót különös buzgósággal előmozditják [2]) *).

---

[1]) Memorabil. Episcopat. Nitriens. 408-ik lap.

[2]) Religio s Nevelés 1848-ik évi szám 219. lap.

A karmeliták ámbár tudtomra honunkban jelenleg csak Győrött léteznek, mindamellett a közjót minden ipar s buzgósággal előmozditani törekedvén a hivek igazgatásának segitségére most is hasznos szolgálatot tesznek [1]). Léteznek nálunk még kapucinusok, s szerviták. Amazok a ferencziekből származtak. Bassi Máté spoletoi ferenczi barát azt vélvén, hogy a szerzet régi tagjai hegyesb kamzsát (capucium) mint a XVI. századi ferencziek viseltek, azt XII. Kelemen pápa helybehagyása mellett visszavette, s rendének szakál viselését engedvén, szigorubb szabályt s szegénységet feladott. E szerzet Spoletoból, hol keletkezett, más tartományokba terjedvén, hozzánk is jutott, s a hivek igazgatását buzgón támogatja. A szerviták e korszakban szintén ugy mint annak előtte hivatásuknak megfelelnek, a boldogságos Szüz tiszteletét buzgón előmozditják, s a hiveket minden lelki szolgálatokkal vigasztalják. Nálunk Pesten s Fraknón léteznek.

A görög egyesült szerzetesek (II. korsz. 71. §.) ámbár mind azon viszonyokban, melyeken honunk e korszakban átment, szintén osztoztak, mindamellett fentartották magukat, s máig honunkban igen üdvös szolgálatot tesznek, isteni szolgálattal, némelyek oktatással, s a hivek igazgatásábani müködéssel, hasznos kézi s kerti munkákkal elfoglalva.

*) Noha az intézeteket többnyire egyháziak alapiták, mindamellett némelyek azok közül világi alapitók által keletkeztek. Azoknak különkülön eredete következő: Az egri házat gróf Erdődy Gábor egri püspök 1726-ik évben alapitotta; a pápait gr. Eszterházy Károly s tesvére életbe léptették 1757-ik évben; a nagyváradit Gyöngyösy György nagyváradi kanonok s apát 1760-ik évben; a szakolczait gr. Batthyányi Jósef bibornok s esztergomi érsek 1796. évben; a zágrábit Verhovácz Miksa zágrábi püspök 1804-ikben; a szathmárit Hám János szathmári püspök alapitotta; a temesvárit III. Károly 1737. évben; a kismártonit herczeg Eszterházy Antal 1760. évben; a pécsit Krautszak János pécsi polgár 1796-ik évben; a budait Marczibányi István 1815-ik évben életbe léptette. Ezekhez

[1]) Lampe Histor. Eccles. reformat. in Hungar. et Transilvan. pag. 540.

járul a szepesvárallyai, melyet Lubomirszky Szaniszló lengyel herczeg 1650. évben alapitott, s 1730. évig Lengyelországhoz tartozott.

98. §. *Apáczák.*

Ámbátor az apáczák intézete e korszaknál sokkal régiebb, mindamellett honunkba azok nagyobb részt csak e korszakban hozattak be. Ilyenek 1) szent Erzsébet szüzei, ezeknek szerzője szent Erzsébet II. András király leánya, s a thuringiai herczeg özvegye volt. Ámbár pedig Erzsébet fejedelemnő még a XIII. században azok alapját tette le [1]), mindamellett honunkba csak e korszakban hozattak be, hol Posonyban s Budán beteg s szegény nők ápolgatásával dicséretesen foglalkoznak. 2) Szent Orsola szüzei, kik Merici Angelától alapitva, védszentöktől nevöket nyerték, s a nőnemü ifjuság nevelésével dicsőleg működnek Nagyszombat, Posony, Kassa, Nagyvárad, Győr, Soprony, s Varasd városaiban. 3) A boldogságos Szüzről nevezett apáczák (De notre Dame), kiket Fourrier Péter Lotharingiában alapitott, s Mária Terezia szintén a nőnem nevelésére Posonyba alkalmaztatott, hol máig a hazának dicséretes szolgálatot tesznek. Posonyból 1851. évben f. m. nagykéri Scitovszky János országáldor s érsek több tagokat Pécsre átvitetvén, azokat épitette kolostorba a nőnem neveltetésére alkalmaztatta. 4) Az angol Szüzek, kiket Ward Mária istenfélő angol asszonyság 1609-ik évben York városában alapitott, XI. Kelemen pápa pedig 1703-ban megerősitett. Angolhonból azonban a vallás üldözőitől kevés idő mulva kiüzve, Frankhonba Saint Omer városában telepedtek, honnét egész Europába terjedvén Pestre is behozattak. Mindenütt a nőnem oktatása, s nemesb nevelésével foglalkozva, hölgyeink tökélesbitésére buzgón törekednek [2]). Legujabban pedig 1851. év-

[1]) Egyháztörténeteink lat. kiad. 4. köt. 335. lap. 114. §.
[2]) Religio s nevelés czimü folyóirat 1842. évi 12. szám sept. 18.

ben Nógrádba Balassa-Gyarmath városába ugyanazon f. m. országáldor által szintén a nőnem nevelésére átültettek, hol dicséretesen működnek. Egerbe szintén azon szüzeket n. m. Bartakovics Béla egri érsek folyó 1852. évben hasonló czélra hozatta be, hol legnagyobb buzgósággal a szülők s a nép megelégedésével munkálkodnak. 5) Szent Benedek szüzei, melyek hajdan sempringami szent Gilberttől származván, Fiumeben telepedtek, s szinte a nőnem nevelésével foglalkoznak. 6) A szürke nénék, kik 1832-ik évben Bécsbe elfogadtatván, ma nálunk is Szathmár, Pest, Kőszeg és Zágráb városaiba behozattak [1]. 7) A jó pásztorról nevezett nénék, kiknek hivatása a gyengéd nemet feslett élettől visszatartóztatni, vagy pedig a fesletségtől megmenteni; fehér ruhát s igen szigoru életet viselnek. Szerzőjök Jean Eude vala Parisban. Bécs városa mellett Neudorfban telepedtek meg, s hivatásukban dicséretesen működnek.

99. §. Az egyháziak nőtelensége, nyilvános vezeklés, búcsu, s az egyházbóli kizárás.

Nem tagadhatni ugyan, hogy a papok nőtelensége jelen korszakban nem kevés ellenkezőkre akadt, de mindamellett azt nem csak a trentói zsinat, a pápák, s a papság nagyobb s józanabb része, hanem a világi fejedelmek is mint üdvöst, s a tudományok haladásának valamint a papi tisztek bételjesitethetésének megfelelő legczélszerűbb fegyelmet máig megerősiték [2]. Mi a nyilvános vezeklést illeti, ámbár a trentói zsinat azon határzatot hozta, hogy az egyház azt nyilvános botrány elhárittatása végett most is adhatja fel, mind-

---

[1]) Ugyanottan.

[2]) Würdigung des Coelibats nach der Vernunft und Offenbar. zur Rechtfertigung des Coelibats der kathol. Geistlichkeit Coblenz 1831. Kerz kathol. Literat. 24. Jahrg. 1. B. 3. Heft 1833. S. 287—292. Fessler Ansicht von Relig. und Kirchenth. 2. B. 345. S. Egyházi jogunk 2. köt. 20. §. 24. lap.

amellett a püspökök bölcsességére bizta azt megitélni, valjon feladandó-e a nyilvános vezeklés némely hiveknek vagy inkább külön s magános vezekléssel kipótlandó [1]). Továbbá azon böjtöket, melyek XIV. Kelemen pápa eltörölte ünnepek elött tartattak, a pápa nem törölte el, hanem adventbe eső péntekek s szerdákra áttette. A búcsuról a trentói zsinat azt rendelte, hogy az a keresztény hiveknek hasznos lévén, bizonyos korlátok között [2]) tovább is fentartassék [3]). Ez oka annak, hogy az egyház máig teljes, nem teljes, portiuncula, s örömbúcsut, milyenben IX. Pius pápa szentséges atyánk kegyelméből az 1846-ik évben is részesültünk, kiszolgáltat. Szintén olyas örömet élveztek a hivek, midőn Ferencz császár, s magyar király a francziák elleni hadak szerencsés kimenetelökért, VI. Pius pápához 1795-ik évben folyamodott, miszerint töredelmes és elkészült alattvalóinak a végre búcsut kiszolgáltatni méltóztassék; mi azonnal beteljesedett [4]). Mi az egyházbóli kizárást illeti, ez noha jelen korban ritkán történik meg, annak példái mindazáltal ma is találtatnak: igy zárá ki az egyházból Napoleon császárt VII. Pius pápa, midőn a romai egyházat jogellenileg minden birtokától megfosztotta, s más igazságtalan tényeket cselekedett. Lásd Közegyháztörténeteink 79. §. 413. s a következő lap.

100. §. *Az egyházi növeldékről.*

Kinek szivén fekszik a papság legfőbb tisztje, tudnillik az Isten országának terjesztése, s annak szerencsés gyámolitása, könnyen látja át, mily érdekes legyen az egyházi s

---

[1]) Concil. Trident. sess. 24. Cap. de reform.
[2]) Concil. Trident. sess. 21. Cap. 11. de reform. sess. 25. decret. de indulg.
[3]) Sess. 25. decret. de indulg.
[4]) Protocoll. Ordination. dioecesanar. paroch. Tirnaviens. 1795. 12. Maji pag. 144. et seq.

szerzetes növendékek jó s czélirányos neveltetése. Valóban jó a férfiunak, ha ifjuságától viseli az igát [1])," mert „Utja szerint megtanittatván az ifju, még ha megvénhezik is, el nem távozik attól [2]). Már eldödeink megegyezének abba, hogy a növendék papságot a világ társasága s rosz példájától elkülönözve, a megyés püspök felügyelése alatt levő növeldékben legczélszerübben neveltethetni. Mert az illető elöjárók ily köz intézetekben növendékeiket mindenkor áttekinthetvén, minden fogyatkozást könnyebben vehetik észre, s azt helyre ütve magát az ifjuságot is a jóban könnyebben megóvhatják. Továbbá a társas élet, mely a tapasztalás, és számtalan ismeretek közlönye, a viszonyos versenyezés, az eszmecsere, az ajtatosság, s a tanulmányok kiszabott rendje, a kitüzött ismétlések, probatétek, az intézet fegyelme, s minden többi körülményei nem hathatnak máskép a növendékek kedélyére, mint a legjobb sikerrel. Miképp neveltettek hajdan az egyházi növendékek, a két első korszakban a tudományok s irodalom állapotjáról értekezvén, érintettük. (I. korsz. 58. s köv. §. II. kor. 36. 37. §.) Jelen korszakban az egyház fönökei megyei növeldék szükségét mindig jobban átlátván, minden egyházmegyében egy külön növendékházat fejedelmeik beleegyezése s segitsége mellett alapitottak, kivált mióta a trentói zsinat ilyes intézetet minden püspöknek szivére kötvén, mindnyáját oda utasitotta, miszerint arról komolyan gondoskodjanak [3]). S valóban a zsinatnak mind a pápák, mind a püspökök engedelmeskedtek. XIII. Gergely pápa szent vallásunk terjedelmét különösen elősegtieni akarván, huszonkét egyházi növeldét különféle tartományokban épittetett [4]) *). A romai

[1]) Példabeszéd. XXII. 6.

[2]) Jeremias Siralm. III. 27.

[3]) Concil. Trid. sess. 23. Cap. 18. de refor. 1563. 15. Jul. celebr.

[4]) Egyháztörténeteink lat. kiad. 4. köt. 122. §. 349. lap.

szent Apolinár növeldéje példányul szolgálhat minden ilyes intézeteknek **). Oláh Miklós, ki a trentói zsinatban mint egri püspök részt vön, az esztergomi érsekségre elömozdittatván, tüstént ilyes intézetekröl gondoskodott, s 1565-ik évben a nagyszombati szent Istvánról nevezett elsö növeldét 10 növendékkel alapitotta, s azt 1568-ik évben tett végrendelete szerint még két növendék neveltetésére ezer aranyból álló alapitványnyal szaporitotta. Ez intézet idövel sokat gyarapodott [1]). Pázmán Péter szintén esztergomi érsek s országunk áldora 1619. évben ugyanottan a szent Béláról (Albertinum) nevezett 2-ik növeldét életbe léptette, s késöbben tudnillik 1623. évben Bécsben az annak nevét máig viselö köznöveldét alapitotta. Söt egy évvel késöbben a nemes ifjuság neveltetésére is Nagyszombatban egy intézetet (convictum) állittatott (60. §.), s Oláh Miklós növeldéjét jövedelmekkel öregbitette. A 3-ik papnöveldét megyénkben életbe léptette Lósy Imre esztergomi érsek, ki 1641-ik évbeni végrendeleténél fogva a posonyi szent Imre nevét viselö intézetet alapitotta ***), s azt oly jövedelmekkel ellátta, hogy 12 növendéket azokkal eltarthatott. Az alapitvány azonban honunk közös pénzbeli viszonyai által szintén megcsökkenvén, s nagy drágaság uralkodván, ma csak pótló segedelmek mellett növendékeit tarthatja el. A 4-ik növeldét fömegyénkben III. Ferdinánd király alapitotta, ki egy közönséges növelde szükségét átlátván, azt a romai szent Apolinar növelde szervezete szerint Nagyszombatban Lippay György esztergomi érsek felügyelése alatt 1649-ik évben létre hozta. Ez intézetbe az ország minden megyéjéböl vétettek fel növendékek, kik a romai szervezet szerint veres öltönyt viseltek, s ugyanannak rendszeréhez képest neveltettek. Az 5-ik papnöveldét megyénkben Szelepcsényi György esztergomi érsek életbe léptette, midön

[1]). Archi Episcop. Strigon. typis Societatis Jesu Tirnav. 1772. pag. 108.

Nagyszombatban a boldogságos Szűzről nevezett növendékházra 1678-ik évben elegendő alapitványt tett le. Ez intézet f. m. nagykéri Scitovszky országáldor s esztergomi érsek által 1851-dik évben Esztergomba átvitetett, hol jelenleg Esztergom megye növendékei neveltetnek. A buzgó esztergomi érsekek példáját honunk többi püspökei utánozván, megyéjökben szintén növeldéket alapitottak [1]); előzőleg pedig miután V. Pius pápa őket arra felszólitotta, s II. Ferdinánd király megengedte, hogy vagyonukról végrendeletileg intézkedhessenek, ha egy részét felállitandó növeldékre szánják. Jósef császár mind e megyei növeldéket eleve három, későbben pedig két közönséges intézetbe összeolvasztván, a posonyi s pesti közös növeldére átváltoztatta. Amazt I. Ferencz király 1802-ik évi martius hóban Nagyszombatba vitette át; emezt pedig 1805-ik évben központi növeldére átalakitván, magyar egyetemünkhez mint hittudományi kart csatolta. Ebbe honunk minden egyházi megyéjéből csak bizonyos számu növendékeket küldetni, a többi egyházi ifjuságot pedig különmegyei növeldékben neveltetni rendelte, s ugy mindazon intézetet pótolta, melyet hajdan Lippay György által Nagyszombatban felállittatottnak említénk; mind a megyei növeldéket visszaállitotta. Ezekhez a nehány évek előtt alapitott bécsi szent ágostoni felsőbb nevelésü presbyterium csatlandó. Ebben minden magyarországi egyházmegyékből annyi pályavégzett áldozár időszakonkint képeztetik, mennyit a kaposfői prépostság jövedelmei engednek. Az elősorolt növeldékben honunk egyházi ifjusága illető előjárók felügyelése mellett bölcseleti, hit s jogtani tárgyokban ugy szintén egyházi fegyelem, ének, szertartások, szónoklat, bel s külső nyelvekben tanittatván, az Isten s szent Egyháza buzgó szolgálatára képeztetik.

[1]) Synodi de anno 1633. 1638. 1648. apud Péterfy Sacra Conc. regn. Hung. part. 2.

Nemes esztergomi főmegyénk növeldéje, melyben a bölcselet előadatik, részint Nagyszombatban részint Posonyban létezik ugyan, de boldogult Rudnay s Kopácsy Jósef esztergomi érsekek s országunk áldorai uj növeldéket szép s nagyszerü tervek szerint Esztergomban az oda átviendő növendékpapság számára készittetni kezdettek. Ámbár pedig e nagy s országunk diszére váló nevelési intézeteket szintén ugy, mint a roppant esztergomi székes egyházat, tanodák, praeparandiák, paplakok, s népünk neveltetésére, szent Egyházunk diszére, gyarapodására, s kedves hazánk boldogitására czélzó munkálatokat, valamint a többi egyházakat, melyekbe nagylelkü önmegtagadással, s apostoli buzgósággal kezdettek, bé nem fejezhették, remélhető mindazáltal, hogy azokat érdemteljes utódjaik rokonszenvü utánzással idővel végre hajtandják.

*) Azok közül jelenleg még léteznek a bécsi, gréczi, dillingi, rágai, fuldai, olomuczi, s braunsbergi Poroszhonban.

**) A romai szent Apolinar növeldéhez hasonlók léteznek München, Würzburg, Lüttich, Mecheln, Paris, Nancy, s Helvetia Friburg nevü városában, melyeket mind személyesen látogatván, azok sajátságait örömmel áttekintettem.

***) Tanuja annak ez igen szép rövid felirás:

Hoc Emerice Losy plantasti lilia fundo,
Liligerae Matri, liligeroque Duci.
Ergo Emericanae hic crescant virtutis alumni;
Quos Deus et Virgo, quos Emericus amet.

101. §. A szent nyomozás (S. inquisitio) megszünése.

Ámbár III. Pál pápa a XVI. században a szent nyomozás hivatalát uj tagok, tudnillik hat bibornokkal szaporitaná, s VII. Kelemen pápa Magyar, Erdély, Cseh, s Lengyelország részére Frangepánt, sz. Ferencz szerzetesét, s annak a kalocsai érsekségrei elömozdittatása után, Grosupt Antalt domokosi barátot, a szent nyomozás elnöke, vagyis főnyomozójának nevezné, mindazáltal a szent nyomozás hivatala később mind nálunk, mind más tartományokban feloszlattatott. Mi annál könyebben történhetett meg, minthogy már a XVIII. században szigorubb korlátok közé szorittatott vala. Első lön Mária Terezia Austria s Magyarország fejedelme, ki annak 1775-ik. évben Lombardiában,

s később minden tartományaiban végét vetvén, az egész nyomozási hivatal törvényhatóságával a megyés püspököket felruházta. Miután pedig annak példáját Ferdinánd, Sicilia királya, követte, Mutina, Hetruria, s más tartományok fejedelmei szintén azt tették volna, VII. Pius pápa 1814-ik évben Napoleon császár hatalmából kiszabadulván, s birtokát visszanyervén, külön s más nemü egyházi nyomozást alapitott. Ennek hatásköre azonban tovább nem terjed, mint a kihágó, vagy erkölcstelen papok nyomozására, kiket, ha bünösöknek találtatnak, illő fegyelem alá vonni, s bünhödtetni tartozik. Mindezekből nyilván világlik, hogy azon régi szent nyomozás hivatala, mely ellen korunk némely irói, s tulzó birálói [1]) sokszor az illendőnél szigorubban lépnek fel (l. korsz. 75. §.) megszünvén, az egész katholika egyházban nem létezik többé.

VI. FEJEZET.

A zsinatokról.

102. §. A trentói zsinat.

A trentói zsinat három pápa alatt tartatott. Ugymint III. Pál pápa alatt, ki azt 1545-ik évi december 13-án megnyitá, III. Gyula alatt, ki azt folytatá, s IV. Pius pápa alatt, ki azt 1563. évben befejezte. A tanácskozások a pápai követek elnöklete alatt folyván, az első ülésben 29 püspök jelenléte mellett felolvastatott a zsinatot megnyitó pápai levél, mely által a tévtanok kiirtása, az egyház béke s

[1]) Llorente Histoire Crit. de l' inquisition de l' Espagne trad. de l' Espagne par. Al. Pellier Paris 1817. 4. Tom. in's Deutsche übersetzt Gmünd. 1819. 2. B. Nicol. Emericus directorium inquisitor. Barcinon. anno 1503. cum Coment. Fr. Pegnae 1587. Fr. A. Biener Beiträg. zur Geschichte des Inquisitions-Processes. Leipzig 1827.

egyessége, az egyházi fegyelem kijavittatása annak czéljául tüzettek ki. Az atyák eleve arról tanácskoztak, valjon a zsinat a fegyelem kijavitása-e, vagy pedig a hit ágazati elhatározásával kezdje el munkáját? mig abba megállapodtak, hogy minden ülésben mind a két tárgygyal foglalkozandanak. Továbbá azt rendelték, miszerint az elhatárzandó tárgyok elöbb külön gyülekezetekben hit s jogtudósok által megvitattassanak, s e vitatkozások köz gyülésekben ismét felvétessenek, s csak ezután az igy meghánt s megfontolt tárgyok a zsinat üléseibe vitessenek. A II- s III-dik ülést az atyák a zsinat elökészületeivel betöltvén, a IV-dik ülésben a szent irásróli ágozatokba bocsátkoztak, s a szent irás könyveinek sorozatát (canonem) kijelentve, azon könyveket szenteknek hirdették, melyeket a „Hirdetett Latin Forditás" (Vulgata Versio Latina) tartalmaz, s számos bibliai forditások közül ugyanazon Hirdetett Latin Forditás hitelesnek mondatott ki. Továbbá a szent Hagyományok a szent Irással egytekintélyüeknek hirdettettek. Az V-ik ülés az eredeti bünröl, a VI-ik az igazolás, a VII-ik a kegyszerekröl határozott, és a fegyelem kijavittatásáról egy rendeletet 15 fejezetben hozott. A VII-ik ülés után a protestansoknak smalkaldi szövetsége, s ellenségeskedései kiütvén, a zsinat a VIII. ülés következtében 1547-ik évben Bolognába vitetett át. Itten a IX-ik s X-ik ülés tartatott ugyanazon évben, melyekben a szent atyák azt határozták, hogy a zsinat, mivel sokan husvét megülésére haza költöztek, bezárólag pünkösdig elhalasztassék. III. Pál pápa azonban meghalálozván, a zsinat csak 1551-ik évben III. Gyula alatt, ki azt Trentóba visszahelyezteté, összegyült, s a XI-ik s XII-ik ülést annak uj kihirdetésével töltötte. A XIII-ik ülésben az oltári szentségröl határozván, annak mibenlétét s imádtatását kijelentette, hozzá advány egyszersmind a fegyelem kijavittatásáról szóló határzatot. A XIV-ik ülésre a három választó érsek Némethonból érkezvén meg, a

vezeklés s utólsó kenet szentségéről határzatott hoztak, hozzá adván egy fegyelmi rendeletet. Ez ülésbe megjelentek a protestansok követei, s hitvallásukat beadván, azt követelték, miszerint az atyák eddigi határzataikat előttök ismételnék, a többi tárgyok eldöntése elhalasztassék addig, míg a többi tudósaik eljövendenek. Ámbár pedig az atyák e követelt be nem tölthetnék, mindamellett a XV-ik ülésben, melyben Oláh Miklós mint egri püspök jelen vala, abba beegyeztek, hogy a zsinat eddigi határzatai a XVI-ik ülésben ujra hirdettessenek, remélve, hogy a protestánsok többi követei is addig megjelennek, s egyesülendenek. Azonban a protestansok az egyesülést csak szinlelvén, meg nem jelentek. Sőt Móricz szászhoni vezér V. Károly császár ellen haddal kikelvén, s a Trento körüli részeket elfoglalván, több atyákat szétoszlatott. Mit látván a többiek a zsinatot ismét két évre elhalasztották. Sfortia Pallavicini e Societ. Jesu postea Cardin. Histor. Conc. Trident. Augustae Vindelicor. 1769. Pauli Sarpi Servitae Venet. Histor. Conc. Trident.

103. §. A trentói zsinat folytatása.

Noha kevés remény sugárzott, hogy a protestansok, kik az augsburgi béke által korlátlan vallási szabadságot nyertenek, a zsinatba megjelenjenek, s egyesüljenek, mindamellett a tárgyok állapota maga kivánná, miszerint szent vallásunk a tévedők átellenében meghatároztassék, s az egyházi fegyelem kijavittatása befejeztessék. Ennek okáért IV. Pius az előbbi pápának utódja 1560-ik évben a zsinatot ugyanottan ismét kihirdette. Mivel azonban sok időt s munkát arra forditott, miszerint a protestansokat is a zsinatra kecsegtetné, az ülések csak 1562-ik évben mehettek foganatba. A püspökök száma jelenleg nagy vala ugyan, mert 112 püspök többnyire olasz és spanyol az első vagyis a XVII. ülésbe jelentek meg. Azonban mind a jelen, mind

a három következő ülésben más nem, mint a hozott határzatok kihirdettetésének elhalasztatása mondatott ki. Ennek az vala oka, hogy a protestansok követeire várakoztak, s némi vita a császár követei, s a szent atyák között keletkezett, arról tudnillik, valjon megengedtessék-e a hiveknek a mind a két szin alatti áldoztatás, a papoknak pedig a nösülés, vagy nem? E viták alatt a XVIII-ik ülés után honunk püspökei ugymint Draskovics György, pécsi püspök, Ferdinánd király nevében, Dudics András tininiai, s Kolosváry János Sylvester, csanádi püspök a magyar egyház nevében megjelentek. Dudics a következett ülésekben a császár, francia, s bajor követekkel együtt a két szin alatti áldoztatás mellett szavazott ugyan, de a pápa követei s a többi olasz püspökök attól tartván, ne talán a hivek azon véleménybe esnének, hogy Üdvözitőnk szent teste s vére nincsen mind a két szin alatt tökéletesen jelen, s hogy a mind a két szin alatti áldozás az üdvösségre elkerülhetlen szükséges, a régi szokás mellett szavaztak; mi a XXI-ik ülésben végzésbe is ment. Szinte a papok nősülése iránt IV. Pius pápa s a szent atyák abba állapodtak meg, miszerint a régi fegyelem maradjon meg, s ez a későbbi XXIV-ik ülésben kihirdettetett. A XXII-ik ülésben a zsinat a szent mise áldozatról határzott, s fegyelmi rendeletet is hozott. A XXIII-ik ülés a rend szentségéről szóló ágozatot magyarázta, hirdette, s egy hosszu fegyelmi rendeletet hozzá csatolt. A XXIV-ik ülésben kimondatott, hogy a szent házasság az egyházban szentségnek mindig tartatott, s azok elitéltettek, kik a többnejüséget s a házasság felbonthatását vitatják. Ehez szintén egy fegyelmi rendelet csatoltatott. A XXV-ik ülésben a tisztitóhely, a megholtakérti ima, a szentekhezi folyamodás, az ereklyék s a szent képek tiszteletéről, valamint a bucsuról szóló ágozatok határoztattak meg, s minden III. Pál s III. Gyula pápák alatt hozott határzatok megerősittettek, s a zsinat 1563-ik évi

december 4-ikén IV. Pius pápa alatt béfejeztetett. Azt a pápa a következő évi februar hóban megerősitvén, s minden őshitü világban kihirdetvén, a hivek hiven elfogadták.

A trentói zsinat, melyet négy pápai követ, s más két bibornok, 25 érsek, 168 püspök, 7 apát, 7 szerzeti főigazgató, 39 szerzetes ügynők, összesen 252-ten aláirásaikkal megerősitették, kétségen kül a keresztény őshitü vallás legérdekesb okiratai közé soroztatik. Mert ámbár a tévedők mindnyáját az igaz hitre vissza nem téritheté, mindazáltal abban az igaz s egyedül üdvezitő hit ágozati annyi világosság, szabadság s valóban isteni bölcsességgel számláltatnak elő, s védetnek, hogy minden hivei szent hitökben oktatást, és meggyőződést merithetnek abból, és a tévedőket minden alkalommal alaposan s valódilag megczáfolhatják. Lásd Gallemart Sacrosanct. Concilium Trident. cum declaration. Cardinal. Concil. interpretum et remission. Augustini Barbosa Augustae Vindelicor. s annak többi kiadásait.

104. §. Az 1560. évi nagyszombati zsinat.

I. Ferdinánd király a mohácsi szerencsétlen csapások után a hon lelki boldogságáról, s az egyház békéről gondoskodván, Oláh Miklóst esztergomi érseket felszólitotta, miszerint az egyházat püspökökkel, prépostok, kanonokok, lelkészek, s minden másnemü egyházi, s szerzetes igazgatók, és segédlelkészekkel ellássa, az elfoglalt egyházi birtokot idegen kezekből kiszabaditsa [1]), s mind e tárgyokról czélszerüen rendelkezvén, a hiányokat pótoltatni, a fogyatkozásokat helyre üttetni, s az erkölcsösséget előmozdittatni törekedjék [2]). Ennek következtében Oláh Miklós érsek számos előkészületek után érseki tartománya püspökeit Nagyszombatba egybegyüjtvén, az 1560 ik évi aprilis 23-ki zsinatot tartotta. Ennek tartalma 36 fejezetben foglaltatik, melyek közül a következőket röviden érintendőknek véltem. Az 1-ső a hitről értekezik, s azt magyarázva, a katholika vallást egyedül üdvezitőnek, s követendőnek állitja. A 2-ik a

---

[1]) Péterfy s. Concil. Hungar. part. 2. pag. 41.
[2]) Péterfy ugyanott pag. 3.

kegyszerekről átalánosan szólván, s azok lényegét s jellemét előadván, az ó s uj szövetségi kegyszerek közti különbséget előadja. A 3-ik fejezettől kezdve a 10-ig azokról külön értekezik, mindeniknek tulajdonait, hatását, s szükségét vagy üdvös mivoltát előadva. A 10-ik a keresztény igazolást elősorozza, annak okát, s kellékeit megfejtve. A 11-ik az igazoló hitet tárgyolva előadja, kik legyenek azok, kiket a hit igazol s hogyan? A 12-ik a jócselekedetekről értekezvén, azok szükségét következteti, s az ellenkezőket megczáfolja. A 13-ik az egyházról szól, s annak látható feje, csalhatatlansága, és jelleméről értekezve, tanitja, mikép az egyházon kivül kisem üdvözülhet. A 14-ik az isteni hagyományt a tévedők ellen biztositja, s tudósan védi. A 15-dik s a következők az egyház szertartásai, szent mise, böjt, szentekhezi folyamodás, szent képek, tisztitóhely, egyházak felszenteltetése, a tévedők munkái, a papok élete, s tisztasága, s az elemi tanitók tulajdonai, ünnepek, tizedek, egyházbóli kitiltást, s másnemü az egyházat s erkölcsösséget előmozditó szertartásokat tárgyalják. Lásd Péterfy S. Conc. Hungar. part. 2. pag. 43—129.

E zsinat után Oláh Miklos esztergomi érsek a következő években, ugymint 1561. 1562. 1564. s 1566-ik évben részint tartományi, részint megyei zsinatokat szintén Nagyszombatban tartott. Az elsőben, mely a második tartományi zsinat vala, arról tanácskoztak egyházunk főnökei, kiket küldjenek követekül a trentói zsinat folytatására, s eredménye lön, hogy Kolosváry csanádi, s Dudics András tininiai püspök az egyház nevében, Draskovics György pécsi püspök Ferdinánd király nevében küldettek el. Mennyivel adózott honunk papsága amazok eltartására Péterfynél olvashatni [1]). A második zsinatban arról értekeztek, mit válaszszanak trentói követeik azon kérdésére, valjon megengedtessék-e a hiveknek a két szin alatti áldoztatás, és a papoknak a nősülés, vagy nem. Az elsőre azon választ adták, miszerint némely körülményekre s rövid időre nézve beléegyeznek a két szinalatti áldoztatásba; a másodikra pedig tagadólag válaszoltak. A harmadik zsinat czélja vala, miszenrint a trentói

[1]) Péterfy Concil. Hungar. part. 2. pag. 133.

zsinat határzatai egész honunkban kihirdettessenek. Mely feladat a hitujitás minden erőszakos viharai mellett is közvetitőleg végre hajtatván, a trentói zsinat mind Ferdinánd király, mind az egész papság s a katholika hivek által elfogadtatott [1]). A negyedik zsinatban Oláh érsek lelkészek neveltetése, s kiképeztetéséről gondoskodván, az egyházi növeldék alapittatását inditványozta, s maga is azokhoz tüstént kezet fogott (100. §.). Lásd Péterfy s Conc. Hungar. part. 2. pag. 184.

105. §. Az 1611. évi nagyszombati zsinat.

Verantius esztergomi érsek halála után az érsekség részint hosszu 22 évi árvaságra, részint oly érsekek kormánya alá jutván, kik nem sokára meghaltak, egyházi gyülekezet sem tartathatott előbb, mint Forgách Ferencz érsek alatt, ki mindazon sebeket, melyeket a hitujitás a vallás és erkölcsösségnek ütött, orvosolni akarván, 1611-ik évben II. Mátyás király alatt Nagyszombatban a harmadik tartományi zsinatot tartotta. E zsinat öt fejezetre terjed. Az elsőben a püspökök tisztjeik bételjesitésére utasittatnak, például hogy megerősittetésök, s felszenteltetésöket kieszközöljék, megyei zsinatokat s vizsgálatokat tartsanak, az Isten igéjét személyesen hirdessék, s az isteni tiszteletet tartsák stb. A második s harmadikban az alsóbb papság tisztjei elősoroztatnak, ugymint egyházi köntös és pilis viselésére, tiszta életre, s a kegyszerek pontos kiszolgáltatására utaltatik. A negyedikben a püspököket az egyház javai ép fentartására kötelezi, s a vizsgálatok tárgyát kitüzi. Továbbá a zsinatot a szent atyák kegyes adakozásokkal végezvén, az egyházi növendékházak felsegitésére nagy összeget ajánlottak, és a zsenge tudományi intézeteket hathatósan előmozditák.

---

[1]) Ugyanott 153. lap. Egyházi jogunk magyar kiadása 1. köt. 63. lap. Latin IV. kiad. Pesten 1855. §. 60. pag. 59. et seq.

106. §. Az 1629. évi nagyszombati zsinat.

Ámbár Pázmán Péter esztergomi érseket s országunk áldorát számos és elágozott gondok a vallás, haza, udvar, s hadak tekintetéből oszták el, mindamellett figyelmét előzőleg a vallás fentartására, s terjesztésére szegezvén, s az 1629-ik évi megyei zsinatot egybegyüjtvén, azt a trentói zsinat mintája szerint tartotta, azáltal is bebizonyitva, hogy a trentói zsinat tartalmát, s minden rendelkezéseit elfogadja. Mit annál biztosban mondhatni, minthogy minden következő magyar zsinatok is ugyan a szerint tartattak. E zsinat továbbá annál érdekesb, mivel a hajdan virágzó magyar egyház képe annak végén pótlékául letükröztetik. A zsinat négy fejezetre s több pontolatra terjed. Az első fejezetben a kegyszerek kezelése s kiszolgáltatása tárgyoltatik. A másodikban az határoztatott meg, mikép fogadják el a lelkészek javadalmaikat, s micsoda feltételek alatt mondhatnak le azokról. A harmadikban előadja a zsinat, milyen tárgyokra nézve szükséges legyen változást behozatni, visszaéléseket kiirtatni, vagy kijavittatni. A negyedik az egyházok vizsgáltatását sürgeti, követelvén, miszerint a főesperesek s helytartók kerületök egyházait, a kiváltottakat sem kikéve, látogassák, s azokban egyházi szemlét tartva, minden fogyatkozásokat kijavitsanak, minden iskolai tanitókat a hitvallás letételére kötelezzenek, s főkép arra ügyeljenek, hogy tiszta s keresztény katholika vallást adjanak elő, tanitványaikat minden idegen vallásu énekek, s iskoláktól óvják meg stb. A zsinat végén létező, s már emlitett adalék háromféle; az első az esztergomi megyéhez tartozó egyházi méltóságokat, ugymint segédpüspökök, káptalanok, apátok, prépostok, s más hivatalokat elősorozza; a második az abban létező szerzetes rendeket, a harmadik az esztergomi érsek jogait előszámlálja. Lásd Péterfy sacra Concil. Eccles. Hungar. part. 2. pag. 232—296.

107. §. Az 1630. évi nagyszombati zsinat.

E zsinatot szintén Pázmán Péter esztergomi érsek egybegyüjtötte, ki az előbbeni zsinat üdvös gyümölcseit szemlélvén azokat uj zsinattal szaporitani, s érlelni kivánta. E nemzeti zsinatba egész hazánk főnökei a kalocsai érseket s pannonhalmi főapátot sem véve ki, tisztök s üdvös engedelmességök [1]) következtében Pázmán Péter esztergomi érsek s országunk áldora elnöklése alatt megjelentek, s avval tanácskozván, szent vallásunk akadályait vagyis a hitujitók törekvéseit meggátolni siettek. Minthogy pedig e czélhoz legjobb eszköznek tartanák az egyházi fegyelmet kijavitani, s a hitet megerősiteni, a következőket határozták: 1) hogy a romai breviarium s missale a magyar védszentek hozzácsatoltatása mellett elfogadtassék; 2) az egyháznagyok egyházaiktól három hónál tovább el ne távozzanak [2]); 3) az egyházi növeldék felsegittetése igen szükséges lévén, minden főbb osztályu pap azok eltartására adózzék [3]); 4) minden egyházi egyén, ki valamely javadalomra előmozdittatik, nevezménye mellett püspökétől felavatási oklevelet (investiturale decretum) kérni köteles; 5) az egyháziak végrendeletei megerősittetés végett a megyés püspökök elibe terjesztessenek, kik azokat egyéb törvényes kifogás esetében megerősiteni tartozzanak; 6) a megyés püspökök minden évben megyei zsinatot tartsanak; 7) az előbbeni zsinatok üdvös rendeletei megtartassanak, és végrehajtattassanak. Jelen zsinatba Himmelreich György pannonhalmi főapát megjelenvén, s pápai bullák által bebizonyitván, hogy eldődei főapát czimével megtiszteltettek,

---

[1]) Egyházi jogunk I. köt. 258. §. IV. Latin kiad. Pest 1855. 254. §.
[2]) Concil. Trident. sess. 6. Cap. de ref.
[3]) Azok neveit, kik mindjárt adóztak, Péterfy elősorozta in Concil Hung. part. 2. pag. 310.

ő is avvali élésében megerősittetett [1]). E zsinat többi határzatait olvashatni Péterfy S. Conc. Eccl. Hungar. czim. mun. II. rész 297—312. lap.

Pázmán érsek az 1630. évi zsinat 6-ik száma alatt hozott határzatot bételjesiteni kivánván, még ugyanazon évben egy megyei, 1632-ikben egy tartományi, 1633-ban egy nemzeti zsinatot Nagyszombatban tartott. Az elsőben megyei lelkészeit czélszerü oktatás kiszolgáltatására buzditotta. A másodikban okait előszámlálta annak, hogy a zsinatot egy évvel később tartja, s megbizta a zsinat atyáit, miszerint romábai elutazása alkalmával a megyét szerencsésen igazgassák. A harmadikban, melyet romábóli visszajövetele után egybegyüjtött, a magyar egyház szertartásait közegyetértésben a romai egyházéhoz alkalmazván, nagyobb egyenlőséget hozott egyházunkba.

108. §. Az 1638. évi nagyszombati zsinat.

E zsinatot Lósy Imre esztergomi érsek tartotta, ki miután mint egri püspök 1635. évben a jászói megyei zsinatban az egyházi fegyelmet dicsően kijavitandotta, s a hitet a hitujitók incselkedései ellen védette, esztergomi érseknek neveztetve, ugyanazt az esztergomi főmegyében is törekedett eszközleni, annál inkább, minthogy őt Eszterházy Miklós nádor buzditá, miszerint a hitujitók tévedéseit gyökerestől kiirtassa. A zsinat XI fejezetre s több pontolatra terjed. Az 1) a hitről s ahoz tartozó fegyelemről értekezik; a 2) az isteni tiszteletet rendezi; a 3) a szentekhezi folyamodás, s azok tiszteletéről, valamint az ereklyék becséről szól; a 4) a búcsut tárgyolja; az 5) minden évben zsinatot tartatni parancsol; a 6) az egyházi szemle; a 7) azok kisérletéről értekezik, kik a hivek igazgatására alkalmaztatnak; a 8) az egyházi növeldékről rendelkezik; a 9) a javadalmazottakat a lelkészségökbeni lakásra lekötelezi; a 10) a püspöki törvényhatóságról szól; a 11) a régiebb zsinatok határzatait megerősité. Lásd Péterfy Concil. regn. Hung. part. 2. pag. 334—375.

---

[1]) Péterfy Conc. Hungar. partt. 2. pag. 307.

109. §. Az 1648. s 1658. évi nagyszombati zsinatok.

Lippay György esztergomi érsek 1648. évben nemzeti, tiz évvel késöbben pedig megyei zsinatot tartott. Amahoz, ámbár egy részről a svéd, más részről az erdélyi ellenség nagy gondokat okozna, mindamellett erélyesen kezet fogott. Az első határzata e zsinatnak azt erősité meg, mit már régi zsinatok hozattak be, tudnillik hogy magyar egyházunk szertartásai a romaiéhoz alkalmaztassanak. A második parancsolja, miszerint az egyházi zsolosmák és kardal minden szék s társas káptalanban megtartassanak. A harmadik a megyei zsinatok összehivatását követeli. A negyedik az egyházi szemléket sürgeti. Az ötödik a lelkészek törvényszerinti beavatását parancsolja. A hatodik rendeli, miszerint a lelkészek neveztetése szintén törvényesen történjék. A hetedik némely visszaéléseket eltörleszt, melyeket néha egyháznagyok végrendeletök alkalmával követtek. A többi határzatok a növendék s nyugalmazott papok felsegittetését, a vétkesek megbünhödtetését, a nemes ifjuság neveltetéset, az ujdan kinevezett püspökök megerősittetését stb. tárgyolják. Emezt vagyis a megyei zsinatot szintén abból a tekintetből tartotta, miszerint szent vallásunkat védelmezhesse, s azt a hitujitás minden törekedései mellett is megerősithesse. Ennélfogva főmegyei papjaival egybegyülvén, 1) az erkölcstelen papokat megjobbitani törekedett; 2) a főespereseket hivatalos vizsgálatok megtartására szoritotta; 3) az egy megyéből a másikba bujdosó papokat egy megyébeni megmaradásra kötelezte; 4) a hiányzó papok helyettesitéséről gondoskodott; 5) a növendékek eltartásáról s az egyházi birtokról stb. rendelkezett.

Az emlitett zsinatok után Zágrábban öt, Győrött egy megyei zsinat tartatott. Amazok közül négyet Borkovics Márton hires és tudós zágrábi püspök, az ötödiket pedig Mikulics Sándor szintén zágrábi főpásztor egybegyüjtötte. Az elsőt 1669-ik, az utólsót 1690-dik évben tartván, az atyák mind az ötben üdvös egyházi törvénye-

ket szabtak, előlegesen a vallást védették, s az egyházi fegyelmet kijavitották [1]). Emezt Szécsényi György győri püspök 1679. évben összehiván, szent vallásunkat apostoli buzgósággal védelmezte, s az egyház fegyelmét kijavitotta [2]). Továbbá Patachich György bosznai püspök 1707-ik évben Diakovárott, s Nesselrode János Ferencz pécsi püspök 1714-ik évben Pécsett megyei zsinatot tartott. E zsinatokban az illető püspökök az ellenség s hitujitók által ütött nagy sebeket szenvedett magyar egyházat orvosolni törekedtek, s a vallást megerősitve az egyházi fegyelmet kijavitották [3]). Különösen pedig az utólsó zsinat második részében rendelkezett: 1) a lelkészek és segédek tisztjeiről; 2) az egyház s díszöltönyök feletti gondviselésről; 3) a fiók egyházak vizsgálatáról; 4) a segédlelkész tisztjeiről; 5) az ünnepek s böjtök megtartásáról; 6) a szentségek kiszolgáltatásáról; 7) a hivek eltakarittatásáról. Lásd Péterfy idézett munkáját.

110. §. A károlyfejérvári zsinat.

E megyei zsinatot négyesi báró Szepesi Ignácz erdélyi püspök 1822-ik évi april 13-án egybegyüjtötte. A gyülekezet öt napig tartván, üdvös törvényeket az egyházi személyek, dolgok s törvényhatóságra nézve hozott. Az első rész a püspöknek, s minden utána következő s alája rendelt papságnak tisztjeit elősorozza. A második a katholika s a többi Erdélybe bévett négyvallás gyakorlatáról, az egyházak felépittetése, bebutoroztatása, az isteni tisztelet megtartása, a szentségek kiszolgáltatása, tanodák, egyházi szabadságok, végrendeletekről stb. rendelkezik. A harmadik rész az egyházi törvényhatóságot rendezi. Noha pedig sok igen szép s czélszerü törvények hozattak e zsinatban, mindazáltal azon szabály, mely a vegyes házasságok ügyében azt rendeli, miszerint a figyermekek atyjok, a nők pedig anyjok vallását követhessék, az egyház s VIII. Pius pápa szellemével meg nem egyezik. Lásd Statuta dioeces. Trans. anno 1822. die 17. Aprilis in Synodo dioecesana publicata, et concordibus votis adprobata.

---

[1]) Péterfy Conc. regn. Hung. part 2. pag. 394.
[2]) Péterfy ugyanott pag. 397.
[3]) Péterfy ugyanott 409—423. lap.

Ugyanazon 1822-ik évi september 8-án Rudnay Sándor esztergomi érsek, országunk áldora s későbben romai szent egyház bibornoka Posonyban nemzeti zsinatot egybegyüjtött. Ebbe miután minden püspökségben megyei zsinat tartatott volna, megjelentek honunk érsekei, püspökei, a pannonhalmi főapát, a püspökségek prépostjai, szerzetes prépostok, apátok stb. [1]). E zsinatban számos és üdvös hit s fegybeli törvények hozattak. Annak tagjai a szeretet, békesség, s szelidség szellemétől buzditva, minden törekvéseiket oda irányozták, hogy a csirázó ifjuság az ur félelmében, mely a valódi bölcsesség kezdete, neveltessék, a hivek jámbor s erkölcsös cselekedetekben növekedjenek, az eltévedtek az igaz élet körébe visszavezettessenek, az egyháziak s szerzetesek Isten igéje hirdetésére, tudomány s tiszta élet által alkalmasokká vállhassanak. Azonban annak helybehagyatása eddig a régi kormánytól ki nem adatván, remélhetni, hogy a köz birodalom erélyes uj kormánya, tudnillik annak erélyes ministeriuma azon zsinat iratait is méltányolva, poros szekrényeikből kiszabaditja, s idővel nyilvánosságra bocsáttatja.

Ha korunk igényeire, ha az egyházi rend hangulatára akár felül akár alulról figyelünk, mindenki meggyőződhetik arról, hogy az Egyház maga is némi javittatásokat szertartásai s tagjaira nézve szükségel. Ez vala oka, hogy honunk püspöki kara 1848. évi augustus elejével Pesten egybegyülve, részint egy Esztergomban tartandó nemzeti zsinat kezdetét september 24-ik napjára, vagy ha az egybegyült országgyülés augustus hónál tovább haladna, azt ennek befejezése után eső 28-ik határnapra tüzte ki, részint pedig az abban előveendő javitások sorozatát öt rész s 25 szakaszban közrebocsátotta. Ennek következtében minden egyházi megyékben a közlött javitás pontjai vagy rendes megyei zsinatok, vagy tanácskozásokban addig tárgyaltattak. Azonban az átalánosan kivánt nemzeti zsinat a közbejött borzasztó események miatt egybe nem gyülhetvén, a magyar Egyház érsekei s püspökei nagykéri Scitovszky János esztergomi érsek s országunk áldora elnöklete alatt 1850-dik évi augustushóban Esztergomban összegyülekeztek. S minthogy közrebocsátott körlevelökhöz képest az emlitett szerencsétlen események mind az Egyháznak, mind a hiveknek sulyos sebeket okoztak [2]), azokat orvosolni kivánván üdvös rendeleteket a papságot s az egyházi tisztek bételjesittetését illetőleg, különösen pedig a pásztorkodó papság terheire, a vallás alapitványára, az egyházi növendékek tanulmányai s növendékházaikra nézve a szent házasságra, a hitehagyott

---

[1]) Neveiket olvashatni e czimü munkában: Nachrichten und Betrachtungen über die Ungarisch. National-Synode von 1822. Sulzbach 1824. 13—17. Seite.

[2]) 1850. évi Relig. 62. sz. november 21.

papokra, a lelkészek járandóságára, a katholikus tanodák s az ifjuság iskoláztatására nézve stb. a magas ministerium elibe terjesztettek, s azok kieszközöltetéseért esedeztek [1]. Minthogy pedig az ő szentsége IX. Pius pápa s ő felsége Ferencz-Jósef császár közti egyezmény (Concordatum) 1855. évi augustushó 18-án közbejött (44. §.) s az egész birodalom püspöki kara Bécsben folyó 1856. évi majus 6-ától kezdve azt a világi kormány irányában életbe léptetni, s az Istennek mi az Istené, a császárnak pedig mi a császáré megadatni kivánja, remélhetni, hogy az érintett követelek bételjesittetését, s minden a mostoha körülmények által ejtett sebek orvosoltatását kieszközlendi. Azt annál biztosabban várhatjuk, minthogy az Egyház s vallás szabadsága az állodalmi alkotmány által is biztositva vagyon.

Dicső magyar őshitü szent Egyházunkat jelenleg a következő főtisztelendő püspöki kar kormányozza: főm. s főtisztelendő herczeg nagykéri Scitovszky János Esztergom főmegye érseke, apostoli szent szék követe, s bibornoka, országunk áldora. Érsekek: 1) Kisaponyi Bartakovics Béla egri érsek, 2) Kunst Jósef kalocsai érsek, 3) várallyai Haulik György zágrábi érsek s bibornok, 4) Sterka-Sulucz Sándor fogarasi érsek. Püspökök: 1) Hám János szathmári, 2) palugyai s bodafalvi Palugyay Imre nyitrai, 3) barlabasseviczi Osegovich Imre czengi, 4) Popovics Vazul munkácsi egyesült görög, 5) Erdélyi Vazul nagyváradi egyesült görög, 6) Gaganecz Jósef eperiesi, 7) Karner Antal győri, 8) Ránolder János veszprémi, 9) Stossmayer György diakovári, 10) Kollárcsik István rosnyói, 11) Zabojszky László szepesi, 12) Szaniszló Ferencz nagyváradi, 13) Moyzes István beszterczei, 14) Roskoványi Ágoston váczi, 15) Farkas Imre fejérvári, 16) Csajághy Sándor csanádi, 17) Fabry Ignácz kassai, 18) Hajnald Lajos erdélyi, 19) Girk György pécsi, 20) Szenczy Ferencz szombathelyi, 21) Dobra Sándor lugosi, 22) Alexi János szamosujvári (Armenopolitanus), püspökök. A körösi görög egyesült püspökség üres.

---

[1]) 1851. évi Relig. 39. s köv. sz. april 1. s k.

Romai Pápák, és Romai, Görög, Latin, Német s Magyar Fejedelmek kortani sorozata a X. századtól kezdve.

113. Formos választatott 890. (891) évben, működött 6 év. 6 hónapig.	Guido császár választatott 891. évben.	Álmós vezér 892. év körül, Árpárd vezér 894. évben.
114. VI. Bonifácz v. 896. m. 15 nap. sokak szerint ellenpápa.		
115. VII. István v. 896. m. 3 vagy 4 év. (1 é. 2 h.)	Leo bölcsész 896. év.	
116. Roman v. 897. m. 4 h. (mások szerint ellenpápa).		
117. II. Theodor v. 901. vagy (897) m. 20 nap.		
118. IX. János v. 901. (899) m. 3 é. 15 n. (2 é. 15 nap).	Csecsemős Lajos 900. é.	
119. IV. Benedek v. 905. (900) m. néh. h.		
120. V. Leo v. 906. (903) m. 40 n.		
121. Christophorus v. 906. (903) m. 7 h.		
122. III. Sergius v. 907. (904) m. 3 é. 4 h. (2 é.)		Zoltán vezér 907.
123. III. Anastas vál. 910. (911) m. 2 é. 2 h. 29 n.	VII. Konstantin 911. évtől. I. Konrád csász. 911. é.	
124. Landó vál. 912. (913) m. 6 h. 10 n.	I. Henrik cs. 918. é.	
125. X. János v. 913. (914) m. 15 é. (14 é. 2 h.)		
126. VI. Leo v. 928. m. 6 h. 15 n. (7 h. 15 n.)		

127. VIII. István vál. 929. m. 2 é. 1 hón. 15 n.		
128. XI. János v. 931. m. 4 é. 10 h.		
129. VII. Leo v. 936. m. 3 é. 6 h. (10 n.)	Nagy Ottó 936. é.	
130. IX. István v. 939. m. 3 é. 5 h. 4 n.		
131. II. Márin (III. Márton) vál. 942. (943) m. 3 é. 4 h. 13 n. (3 é. 6 h.)		
132. II. Agabet v. 946. m. 9 é. 7 h. 19 n. (6—7 h.)		Taksony vezér 949.
133. XII. János vál. 955. (956) m. 9 v. 10 é.	II. Román 959. é. II. Nicephor 993. é.	
134. V. Benedek vál. 964. m. 1 é. (VIII. Leo 965. 1 év. néhány nap).		
135. XIII. János vál. 962. m. 6 é. 11 h. 5 n.	Tzisecisci János 970. é.	
136. VI. Benedek vál. 972. m. 1 é. 8 h.		
137. II. Donus v. 972. m. 3 h.	II. Otto 973. évtől.	Gejza vezér 972.
138. VII. Benedek v. 975. m. 9 é. (8 é.)	II. Vazul 983.	
139. XIV. János vál. 984. (978) m. 1 é. néhány nap (9 h.)	III. Otto 983.	
140. XV. János vál. 985. m. néhány h.	Ez hihetőleg azon pápa, kit Bőhmer XVI. János neve alatt ellenpápának tart; s azért őt XV. Jánosnak nevezi. Helyette a romai évkönyvben XVII. János ellenpápának neveztetik. L. R. E. K. 142. sz. a.	
141. XVI. János vál. 985. m. 10. é. 4 h. 12 n.		
142. V. Gergely v. 996. m. 2 év. 8 h. 6 n. (XVII. János 998).		

143. II. Silvester vál. 999. m. 4 é. 2 vagy 3 h. (4 é. 1 h. 10 n.)	III. Henrik 1002. é.	Sz. István király 1000.
144. XVIII. János v. 1003. m. 5 h.		
145. XIX. János vál. 1003. m. 5 é. 7 h. 28 n. (5 é. 5. h. 6 n.)		
146. IV. Sergius 1009. m. 2 é. 8 h. 18 nap (nem egész 3 é.)		
147. VIII. Benedek v. 1012. műk. 12 év. (11 é. 9 h. k.)		
148. XX. János v. 1024. m. 9 é. 8 h. (k. 9 é.)	II. Konrád 1024. é. VIII. Konstantin 1025. Zoe 1028. é.	
149. IX. Benedek vál. 1034. m. 10 é. n. h. (10 é. 7 h. fölül).	III. Henrik 1039. é.	Péter 1038. Abba Sámuel 1041.
150. VI. Gergely vál. 1044. m. 2 é. 8 h.		
151. II. Kelemen vál. 1046. m. 9 h. (9 h. 15 n.)		Vissza tétetett Péter 1044. é.
152. II. Damasus vál. 1048. m. 24 n.		I. András 1046.
153. IX. sz. Leo v. 1049. m. 5 é. 2 h. 7 nap (18 n.)		
154. II. Victor v. 1054. (1055) m. 2 é. 6 h. (2 é. 5 h. 1 n.)	IV. Henrik cs. 1056. é.	
155. X. István v. 1057. m. 8 h.	Komnen Izsák 1075.	
156. X. Benedek vál. 1058. m. 9 h. (soknál ellenpápa).		
157. II. Miklós v. 1059. (1058) m. 5 é. 6 h. (25 n.)	X. Konstantin 1059.	
158. II. Sándor 1061. m. 11 é. 6 h. 22 n.	IV. Roman 1068. é.	I Béla 1061. Salamon 1063.
159. VII. Gergely v. 1073. m. 12 é. 1 h.		I. Gejza 1074. Sz. László 1077.

8 n. (III. Kelemen ellenpápa).		
160. III. Victor 1086. m. 10 h. (1 é. 3 h. 14 n.)		
161. II. Orbán v. 1087. m. 11 é. 4 h. 17 n.		Kálmán 1095.
162. II. Paschal 1099. m. 18 é. 5 h. 4 n.		
163. II. Gelas v. 1118. m. 1 é. 4 h.	V. Henrik 1106. II. János 1118.	
164. II. Kalixt v. 1119. m. 5 é. 10 h. 15 n.		II. István 1114.
165. II. Honorius vál. 1124. m. 5 é. 1 h. 17 n. (5 é. 18—20 n.)		
166. II. Incze v. 1130. m. 13 é. 7 h. 10 n. (II. Anaclet ellenpápa).	III. Konrad 1137. I. Manuel 1143.	II. Vak Béla 1131. II. Gejza 1141.
167. II. Coelestin vál. 1143. m. 5 h. 13 n.		
168. II. Lucius v. 1144. m. 11 h. 14 n.		
169. III. Jenő v. 1145. m. 8 é. 4 h. 13 n.	I. Fridrik 1152.	
170. IV. Anastas vál. 1153. m. 1 é. 4 h. 24 n.		
171. IV. Hadrian vál. 1154. m. 4 é. 8 h. 29 n.		
172. III. Sándor vál. 1159. m. 21 é. 11. h. 21 n. (Victor Paschal, Calixt, Incze ellenpápák).		III. István 1161. II. László 1161. IV. István 1162. III. Béla 1173.
173. III. Lucius 1181. m. 4 é. 2 h. 18 n.	I. Andronik 1282.	
174. III. Orbán 1185. m. 1 é. 10 h. 25 n.	II. Izsák 1185.	
175. VIII. Gergely v. 1187. m. 1 h. 28. n.		
176. III. Kelemen vál. 1188. (1187) m. 3 é. 3 h. 10 n.	VI. Henrik 1190.	

177. III. Coelestin v. 1191. m. 6 é. 8 h. 28 n.	III. Elek 1195.	Imre 1196.
178. III. Incze v. 1198. m. 18 é. 6 h. 9 n.	Fülöp 1197. IV. és V. Elek 1203. Balduin 1204. Henrik 1206. Otto 1208. II. Fridrik 1212.	
179. III. Honorius v. 1216. m. 10 é. 8 h.	Courtenay Robert 1217. Ducas János 1217. II. Theodor 1225.	
180. IX. Gergely 1227. m. 14 é. 5 h. 3 n.	II. Balduin 1228.	IV. Béla 1235.
181. IV. Coelestin v. 1242. m. 18 n.		
182. IV. Incze v. 1243. m. 11 é. 5 h. 14 n.		
183. IV. Sándor 1254. m. 6 é. 5 h. 4 n.	IV. Konrád 1250. Kormányszünet 1254. évtől. Paleolog Mihály R. G. birodalmat megujitja. VIII. Mihály 1261.	
184. IV. Orbán 1261. m. 3 év. 1 h. 4 n. (3 é. 11 h. 4 n.)		
185. IV. Kelemen vál. 1265. m. 3 é. 1 h. 3 n.		
186. X. Gergely 1271. m. 4 é. 4 h. 14 n.	Habsburgi Rudolf 1273	V. István 1270. III. László 1272.
187. V. Incze v. 1267. m. 5 é. 5 h. (8 h. 2 n.)		
188. V. Hadrian vál. 1276. m. 1 h. 9 n.		
189. XXI. János 1276. m. 8 h. 8 n. (3 h. 4—5 n.)		
190. III. Miklós vál. 1277. m. 2. é. 9 h. 2 n. (2 é. 8 h. 27 n.)		
191. II. Márton 1281. m. 1 h. 7 n.	II. Andronik 1282.	

192. IV. Honorius vál. 1285. m. 2 é. 1 n. (1 é. 2 n.)		
193. IV. Miklós 1287. (1288) m. 4 é. 1 h. 18 n.		
194. V. szent Coelestin v. 1294. m. 8 é. 9 h. 18 n.	Nasszaui Adolf 1291.	III. András v. 1290.
195. VIII. Bonifácz v. 1294. m. 8 é. 9 h. 18 n.		
196. XI. Benedek vál. 1303. m. 8 h. 17 n. (1 é. 8 h. 18 n.)		
197. V. Kelemen vál. 1306. m. 8 é. 10 h. 16 n.	VII. Henrik 1308. év. IV. Lajos s Austriai Fridrik 1314.	Venczel 1301. Otto 1305. Robert Károly 1308.
198. XXII. János 1316. m. 18 é. 3 h. 28 n.		
199. XI. Benedek vál. 1334. m. 7 é. 4 h. 6 n.	Andronik 1328. V. János 1341.	
200. VI. Incze v. 1352. m. 9 é. 8 h. 12 n.	IV. Károly 1347.	I. (Nagy) Lajos 1342.
201. VI. Kelemen vál. 1362. m. 9 é. 8 h. 20 nap.		
202. V. Orbán v. 1352. m. 8 é. 1 h. 23 n.		
203. XI. Gergely 1371. m. 7 é. 2 h. 24 n.		
204. VI. Orbán 1378. m. 11 é. 6 h. 6 n.	Venczel 1378.	I. Mária 1382.
205. IX. Bonifácz vál. 1389. m. 14 é. 11 h.	III. Manuel 1391.	II. Károly 1386. Zsigmond 1387.
206. VII. Incze 1404. m. 2 é. 22 n.		
207. XII. Gergely vál. 1406. m. 2 é. 6 h. 14 n. (8 é. 7 h. 3 n.)		
208. V. Sándor 1409. m. 10 h. 8 n.		
209. XXIII. János választatott 1410. év. m. 5 é. 15 n.	Zsigmond 1410.	

210. V. Márton 1417. m. 13 é. 3 h. 12 n.	VII. János 1425.	
211. IV. Jenő v. 1431. m. 15 é. 11 h. 20 n.	II. Albert 1437. III. Fridrik 1439.	Albert 1437. I. Ulászló 1440.
212. V. Miklós v. 1447. m. 8 é. 19 n.	XI. Konstantin 1448.	IV. László 1445.
213. III. Kalixt 1455. m. 3 é. 5 h. 29 n.		
214. II. Pius v. 1458. m. 5 é. 11 h. 27 n.		I. Mátyás 1458.
215. II. Pál v. 1464. m. 6 é. 10 h. 26 n.		
216. IV. Sixt v. 1471. m. 13 é. 19 h. 5 n.		
217. VIII. Incze 1484. m. 7 é. 9 h. 27 n.		
218. VI. Sándor 1492. m. 11 é. 8 n.	I. Maximilian 1493.	II. Ulászló 1490.
219. III. Pius v. 1503. m. 26 n.		
220. II. Gyula v. 1403. m. 9 é. 3 h. 21 n.		
221. X. Leo vál. 1513. m. 7 é. 8 h. 20 n.	V. Károly 1519.	II. Lajos 1516.
222. VI. Hadrian vál. 1522. m. 1 é. 8 h. 6 n.		
223. VII. Kelemen v. 1523. m. 19 é. 10 h. 7 n.		
224. III. Pál v. 1534. m. 15 é. 18 n.		
225. III. Gyula 1550. m. 5 é. 1 h. 16 n.		
226. II. Marcel 1555. m. 21 n.		
227. IV. Pál v. 1555. m. 4 é. 2 h. 21 n.	I. Ferdinánd 1558.	
228. IV. Pius választ. 1559. m. 5 é. 11 h. 15 n.	II. Maximilian 1564.	Maximilian 1564.
229. V. sz. Pius 1566. m. 6 é. 3 h. 24 n.		
230. XIII. Gergely vál. 1572. m. 12 é. 10 h. 10 n.	II. Rudolf 1576.	I. Rudolf 1576.

231. V. Sixt v. 1585. m. 5 é. 4 h. 3 n.		
232. VII. Orbán vál. 1590. m. 13 n.		
233. XIV. Gergely vál. 1590. m. 10 h. 10 n.		
234. IX. Incze v. 1591. m. 2 h.		
235. VIII. Kelemen v. 1592. m. 13 é. 1 h. 3 n.		
236. XI. Leo v. 1603. m. 27 n.	Mátyás 1612. II. Ferdinánd 1619.	II. Mátyás 1608. II. Ferdinánd 1619.
237. V. Pál v. 1605. m. 15 é. 8 h. 2 n.		
238. XV. Gergely vál. 1621. m. 2 é. 5 h.		
239. VIII. Orbán vál. 1623. m. 20 é. 11 h. 22. n.	III. Ferdinánd 1637.	III. Ferdinánd 1637. IV. Ferdinánd 1647. é. megkoron. atyja kormánya alatt meghálozott.
240. X. Incze v. 1644. m. 10 é. 3 h. 22 n.		
241. VII. Sándor vál. 1655. m. 12. é. 1 h. 15 n.	I. Leopold 1658.	I. Leopold 1658.
242. IX. Kelemen vál. 1667. m. 2 é. 5 h. 19 n.		
243. X. Kelemen vál. 1670. m. 6 é. 2 h. 22 n.		
244. XI. Incze választatott 1676. m. 12 é. 10 h. 23 n.		
245. VIII. Sándor vál. 1691. m. 6 h.		
246. XII. Incze v. 1691. m. 9 é. 2 h. 16 n.		
247. XI. Kelemen vál. 1700. m. 20 é. 3 h. 25 n.	I. Jósef 1705.	I. Jósef 1705.
248. XIII. Incze v. 1712. m. 2 é. 10 h.	VI. Károly 1711.	III. Károly 1711.
249. XIII. Benedek vál. 1724. m. 5 é. 8 h. 23 n.		

250. XII. Kelemen vál. 1730. m. 9 é. 6 h. 23 n.		
251. XIV. Benedek vál. 1740. m. 17 é. 8 h. 16 n.	Maria Therezia 1740. VII. Károly 1742. I. Ferencz 1740. II. Jósef 1765.	Ugyanaz.
252. XIII. Kelemen v. 1758. m. 10 é. 6 h. 25 n.		
253. XIV. Kelemen v. 1769. m. 5 é. 4 h. 3 n.		
154. VI. Pius v. 1775. m. 24 é. 6 h. 14 n.	II. Leopold 1790. II. Ferencz 1792.	II. Leopold. I. Ferencz.
255. VII. Pius v. 1800. m. 23 é. 5 h. 6 n.	Franczia császárs. alakulása után 1804. évben az austriai örökös tartományok cs. czimét vette fel.	
256. XII. Leo v. 1823. m. 5 é. 4 h. 13 n. 257. VIII. Pius vál. 1829. m. 1 é. 8 h.	Rajnai szövetség után 1806. római császár és német király méltóságát letette, megtartván az örökös tartományok császári méltóságát stb.	V. Ferdinánd 1830. é. atyja éltében megkoronáztatott.
258. XVI. Gergely v. 1831. m. 15 é. 3 h.	I. Ferdinánd osztriai császár 1835.	V. Ferdinánd uralkodott 1835. évi mart. 2-tól 1848. évi dec. 2-ig. E napon ő s Ferencz-Károly öcscse uralkodói jogáról lemondván, emennek fia Ferencz-Jósef velе született jogánál fogva a trónt azonévi dec. 2. elfoglalta, s hősi bátorság, bölcs szelidség, s egyesült erővel uralkodik. Isten áldása lengedezzen fölötte!
259. IX. Pius v. 1846. évi jun. 17-én. s jelenleg az Egyházat szerencsésen kormányozza. Az Isten áldásával őrködjék fölötte!	**Ferencz-Jósef.**	

VÉGE.

JAVITANDÓK.

lap	sor	hiba	olvasandó
	5	mellyet	melylyel
14	7	Gyula — fejedelem	Ggyulát fejedelmet
14	17	Istvánnál	Istvánnal
25	7	irta	irt
48	24	Esztergomba	Esztergomban
50	21	eljárta	lejart
55	21	püspökséghez	püspökségek
57	30	Spalatro	spalatroi
86	31	ordini	ex Ordine
90	24	püspökei	püspöki
94	17	függesztette	függesztett
101	5	tanitványaink	tanitványaik
102	8	számákra	számukra
114	18	csanádi első	első csanádi
118	12 és 16	Kálmán	Kálán
133	22	is tartották	tisztelték
133	42	téritette	téritgette
134	23	kiirtatott	kiirtattak.
155	13	a	s
189	7	nevezte	nevezett
195	17	első	élő
202	15	szabadsága	szabatossága
216	1	törekvéseit	törekvéseiket
223	14	a papok	a pápák
228	1	bibornoknak	bibornokoknak
282	14	birtokosukhoz	birtokosaikhoz
286	18	Lászlónak	László barátjainak
286	19	agyondöfte	agyondöfték
300	6	szerzetesek	szerzetesekrei
372	17	apáczák	apáczáknak
424	32	közbocsátott	közrebocsátotta
432	16	beavattatott	beavattatta.
446	33	in nabula cuet	incunabula et
448	34	leirása	élet leirása
489	1	számos	más kéziratok (47. §. 42. sz.) a könyvtárban inter scripturistica 196. sz. alatt a munka közepén
496	18	ugy	s ugy
513	26	a katholikusok	a katholikusok s akatholikusok
581	21	terjesztetett 2).	terjesztetett 2) ez ünnepről lásd a 125. lap.

A MUNKA TARTALMA.

E l ő z e t e k.

I. Fejezet.

B é v e z e t é s.

II. Fejezet.

A keresztény hit terjedése.

III. Fejezet.

A keresztény hit akadályai.

II. RÉSZ.

A keresztény őshitü Magyaregyház belső állapota.

I. Fejezet.

Az egyház kormányáról.

II. Fejezet.

A tudományok állapota.

III. Fejezet.

A katholika Egyház tanitása.

IV. Fejezet.

A tévtanokról.

V. Fejezet.

Az egyházi szertartások, a keresztények erkölcsei, s egyház fegyelméről.

VI. Fejezet.

A zsinatokról.

II. Korszaka a Magyaregyház történetének.

Venczel király uralkodásától I. Ferdinánd koráig, azaz 1301—1526. évig.

I. RÉSZ.

A keresztény őshitü Magyar egyház külső állapota.

I. Fejezet.

A keresztény vallás és egyház gyarapodása honunkban.

II. Fejezet.

A keresztény hit akadályai.

II. RÉSZ.

A keresztény egyház belső állapota.

I. Fejezet.

Az egyház kormányáról.

II. Fejezet.

A tudományok állapota s irók ismertetése.

I. Czikk.

A müvészet s bölcseleti kar.

II. Czikk.

A hit, jogtudományi s orvosi kar.

III. Czikk.

Tanodák s segédeszközök.

IV. Czikk.
Az irók.

III. Fejezet.

A katholika egyház tanitása.

IV. Fejezet.

A tévtanokról.

V. Fejezet.

Az egyházi szertartások, keresztények erkölcse, s az egyházi fegyelemről.

VI. Fejezet.

A zsinatokról.

III. Korszaka a Magyaregyház történetének.

I. Ferdinánd kormányától jelenkorunkig, azaz 1526—1857. évig.

I. RÉSZ.

A keresztény őshitü Magyaregyház külső állapota.

I. Fejezet.

A keresztény vallás és egyház gyarapodása honunkban.

II. Fejezet.

A keresztény hit akadályai.

II. RÉSZ.

A keresztény egyház belső állapota.

I. Fejezet.

Az egyház kormányáról.

II. Fejezet.

A tudományok állapota s az irók ismertetése.

I. Czikk.

A művészet s a bölcseleti kar.

lap.

II. Czikk.

Az orvosi kar.

III. Czikk.

A jogtudományi kar.

IV. Czikk.

A hittudományi kar.

V. Czikk.

A tanodák s segédeszközök.

III. Fejezet.

A katholika egyház tanitása s hittudományi viták.

IV. Fejezet.

A tévtanokról.

V. Fejezet.

Az egyházi szertartások, a keresztények erkölcsei s az egyház fegyelméről.

VI. Fejezet.

A zsinatokról.

